STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2016, nr.3(93)
Seria "Ştiinţe sociale" *ISSN 1814-3199,* *ISSN online 2345-1017,* *p.3-11*

ELEMENTELE CONSTITUTIVE ŞI ELEMENTELE CIRCUMSTANŢIALE AGRAVANTE ALE INFRACŢIUNILOR CONTRA PATRIMONIULUI MILITAR

Sergiu BRÎNZA
Universitatea de Stat din Moldova

Articolul de faţă este dedicat analizei juridico-penale a infracţiunilor contra patrimoniului militar, prevăzute la art.379-381 CP RM. Sunt examinate elementele constitutive (obiectul, latura obiectivă, latura subiectivă şi subiectul), precum şi elementele circumstanţiale agravante ale acestor infracţiuni. Sunt propuse criterii de delimitare a infracţiunilor specificate la art.379-381 CP RM în raport cu faptele conexe de factură penală sau nepenală. Printre aspectele de noutate ale studiului de faţă trebuie remarcată revizuirea concepţiei de identificare a variantelor-tip şi a variantelor agravate în cazul infracţiunilor prevăzute la art.379 CP RM. În rezultatul analizei efectuate se ajunge la concluzia că, datorită specificului lor, infracţiunile contra patrimoniului militar nu au victimă. De asemenea, se stabileşte că infracţiunile prevăzute la art.379-381 CP RM sunt săvârşite pe calea acţiunii (şi) sau inacţiunii. Se arată că, de cele mai dese ori, infracţiunile contra patrimoniului militar au o factură materială. Doar în situaţia infracţiunii prevăzute la alin.(1) art.381 CP RM se atestă existenţa semnelor atât ale unei infracţiuni materiale, cât şi ale unei infracţiuni formale. Se relevă că timpul de război este un semn secundar obligatoriu al laturii obiective în ipoteza infracţiunilor specificate la lit.a) alin.(3) art.379, lit.a) alin.(2) art.380, lit.a) alin.(2) şi lit.a) alin.(4) art.381 CP RM. Se stabileşte că ambianţa infracţiunii (şi anume – condiţiile de luptă) constituie un semn secundar obligatoriu al laturii obiective în cazul infracţiunilor prevăzute la lit.b) alin.(3) art.379, lit.b) alin.(2) art.380, lit.b) alin.(2) şi lit.b) alin.(4) art.381 CP RM. Se arată că infracţiunea specificată la art.380 CP RM este săvârşită din imprudenţă. În situaţii de altă natură, făptuitorul manifestă intenţie sau imprudenţă faţă de fapta prejudiciabilă şi numai imprudenţă în raport cu urmările prejudiciabile (de exemplu, în cazul infracţiunilor prevăzute la alin.(1) art.381 (în ipoteza pierderii sau deteriorării echipamentului care i-a fost eliberat făptuitorului pentru folosinţă personală, în urma încălcării regulilor de păstrare) şi la alin.(3) art.381 CP RM). În celelalte cazuri, infracţiunile contra patrimoniului militar sunt săvârşite cu intenţie. În fine, se relevă că subiectul infracţiunilor contra patrimoniului militar este persoana fizică responsabilă care la momentul săvârşirii infracţiunii a atins vârsta de 18 ani şi care are calitatea specială de militar.

Cuvinte-cheie: *infracţiuni contra patrimoniului militar, patrimoniu militar, militar, distrugere, deteriorare, echipament militar, încălcarea regulilor de păstrare, timp de război, condiţii de luptă.*

THE CONSTITUENT ELEMENTS AND THE AGGRAVATING CIRCUMSTANTIAL ELEMENTS OF THE OFFENCES AGAINST THE MILITARY PATRIMONY

This article is dedicated to the legal-penal analysis of the offences against the military patrimony, referred to at art.379-381 PC RM. There are examined the constituent elements (the object, objective side, subjective side and the subject), as well as the circumstantial aggravating elements of the offences in question. Additionally, there are recommended delimitation criteria with regard to the relation between the offences specified in art.379-381 PC RM and the related penal or non-penal acts. Among the novelty attributes brought to the table by this study, it is worth mentioning the reviewing of the identification procedure of the original forms and the aggravated forms of the offences specified in art.379 PC RM. As a result of this analysis, it is concluded that due to their specific character, the offences against the military patrimony don't possess a victim. It is also established that the offences under art.379-381 PC RM are committed by means of action (and) or inaction. It is shown then that, most often, offences against the military patrimony have a material makeup. Only in the case of the offence specified in par.(1) art.381 PC RM, we can track signs of both material and formal offences. It is revealed that wartime is a compulsory secondary sign of the objective side with regard to the offences under lett. a) par.(3) art.379, lett. a) par.(2) art.380, lett.a) par.(2) and lett.a) par.(4) art.381 PC RM. Additionally, it is established that the environment of the offence (namely – the combat conditions) form the compulsory secondary sign of the objective side with regard to the offences under lett.b) par.(3) art.379, lett.b) par.(2) art.380, lett.b) par.(2) and lett.b) par.(4) art.381 PC RM. It is demonstrated that the offence specified in art.380 PC RM is committed under circumstances manifesting recklessness. In some cases, the offender manifests intention or recklessness with regard to the prejudicial act and only recklessness in relation to the prejudicial consequences (for example, in the case of the offences under par.(1) art.381 (if the equipment issued to the offender for personal use was lost or damaged, as a result of not following the maintenance regulations) and par.(3) art.381 PC RM). In other cases, the offences against the military patrimony are committed with intention. Finally but not least important, it is revealed that the subject of the offences against the military patrimony is the accountable natural person who at the time of the offence reached the age of 18 and has the special quality of military representative.

Keywords: *offences against the military patrimony, military patrimony, military representative, destruction, damage, military equipment, breakage of maintenance regulations, wartime, combat conditions.*

© Universitatea de Stat din Moldova, 2016

Introducere

Prin „infracţiuni militare" se au în vedere faptele socialmente periculoase, săvârşite de către militari, cu intenţie sau din imprudenţă, care aduc atingere, prin excelenţă, relaţiilor sociale cu privire la securitatea militară a Republicii Moldova, răspunderea penală pentru care se stabileşte în art.364-388 din Codul penal al Republicii Moldova (în continuare – CP RM)[1].[2]

Tipologia infracţiunilor militare poate fi prezentată în felul următor: 1) infracţiuni contra ordinii şi disciplinei militare (art.364-369, 371, 372 CP RM); 2) infracţiuni militare care presupun încălcarea unor reguli speciale (art.373-377 CP RM); 3) infracţiuni militare de serviciu (art.370 şi 378 CP RM); 4) infracţiuni contra patrimoniului militar (art.379-381 CP RM); 5) infracţiuni în domeniul transportului militar (art.382-384 CP RM); 6) infracţiuni săvârşite de militari pe câmpul de luptă sau în prizonierat (art.385-388 CP RM).

În cadrul prezentului studiu atenţie va fi acordată analizei infracţiunilor contra patrimoniului militar.

Rezultate şi discuţii

1. Distrugerea sau deteriorarea intenţionată a patrimoniului militar

În art.379 CP RM, sub denumirea marginală de distrugere sau deteriorare intenţionată a patrimoniului militar sunt reunite două variante-tip de infracţiuni[3] şi o variantă agravată de infracţiune. Astfel, prima variantă-tip de infracţiune, prevăzută la alin.(1) art.379 CP RM, se exprimă în distrugerea sau deteriorarea intenţionată a armamentului, muniţiilor, mijloacelor de locomoţie, tehnicii militare sau a unui alt patrimoniu militar. La rândul său, cea de-a doua variantă-tip de infracţiune, specificată la alin.(2) art.379 CP RM, constă în distrugerea sau deteriorarea intenţionată a armamentului, muniţiilor, mijloacelor de locomoţie, tehnicii militare sau a unui alt patrimoniu militar, soldată cu urmări grave. Varianta agravată de infracţiune, consemnată la alin.(3) art.379 CP RM, presupune că infracţiunile prevăzute la alineatele (1) sau (2) sunt săvârşite: pe timp de război (lit.a)); în condiţii de luptă (lit.b)).

În corespundere cu Decretul Preşedintelui Republicii Moldova cu privire la declararea drept proprietate a Republicii Moldova a armamentului, tehnicii militare, altor bunuri militare, care aparţin unităţilor militare ale Armatei Sovietice, dislocate pe teritoriul republicii, nr.234 din 14.11.1991 [1], au fost declarate drept proprietate a Republicii Moldova armele, muniţiile, mijloacele de transport, tehnica militară, bazele militare şi celelalte bunuri care aparţin unităţilor militare ale Armatei Sovietice dislocate pe teritoriul republicii. În vederea executării acestui Decret, la 17.03.1992 a fost adoptată Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la crearea bazei tehnico-materiale a Forţelor Armate ale Republicii Moldova, nr.174 [2]. Prin acest act normativ s-a hotărât: Ministerul Apărării al Republicii Moldova să ia în primire, de la Comandamentul Suprem al Forţelor Armate ale CSI, armamentul, tehnica militară, alte bunuri materiale ale unităţilor militare, subunităţilor, cluburilor militare sportive, bazelor Forţelor Armate ale fostei URSS dislocate pe teritoriul Republicii Moldova; Ministerului Apărării al Republicii Moldova să i se transmită terenurile de pământ,

[1] Această definiţie rezultă din definiţia legală a noţiunii de infracţiuni militare formulată la alin.(1) art.128 CP RM: „Prin „infracţiuni militare" se înţelege infracţiunile, prevăzute de prezentul cod, contra modului stabilit de îndeplinire a serviciului militar, săvârşite de persoanele care îndeplinesc serviciul militar prin contract, în termen, cu termen redus sau ca rezervişti concentraţi ori mobilizaţi".

[2] În Republica Moldova, numărul de cazuri de infracţiuni militare înregistrate în ultimii ani se cifrează la: 71 – în anul 2006; 63 – în anul 2007; 78 – în anul 2008; 95 – în anul 2009; 65 – în anul 2010; 105 – în anul 2011; 119 – în anul 2012; 144 – în anul 2013; 102 – în anul 2014; 157 – în anul 2015; 27 – în primele trei luni ale anului 2016*.

* Informaţia operativă privind infracţionalitatea pe teritoriul Republicii Moldova în perioada de 12 luni ale anului 2007. http://mai.gov.md/tabel_2007; Informaţia operativă privind infracţionalitatea pe teritoriul Republicii Moldova în perioada de 12 luni ale anului 2008. http://mai.gov.md/tab_stat2008; Informaţia operativă privind infracţionalitatea pe teritoriul Republicii Moldova în perioada de 12 luni ale anului 2009. http://mai.gov.md/content/4459; Informaţia operativă privind infracţionalitatea pe teritoriul Republicii Moldova în perioada de 12 luni ale anului 2010. http://mai.gov.md/content/6945; Informaţia operativă privind infracţionalitatea pe teritoriul Republicii Moldova în perioada de 12 luni ale anului 2011. http://mai.gov.md/content/11047; Informaţia operativă privind infracţionalitatea pe teritoriul Republicii Moldova în perioada de 12 luni ale anului 2012. http://mai.gov.md/content/21556; Informaţia operativă privind infracţionalitatea pe teritoriul Republicii Moldova în perioada de 12 luni ale anului 2013. http://mai.gov.md/content/26521; Informaţia operativă privind infracţionalitatea pe teritoriul Republicii Moldova în perioada de 12 luni ale anului 2014. http://mai.gov.md/ro/advanced-page-type/date-statistice; Informaţia operativă privind infracţionalitatea pe teritoriul Republicii Moldova în perioada de 12 luni ale anului 2015. http://mai.gov.md/ro/advanced-page-type/date-statistice; Informaţia operativă privind infracţionalitatea pe teritoriul Republicii Moldova în perioada primelor 3 luni ale anului 2016. http://mai.gov.md/ro/advanced-page-type/date-statistice

[3] Accentuăm că art.379 CP RM stabileşte răspunderea pentru două infracţiuni de sine stătătoare. Aceste infracţiuni se pot afla între ele în concurs. Dispoziţia de la alin.(1) art.379 CP RM presupune că daunele care se produc nu sunt grave. În cazul infracţiunii specificate la alin.(2) art.379 CP RM, urmările grave se află în legătură cauzală cu fapta de distrugere sau deteriorare intenţionată a armamentului, muniţiilor, mijloacelor de locomoţie, tehnicii militare sau a unui alt patrimoniu militar, nu cu urmările care nu sunt grave.

distribuite anterior unităţilor militare pentru poligoane, câmpuri de instruire şi alte obiecte în limitele necesităţilor Ministerului Apărării al Republicii Moldova la momentul actual.

Potrivit alin.(3) şi (4) art.13 al Legii cu privire la apărarea naţională, adoptate de Parlamentul Republicii Moldova la 25.07.2003 [3], obiectele şi construcţiile militare, toate categoriile de armament, de tehnică militară şi de alte bunuri militare sunt proprietate a statului, se află în gestiunea Forţelor Armate, care, în baza şi în limitele stabilite de legislaţie, exercită dreptul de posesiune, de folosinţă şi de dispunere de aceste bunuri. Bunurile statului care asigură necesităţile sistemului naţional de apărare şi îndeplinirea sarcinilor de mobilizare nu pot fi sechestrate şi nu pot trece în proprietate privată.

Luând în considerare aceste dispoziţii normative, în cazurile de distrugere sau deteriorare intenţionată a armamentului, muniţiilor, mijloacelor de locomoţie, tehnicii militare sau a unui alt patrimoniu militar, devine oportună aplicarea răspunderii pentru fapta în cauză în conformitate cu art.379 CP RM.

Obiectul juridic special al infracţiunii prevăzute la alin.(1) art.379 CP RM îl formează relaţiile sociale cu privire la integritatea, substanţa şi potenţialul de utilizare a patrimoniului militar, apărate împotriva distrugerii sau deteriorării intenţionate a patrimoniului militar.

Obiectul material al acestei infracţiuni îl constituie armamentul, muniţiile, mijloacele de locomoţie, tehnica militară sau alte bunuri care reprezintă patrimoniul militar.

Din Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova pentru aprobarea Regulamentului privind modul de comercializare a tehnicii militare, armamentului şi altor mijloace tehnice militare de care dispun Forţele Armate ale Republicii Moldova, nr.283 din 17.02.1999 [4], reiese că prin „alte bunuri care reprezintă patrimoniul militar" trebuie de înţeles: tehnica specială; tehnica de calcul; mijloacele de telecomunicaţii; componentele sistemului automat de comandă; clădiri; edificii etc.

Latura obiectivă a infracţiunii specificate la alin.(1) art.379 CP RM are următoarea structură: 1) fapta prejudiciabilă care constă în acţiunea sau în inacţiunea de cauzare a distrugerii ori deteriorării patrimoniului militar; 2) urmările prejudiciabile sub forma distrugerii sau deteriorării armamentului, muniţiilor, mijloacelor de locomoţie, tehnicii militare sau a unui alt patrimoniu militar; 3) legătura de cauzalitate dintre fapta prejudiciabilă şi urmările prejudiciabile.

În continuare vom examina, întâi de toate, fapta prejudiciabilă prevăzută la alin.(1) art.379 CP RM.

Astfel, prin „cauzarea distrugerii" trebuie de înţeles influenţarea nemijlocită infracţională asupra armamentului, muniţiilor, mijloacelor de locomoţie, tehnicii militare sau a unui alt patrimoniu militar, care presupune încetarea existenţei fizice a acestuia sau aducerea patrimoniului militar într-o asemenea stare, care exclude – în totalitate şi definitiv – utilizarea conform destinaţiei sale funcţionale; patrimoniul militar nu mai poate fi restabilit pe calea reparaţiei sau restaurării, fiind scos complet din circuitul economic.

Prin „cauzarea deteriorării" se are în vedere o astfel de influenţare nemijlocită infracţională asupra armamentului, muniţiilor, mijloacelor de locomoţie, tehnicii militare sau a unui alt patrimoniu militar, care presupune o modificare a calităţilor lui utile, o înrăutăţire considerabilă a stării patrimoniului militar, acesta devenind inutilizabil parţial sau temporar. Înrăutăţirea lui calitativă poate fi înlăturată pe calea reparaţiei, restaurării, tratării animalului sau prin alt procedeu de reabilitare.

Infracţiunea specificată la alin.(1) art.379 CP RM poate fi săvârşită nu doar pe calea acţiunii, ci şi pe calea inacţiunii. De exemplu, împiedicarea luării măsurilor de conservare ori de salvare a unui bun aparţinând patrimoniului militar constituie o formă pasivă de distrugere sau deteriorare a acestuia, întrucât făptuitorul nu acţionează nemijlocit asupra bunului pentru a-l distruge sau deteriora, dar prin fapta sa împiedică luarea măsurilor necesare să apere bunul de pericolul distrugerii sau al deteriorării care îl ameninţă.

Metodele de săvârşire a infracţiunii (incendiere, provocarea exploziei, inundarea spaţiilor în care locuiesc militarii, provocarea unor accidente în transportul militarilor, provocarea prăbuşirii clădirilor şi construcţiilor locuite de militari, provocarea ruperii barajelor etc.) nu influenţează asupra calificării celor săvârşite în baza alin.(1) art.379 CP RM, însă pot fi luate în considerare la individualizarea pedepsei.

Infracţiunea de distrugere sau deteriorare intenţionată a patrimoniului militar este o infracţiune materială. Ea se consideră consumată din momentul distrugerii sau deteriorării armamentului, muniţiilor, mijloacelor de locomoţie, tehnicii militare sau a unui alt patrimoniu militar. Dacă valoarea patrimoniului militar distrus sau deteriorat se cifrează în proporţii mari, răspunderea se va aplica pentru infracţiunea prevăzută la alin.(2) art.379 CP RM. Reiese că, în situaţia infracţiunii specificate la alin.(1) art.379 CP RM, mărimea daunelor cauzate nu poate depăşi 2500 unităţi convenţionale.

Mărimea daunelor cauzate prin infracţiunea prevăzută la alin.(1) art.379 CP RM nu cunoaşte o limită inferioară. Totuşi, dacă mărimea daunelor cauzate prin această infracţiune este mult prea mică, poate opera prevederea de la alin.(2) art.14 CP RM.

Latura subiectivă a infracţiunii specificate la alin.(1) art.379 CP RM se caracterizează prin intenţie directă sau indirectă. Dacă făptuitorul manifestă imprudenţă, va răspunde pentru distrugerea sau deteriorarea din imprudenţă a patrimoniului militar, în baza art.380 CP RM.

Motivele infracţiunii prevăzute la alin.(1) art.379 CP RM pot fi dintre cele mai variate: răzbunare; ură; interesul material (presupunând săvârşirea infracţiunii la comandă în schimbul unei remuneraţii materiale) etc.

Trebuie de precizat că printre scopurile infracţiunii de distrugere sau deteriorare intenţionată a patrimoniului militar nu se pot număra: scopul de a intimida populaţia unui stat ori o parte din ea, de a atrage atenţia societăţii asupra ideilor politice, religioase ori de altă natură ale făptuitorului sau de a sili un stat, o organizaţie internaţională, o persoană juridică sau fizică să săvârşească sau să se abţină de la săvârşirea vreunei acţiuni (scop specific pentru infracţiunile specificate la art.278 CP RM); scopul de a slăbi baza economică şi capacitatea de apărare a ţării (scop specific pentru infracţiunea prevăzută la art.343 CP RM).

Subiectul infracţiunii specificate la alin.(1) art.379 CP RM este persoana fizică responsabilă care la momentul săvârşirii faptei a atins vârsta de 18 ani şi care are calitatea specială de militar. În conformitate cu Legea cu privire la pregătirea cetăţenilor pentru apărarea Patriei, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 18.07.2002 [5]: cetăţenii care îndeplinesc serviciul militar se numesc militari (alin.(2) art.7); serviciul militar se îndeplineşte în următoarele forme: a) serviciul militar prin contract; b) serviciul militar în termen; c) serviciul militar cu termen redus; d) serviciul militar ca rezervişti concentraţi sau mobilizaţi (alin.(2) art.4). Aceleaşi forme ale serviciului militar sunt enumerate în art.128 CP RM.

În altă ordine de idei, cât priveşte infracţiunea prevăzută la alin.(2) art.379 CP RM, în principal, deosebirea acesteia de infracţiunea prevăzută la alin.(1) art.379 CP RM ţine de conţinutul urmărilor prejudiciabile. În sensul dispoziţiei de la alin.(2) art.379 CP RM, prin „urmări grave" se înţelege: vătămarea gravă a integrităţii corporale sau a sănătăţii; decesul persoanei; daunele materiale în proporţii mari.

În ce priveşte circumstanţa agravantă consemnată la lit.a) alin.(3) art.379 CP RM, conform art.127 CP RM, prin „timp de război" se înţelege intervalul de la data declarării mobilizării[4] sau a începerii operaţiilor de război până la data trecerii armatei la starea de pace.

Referitor la circumstanţa agravantă specificată la lit.b) alin.(3) art.379 CP RM, prin „condiţii de luptă" trebuie de înţeles ambianţa caracterizată prin ansamblul acţiunilor violente desfăşurate în mod organizat între două grupări de forţe care urmăresc scopuri opuse, conţinutul, amploarea şi intensitatea acţiunilor fiind determinate de scopurile confruntării, de esenţa sa social-politică, de caracterul şi trăsăturile sale, precum şi de cantitatea, dar mai ales calitatea luptătorilor, armamentului şi tehnicii militare. Condiţii de luptă se pot atesta atât pe timp de război, cât şi pe timp de pace. Conform art.2 al Legii cu privire la apărarea naţională, acţiunea de apărare este forma de bază a acţiunilor de luptă, care are scopul de a zădărnici ofensiva inamicului, de a-i provoca pierderi cât mai mari, de a păstra cu fermitate poziţiile încredinţate, de a câştiga timp şi a crea condiţiile necesare pentru trecerea la acţiuni militare ofensive în scopul eliberării teritoriului ocupat.

2. Distrugerea sau deteriorarea din imprudenţă a patrimoniului militar

Fapta de distrugere sau deteriorare din imprudenţă a patrimoniului militar este incriminată în art.380 CP RM într-o variantă-tip şi într-o variantă agravată. Astfel, varianta-tip de infracţiune, specificată la alin.(1) art.380 CP RM, constă în distrugerea sau deteriorarea din imprudenţă a patrimoniului militar în proporţii mari. La rândul său, varianta agravată de infracţiune, consemnată la alin.(2) art.380 CP RM, presupune că infracţiunea prevăzută la alineatul (1) este săvârşită: pe timp de război (lit.a)); în condiţii de luptă (lit.b)).

Urmărind ocrotirea integrităţii, substanţei şi potenţialului de utilizare a patrimoniului militar în mod plenar, legiuitorul a incriminat distrugerea şi deteriorarea bunurilor în cazul în care făptuitorul manifestă nu doar intenţie (ca în cazul faptelor incriminate la art.379 CP RM), dar şi imprudenţă (ca în cazul faptei incriminate la art.380 CP RM). Astfel, s-a luat în considerare că apărarea penală a patrimoniului militar trebuie să se realizeze prin incriminarea faptelor ce aduc atingere însăşi existenţei bunului privit în materialitatea sa, indiferent de forma de vinovăţie manifestată de către făptuitor.

[4] În corespundere cu art.1 al Legii privind regimul stării de urgenţă, de asediu şi de război, adoptate de Parlamentul Republicii Moldova la 24.06.2004*, mobilizare reprezintă activitatea complexă desfăşurată pe plan politic, economic, administrativ şi militar în scopul asigurării cu resurse umane şi tehnico-materiale necesare apărării ţării şi trecerii statului de la starea de pace la starea de război.
* Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2004, nr.132-137.

Obiectul juridic special al infracţiunii specificate la art.380 CP RM îl constituie relaţiile sociale cu privire la integritatea, substanţa şi potenţialul de utilizare a patrimoniului militar, apărate împotriva distrugerii sau deteriorării din imprudenţă a patrimoniului militar.

Obiectul material al acestei infracţiuni îl reprezintă armamentul, muniţiile, mijloacele de locomoţie, tehnica militară sau alte bunuri care reprezintă patrimoniul militar, a căror valoare se cifrează în proporţii mari.

Latura obiectivă a infracţiunii prevăzute la art.380 CP RM are următoarea structură: 1) fapta prejudiciabilă care constă în acţiunea sau în inacţiunea de cauzare a distrugerii sau deteriorării; 2) urmările prejudiciabile sub forma distrugerii sau deteriorării în proporţii mari; 3) legătura de cauzalitate dintre fapta prejudiciabilă şi urmările prejudiciabile.

În contextul infracţiunii analizate, acţiunea sau inacţiunea de cauzare a distrugerii sau deteriorării presupune încălcarea unor reguli de precauţie vizând folosirea focului sau a altor surse de pericol sporit (energie electrică, gaz comprimat, substanţe explozive sau corosive, arme de foc, abur etc.).

În acest sens, se are în vedere, de exemplu, încălcarea Regulilor de siguranţă contra incendiilor (anexa nr.15 la Regulamentul Serviciului interior al Forţelor Armate ale Republicii Moldova (anexa nr.1 la Decretul Preşedintelui Republicii Moldova privind aprobarea regulamentelor militare ale Forţelor Armate ale Republicii Moldova, nr.2327 din 03.09.2009) [6]). Conform acestui act normativ, teritoriul unităţii militare trebuie curăţat în permanenţă de gunoi şi de iarbă uscată. Toate depozitele, acoperişurile, platformele cu muniţie, secţiile producţiilor de bază şi auxiliare, laboratoarele, liniile de înaltă tensiune, staţiile electrice şi transformatoarele, coşurile cazangeriilor, castelele de apă, depozitele de carburanţi şi lubrifianţi şi de alte mijloace materiale trebuie să fie utilate cu paratrăsnete şi cu alte sisteme de siguranţă contra incendiilor şi exploziilor, în corespundere cu normele şi regulile în vigoare. Căile de acces spre sursele de apă pentru stingerea incendiilor, spre clădiri, precum şi toate drumurile de pe teritoriul unităţii trebuie să fie în permanenţă libere pentru circulaţia maşinilor de pompieri.

Încălcarea unor astfel de reguli, dar şi a altor reguli similare, constituie temeiul aplicării răspunderii în corespundere cu art.380 CP RM.

În altă privinţă, menţionăm că infracţiunea prevăzută la art.380 CP RM este o infracţiune materială. Ea se consideră consumată din momentul producerii distrugerii sau deteriorării în proporţii mari. În cazul în care inacţiunea sau acţiunea de cauzare a distrugerii sau deteriorării nu implică producerea unor asemenea urmări, art.380 CP RM este inaplicabil. În asemenea cazuri, făptuitorului îi poate fi aplicată răspunderea disciplinară în conformitate cu prevederile Legii cu privire la aprobarea Regulamentului disciplinei militare, adoptate de Parlamentul Republicii Moldova la 02.03.2007 [7].

Latura subiectivă a infracţiunii specificate la art.380 CP RM se caracterizează prin imprudenţă.

Subiectul infracţiunii de distrugere sau deteriorare din imprudenţă a patrimoniului militar este persoana fizică responsabilă care la momentul săvârşirii faptei a atins vârsta de 18 ani şi care are calitatea specială de militar.

Cu privire la circumstanţele agravante consemnate la alin.(2) art.380 CP RM, acestea au un conţinut similar cu cel al agravantelor prevăzute la alin.(3) art.379 CP RM. Astfel că facem trimitere la explicaţiile de rigoare.

3. Risipirea sau pierderea patrimoniului militar

În art.381 CP RM, sub aceeaşi denumire marginală de risipire sau pierdere a patrimoniului militar se reunesc două variante-tip de infracţiuni şi două variante agravate de infracţiune. În acord cu alin.(1) art.381 CP RM, prima variantă-tip de infracţiune constă în comercializarea, gajarea sau darea în folosinţă de către un militar a echipamentului care i-a fost eliberat pentru folosinţă personală, precum şi în pierderea sau deteriorarea acestor obiecte în urma încălcării regulilor de păstrare. Potrivit alin.(2) art.381 CP RM, prima variantă agravată de infracţiune presupune că infracţiunea prevăzută la alineatul (1) este săvârşită: pe timp de război (lit.a)); în condiţii de luptă (lit.b)). Conform alin.(3) art.381 CP RM, cea de-a doua variantă-tip de infracţiune se exprimă în pierderea sau deteriorarea, în urma încălcării regulilor de păstrare, a armelor, muniţiilor, a mijloacelor de locomoţie, a obiectelor de aprovizionare tehnică sau a unui alt patrimoniu militar, încredinţat spre a fi folosit în timpul serviciului. În sfârşit, în corespundere cu alin.(4) art.381 CP RM, cea de-a doua variantă agravată de infracţiune presupune că infracţiunea specificată la alineatul (3) este săvârşită: pe timp de război (lit.a)); în condiţii de luptă (lit.b)).

Potrivit lit.h) art.5 al Legii cu privire la aprobarea Regulamentului disciplinei militare, disciplina militară pune în faţa fiecărui militar obligaţia să cunoască şi să întreţină regulamentar, în stare permanentă de luptă, armamentul şi tehnica încredinţată, să păstreze şi să administreze eficient patrimoniul militar din dotare.

Aceeaşi obligaţie este statuată în subpct.8) pct.15) din anexa nr.1 (Regulamentul Serviciului interior al Forţelor Armate ale Republicii Moldova) la Decretul Preşedintelui Republicii Moldova privind aprobarea regulamentelor militare ale Forţelor Armate ale Republicii Moldova, nr.2327 din 03.09.2009.

Atunci când instrumentele extrapenale devin ineficiente împotriva activităţilor de risipire sau pierdere a patrimoniului militar, trebuie să intervină legea penală. Articolul 381 CP RM este una dintre reglementările aplicate în acest scop.

Obiectul juridic special al infracţiunii prevăzute la alin.(1) art.381 CP RM este, după caz, un obiect juridic simplu sau un obiect juridic complex. Astfel, atunci când această infracţiune presupune modalitatea de comercializare, gajare sau dare în folosinţă de către un militar a echipamentului care i-a fost eliberat pentru folosinţă personală, obiectul juridic special îl formează relaţiile sociale cu privire la neadmiterea comercializării, gajării sau dării în folosinţă de către un militar a echipamentului care i-a fost eliberat pentru folosinţă personală. Totodată – atunci când infracţiunea specificată la alin.(1) art.381 CP RM evoluează în modalitatea de pierdere sau deteriorare a echipamentului, care i-a fost eliberat militarului pentru folosinţă personală, în urma încălcării regulilor de păstrare – obiectul juridic principal îl formează relaţiile sociale cu privire la respectarea regulilor de păstrare a echipamentului care i-a fost eliberat militarului pentru folosinţă personală. La rândul său, obiectul juridic secundar al infracţiunii în cauză îl constituie relaţiile sociale cu privire la posesia asupra echipamentului, care i-a fost eliberat militarului pentru folosinţă personală ori la integritatea, substanţa şi potenţialul de utilizare a unui asemenea echipament.

Obiectul material al infracţiunii prevăzute la alin.(1) art.381 CP RM îl reprezintă echipamentul care i-a fost eliberat militarului pentru folosinţă personală.

În acord cu prevederile anexei nr.1 la Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la asigurarea cu echipament a militarilor Forţelor Armate pe timp de pace, nr.104 din 06.02.2008 [8], prin „echipament" se are în vedere: obiectele de uniformă militară; însemnele distinctive ale militarilor structurii militare după gradele militare, genurile de arme, destinaţia funcţională şi personificate; încălţămintea; lenjeria de corp; obiectele de pat, obiectele călduroase de vestimentaţie; îmbrăcămintea specială; echipamentul sanitar-gospodăresc (echipamentul de inventar destinat pentru asigurarea îndeplinirii cerinţelor sanitar-epidemiologice în instituţiile medico-militare) şi sportive; corturile; pânzele de cort; stofa pentru confecţionarea obiectelor de echipament; materialele de consum (săpunul, detergenţii şi buretele de baie).

Potrivit anexei nr.1 la Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la asigurarea cu echipament a militarilor Forţelor Armate pe timp de pace, nr.104 din 06.02.2008, echipamentul, cu excepţia materialelor de consum direct, se divizează în echipament de folosinţă personală şi echipament de inventar. Astfel, echipament de folosinţă personală se consideră obiectele de echipament care se eliberează militarilor în proprietate personală după expirarea termenelor lor de exploatare. Echipament de inventar se consideră obiectele de echipament care se eliberează militarilor în folosinţă personală temporară.

Prevederi similare se conţin în anexa nr.1 la Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la asigurarea cu echipament a efectivului Armatei Naţionale pe timp de pace, nr.561 din 02.08.2012 [9].

Precizăm că obiectul material al infracţiunii examinate poate să-l reprezinte numai echipamentul care i-a fost eliberat militarului pentru folosinţă personală. De exemplu, într-o speţă, obiectul material al infracţiunii specificate la alin.(1) art.381 CP RM îl reprezintă uniforma militară eliberată pentru folosinţă personală în timpul efectuării serviciului militar, a cărei valoare este de 587,29 lei [10].

Normele de asigurare cu echipament a militarilor Forţelor Armate pe timp de pace sunt stabilite în anexa nr.5 la Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la asigurarea cu echipament a militarilor Forţelor Armate pe timp de pace, nr.104 din 06.02.2008, precum şi în anexa nr.2 la Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la asigurarea cu echipament a efectivului Armatei Naţionale pe timp de pace, nr.561 din 02.08.2012.

Latura obiectivă a infracţiunii prevăzute la alin.(1) art.381 CP RM cunoaşte două variante. Astfel, în prima sa variantă, latura obiectivă constă în fapta prejudiciabilă exprimată în acţiunea de comercializare, gajare sau dare în folosinţă a echipamentului care i-a fost eliberat făptuitorului pentru folosinţă personală. În cea de-a doua variantă a sa, latura obiectivă include următoarele trei semne: 1) fapta prejudiciabilă care constă în acţiunea sau în inacţiunea de încălcare a regulilor de păstrare a echipamentului care i-a fost eliberat făptuitorului pentru folosinţă personală; 2) urmările prejudiciabile sub forma pierderii sau deteriorării echipamentului care i-a fost eliberat făptuitorului pentru folosinţă personală; 3) legătura de cauzalitate dintre fapta prejudiciabilă şi urmările prejudiciabile.

Dacă e să ne referim la prima dintre variantele laturii obiective consemnate mai sus, trebuie să menţionăm că comercializarea, gajarea sau darea în folosinţă a echipamentului, care i-a fost eliberat făptuitorului pentru folosinţă personală, constituie trei forme diferite ale înstrăinării acestui echipament: comercializarea reprezintă înstrăinarea în schimbul unei sume de bani; gajarea se concretizează în depunerea respectivului echipament de către făptuitorul debitor la dispoziţia creditorului său drept garanţie pentru plata la termenul convenit a unei datorii; darea în folosinţă constă în înstrăinarea temporară a echipamentului, care i-a fost eliberat făptuitorului pentru folosinţă personală, în vederea beneficierii de către utilizator de calităţile utile ale acestui echipament.

Privitor la cea de-a doua variantă a laturii obiective nominalizată mai sus, fapta prejudiciabilă presupune încălcarea unor reguli care sunt fixate în anexa nr.1 la Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la asigurarea cu echipament a militarilor Forţelor Armate pe timp de pace, nr.104 din 06.02.2008. De exemplu, la pct.21 din această anexă se stabileşte că militarii, cărora li s-a eliberat echipament în folosinţă personală, sunt obligaţi să folosească echipamentul conform destinaţiei, să întreţină acest echipament în stare corespunzătoare. De asemenea, potrivit subpct.7) pct.190 din anexa nr.1 (Regulamentul Serviciului interior al Forţelor Armate ale Republicii Moldova) la Decretul Preşedintelui Republicii Moldova privind aprobarea regulamentelor militare ale Forţelor Armate ale Republicii Moldova, nr.2327 din 03.09.2009, soldatul este obligat să poarte cu grijă echipamentul, să-l repare la timp şi îngrijit, să-l cureţe zilnic şi să-l păstreze în locurile stabilite. Prevederi similare se conţin în pct.20 din anexa nr.1 la Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la asigurarea cu echipament a efectivului Armatei Naţionale pe timp de pace, nr.561 din 02.08.2012.

La această ultimă variantă a laturii obiective se referă următoarea speţă: *P.I. a fost condamnat în conformitate cu alin.(1) art.381 CP RM. În fapt, acesta îndeplinea serviciul militar în Batalionul Geniu (dislocat în satul Negreşti, raionul Străşeni), compania pionieri, ca genist, având gradul de soldat. La 01.03.2009, părăsind teritoriul unităţii militare, P.I. era îmbrăcat în uniformă militară, pe care ulterior a pierdut-o, locul aflării acesteia nefiindu-i cunoscut. În acest fel, unităţii militare i-a fost cauzat un prejudicii în mărime de 876,79 lei, alcătuit din valoarea: unei scurte călduroase mozaicate – 234,00 lei, căciulii din blană – 56,25 lei, tunicii şi pantalonilor mozaicaţi – 234,48 lei, bocancilor – 241,5 lei, lenjeriei de corp – 26,25 lei, lenjeriei călduroase – 33,75 lei, obielelor de iarnă – 12,02 lei, mănuşilor de iarnă – 31,12 lei, scuturii pentru pantaloni – 7,42 lei* [11].

În alt context, menţionăm că infracţiunea prevăzută la alin.(1) art.381 CP RM este, după caz, o infracţiune formală sau materială.

Atunci când este formală, ea se consideră consumată din momentul comercializării, gajării sau dării în folosinţă a echipamentului care i-a fost eliberat făptuitorului pentru folosinţă personală. Atunci când este materială, infracţiunea analizată se consideră consumată din momentul pierderii sau deteriorării respectivului echipament. În cazul în care încălcarea regulilor de păstrare a echipamentului, care i-a fost eliberat făptuitorului pentru folosinţă personală, nu implică producerea unor asemenea urmări, alin.(1) art.381 CP RM este inaplicabil. În asemenea cazuri, făptuitorului îi poate fi aplicată răspunderea disciplinară în conformitate cu prevederile Legii cu privire la aprobarea Regulamentului disciplinei militare.

Latura subiectivă a faptei infracţionale specificate la alin.(1) art.381 CP RM se caracterizează prin intenţie directă (atunci când această infracţiune presupune modalitatea de comercializare, gajare sau dare în folosinţă de către un militar a echipamentului care i-a fost eliberat pentru folosinţă personală) ori prin intenţie sau imprudenţă faţă de fapta prejudiciabilă şi doar prin imprudenţă faţă de urmările prejudiciabile (atunci când infracţiunea specificată la alin.(1) art.381 CP RM evoluează în modalitatea de pierdere sau deteriorare a echipamentului, care i-a fost eliberat militarului pentru folosinţă personală, în urma încălcării regulilor de păstrare).

Motivele infracţiunii în cauză sunt: interesul material; năzuinţa de a obţine unele avantaje nepatrimoniale (atunci când infracţiunea dată presupune modalitatea de comercializare, gajare sau dare în folosinţă de către un militar a echipamentului care i-a fost eliberat pentru folosinţă personală); superficialitatea în raport cu respectarea regulilor de păstrare a echipamentului care i-a fost eliberat făptuitorului pentru folosinţă personală (atunci când infracţiunea prevăzută la alin.(1) art.381 CP RM evoluează în modalitatea de pierdere sau deteriorare a echipamentului, care i-a fost eliberat militarului pentru folosinţă personală, în urma încălcării regulilor de păstrare).

Subiectul infracţiunii specificate la alin.(1) art.381 CP RM este persoana fizică responsabilă care la momentul săvârşirii faptei a atins vârsta de 18 ani şi care are calitatea specială de militar.

Referitor la circumstanţele agravante consemnate la alin.(2) art.381 CP RM, acestea au un conţinut similar cu cel al agravantelor prevăzute la alin.(3) art.364 CP RM. Astfel că facem trimitere la explicaţiile de rigoare.

În cele ce urmează vom efectua analiza infracţiunii specificate la alin.(3) art.381 CP RM.

Obiectul juridic special al acestei infracţiuni are un caracter complex: obiectul juridic principal îl formează relaţiile sociale cu privire la respectarea regulilor de păstrare a armelor, muniţiilor, a mijloacelor de locomoţie, a obiectelor de aprovizionare tehnică sau a unui alt patrimoniu militar, încredinţat spre a fi folosit în timpul serviciului; obiectul juridic secundar îl constituie relaţiile sociale cu privire la posesia asupra armelor, muniţiilor, a mijloacelor de locomoţie, a obiectelor de aprovizionare tehnică sau a unui alt patrimoniu militar – încredinţat spre a fi folosit în timpul serviciului – ori la integritatea, substanţa şi potenţialul de utilizare a unui asemenea patrimoniu.

Obiectul material al infracţiunii prevăzute la alin.(3) art.381 CP RM îl reprezintă armele, muniţiile, mijloacele de locomoţie, obiectele de aprovizionare tehnică sau alte bunuri care reprezintă patrimoniul militar încredinţat spre a fi folosit în timpul serviciului.

Latura obiectivă a infracţiunii analizate are următoarea structură: 1) fapta prejudiciabilă care constă în acţiunea sau în inacţiunea de încălcare a regulilor de păstrare a armelor, muniţiilor, a mijloacelor de locomoţie, a obiectelor de aprovizionare tehnică sau a unui alt patrimoniu militar, încredinţat spre a fi folosit în timpul serviciului; 2) urmările prejudiciabile sub forma pierderii sau deteriorării unui asemenea patrimoniu militar; 3) legătura de cauzalitate dintre fapta prejudiciabilă şi urmările prejudiciabile.

Fapta prejudiciabilă specificată la alin.(3) art.381 CP RM presupune încălcarea unor reguli care sunt fixate în anexa nr.1 (Regulamentul Serviciului interior al Forţelor Armate ale Republicii Moldova) la Decretul Preşedintelui Republicii Moldova privind aprobarea regulamentelor militare ale Forţelor Armate ale Republicii Moldova, nr.2327 din 03.09.2009. De exemplu, potrivit subpct.6) pct.190 al acestui act normativ, soldatul este obligat să cunoască la perfecţie şi să întreţină în stare de funcţionare, curăţare, gata de luptă, echipamentul, armamentul şi tehnica militară încredinţată.

Infracţiunea prevăzută la alin.(3) art.381 CP RM este o infracţiune materială. Ea se consideră consumată din momentul pierderii sau deteriorării armelor, muniţiilor, a mijloacelor de locomoţie, a obiectelor de aprovizionare tehnică sau a unui alt patrimoniu militar, încredinţat spre a fi folosit în timpul serviciului. În cazul în care încălcarea regulilor de păstrare a respectivului patrimoniu militar nu implică producerea unor asemenea urmări, alin.(3) art.381 CP RM nu este aplicabil. În asemenea situaţii, făptuitorului îi poate fi aplicată răspunderea disciplinară în conformitate cu prevederile Legii cu privire la aprobarea Regulamentului disciplinei militare.

Latura subiectivă a infracţiunii specificate la alin.(3) art.381 CP RM se caracterizează prin intenţie sau imprudenţă faţă de fapta prejudiciabilă şi doar prin imprudenţă faţă de urmările prejudiciabile.

Motivul infracţiunii examinate se exprimă, în principal, în superficialitatea în raport cu respectarea regulilor de păstrare a armelor, muniţiilor, a mijloacelor de locomoţie, a obiectelor de aprovizionare tehnică sau a unui alt patrimoniu militar, încredinţat spre a fi folosit în timpul serviciului.

Subiectul infracţiunii prevăzute la alin.(3) art.381 CP RM este persoana fizică responsabilă care la momentul săvârşirii faptei a atins vârsta de 18 ani şi care are calitatea specială de militar.

Este de menţionat că circumstanţele agravante consemnate la alin.(4) art.381 CP RM au un conţinut similar cu cel al agravantelor specificate la alin.(3) art.364 CP RM. Astfel că facem trimitere la explicaţiile de rigoare.

Concluzii

1) Obiectul juridic special al infracţiunilor contra patrimoniului militar îl formează relaţiile sociale cu privire la: integritatea, substanţa şi potenţialul de utilizare a patrimoniului militar – apărate împotriva distrugerii sau deteriorării intenţionate a patrimoniului militar – lezate prin infracţiunile specificate la art.379 CP RM; integritatea, substanţa şi potenţialul de utilizare a patrimoniului militar – apărate împotriva distrugerii sau deteriorării din imprudenţă a patrimoniului militar – lezate prin infracţiunea prevăzută la art.380 CP RM; neadmiterea comercializării, gajării sau dării în folosinţă de către un militar a echipamentului care i-a fost eliberat pentru folosinţă personală, lezate prin infracţiunea specificată la alin.(1) art.381 CP RM (atunci când presupune modalitatea de comercializare, gajare sau dare în folosinţă de către un militar a echipamentului care i-a fost eliberat pentru folosinţă personală);

2) în cazul infracţiunii specificate la alin.(1) art.381 CP RM (atunci când evoluează în modalitatea de pierdere sau deteriorare a echipamentului, care i-a fost eliberat militarului pentru folosinţă personală, în urma încălcării regulilor de păstrare), obiectul juridic principal îl formează relaţiile sociale cu privire la repectarea regulilor de păstrare a echipamentului care i-a fost eliberat militarului pentru folosinţă personală; obiectul juridic secundar îl constituie relaţiile sociale cu privire la posesia asupra echipamentului, care i-a fost eliberat militarului pentru folosinţă personală, ori la integritatea, substanţa şi potenţialul de utilizare a unui asemenea echipament;

3) în ipoteza infracţiunii prevăzute la alin.(3) art.381 CP RM, obiectul juridic principal îl formează relaţiile sociale cu privire la respectarea regulilor de păstrare a armelor, muniţiilor, a mijloacelor de locomoţie, a obiectelor de aprovizionare tehnică sau a unui alt patrimoniu militar, încredinţat spre a fi folosit în timpul serviciului; obiectul juridic secundar îl constituie relaţiile sociale cu privire la posesia asupra armelor, muniţiilor, a mijloacelor de locomoţie, a obiectelor de aprovizionare tehnică sau a unui alt patrimoniu militar – încredinţat spre a fi folosit în timpul serviciului – ori la integritatea, substanţa şi potenţialul de utilizare a unui asemenea patrimoniu;

4) obiectul material al infracţiunilor contra patrimoniului militar îl reprezintă corpul persoanei (în cazul infracţiunii prevăzute la alin.(2) art.379 CP RM); bunurile mobile sau imobile, a căror valoare se cifrează în proporţii mari (în cazul infracţiunii specificate la alin.(2) art.379 CP RM); armamentul, muniţiile, mijloacele de locomoţie, tehnica militară sau alte bunuri care reprezintă patrimoniul militar (în ipoteza infracţiunilor prevăzute la art.379 CP RM); bunurile, care reprezintă patrimoniul militar, a căror valoare se cifrează în proporţii mari (în situaţia infracţiunilor specificate la alin.(2) art.379 şi art.380 CP RM); echipamentul care i-a fost eliberat militarului pentru folosinţă personală (în cazul infracţiunii specificate la alin.(1) art.381 CP RM); armele, muniţiile, mijloacele de locomoţie, obiectele de aprovizionare tehnică sau alte bunuri care reprezintă patrimoniul militar încredinţat spre a fi folosit în timpul serviciului (în ipoteza infracţiunii prevăzute la alin.(3) art.381 CP RM);

5) datorită specificului lor, infracţiunile contra patrimoniului militar nu au victimă;

6) infracţiunile prevăzute la art.379-381 CP RM sunt săvârşite pe calea acţiunii (şi) sau inacţiunii;

7) de cele mai dese ori, infracţiunile contra patrimoniului militar au o factură materială. Doar în situaţia infracţiunii prevăzute la alin.(1) art.381 CP RM se atestă existenţa semnelor atât ale unei infracţiuni materiale, cât şi ale unei infracţiuni formale;

8) timpul de război este un semn secundar obligatoriu al laturii obiective în ipoteza infracţiunilor specificate la lit.a) alin.(3) art.379, lit.a) alin.(2) art.380, lit.a) alin.(2) şi lit.a) alin.(4) art.381 CP RM;

9) ambianţa infracţiunii (şi anume – condiţiile de luptă) constituie un semn secundar obligatoriu al laturii obiective în cazul infracţiunilor prevăzute la lit.b) alin.(3) art.379, lit.b) alin.(2) art.380, lit.b) alin.(2) şi lit.b) alin.(4) art.381 CP RM;

10) infracţiunea specificată la art.380 CP RM este săvârşită din imprudenţă. În situaţii de altă natură, făptuitorul manifestă intenţie sau imprudenţă faţă de fapta prejudiciabilă şi numai imprudenţă în raport cu urmările prejudiciabile (de exemplu, în cazul infracţiunilor prevăzute la alin.(1) art.381 (în ipoteza pierderii sau deteriorării echipamentului care i-a fost eliberat făptuitorului pentru folosinţă personală, în urma încălcării regulilor de păstrare) şi la alin.(3) art.381 CP RM). În celelalte cazuri, infracţiunile contra patrimoniului militar sunt săvârşite cu intenţie;

11) subiectul infracţiunilor contra patrimoniului militar este persoana fizică responsabilă care la momentul săvârşirii infracţiunii a atins vârsta de 18 ani şi care are calitatea specială de militar.

Referinţe:

1. Monitorul Oficial al Parlamentului Republicii Moldova, 1991, nr.11.
2. Monitorul Oficial al Parlamentului Republicii Moldova, 1992, nr.3.
3. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2003, nr.200-203.
4. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1999, nr.27-28.
5. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2004, nr.6-12.
6. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2009, nr.143.
7. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2007, nr.78-81.
8. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2008, nr.34-36.
9. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2012, nr.166-169.
10. *Decizia Colegiului penal al Curţii Supreme de Justiţie din 16.01.2014. Dosarul nr.4-1re-18/14*. [Accesat: 22.05.2016] Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/search_plen_penal.php?id=256
11. *Decizia Colegiului penal al Curţii Supreme de Justiţie din 07.07.2010. Dosarul nr.1ra-845/10*. [Accesat: 22.05.2016] Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/search_hot_old.php?id=24274

Prezentat la 25.05.2016

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2016, nr.3(93)
Seria "Ştiinţe sociale" *ISSN 1814-3199,* *ISSN online 2345-1017,* *p.12-25*

PROTECŢIA PENALĂ A PATRIMONIULUI CULTURAL DIN PERSPECTIVA AMENDAMENTELOR OPERATE PRIN LEGEA NR.75/2016

Sergiu BRÎNZA, Vitalie STATI

Universitatea de Stat din Moldova

În cadrul studiului sunt supuse interpretării prevederile normative introduse în Codul penal prin Legea nr.75/2016. În contextul interpretării alin.(2^1) art.186, alin.(2^1) art.187, alin.(2^1) art.188, alin.(2^1) art.190 şi alin.(2^2) art.191 CP RM, este stabilit conţinutul noţiunilor „bunuri de patrimoniu cultural", „situri arheologice" şi „zone cu potenţial arheologic". Se argumentează că infracţiunile prevăzute la art.199^1 CP RM pot fi comise cu intenţie sau din imprudenţă. În vederea interpretării dispoziţiilor art.199^2 CP RM, este identificat semantismul noţiunilor „săpături neautorizate", „comori", „lucrări de construcţie", „alte activităţi de intervenţie asupra solului" şi „certificat de descărcare de sarcină arheologică". De asemenea, este stabilit criteriul de distincţie între tăinuirea sau păstrarea ilegală a bunurilor arheologice mobile (în sensul art.199^3 CP RM) şi sustragerea aceloraşi bunuri (în sensul alin.(2^1) art.186, alin.(2^1) art.187, alin.(2^1) art.188, alin.(2^1) art.190 şi alin.(2^2) art.191 CP RM). Se demonstrează că administratorul terenului, în care s-a făcut descoperirea arheologică întâmplătoare, şi/sau reprezentantul responsabil al autorităţii administraţiei publice sunt cei care omit să anunţe la timp autorităţile publice cu privire la descoperirea întâmplătoare a bunurilor arheologice mobile (inclusiv a comorilor). Nu în ultimul rând, se relevă că, în toate cazurile, monumentele de for public posedă calitatea de monumente care fac parte din patrimoniul cultural în sensul lit.a) alin.(3) art.1 al Legii privind ocrotirea monumentelor. Utilizând în art.222 CP RM noţiunea „monument de for public", legiuitorul a luat implicit în considerare faptul că un asemenea monument este un bun aparţinând patrimoniului cultural naţional mobil. Cât priveşte monumentul funerar, şi acesta poate cumula calitatea de monument care face parte din patrimoniul cultural în sensul lit.a) alin.(3) art.1 al Legii privind ocrotirea monumentelor. Totuşi, utilizând în art.222 CP RM noţiunea „monument funerar", legiuitorul nu a luat implicit în considerare faptul că acesta este un bun aparţinând patrimoniului cultural naţional mobil. Drept urmare, profanarea prin distrugere sau deteriorare a unui monument de for public atrage răspunderea exclusiv în conformitate cu art.222 CP RM. Dacă, prin distrugere sau deteriorare, se profanează un monument, care, pe lângă faptul că este unul funerar, reprezintă un bun de patrimoniu cultural, cele săvârşite vor reprezenta concursul infracţiunilor prevăzute la art.199^1 şi 222 CP RM.

Cuvinte-cheie: *patrimoniu cultural, situri arheologice, zone cu potenţial arheologic, comori, monumente, bunuri arheologice mobile, bunuri culturale mobile clasate, sustragere, distrugere, deteriorare.*

THE PENAL PROTECTION OF THE CULTURAL PATRIMONY IN THE LIGHT OF THE RECENT AMENDMENTS OPERATED TO THE PENAL CODE BY LAW NO.75/2016

Within this study the subject to interpretation was the normative provisions worked in the Penal Code by Law No.75/2016. When interpreting par.(2^1) art.186, par.(2^1) art.187, par.(2^1) art.188, par.(2^1) art.190 and par.(2^2) art.191 PC RM, we established the content of the concepts of „goods of cultural patrimony", „archaeological sites" and „areas of archaeological potential". It is argued then that the offences referred to at art.199^1 PC RM can be committed with intention or by negligence. While interpreting the provisions of art.199^2 PC RM, we also determined the semantics of the concepts of „unauthorized diggings", „treasures", „construction works", „other techniques of intervention on the soil" and „archaeological discharge certificate". Within the analysis process we also established the distinguishing criterion between the acts of concealing or illegal storage of movable archaeological goods (as mentioned in art.199^3 PC RM) and the unlawful removal of the same goods (as mentioned at par.(2^1) art.186, par.(2^1) art.187, par.(2^1) art.188, par.(2^1) art.190 and par.(2^2) art.191 PC RM). With this regard it is demonstrated that the managing authority of the area, where the incidental archaeological discovery has been made, and/or the delegated representative of the public administration authority, are the ones to hold accountable for omitting to timely notify the public authorities on the made incidental discovery of movable archaeological goods (including treasures). And not least important is, as presented in the article, that in all cases, under lett. a) par.(3) art.1 of the Law on protection of monuments, public monuments have the property of monuments part of the cultural patrimony. By applying in art.222 PC RM the concept of „public monuments", the legislature has implicitly considered that such a monument is a good belonging to the movable national cultural patrimony. As with regard to the funeral monument, under lett.a) par.(3) art.1 of the Law on protection of monuments, it can encompass the property of monument part of the cultural patrimony as well. However, when applying in art.222 PC RM the concept of „funeral monument"', the legislature hasn't implicitly considered that such a monument is a good belonging to the national movable cultural patrimony. As a result, the desecration by means of destruction or damage of a public monument involves penal liability exclusively under art.222 PC RM. If by means of destruction or damage a monument is desecrated, which, besides being a funeral monument is also a good of cultural patrimony; the committed acts will form the sum of the offences provided by both art.199^1 and art.222 PC RM.

Keywords: *cultural patrimony, archaeological sites, areas of archaeological potential, treasures, monuments, movable archaeological goods, classified movable cultural goods, unlawful removal, destruction, damage.*

© Universitatea de Stat din Moldova, 2016

Introducere

În opinia lui I.Oberländer-Târnoveanu, „patrimoniul cultural este ameninţat cu deteriorarea sau pierderea iremediabilă datorită nu doar scurgerii timpului şi progresului societăţii, dar şi modificărilor rapide economice şi sociale din ultimii ani... Patrimoniul cultural va fi ameninţat şi în anii următori. Ritmul schimbărilor se va accelera. Păstrarea lui trebuie să fie o preocupare continuă, imediată şi concertată" [1, p.10, 11]. La rândul său, C.-D.Nichifor afirmă: „Domeniul patrimoniului cultural ar trebui să reprezinte o prioritate la nivel naţional, luând în considerare caracterul reprezentativ-identitar al patrimoniului, necesitatea imperioasă a protejării acestuia, din perspectiva recunoaşterii patrimoniului ca valoare de interes naţional, unanim recunoscută ca resursă neregenerabilă de dezvoltare durabilă, generatoare de progres şi coeziune socială" [2, p.6]. Privit prin prisma acestor aserţiuni, apare justificat demersul legiuitorului de a asigura o apărare penală eficientă patrimoniului cultural. Acest demers şi-a găsit realizarea în Legea pentru modificarea şi completarea unor acte legislative, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 21.04.2016 [3] (în continuare – Legea nr.75/2016).

În Nota informativă la proiectul care se află la baza legii în cauză se relevă: „Odată cu adoptarea de către Parlamentul Republicii Moldova a Legii privind protejarea patrimoniului arheologic din 17.09.2010 [4], a Legii monumentelor de for public din 30.09.2011 [5] şi a Legii privind protejarea patrimoniului cultural naţional mobil din 27.12.2011 [6], care conţin prevederi cu privire la răspunderea pentru acţiunile de distrugere sau deteriorare a monumentelor şi a altor obiecte de patrimoniu cultural, întru respectarea prevederilor legale de protejare a patrimoniului cultural naţional stipulate în legile menţionate, este necesar a opera modificări în Codul penal... Modificările propuse constituie o oportunitate, reieşind din necesitatea ajustării cadrului juridic naţional la prevederile convenţiilor UNESCO şi ale Consiliului Europei în domeniul protejării patrimoniului cultural, la care Republica Moldova este parte: Convenţia UNESCO privind protecţia patrimoniului mondial cultural şi natural din 23.11.1972 [7], în vigoare pentru Republica Moldova din 23.12.2002; Convenţia pentru protecţia bunurilor culturale în caz de conflict armat, împreună cu Protocolul I la Convenţie, din 14.05.1954 [8], în vigoare pentru Republica Moldova din 09.03.2000; Convenţia asupra măsurilor ce urmează a fi luate pentru interzicerea şi împiedicarea operaţiunilor ilicite de import, export şi transfer de proprietate al bunurilor culturale, din 14.11.1970 [9], în vigoare pentru Republica Moldova din 14.12.2007; Convenţia pentru protejarea patrimoniului arhitectural al Europei din 03.10.1995 [10], în vigoare pentru Republica Moldova din 01.04.2002; Convenţia europeană pentru protecţia patrimoniului arheologic (revizuită) din 16.01.1992 [11], în vigoare pentru Republica Moldova din 22.06.2002. Prin ratificarea convenţiilor nominalizate, Republica Moldova, ca parte la aceste importante instrumente juridice internaţionale, s-a angajat, potrivit propriilor sale prerogative, să procedeze astfel încât încălcarea legislaţiei în vigoare şi a regimului juridic de protejare a patrimoniului cultural să facă obiectul unor măsuri corespunzătoare şi suficiente de contracarare şi sancţionare din partea autorităţilor competente ale statului" [12].

Nu se poate susţine că, până la momentul intrării în vigoare a legii în cauză, patrimoniul cultural a fost lipsit de ocrotire penală. Totuşi, această ocrotire a fost una parţială şi deloc coerentă. Doar sub unele aspecte apărarea penală a patrimoniului cultural făcea obiectul prevederilor de la art.186-188, 190, 191, alin.(1) sau (2) art.197, art.221, 222 sau altele din Codul penal al Republicii Moldova (în continuare – CP RM).

În Legea nr.75/2016 abordarea este calitativ diferită. Aceasta o demonstrează modificările şi completările operate în Codul penal prin respectiva lege. Iată cele mai relevante dintre ele:

1) completarea art.186 CP RM cu alineatul (2^1), a art.187 CP RM cu alineatul (2^1), a art.188 CP RM cu alineatul (2^1), a art.190 CP RM cu alineatul (2^1) şi a art.191 CP RM cu alineatul (2^2). Comun pentru toate infracţiunile prevăzute la aceste norme este că obiectul material îl reprezintă bunurile de patrimoniu cultural din siturile arheologice sau din zonele cu potenţial arheologic. Până la intrarea în vigoare a Legii nr.75/2016, o asemenea calitate specială a bunurilor sustrase nu era relevantă în planul diferenţierii răspunderii pentru infracţiunile prevăzute la art.186-188, 190 sau 191 CP RM;

2) completarea Codului penal cu art.199^1 „Deteriorarea sau distrugerea bunurilor de patrimoniu cultural". De această dată nu s-a recurs la completarea articolului corespunzător din Capitolul VI al Părţii Speciale a Codului penal (adică a art.197 CP RM). În acest mod, legiuitorul a sugerat că fapta specificată la art.199^1 CP RM poate fi săvârşită nu doar cu intenţie. Până la intrarea în vigoare a Legii nr.75/2016, doar deteriorarea sau distrugerea intenţionată a bunurilor de patrimoniu cultural intra sub incidenţa legii penale, şi anume – a alin.(1) sau (2) art.197 CP RM. Aceasta cu condiţia că valoarea respectivelor bunuri se exprima în proporţii mari. Bineînţeles, bunurile de patrimoniu cultural, obiectul material al infracţiunii prevăzute la alin.(1) şi (2) art.197 CP RM, erau tratate ca bunuri oarecare, lipsindu-le calitatea specială relevantă sub aspectul diferenţierii

răspunderii penale. De asemenea, deteriorarea sau distrugerea intenţionată a bunurilor de patrimoniu cultural intra sub incidenţa art.221 CP RM. Totuşi, obiectul material al infracţiunii prevăzute la acest articol putea fi reprezentat doar de monumentele de istorie şi cultură, luate sub ocrotirea statului. Nu şi de alte bunuri de patrimoniu cultural;

3) completarea Codului penal cu art.199^2 „Efectuarea lucrărilor neautorizate în siturile arheologice sau în zonele cu potenţial arheologic", a art.199^3 „Tăinuirea sau păstrarea ilegală a bunurilor arheologice mobile", a art.199^4 „Comercializarea neautorizată a bunurilor arheologice mobile şi a bunurilor culturale mobile clasate" şi a art.199^5 „Accesul neautorizat cu detectoare de metale sau cu alte aparate de teledetecţie şi utilizarea lor în siturile arheologice sau în zonele cu potenţial arheologic". Până la intrarea în vigoare a Legii nr.75/2016, doar unele din aceste fapte îşi găseau o anumită reflectare în cadrul reglementărilor penale. De exemplu, art.193 CP RM putea fi aplicat în cazul ocupării, în întregime sau în parte, fără drept, a unui imobil aflat în posesia altuia cu aplicarea violenţei sau cu ameninţarea aplicării violenţei ori prin distrugerea sau strămutarea semnelor de hotar, dacă motivul infracţiunii îl constituie năzuinţa de a efectua săpături arheologice;

4) abrogarea art.221 CP RM. Eliminarea acestui articol nu creează o lacună a legii penale. Or, în cazul distrugerii sau deteriorării intenţionate a obiectelor naturii, luate sub ocrotirea statului, devine aplicabil art.335 CP RM. Pe de altă parte, adoptarea art.199^1 CP RM compensează abrogarea art.221 CP RM în partea în care acesta stabilea răspunderea pentru distrugerea sau deteriorarea intenţionată a monumentelor de istorie şi cultură, luate sub ocrotirea statului;

5) completarea art.222 CP RM după cum urmează: a) a titlului cu cuvintele „şi a monumentelor"; b) a dispoziţiei alineatului (1), după cuvântul „monument", cu cuvintele „funerar sau de for public"; c) a dispoziţiei alineatului (2) cu litera c) având următorul cuprins: „cu cauzarea de daune în proporţii mari".

După prezentarea celor mai relevante modificări şi completări operate în Codul penal prin Legea nr.75/2016, în continuare vom oferi detalii cu privire la acestea.

Rezultate şi discuţii

Întâi de toate, ne vom referi la completarea art.186 CP RM cu alineatul (2^1), a art.187 CP RM cu alineatul (2^1), a art.188 CP RM cu alineatul (2^1), a art.190 CP RM cu alineatul (2^1) şi a art.191 CP RM cu alineatul (2^2). Este de menţionat că în aceste norme noi sunt descrise variante-tip de infracţiuni, nu circumstanţe agravante de infracţiuni. Aşa cum am consemnat mai sus, obiectul material al acestor infracţiuni îl constituie bunurile de patrimoniu cultural din siturile arheologice sau din zonele cu potenţial arheologic.

În vederea interpretării noţiunii „bunuri de patrimoniu cultural din siturile arheologice sau din zonele cu potenţial arheologic", este necesar să stabilim conţinutul următoarelor noţiuni subsidiare: 1) „bunuri de patrimoniu cultural"; 2) „situri arheologice"; 3) „zone cu potenţial arheologic". Prima din aceste noţiuni vizează obiectul material propriu-zis al infracţiunilor specificate la alin.(2^1) art.186, alin.(2^1) art.187, alin.(2^1) art.188, alin.(2^1) art.190 şi alin.(2^2) art.191 CP RM. Celelalte două noţiuni caracterizează locul în care se află bunurile de patrimoniu cultural sustrase, deci locul săvârşirii infracţiunii.

În conformitate cu lit.a) art.2 al Convenţiei-cadru a Consiliului Europei privind valoarea patrimoniului cultural pentru societate din 27.10.2005 [13], în vigoare pentru Republica Moldova din 01.06.2011, „patrimoniul cultural constituie un ansamblu de resurse moştenite din trecut pe care persoanele le consideră, indiferent de regimul de proprietate al bunurilor, ca o reflectare şi o expresie a valorilor, credinţelor, cunoştinţelor şi tradiţiilor lor în continuă evoluţie. Acesta include şi toate aspectele de mediu care rezultă din interacţiunea în timp între persoane şi locuri".

O altă definiţie a noţiunii „patrimoniu cultural" o găsim în art.2 al Legii culturii, adoptate de Parlamentul Republicii Moldova la 27.05.1999 [14]: patrimoniu cultural – totalitatea valorilor şi bunurilor culturale; valoare culturală – rezultat al activităţii creatoare, care are putere de semnificaţie într-un anumit spaţiu socio-cultural; bun cultural – produs al activităţii culturale a cărui valoare poate avea un preţ exprimat monetar.

Potrivit art.1 al Convenţiei UNESCO privind protecţia patrimoniului mondial cultural şi natural din 23.11.1972, se consideră patrimoniu cultural:

– monumentele: opere de arhitectură, de sculptură sau de pictură monumentală, elemente sau structuri cu caracter arheologic, inscripţii, grote şi grupuri de elemente care au o valoare universală excepţională din punct de vedere istoric, artistic sau ştiinţific;

– ansamblurile: grupuri de construcţii izolate sau grupate, care, datorită arhitecturii lor, a unităţii şi a integrării lor în peisaj, au o valoare universală excepţională din punct de vedere istoric, artistic sau ştiinţific;

– siturile: lucrări ale omului sau opere rezultate din acţiunile conjugate ale omului şi ale naturii, precum şi zonele incluzând terenurile arheologice care au o valoare universală excepţională din punct de vedere istoric, estetic, etnologic sau antropologic.

Însă, cele trei categorii enunţate mai sus, care intră sub incidenţa definiţiei noţiunii „patrimoniu cultural" din art.1 al Convenţiei UNESCO privind protecţia patrimoniului mondial cultural şi natural din 23.11.1972, apar într-o altă postură în alin.(3) art.1 al Legii privind ocrotirea monumentelor, adoptate de Parlamentul Republicii Moldova la 22.06.1993 [15]. Conform acestei norme, monumente care fac parte din patrimoniul cultural sunt considerate: a) operele de arhitectură, sculptură sau pictură monumentală, elementele sau structurile cu caracter arheologic, inscripţii, grote şi grupuri de elemente care au valoare naţională sau internaţională din punct de vedere istoric, artistic sau ştiinţific; b) ansamblurile: grupuri de construcţii izolate sau grupate, inclusiv zone construite, care, datorită arhitecturii, unităţii şi integrităţii lor în peisaj, au valoare naţională sau internaţională din punct de vedere istoric, artistic sau ştiinţific; c) siturile: lucrări ale omului sau opere rezultate din conjugarea acţiunilor omului, precum şi zonele incluzând terenurile arheologice care au valoare naţională sau internaţională din punct de vedere istoric, estetic, etnografic sau antropologic.

În opinia noastră, noţiunea „patrimoniu cultural" nu se reduce la noţiunea „monumente care fac parte din patrimoniul cultural". Cele două noţiuni se află într-o relaţie de tip „întreg-parte". Că este tocmai aşa ne-o demonstrează analiza, de exemplu, a prevederilor Legii privind protejarea patrimoniului cultural naţional mobil: „Prezenta lege reglementează regimul juridic al bunurilor aparţinând patrimoniului cultural naţional mobil, ca parte a patrimoniului cultural naţional (sublinierea ne aparţine – n.a.)..." (alin.(1)); „patrimoniu cultural naţional mobil – ansamblu de bunuri culturale mobile, clasate în patrimoniul cultural naţional cu valoare deosebită sau excepţională istorică, arheologică, documentară, etnografică, artistică, ştiinţifică şi tehnică, literară, cinematografică, numismatică, filatelică, heraldică, bibliofilă, cartografică, epigrafică, estetică, etnologică şi antropologică, reprezentând mărturii materiale ale evoluţiei mediului natural şi ale relaţiei omului cu acest mediu, ale potenţialului creator uman" (lit.a) alin.(2)).

Lista completă de bunuri aparţinând patrimoniului cultural naţional mobil este prezentată în art.4 al Legii privind protejarea patrimoniului cultural naţional mobil. Printre asemenea bunuri se numără: inscripţiile, elementele separate provenite din dezmembrarea monumentelor istorice; monumentele de for public. Astfel, deducem că noţiunile „patrimoniu cultural naţional mobil" şi „monumente care fac parte din patrimoniul cultural" se intersectează. Această concluzie o confirmă dispoziţia de la alin.(4) art.2 al Legii privind ocrotirea monumentelor: „Monumente sub formă de bunuri mobile se consideră: obiectele naturale cu valoare geologică, biologică, zoologică, antropologică, obiecte cu valoare numismatică (monede izolate, tezaure de monede şi de obiecte antice), etnografică, arheologică (unelte de muncă, obiecte de uz casnic, arme, podoabe şi alte piese cu valoare istorică), materiale epigrafice, relicte, obiecte cu caracter memorial, monumente ale ştiinţei şi tehnicii, opere de artă (pictură, sculptură, grafică, obiecte de artă decorativă şi aplicată), de anticariat, precum şi monumente documentare (acte ori documente scrise de mână sau dactilografiate, materiale cartografice, fotografii, filme, discuri, înregistrări audio sau video), cărţi (manuscripte, incunabule), ediţii vechi şi rare".

Lista integrală a componentelor patrimoniului cultural o găsim pe pagina: *http://mc.gov.md/ro/content/patrimoniu-cultural*. Aceasta include:

1) patrimoniul cultural naţional în Lista UNESCO. Monumentele din Republica Moldova nominalizate în Lista UNESCO sunt: Peisajul arheologic Orheiul Vechi; Cernoziomurile tipice din Stepa Bălţiului. Cât priveşte Peisajul arheologic Orheiul Vechi, acesta nu poate reprezenta obiectul material al infracţiunilor specificate la alin.(2^1) art.186, alin.(2^1) art.187, alin.(2^1) art.188, alin.(2^1) art.190 şi alin.(2^2) art.191 CP RM. Nu acelaşi lucru îl atestăm în cazul Cernoziomurilor tipice din Stepa Bălţiului, în cazul în care acestea sunt detaşate şi obţin calitatea de bun mobil. În această din urmă ipoteză, nu va fi necesară aplicarea suplimentară a alin.(1) art.115 din Codul contravenţional, pentru decopertarea neselectivă şi folosirea stratului fertil contrar destinaţiei;

2) patrimoniul cultural imaterial. Potrivit lit.a) art.3 al Legii privind protejarea patrimoniului cultural imaterial, adoptate de Parlamentul Republicii Moldova la 29.03.2012 [16], patrimoniu cultural imaterial constituie „totalitatea elementelor creaţiei tradiţionale autentice, valoroase din perspectivă istorică şi culturală, transmise din generaţie în generaţie, exprimate în forme literare, muzicale, coregrafice sau teatrale, precum şi ansamblul de practici, reprezentări, expresii, cunoştinţe şi abilităţi, împreună cu instrumente, obiecte, artefacte,

vestimentaţie specifică, accesorii şi spaţii culturale asociate acestora, pe care comunităţi, grupuri şi, după caz, persoane le recunosc ca parte integrantă a patrimoniului lor cultural". Registrul Naţional al patrimoniului cultural imaterial include: a) tradiţii şi expresii ale artei cuvântului; b) tradiţii şi expresii ale artei sau practicii muzicale; c) tradiţii, expresii ale artei sau practicii coregrafice tradiţionale; d) instrumente muzicale tradiţionale; e) sărbătorile, obiceiurile şi ritualurile; f) cunoştinţe, practici şi simboluri despre om, natură şi cosmos; g) cunoştinţe privind alimentaţia tradiţională; h) tehnici şi cunoştinţe în meşteşugurile artistice tradiţionale; i) instituţii tradiţionale, înrudirea, formele de asociere.

Considerăm că doar instrumentele muzicale tradiţionale pot reprezenta obiectul material al infracţiunilor specificate la alin.(2^1) art.186, alin.(2^1) art.187, alin.(2^1) art.188, alin.(2^1) art.190 şi alin.(2^2) art.191 CP RM. Din cauza naturii sale imateriale, toate celelalte bunuri aparţinând patrimoniului cultural imaterial nu pot avea o asemenea calitate. Lista integrală a instrumentelor muzicale tradiţionale este prezentată pe pagina:

http://www.patrimoniuimaterial.md/ro/pagini/registrul-con%C8%9Binutul-registrului-na%C8%9Bional-al-patrimoniului-cultural-imaterial/capitolul-iv;

3) patrimoniul cultural mobil. Aşa cum am menţionat anterior, lista completă de bunuri aparţinând patrimoniului cultural naţional mobil este prezentată în art.4 al Legii privind protejarea patrimoniului cultural naţional mobil;

4) patrimoniul cultural imobil: a) patrimoniul arheologic; b) patrimoniul istoric construit. Întrucât sunt bunuri imobile, bunurile aparţinând de patrimoniul cultural imobil nu pot reprezenta obiectul material al infracţiunilor prevăzute la alin.(2^1) art.186, alin.(2^1) art.187, alin.(2^1) art.188, alin.(2^1) art.190 şi alin.(2^2) art.191 CP RM. În schimb, ele pot reprezenta obiectul material al infracţiunilor specificate la art.199^1 CP RM.

Este de notat că în Raportul Centrului de Analiză şi Prevenire a Corupţiei de expertiză a coruptibilităţii proiectului Legii privind modificarea şi completarea unor acte legislative (Codul penal – art.200^1, 200^2, 200^3 ş.a.; Codul contravenţional – art.74, 423^8, 385 ş.a.) [17] este formulată întrebarea: „Despre care patrimoniu cultural vorbeşte norma – despre patrimoniul cultural naţional sau patrimoniul cultural al unei localităţi?" În opinia noastră, din moment ce legiuitorul nu circumstanţiază caracteristicile patrimoniului cultural de care aparţin bunurile reprezentând obiectul material al infracţiunii, nu este cazul să improvizăm şi să restrângem sfera de aplicare a normelor penale în care se utilizează sintagma „patrimoniu cultural". Indiferent dacă este mondial, naţional sau local, patrimoniul cultural urmează a fi apărat în aceeaşi măsură prin mijloacele legii penale.

În analiza noastră, nu putem face abstracţie de următoarele prevederi ale Legii nr.75/2016: „articolul 186:... în dispoziţia alineatelor (4) şi (5), textul „alin.(1), (2) sau (3)" se substituie cu textul „alin.(1)-(3)"; „articolul 187:... în dispoziţia alineatelor (4) şi (5), textul „alin.(1), (2) sau (3)" se substituie cu textul „alin.(1)-(3)"; „articolul 188:... în dispoziţia alineatelor (4) şi (5), textul „alin.(1), (2) sau (3)" se substituie cu textul „alin.(1)-(3)"; „articolul 190:... în dispoziţia alineatelor (4) şi (5), textul „alin.(1), (2) sau (3)" se substituie cu textul „alin.(1)-(3)"; „articolul 191:... în dispoziţia alineatului (3), textul „alin.(1)-(2^1)" se substituie cu textul „alin.(1)-(2^2); în dispoziţia alineatelor (4) şi (5), textul „alin. (1)-(2^1) sau (3)" se substituie cu textul „alin.(1)-(3)". Aceasta înseamnă că, în cazul infracţiunilor prevăzute la alin.(2^1) art.186, alin.(2^1) art.187, alin.(2^1) art.188, alin.(2^1) art.190 şi alin.(2^2) art.191 CP RM, valoarea bunurilor de patrimoniu cultural nu atinge proporţiile mari. În cazul în care valoarea respectivelor bunuri se exprimă în proporţii mari sau deosebit de mari, răspunderea se va aplica pentru una dintre infracţiunile prevăzute la alin.(4) sau (5) art.186, alin.(4) sau (5) art.187, alin.(4) sau (5) art.188, alin.(4) sau (5) art.190 ori alin.(4) sau (5) art.191 CP RM.

Supra am stabilit conţinutul noţiunii „bunuri de patrimoniu cultural". În cele ce urmează vom afla conţinutul noţiunilor „situri arheologice" şi „zone cu potenţial arheologic".

În acord cu lit.a) art.2 al Legii privind protejarea patrimoniului arheologic, patrimoniu arheologic constituie ansamblul de bunuri materiale, apărute ca rezultat al activităţii umane din trecut, păstrate în condiţii naturale la suprateran, subteran sau subacvatic, sub formă de <u>situri arheologice (aşezări, necropole, morminte izolate, tumuli, cetăţi, valuri, construcţii, biserici, clădiri, anexe gospodăreşti etc.</u>) sau bunuri mobile (obiecte sau fragmente ale acestora), care, pentru a fi identificate şi studiate, necesită aplicarea metodelor arheologice. În pct.3 din anexa nr.1 la Ordinul Ministerului Culturii cu privire la aprobarea unor acte normative privind punerea în aplicare a Legii privind protejarea patrimoniului arheologic nr.218 din 17 septembrie 2010, nr.126 din 23.04.2013 [18], într-o definiţie similară, siturile arheologice sunt denumite „vestigii arheologice imobile (aşezări, necropole, morminte izolate, tumuli, cetăţi, valuri, şanţuri, stele, construcţii, biserici, clădiri, anexe

gospodăreşti etc.)". În acelaşi timp, conform pct.7 din acelaşi act normativ, siturile arheologice reprezintă terenuri cu vestigii arheologice care ţin de activitatea umană din trecut: staţiuni preistorice, aşezări, oraşe, cetăţi, necropole plane, tumuli, sanctuare, mănăstiri, complexe rupestre etc.

Conform anexei nr.3 la Ordinul Ministerului Culturii cu privire la aprobarea unor acte normative privind punerea în aplicare a Legii privind protejarea patrimoniului arheologic nr.218 din 17 septembrie 2010, nr.126 din 23.04.2013, Repertoriul arheologic naţional reprezintă descrierea sistematizată a siturilor arheologice descoperite pe teritoriul Republicii Moldova, inclusiv a siturilor desfiinţate prin investigaţii arheologice sau distruse de factori naturali sau antropici (pct.5); Registrul arheologic naţional reprezintă documentul de stat care cuprinde lista siturilor arheologice de importanţă naţională şi internaţională luate sub ocrotirea statului. Siturile arheologice din Registrul arheologic naţional sunt parte integrantă a Registrului monumentelor istorice din Republica Moldova (pct.12).

Considerăm că noţiunea „situri arheologice" – definită în Legea privind protejarea patrimoniului arheologic şi în anexa nr.1 la Ordinul Ministerului Culturii cu privire la aprobarea unor acte normative privind punerea în aplicare a Legii privind protejarea patrimoniului arheologic nr.218 din 17 septembrie 2010, nr.126 din 23.04.2013 – trebuie privită în trei ipostaze. Acestea transpar din examinarea definiţiei noţiunii „situri" din art.1 al Convenţiei UNESCO privind protecţia patrimoniului mondial cultural şi natural din 23.11.1972: 1) lucrări ale omului; 2) opere rezultate din acţiunile conjugate ale omului şi ale naturii; 3) zonele incluzând terenurile arheologice care au o valoare universală excepţională din punct de vedere istoric, estetic, etnologic sau antropologic. În oricare din aceste ipostaze, siturile arheologice vor reprezenta locul săvârşirii infracţiunilor specificate la alin.(2^1) art.186, alin.(2^1) art.187, alin.(2^1) art.188, alin.(2^1) art.190 şi alin.(2^2) art.191 CP RM.

Până la care moment locul îşi păstrează calitatea de sit arheologic? La această întrebare ne ajută să răspundem unele prevederi ale art.5 al Legii privind protejarea patrimoniului arheologic: până la descărcarea de sarcină arheologică, terenul care face obiectul cercetării este ocrotit ca sit arheologic conform legii (alin.(10); descărcarea de sarcină arheologică este procedura prin care se confirmă că un teren în care a fost evidenţiat patrimoniu arheologic poate fi restituit activităţilor umane curente ca urmare a finalizării cercetării de specialitate sau a distrugerii acestuia (alin.(2)).

Cât priveşte noţiunea „zonă cu potenţial arheologic", aceasta este definită la lit.n) art.2 al Legii privind protejarea patrimoniului arheologic: teren în care existenţa vestigiilor arheologice este documentată ştiinţific sau este presupusă în baza unor date indirecte. În acord cu acelaşi articol, zona cu potenţial arheologic urmează a fi deosebită de alte zone: zonă cu patrimoniu arheologic cunoscut şi cercetat – teren în care, ca urmare a cercetării arheologice, au fost descoperite bunuri din categoria celor prevăzute la lit.a) art.2 al Legii privind protejarea patrimoniului arheologic; zonă cu patrimoniu arheologic evidenţiat întâmplător – teren în care existenţa bunurilor de patrimoniu arheologic s-a evidenţiat în mod neprevăzut ca urmare a unor acţiuni umane, altele decât cercetarea arheologică atestată, cum ar fi: lucrările de construcţii, prospecţiunile geologice, inclusiv teledetecţia, lucrările agricole, precum şi alte tipuri de lucrări şi cercetări efectuate subteran sau subacvatic, sau ca urmare a unor acţiuni ale factorilor naturali, cum ar fi: seismele, alunecările de teren, inundaţiile, eroziunile solului şi altele, şi în cazul cărora este necesară o cercetare arheologică în vederea înregistrării şi valorificării ştiinţifice a acestora; zonă cu patrimoniu arheologic reperat – teren delimitat în care urmează să se efectueze cercetări arheologice pe baza informaţiilor sau a studiilor ştiinţifice care atestă existenţa subterană sau subacvatică de bunuri de patrimoniu arheologic, susceptibile să facă parte din patrimoniul cultural naţional. Până la finalizarea cercetării arheologice şi luarea măsurilor corespunzătoare de protecţie şi punere în valoare a descoperirilor arheologice, zonele de protecţie a siturilor arheologice sau istorice, instituite conform legii, sunt totodată şi zone cu patrimoniu arheologic reperat; zonă de protecţie a siturilor arheologice – spaţiu cu regim special de protecţie, stabilit perimetral în preajma sitului arheologic pe o lăţime de la 50 la 200 m, în funcţie de tipul şi importanţa obiectivului.

În acelaşi timp, la alin.(9) art.5 al Legii privind protejarea patrimoniului arheologic se arată: în cazul zonelor cu patrimoniu arheologic evidenţiat întâmplător, în interiorul zonei delimitate conform alin.(8) din acelaşi articol se instituie temporar, pentru o perioadă ce nu poate depăşi 12 luni, din momentul descoperirii de bunuri arheologice, în vederea cercetării şi stabilirii regimului de protecţie, regimul de protecţie pentru bunurile arheologice şi zonele cu potenţial arheologic.

În alt context, accentuăm că legiuitorul a înţeles să stabilească la alin.(2^1) art.186, alin.(2^1) art.187, alin.(2^1) art.188, alin.(2^1) art.190 şi alin.(2^2) art.191 CP RM răspunderea pentru sustragerea din siturile arheologice

sau din zonele cu potenţial arheologic, nu pentru sustragerea săvârşită cu pătrunderea în aceste locuri. Pe cale de consecinţă, pentru reţinerea la calificare a uneia dintre normele sus-menţionate, nu este obligatoriu ca scopul de sustragere să apară la făptuitor până la pătrunderea lui în siturile arheologice sau în zonele cu potenţial arheologic. Prin urmare, dacă făptuitorul a intrat în asemenea locuri, conducându-se de scopuri legitime, iar scopul de a sustrage a apărut ulterior, există temeiul aplicării alin.(2^1) art.186, alin.(2^1) art.187, alin.(2^1) art.188, alin.(2^1) art.190 sau alin.(2^2) art.191 CP RM.

După cum am consemnat mai sus, prin Legea nr.75/2016, Codul penal a fost completat cu articolul 199^1. În cele două alineate ale acestui articol se prevăd două variante-tip de infracţiuni: deteriorarea bunurilor de patrimoniu cultural (alin.(1)); distrugerea bunurilor de patrimoniu cultural (alin.(2)).

Subliniem că în varianta iniţială a proiectului care a stat la baza Legii nr.75/2016 [19] variantele-tip de infracţiuni prevăzute la art.200^1 „Distrugerea sau deteriorarea obiectelor de patrimoniu cultural"[1] erau: distrugerea obiectelor de patrimoniu cultural (alin.(1)); deteriorarea cu intenţie a obiectelor de patrimoniu cultural (alin.(2)). Ulterior, s-a propus ca expresia „cu intenţie a" să fie exclusă din alin.(2) art.200^1 CP RM [20]. În acest mod, legiuitorul a sugerat că deteriorarea sau distrugerea bunurilor de patrimoniu cultural poate fi săvârşită cu intenţie sau din imprudenţă.

Se poate susţine că atunci când presupune săvârşirea infracţiunilor cu intenţie, art.199^1 CP RM este o normă specială faţă de alin.(1) sau (2) art.197 CP RM. Cu toate acestea, spre deosebire de infracţiunea prevăzută la alin.(1) şi (2) art.197 CP RM, cele specificate la art.199^1 CP RM nu presupun condiţia cauzării unor daune în proporţii mari. Mai menţionăm că, spre deosebire de infracţiunile prevăzute la art.197 CP RM, cele specificate la art.199^1 CP RM pot fi săvârşite nu doar de o persoană fizică, ci şi de o persoană juridică.

Subliniem că infracţiunile prevăzute la art.199^1 CP RM trebuie deosebite de unele fapte specificate la art.74 din Codul contravenţional: demontarea, strămutarea sau modificarea monumentelor de for public fără aprobări legale (alin.(3)); intervenţiile de construcţie neautorizate în zonele de protecţie a monumentelor de for public (alin.(4)).

În alt registru, prin Legea nr.75/2016, Codul penal a fost completat cu articolul 199^2. În cele două alineate ale acestui articol se prevăd două variante-tip de infracţiuni: efectuarea săpăturilor neautorizate sau căutarea de comori în siturile arheologice sau în zonele cu potenţial arheologic (alin.(1)); efectuarea lucrărilor de construcţie, precum şi a altor activităţi de intervenţie asupra solului în siturile arheologice sau în zonele cu potenţial arheologic, fără certificat de descărcare de sarcină arheologică (alin.(2)).

Mai sus am stabilit semantismul noţiunilor „situri arheologice" şi „zone cu potenţial arheologic". În vederea interpretării dispoziţiilor art.199^2 CP RM, mai este necesar să stabilim înţelesul noţiunilor „săpături neautorizate", „comori", „lucrări de construcţie", „alte activităţi de intervenţie asupra solului" şi „certificat de descărcare de sarcină arheologică".

Pentru a înţelege sensul noţiunii „săpături neautorizate", este necesar să aflăm care este modul de autorizare a săpăturilor arheologice.

Potrivit alin.(11) art.3 al Legii privind protejarea patrimoniului arheologic, săpăturile arheologice se realizează în condiţiile respectivei legi de către personalul de specialitate atestat şi înregistrat în Registrul arheologilor din Republica Moldova[2], potrivit prevederilor Regulamentului privind cercetarea şi expertiza arheologică aprobat de Ministerul Culturii la propunerea Comisiei Naţionale Arheologice, cu respectarea normelor privind standardele şi procedurile arheologice şi conform Codului deontologic al arheologilor din Republica Moldova. De asemenea, art.5 al Legii privind protejarea patrimoniului arheologic prevede: cercetările arheologice constând din inventariere, prospectare, săpături, supraveghere şi intervenţii asupra materialului arheologic vor fi întreprinse conform Regulamentului privind cercetarea şi expertiza arheologică (alin.(14); cercetările arheologice se realizează în baza autorizaţiei de cercetare arheologică, conform unui proiect avizat de către Comisia Naţională Arheologică şi se finalizează cu rapoarte ştiinţifice elaborate conform Regulamentului privind cercetarea şi expertiza arheologică (alin.(15)). La fel, în corespundere cu lit.c) alin.(3) art.12 al legii în cauză, Ministerul Culturii eliberează, la propunerea Comisiei Naţionale Arheologice, autorizaţii de cercetare arheologică pentru periegeze arheologice, săpături arheologice preventive, supraveghere arheologică

[1] La etapa finală a examinării proiectului respectiv, art.200^1 CP RM a devenit art.199^1 CP RM.
[2] Registrul arheologilor din Republica Moldova îl găsim la adresa:
http://mc.gov.md/ro/content/registrul-arheologilor-din-republica-moldova

şi săpături arheologice sistematice. În conformitate cu lit.c) alin.(4) art.13 al Legii privind protejarea patrimoniului arheologic, Comisia Naţională Arheologică decide şi înaintează spre aprobare ministrului culturii propuneri pentru eliberarea autorizaţiilor nominale de săpături arheologice sistematice şi de salvare pe teritoriul Republicii Moldova.

Mai multe detalii privind modul de autorizare a săpăturilor arheologice le găsim în Regulamentul privind cercetarea şi expertiza arheologică în Republica Moldova (anexa nr.2 la Ordinul Ministerului Culturii cu privire la aprobarea unor acte normative privind punerea în aplicare a Legii privind protejarea patrimoniului arheologic nr.218 din 17 septembrie 2010, nr.126 din 23.04.2013).

Cât priveşte noţiunea „comoară", aceasta este definită la lit.m) art.2 al Legii privind protejarea patrimoniului arheologic: tezaur arheologic/comoară – bunul sau ansamblul de bunuri mobile cu o deosebită valoare artistică şi/sau documentară, ascunse sau îngropate în trecut, al căror proprietar nu poate fi identificat sau a pierdut, în condiţiile legii, dreptul de proprietate asupra lor, indiferent de faptul că este vorba de o descoperire întâmplătoare sau în rezultatul unor cercetări arheologice ori al unei anchete a organelor de drept sau că sunt obţinute printr-o hotărâre judecătorească. În vederea interpretării art.199^2 CP RM, este nelipsit de interes şi art.11 al legii respective: în cazul descoperirii unui tezaur/unei comori, acestea sunt transmise în proprietatea statului în termen de cel mult 72 de ore din momentul descoperirii. Proprietarul terenului în care a fost descoperit tezaurul/comoara, precum şi descoperitorul au dreptul la o recompensă conform prevederilor din Codul civil al Republicii Moldova (alin.(1)); dispoziţiile acestui articol nu se aplică persoanelor care au efectuat, în condiţiile legii (inclusiv în cadrul exercitării obligaţiilor de serviciu), în interesul unor terţi, cercetări arheologice sau alte investigaţii legale în urma cărora a fost descoperit tezaurul/comoara (alin.(2)).

Reiese că acţiunea de căutare de comori în siturile arheologice sau în zonele cu potenţial arheologic, prevăzută la art.199^2 CP RM, este săvârşită de către altcineva decât persoana care efectuează, în condiţiile legii (inclusiv în cadrul exercitării obligaţiilor de serviciu), în interesul unor terţi, cercetări arheologice sau alte investigaţii legale. În această ipoteză, subiect al infracţiunii poate fi chiar proprietarul terenului pe care este ascunsă sau îngropată comoara. Aceasta o deducem din art.8 al Legii privind protejarea patrimoniului arheologic: toate bunurile patrimoniului arheologic, ca parte integrantă a patrimoniului cultural naţional, aparţin domeniului public al statului, indiferent de tipul de proprietate asupra terenului în care acestea sunt situate sau din care au fost recuperate, şi sunt protejate de lege (alin.(1)); condiţiile exercitării dreptului de proprietate asupra patrimoniului arheologic, inclusiv restricţiile stabilite prin legea în cauză, sunt obligatorii şi se extind asupra tuturor subiecţilor dreptului de proprietate, indiferent de tipul de proprietate şi forma juridică de organizare (alin.(2)).

Vis-à-vis de noţiunea „lucrări de construcţie", menţionăm: potrivit art.1 al Legii privind autorizarea executării lucrărilor de construcţie, adoptate de Parlamentul Republicii Moldova la 09.07.2010 [21], prin „lucrări de construcţie" se înţelege „ansamblul de operaţii efectuate cu ajutorul mecanismelor, maşinilor, precum şi manopera, în vederea realizării, reconstruirii, restaurării sau consolidării unei construcţii". Anexa nr.1 la Cerinţele minime generale de securitate şi sănătate pentru şantierele temporare sau mobile (anexa nr.1 la Hotărârea Guvernului Republicii Moldova privind cerinţele minime de securitate şi sănătate pentru şantierele temporare sau mobile, nr.80 din 09.02.2012 [22]) conţine următoarea listă neexhaustivă de lucrări de construcţii sau de inginerie civilă: 1) excavaţii; 2) terasamente; 3) construcţii; 4) montarea şi demontarea elementelor prefabricate; 5) amenajări sau echipări; 6) transformări; 7) renovări; 8) reparaţii; 9) dărâmări de ziduri; 10) demolări; 11) mentenanţă; 12) întreţinere – lucrări de zugrăvit şi curăţenie; 13) asanări; 14) consolidări; 15) modernizări; 16) reabilitări; 17) extinderi; 18) restaurări; 19) demontări.

O listă exhaustivă a lucrărilor de construcţii o găsim în anexa la Hotărârea Guvernului Republicii Moldova pentru aprobarea Regulamentului privind achiziţiile publice de lucrări, nr.834 din 13.09.2010 [23].

Bineînţeles, în art.199^2 CP RM se au în vedere nu lucrări de construcţie de orice gen. Se au în vedere doar lucrările de construcţie care implică o intervenţie asupra solului. Aceasta o deducem din sintagma „alte activităţi de intervenţie asupra solului" din articolul în cauză, care este complementară sintagmei „lucrările de construcţie" din art.199^2 CP RM.

Astfel, prin „alte activităţi de intervenţie asupra solului" se înţelege oricare activităţi de intervenţie asupra solului, cu excepţia lucrărilor de construcţie: lucrările cadastrale; lucrările agrotehnice; lucrările de extracţie a zăcămintelor naturale; prospecţiunile geologice; investigaţiile pedologice; investigaţiile geodezice etc.

Cât priveşte noţiunea „certificat de descărcare de sarcină arheologică", art.5 al Legii privind protejarea patrimoniului arheologic stabileşte: certificatul de descărcare de sarcină arheologică reprezintă actul administrativ emis în condiţiile respectivei legi, prin care se anulează regimul de protecţie instituit anterior asupra terenului în care au fost evidenţiate bunuri arheologice (alin.(3)); certificatul de descărcare de sarcină arheologică este emis de către Agenţia Naţională Arheologică ca urmare a finalizării procedurii de descărcare de sarcină arheologică (alin.(4)). De exemplu, conform lit.h) alin.(1) art.12 al Legii privind autorizarea executării lucrărilor de construcţie, autorizaţia de construire se emite în baza cererii în care se indică locul amplasării imobilului/terenului, în cel mult 10 zile lucrătoare de la data înregistrării acesteia. La cerere se anexează, printre altele, certificatul de descărcare de sarcină arheologică, în cazurile prevăzute la alin.(2) şi (3) art.6 al Legii privind protejarea patrimoniului arheologic.

Subliniem că intervenţiile de construcţie neautorizate în zonele de protecţie a monumentelor de for public atrage răspunderea nu conform art.199[2] CP RM, dar potrivit alin.(4) art.74 din Codul contravenţional. În acelaşi timp, eliberarea de către emitent a autorizaţiei de construire în lipsa certificatului de descărcare de sarcină arheologică pentru terenurile cu patrimoniu arheologic sau în lipsa avizului Consiliului Naţional al Monumentelor Istorice pentru intervenţii la monumente de istorie şi cultură de categorie naţională, dacă aceasta nu constituie infracţiune, atrage răspunderea conform alin.(7) art.74 din Codul contravenţional.

În altă privinţă, prin Legea nr.75/2016, Codul penal a fost completat cu articolul 199[3]. Acest articol prevede răspunderea pentru tăinuirea sau păstrarea ilegală a bunurilor arheologice mobile, inclusiv a comorilor, descoperite întâmplător sau în cadrul unor lucrări de intervenţie asupra solului ori cu ajutorul detectoarelor de metale sau al altor aparate de teledetecţie, precum şi neanunţarea la timp a autorităţilor publice privind descoperirea întâmplătoare a bunurilor arheologice mobile, inclusiv a comorilor.

Prin ce se deosebeşte tăinuirea sau păstrarea ilegală a bunurilor arheologice mobile (în sensul art.199[3] CP RM) de sustragerea aceloraşi bunuri (în sensul alin.(2[1]) art.186, alin.(2[1]) art.187, alin.(2[1]) art.188, alin.(2[1]) art.190 şi alin.(2[2]) art.191 CP RM)? Considerăm că delimitarea în cauză trebuie efectuată după analogie cu ipotezele consemnate în art.360 CP RM[3]: scopul de cupiditate este caracteristic sustragerii bunurilor arheologice mobile; scopul de folosinţă temporară este caracteristic tăinuirii sau păstrării ilegale a bunurilor arheologice mobile.

Continuând investigarea infracţiunii specificate la art.199[3] CP RM, menţionăm: în conformitate cu alin.(2) art.4 al Legii privind protejarea patrimoniului arheologic, „persoana care a descoperit întâmplător materiale arheologice sau administratorul terenului în care s-a făcut descoperirea arheologică întâmplătoare este obligat, în termen de cel mult 48 de ore din momentul descoperirii, să aducă la cunoştinţa autorităţii administraţiei publice locale acest fapt şi să predea materialele găsite. Autoritatea administraţiei publice locale este obligată să asigure paza descoperirii şi să informeze oficial, în termen de cel mult 24 de ore, Ministerul Culturii". Să nu uităm nici de prevederile alin.(1) art.11 al legii respective: „În cazul descoperirii unui tezaur/unei comori, acestea sunt transmise în proprietatea statului în termen de cel mult 72 de ore din momentul descoperirii".

De asemenea, din Regulamentul privind cercetarea şi expertiza arheologică în Republica Moldova (anexa nr.2 la Ordinul Ministerului Culturii cu privire la aprobarea unor acte normative privind punerea în aplicare a Legii privind protejarea patrimoniului arheologic nr.218 din 17 septembrie 2010, nr.126 din 23.04.2013) aflăm: persoana învestită cu autorizaţie de cercetare arheologică are obligaţia să transmită după realizarea lucrărilor de laborator, pentru păstrare şi depozitare la instituţiile specializate, conform dispoziţiei Ministerului Culturii, toate materialele arheologice descoperite, iar actul de predare-primire să fie anexat la Raportul ştiinţific privind rezultatele cercetărilor arheologice efectuate (lit.e) pct.27); după terminarea lucrărilor arheologice de teren şi prelucrarea preventivă a materialului în condiţii de laborator, cercetătorul transmite materialul arheologic descoperit în conformitate cu registrul general al obiectelor în muzeu sau altă instituţie ştiinţifică pentru păstrarea permanentă (pct.115); cercetarea arheologică de teren, după prelucrarea şi sistematizarea materialelor descoperite, se finalizează cu Raportul ştiinţific privind rezultatele cercetărilor arheologice efectuate (pct.127); împreună cu Raportul ştiinţific privind rezultatele cercetărilor arheologice efectuate se prezintă certificatul despre predarea vestigiilor arheologice descoperite la instituţia muzeală prestabilită (lit.b) art.137).

[3] Acest articol stabileşte răspunderea pentru: luarea, sustragerea, tăinuirea, degradarea sau distrugerea documentelor, imprimatelor, ştampilelor sau sigiliilor aparţinând întreprinderilor, instituţiilor, organizaţiilor, indiferent de tipul de proprietate sau forma juridică de organizare, dacă această faptă a fost săvârşită din interes material sau din alte motive josnice (alin.(1)); luarea, sustragerea, tăinuirea, degradarea, distrugerea sau păstrarea buletinelor de identitate sau a altor documente importante ale persoanelor fizice, cu intenţia de a limita libertatea persoanei, inclusiv libertatea de circulaţie, sau de a o lipsi de aceasta (alin.(2)).

Din dispoziţiile enunţate mai sus reiese: 1) administratorul terenului, în care s-a făcut descoperirea arheologică întâmplătoare, şi/sau reprezentantul responsabil al autorităţii administraţiei publice[4] sunt cei care omit să anunţe la timp autorităţile publice privind descoperirea întâmplătoare a bunurilor arheologice mobile, inclusiv a comorilor; 2) persoana, care a descoperit materiale arheologice întâmplător sau în cadrul unor lucrări de intervenţie asupra solului ori cu ajutorul detectoarelor de metale sau al altor aparate de teledetecţie, este cea care comite tăinuirea sau păstrarea ilegală a bunurilor arheologice mobile, inclusiv a comorilor, descoperite întâmplător sau în cadrul unor lucrări de intervenţie asupra solului ori cu ajutorul detectoarelor de metale sau al altor aparate de teledetecţie.

Cât priveşte această a doua ipoteză, poate oare fi subiect al infracţiunii persoana învestită cu autorizaţie de cercetare arheologică? Or, conform lit.l) art.2 al Legii privind protejarea patrimoniului arheologic, descoperire arheologică întâmplătoare constituie „depistarea bunurilor de patrimoniu arheologic ca urmare a acţiunilor umane, altor decât cercetarea arheologică specializată[5] (sublinierea ne aparţine – *n.a.*), sau a acţiunii factorilor naturali, care conduc la modificări asupra mediului natural". Pe de altă parte, în art.199[3] CP RM legiuitorul recurge la o prezentare alternativă a situaţiilor descrise: „tăinuirea sau păstrarea ilegală a bunurilor arheologice mobile, inclusiv a comorilor, descoperite întâmplător sau (sublinierea ne aparţine – *n.a.*) în cadrul unor lucrări de intervenţie asupra solului ori cu ajutorul detectoarelor de metale sau al altor aparate de teledetecţie". În concluzie, este posibil ca persoana, învestită cu autorizaţie de cercetare arheologică, să aibă calitatea de subiect al infracţiunii prevăzute la art.199[3] CP RM. Totuşi, această calitate îi poate fi atribuită doar cu condiţia că tăinuieşte sau păstrează ilegal bunurile arheologice mobile (inclusiv comorile) descoperite în cadrul unor lucrări de intervenţie asupra solului ori cu ajutorul detectoarelor de metale sau al altor aparate de teledetecţie. Calitatea de subiect al infracţiunii prevăzute la art.199[3] CP RM nu-i poate fi atribuită atunci când tăinuieşte sau păstrează ilegal bunurile arheologice mobile (inclusiv comorile) care au fost descoperite întâmplător.

În alt context, art.199[4] stabileşte răspunderea pentru comercializarea neautorizată a bunurilor arheologice mobile şi a bunurilor culturale mobile clasate.

Din definiţia de la lit.a) art.2 al Legii privind protejarea patrimoniului arheologic aflăm că bunurile arheologice mobile reprezintă o parte a patrimoniului arheologic: „patrimoniu arheologic – ansamblul de bunuri materiale, apărute ca rezultat al activităţii umane din trecut, păstrate în condiţii naturale la suprateran, subteran sau subacvatic, sub formă de situri arheologice (aşezări, necropole, morminte izolate, tumuli, cetăţi, valuri, construcţii, biserici, clădiri, anexe gospodăreşti etc.) sau bunuri mobile (obiecte sau fragmente ale acestora) (sublinierea ne aparţine – *n.a.*), care, pentru a fi identificate şi studiate, necesită aplicarea metodelor arheologice".

Bunuri culturale mobile clasate sunt bunurile culturale mobile care au fost supuse procedurii clasării. Conform lit.c) art.2 al Legii privind protejarea patrimoniului cultural naţional mobil, clasare a bunurilor culturale mobile constituie „procedura de stabilire a categoriei bunurilor culturale mobile şi de înscriere a acestora în Registrul patrimoniului cultural naţional mobil". Detalii privitoare la această procedură găsim în art.8-14 din aceeaşi lege, precum şi în Normele de clasare a bunurilor culturale mobile (anexa nr.1 la Ordinul Ministerului Culturii cu privire la aprobarea actelor normative, nr.09 din 22.01.2014 [24]).

Subliniem că înstrăinarea de către proprietarii privaţi a terenurilor cu patrimoniu arheologic sau a monumentelor înscrise în Registrul monumentelor Republicii Moldova ocrotite de stat, fără notificarea prealabilă a Ministerului Culturii, atrage răspunderea nu conform art.199[4] CP RM, dar potrivit alin.(9) art.74 din Codul contravenţional.

---

[4] Subliniem că nerespectarea de către primarul unităţii teritorial-administrative a prevederilor legale cu privire la asigurarea pazei patrimoniului arheologic şi semnalarea Agenţiei Naţionale Arheologice referitor la nerespectarea legislaţiei privind protejarea patrimoniului arheologic atrage răspunderea nu conform art.199[3] CP RM, dar potrivit alin.(6) art.74 din Codul contravenţional.

[5] Considerăm că prin „cercetare arheologică specializată" se are în vedere cercetarea arheologică în accepţiunea Regulamentului privind cercetarea şi expertiza arheologică în Republica Moldova (anexei nr.2 la Ordinul Ministerului Culturii cu privire la aprobarea unor acte normative privind punerea în aplicare a Legii privind protejarea patrimoniului arheologic nr.218 din 17 septembrie 2010, nr.126 din 23.04.2013): cercetarea arheologică reprezintă o activitate de utilitate publică, care are drept scop descoperirea, cercetarea şi punerea în valoare a vestigiilor arheologice conservate în pământ, sub apă sau la suprafaţa solului (pct.3); cercetarea arheologică cuprinde două etape de bază: cercetarea arheologică de teren şi cercetarea arheologică analitică (pct.4); cercetarea arheologică de teren constituie etapa primară, de identificare, descoperire şi documentare a patrimoniului arheologic, iar cercetarea arheologică analitică este domeniul care ţine de analiza şi interpretarea descoperirilor (pct.5); cercetarea arheologică de teren se realizează prin intermediul următoarelor tipuri de activităţi: periegeze, cercetări arheologice preventive, cercetări arheologice de supraveghere, cercetări arheologice de salvare, cercetări arheologice sistematice şi expertize arheologice (pct.6).

Atragem atenţia asupra exprimării defectuoase a legiuitorului în art.199[4] CP RM: „Comercializarea neautorizată a bunurilor arheologice mobile şi (sublinierea ne aparţine – *n.a.*) a bunurilor culturale mobile clasate". Logica juridică ne obligă să interpretăm această dispoziţie de incriminare altfel: „Comercializarea neautorizată a bunurilor arheologice mobile sau (sublinierea ne aparţine – *n.a.*) a bunurilor culturale mobile clasate".

Doar comercializarea neautorizată a bunurilor arheologice mobile şi a bunurilor culturale mobile clasate intră sub incidenţa art.199[4] CP RM. Alte operaţiuni de înstrăinare (dare în folosinţă temporară, donare, schimb etc.), chiar dacă nu sunt autorizate, nu pot fi calificate în baza acestui articol.

Pentru a fi calificată potrivit art.199[4] CP RM, comercializarea bunurilor arheologice mobile şi a bunurilor culturale mobile clasate trebuie să fie neautorizată.

Autorizarea comercializării bunurilor arheologice mobile se face în corespundere cu Regulamentul privind Registrul de stat al patrimoniului cultural mobil (anexa nr.1 la Hotărârea Guvernului Republicii Moldova despre aprobarea regulamentelor pentru punerea în aplicare a Legii muzeelor nr.1596-XV din 27 decembrie 2002, nr.1111 din 11.09.2003 [25]): banca electronică de date a Registrului de stat al patrimoniului cultural mobil include un registru special al tranzacţiilor cu bunuri culturale mobile, care conţine informaţii privind: vânzarea şi achiziţionarea bunurilor culturale pe bază de contract de vânzare-achiziţionare; donarea bunurilor culturale; schimbul de bunuri culturale; transmiterea în folosinţă provizorie sau definitivă a bunurilor culturale; moştenirea bunurilor culturale în baza succesiunilor testamentare sau drepturilor legale (pct.25); pentru includerea în registrul special a tranzacţiilor enumerate în punctul 25, proprietarii bunurilor culturale mobile, incluse în Registrul de stat al patrimoniului cultural mobil, depun la Ministerul Culturii: a) cererea de înregistrare a tranzacţiei, în care este indicat numărul certificatului de clasare a bunurilor culturale, care fac obiectul tranzacţiei, tipul şi coparticipanţii la această tranzacţie; b) copia certificatului privind dreptul de succesiune; c) lista bunurilor culturale mobile, care fac obiectul tranzacţiei (pct.26); Ministerul Culturii în termen de 30 de zile din data depunerii documentelor cu informaţiile prevăzute în punctul 25 va înscrie tranzacţia respectivă în registrul special al tranzacţiilor cu bunuri culturale şi va elibera solicitantului certificatul de înregistrare (pct.27).

În ce priveşte autorizarea comercializării bunurilor culturale mobile clasate, aceasta se efectuează în conformitate cu art.19 al Legii privind protejarea patrimoniului cultural naţional mobil: comercializarea bunurilor culturale mobile clasate care se află în proprietate privată[6] sau intermedierea vânzării se va efectua numai prin agenţi economici autorizaţi prin ordin al ministrului culturii, cu avizul Comisiei naţionale a muzeelor şi a colecţiilor, în baza Normelor de comercializare a bunurilor culturale mobile, aprobate de Ministerul Culturii (alin.(1); agenţii economici autorizaţi să comercializeze bunuri culturale mobile sunt obligaţi: a) să afişeze la loc vizibil Normele de comercializare a bunurilor culturale mobile; b) să deţină un registru, în care să menţioneze corect şi complet numele şi adresa ofertantului, descrierea şi preţul fiecărui bun. Informaţiile din registru au caracter confidenţial; c) să informeze în scris, în termen de 5 zile de la data ofertei, Ministerul Culturii despre existenţa unor bunuri susceptibile de clasare; d) să informeze în scris, în termen de 5 zile de la data ofertei, proprietarul bunului despre posibilitatea declanşării procedurii de clasare; e) să informeze Ministerul Culturii, în termen de 3 zile de la data înscrierii în registrul propriu a bunurilor culturale clasate la categoria „Tezaur", despre punerea acestora în vânzare (alin.(2); bunurile culturale mobile proprietate a persoanelor fizice sau juridice de drept privat clasate la categoria „Tezaur" pot face obiectul unor vânzări publice numai în condiţiile exercitării dreptului de preemţiune de către statul Republica Moldova, prin Ministerul Culturii, în conformitate cu legislaţia în vigoare (alin.(3)); termenul de exercitare a dreptului de preemţiune al statului este de maximum 30 de zile, calculat de la data înregistrării ofertei (alin.(4)); nerespectarea dispoziţiilor alineatului (3) atrage nulitatea absolută a vânzării (alin.(5)).

În altă ordine de idei, art.199[5] prevede accesul neautorizat cu detectoare de metale sau cu alte aparate de teledetecţie şi utilizarea lor în siturile arheologice sau în zonele cu potenţial arheologic fără autorizarea Ministerului Culturii.

Conform alin.(18) art.5 al Legii privind protejarea patrimoniului arheologic, „utilizarea detectoarelor de metale şi a altor mijloace de teledetecţie... în siturile arheologice şi în zonele cu potenţial arheologic sunt

[6] Conform alin.(1) art.18 al Legii privind protejarea patrimoniului cultural naţional mobil, „bunurile culturale mobile clasate care se află în proprietatea publică a statului, a unităţilor administrativ-teritoriale sunt inalienabile". Aşadar, este ilegală în orice condiţii autorizarea comercializării bunurilor culturale mobile clasate care se află în proprietatea publică a statului sau a unităţilor administrativ-teritoriale.

permise numai în scopuri de cercetare ştiinţifică, în baza autorizaţiei eliberate de Ministerul Culturii". Astfel, deducem că subiect al infracţiunii prevăzute la art.199[5] CP RM este persoana care recurge la teledetecţie în lipsa unei autorizări prealabile a Ministerului Culturii.

Locul în care infracţiunea în cauză poate fi săvârşită este fie situl arheologic, fie zona cu potenţial arheologic. La conţinutul noţiunilor, care desemnează astfel de locuri, ne-am referit cu ocazia examinării infracţiunilor prevăzute la alin.(2[1]) art.186, alin.(2[1]) art.187, alin.(2[1]) art.188, alin.(2[1]) art.190 şi alin.(2[2]) art.191 CP RM.

În alt registru, prin Legea nr.75/2016, art.222 CP RM a fost completat după cum urmează: a) titlul cu cuvintele „şi a monumentelor"; b) dispoziţia alineatului (1), după cuvântul „monument", cu cuvintele „funerar sau de for public"; c) dispoziţia alineatului (2) cu litera c) având următorul cuprins: „cu cauzarea de daune în proporţii mari".

În corespundere cu Legea monumentelor de for public, monumente de for public sunt bunurile imobile: lucrările de artă plastică monumentală (compoziţiile spaţial-volumetrice, monumentele, busturile, plăcile cu relief sculptural), troiţele, crucile, construcţiile sau amenajările neutilitare, având caracter decorativ, comemorativ sau religios, amplasate în spaţii publice, în zone de protecţie, pe terenuri aflate în domeniul public al statului ori al unităţilor administrativ-teritoriale, excluzându-se cele amplasate în cimitire[7] şi cele amplasate pe terenurile persoanelor fizice şi juridice ce nu pot fi văzute sau vizitate liber (lit.a) art.2); Ministerul Culturii are următoarele atribuţii: a) elaborează Registrul naţional al monumentelor de for public şi îl înaintează spre aprobare Parlamentului; b) ţine evidenţa centralizată a monumentelor de for public de categoria A, conform Registrului naţional al monumentelor de for public; c) actualizează, la fiecare trei ani, Registrul naţional al monumentelor de for public şi îl înaintează spre aprobare Parlamentului (alin.(2)) art.13).

În acord cu art.4 al Legii privind protejarea patrimoniului cultural naţional mobil, monumentele de for public constituie bunuri aparţinând patrimoniului cultural naţional mobil. Aşadar, în toate cazurile, monumentele de for public au calitatea de monumente care fac parte din patrimoniul cultural în sensul lit.a) alin.(3) art.1 al Legii privind ocrotirea monumentelor. Utilizând în art.222 CP RM noţiunea „monument de for public", legiuitorul ia implicit în considerare faptul că monumentul de for public este un bun aparţinând patrimoniului cultural naţional mobil. În circumstanţele descrise, art.222 CP RM trebuie privit ca normă specială faţă de art.199[1] CP RM. În concluzie, profanarea prin distrugere sau deteriorare a unui monument de for public atrage răspunderea exclusiv în conformitate cu art.222 CP RM.

Cât priveşte monumentul funerar, şi acesta poate cumula calitatea de monument care face parte din patrimoniul cultural în sensul lit.a) alin.(3) art.1 al Legii privind ocrotirea monumentelor. Totuşi, utilizând în art.222 CP RM noţiunea „monument funerar", legiuitorul nu a luat implicit în considerare faptul că monumentul funerar este un bun aparţinând patrimoniului cultural naţional mobil. Or, nu există o normă care să stabilească că toate monumentele funerare constituie bunuri aparţinând patrimoniului cultural naţional mobil. De aceea, dacă, prin distrugere sau deteriorare, se profanează un monument, care, pe lângă faptul că este unul funerar, reprezintă un bun de patrimoniu cultural, cele săvârşite vor reprezenta concursul infracţiunilor prevăzute la art.199[1] şi 222 CP RM.

În ipoteza în care monumentul profanat are calitatea de bun de patrimoniu cultural, mărimea daunelor produse prin infracţiunile prevăzute la art.222 CP RM trebuie stabilită conform prevederilor Ordinului Ministerului Culturii privind aprobarea Metodologiei pentru evaluarea financiară a prejudiciului adus bunurilor de patrimoniu cultural construit, nr.306 din 12.12.2014 [26].

Atunci când au ca obiect material monumentele de for public, infracţiunile prevăzute la art.222 CP RM urmează a fi deosebite de faptele specificate la art.74 din Codul contravenţional: încălcarea regimului de protecţie şi de folosire a bunurilor de patrimoniu cultural şi a monumentelor de for public (alin.(1)); edificarea monumentelor de for public fără aprobări legale (alin.(2)); demontarea, strămutarea sau modificarea monumentelor de for public fără aprobări legale (alin.(3)); intervenţiile de construcţie neautorizate în zonele de protecţie a monumentelor de for public (alin.(4)); neîndeplinirea atribuţiilor legate de întreţinerea, îngrijirea, conservarea şi restaurarea monumentelor de for public (alin.(5)).

[7] Monument funerar este monumentul care se aşează pe un mormânt. Din dispoziţia de la lit.a) art.2 al Legii monumentelor de for public rezultă că, de regulă, nu este posibilă cumularea de către acelaşi obiect a calităţii de monument de for public şi a celei de monument funerar. Excepţia de la această regulă o constituie cazul când monumentul funerar, amplasat în afara unui cimitir, cumulează calitatea de monument de for public.

Concluzii

1. Nu se poate susţine că, până la momentul intrării în vigoare a Legii nr.75/2016, patrimoniul cultural a fost lipsit de ocrotire penală. Totuşi, această ocrotire a fost una parţială şi deloc coerentă. Doar sub unele aspecte apărarea penală a patrimoniului cultural făcea obiectul prevederilor de la art.186-188, 190, 191, alin.(1) sau (2) art.197, art.221, 222 sau altele din Codul penal.

2. Dintre bunurile de patrimoniu cultural imaterial, doar instrumentele muzicale tradiţionale pot reprezenta obiectul material al infracţiunilor specificate la alin.(2^1) art.186, alin.(2^1) art.187, alin.(2^1) art.188, alin.(2^1) art.190 şi alin.(2^2) art.191 CP RM.

3. Bunurile aparţinând de patrimoniul cultural imobil nu pot reprezenta obiectul material al infracţiunilor prevăzute la alin.(2^1) art.186, alin.(2^1) art.187, alin.(2^1) art.188, alin.(2^1) art.190 şi alin.(2^2) art.191 CP RM. În schimb, ele pot reprezenta obiectul material al infracţiunilor specificate la art.199^1 CP RM.

4. În cazul infracţiunilor prevăzute la alin.(2^1) art.186, alin.(2^1) art.187, alin.(2^1) art.188, alin.(2^1) art.190 şi alin.(2^2) art.191 CP RM, valoarea bunurilor de patrimoniu cultural nu atinge proporţiile mari. În cazul în care valoarea respectivelor bunuri se exprimă în proporţii mari sau deosebit de mari, răspunderea se va aplica pentru infracţiunile prevăzute la alin.(4) sau (5) art.186, alin.(4) sau (5) art.187, alin.(4) sau (5) art.188, alin.(4) sau (5) art.190 ori alin.(4) sau (5) art.191 CP RM.

5. Pentru reţinerea la calificare a alin.(2^1) art.186, alin.(2^1) art.187, alin.(2^1) art.188, alin.(2^1) art.190 sau alin.(2^2) art.191 CP RM, nu este obligatoriu ca scopul de sustragere să apară la făptuitor până la pătrunderea lui în siturile arheologice sau în zonele cu potenţial arheologic.

6. Atunci când presupune săvârşirea infracţiunilor cu intenţie, art.199^1 CP RM este o normă specială faţă de alin.(1) sau (2) art.197 CP RM. Cu toate acestea, spre deosebire de infracţiunea prevăzută la alin.(1) şi (2) art.197 CP RM, cele specificate la art.199^1 CP RM nu presupun condiţia cauzării unor daune în proporţii mari.

7. Acţiunea de căutare de comori în siturile arheologice sau în zonele cu potenţial arheologic, prevăzută la art.199^2 CP RM, este săvârşită de către altcineva decât persoana care efectuează, în condiţiile legii (inclusiv în cadrul exercitării obligaţiilor de serviciu), în interesul unor terţi, cercetări arheologice sau alte investigaţii legale.

8. Prin „alte activităţi de intervenţie asupra solului" (în sensul art.199^3 CP RM) trebuie de înţeles activităţile de intervenţie asupra solului, cu excepţia lucrărilor de construcţie: lucrările cadastrale; lucrările agrotehnice; lucrările de extracţie a zăcămintelor naturale; prospecţiunile geologice; investigaţiile pedologice; investigaţiile geodezice etc.

9. În funcţie de scopul infracţiunii, tăinuirea sau păstrarea ilegală a bunurilor arheologice mobile (în sensul art.199^3 CP RM) urmează a fi delimitată de sustragerea aceloraşi bunuri (în sensul alin.(2^1) art.186, alin.(2^1) art.187, alin.(2^1) art.188, alin.(2^1) art.190 şi alin.(2^2) art.191 CP RM): scopul de cupiditate este caracteristic sustragerii bunurilor arheologice mobile; scopul de folosinţă temporară este caracteristic tăinuirii sau păstrării ilegale a bunurilor arheologice mobile.

10. Este posibil ca persoana învestită cu autorizaţie de cercetare arheologică să aibă calitatea de subiect al infracţiunii prevăzute la art.199^3 CP RM. Totuşi, această calitate îi poate fi atribuită doar cu condiţia că tăinuieşte sau păstrează ilegal bunurile arheologice mobile (inclusiv comorile) în cadrul unor lucrări de intervenţie asupra solului ori cu ajutorul detectoarelor de metale sau al altor aparate de teledetecţie. Calitatea de subiect al infracţiunii prevăzute la art.199^3 CP RM nu-i poate fi atribuită atunci când tăinuieşte sau păstrează ilegal bunurile arheologice mobile (inclusiv comorile) care au fost descoperite întâmplător.

11. Profanarea prin distrugere sau deteriorare a unui monument de for public atrage răspunderea exclusiv în conformitate cu art.222 CP RM. Dacă, prin distrugere sau deteriorare, se profanează un monument, care, pe lângă faptul că este unul funerar, reprezintă un bun de patrimoniu cultural, cele săvârşite vor reprezenta concursul infracţiunilor prevăzute la art.199^1 şi 222 CP RM.

Referinţe:

1. OBERLÄNDER-TÂRNOVEANU, I. *Un Viitor pentru Trecut: ghid de bună practică pentru păstrarea patrimoniului cultural*. Bucureşti: CIMEC, 2002. 70 p. ISBN 973-85887-8-2
2. NICHIFOR, C.-D. *Protecţia penală a patrimoniului cultural naţional*: Rezumatul tezei de doctor. Bucureşti, 2009. 61 p.
3. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2016, nr.128-133.

4. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2010, nr.235-240.
5. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2011, nr.197-202.
6. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2012, nr.82-84.
7. *Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*. [Accesat: 19.05.2016] Disponibil: http://whc.unesco.org/en/conventiontext/
8. *Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict with Regulations for the Execution of the Convention*. [Accesat: 19.05.2016] Disponibil: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13637&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html
9. *Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property*. [Accesat: 19.05.2016] Disponibil: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13039&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html
10. *Convention for the Protection of the Architectural Heritage of Europe*. [Accesat: 19.05.2016] Disponibil: http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/121
11. *European Convention on the Protection of the Archaeological Heritage (Revised)*. [Accesat: 19.05.2016] Disponibil: https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168007bd25
12. *Notă informativă la proiectul de Lege privind modificarea şi completarea unor acte legislative*. [Accesat: 19.05.2016] Disponibil: http://parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/3084/language/ro-RO/Default.aspx
13. *Convention for the Protection of the Architectural Heritage of Europe*. [Accesat: 20.05.2016] Disponibil: http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/121
14. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1999, nr.83-86.
15. Monitorul Parlamentului Republicii Moldova, 1994, nr.1.
16. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2012, nr.76-80.
17. *Raportul Centrului de Analiză şi Prevenire a Corupţiei de expertiză a coruptibilităţii proiectului Legii privind modificarea şi completarea unor acte legislative (Codul penal – art.200[1], 200[2], 200[3] ş.a.; Codul contravenţional – art.74, 423[8], 385 ş.a.)*. [Accesat: 20.05.2016] Disponibil: http://capc.md/ro/expertise/avize/nr-641.html
18. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2013, nr.116-118.
19. *Legea privind modificarea şi completarea unor acte legislative. Proiect*. [Accesat: 21.05.2016] Disponibil: http://www.particip.gov.md/public/documente/138/ro_2489_Proiect-lege-Cod-penal-2015-II.doc
20. *Amendamente la proiectul de Lege cu privire la modificarea şi completarea unor acte legislative, nr.61 din 25.02.2016*. [Accesat: 21.05.2016] Disponibil: http://parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/ LegislativId/3084/language/ro-RO/Default.aspx
21. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2010, nr.155-158.
22. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2012, nr.34-37.
23. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2010, nr.169-171.
24. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2014, nr.99-102.
25. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2003, nr.204-207.
26. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2015, nr.1-10.

Prezentat la 21.05.2016

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2016, nr.3(93)
Seria "Ştiinţe sociale" ISSN 1814-3199, ISSN online 2345-1017, p.26-32

VIAŢA FIINŢEI UMANE ŞI LIMITELE ÎN INTERIORUL CĂRORA ACEASTA SE BUCURĂ DE OCROTIRE PENALĂ

Dumitru BULIGA

Universitatea de Stat din Moldova

În studiul de faţă se elucidează, *inter alia*, că viaţa fiinţei umane capătă o nouă abordare în ştiinţele medicale; drept urmare, sub aspect temporal, viaţa fiinţei umane începe până la naştere şi încetează odată cu decesul. Astfel, devine actuală şi oportună o nouă abordare juridică asupra limitelor în interiorul cărora viaţa umană urmează a fi ocrotită de legea penală. Pe cale de consecinţă, se relevă sintetizat cele mai importante aspecte privind viaţa fiinţei umane, limitele temporal-existenţiale ale acesteia, apărarea juridico-penală a vieţii fiinţei umane prin reglementările penale actuale ale Republicii Moldova, precum şi oportunitatea apărării juridico-penale a vieţii fiinţei umane nenăscute. În acest articol expunem succint cele mai relevante aspecte legate de viaţa persoanei în contextul obiectului infracţiunii. Obiectul acestui studiu cuprinde: viaţa persoanei ca valoare socială unică, principală sau secundară ocrotită de legea penală, dreptul la viaţă ca element al relaţiilor sociale cu privire la viaţa persoanei şi limitările aduse dreptului la viaţă. Scopul este de a identifica noi orizonturi de dezvoltare a ştiinţelor penale în partea ce ţine de apărarea juridico-penală a vieţii fiinţei umane.

Cuvinte-cheie: *viaţa fiinţei umane, apariţia vieţii umane, încetarea vieţii umane, dreptul la viaţă, limitele dreptului la viaţă, apărarea penală a vieţii fiinţei umane, apărarea penală a vieţii intrauterine, persoană umană, fiinţă umană, copil.*

THE LIFE OF HUMAN BEING AND LIMITS WITHIN WHICH THE PENAL PROTECTION IT ENJOYS

In this study, it is elucidate *inter alia*, that life of human being acquires a new approach in medical sciences, therefore, regarding the temporal aspect, life of human being begins before birth and ceases with death. Thus, it becomes current and appropriate a new legal approach on the limits within which human life will be protected by criminal law. In consequence, it reveals synthesized the most important aspects regarding life of human being, its existential and temporal limits, criminal defense of life of human being by current criminal regulations of Republic of Moldova, as well as, the criminal defense's opportunity of unborn life of human being. In this article, we briefly expose the most relevant aspects related to the person's life in the context of the object of crime. The object of this study contains: person's life as a unique social value, primary or secondary protection by the criminal law, the right to life as an element of social relationships regarding person's life and restrictions on the right to life. The scope is to identify new development horizons of the criminal sciences, related to the criminal defense of the life of human being.

Keywords: *life of human being, appearance of human life, cease of human life, right to life, restrictions of the right to life, criminal defense of human life, criminal defense of intrauterine life, human person, human being, baby.*

Introducere

În orice societate democratică, fiinţa umană, drepturile şi libertăţile acesteia trebuie să fie asigurate prin mecanisme juridice eficiente. Atunci când nu există o claritate în ierarhia valorilor sociale sau când politica penală a statului este confuză, apar diverse conflicte în societate determinate de asigurarea inechitabilă a valorilor sociale. Considerăm că valori sociale foarte importante, cum ar fi viaţa intrauterină a fiinţei umane, sunt neglijate nejustificat. Din asemenea perspective, ne propunem întâi de toate să clarificăm anumite concepte legate de apărarea penală a vieţii fiinţei umane nenăscute. În acelaşi timp, reţinem că în toate legislaţiile lumii viaţa fiinţei umane este apărată prin mecanisme juridico-penale. De la un stat la altul, asemenea mecanisme diferă mai mult sau mai puţin. Diferenţa se desprinde cu uşurinţă din componenţele de infracţiuni cuprinse de legislaţiile penale naţionale ale diverselor state. Pornind de la obiectul infracţiunii, observăm că, deşi în toate legislaţiile lumii sunt incriminate faptele contra vieţii, totuşi se constată deosebiri semnificative între conţinutul obiectului de atentare. De aceea, apare necesitatea unei clarificări a acestor aspecte.

Viaţa fiinţei umane ocupă primatul în ierarhia valorilor sociale, fapt pentru care aceasta trebuie să se bucure de o atenţie specială şi de o protecţie juridico-penală efectivă.

În literatura de specialitate s-au conturat diverse opinii contradictorii, fiind făcute referiri la conţinutul dreptului la viaţă al fiinţei umane nenăscute din diferite perspective.

În ce ne priveşte, considerăm că un drept natural ca dreptul la viaţă este direct influenţat de nivelul de dezvoltare a ştiinţelor naturii, care sunt ştiinţe exacte. Astfel, întâi de toate trebuie să elucidăm ce se înţelege

© Universitatea de Stat din Moldova, 2016

prin noţiunea de viaţă. Pentru aceasta vom face trimitere la biologie (ştiinţă care are ca obiect de studiu viaţa) şi la embriologie ca ramură a biologiei (ştiinţă care are ca obiect de studiu embrionul în toate fazele dezvoltării sale).

Conform anatomiei, ontogeneza cuprinde toate diferenţierile şi transformările ce au loc cu o fiinţă de la etapa de contopire a ovulului cu spermatozoidul până la încetarea existenţei sale. Ea este constituită din două perioade: *intrauterină* şi *extrauterină* [1]. De aici se desprinde concluzia că existenţa fiinţei umane începe intrauterin.

În continuare apare întrebarea, dacă această fiinţă umană, a cărei existenţă este deocamdată doar intrauterină, este înzestrată cu viaţă umană sau este o simplă celulă umană în curs de dezvoltare care parcurge intrauterin etapele: zigot – embrion – făt. La această întrebare ştiinţele embriologice ne răspund cu certitudine.

Pornind de la faza fertilizării, proces în care are loc contopirea spermatozoidului (celula masculină) cu ovulul (celula feminină), se atestă formarea zigotului uman, care, deşi este încă o celulă formată prin unirea a doi gameţi, constituie faza primară a unui organism uman viu distinct de celula masculină şi feminină care l-au format [2-11].

Zigotul uman este prima celulă a noului organism uman în curs de formare şi dezvoltare. După prima săptămână zigotul printr-un proces continuu se transformă în embrion, care, ajungând în săptămâna a 8-a de gestaţie, având deja conturate organele umane, printr-un proces continuu se transformă în făt.

Calitatea de făt începe cu săptămâna a 8-a şi durează până la naştere. În perioada fetală are loc creşterea organelor până la maturitatea gestaţională a fiinţei umane. Creşterea şi dezvoltarea intrauterină a fiinţei umane este doar prima etapă de dezvoltare a fiinţei umane, care, fiind un proces continuu, continuă şi după naştere, adică extrauterin, moment în care fiinţa umană face un salt de la perioada de gestaţie (vârsta de gestaţie) la cea cronologică.

În consecinţă, dacă embrionul ia naştere în momentul fuziunii spermatozoid-ovul, organismul uman este pe deplin prezent de la început, controlând şi dirijând toate procesele de dezvoltare care au loc de-a lungul vieţii. Acest punct de vedere referitor la embrion este obiectiv, se bazează pe metoda ştiinţifică unanim acceptată de diferenţiere a diverselor tipuri de celule şi este în conformitate cu dovezile faptice. Acest punct de vedere este complet independent de orice opinie specifică de natură etică, morală, politică sau religioasă cu privire la viaţa umană sau la embrionii umani. O examinare neutră a dovezilor faptice doar stabileşte începutul unei vieţi umane, acesta fiind situat într-un „moment de concepţie" foarte bine determinat din punct de vedere ştiinţific, concluzie care indică fără echivoc faptul că **embrionii umani începând din etapa de zigot sunt într-adevăr entităţi individuale vii ale speciei umane – fiinţe umane** [12].

După cum se observă, în embriologie există o unanimitate de păreri privind momentul în care se formează un nou organism uman, care este legat de momentul de concepţie. Din acest moment se consideră că ia fiinţă o nouă entitate umană, care este înzestrată cu viaţă.

Prin urmare, moartea şi viaţa reprezintă stări diferite de existenţă ale materiei. Din punct de vedere fiziologic, viaţa este caracterizată prin: metabolism, iritabilitate şi autoreproducere (noţiuni care includ şi ereditatea). Pe plan fiziologic, moartea este considerată un proces (şi nu un moment), în care încetarea în timp a activităţii centrilor vitali este urmată de încetarea activităţii tisulare [13].

În tanatologia medico-legală s-a argumentat univoc că instalarea morţii este un proces şi nu un moment. Astfel, procesul morţii se desfăşoară în mai multe faze care, din punct de vedere clinic şi morfologic, se clasifică în: faza preagonală, faza agonală, moartea clinică, moartea cerebrală – moartea biologică [14-15].

Din cele relatate rezultă că, după cum moartea este un proces, aşa şi viaţa este un proces care începe până la naştere. Generic, diferenţa constă în faptul că în cazul vieţii organismul uman este în evoluţie (dezvoltare organică), pe când în cazul morţii organismul uman se află în involuţie (degradare organică).

În conchiderea acestor ipoteze avem convingerea că viaţa fiinţei umane, deşi intrauterină, trebuie protejată de lege din momentul concepţiei, chiar dacă aceasta ar presupune modificarea în principiu a unei părţi din sistemul normativ al statelor.

Privite prin prisma evoluţiei istorice, drepturile şi libertăţile fundamentale ale omului au cunoscut diverse abordări juridico-penale, direct determinate de factorii de configurare a dreptului existenţi la o etapă sau alta în fiecare societate în parte. Anume această abordare diferită a şi determinat specificul incriminator al faptelor îndreptate contra valorilor sociale, a drepturilor şi libertăţilor fundamentale apărate de legea penală. Astfel, de exemplu, într-un sistem de drept infracţiunile contra vieţii umane au o acoperire juridico-penală mai largă, iar în alte sisteme de drept mai îngustă.

În unele state, protecţia juridico-penală a vieţii umane începe chiar din momentul conceperii (considerându-se că produsul de concepţie deja se poate bucura de dreptul fundamental la viaţă), pe când în alte state protecţia juridico-penală a vieţii începe din momentul naşterii sau declanşării naşterii (considerându-se că produsul de concepţie este un ţesut al mamei până la separarea lui de organismul mamei) şi astfel rezultă că acesta nu se poate bucura de dreptul fundamental la viaţă până la naştere sau până la momentul declanşării naşterii.

În context, considerăm oportun să menţionăm că, potrivit Codului penal al Republicii Moldova, decesul produsului de concepţie în evoluţie (a embrionului sau a fătului), chiar dacă intenţia făptuitorului este orientată nu spre vătămarea gravă a integrităţii corporale sau a sănătăţii femeii gravide, ci spre uciderea produsului de concepţie în evoluţie (a embrionului sau a fătului), se consideră că este o infracţiune contra sănătăţii femeii gravide a cărei sarcină a fost întreruptă (a se vedea art.151 CP RM). Din această componenţă de infracţiune de desprinde concluzia că legiuitorul Republicii Moldova califică produsul de concepţie ca fiind un ţesut al mamei.

Aceeaşi concluzie rezultă din art.159 CP RM, care cuprinde fapta de provocare ilegală a avortului. Această infracţiune la fel este considerată ca fiind contra sănătăţii femeii a cărei sarcină este întreruptă, dar nu o infracţiune contra vieţii fătului a cărui evoluţie este întreruptă. Nu în ultimul rând, o asemenea concluzie putem desprinde din art.147 CP RM, care prevede fapta de pruncucidere.

Infracţiunea de pruncucidere poate fi săvârşită în timpul naşterii, din momentul apariţiei unei oarecare părţi a corpului copilului în afara organismului matern [16-18]. Evident, şi imediat după naştere. În rest, chiar dacă femeia însărcinată îşi ucide fătul până la declanşarea naşterii, chiar dacă intenţia ei este orientată spre a lipsi de viaţă fătul, nu se consideră ca fiind o infracţiune contra vieţii fătului, şi în general nu se consideră ca fiind o infracţiune nici contra sănătăţii femeii gravide, deoarece fapta de autolezare în asemenea condiţii nu capătă relevanţă penală, fiindcă lipsesc relaţiile sociale asupra cărora s-ar atenta. Deci, se consideră că lipseşte obiectul juridic de atentare al infracţiunii şi subiectul infracţiunii; astfel, nu sunt întrunite elementele constitutive ale infracţiunii.

Se constată o dată în plus că viaţa intrauterină a fiinţei umane nu este apărată de legislaţia penală a Republicii Moldova, deşi de foarte multe ori anume aceasta poate constitui obiectul de atentare asupra cărora făptuitorul manifestă intenţie.

Din asemenea perspective, considerăm că ar fi oportună totuşi incriminarea faptelor îndreptate contra vieţii sau sănătăţii fiinţei umane nenăscute.

Într-o altă ordine de idei, este de reţinut că aceste propuneri *de lege ferenda* în eventualitatea în care ar fi adoptate, ar genera în practică mari probleme de calificare.

Aceasta deoarece produsul de concepţie fiind în uterul mamei nu poate fi lipsit de viaţă sau nu-i poate fi cauzat un prejudiciu sănătăţii decât prin cauzarea unui prejudiciu sănătăţii femeii gravide.

Aici vor apărea două sau mai multe victime şi un dublu obiect de atentare: viaţa sau sănătatea femeii gravide, pe de o parte, iar, pe de altă parte, viaţa sau sănătatea produsului de concepţie.

Totodată, va trebui de determinat care din aceste valori ar constitui obiectul principal de atentare şi care ar constitui obiectul secundar de atentare.

Cu toate acestea, este de reţinut că Codul penal al Republicii Moldova conţine infracţiuni al căror obiect de atentare poate fi constituit din: obiect principal *şi* obiect secundar.

Prin urmare, în Codul penal al Republicii Moldova ***sunt infracţiuni al căror obiect de atentare cuprinde viaţa persoanei ca valoare socială unică*** (art.145 alin.(1), art.146, art.147: viaţa persoanei este unica valoare socială la care se atentează prin aceste infracţiuni), ***sunt infracţiuni al căror obiect de atentare cuprinde viaţa persoanei ca valoare socială principală*** (art.145 alin.(2) lit.d): viaţa persoanei – ca valoare socială principală, iar îndeplinirea normală a obligaţiilor de serviciu sau obşteşti ale persoanelor învestite cu o anumită autoritate sau responsabilitate ca parte componentă a odinii de drept instituite – ca valoare socială secundară [19]; art.145 alin.(2) lit.f): viaţa persoanei – ca valoare socială principală, iar libertatea persoanei sau securitatea publică – ca valoare socială secundară etc.) şi, respectiv, ***sunt infracţiuni al căror obiect de atentare cuprinde viaţa persoanei ca valoare socială secundară*** (art.151 alin.(4): sănătatea persoanei – ca valoare socială principală, iar viaţa persoanei ca valoare socială secundară; art.159 alin.(2) lit.c): sănătatea persoanei – ca valoare socială principală, iar viaţa persoanei – ca valoare socială secundară; art.135 lit.a): existenţa şi securitatea grupurilor naţionale, etnice, rasiale sau religioase – ca valoare socială principală, iar viaţa persoanei – ca valoare socială secundară etc.).

După cum observăm, deşi Codul penal al Republicii Moldova nu oferă o definiţie a persoanei, prin întreaga sa reglementare referitoare la viaţa fiinţei umane apără doar viaţa persoanei umane, reiterăm că nu şi a produsului de concepţie care este o fiinţă umană.

În Codul civil al Republicii Moldova legiuitorul oferă, la art.17, definiţia noţiunii de persoană fizică, însă fără a se referi asupra limitelor temporal existenţiale ale persoanei fizice. Astfel, potrivit acestui articol, ***persoana fizică este omul, privit individual, ca titular de drepturi şi de obligaţii civile***.

În context, potrivit art.1 din Convenţia cu privire la drepturile copilului, adoptată de Adunarea Generală a Organizaţiei Naţiunilor Unite la 29 noiembrie 1989, în vigoare pentru Republica Moldova din 25 februarie 1993, urmare a aderării Republica Moldova la Convenţie prin Hotărârea Parlamentului RM nr.408-XII din 12.12.1990, **prin *copil* se înţelege orice fiinţă umană sub vârsta de 18 ani**, exceptând cazurile în care legea aplicabilă copilului stabileşte limita majoratului sub această vârstă. Deci, observăm că se lasă la latitudinea statelor stabilirea limitei de început, de la care o fiinţă umană este considerată copil.

Astfel, în Legea RM privind drepturile copilului, nr.338 din 15.12.1994, la art.1 alin.(2) se prevede că **o persoană este considerată *copil din momentul naşterii* până la vârsta de 18 ani**. Drept urmare, la art.4 alin.(1) din aceeaşi lege este stipulat că ***dreptul copilului la viaţă şi la inviolabilitatea fizică şi psihică este garantat***.

Observăm că, potrivit Convenţiei, **copilul este o fiinţă umană a cărei existenţă nu este neapărat legată temporal de naşterea acesteia**. Potrivit Convenţiei, calitatea de copil a fiinţei umane poate fi recunoscută şi înainte de naştere de către statele membre la Convenţie.

În Republica Moldova, reieşind din prevederile Legii privind drepturile copilului, nr.338 din 15.12.1994, **copilul este o persoană din momentul naşterii acesteia, al cărei drept la viaţă este garantat din momentul naşterii şi existenţa căreia este recunoscută din momentul naşterii**.

În context, reieşind din aspectele şi reglementările nominalizate anterior, apare întrebarea: care este diferenţa dintre noţiunea de fiinţă umană şi noţiunea de persoană umană? Or, se desprinde concluzia că între noţiunea de fiinţă umană şi noţiunea de persoană umană există o corelaţie dintre parte şi întreg, în care noţiunea de fiinţă umană este întregul, iar noţiunea de persoană umană este partea din acest întreg.

Astfel, deducem că **existenţa fiinţei umane** *este legată de momentul concepţiei* (formându-se zigotul uman, care evoluează în embrionul uman şi, respectiv, în făt) şi până la decesul fiinţei umane care poate avea loc intrauterin la o anumită vârstă de gestaţie sau extrauterin la o anumită vârstă cronologică, pe când **existenţa persoanei umane** *este legată de un anumit moment din cadrul procesului de naştere* şi până la decesul persoanei umane la o anumită vârstă cronologică.

Pe cale de consecinţă, având în vedere aspectele învederate mai sus, se întăreşte ideea, potrivit căreia, deşi Codul penal al Republicii Moldova plasează pe primul loc apărarea juridică a valorilor general-umane – persoana, drepturile şi libertăţile omului şi cetăţeanului [20], legea penală a Republicii Moldova nu apără viaţa fiinţei umane ca valoare socială înainte de naştere şi nu apără dreptul la viaţă ca element al relaţiilor sociale cu privire la viaţa fiinţei umane înainte de naştere.

Deşi dreptul la viaţă este cel mai natural drept al omului, fiind consacrat chiar de primele declaraţii la nivel internaţional [21], şi cu toate că dreptul inerent fiinţei umane este dreptul la viaţă care este protejat de majoritatea legislaţiilor internaţionale, europene şi naţionale [22], fără de care celelalte drepturi îşi pot pierde orice semnificaţie, totuşi dreptul la viaţă ca element al relaţiilor sociale cu privire la viaţa fiinţei umane nu este suficient asigurat din moment ce nu este garantat şi respectat un echilibru viabil în ierarhia valorilor sociale apărate de legea penală.

Aici este oportun să exemplificăm corelaţia valorică dintre viaţa mamei (femeia gravidă) şi viaţa produsului de concepţie. Greşit se consideră că recunoaşterea şi apărarea juridico-penală a vieţii copilului nenăscut ar îngrădi dreptul la viaţă al mamei (femeia gravidă), sau, chiar cu totul deja depăşit, dreptul mamei (femeia gravidă) la autodeterminare asupra maternităţii ca drept al acesteia la viaţa privată ori ca drept la autodeterminare asupra propriului organism etc.

Părerea noastră e că limitele dreptului la viaţă al copilului nenăscut şi limitele dreptului la viaţă al mamei (femeia gravidă) trebuie să pornească de la particularităţile biologice ale acestora. Din acest punct de vedere, viaţa intrauterină, deşi există, nu este certitudinea continuării acesteia şi extrauterin. Mai mult ca atât, viaţa intrauterină până la o anumită vârstă de gestaţie a copilului nenăscut poate fi chiar direct dependentă de existenţa în continuare a vieţii mamei (femeii gravide).

Deci, trebuie delimitate viaţa mamei (femeii gravide), care este una certă, de viaţa intrauterină a copilului nenăscut, a cărei continuitate extrauterină este incertă. Însă, ambele vieţi (cea intrauterină şi cea extrauterină) sunt demne de a fi ocrotite penal.

Din asemenea perspective, apare convingerea că este posibilă garantarea concomitentă a dreptului la viaţă al femei gravide şi dreptul la viaţă al copilului nenăscut, prin apărarea juridico-penală a vieţii acestor două entităţi umane.

Curmarea vieţii intrauterine a produsului de concepţie nu poate fi justificată în aşa cazuri, cum ar fi indicaţiile sociale pentru întreruperea voluntară a cursului sarcinii după 12 săptămâni şi până la sfârşitul săptămânii a 21-a de sarcină, indicaţii prevăzute de Regulamentul privind efectuarea întreruperii voluntare a cursului sarcinii aprobat prin Ordinul Ministerului Sănătăţii al RM nr.647 din 21.09.2010.

La fel, curmarea vieţii intrauterine a produsului de concepţie nu poate fi justificată prin prisma dreptului mamei (femeia gravidă) la autodeterminare asupra propriului organism sau asupra maternităţii ca drept al acesteia la viaţa privată etc.

Din punctul de vedere al ierarhiei valorilor sociale, dreptul la autodeterminare asupra maternităţii se plasează sub dreptul la viaţa al fiinţei umane, inclusiv sub dreptul la viaţă al fiinţei umane nenăscute.

În context reţinem că la etapa actuală, potrivit art.32 alin.(1) al Legii ocrotirii sănătăţii, nr.411 din 28.03.1995, femeilor li se acordă dreptul să-şi hotărască personal problema maternităţii.

În fine, limitările aduse dreptului la viaţă sunt direct dependente de frontierele dreptului la viaţă. În literatura de specialitate se consideră că frontierele dreptului la viaţă înseamnă de fapt frontierele vieţii însăşi [23]. Cu această părere putem fi de acord doar dacă se recunoaşte prin reglementări juridice concrete că viaţa fiinţei umane începe de la concepţie. Aceasta deoarece dreptul la viaţă nu este doar un drept al fiinţei umane de a nu fi lipsită de viaţă, dar este, *inter alia*, şi un drept de dobândire a vieţii (specific pentru fiinţa umană care are o viaţă intrauterină şi care are dreptul natural de a dobândi viaţa extrauterină).

Fiind garantat prin reglementările internaţionale (Declaraţia universală a drepturilor omului, adoptată de Adunarea Generală a ONU la 10 septembrie 1948, Pactul Internaţional cu Privire la Drepturile Civile şi Politice, adoptat de Adunarea Generală a ONU la 16 decembrie 1966, Convenţia europeană a drepturilor omului, adoptată la Roma, la 4 noiembrie 1950 etc.), dreptul la viaţă al persoanei ocupă primatul în ierarhia valorilor sociale. În pofida acestei valorizări incontestabile, dreptul la viaţă rămâne incert, căci, deşi textele internaţionale enunţă dreptul la viaţă, ele nu definesc „viaţa". Cu excepţia CADO, care stipulează că dreptul la viaţă trebuie protejat „în general din momentul concepţiei", textele internaţionale vorbesc despre un drept care protejează fiinţa vie, nu însă fiinţa care urmează să se nască [24].

În ceea ce priveşte limitările aduse dreptului la viaţă, statele membre la Convenţia europeană a drepturilor omului au prevăzut la art.2 alin.(2) al acesteia cazurile în care asemenea limitări sunt compatibile cu art.2 alin.(1) din respectiva Convenţie.

Aşadar, putem desprinde generic că moartea nu este considerată ca fiind cauzată prin încălcarea art.2 alin.(1) din Convenţie, în cazurile în care aceasta ar rezulta dintr-o recurgere absolut necesară la forţă, pentru a asigura apărarea oricărei persoane împotriva violenţei ilegale, pentru a efectua o arestare legală sau a împiedica evadarea unei persoane legal deţinute, pentru a reprima, conform legii, tulburări violente sau o insurecţie.

Pe cale de consecinţă, având în vedere toate aspectele învederate, propunem ca apărarea vieţii intrauterine să fie asigurată prin incriminări concrete în legislaţia penală a Republicii Moldova a faptelor îndreptate spre lipsirea de viaţă a produselor de concepţie (zigotului, embrionului şi fătului), ţinându-se cont în acelaşi timp de dreptul intangibil la viaţă al mamei (care are o viaţă certă ce nu poate fi pusă în pericol). Exemple de asemenea încriminări se regăsesc în legislaţia penală a Spaniei, Italiei, României etc., legislaţii ce ne pot servi ca model.

Concluzii

Sistemul normativ penal al Republicii Moldova are scăpări esenţiale la capitolul apărarea vieţii fiinţei umane. Dreptul penal al Republicii Moldova apără viaţa fiinţei umane de la naştere şi până la decesul acesteia, chiar dacă intenţia făptuitorului şi fapta infracţională sunt orientate nemijlocit spre lipsirea de viaţă a produsului de concepţie, care este o fiinţă umană în viaţă.

Dreptul penal al Republicii Moldova nu apără viaţa intrauterină a fiinţei umane. Considerăm necesară incriminarea faptelor îndreptate contra vieţii şi sănătăţii intrauterine a fiinţei umane, deoarece asemenea fapte prin natura lor au un caracter prejudiciabil sporit şi sunt socialmente periculoase.

Totodată, desprindem că atunci când legiuitorul Republicii Moldova operează cu aşa noţiuni ca persoană umană sau persoană, acesta se referă la fiinţa umană care s-a născut, nu şi la cea nenăscută. Astfel, chiar din denumirea Capitolului II al Părţii Speciale a Codului penal al RM (intitulat **Infracţiuni contra vieţii şi sănătăţii persoanei**) rezultă că obiectul juridic general al acestor infracţiuni este viaţa şi sănătatea persoanei umane, necuprinzând viaţa şi sănătatea fiinţei umane nenăscute. Iar analizând toate componenţele de infracţiuni din acest capitol, precum şi din întreg Codul penal al RM, observăm că nicio componenţă de infracţiune nu apără viaţa fiinţei umane nenăscute.

Având în vedere valoarea socială incontestabilă a vieţii fiinţei umane, inclusiv a celei nenăscute, considerăm absolut necesară apărarea juridico-penală nu doar a vieţii extrauterine, ci şi a celei intrauterine.

O asemenea soluţie ar preveni o serie de atentate din partea altor persoane asupra vieţii fiinţei umane nenăscute, a cărei viaţă trebuie apărată din momentul concepţiei.

Aşadar, propunem ca legiuitorul Republicii Moldova să incrimineze faptele ce atentează la viaţa intrauterină a fiinţei umane, redenumind în acelaşi timp Capitolul II din Partea Specială a Codului Penal după cum urmează: din ***Infracţiuni contra vieţii şi sănătăţii persoanei*** în ***Infracţiuni contra vieţii şi sănătăţii fiinţei umane***. Mai mult ca atât, considerăm necesară incriminarea nu doar a faptelor ce atentează la viaţa intrauterină a fiinţei umane, dar şi cele ce atentează la sănătatea fiinţei umane nenăscute, similar modelului penal al României. Iar concomitent cu aceste modificări să fie operate modificările de rigoare şi în Capitolul VII, Titlul II, Cartea întâi din Codul contravenţional al RM, cu redenumirea capitolului respectiv din ***Contravenţii ce atentează la sănătatea populaţiei, sănătatea persoanei, la starea sanitar-epidemiologică*** în ***Contravenţii ce atentează la sănătatea populaţiei, sănătatea fiinţei umane, la starea sanitar-epidemiologică***.

În fine, cu titlu *de lege ferenda*, propunem ca şi legiuitorul Republicii Moldova să incrimineze faptele contra vieţii şi sănătăţii fătului, similar componenţelor de infracţiuni stipulate la art.200 din Noul Cod penal al Românei, similar celor stipulate la art.157-158 din Codul penal al Spaniei etc., prevederi în care sunt incriminate agresiunile asupra fătului.

Referinţe:

1. ŞTEFANEŢ, M. *Anatomia omului*. Vol.I. Chişinău: Centrul Editorial-Poligrafic Medicina, 2007, p.38.
2. LUPU, V. *Genetică şi embriologie*. Bucureşti: Cutia Pandorei, 1996, p.88-90.
3. ZANOSCHI, Ch. *Embriologie generală.* Iaşi: Tipografia U.M.F., 1997, p.52-53.
4. DIACONESCU, D. *Genetică umană.* Braşov: Editura Universităţii Transilvania, 2011, p.35-36.
5. MASSIMO de FELICI. *Embriologia umana essenziale*. Roma: Aracne editrice S.r.l., 2003, 2009, p.86-94.
6. ALESSANDRESCU, D. *Biologia reproducerii umane (obstetrică normală şi patologică)*. Bucureşti: Editura Medicală, 1976, p.30-31.
7. IURIN, N., RADOSTIN, A. *Compendiu de lucrări practice la histologie, citologie şi embriologie*. Chişinău: Lumina, 1992, p.33.
8. РЯБОВ, К.П. *Гистология с основами эмбриологии.* Минск: Вышэйшая школа, 1990, с.73.
9. MENKES, B. *Cercetări de embriologie experimentală*. Vol.I. Bucureşti: Editura Academiei Republicii Populare Române, 1958, p.12.
10. БРУСИЛОВСКИЙ, А.И. *Жизнь до рождения*. Издание 2-е. Москва: Знание, 1991, с.65-67.
11. ŞTEFANEŢ, M. *Anatomia omului.* Vol.I. Chişinău: Centrul Editorial-Poligrafic Medicina, 2007, p.38.
12. *O perspectivă ştiinţifică. Când începe viaţa umană?* Institutul Westchester pentru etică şi persoana umană / Coordonator ştiinţific Maureen L. Condic. SUA, 2008, p.24-25.
13. DRAGOMIRESCU, V., NANES, C., GACEA, E., PANAITESCU, N.D. *Medicină legală.* Bucureşti: Teora, 1992, p.18.
14. ASTĂRĂSTOAE, V., GRIGORIU, C., SCRIPCARU, C. *Ghid practic de medicină legală pentru jurişti*. Iaşi: Contact internaţional, 1993, p.32-33.
15. BACIU, Gh. *Medicina legală*. Chişinău: Ruxanda, 1999, p.22-24.
16. BRÂNZA, S. et. al. *Drept Penal.* Vol.II. Ediţia a II-a. Chişinău: Cartier Juridic, 2005, p.77.
17. BRÂNZA, S., STATI, V. *Drept Penal. Partea Specială.* Vol.I. Chişinău: Tipografia Centrală, 2011, p.214.
18. BRÂNZA, S., STATI, V. *Tratat de Drept Penal. Partea Specială.* Vol.I. Chişinău: Tipografia Centrală, 2015, p.319.
19. *Ibidem*, p.181.
20. BOTNARU, S., ŞAVGA, A., GROSU, V., GRAMA, M. *Drept penal. Partea Generală.* Vol.I. Chişinău: Cartier, 2005, p.50.

21. VLĂDOIU, N.M. *Protecţia constituţională a vieţii, integrităţii fizice şi a integrităţii psihice, Studiu de doctrină şi jurisprudenţă*. Bucureşti: Hamangiu, 2006, p.111.
22. MELNIC, V. Protecţia minorului – victimă a infracţiunilor contra vieţii, integrităţii corporale, sănătăţii şi vieţii sexuale în unele state europene. În: *Dialog Juridic. Revista Patrulaterului Facultăţilor de Drept Iaşi – Chişinău – Bălţi – Cahul*, 2007, nr.1, p.19.
23. VLĂDOIU, N.M. *Op. cit.*, p.115.
24. SUDRE, F. *Droit europeen et international des droits de l'homme*. Presses Universitaires de France, 1989 / Traducere de Raluca Bercea, Violeta-Irina Avram, Magdalena Roibu, Flaminia-Nera-Flavia Stârc-Meclejan, Andreea Verteş-Olteanu. Iaşi: Polirom, 2006, p.213.

Prezentat la 11.06.2016

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2016, nr.3(93)
Seria "Ştiinţe sociale" *ISSN 1814-3199,* *ISSN online 2345-1017,* *p.33-38*

TEMEIURILE RAŢIONALE ALE CONCEPŢIEI CAUZALITĂŢII ÎN DREPTUL PENAL

Igor CIOBANU, Narciza NEDELCU

Universitatea de Stat din Moldova

Fiind obiectul mai multor investigaţii ştiinţifice şi obiectul de studiu al diferitelor domenii de cercetare, în articolul de faţă ne-am propus să stabilim temeiurile raţionale ale legăturii cauzale în dreptul penal sau, forma utilizată în sens larg – a cauzalităţii. În această ordine de idei, în atingerea scopului dorit demersul analitic s-a axat pe următoarele momente: legătura cauzală ca obiect al filosofiei; legătura cauzală în calitate de obiect al ştiinţelor naturale; legătura cauzală în calitate de obiect de cercetare al dreptului penal. În primul rând, este analizată cauzalitatea în calitate de categorie ştiinţifică abstractă, studiată de către un compartiment special al filosofiei – determinismul. Filosofia cercetează particularităţile, calităţile, caracteristicile legăturii cauzale, formulează un şir de teorii referitoare la esenţa legăturii cauzale. În al doilea rând, este trecută în revistă legătura cauzală în calitate de fapt obligatoriu al realităţii obiective, care evoluează în baza regulilor ştiinţelor naturii. La acest nivel, legătura cauzală se prezintă ca o cauzalitate empirică pură. În al treilea rând, ştiinţa dreptului penal formează construcţia teoretică a legăturii cauzale, care se încadrează logic în conceptul dreptului penal cu referire la componenţa de infracţiune şi la legătura dintre elementele acesteia. În acest sens, este prevăzută calitatea legăturii cauzale sub aspect de obiect de studiu propriu ştiinţei dreptului penal.

Cuvinte-cheie: *construcţie teoretică, elementele infracţiunii, legătură cauzală, cauzalitate, determinism, realitate obiectivă, componenţă de infracţiune.*

THE RATIONAL BASIS OF THE CONCEPTION OF CAUSALITY IN THE PENAL LAW

Being the matter of several scientific investigations and the object of various areas of research, this article aims to establish the rational basis of the concept of causal link in the Penal law or, as it is used in a broader sense – the concept of causality. In this context, within the analysis process the emphasis is made on the following points of concern: the causal link as an element of philosophy; the causal link as an object of the natural sciences; the causal link as an element of research within the Penal law. In the first case, the causality is considered and analyzed as an abstract scientific category, studied by a special compartment of philosophy – the determinism. Philosophy highlights the peculiarities, qualities, the characteristics of the causal link, formulates a number of theories concerning the essence of the causal link. With regard to the second case, the causal link is reviewed as a mandatory item of the objective reality, which evolves based on the rules of the natural sciences. At this level, the causal link is presented as a pure empirical causality. Finally, in the third case, the science of Penal law forms the theoretical construction of the causal link, logically falling within the concept of Penal law at the composition of the offence and the link between the elements of the offence. In this regard, the causal link acquires the quality of object of research belonging to the science of Penal law.

Keywords: *theoretical construction, elements of the offence, causal link, causality, determinism, objective reality, composition of the offence.*

Relaţia cauzală este un proces de generare, cu o anumită durată, în care are loc, de obicei, schimbarea unei stări. Concepţia cauzalităţii reliefează, în primul rând, existenţa obiectivă a relaţiilor cauzale, apoi faptul că ele sunt redate de conştiinţa umană, care – la rândul ei – este supusă acţiunii principiului cauzalităţii [1].

Condiţia necesară răspunderii penale o constituie stabilirea legăturii cauzale dintre fapta infracţională şi consecinţele criminale. Este vorba despre stabilirea consecinţelor criminale care au fost provocate anume de această faptă infracţională, dar nu de acţiunile sau inacţiunile altor persoane sau de oarecare puteri ale naturii etc. Fapta săvârşită de o persoană anumită alcătuieşte infracţiunea pentru care ea poate fi trasă la răspundere penală numai pentru că fapta în cauză a provocat consecinţe socialmente periculoase prevăzute de legea penală [2].

Problema răspunderii penale în cazul existenţei raportului de cauzalitate se pune numai în cazul în care urmările produse sunt o consecinţă logică necesară a acţiunilor sau inacţiunilor conştiente ale persoanei fizice [3]. Urmările întâmplătoare se plasează în afara sferei de reglementare a dreptului penal.

Pentru rezolvarea corectă a oricărei fapte infracţionale, o importanţă deosebită are studierea, în timpul cercetării cauzei, prezenţei legăturii cauzale dintre fapta socialmente periculoasă, săvârşită de o persoană concretă, şi consecinţele criminale survenite [4].

Raportul de cauzalitate desemnează relaţia existentă între două fenomene: *cauză* şi *efect*. Cauza este fenomenul care determină naşterea altui fenomen, iar efectul – fenomenul determinat, rezultatul. În dreptul

© Universitatea de Stat din Moldova, 2016

penal raportul de cauzalitate se stabileşte între acţiunea (inacţiunea) omului prevăzută de legea penală, care constituie fapta, şi urmarea periculoasă, ca efect al acestei acţiuni (inacţiuni) [5].

Deoarece legătura cauzală, prezentă în cazul inacţiunii, este prezentată ca deţinând anumite particularităţi, este necesar să ne expunem în primul rând asupra trăsăturilor generale ale concepţiei determinismului cauzal în dreptul penal.

Legătura cauzală sau, în sens larg – cauzalitatea, fiind obiectul mai multor investigaţii ştiinţifice, constituie obiectul de studiu al diferitelor domenii de cercetare [6]. În ce ne priveşte, în continuare ne vor interesa următoarele momente: legătura cauzală ca obiect al filosofiei; legătura cauzală în calitate de obiect al ştiinţelor naturale; legătura cauzală în calitate de obiect de cercetare al dreptului penal.

În primul rând, cauzalitatea constituie o categorie ştiinţifică abstractă, care este studiată de către un compartiment special al filosofiei – determinismul. Determinismul este o parte integrantă a ontologiei în cadrul căreia ocupă un loc de prim ordin. Esenţa lui constă în recunoaşterea existenţei unor relaţii de dependenţă şi condiţionare obiectivă, în virtutea cărora producerea (apariţia, evoluţia, dispariţia) şi existenţa tuturor fenomenelor se realizează pe un temei propriu. Determinismul ca teorie se referă la două planuri: 1) constatarea unei anumite ordini; 2) explicarea mecanismelor acestei ordini [7].

Filosofia cercetează particularităţile, calităţile, caracteristicile legăturii cauzale, formulează un şir de teorii referitoare la esenţa legăturii cauzale. Prin „filosofie" se înţelege în mod exclusiv compartimentul filosofiei cu referire la metodele de acumulare a cunoştinţelor. Cu alte cuvinte, filosofia în cadrul textului se foloseşte în sens de ştiinţă metodologică generală. Acest moment, însă, nu exclude rolul de sine stătător al metodologiei. Legătura cauzală se include în obiectul filosofiei, şi anume ea prima s-a interesat de problemele determinismului. Tezele de bază ale ştiinţei deterministe au fost iniţial formulate în cadrul filosofiei, pentru ca mai apoi să-şi găsească reflectare şi în cadrul altor ramuri ale ştiinţei.

În al doilea rând, legătura cauzală constituie un fapt obligatoriu al realităţii obiective, care evoluează în baza regulilor ştiinţelor naturii. Ea se prezintă ca o cauzalitate empirică pură. În aşa sens, legătura cauzală ca obiect al investigaţiei este reflectat de către ştiinţele naturii şi nu este inclusă în obiectul dreptului penal. Cu o atare percepere a noţiunii de cauzalitate este strâns legată întrebarea referitoare la stabilirea nemijlocită a legăturii cauzale în cadrul unei cauze penale concrete.

După cum menţionează profesorul М.Д. Шаргородский, majoritatea problemelor cuprinse de Partea Generală a dreptului penal, inclusiv problemele legăturii cauzale, în cea mai mare parte sunt ridicate şi soluţionate în legătură cu infracţiunile de omor [8]. În albia celor expuse putem menţiona că întrebarea referitoare la o legătură cauzală concretă în cazul atentării la viaţa şi sănătatea persoanei este soluţionată de către ştiinţa medicală de rând cu dreptul penal (de exemplu, în cazul înaintării întrebării cu privire la cauza morţii se dă concluzia: „moartea a survenit în rezultatul anumitor vătămări ale anumitor organe sau ţesuturi".

În al treilea rând, ştiinţa dreptului penal formează construcţia teoretică a legăturii cauzale, care se încadrează logic în conceptul dreptului penal referitor la componenţa de infracţiune şi la legătura dintre elementele acesteia. În acest sens, legătura cauzală poate fi privită şi ca un obiect de studiu propriu ştiinţei dreptului penal. Construcţia teoretică a legăturii cauzale, exprimată în formularea normativă a normei de drept penal, precum şi în diferite teorii referitoare la legătura cauzală, îşi găseşte aplicare practică în cauzele penale concrete. Astfel, chestiunea referitoare la stabilirea nemijlocită a legăturii cauzale, strâns legată cu perceperea cauzalităţii în baza legităţilor ştiinţelor naturii, este legată, de asemenea, şi de construcţia teoretico-penală a legăturii cauzale.

Aşa, de exemplu, cauza concretă care a generat moartea este stabilită în baza datelor ştiinţei medicale, iar rolul ştiinţei dreptului penal constă în aceea că ea modelează construcţia legăturii cauzale care este utilizată la soluţionarea întrebării dacă este sau lipseşte componenţa de infracţiune şi dacă poate fi stabilită în fapta subiectului (atât în cazul acţiunii, cât şi al inacţiunii) legătura cauzală care a generat survenirea consecinţelor socialmente periculoase. În acelaşi timp, este necesar să ţinem cont de faptul că stabilirea legăturii cauzale necesare (adică, construcţia teoretică a legăturii cauzale) în cazul inacţiunii dispune de un şir de particularităţi în comparaţie cu stabilirea acesteia în cazul acţiunii (adică, al cauzei active).

În viziunea lui I.Macari, legătura cauzală, în general, este o categorie filosofică, de aceea dreptul şi, îndeosebi, dreptul penal nu soluţionează nemijlocit legitatea legăturii cauzale [9].

Soluţionând problema referitoare la legătura cauzală în calitate de obiect de cercetare al mai multor ştiinţe, este necesar să explicăm tezele asupra noţiunilor deterministice în dreptul penal. Cercetând noţiunile utilizate în jurisprudenţă, В.Н. Тарасов le clasifică în trei grupe:

1) *noţiuni organice* – noţiuni juridice ce constituie nucleul obiectului unui domeniu al ştiinţei. Ele se atribuie la acest obiect genetic şi istoric, apărând şi dezvoltându-se în cadrul activităţii juridice în baza reglementărilor proprii;

2) *noţiuni consolidate* – noţiuni juridice ce apar şi se dezvoltă în alte domenii ale ştiinţei, care nu se includ în ciclul juridic în mod mecanic, ci suportă anumite schimbări şi obţin un conţinut juridic nou;

3) *noţiuni asociate* – noţiuni din alte domenii ale ştiinţei, implicate în domeniul jurisprudenţei pentru obţinerea reprezentărilor, închipuirilor despre fapte, evenimente care au o importanţă practică în activitatea organelor de drept sau care asigură „transferuri de sens" al cercetărilor din domeniul ştiinţelor juridice în alte ştiinţe sau domenii de cercetare" [10].

Este evident că aparatul terminologic determinist, în care sunt incluse aşa noţiuni precum cauzalitate, legătură cauzală, cauză, efect etc., pentru jurisprudenţă nu are un caracter organic. Mult mai puţină claritate, la prima vedere, este prezentă în întrebarea dacă noţiunile vizate au un caracter consolidat sau asociat pentru jurisprudenţă. Între timp, stabilirea unei claritcăţi în această privinţă va permite a soluţiona problema privind temeiurile conceptului de legătură cauzală în dreptul penal: dacă aceste temeiuri trebuie să fie exclusiv filosofice după natura lor şi cum natura strict filosofică a unui aşa concept corelează cu acea circumstanţă că dreptul penal este o ştiinţă de sine stătătoare? Soluţionarea acestei chestiuni ne va permite să concepem mult mai fundamental modelarea construcţiei legăturii cauzale în dreptul penal.

Problema în cauză poate fi soluţionară numai după clarificarea caracterului – consolidat sau asociat – al noţiunilor deterministe în dreptul penal. Însă, clarificarea *a priori* a caracterului acestor noţiuni este greu realizabilă, de aceea e necesar a investiga, iniţial, conţinutul acestor noţiuni deterministe.

Mai mult ca atât, până a purcede la investigarea noţiunilor deterministe, este necesar a evidenţia bazele metodologice ale studiului întreprins. Savantul В.Н. Тарасов propune ca examinarea şi studierea jurisprudenţei să se facă de pe trei poziţii: filosofică, doctrinară şi dogmatică [11]. Într-adevăr, aplicarea în cumul a poziţiilor expuse ne va permite să studiem cât mai profund domeniul dreptului; în particular, clarificarea esenţei legăturii cauzale în dreptul penal nu poate fi limitată doar la tratarea filosofică sau la cea juridică (doctrinară şi dogmatică).

Filosofia are importanţa unei ştiinţe metodologice generale. Metodologia apare în calitate de ştiinţă sau de teorie generală a metodelor cunoaşterii. Metodologia studiază metodele şi procedeele utilizate în ştiinţă şi principiile de organizare a cunoaşterii prin prisma acceptării sau respingerii lor [12].

În acest sens, filosofia, în limitele paradigmelor ştiinţifice determinate, ne oferă un anumit tablou al lumii înconjurătoare, în care sunt expuse şi fundamentate cele mai importante şi de bază categorii ale acestei lumi. Cauzalitatea, în particular, constituie una dintre aceste categorii. În aşa fel, ştiinţa despre cauzalitate trebuie să fie fundamentată filosofic şi prezentată în conformitate cu regulile şi principiile metodologice.

În acelaşi timp, dreptul penal utilizează de sine stătător construcţia teoretică a legăturii cauzale. Legătura cauzală constituie un element (semn) obligatoriu al laturii obiective a componenţei materiale de infracţiune care necesită un probatoriu propriu şi se află într-un anumit coraport cu celelalte semne şi elemente ale componenţei de infracţiune. Deoarece de către filosofie, ca şi de către oricare altă ştiinţă, nu pot fi predeterminate întrebările care se află după limita posibilităţilor lor, pentru perceperea adecvată a esenţei construcţiei legăturii cauzale în dreptul penal nu este suficientă doar tratarea filosofică. Transferul mecanic al ideilor filosofice deterministice pe tărâmul ştiinţific al dreptului penal ar crea un spectru larg de lacune şi ar lăsa fără răspuns numeroase întrebări din domeniu. Pe de altă parte, nu este posibil a construi o concepţie logică, ştiinţific fundamentată, despre legătura cauzală bazându-ne doar pe doctrina dreptului penal. Ca entitate, noţiunea de legăturăi cauzală, precum şi metodele de investigare şi stabilire a acesteia, nu sunt după natura lor pur juridice.

După cum menţionează I.Macari, problema legăturii cauzale este o problemă filosofică, şi nu de drept penal. Prin raport cauzal materialismul dialectic înţelege o astfel de legătură obiectivă între fenomene, dintre care unul sau câteva fenomene, care acţionează reciproc, dau naştere altor fenomene (consecinţe, efecte, urmări).

Teoria dreptului penal nu creează o noţiune deosebită (juridică) despre raportul cauzal, ea însăşi porneşte în întregime de la principiile de bază ale filosofiei privind teoria cauzalităţii ca una dintre categoriile materialismului dialectic. Iată de ce sarcina juriştilor constă în aceea ca, aplicând corect metodele justiţiei, să folosească principiul filosofic dat cu privire la acele cauze, urmări ale fenomenelor lumii înconjurătoare, care sunt studiate în legătură cu săvârşirea unei infracţiuni concrete.

Filosofia examinează raportul cauzal ca fiind o formă generală de interacţiune între societate şi fenomenele naturii. Cauzalitatea este una dintre legile generale ale naturii, care îşi găseşte exprimare concretă în toate domeniile vieţii. Legăturile cauzale sunt variate şi fără hotar în spaţiu şi în timp, fiindcă ele exprimă trăsăturile generale ale materiei: mişcarea, schimbarea şi dezvoltarea.

Legătura cauzală este o categorie obiectivă, care există independent de conştiinţa individului, de fenomenele lumii externe înconjurătoare, cunoscute de om. Întrucât toate fenomenele naturii şi ale vieţii sociale se găsesc într-o dependenţă reciprocă permanentă, adică interacţionează, atunci şi fenomenele care îi interesează pe juriştii trebuie privite (examinate, interpretate) tot în conformitate cu acest principiu universal [13].

În aşa fel, soluţionarea chestiunii cu privire la legătura cauzală în dreptul penal pretinde, pe bună dreptate, ca totalitatea întrebărilor din domeniu să fie fundamentate pe două ştiinţe: filosofie şi drept penal. În acelaşi timp, filosofia se utilizează în calitate de pârghie metodologică pe tărâmul investigaţiilor juridice, de rând cu tratările ştiinţifice şi dogmatice.

Constatăm faptul că în literatura de specialitate cercetarea raportului de cauzalitate a constituit o problemă asupra căreia şi-au îndreptat atenţia numeroşi autori, ale căror eforturi au fost canalizate în vederea elucidării acesteia pe planul dreptului penal şi creării, astfel, a unui instrument care, pus la îndemâna practicii, să ofere soluţii juste pentru toate situaţiile cu care se confruntă organele judiciare, situaţii care, prin diversitatea şi complexitatea lor, au ridicat adeseori aspecte delicate, a căror soluţionare nu a fost lipsită de dificultate [14].

În ceea ce ţine de sfera dreptului penal, savanţii români Gh.Nistoreanu şi Al.Boroi definesc raportul de cauzalitate ca „un fenomen existent independent de conştiinţa omului, pe care conştiinţa îl reflectă în mod obiectiv, numai că în componenţa lui trebuie incluse şi procesele psihice care determină şi însoţesc activitatea persoanei fizice. Cu alte cuvinte, în cazul raportului de cauzalitate în dreptul penal, avem de a face cu o cauzalitate care cuprinde în ea toate celelalte forme de cauzalitate, de la cea psihică până la cea mecanică, fizică, dar care nu poate fi redusă numai la acestea din urmă, cea psihică fiind forma cea mai complexă de cauzalitate" [15].

După cum am menţionat anterior, cauzalitatea, fiind un obiect de studiu al filosofiei, este studiată de către un compartiment special al acesteia, şi anume – determinismul, ştiinţă despre legătura, interdependenţa şi condiţionarea reciprocă a faptelor şi fenomenelor realităţii obiective. Cauzalitatea este o categorie a determinismului. Există o multitudine de forme în care se manifestă cauzalitatea, şi anume: 1) cauzalitatea mecanică, proprie sistemelor sumative şi proceselor mecanice în care relaţiile cauzale sunt directe, univoce; 2) cauzalitatea statistică, care exprimă relaţii neunivoce, nelineare dintre cauză şi efect, relaţii în care cauzele interacţionează cu factorii întâmplători, cu un cerc larg de condiţii, astfel încât trecerea de la cauză la efect este mediată de jocul întâmplător; 3) cauzalitatea imanentă, ce are în vedere raporturi de cauzalitate între stări ale aceluiaşi fenomen, mai precis – raporturi de autodeterminare; 4) cauzalitatea tranzitivă, care se referă la relaţii genetice (cauzale) între fenomene. Ea se manifestă ca raporturi de exterioritate [16].

Determinismul, ca ştiinţă, afirmă certitudinea anumitor evenimente şi stări faţă de altele. Determinismul este combătut de indeterminism. Totodată, deseori în literatura de specialitate determinismul se utilizează în calitate de sinonim contextual al „cauzalităţii" şi al „legăturii cauzale". O aşa utilizare este admisibilă, însă este necesar să ţinem cont de faptul că determinarea cauzală constituie un caz particular al determinităţii, şi anume – ea determină, condiţionează faptele, evenimentele de cauzele şi efectele lor. Pe lângă determinismul cauzal, în doctrina deterministă generală sunt evidenţiate următoarele categorii ale condiţionării (determinării). Astfel, savantul M.Бунге le clasifică în felul următor:

1) autodeterminarea cantitativă – determinarea ulteriorului de către premergător, „dominarea în evoluţie continuă a stărilor care se deosebesc una de alta doar sub aspect cantitativ";

2) autodeterminarea calitativă (dialectică) – determinarea întregului proces al „luptei interne" şi a ulterioarei sinteze finale faţă de componentele contradictorii esenţiale. „În contradictorialitatea autodeterminării cantitative, dialectica internă include modificări calitative";

3) determinarea teleologică – determinarea mijloacelor de către scopuri şi sarcini;

4) determinarea statistică – determinarea rezultatului final prin acţiunea unificată a esenţelor, în general, independente;

5) determinarea mecanică – determinarea ulteriorului de către premergător, de obicei cu luarea în considerare a cauzelor în evoluare şi a acţiunilor reciproce;

6) determinarea structurală (holistică) – determinarea părţilor componente ale unui tot unitar, unde întregul nicidecum nu poate fi premergător părţilor sale care îi formează integritatea;

7) interdependenţa (cauzalitatea reciprocă şi interdependenţa funcţională) – determinarea efectului cauzat de către acţiunea reciprocă [17].

După cum susţine însuşi autorul, enumerarea tipurilor determinării nu este una exhaustivă, urmează a fi evidenţiate şi alte tipuri de determinare, aceasta în rezultatul unor studii şi cercetări mai profunde.

În continuare, în lucrarea sa M.Бунге menţionează că „orice delimitare clară între tipurile determinării include în sine presupunerea că ele sunt incompatibile,... însă legate reciproc, formând ierarhia tipurilor determinării, şi... niciun tip de determinare ca rezultat al acestei corelaţii nu acţionează în formă proprie firească, excluzând toate celelalte categorii, ceea ce ar fi posibil doar în situaţii ideale".

Enumerarea categoriilor determinării este realizată cu scopul de a evidenţia că determinarea cauzală constituie o varietate a condiţionării (determinismului). Şi până a clarifica chestiunea referitoare la prezenţa legăturii cauzale, este necesar a clarifica dacă efectul este determinat de cauză şi că nu avem în situaţia dată un alt tip de determinism, ca, de exemplu, condiţionarea cantitativă sau determinismul structural. Pentru evidenţierea determinării cauzale din cadrul determinării generale (prin care subînţelegem clarificarea unor stări prin intermediul altora), este necesar a indica trăsăturile esenţiale ale condiţionării cauzale.

În primul rând, cauzalitatea dispune de anumite particularităţi genetice, şi anume – de calitatea efectului produs. Calităţile efectului prin geneză (producerea) sunt determinate de calităţile cauzei. Geneza constituie o noţiune largă şi, evident, după principiul „nimic nu poate rezulta din nimic şi nici se poate transforma în ceva", aparţine nu doar cauzalităţii, dar face parte şi din alte procese de determinare, fiind o urmare a anumitor activităţi. De aceea, prezenţa doar a principiului genetic pentru evidenţierea cauzalităţii din întregul spectru al determinării nu este suficientă. Sunt necesare în acest sens şi careva alte semne ale cauzalităţii.

În al doilea rând, determinarea cauzală are un caracter nomologic (de lege). Acest moment poate fi ilustrat pe cale inductivă: una şi aceeaşi cauză sau o totalitate similară a mai multor condiţii, care constituie cauza, întotdeauna au drept rezultat unul şi acelaşi efect [18].

În al treilea rând, determinarea cauzală poate fi tratată ca o condiţionare prin intermediul „unei cauze active sau pasive". Noţiunea de „cauză pasivă" presupune cauza care are un caracter pasiv. Cu referire la dreptul penal, cauză pasivă poate fi inacţiunea în latura obiectivă a componenţei materiale de infracţiune. Cauza activă este mult mai transparentă pentru cercetări, deoarece în majoritatea cazurilor poate fi clar evidenţiată. Cauza pasivă prezintă un mai mare grad de complexitate în vederea stabilirii şi perceperii. În acelaşi timp, cauza pasivă, adică lipsa aparentă la prima vedere a faptelor active, are de asemenea o anumită capacitate cauzatorie. Excepţia constă în faptul că semnul de bază al cauzei îl constituie aici nu comportamentul activ sau pasiv, ci eficacitatea şi caracterul extern în coraport cu entitatea influenţată.

Aceste particularităţi, în totalitate, ne permit să delimităm determinarea cauzală de alte varietăţi ale condiţionării (de exemplu, autodeterminarea, determinarea statistică în cazul prezenţei acestora în formă ideală).

În aşa mod, determinarea cauzală reprezintă o apariţie sau o schimbare condiţionată nomologică generatoare a unui fapt (fenomen) extern şi eficient în coraport cu un alt fapt (fenomen). Această varietate a determinării poate fi condiţionată de influenţa unor factori materiali, energetici sau informaţionali.

Trebuie să evidenţiem şi faptul că întrebările privind delimitarea determinării cauzale de alte varietăţi ale acesteia nu sunt epuizate prin tratarea respectivă şi prezintă un grad mult mai avansat de complexitate. În particular, în dreptul penal pot apărea dificultăţi în cazul delimitării autodeterminării şi determinării cauzale; stabilirea categoriei determinării urmează a fi realizată pe cale analitică, prin evidenţierea particularităţilor individuale specifice determinării cauzale.

Determinismul se ocupă, de asemenea, de studierea unor aşa noţiuni, precum: necesitate, întâmplare, libertatea de voinţă, lege etc.

Referinţe:

1. БОРОДИН, С.В. Преступления против жизни и здоровья. В: *Курс российского уголовного права. Особенная часть* / Под ред. В.Н. Кудрявцева, А.В. Наумова. Москва: Спарк, 2002, с.197.
2. BORODAC, Al., BUJOR, V., BRÎNZA, S. şi al. *Drept penal. Partea Generală*. Chişinău: Ştiinţa, 1994, p.109.
3. PĂTULEA, V. Răspunderea penală. Elemente constitutive. Raport de cauzalitate. În: *RRD*, 1982, nr.4, p.63.
4. MACARI, I. Legătura cauzală în dreptul penal. În: *Revista Naţională de Drept*, 2001, nr.2, p.8.
5. BASARAB, M. *Drept penal. Partea Generală*. Vol.I. Iaşi: Chemarea, 1996, p.100-101.
6. ТАГАНЦЕВ, Н.С. *Русское уголовное право. Часть Общая*: Лекции. Москва, 1994, с.134.

7. STROE, C. *Compendiu de filosofia dreptului*. Bucureşti: Lumina LEX, 1999, p.127.
8. ФИЛИМОНОВ, В.Д. *Норма уголовного права*. СПб.: Юридический Центр Пресс, 2004, с.21.
9. MACARI, I. *Op. cit.*, p.8.
10. ТАГАНЦЕВ, Н.С. *Op. cit.*, p.165-166.
11. Ibidem, p.122.
12. ŢAPOC, V., CAPCELEA, V. *Cercetarea ştiinţifică*. Chişinău: ARC, 2008, p.81.
13. BORODAC, Al., BUJOR, V., BRÎNZA, S. şi al. *Op. cit.*, p.110.
14. ANTONIU, G. *Raportul de cauzalitate în dreptul penal*. Bucureşti: Editura Ştiinţifică, 1968, p.234.
15. NISTOREANU, Gh., BOROI, Al. *Drept penal. Partea Generală*. Bucureşti: ALL Beck, 2002, p.105-106.
16. STROE, C. *Op. cit.*, p.139-140.
17. БОРОДИН, С.В. *Op. cit.,* p.31-35.
18. ЛЯПУНОВ, Ю.И. Природа преступных последствий в деликтах создания опасности. В: *Сибирские юридические записки*. Выпуск 4. Томск-Омск, 1974, с.51.

Prezentat la 12.05.2016

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2016, nr.3(93)
Seria "Ştiinţe sociale" ISSN 1814-3199, ISSN online 2345-1017, p.39-46

UNELE ASPECTE PRIVIND ANALIZA JURIDICO-PENALĂ COMPARATIVĂ A INFRACŢIUNILOR INFORMATICE ÎN LEGEA PENALĂ A REPUBLICII MOLDOVA ŞI ÎN CEA A ROMÂNIEI

Sergiu CRIJANOVSCHI
Universitatea de Stat din Moldova

Scopul propus în acest articol ştiinţific rezidă în soluţionarea unor aspecte discutabile legate de analiza juridico-penală a infracţiunilor săvârşite în domeniul informaticii. În el sunt elucidate anumite aspecte problematice, fiind înaintate soluţii relevante ale acestora şi formulate propuneri *de lege ferenda* cu scopul perfecţionării legislaţiei penale în vigoare. Pentru a atinge scopul trasat autorul a analizat doctrina din domeniul dreptului penal şi cibernetic, precum şi a efectuat analiza comparativă a legislaţiei penale interne a Republicii Moldova şi a celei a României, pe de o parte, a actelor internaţionale în sfera informaticii, pe de altă parte. Au fost aduse definiţii relevante ale infracţiunilor informatice. Autorul a clarificat natura unor termeni pur cibernetici, adaptându-i la realitatea juridică.
Cuvinte-cheie: *infracţiune informatică, atac fizic, schimb de informaţii, comandă a utilizatorului, interceptor de date, vulnerabilitate, acces superior, divulgare de informaţii, alterarea informaţiei, refuzul serviciului, furt de resurse.*

SOME ASPECTS CONCERNING THE COMPARATIVE ANALYSIS OF THE CYBER CRIMES IN THE CRIMINAL LAW OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA AND ROMANIA

The main purpose of this scientific article consists in solving of some disputable aspects which are linked to the analysis of cyber crimes from the criminal law perspective. By means of this message there have been elucidated some questions which didn't found the relevant solution before the research, as well as there have been formulated some proposals for reform in order to improve criminal legislation in force. In order to obtain this purpose the author has analyzed the domain of the Substantive Criminal law and cybernetics, as well as has performed the comparative research of the criminal law provisions from the Republic of Moldova and Romania, on the one side, and international acts in the cybernetics, on the other. There have been formulated several definitions suitable for cyber crimes. The author has clarified the nature of some cybernetic terms, they being adapted to the juridical reality.
Keywords: *cyber crime, physical atack, information exchange, user command, data tap, vulnerability, increased access, disclosure of information, corruption of information, denial of service, theft of resources.*

Introducere

Scopul acestui articol ştiinţific este soluţionarea unor aspecte discutabile legate de analiza juridico-penală a infracţiunilor săvârşite în domeniul informaticii. Prin acest mesaj ştiinţific nu putem să epuizăm toate probleme ştiinţifice pe care le ridică încadrarea juridico-penală a infracţiunilor informatice; totodată, suntem motivaţi nu doar să elucidăm anumite puncte-problemă, dar şi să găsim soluţia promptă a acestora, să formulăm propuneri *de lege ferenda* cu scopul perfecţionării legislaţiei penale în vigoare şi, pe cale de consecinţă, cu scopul eliminării unor divergenţe pe care le provoacă aplicarea legii penale în materia infracţiunilor informatice.

Pentru a atinge scopul trasat vom purcede la analiza doctrinei din domeniul dreptului penal şi cibernetic, precum şi la analiza juridico-comparativă a legislaţiei penale interne a Republicii Moldova şi a celei a României, pe de o parte, şi a actelor internaţionale în sfera informaticii, pe de altă parte.

Totodată, în cadrul acestui studiu vor fi aduse definiţiile relevante ale infracţiunilor informatice, acestea fiind clasificate în funcţie de mai multe criterii.

Pentru a efectua o analiză juridico-penală aprofundată a infracţiunilor săvârşite în domeniul informaticii, urmează să precizăm anumite noţiuni pur cibernetice, cum ar fi categoriile de *„eveniment"*, *„ţintă"*, *„atac"*, *„acţiune"*, *„vulnerabilitate"* etc.

Astfel, pătrunzând în esenţa acestora, putem obţine mai uşor răspunsuri la anumite probleme juridice complexe. Concluziile şi recomandările vor fi utile pentru perfecţionarea cadrului normativ în vigoare al Republicii Moldova în sfera luptei cu criminalitatea informatică.

Rezultate şi discuţii

Cum se arată în doctrină, consumatorii de informaţie electronică se confruntă nu doar cu avantajele sistemului informatic – *acces imediat la orice informaţie şi interacţiune prin intermediul internetului*, ci şi cu efectele nocive ale procesului informatic – *criminalitatea informatică* [1].

© Universitatea de Stat din Moldova, 2016

Infracţiunile informatice oferă posibilităţi sporite de comitere a unor crime tradiţionale. Infracţiunile informatice presupun realizarea unor acţiuni directe sau indirecte, fizice sau logice, premeditate sau nepremeditate, având în calitate de scop modificarea uneia sau mai multor stări (confidenţialitate, integritate, accesibilitate) ale unui sistem sau subsistem informaţional [1, p.86-92].

Infracţiunile informatice sunt fapte criminale pentru a căror executare, descoperire, represiune sunt necesare cunoştinţe în domeniul tehnologiei calculatoarelor. Fiind extrem de *„flexibile"*, ele sunt în plin proces de internaţionalizare. Procesarea electronică a datelor informatice este compatibilă cu domeniul telecomunicaţiilor. Or, infracţiunile informatice sunt comise tot mai frecvent prin intermediul reţelelor de telecomunicaţii [2].

Termenul *computer crymes* desemnează faptele ilicite comise prin intermediul informaticii. Astfel, jocurile de noroc şi pariurile, vânzările online de bunuri scoase de pe piaţă, frauda informatică, furtul de identitate, falsificările, accesul nepermis la baze de date secrete, răspândirea viruşilor informatici, pornografia, violarea corespondenţei sunt doar câteva din infracţiunile comise prin intermediul sistemului informatic. Prin urmare, s-a văzut necesară instituirea unor noi norme juridice prin care aceste fapte să fie incriminate, putând astfel atrage răspunderea penală a celor care le comiteau [3, p.87].

Faptele penale de natură informatică desemnează *orice comportament ilegal, neetic sau neautorizat ce priveşte un tratament automat al datelor şi/sau o transmitere de date.*

În literatura de specialitate se face o distincţie între infracţiuni *„eventual"* informatice şi infracţiuni informatice în sens restrâns.

Infracţiunile eventual informatice *(sau infracţiuni informatice în sens larg)* sunt acelea care pot fi săvârşite şi fără a se recurge la tehnologiile informatice. De exemplu, insulta prin intermediul Internetului. Cu alte cuvinte, prin infracţiune informatică în sens larg se înţelege *orice infracţiune în care un calculator sau o reţea de calculatoare este obiectul unei infracţiuni, sau în care un calculator sau o reţea de calculatoare este instrumentul sau mediul de săvârşire a unei infracţiuni.*

Infracţiunile informatice în sens restrâns sunt acelea care antrenează sisteme informatice sau telematice, fie ca obiect material, fie ca bun protejat. Astfel, accesul abuziv la un sistem informatic, frauda informatică, răspândirea viruşilor informatici constituie exemple de infracţiuni care într-o lume fără calculatoare nu ar putea exista [3, p.87]. Cu alte cuvinte. prin infracţiune informatică în sens restrâns se înţelege *orice infracţiune în care făptuitorul interferează, fără autorizare, cu procesele de prelucrare automată a datelor* [3, p.51].

Autorul român Ramona Mihaela Moldovan opinează: *„Cu privire la aceste infracţiuni se ridică problema locului săvârşirii faptei, care atrage şi legislaţia aplicabilă, şi competenţa judecătorească. Prin natura sa, Internetul este un instrument supranaţional în care utilizatorii devin administratorii informaţiilor fără a fi uneori conştienţi de aceasta. De aceea, se consideră necesar a se reveni la principiile anterioare principiului teritorialităţii, care este greu de aplicat în aceste cazuri"* [1, p.86-92].

Conţinutul noţiunii de faptă penală de natură informatică este deosebit de variat, fiind abordat din diferite perspective în cadrul lucrărilor de specialitate. În literatura de specialitate sunt întâlnite mai multe clasificări ale infracţiunilor informatice [4]. O variaţie a unei singure liste de termeni cu definiţii este o listă de categorii. Există o divizare în şapte categorii:

(1) *Furtul de parole* – metode de a obţine parolele altor utilizatori;
(2) *Inginerie socială* – convingerea persoanelor să divulge informaţii confidenţiale;
(3) *Greşeli de programare şi portiţe lăsate special în programe* – obţinerea de avantaje de la sistemele care nu respectă specificaţiile sau înlocuirea de software cu versiuni compromise;
(4) *Defecte ale autentificării* – înfrângerea mecanismelor utilizate pentru autentificare;
(5) *Defecte ale protocoalelor* – protocoalele sunt impropriu proiectate sau implementate;
(6) *Scurgere de informaţii* – utilizarea de sisteme ca DNS pentru a obţine informaţii care sunt necesare administratorilor şi bunei funcţionări a reţelei, dar care pot fi folosite şi de atacatori;
(7) *Refuzul serviciului* – încercarea de a opri utilizatorii de a utiliza sistemele lor [3].

În doctrină se susţine că un profil *„clasic"* al făptuitorilor acestor infracţiuni poate fi rezumat astfel: bărbat cu vârsta cuprinsă între 15 şi 45 de ani, având un statut social bun, fără antecedente penale, inteligent şi motivat. În multe cazuri, autorul este chiar salariat al întreprinderii atacate sau cunoaşte modul de funcţionare a sistemului atacat. Criteriile de delimitare a acestor tipologii sunt în principal două: primul – motivaţiile autorilor, precum şi consecinţele legale ale acestora; cel de-al doilea criteriu introduce o distincţie între acţiunile care au ca scop fie producerea de pagube, fie un folos necuvenit, şi acţiunile justificate de curiozitate sau explicate de motive pedagogice [3].

Conceptele de bază ale securităţii legate de oamenii care utilizează aceste informaţii sunt *autentificarea*, *autorizarea* şi *acceptarea*.

Trei ***concepte de bază ale securităţii***, importante în ceea ce priveşte informaţiile de pe Internet, sunt *confidenţialitatea, integritatea* şi *disponibilitatea*.

Când informaţia este citită şi copiată de cineva neautorizat, rezultatul este cunoscut ca pierderea ***confidenţialităţii***. Pentru câteva tipuri de informaţii, confidenţialitatea este un atribut foarte important. Exemplele includ date obţinute din cercetare, înregistrări medicale şi de asigurări, specificaţii ale noilor produse şi strategii de investiţii corporatiste. În unele locuri, s-ar putea să existe o obligaţie legală pentru protecţia intimităţii persoanelor. Aceasta este adevărată pentru bănci şi companii de credit, spitale, cabinete medicale, laboratoare de testare medicală, cabinete psihologice şi agenţii care colectează taxe.

Informaţia poate fi alterată când este disponibilă pe o reţea nesigură. Când informaţia este modificată în moduri neaşteptate, rezultatul e cunoscut drept pierderea ***integrităţii***. Aceasta înseamnă că datele suferă modificări neautorizate fie ca urmare a unei greşeli umane, fie prin modificare intenţionată. Integritatea este importantă în mod particular pentru siguranţa critică a datelor financiare utilizate în activităţi ca transferuri electronice de fonduri, în controlul traficului aerian şi în contabilitatea financiară.

Informaţia poate fi ştearsă sau poate deveni inaccesibilă, rezultând o *lipsă de* ***disponibilitate***. Aceasta înseamnă că persoanele care sunt autorizate să obţină informaţii nu pot obţine ceea ce doresc. Disponibilitatea este deseori cel mai important atribut în afacerile orientate pe servicii care depind de informaţii (programări aeriene şi sisteme de inventar on-line). Disponibilitatea reţelei e importantă pentru orice persoană a cărei afacere sau educaţie depinde de o conectare la reţea. Când un utilizator nu poate accesa reţeaua sau un serviciu specific furnizat pe reţea, el experimentează un refuz al serviciului [3].

Operarea calculatoarelor şi a reţelelor se compune dintr-un şir de *evenimente*. Un eveniment reprezintă schimbarea stării unui sistem sau dispozitiv. Din punctul de vedere al securităţii informatice, aceste schimbări de stare apar ca urmare a unor *acţiuni* care sunt îndreptate asupra unor *ţinte*. Un exemplu de acţiune este de a accesa un sistem de calcul. În acest caz, acţiunea este *autentificarea* de către programul de control a accesului utilizatorului, conform unei identităţi controlate de nume de utilizator şi parolă [3].

Evenimentul, din punctul de vedere al unui calculator sau al unei reţele de calculatoare, constituie o acţiune realizată asupra unui sistem ţintă prin care se intenţionează schimbarea stării sistemului. *Acţiunea* (sondare; scanare; inundare; autentificare; evitare; simulare; citire; copiere; furt; modificare; ştergere) – un demers al unui utilizator sau program, cu scopul de a obţine un rezultat. *Ţinta* (cont; proces; dată; componentă; calculator; reţea; internet) – o entitate logică a unei reţele sau sistem de calcul (cont de utilizator, program sau date) sau o entitate fizică (PC, reţea) [5].

Uneori, un eveniment care are loc pe un computer sau o reţea este parte a unei serii de paşi ce intenţionează să producă un eveniment neautorizat. Acest eveniment este apoi considerat parte a unui *atac*.

Un atac are mai multe elemente:

– În primul rând, e format din mai mulţi paşi pe care atacatorul îi face. Printre aceşti paşi regăsim o *acţiune* îndreptată către o *ţintă*, precum şi utilizarea unei *unelte* pentru a *exploata* o *vulnerabilitate*.
– În al doilea rând, un atac intenţionează să obţină un *rezultat neautorizat*, privit din perspectiva utilizatorului sau administratorului sistemului în cauză.
– În final, un atac reprezintă o serie de etape voluntare pe care atacatorul le realizează, acest lucru diferenţiind un atac de o secvenţă de acţiuni normale.

Conceptul de *autorizat* contra *neautorizat* este cheia pentru a înţelege ce diferenţiază un atac de evenimente normale care au loc:

✓ *autorizat* – aprobate de utilizator sau administrator;
✓ *neautorizat* – care nu sunt aprobate de utilizator sau administrator.

Unealta este o modalitate de a exploata vulnerabilitatea unui computer sau a unei reţele. Categoriile de unelte folosite sunt următoarele: *Atac fizic* (*physical atack*); *Schimbul de informaţii* (*information exchange*); *Comandă a utilizatorului* (*user command*); *Script sau program* (*script or program*); *Agent independent* (*autonomous agent*); *Viruşii*; *Programe integrate* (*toolkit*); *Unelte distribuite* (*distributed tools*); *Interceptor de date* (*data tap*).

Pentru a obţine rezultatele pe care le doreşte, un atacator trebuie să se folosească de o ***vulnerabilitate*** a calculatorului sau a reţelei. *Vulnerabilitatea* (*vulnerability*) este o slăbiciune a sistemului care permite o acţiune neautorizată. Acestea sunt erori ce apar în diferite faze ale dezvoltării, respectiv folosirii sistemelor şi pot fi clasificate în următoarele categorii: *Vulnerabilitate de proiectare* (*design vulnerability*); *Vulnerabilitate de implementare* (*implementation vulnerability*); *Vulnerabilitate de configurare* (*configuration vulnerability*).

Rezultatul neautorizat este o consecinţă neautorizată a unui eveniment: *acces superior* (*increased access*); *divulgare de informaţii* (*disclosure of information*); *alterarea informaţiei* (*corruption of information*); *refuzul serviciului* (*denial of service*); *furt de resurse* (*theft of resources*).

În funcţie de rolul sistemelor informatice în comiterea infracţiunii, infracţiunile informatice se clasifică în:

– *infracţiuni săvârşite cu ajutorul sistemelor informatice*, în care sistemele informatice constituie un instrument de facilitare a comiterii unor infracţiuni. Este vorba despre infracţiuni „tradiţionale" perfecţionate prin utilizarea sistemelor informatice *şi*
– *infracţiuni săvârşite prin intermediul sistemelor informatice*, în care sistemele informatice, incluzând şi datele stocate în acestea, constituie ţinta infracţiunii. Aceste infracţiuni pot fi săvârşite doar prin intermediul sistemelor informatice. Ele au făcut obiect de reglementare în ultimii ani. Amintim aici şi un alt rol pe care îl au sistemele informatice.

În conformitate cu art.1 al Convenţiei Consiliului Europei privind criminalitatea informatică, nr.185 *(ulterior în text – Convenţie),* expresia *sistem informatic* desemnează orice dispozitiv izolat sau ansamblu de dispozitive interconectate ori aflate în legătură, care asigură ori dintre care unul sau mai multe elemente asigură, prin executarea unui program, prelucrarea automată a datelor; expresia *date informatice* desemnează orice reprezentare de fapte, informaţii sau concepte sub o formă adecvată prelucrării într-un sistem informatic, inclusiv un program capabil să determine executarea unei funcţii de către un sistem informatic; expresia *furnizor de servicii* desemnează: orice entitate publică sau privată care oferă utilizatorilor serviciilor sale posibilitatea de a comunica prin intermediul unui sistem informatic şi orice altă entitate care prelucrează sau stochează date informatice pentru acest serviciu de comunicaţii sau pentru utilizatorii săi; iar *datele referitoare la trafic* desemnează orice date având legătură cu o comunicare transmisă printr-un sistem informatic, produse de acest sistem în calitate de element al lanţului de comunicare, indicând originea, destinaţia, itinerarul, ora, data, mărimea, durata sau tipul de serviciu subiacent.

Convenţia clasifică infracţiunile săvârşite în domeniul informaticii în următoarele patru categorii:

(1) Infracţiuni împotriva confidenţialităţii, integrităţii şi disponibilităţii datelor şi sistemelor informatice (accesarea ilegală; interceptarea ilegală; afectarea integrităţii datelor; afectarea integrităţii sistemului; abuzurile asupra dispozitivelor);
(2) Infracţiuni informatice (falsificarea informatică; frauda informatică);
(3) Infracţiuni referitoare la conţinut (infracţiuni referitoare la pornografia infantilă);
(4) Infracţiuni referitoare la atingerile aduse proprietăţii intelectuale şi drepturilor conexe.

Codul penal al Republicii Moldova incriminează infracţiunile informatice şi infracţiunile în domeniul telecomunicaţiilor în Capitolul IX al Părţii Speciale:

(1) Accesul ilegal la informaţia computerizată (art.259 CP RM) – corespunde faptei de *„acesare ilegală"* incriminate de Convenţie;
(2) Producerea, importul, comercializarea sau punerea ilegală la dispoziţie a mijloacelor tehnice sau produselor program (art.260 CP RM) – corespunde faptei de *„abuzuri asupra dispozitivelor"* incriminate de Convenţie;
(3) Interceptarea ilegală a unei transmisii de date informatice (art.260^1 CP RM) – corespunde faptei de *„interceptare ilegală"* incriminate de Convenţie;
(4) Alterarea integrităţii datelor informatice ţinute într-un sistem informatic (art.260^2 CP RM) – corespunde faptei de *„afectare a integrităţii datelor"* incriminate de Convenţie;
(5) Perturbarea funcţionării sistemului informatic (art.260^3 CP RM) – corespunde faptei de *„afectare a integrităţii sistemului"* incriminate de Convenţie;
(6) Producerea, importul, comercializarea sau punerea ilegală la dispoziţie a parolelor, codurilor de acces sau a datelor similare (art.260^4 CP RM) – corespunde faptei de *„atingeri aduse proprietăţii intelectuale şi drepturilor conexe"* incriminate de Convenţie;

(7) Falsul informatic (art.260[5] CP RM) – corespunde faptei de *„falsificare informatică"* incriminate de Convenţie;
(8) Frauda informatică (art.260[6] CP RM) – corespunde faptei de *„fraudă informatică"* incriminate de Convenţie;
(9) Încălcarea regulilor de securitate a sistemului informatic (art.261 CP RM) – corespunde faptei de *„afectare a integrităţii sistemului"* incriminate de Convenţie;
(10) Pornografia infantilă (art.208[1] CP RM) este incriminată separat în cadrul Capitolului VII al Părţii Speciale (Infracţiuni contra familiei şi minorilor) şi corespunde *infracţiunilor referitoare la conţinut* prevăzute de Convenţie.

Codul penal al României (aprobat prin Legea nr.286/2009) prevede următoarele fapte penale comise în domeniul informaticii:

(1) *Fraude comise prin sisteme informatice şi mijloace de plată electronice* (frauda informatică (art.249 C.pen.Rom.); efectuarea de operaţiuni financiare în mod fraudulos (art.250 C.pen.Rom.); acceptarea operaţiunilor financiare efectuate în mod fraudulos (art.251 C.pen.Rom.));
(2) *Infracţiuni contra siguranţei şi integrităţii sistemelor şi datelor informatice* (accesul ilegal la un sistem informatic (art.360 C.pen.Rom.); interceptarea ilegală a unei transmisii de date informatice (art.361 C.pen.Rom.); alterarea integrităţii datelor informatice (art.362 C.pen.Rom.); perturbarea funcţionării sistemelor informatice (art.363 C.pen.Rom.); transferul neautorizat de date informatice (art.364 C.pen.Rom.); operaţiunii ilegale cu dispozitive sau programe informatice (art.365 C.pen.Rom.));
(3) *Infracţiuni de fals* (falsul informatic (art.325 C.pen.Rom));
(4) *Alte infracţiuni care sunt săvârşite în domeniul informaticii* (pornografia infantilă (art.374 C.pen.Rom.); falsificarea documentelor şi evidenţelor electorale (art.391 C.pen.Rom.)).

Dacă vom corobora prevederile Convenţiei cu incriminările din Codul penal al României, observăm următoarele:

(1) Frauda informatică (art.249 C.pen.Rom.) corespunde faptei de *„fraudă informatică"* incriminate de Convenţie;
(2) Efectuarea de operaţiuni financiare în mod fraudulos (art.250 C.pen.Rom.) corespunde faptei de *„fraudă informatică"* incriminate de Convenţie;
(3) Acceptarea operaţiunilor financiare efectuate în mod fraudulos (art.251 C.pen.Rom.) corespunde faptei de *„fraudă informatică"* incriminate de Convenţie;
(4) Accesul ilegal la un sistem informatic (art.360 C.pen.Rom.) – corespunde faptei de *„acesare ilegală"* incriminate de Convenţie;
(5) Interceptarea ilegală a unei transmisii de date informatice (art.361 C.pen.Rom.) corespunde faptei de *„interceptare ilegală"* incriminate de Convenţie;
(6) Alterarea integrităţii datelor informatice (art.362 C.pen.Rom.) corespunde faptei de *„afectare a integrităţii datelor"* incriminate de Convenţie;
(7) Perturbarea funcţionării sistemelor informatice (art.363 C.pen.Rom.) corespunde faptei de *„afectare a integrităţii sistemului"* incriminate de Convenţie;
(8) Transferul neautorizat de date informatice (art.364 C.pen.Rom.) corespunde faptei de *„atingeri aduse proprietăţii intelectuale şi drepturilor conexe"* incriminate de Convenţie;
(9) Operaţiunii ilegale cu dispozitive sau programe informatice (art.365 C.pen.Rom.) corespunde faptei de *„abuzuri asupra dispozitivelor"* incriminate de Convenţie;
(10) Falsul informatic (art.325 C.pen.Rom) corespunde faptei de *„falsificare informatică"* incriminate de Convenţie;
(11) Pornografia infantilă (art.374 C.pen.Rom.) – corespunde *infracţiunilor referitoare la conţinut* prevăzute de Convenţie;
(12) Falsificarea documentelor şi evidenţelor electorale (art.391 C.pen.Rom.) corespunde faptei de *„falsificare informatică"* incriminate de Convenţie.

Tabel

Analiza comparativă a normelor ce incriminează faptele infracţionale săvârşite în domeniul informaticii la nivel intern (Republica Moldova, România) şi internaţional (Convenţia privind criminalitatea informatică)

	Convenţia privind criminalitatea informatică	***Codul penal al Republicii Moldova din 18 aprilie 2002***	***Codul penal al României, aprobat prin Legea nr.286/2009***
1.	Infracţiuni împotriva confidenţialităţii, integrităţii şi disponibilităţii datelor şi sistemelor informatice		
a.	*accesarea ilegală;*	Accesul ilegal la informaţia computerizată *(art.259 CP RM)*	Accesul ilegal la un sistem informatic *(art.360 C.pen.Rom.)*
b.	*interceptarea ilegală;*	Interceptarea ilegală a unei transmisii de date informatice *(art.260[1] CP RM)*	Interceptarea ilegală a unei transmisii de date informatice *(art.361 C.pen.Rom.)*
c.	*afectarea integrităţii datelor;*	Alterarea integrităţii datelor informatice ţinute într-un sistem informatic *(art.260[2] CP RM)*	Alterarea integrităţii datelor informatice *(art.362 C.pen.Rom.)*
d.	*afectarea integrităţii sistemului;*	Perturbarea funcţionării sistemului informatic *(art.260[3] CP RM)* Încălcarea regulilor de securitate a sistemului informatic *(art.261 CP RM)*	Perturbarea funcţionării sistemelor informatice *(art.363 C.pen.Rom.)*
e.	*abuzurile asupra dispozitivelor*	Producerea, importul, comercializarea sau punerea ilegală la dispoziţie a mijloacelor tehnice sau produselor program *(art.260 CP RM)*	Operaţiunii ilegale cu dispozitive sau programe informatice *(art.365 C.pen.Rom.)*
2.	Infracţiuni informatice		
a.	*falsificarea informatică;*	Falsul informatic *(art.260[5] CP RM)*	Falsul informatic *(art.325 C.pen.Rom)* Falsificarea documentelor şi evidenţelor electorale *(art.391 C.pen.Rom.)*
b.	*frauda informatică*	Frauda informatică *(art.260[6] CP RM)*	Frauda informatică *(art.249 C.pen.Rom.);* Efectuarea de operaţiuni financiare în mod fraudulos *(art.250 C.pen.Rom.);* Acceptarea operaţiunilor financiare efectuate în mod fraudulos *(art.251 C.pen.Rom.)*
3.	Infracţiuni referitoare la conţinut		
a.	*infracţiuni referitoare la pornografia infantilă*	Pornografia infantilă *(art.208[1] CP RM)*	Pornografia infantilă *(art.374 C.pen.Rom.)*
4.	Atingeri aduse proprietăţii intelectuale şi drepturilor conexe	Producerea, importul, comercializarea sau punerea ilegală la dispoziţie a parolelor, codurilor de acces sau a datelor similare *(art.260[4] CP RM)*	Transferul neautorizat de date informatice *(art.364 C.pen.Rom.)*

Concluzii

În opinia noastră, infracţiunile informatice pot fi clasificate în funcţie de obiectul atentării formând următoarele categorii:

- infracţiuni informatice ce aduc atingeri dreptului la viaţă privată (încălcarea inviolabilităţii vieţii private; persecutarea electronică a victimei; încălcarea dreptului la corespondenţă etc.);
- infracţiuni informatice frauduloase cu caracter economico-financiar ce atentează la proprietatea financiară a victimei (efectuarea operaţiunilor financiare frauduloase prin intermediul programelor şi uneltelor electronice etc.);
- infracţiuni informatice ce aduc atingere intereselor statului şi securităţii acestuia (spionajul informatic etc.);
- infracţiuni informatice ce aduc atingere drepturilor de autor şi altor drepturi conexe (pirateria programelor pentru calculator etc.);
- infracţiuni informatice ce aduc atingere securităţii publice (sabotajul informatic etc.);
- infracţiuni informatice ce aduc atingere convieţuirii paşnice şi moravurilor sociale (propagandă rasistă, extremistă, difuzare de materiale pornografice, cu idei suicidare etc.).

Atragem atenţia că, spre deosebire de legea penală a Republicii Moldova care a asimilat definiţia utilizată în Convenţie, frauda informatică în accepţiunea legiuitorului român cuprinde trei norme juridico-penale de sine stătătoare: frauda informatică *(art.249 C.pen.Rom.);* efectuarea de operaţiuni financiare în mod fraudulos *(art.250 C.pen.Rom.);* acceptarea operaţiunilor financiare efectuate în mod fraudulos *(art.251 C.pen.Rom.)*. Astfel, legiuitorul român incriminează:

- **Frauda informatică (art.249 C.pen.Rom.)**: Introducerea, modificarea sau ştergerea de date informatice, restricţionarea accesului la aceste date ori împiedicarea în orice mod a funcţionării unui sistem informatic, în scopul de a obţine un beneficiu material pentru sine sau pentru altul, daca s-a cauzat o pagubă unei persoane.
- **Efectuarea de operaţiuni financiare în mod fraudulos (art.250 C.pen.Rom.)**:
  - Efectuarea unei operaţiuni de retragere de numerar, încărcare sau descărcare a unui instrument de monedă electronică ori de transfer de fonduri, prin utilizarea, fără consimţământul titularului, a unui instrument de plată electronică sau a datelor de identificare care permit utilizarea acestuia *(alin.(1));*
  - Efectuarea uneia dintre operaţiunile prevăzute în alin.(1), prin utilizarea neautorizată a oricăror date de identificare sau prin utilizarea de date de identificare fictive *(alin.(2));*
  - Transmiterea neautorizată către altă persoană a oricăror date de identificare, în vederea efectuării uneia dintre operaţiunile prevăzute în alin.(1) *(alin.(3))*.
- **Acceptarea operaţiunilor financiare efectuate în mod fraudulos (art.251 C.pen.Rom.)**:
  - Acceptarea unei operaţiuni de retragere de numerar, încărcare sau descărcare a unui instrument de monedă electronică ori de transfer de fonduri, cunoscând ca este efectuată prin folosirea unui instrument de plată electronică falsificat sau utilizat fără consimţământul titularului său *(alin.(1));*
  - Acceptarea uneia dintre operaţiunile prevăzute în alin.(1), cunoscând că este efectuată prin utilizarea neautorizată a oricăror date de identificare sau prin utilizarea de date de identificare fictive *(alin.(2))*.

Observăm că două din ele atentează la relaţiile sociale care protejează patrimoniul financiar al unei persoane, atunci când prezenţa respectivei persoane în spaţiul cibernetic se cuantifică într-un anumit volum de date stocate într-un sistem informatic sau vehiculate într-o reţea. Mai mult, efectuând o comparare simplă a legii penale autohtone şi a legii penale române, se scoate în evidenţa un domeniu cibernetic suficient de larg, care rămâne a fi neacoperit de legea penală a Republicii Moldova, şi anume – domeniul efectuării operaţiunilor financiare frauduloase *„prin utilizarea, fără consimţământul titularului, a unui instrument de plată electronică sau a datelor de identificare care permit utilizarea acestuia"*, sau *„prin folosirea unui instrument de plată electronică falsificat sau utilizat fără consimţământul titularului său"*, sau *„prin utilizarea neautorizată a oricăror date de identificare sau prin utilizarea de date de identificare fictive"*.

Astfel, în conformitate cu rezumatul Deciziei nr.3574 din 13 octombrie 2011 ***(Arhiva Înaltei Curţi de Casaţie şi Justiţie a României. Secţia penală. Decizia nr.3574 din 13 octombrie 2011),*** *transmiterea neautorizată, la diferite intervale de timp, dar în realizarea aceleiaşi rezoluţii infracţionale, prin intermediul unui sistem informatic, către mai multe persoane, a datelor de identificare care permit utilizarea unor cărţi de*

credit, fără consimţământul titularilor acestora, în vederea retragerii de numerar din conturile titularilor, întruneşte elementele constitutive ale infracţiunii de efectuare de operaţiuni financiare în mod fraudulos. Fapta de a crea, la diferite intervale de timp, dar în realizarea aceleiaşi rezoluţii infracţionale, pagini web după modelul unor website-uri financiare, prin care se solicită clienţilor unor bănci furnizarea unor date confidenţiale de identificare care permit utilizarea cardurilor, pagini postate, fără drept, pe serverele unor firme cu bună reputaţie şi trimise la mai multe adrese de e-mail, urmând ca datele cardurilor dezvăluite de către clienţi să fie folosite fără drept, constituie infracţiunea de acces, fără drept, la un sistem informatic [6].

În opinia noastră, introducerea în legea penală a normelor speciale care ar sancţiona efectuarea de operaţiuni financiare în mod fraudulos prin metode enumerate *supra* ar contribui la asigurarea consecutivităţii legii penale, pe de o parte, şi la îmbunătăţirea practicii judiciare de aplicare a normelor ce sancţionează frauda informatică, contracarând aplicarea legii penale prin analogie (interzisă expres de Codul penal al Republicii Moldova), când astfel de fapte sunt calificate ca escrocherie, ce ni se impune a fi inadmisibil. Considerăm că norma juridico-penală prevăzută la art.260^6 CP RM, fiind una generală şi lăsând neacoperită o gamă largă de fapte prejudiciabile, nu rezistă realităţii juridice şi economico-financiare.

Totodată, Codul penal al României prevede şi anumite expresii care, în opinia noastră, sunt binevenite şi în legea penală a Republicii Moldova în cadrul Părţii Generale a acesteia. Astfel, în art.181 C.pen.Rom. legiuitorul defineşte două noţiuni – *sistem informatic* şi *date informatice*. Ţinând cont de aceste novele, propunem introducerea definiţiilor identice şi în legea penală autohtonă, după cum urmează:

- *Prin sistem informatic* se înţelege orice dispozitiv sau ansamblu de dispozitive interconectate sau aflate în relaţie funcţională, dintre care unul sau mai multe asigură prelucrarea automată a datelor, cu ajutorul unui program informatic.
- *Prin date informatice* se înţelege orice reprezentare a unor fapte, informaţii sau concepte într-o formă care poate fi prelucrată printr-un sistem informatic.

Referinţe:

1. MOLDOVAN, R.M. Traficul de persoane în spaţiul virtual. În: *Curentul Juridic*, p.86-92. http://www.scipio.ro/documents/204712/a85b336c-e019-474c-b441-c34a3b6797dd
2. CIOPEC, F., ROIBU, M. *Infracţiunile informatice – crime invizibile*. http://drept.uvt.ro/documents/Anale_UVT_Drept_1-2.2008_final-Infractiunile-informatice---crime-invizibile.pdf
3. *Ghid introductiv pentru aplicarea dispoziţiilor legale referitoare la criminalitatea informatică*. Bucureşti, 2004, p.86 http://andrei.clubcisco.ro/cursuri/f/f-sym/5master/aac-msi/Ghid%20cybercrime%20-%20vers%20finala.pdf
4. POONIA, A.S. Cyber Crime: Challenges and its Classification. In: *International Journal of Emerging Trends & Technology in Computer Science (IJETTCS)*, Volume 3, Issue 6, November-December 2014. (ISSN 2278-6856) http://www.ijettcs.org/Volume3Issue6/IJETTCS-2014-12-08-96.pdf
5. MCGUIRE, M., DOWLING, S. *Cyber crime: A review of the evidence Research Report 75 Chapter 1: Cyber-dependent crimes.* October 2013. https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/246751/horr75-chap1.pdf
6. Arhiva Înaltei Curţi de Casaţie şi Justiţie a României. Secţia penală. Decizia nr.3574 din 13 octombrie 2011.

Prezentat la 10.05.2016

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2016, nr.3(93)
Seria "Ştiinţe sociale" *ISSN 1814-3199,* *ISSN online 2345-1017,* *p.47-57*

VICTIMA DETERMINĂRII LA SINUCIDERE (ART.150 CP RM): EXPLICAŢII PSIHOLOGO-PSIHIATRICE ÎN LUAREA DECIZIEI DEFINITIVE DE SUICID

Lilia GÎRLA

Universitatea de Stat din Moldova

Scopul acestui studiu constă în: cercetarea ştiinţifică a portretului psihologic al victimei determinării la sinucidere (art.150 CP RM) prin oferirea explicaţiilor psihologo-psihiatrice, precum şi medico-legale relevante momentului formării şi luării deciziei suicidare la victimă. În special, mesajul este dedicat aspectelor contradictorii de delimitare a suicidului voluntar, a determinării la sinucidere de omorul intenţionat al victimei săvârşit prin forţa lui fizică. În acest sens, autorul a aderat la opiniile doctrinare care promovează ideea că factorii interni (cum ar fi patologia psihiatrică la victimă) este una determinativă la săvârşirea actului suicidar „voluntar", iar factorii sociali (externi) sunt caracteristici determinării la sinucidere în sensul art.150 CP RM, cu condiţia că aceşti factori sunt „necesari" şi „suficienţi" (condiţie *sine qua non*) pentru luarea deciziei suicidare. În cazul în care decizia de a se sinucide nu se află în legătură de cauzalitate cu comportamentul făptuitorului, fiind o reacţie imprevizibilă, irelevantă şi excesivă, componenţa infracţională prevăzută la art.150 CP RM va lipsi. Problema sinuciderii în cadrul eutanasiei nu constituie obiectul de cercetare al acestui articol.

Pentru a obţine concluzii relevante şi superioare celor precedente în doctrină, se va purcede la o analiză multiaspectuală a conceptului de suicid, la o abordare pluridisciplinară (drept penal, psihologie, psihiatrie, medicina legală, criminologie, sociologie) a acestui fenomen, precum şi vor fi utilizate anumite concluzii relevante din practica CtEDO, practica judiciară a Republicii Moldova şi cea a României.

Cuvinte-cheie: *suicid, suicid-ameninţare, veleitate suicidară, echivalente suicidare, suicid reuşit, sinucidere, determinare la sinucidere, sinucidere consumată, tentativă de sinucidere, portret psihologic al victimei, legătură de cauzalitate între tulburarea suicidară şi actul de suicid, idei suicidare.*

VICTIM OF THE INDUCEMENT TO SUICIDE (ART.150 CC RM): PSYCHOLOGICAL AND PSYCHIATRIC EXPLANATIONS CONCERNING THE FINAL DECISION-MAKING IN THE SUICIDE

The basic purpose of present study consists in scientific research of the psychological portrait of the victim in cases of inducement to suicide (art.150 CC RM) by means of psychological and psychiatric explanations as well as of the forensic medicine, which are relevant to the moment of decision-making in suicide.

Especially, this scientific revise is dedicated to the most disputable aspects of differentiation between voluntary suicide, induced suicide and intentional murder of the victim committed by its physical force. As a result, the author has accepted the scientific points of view which are promoting the idea that the internal causes (such as psychiatric pathology of the victim) is the determinative one during the commission of 'voluntary' suicide, when the social causes (external) characterize the inducement to suicide in the sense of the article 150 CC RM, but a condition must be respected (condition sine qua non) – such causes must be 'necessary' and 'sufficient' in the process of decision-making in the cases of induced suicide. In such cases when the decision to commit a suicide being an individual, irrelevant, unforeseeable and excessive reaction of the victim is not in a causal relationship with the criminal misbehavior of the offender, and, as a result, the Corpus Delicti of inducement to suicide (art.150 CC RM) will be absent. The problem of euthanasia is not a matter of this scientific article.

In order to obtain conclusions and recommendations which would be relevant and superior to the precedent scientific results, there will be performed a multilateral analysis of the suicide concept, an extensive scientific approach of the discussed phenomenon with implications of criminal law (psychology, psychiatry, legal medicine, criminology and sociology), as well as the demonstration of relevance of some cases from ECHR, and relevant judicial practice from Moldova and Romania.

Keywords: *suicide, suicide-threat, suicidal ambition, suicidal equivalent, succeeded suicide, inducement to suicide, consumed suicide, attempted suicide, psychological portrait of the victim, causal relationship between suicidal disturbance and the act of suicide, suicidal ideas.*

Introducere

Dreptul la viaţă, fiind un atribut fundamental al persoanei, garantat şi asigurat prin normele interne şi internaţionale, constituie o necesitate impetuoasă a fiecărui individ. Indiscutabil, legea penală apără *dreptul la viaţă* ca valoare socială şi nu *dreptul la calitatea vieţii*, de aceea eutanasia nu-şi găseşte o justificare legală, indiferent de condiţiile în care îşi duce viaţa o anumită persoană.

© Universitatea de Stat din Moldova, 2016

Totodată, considerăm oportun să părăsim acest teren de discuţii ştiinţifice care anterior au fost purtate de către alţi savanţi [1, p.176-182], focusându-ne atenţia asupra aspectelor decizionale ale victimei determinării la sinucidere şi portretului acesteia.

Subliniem că dreptului la viaţă i se contrapune *dreptul la moarte* (dreptul de a muri). Dreptul la moarte şi realizarea acestuia provoacă necontenit discuţii majore nu doar în ştiinţa dreptului penal, dar mai cu seamă în bioetică. Însă, aceste discuţii se află în afara scopului conturat în prezentul articol şi vor depăşi nejustificat obiectivele acestuia.

Punctul de pornire al cercetării noastre ştiinţifice pluridisciplinare va constitui dreptul penal, însă şi punctul final al acestui studiu va fi concentrat pe tărâmul recomandărilor juridico-penale *de lege ferenda* şi al celor doctrinare. Însă, direcţiile de cercetare vor avea un caracter pluridisciplinar, fiind combinate datele de ultimă oră din domeniile psihiatriei, psihologiei, medicinei legale, pe de o parte, şi ale criminologiei, sociologiei, dreptului penal, pe de altă parte. Putem susţine că unele concepte revoluţionare din domenii ştiinţifice conexe au avut un impact semnificativ asupra modificării conceptului de determinare la sinucidere ca faptă infracţională de sine stătătoare.

Rezultate şi discuţii

Infracţiunea de determinare la sinucidere constituie un atentat la viaţa unei alte persoane. Această faptă reprezintă tot o faptă infracţională contra vieţii ca şi omorul intenţionat şi nu poate fi caracterizată ca o formă de participaţie la sinucidere, cum ar sugera calificarea dată prin normele penale, întrucât sinuciderea nu reprezintă o infracţiune. În acest sens, vom menţiona că majoritatea legilor penale ale statelor nu incriminează sinuciderea. Aceasta se explică prin faptul că dreptul reglementează relaţiile sociale, adică acele dintre individ şi alţi indivizi şi nu ale individului cu sine însuşi. Deopotrivă acordând o protecţie superioară vieţii, statele incriminează determinarea sau înlesnirea sinuciderii [2, p.35-36].

O excepţie în acest context o constituie Legea olandeză privind controlul eutanasiei şi al suicidului asistat din 10 aprilie 2001, prin care se recunoaşte dreptul individului la eutanasie (cu intervenţia medicului care îi administrează substanţa letală), precum şi dreptul la sinucidere cu asistenţa medicului (sinucidere asistată), bolnavul administrându-şi singur substanţa letală recomandată de medic (*citat după*: [2, p.35-36]).

În această situaţie, cum corect menţionează R.Răducanu, *omorul nu se săvârşeşte în mod direct asupra victimei, ci activitatea făptuitorului constă în a ajuta sau a convinge victima să se sinucidă, ceea ce echivalează cu o intervenţie a sa în sfera valorilor sociale protejate de lege, respectiv viaţa persoanei, aspect care nu poate să fie indiferent legii penale, nu poate scăpa de sub incidenţa acesteia* [3]. Continuând mesajul său autorul român R.Răducanu subliniează că dispoziţiile articolului 2 din Convenţia Europeană a Drepturilor Omului nu pot fi interpretate fără a risca o distorsiune de limbaj, în sensul că ar conferi un drept diametral opus *dreptului la viaţă*, şi anume: *dreptul de a muri*; ele nu pot crea un drept la autodeterminare potrivit căruia un individ ar putea să aleagă mai degrabă moartea decât viaţa. Aşadar, nu este permisă producerea morţii, cu acordul victimei, nici de către o altă persoană, nici beneficiind de sprijinul unei autorităţi publice [3].

De-a lungul istoriei, actele suicidale au şocat fie prin brutalitatea cu care au fost comise, fie prin cauzele determinante, de cele mai multe ori absurde. Încercările de a explica decizia de a recurge la acest gest – *suprimarea propriei vieţi ca formă extremă de autoagresiune* – a preocupat specialişti din diferite domenii [4].

Termenul *„sinucidere"* a fost menţionat pentru prima dată într-o lucrare *Religio medici* (1642), a medicului şi filosofului Thomas Browne. El a creat termenul de la cuvintele latineşti *sui* (de sine) şi *caedere* (omorâre), prin urmare – *omorâre de sine.* După 1650 neologismul se răspândeşte în limba engleză prin lucrările lexicografului Thomas Blount şi ale editorului lui Epicur, Walter Charleton. În 1658, Edward Phillips îl include în Dicţionarul General, invocând ca motiv al sinuciderii latura animalică a omului [4]. Alţi termeni asociaţi: idei suicidare (reprezentarea mentală a sinuciderii), şantaj suicidar (încercarea de a obţine, prin simularea sinuciderii, anumite avantaje morale, materiale care nu pot fi altfel obţinute) [5].

Conform datelor medico-legale recente, obţinute în doctrina medico-legală contemporană, circumstanţele de producere a morţilor violente au fost deosebit de variate: pe primul loc ca frecvenţă s-au situat decesele în circumstanţe accidentale (76%). Pe primele locuri se situează decesele produse în cursul accidentelor rutiere (21%) şi sinuciderile (reprezentând 29% din totalul morţilor violente) [6, p.5]. Ca şi în alţi ani, majoritatea sinuciderilor se înregistrează la bărbaţi (82% bărbaţi; 18% femei) [6, p.5]. Ratele de sinucidere confirmă faptul că intensitatea fenomenului este diferită la cele două sexe, astfel că băieţii se sinucid în număr tot mai

mare comparativ cu fetele, atât din mediul rural, cât şi din mediul urban. Un alt tablou se poate observa în cazul tentativelor de suicid, unde fetele sunt mai predispuse spre tentative, însă mai puţine din ele le realizează comparativ cu băieţii [5].

Cele mai frecvent folosite modalităţi de sinucidere au fost în ordinea descrescătoare a frecvenţei: spânzurare – 78%, intoxicaţie voluntară – 8%, precipitare – 6% [6, p.9].

În această ordine de idei, trebuie să subliniem că a cunoaşte hotărârea unei alte persoane, în legătură cu ridicarea propriei vieţi, constituie un element esenţial pentru stabilirea vinovăţiei făptuitorului. El trebuie să exprime siguranţă, într-o realitate bine conturată, iar nu presupuneri vagi. Există persoane care fac aluzii cu privire la sinuciderea lor, în discuţii curente, fără pregnanţă cu realitatea şi fără să li se poate da caracter de seriozitate. Nu se poate afirma, în asemenea situaţii, că făptuitorul „a cunoscut" hotărârea victimei de a se sinucide.

Fiecare caz concret trebuie, deci, examinat în raport cu împrejurările în ansamblu şi cu sensul pe care-l exprimă în condiţia dată, nu în abstract. Uneori gândurile sunt ascunse, alteori – sunt exteriorizate, dar fără să inspire încredere. Instanţele au menirea de a deosebi ceea ce constituie certitudine de simpla probabilitate, precum şi de a stabili că între fapta infracţională a subiectului şi decizia victimei de a se sinucide există o legătură directă de cauzalitate, suficientă şi necesară pentru a provoca luarea de către victimă a acestei hotărâri fatale.

Prin *„determinare"* trebuie de înţeles impulsionarea victimei să ia hotărârea de a se sinucide, convingând-o, fără însă a o constrânge. Aşadar, ideea de sinucidere emană de la cel care determină; hotărârea de a se sinucide o ia însă cel determinat, şi acesta trebuie să aibă putinţa de a consolida argumentele şi motivele pe care le serveşte cel care determină şi de a decide dacă trebuie sau nu să se sinucidă. Dimpotrivă, dacă victima nu a decis liber asupra îndemnului venit de la cel care determină, ci a fost constrânsă de acesta să se sinucidă, fapta trebuie calificată ca omor.

Astfel, din toată varietatea teoriilor moderne privind suicidul şi natura comportamentului suicidar, aderăm la opiniile doctrinare care promovează ideea că factorii interni (cum ar fi patologia psihiatrică la victimă) este una determinativă la săvârşirea actului suicidar *„voluntar" (doctrina psihologică şi psihiatrică)*, iar factorii sociali (externi) *(doctrina socială)* sunt caracteristici determinării la sinucidere în sensul art.150 CP RM, cu condiţia că aceşti factori sunt *„necesari"* şi *„suficienţi"* (condiţie *sine qua non*) pentru luarea deciziei suicidare.

În acest perimetru de doctrină constatăm că organele de urmărire penală întâmpină dificultăţi majore la investigarea şi cercetarea cauzelor de suicid, cauzele penale sunt tergiversate, motivele suicidului sunt deseori neclare, ceea ce conduce, în final, la imposibilitatea obiectivă de a delimita suicidul de determinarea la sinucidere. Pentru a confirma cele expuse, aducem două exemple din practica internaţională CtEDO, şi anume:

(1) Vasîlca contra Republicii Moldova (Cererea nr.69527/10) [7];

(2) Anuşca contra Republicii Moldova (Cererea nr.24034/07) [8].

Le vom analiza succint. Astfel, prin Hotărârea CtEDO din 11 februarie 2014 privind cauza *Vasîlca contra Republicii Moldova* (Cererea nr.69527/10) s-a constatat că la 8 martie 2008, aproximativ la ora 16.40, fiul reclamantei (V.), care avea şaptesprezece ani, a decedat după ce a căzut de la unul din balcoanele de uz comun ale unui bloc locativ. Colaboratorii de poliţie au iniţiat o investigaţie preliminară în ceea ce priveşte cauzele decesului lui V., versiunea principală fiind *sinuciderea*. La 10 martie 2008 a fost întocmit un raport de examinare medico-legală, prin care s-a constatat că V. a decedat din cauza leziunilor corporale grave ce au fost provocate în urma căderii sale; în sângele lui nu s-au depistat alcool sau substanţe narcotice [7].

Pe parcursul urmăririi penale nu au fost verificate cauzele decesului, cum ar fi omorul intenţionat şi determinarea la sinucidere, motiv din care procurorul ierarhic superior de opt ori a anulat propunerile ofiţerilor de a nu porni urmărirea penală ca fiind premature. În toate cazurile un procuror a dispus neînceperea urmăririi penale, însă de fiecare dată un procuror ierarhic superior a constatat ordonanţa ca fiind prematură şi a dispus reexaminarea materialelor de neîncepere a urmăririi penale.

Judecătorul de instrucţie a constatat că investigaţia preliminară efectuată până la această dată a fost superficială şi *„cu omisiuni neexplicabile"*:

(1) organul de urmărire penală nu a stabilit locul de unde a sărit sau a fost îmbrâncit V. şi de la ce înălţime;

(2) un număr de acţiuni care urmau să fie întreprinse de către autorităţi la demersul ofiţerului de urmărire penală nu au fost executate în plin volum;

(3) nu au fost executate în plin volum indicaţiile date de procuror ofiţerului de urmărire penală;
(4) în timpul examinării medico-legale a corpului lui V., drepturile reclamantei ca parte vătămată au fost ignorate, deoarece ei nu i s-a permis să pună întrebări expertului sau să solicite efectuarea expertizei corpului lui V. de un anumit expert sau de o comisie de experţi, aşa cum ea a avut dreptul în conformitate cu legislaţia în vigoare.

Reclamanta a invocat că în cazul dat nu a fost pornită urmărirea penală, chiar nici în vederea verificării faptului dacă fiul ei *ar fi fost determinat la sinucidere*. Aceasta a limitat competenţa procurorului. Durata investigaţiei – *aproximativ doi ani şi jumătate* – a fost excesivă. Mai multe împrejurări ale cauzei au rămas neelucidate şi neverificate: spre exemplu, ofiţerul de urmărire penală a omis să solicite informaţii cu privire la apelurile telefonice efectuate la numărul de telefon mobil al lui V. înainte de decesul acestuia sau să audieze vânzătoarele magazinului alimentar, indicate de către reclamantă în plângerea sa din 1 august 2008.

Curtea a reiterat faptul că obligaţia de a proteja dreptul la viaţă în conformitate cu articolul 2 din Convenţie, interpretată în conexiune cu obligaţia generală a statului, în temeiul articolului 1 din Convenţie, de a *„recunoaşte oricărei persoane aflate sub jurisdicţia sa drepturile şi libertăţile definite în Convenţie"* presupune implicit că trebuie să existe o investigaţie oficială eficientă a cazurilor de deces al persoanelor în împrejurări suspecte. Această obligaţie nu se limitează doar la cazurile în care s-a stabilit că moartea a fost provocată de un funcţionar al statului. Simplul fapt că autorităţile sunt informate despre deces dă naştere *ipso facto* obligaţiei prevăzute de articolul 2 din Convenţie de a efectua o investigaţie efectivă cu privire la circumstanţele în care s-a produs (a se vedea *Sabuktekin c. Turciei*, nr.27243/95, § 98, CEDO 2002-II; *Kavak c. Turciei*, nr.53489/99, § 45, 6 iulie 2006 şi *Al Fayed c. Franţei* (dec.), nr.38501/02, 27 septembrie 2007). Investigaţia trebuie să fie eficientă pentru a stabili cauzele leziunilor corporale şi a identifica persoanele responsabile cu scopul de a le pedepsi. În cazul în care survine decesul, investigaţia are o importanţă şi mai mare, avându-se în vedere faptul că obiectivul esenţial al unei astfel de investigaţii este de a asigura aplicarea efectivă a legislaţiei naţionale care protejează dreptul la viaţă (a se vedea *mutatis mutandis*, *Paul şi Audrey Edwards c. Regatului Unit*, nr.46477/99, § 69, CEDO 2002-II). Scopul obligaţiei menţionate mai sus este unul de mijloace, nu de rezultate. Astfel, autorităţile trebuie să ia măsurile rezonabile aflate la dispoziţia lor pentru a asigura probele cu privire la incident. Orice deficienţă în cadrul investigaţiei, care subminează capacitatea de a se stabili cauza morţii, persoana sau persoanele responsabile, va risca să intre în conflict cu acest standard (a se vedea *Menson c. Regatului Unit* (dec.), nr.47916/99, CEDO 2003-V, şi *Rajkowska c. Poloniei* (dec.), nr.37393/02, 27 noiembrie 2007).

Curtea a accentuat de mai multe ori că implicarea rudelor apropiate în investigaţie, în aceste situaţii, serveşte asigurării responsabilităţii publice a autorităţilor şi credibilităţi societăţii în acţiunile acestora (a se vedea cauza *Ramsahai şi alţii c. Olandei* [MC], nr.52391/99, § 321, CEDO 2007-II), în măsura în care este necesar pentru a proteja interesele legitime ale persoanei. În această cauză, reclamanta a avut un interes constant şi legitim pentru efectuarea unei investigaţii, care ar fi putut fi realizat prin recunoaşterea statutului ei special în conformitate cu prevederile Codului de procedură penală [7].

În concluzie, având în vedere modul în care a fost investigat decesul lui V., timpul luat pentru investigaţie, omisiunea de a examina anumite dovezi invocate de către reclamantă, implicarea foarte limitată a reclamantei în investigaţia cazului, Curtea consideră că investigaţia nu a fost *„efectivă"* în sensul jurisprudenţei sale. Prin urmare, a fost încălcat articolul 2 din Convenţie.

Într-un alt caz ***(Anuşca contra Moldovei (Cererea nr.24034/07)***[8]**)**, fiul reclamantei Liuba ANUŞCA a fost găsit, la 5 octombrie 2004, spânzurat de un copac, în perioada când acesta executa serviciul militar obligatoriu. Puţin timp înainte el a fost mustrat de unul dintre superiorii săi şi a lăsat o scrisoare de adio altui soldat. Câteva ore mai târziu după ce corpul lui a fost găsit, procurorul militar a iniţiat urmărirea penală, care a inclus examinarea cadavrului, interogarea altor soldaţi şi o *expertiză psihiatrică post-mortem*. Expertiza medico-legală care a fost efectuată câteva săptămâni mai târziu a concluzionat că cauza morţii era asfixia cauzată prin strangulare. În decembrie 2004, procurorul militar a decis încetarea urmăririi penale, pe motiv că moartea a fost cauzată prin suicid şi că nu a fost comisă nicio infracţiune.

Curtea a constatat, în unanimitate, violarea art.2 CEDO privind aspectul procedural. Curtea a reiterat că *în cazurile în care se prezumă suicidul soldaţilor, autorităţile responsabile de aceştia urmează să acţioneze cu o diligenţă deosebită la investigarea circumstanţelor decesului, pentru a exclude posibilitatea comiterii unei infracţiuni în privinţa persoanei decedate.* Curtea a constatat că reclamanta nu a fost implicată suficient de autorităţi în urmărirea penală, cel puţin pe durata primilor doi ani, în circumstanţele în care ea a avut un interes puternic şi legitim privind evoluţia anchetei.

Potrivit legislaţiei naţionale penale, reclamanta urma să participe la anchetă în calitate de parte vătămată. Curtea a subliniat că, prin prisma aspectului procedural, art.2 cere mai mult decât pur şi simplu informarea rudelor apropiate despre evoluţia anchetei. Prin urmare, Curtea a respins argumentul Guvernului precum că reclamanta avea posibilitate să ia cunoştinţă de materialele dosarului şi că rudele sunt recunoscute succesori ai victimelor doar atunci când, în cadrul urmăririi penale, se stabileşte că a fost comisă o infracţiune.

Având în vedere modul în care a fost investigată moartea fiului reclamantei, durata anchetei şi implicarea foarte limitată a reclamantei în cadrul urmăririi penale, Curtea a considerat că ancheta nu a fost *„efectivă"* în sensul jurisprudenţei sale şi că a avut loc o violare a art.2 CEDO.

Reiterăm că în cazul în care decizia de a se sinucide nu se află în legătura de cauzalitate cu comportamentul făptuitorului, fiind o reacţie imprevizibilă, irelevantă şi excesivă, componenţa infracţională prevăzută la art.150 CP RM va lipsi. Problema sinuciderii în cadrul eutanasiei nu constituie obiectul de cercetare al acestui articol.

Vom demonstra opinia noastră prin argumentele invocate mai jos.

Conform Dicţionarului Sănătăţii, *„suicidul este tulburarea instinctului de conservare, prin care o persoană se distruge singură, alegând o metodă fizico-chimică (spânzurare, înec, electrocutare)"*, iar potrivit Organizaţiei Mondiale a Sănătăţii, *„suicidul este actul prin care un individ caută să se autodistrugă, cu intenţia mai mult sau mai puţin de a-şi pierde viaţa, fiind mai mult sau mai puţin conştient de motivele sale..."* [4].

Din punct de vedere psihologic şi psihopatologic, *„suicidul reprezintă o autodistrucţie specifică, o reacţie comportamentală de tip antisocial ce implică factorul individual, instinctiv, dar şi cauzele psihopatologice specifice: delirul, halucinaţiile, ideile ipohondriace, stările obsesive-fobice, melancolia"* (prof.univ., dr. Tudorel Butoi) [4].

În general, agresivitatea se manifestă ca urmare a interacţiunii dintre două categorii de factori: impulsurile latente sau manifeste din interiorul nostru *şi* reacţiile stimulative din exterior.

Când forţa agresivă cumulată în interior se orientează spre persoana care a produs-o, aceasta devine *auto-agresiune*. Victime autovictimizante sunt acele persoane care orientează agresiunea către propria persoană.

Autoagresiunea cuprinde atitudini, acte, fapte, manifestări de agresivitate şi violenţă faţă de propria persoană. Autoagresiunea cunoaşte o gamă variată de comportamente care culminează cu sinuciderea. Această reacţie comportamentală extremă, suicidul, are la bază dezechilibrul dintre forţa şi semnificaţia stimulilor interni, respectiv externi şi modalitatea de răspuns a persoanei.

Există mai multe explicaţii ştiinţifice ale formării comportamentului suicidar la victime: *doctrine sociologice* (evenimente cu rol de factori precipitanţi, inclusiv evenimente sociale şi de mediu), *doctrine psihologice*, precum şi *teorii biologice (medicale)*.

Doctrina sociologică a fost emisă de către E.Durkheim, care consideră suicidul ca depinzând de factorii sociali, numărul de suiciduri fiind determinat de condiţiile sociale, exprimând gradul de coeziune şi de *„sănătate mintală"* a colectivităţii. Cu cât numărul de suiciduri este mai mare, cu atât gradul de suferinţă socială este mai mare. La adolescenţi, o mare importanţă are suicidul anomic, fenomen ce apare în cadrul schimbărilor sociale rapide şi profunde, în special al schimbării relaţiilor individ/ grup, al schimbării rapide a statutului economic. Suicidul anomic apare în contextul slăbirii normelor sociale, în cadrul dezordinelor ce au loc într-o societate în schimbare [5].

În opinia lui E.Durkheim, predispoziţiile individuale capătă mai multă influenţă atunci când se combină cu anumiţi factori cosmici. Temperaturile extreme favorizează, conform lui Durkheim, creşterea numărului de sinucideri. Conform teoriei anotimpurilor, toamna s-ar înregistra cele mai multe sinucideri. Dintr-o altă perspectivă, preponderenţa sinuciderilor pe timp de zi este evidentă. Deci, dacă ziua este mai fecundă în sinucideri decât noaptea, este şi natural ca numărul sinuciderilor să crească odată cu alungirea zilei. Astfel, ziua favorizează sinuciderile pentru că afacerile sunt mai numeroase, relaţiile umane mai puternic întrepătrunse, iar viaţa socială mai intensă.

Emil Durkheim concluzionează că sinuciderea a fost prezentată ca un produs al unui anumit temperament, ca un episod greu inteligibil al neurasteniei, supus aceloraşi factori ca şi neurastenia. De vreme ce actele morale ca sinuciderea se reproduc în mod uniform, rezultă că ele depind de forţe exterioare indivizilor [9].

Doctrina psihologică subliniază că toate persoanele cu intenţii suicidare prezintă tulburări ale dinamicii psihice, un intens sens al deprivării afective şi un simţământ profund de rejet (mai ales rejetul familial la adolescenţi). Frecvent suicidul la această vârstă poate lua aspectul de a provoca sentimente de vinovăţie persoanei

vizate şi care are tendinţa de a abandona adolescentul. Anomia duce la dezintegrarea sferei instinctuale şi afective (legate de schimbarea valorilor). Tulburările emoţionale ar apare astfel pe primul plan, existând o dinamică intrapsihică a suicidului [5].

Emil Durkheim, în primul capitol al Cărţii întâi, enumeră cauzele extrasociale care exercită o influenţă considerabilă asupra ratei sinuciderilor. Acestea sunt dispoziţia organo-fizică şi natura mediului fizic. Pornind de la aceste cauze, specialişti precum Esquirol, Falret şi Moreau de Tours au lansat teorii care au ca numitor comun existenţa unor alienaţii mintale ale individului care, prin stări psihologice nedefinite, îl împing la sinucidere, această acţiune fiind una involuntară [9].

Comportamentul suicidar constituie un comportament uman complex, polietiopatogenic, care include componente severe biologice şi psihosociale, fiind recunoscut printre factorii de risc cei mai puternici în cazul tulburărilor mentale.

Suicidul este aproape întotdeauna o complicaţie a unei afecţiuni psihiatrice, prezentă în peste 90% din cazuri. 60% din victimele suicidului au o tulburare afectivă în momentul decesului. În majoritatea cazurilor există mai mult decât o tentativă suicidară, situaţie care creşte mortalitatea prin suicid realizat. Persoanele vulnerabile cu tulburări afective recurg la tentative suicidare în etapele incipiente ale bolii [10, p.9].

Conform studiilor, sinuciderea constituie o entitate morbidă *sui generis*, o nebunie specială, care atacă spiritele debile şi mai puţin sănătoase. Dacă sinuciderea este un act special al alienaţilor, atunci este necesară determinarea formelor pe care le ia în alienarea mintală [2]. Sunt cunoscute patru tipuri de sinucideri ale alienaţilor: *sinuciderea maniacă* (bolnavul se omoară pentru a scăpa de un pericol sau de o ruşine imaginară); *sinuciderea melancolică* (bolnavul trece printr-o stare de extremă depresie, o tristeţe exagerată, nu mai poate aprecia corect relaţiile cu oamenii şi lucrurile din jur); *sinuciderea obsesivă* (cauzată de ideea fixă a morţii care domină spiritul bolnavului) şi *sinuciderea impulsivă* sau *automată* (rezultată dintr-un impuls brusc şi imediat, irezistibil) [9].

Sinuciderea are mai puţine şanse să se transmită în mod ereditar, poate fi doar efectul unei alienări mintale transmise pe cale ereditară. Evoluţia neîntreruptă arată că sinuciderea depinde de o cauză care evoluează ea însăşi pe măsură ce omul îmbătrâneşte. Ereditatea nu îndeplineşte însă această condiţie, căci bagajul ereditar este complet constituit din momentul în care are loc fecundarea.

Drept exemplu de sinucidere *„clasică"* ce are ca fundament anumite stări de spirit patologice poate servi un caz din practica judiciară a Tribunalului Bucureşti (România) [11]. Astfel, la data de 14.07.2010 Parchetul de pe lângă Tribunalul Bucureşti a fost sesizat cu privire la faptul că la aceeaşi dată, în jurul orei 05.30, în locuinţa proprie, a fost descoperit cadavrul numitei M.M.A. [11]. Prin rezoluţia nr.2675/P/2010 din 19.01.2011, în temeiul art.10 lit.b) C.proc.pen., s-a dispus neînceperea urmăririi penale în cauza privind decesul numitei M.M.A., reţinându-se că nu au rezultat indicii cu privire la săvârşirea vreunei infracţiuni a cărei victimă să fi fost numita M.M.A, decesul acesteia survenind urmare unui act suicidal. Procurorul de caz a reţinut că moartea numitei M.M.A, a fost consecinţa unui act suicidal. Raportul de autopsie medico-legală întocmit de Serviciul de Medicină Legală Ilfov a concluzionat că *moartea numitei M.M.A a fost violentă. Ea s-a datorat insuficienţei cardiorespiratorii acute consecutivă intoxicaţiei cu carbofuran. Calea de pătrundere a toxicului a fost digestivă (orală). La autopsie s-a constatat o leziune traumatică (plagă contuză parietală stânga cu infiltrat sanguin epicranian subiacent) care s-a putut produce cel mai probabil prin lovire de plan dur în cadrul stării de rău care a premers decesului, nu are legătură cu mecanismul de producere a morţii şi pentru care sus-numita ar fi necesitat 8-9 (opt-nouă) zile de îngrijiri medicale pentru vindecare în caz de supravieţuire.*

Actele de suicid deseori sunt precedate de anumite semne care atestă decizia premeditată a subiectului de a se lipsi de viaţă (scrisori de adio, mesaje verbale, desene, inscripţii în agendă, efectuarea unor ritualuri mai puţin obişnuite, religiozitatea extremă a persoanei până la executarea actului propriu-zis de sinucidere sau, dimpotrivă, retragerea persoanei etc.). Aceste semne au drept scop comunicarea mesajului celor din jur despre intenţia inevitabilă de a se sinucide. În cazul analizat ai fost două mesaje de adio: mesajul de tip sms şi scrisoare de adio înscrisă pe o hârtie. Astfel, la ora 02.32 persoana şi-a transmis pe telefonul propriu mesajul de tip sms, după care a ingerat în mod voluntar cantitatea de aproximativ 300 de grame din substanţa cu denumirea de Furadan 35ST. În jurul orei 05.30 numitul M.P. s-a trezit şi, observând că soţia sa nu se află alături de el în patul din dormitorul comun, a coborât la parterul imobilului, unde, în holul din faţa băii, a găsit-o căzută la podea, a constatat că are membrele reci şi gura încleştată, a alertat-o pe mama sa şi a apelat numărul de urgenţă 112 solicitând intervenţia unui echipaj de prim ajutor.

Totodată, în cauză a fost întocmită o constatare tehnico-ştiinţifică cu privire la înscrisul olograf, nedatat şi nesemnat, depus la data de 06.09.2010 de către numitul M.P, înscris care conţine anumite menţiuni pe faţă şi verso *(în prezentul articol textul integral al mesajelor nu se aduce din motive etice – n.a).* Conform concluziilor raportului, au rezultat următoarele:

- Subiectul are simţul realităţii, cu manifestarea unui simţ ridicat al responsabilităţii profesionale, cu scrupul moral şi profesional exagerat, dar şi etic şi religios care implică teamă, ezitare, angoasă, depresiune, lipsă de armonie, chiar şi în familie, unde persoana manifestă o afectivitate schimbătoare şi instabilă, dezechilibru, îndoială, indecizie în ce să aleagă, discordanţă;
- Subiectul, dacă este oarecum reţinut – rezervat la început, când evidenţiază pe cei foarte apropiaţi în cuprinsul biletului de rămas bun, imediat trece la faza de autoacuzare, moment dubitativ-deliberativ cu indecizie în ce să facă, dar în acelaşi timp dă de înţeles că ar avea o soluţie: *„Cum să închei rândurile astea??? Cum??? Sunt de neiertat, mă gândesc la VOI TOŢI, dar şi la CE SĂ FAC SĂ NU MAI FIU!".*
- Chiar şi în stare de autoacuzare, subiectul în subconştientul său manifestă acelaşi scrupul profesional exagerat (retuşările din scriere), dar şi că, până la ideea de autodistrucţie care vine mai jos în cuprinsul biletului, în interiorul său au loc conflicte între conştient şi subconştient, adică are loc un efort împotriva ameninţării unui dezechilibru interior, însoţit de o anume doză de îndoială, indecizie, ezitare. Subiectul, puţin sigur pe el, găseşte că este corect să se oprească, chiar dacă este absorbit de neliniştile sale şi de sentimente contradictorii, precum şi să facă unele retuşări pe înscris;
- La unele scrieri din probele de comparaţie există pasaje cu rânduri descendente, cu intercalări de rânduri ascendente, care presupun o alternanţă între perioade de descurajare şi momente de optimism, dinamism, cu senzaţie intimă de forţă şi putere creatoare şi realizatoare, totul reflectând o uşoară instabilitate a stării dispoziţionale;
- În biletul de adio nu mai este vorba de o alternanţă a rândurilor, ci de rânduri descendente, adică o scriere care coboară progresiv şi alarmant la fiecare linie (scriere căzândă), care poate indica o depresiune gravă, cu tendinţă la sinucidere, afară doar dacă nu este ecoul sau presentimentul declinului sau indicele unei boli cronice;
- Depresiunea gravă menţionată s-a declanşat pe un fond de personalitate cu exigenţă şi orgoliu, exagerate (morbide);
- Pentru subiect nu există decât două poziţii în viaţă. Ori rămâne acea valoare artistică la nivelul aşteptărilor şi la nivelul la care s-a obişnuit, cu trăirile de exaltare, ori nu, decât într-o poziţie modestă;
- Exigenţa şi orgoliul, exagerate, ca şi scrupulele, au perturbat şi au produs un dezechilibru al personalităţii (voinţă – stăpânire de sine), un sentiment de nesiguranţă autoestimativă, o incapacitate a subiectului de a acţiona sau reacţiona în faţa unor obstacole, care îi afectează latura profesională.

Cercetările din domeniul psihologiei şi psihiatriei arată că cel care se sinucide o face din cauza cuiva sau a ceva, cu care nu a reuşit să comunice şi acest fapt i-a blocat în mod tragic fluxul existenţial. Când exprimarea acestui conflict se face în interior, are loc suprimarea eului, respectiv sinuciderea [4]. În literatura de specialitate se constată ca el se manifestă sub diferite variante: *suicidul ameninţare; suicidul tentativă; veleitatea suicidară; echivalentele suicidare; suicidul reuşit* [4].

Unii oameni doar îi ameninţă pe cei din jur că se vor sinucide, alţii încearcă să se sinucidă, iar alţii chiar reuşesc. În cazul *suicidului-ameninţare*, scopul lor nu este moartea, ci individul, prin şantaj, urmăreşte atingerea unor scopuri în viaţă. Suicidul-ameninţare are un caracter teatral. *Suicidul-tentativă* se manifestă prin ambiguitatea intenţiei subiectului. Este propriu femeilor, în timp ce suicidul reuşit este propriu bărbaţilor. *Veleitatea suicidară* este o dorinţă trecătoare de autosuprimare, în care actul este proiectat teoretic, însă nu este pus în practică. *Echivalentele suicidare* caracterizează modurile de comportament care implică un risc, de care însă subiectul este perfect conştient. În urma cercetărilor a rezultat că aproximativ 2/3 din cei care s-au sinucis anterior avuseseră cel puţin o tentativă.

Conform prof., dr. V.T. Dragomirescu, <u>*suicidopatia*</u>, care este considerată o entitate aparte, evoluează în trei faze: *suicidaţie-suicidacţie-traumatizare*. *Suicidaţia*, prima fază a actului suicidar, este etapa mentală în care subiectului îi apare motivaţia şi îşi pune problema morţii. Hotărârea a fost luată, aşa că faza a doua, *suicidacţia*, presupune procurarea substanţei toxice, fixarea laţului spânzurătorii, alegerea locului pentru sinucidere. Ultima fază, *traumatizarea*, reprezintă punerea în practică a sinuciderii (*citat după* [4]).

Factorii care expun o persoană la riscul de a se sinucide sunt caracterizaţi printr-o complexitate deosebită, mai ales fiind strâns legaţi unii de alţii. În afara factorilor de esenţă demografică, precum vârstă, sex, trebuie luaţi în calcul factorii psihiatrici, biologici şi de mediu, dar şi cei legaţi de viaţa personală.

Reieşind din cele expuse, putem concluziona că *situaţii de criză suicidară sunt caracteristice unor ambianţe închise, unde pătrunderea altor persoane este întâmpinată de anumite obstacole obiective, cum ar fi acte de suicid (determinare la sinucidere) ce au loc în urma violenţei în familie, acte de suicid (determinare la sinucidere) în penitenciare, pe parcursul serviciului militar etc.* În opinia noastră, evenimente dramatice provocate de dezadaptarea socială a victimei (imposibilitatea acesteia de a găsi o ieşire din situaţia de criză, conştientizarea imposibilităţii de a se salva pe altă cale etc.), precum şi aflarea persoanei pe parcursul unei perioade de lungă durată sub presiunea acestor împrejurări (sindromul post-stres) contribuie şi la dezvoltarea stărilor depresive profunde.

Depresia este o tulburare mentală caracterizată printr-o modificare profundă a stării timice, a dispoziţiei, în sensul tristeţii, al suferinţei morale şi încetinirii psihomotorii, asociindu-se în general cu anxietatea [10, p.5]. Ea întreţine la pacient o impresie dureroasă de neputinţă globală, de fatalitate disperată, iar uneori antrenează ruminaţii subdelirante pe tema culpabilităţii, a indignităţii, a autoaprecierii, putând conduce la luarea în considerare a sinuciderii şi, uneori, la realizarea acesteia. Sentimentul de inutilitate, de culpă poate cuprinde aprecieri negative asupra propriei valori care nu corespund realităţii.

Simptomele depresiei sunt diverse, psihice şi somatice, şi includ afectarea gândirii şi memoriei (nu se poate concentra la nimic, gânduri dese legate de moarte şi sinucidere, procesele gândirii sunt neproductive şi monotone). Conform raportului OMS cu privire la datele epidemiologice pe anul 2000, în lume s-au produs aproximativ 1 milion de sinucideri, din care 70% au fost secundare depresiei [10, p.5].

Alcoolismul şi toxicomania sunt considerate şi ele ca având un rol important în sinucidere. Dar trebuie spus că există legături strânse între consumul excesiv de alcool şi depresie, aşa că este suficient de dificil să se stabilească care dintre ele prezintă un predictor mai important pentru sinucidere.

În astfel de situaţii este inevitabilă efectuarea expertizei psihologice pentru explicarea modului de producere a actului de suicid în rândul acestor persoane [12, p.12-13].

Din punctul de vedere al ***tanatopsihologiei***, în favoarea sinuciderii pledează următoarele semne:

- *Localizarea leziunilor* – regiunea precordială sau gâtul pentru folosirea cuţitului; capul (regiunea temporală dreaptă sau urechea la dreptaci);
- *Absenţa* leziunilor de violenţă extremă;
- *Cicatricile* unor tentative anterioare de sinucidere;
- *Starea îmbrăcămintei* (cel mai frecvent ordonată, în caz de sinucidere);
- *Acte sau scrisori disperate (mesaje de adio)*, dar nu foarte explicite, mărturia anturajului;
- *Metoda folosită*: spânzurarea este cel mai puţin bănuită de ascunderea unei crime, deoarece este foarte dificil a agăţa un corp la înălţime, fără a provoca echimoze. Strangularea este însă aproape întotdeauna o crimă. Imersia, înecul cadavrului este practicată destul de frecvent pentru a ascunde crima, în spatele supoziţiei de sinucidere.

Accidentele de vânătoare pun uneori astfel de probleme, în momentul în care se presupune o descărcare întâmplătoare a armei de foc.

Ceea ce putem obţine, în general, despre riscul suicidar sau fapta de suicid consumat provine din cercetările în cadrul cărora au fost intervievate rudele sau prietenii acestor persoane; deseori, aceste informaţii sunt colectate *post-mortem*, după realizarea actului suicidar. Este vorba despre ceea ce specialiştii numesc *autopsie psihologică*.

Autopsia psihologică este o evaluare post-mortem făcută de către experţi (psihiatri sau psihologi) persoanelor care s-au sinucis. În cadrul acestei tehnici sunt obţinute informaţii de la anturaj, colegi şi familie.

Autopsia psihologică constituie un procedeu de investigare a cauzei de moarte a unei persoane prin reconstituirea ideaţiei, sentimentelor şi a evenimentelor anterioare momentului instalării morţii. Actualmente nu există un consens privind metodele utilizate în cursul autopsiilor psihologice, dar, prin rezultatele lor, ele constituie, fără îndoială, elemente esenţiale în stabilirea cauzelor unor decese, în special în cazul suspiciunilor de moarte prin suicid [10, p.9].

O astfel de abordare permite să ajungem la concluzia că suicidul victimei este precedat de luni întregi, dar uneori ani de zile, când deja sunt manifestate semne sau simptome de tulburări psihiatrice, cum ar fi depresii

majore; alte tulburări de ordin afectiv, cum ar fi tulburarea bipolară (perioade de depresie care alternează cu stări euforice, cu stări maniacale şi care pot dura zile sau luni); schizofrenie; anxietate şi tulburări de comportament; impulsivitate; sentimentul de neputinţă.

Autopsia psihologică în *criminal profiling* reprezintă o tehnică ce constă în reconstituirea aspectelor de natură psihologică ale vieţii victimei. Poate fi considerată o extensie a victimologiei, deoarece se ocupă, în plan psihologic, de înţelegerea deplină a tuturor aspectelor legate de statusul mintal şi viaţa interioară a victimei. Autopsia psihologică poate explica acţiunile şi inacţiunile victimei, comportamentele acesteia, trăirile şi nevoile ei, conducând în final la detectarea şanselor ca, în funcţie de toate acestea, o anume victimă să fie punctată şi aleasă de autor.

Procedural, tehnica include realizarea unor activităţi consistente, printre care intervievarea membrilor de familie, a prietenilor, colegilor, vecinilor, analizarea rapoartelor medico-legale şi toxicologice, studierea fişelor de observaţie clinică generală elaborate cu ocazia internărilor în instituţii medicale, istoricul marital şi familial, studierea înregistrărilor şi fotografiilor realizate cu ocazia cercetării la faţa locului etc.

În mod frecvent, rezultatul acestor activităţi este elaborarea unei *schiţe temporale* în care sunt creionate situaţiile de stres ce au lăsat urme în *statusul psihologic* al victimei: probleme financiare; pierderea locului de muncă; pierderea unei persoane îndrăgite; stări adictive; evenimente majore în viaţa victimei (căsătoria, naşterea unui copil) etc. [13; 14, p.177-181].

În final, teoriile psihologice sunt interpretate prin prisma tuturor datelor astfel obţinute, elaborându-se profilul personalităţii victimei şi înţelegerea ambientului psihologic existent în jurul victimei aproape de momentul comiterii faptei.

Profilul psihologic al victimei poate fi reconstituit şi din cuprinsul certificatului medical constatator al decesului:

- *Pe de o parte*, putem obţine date cu caracter general referitoare la suicidant, date care permit o verificare comparativă a informaţiilor furnizate de alte surse: numele şi prenumele; sexul; data naşterii (şi, implicit, vârsta); mediul de provenienţă – urban sau rural (domiciliul şi, eventual, reşedinţa); data şi locul decesului; cauza tanatogeneratoare (metoda suicidară utilizată); alte stări morbide cu relevanţă suicidologică (boli organice şi/sau psihice cu rol în augmentarea riscului suicidar). O astfel de prezentare sintetică a informaţiilor facilitează evaluarea statistico-matematică a acestor determinanţi autolitici, ceea ce conferă celeritate abordării epidemiologice. Acesta este, de altfel, unul dintre principalele avantaje ale utilizării acestui tip de act medical în cercetarea suicidologică [15, p.294].
- *Pe de altă parte*, acest document cuprinde o serie de date specifice cu privire la suicidant: statutul marital (starea civilă); religia; naţionalitatea; ocupaţia (activitatea economică); nivelul studiilor (nivelul de instruire), a căror cunoaştere şi analiză statistico-matematică permite conturarea unor importanţi factori de risc suicidar.

De asemenea, cu ocazia analizei determinanţilor suicidari corelativi trebuie ţinut cont de potenţialele bias-uri generate de caracterul declarativ al acestor date şi de faptul că, de multe ori, ele sunt grevate de subiectivismul declaranţilor. Devine, aşadar, imperios necesară confirmarea informaţiilor cuprinse în acest document prin apelarea la surse obiective (acte de stare civilă, date ale anchetei judiciare, investigaţii de natură sociologică etc.). Tot în spiritul metodei autopsiei psihologice se poate dovedi utilă chestionarea a cât mai mulţi aparţinători ai celui decedat.

Informaţiile referitoare la statutul marital al suicidanţilor sunt utile pentru conturarea, în spirit durkheimian, a rolului jucat în suicidogeneză de statutul marital anomic (necăsătoriţi, divorţaţi, văduvi). Este de remarcat, totuşi, că datele cuprinse nu relevă *starea de concubinaj* – un important parametru al anomiei familiale – şi nici gradul căsătoriei (prima, a doua etc.). Valorificarea datelor privind naţionalitatea celor care s-au sinucis permite calcularea, prin raportare la populaţia generală, a ratei suicidare specifice fiecărei etnii.

Acest caracter declarativ trebuie avut în vedere şi cu ocazia interpretării datelor referitoare la religia celui decedat, cu atât mai mult cu cât aceste informaţii provin de la aparţinători şi nu de la însăşi persoana care s-a sinucis. Contextul în care au fost obţinute aceste informaţii impune declararea, uneori formală, a unei religii. Mai mult, datele din CMCD nu dau nicio informaţie despre faptul că decedatul era sau nu un membru practicant al respectivului grup religios şi nici despre gradul de implicare a acestuia în viaţa religioasă a comunităţii. Trebuie relevată, în egală măsură, reticenţa aparţinătorilor în privinţa declarării statutului de „ateu".

Este necesară o interpretare prudentă a constatărilor, în special în ceea ce priveşte posibila subraportare a statutului de analfabet *(fără studii)*. În acest sens trebuie luată în considerare reticenţa manifestată de către aparţinătorii celor decedaţi în a declara absenţa totală a vreunei şcoli absolvite, ei afirmând de regulă (de complezenţă uneori) absolvirea câtorva clase din ciclul primar. Aspectul declarativ al recoltării acestor date poate fi, deci, generator de erori, spre deosebire de datele recenzuale, unde metodologia acestor înregistrări este mult mai strictă, ergo mai puţin expusă obţinerii de date eronate.

Şi în ceea ce priveşte *statutul ocupaţional al suicidantului* trebuie făcută o minuţioasă încadrare în categoriile ocupaţionale standard. Adeseori, este necesară explicarea detaliată a acestor categorii, astfel încât aparţinătorii să poată da informaţii corecte în acest sens. Deşi pare puţin importantă, delimitarea clară între termenii *„profesie"* şi *„ocupaţie"*, între statutul de *„şomer"* şi cel de *„fără ocupaţie"*, între *„casnică"* şi *„fără ocupaţie"*, între *„pensionar (de vârstă)"* şi *„pensionar de boală"* etc. are impact deosebit asupra evaluării rolului de factor de risc suicidar al diferitelor activităţi economice pe care le desfăşoară cei care se sinucid.

Concluzii

Reieşind din cele expuse, am ajuns la următoarele ***concluzii***:

- Practica judiciară CtEDO a demonstrat cert că organele de urmărire penală întâmpină dificultăţi majore la investigarea şi cercetarea cauzelor de suicid, cauzele penale sunt tergiversate, motivele suicidului sunt deseori neclare, ceea ce conduce, în final, la imposibilitatea obiectivă de a delimita suicidul de determinarea la sinucidere.
- În cazul în care decizia de a se sinucide nu se află în legătura de cauzalitate cu comportamentul făptuitorului, fiind o reacţie imprevizibilă, irelevantă şi excesivă, componenţa infracţională prevăzută la art.150 CP RM va lipsi.
- Din toată varietatea teoriilor moderne privind suicidul şi natura comportamentului suicidar, aderăm la opiniile doctrinare care promovează ideea că factorii interni (cum ar fi, patologia psihiatrică la victimă) sunt determinativi la săvârşirea actului suicidar *„voluntar" (doctrina psihologică şi psihiatrică)*, iar factorii sociali (externi) *(doctrina socială)* sunt caracteristici determinării la sinucidere în sensul art.150 CP RM, cu condiţia (*sine qua non*) că aceşti factori sunt *„necesari"* şi *„suficienţi"* pentru luarea deciziei suicidare.
- Situaţii de criză suicidară sunt caracteristice unor ambianţe închise, unde pătrunderea altor persoane este întâmpinată de anumite obstacole obiective, cum ar fi acte de suicid (determinare la sinucidere) ce au loc în urma violenţei în familie, acte de suicid (determinare la sinucidere) în penitenciare, pe parcursul serviciului militar etc.
- În opinia noastră, evenimentele dramatice provocate de dezadaptarea socială a victimei (imposibilitatea acesteia de a găsi o ieşire din situaţia de criză, conştientizarea imposibilităţii de a se salva pe altă cale etc.), precum şi aflarea persoanei pe parcursul unei perioade de lungă durată sub presiunea acestor împrejurări (sindromul post-stres) contribuie şi la dezvoltarea stărilor depresive profunde.
- Cu toată diversitatea formelor de sinucidere, există o caracteristică comună a acestora: ele sunt săvârşite în cunoştinţă de cauză, victima fiind conştientă de gestul său. Caracterul raţional şi conştient al sinuciderii face din acest fenomen o problemă socială.
- Actele de suicid deseori sunt precedate de anumite semne care atestă decizia premeditată a subiectului de a se lipsi de viaţă (scrisori de adio, mesaje verbale, desene, inscripţii în agendă, efectuarea unor ritualuri mai puţin obişnuite, religiozitatea extremă a persoanei până la executarea actului propriu-zis de sinucidere sau, dimpotrivă, retragerea persoanei etc.). Aceste semne au drept scop comunicarea mesajului celor din jur despre intenţia inevitabilă de a se sinucide.
- Cu privire la victima infracţiunii, considerăm că ar fi relevant din punct de vedere juridico-penal să se facă distincţia dintre fapta infracţională de determinare la sinucidere a unei persoane cu discernământ păstrat (nealterat), a unei persoane cu discernământ diminuat şi a unei persoane cu discernământ abolit. Aceste modificări, faţă de textul actual, ar fi pe deplin justificate şi se vor înscri în limita observaţiilor făcute în doctrină. În acest sens, se poate observa că cea de-a doua şi a treia variantă sunt asimilate infracţiunii de omor, deoarece în aceste cazuri (victima are discernământ diminuat sau abolit) nu poate fi vorba despre o hotărâre luată de cel în cauză, ceea ce face ca fapta să prezinte caracteristicile unui omor comis prin energia fizică a victimei.

Referinţe:

1. VIDAICU, M. Delimitarea eutanasiei de alte infracţiuni conexe. În: *Studia Universitatis*, 2009, nr.8(28), p.176-182.
2. MELNIC, V. Protecţia minorului – victimă a infracţiunilor contra vieţii şi sănătăţii în unele state europene. În: *Studii Europene*, 2014, nr.2, p.35-53, p. URN: http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0168-ssoar-413103 (Accesat: 02.05.2016).
3. RĂDUCANU, R. *Protejarea dreptului la viaţă – drept fundamental al omului – prin norme penale.* http://www.uab.ro/reviste_recunoscute/reviste_drept/annales_10_2007/raducanu_ro.pdf (Accesat: 15.03.2016)
4. GHIORGHIU, Z., ŞERBAN, C., MACOVEI, R., ŞTEFAN, M. *Gestul suicidar din perspectiva patologiei criminogene.* http://www.mpublic.ro/jurisprudenta/publicatii/gestul_suicidar.pdf (Accesat: 02.05.2016).
5. FILIPINSCHI, L.. *Studiu primar al fenomenului suicidului şi al tentativelor de suicid în rândul copiilor în vederea determinării profilului copilului vulnerabil şi a cauzelor fenomenului*. Chişinău, 2015. http://www.cnpdc.gov.md/sites/default/files/document/attachments/raport_suicid_final.pdf (Accesat: 02.05.2016).
6. *Raport asupra activităţii reţelei de medicină legală în anul 2013*. – Institutul Naţional de Medicina Legală „Mina Minovici". Bucureşti, p.5. www.legmed.ro (Accesat: 16.03.2016)
7. Hotărârea CtEDO din 11 februarie 2014 privind cauza *Vasîlca contra Republicii Moldova* (Cererea nr.69527/10). http://agent.gov.md/wp-content/uploads/2015/03/VASILCA-RO.pdf (Accesat: 02.05.2016).
8. Hotărârea CtEDO din 18 mai 2010 privind cauza *Anuşca contra Republicii Moldova* (Cererea nr.24034/07) http://justice.md/file/CEDO_judgments/Moldova/ANUSCA%20(ro).pdf (Accesat: 02.05.2016).
9. BOTIŞ, L.-T. Emile Durkheim. Despre sinucidere. În: *Revista Inovaţia Socială*, 2014, nr.1. Publicată de Institutul de Cercetare a Calităţii Vieţii. URL stabil: http://www.inovatiasociala.ro/articol/124/ (Accesat: 24.04.2016).
10. VIŢALARU, R.-Iu. *Corelaţii biologice, clinico-farmacologice şi psihocomportamnetale în relaţia tulburări hipnice-depresie:* Rezumat al tezei de doctorat. Iaşi, 2010 (52 p.), p.9. http://www.umfiasi.ro/ScoalaDoctorala/Teze Doctorat/Teze%20Doctorat/Viţalaru_Raluca_Iustina.pdf (Accesat: 02.05.2016).
11. Arhiva Tribunalului Bucureşti. *Secţia penală. Dosar nr.37142/3/2012. Sentinţa penală nr.449. Şedinţa publică din data de 5 iunie 2013*. http://www.ziarulring.ro/arhiva/files/madamotivare.pdf (Accesat: 02.05.2016).
12. GHEORGHE, F. Importanţa expertizei psihologice pentru sistemul judiciar (p.12-13). În: *Tabloul experţilor psihologi /* Coordonator şi redactor şef al ediţiei: psih., dr. Iulian-Laurenţiu ŞTEFAN, preşedintele Institutului de Psihologie Judiciară. Copyright © 2012 Institutul de Psihologie Judiciară & Iulian-Laurenţiu ŞTEFAN. ISSN 2285 – 1909 http://www.psihologiejudiciara.ro/files/TEP.pdf (Accesat: 30.04.2016).
13. SIDDAMSETTY, A.K., AGGARWALZ, N.K., BHATIA, M.S. Concept of Psychological Autopsy: Forensic Psychiatry. In: *Delhi Psychiatry Journal*, vol.17, 2014, no.2, http://medind.nic.in/daa/t14/i2/daat14i2p458.pdf (Accesat: 02.05.2016)
14. MURTHY-VASUDEVA, C.R. Psychological Autopsy – A Review. In: *Al Ameen Journal of Medical Science*, 2010, no.3(3), p.177-181 © 2010. Al Ameen Charitable Fund Trust, Bangalore. (ISSN 0974-1143)
15. MORAR, S. Avantaje şi dezavantaje ale utilizării certificatului medical constatator al decesului în cercetarea suicidologică. În: *Romanian Journal of Legal Medicine*, 2007, vol.15(4), p.294-297 © 2007 Romanian Society of Legal Medicine. http://www.rjlm.ro/system/revista/4/294-297.pdf (Accesat: 02.05.2016).

Prezentat la 10.05.2016

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2016, nr.3(93)
Seria "Ştiinţe sociale" *ISSN 1814-3199,* *ISSN online 2345-1017,* *p.58-66*

OPINII DOCTRINARE, CONSTATĂRI *DE LEGE LATA* ŞI PROPUNERI *DE LEGE FERENDA* ÎN MATERIA FAVORIZĂRII INFRACTORULUI

Vladislav MANEA

Universitatea de Stat din Moldova

Scopul acestui articol rezidă în analiza detaliată a opiniilor doctrinare, a legislaţiei penale în vigoare a Republicii Moldova, precum şi în formularea unor propuneri relevante în materia favorizării infractorului. Studiul este realizat prin analiza comparativă a legislaţiei Republicii Moldova şi a legislaţiei României în domeniul conturat. Totodată, sunt scoase în evidenţă cele mai discutabile aspecte ale favorizării, cum ar fi: favorizarea în cazul pluralităţii de infractori; favorizarea unor persoane apropiate, însă care nu sunt membri de familie a infractorului etc.

Pentru a obţine răspunsuri exhaustive, am purces la o abordare pluridimensională a favorizării infractorului. Întâi de toate: au fost scoase în evidenţă unele lacune semnificative ale legii penale a Republicii Moldova; au fost consultate cele mai importante surse doctrinare de specialitate din România, fiind acceptate unele concluzii importante din practica judiciară a României; au fost examinate unele speţe din practica judiciară a Înaltei Curţi de Casaţie şi Justiţie din România, concluziile pe marginea cărora se impun a fi rezonabile.

Cuvinte-cheie: *favorizarea infractorului, nedenunţare, infracţiuni contra justiţiei, participaţie, instituţia favorizării, pluralitate de infractori, rudă apropiată, membru de familie.*

SCIENTIFIC OPINIONS, AFFIRMATIONS *DE LEGE LATA* AND PROPOSALS *DE LEGE FERENDA* IN THE MATTER OF CRIMINAL'S CONCEALMENT

The basic purpose of this scientific article consists in the detailed analysis of some scientific points of view; research of criminal legislation in force of the Republic of Moldova, as well as formulation of relevant solutions in the matter of criminal's concealment. The reasearch is fulfilled by the comparative analysis of the Republic of Moldova and Romania in this domain. At the same time, there are put into the evidence the most disputable aspects of the criminal consealment such as: consealment in the case of plurality of subjects; concealment of an appropriate person who is not a family member of the offender and so on.

In orderto obtain exhaustive answers the author has performed a multidimensional approach of the criminal concealment. First of all, he has demnstrated several legislativwe deficiencies of the moldavian Criminal law, there have been consultated the most important literature from Romania, there have been accepted several important conclusions from the judicial practice of Romania, there have been examined some criminal cases from the judicial practice of the Supreme court of Justice and Cassation of Romania, which conclusions are considered to be relevant to Moldova.

Keywords: *concealment of the offender, failure to report a crime, criminal offences against justice, institution of concealment, plurality of criminal offenders, close relative, family member.*

Introducere

Acest studiu conţine analiza detaliată a opiniilor doctrinare, cercetarea legislaţiei penale în vigoare a Republicii Moldova şi cuprinde formularea unor propuneri relevante în materia favorizării infractorului. Studiul este realizat în baza analizei comparative a legislaţiei Republicii Moldova şi a legislaţiei României în domeniul conturat. Totodată, sunt scoase în evidenţă cele mai discutabile aspecte ale favorizării, cum ar fi: favorizarea în cazul pluralităţii de infractori; favorizarea unor persoane apropiate, însă care nu sunt membri de familie a infractorului etc.

Pentru a obţine răspunsuri exhaustive, am purces la o abordare pluridimensională a favorizării infractorului. Întâi de toate, în vizor a fost luată legislaţia penală şi procesual penală relevantă din Republica Moldova şi din România. Au fost consultate cele mai importante surse doctrinare de specialitate, fiind examinate unele speţe din practica judiciară a Înaltei Curţi de Casaţie şi Justiţie din România, concluziile pe marginea cărora, în opinia noastră, se impun a fi rezonabile.

Rezultate şi discuţii

Astfel, în conformitate cu prevederile art.49 din Codul penal al Republicii Moldova, *favorizarea infractorului,* precum şi tăinuirea mijloacelor sau instrumentelor de săvârşire a infracţiunii, a urmelor acesteia sau a obiectelor dobândite pe cale criminală atrag răspunderea penală, în condiţiile art.323 CP RM, numai în cazul în care nu au fost promise din timp.

© Universitatea de Stat din Moldova, 2016

Dacă ne vom îndrepta spre analiza prevederilor din art.323 CP RM (Favorizarea infracţiunii), vom observa că, potrivit alin.(1) art.323 CP RM, favorizarea dinainte nepromisă a infracţiunii grave, deosebit de grave sau excepţional de grave constituie infracţiune.

Înţelegerea între o persoană şi autorii furtului, de a transporta bunurile furate cu autoturismul, survenită într-un moment când bunurile fuseseră scoase din depozit şi erau duse spre a fi aruncate peste gardul curţii, constituie pentru cel dintâi infracţiunea de favorizare a infractorului, iar nu complicitate, deoarece ajutorul nu a fost dat autorului înainte sau în timpul săvârşirii infracţiunii, ci a survenit după consumarea acesteia, fără existenţa unei înţelegeri anterioare [1].

Instanţa a reţinut că, în noaptea de 17 august 1999, primii 3 inculpaţi au pătruns prin escaladare în incinta depozitului unei societăţi comerciale, de unde au sustras 10 saci cu cafea în valoare de 51 milioane de lei, cu complicitatea agenţilor de pază I.I. şi M.R. După ce au furat sacii cu cafea, unul dintre autori l-a contactat telefonic pe inculpatul T.M., cerându-i să vină şi să ridice cu autoturismul său cafeaua furată. Sacii cu cafea au fost încărcaţi în autoturism şi transportaţi în locuri unde, ulterior, au fost împărţiţi între inculpaţi.

Complice este persoana care, cu intenţie, înlesneşte sau ajută în orice mod la săvârşirea unei fapte prevăzute de legea penală. Pe de altă parte, infracţiunea de favorizare a infractorului constituie ajutorul dat acestuia, fără o înţelegere stabilită înainte sau în timpul săvârşirii infracţiunii, pentru a îngreuna sau zădărnici urmărirea penală, judecata sau executarea pedepsei ori pentru a asigura infractorului folosul sau produsul infracţiunii.

Din examinarea comparativă a textelor rezultă că ceea ce deosebeşte în mod esenţial complicitatea de favorizare este faptul că în primul caz *înţelegerea între autor şi complice este anterioară sau concomitentă cu săvârşirea faptelor autorului*, în timp ce în cazul favorizării înţelegerea de a-l ajuta pe autor are loc după săvârşirea faptelor.

Favorizarea infractorului reprezintă ajutorul dat unui infractor fără o înţelegere stabilită înainte sau în timpul săvârşirii infracţiunii, pentru a îngreuna sau zădărnici urmărirea penală, judecata sau executarea pedepsei ori pentru a asigura infractorului folosul sau produsul infracţiunii.

Vom aduce un caz din practica judiciară a României:

La data de 12 iunie 2009, în jurul orei 16.00, inculpatul, comisar în cadrul Inspectoratului de Poliţie Judeţean Călăraşi, Serviciul Poliţiei Rutiere, având, printre atribuţiile de serviciu, conform fişei postului, de a constata şi sancţiona contravenţiile, aflându-se de serviciu pe DN 4, la aproximativ 2 km de la intrarea în municipiul O., l-a oprit în trafic pe investigatorul sub acoperire A.J., comunicându-i că a depăşit limita maximă de viteză pe tronsonul de drum respectiv (30 km/h), cu 87 km/h, motiv care impunea sancţionarea lui contravenţională – cu amendă şi suspendarea permisului de conducere. În aceleaşi împrejurări, pe fondul rugăminţilor participantului la trafic de a nu i se suspenda permisul de conducere, inculpatul s-a angajat într-o discuţie cu acesta, dându-i de înţeles că trebuie recompensat material pentru a nu proceda astfel şi, contrar celor afirmate anterior, a completat şi semnat procesul-verbal, în care a consemnat săvârşirea de către persoana respectivă a unei contravenţii mult mai uşoare decât cea în mod real constatată, sancţionată numai cu amendă, constând în faptul de a nu fi purtat centura de siguranţă, iar investigatorul sub acoperire i-a înmânat suma de 300 RON, pe care a pus-o în locul indicat de inculpat, respectiv într-o agendă.

În noaptea de 04/05 aprilie 2009 inculpatul a fost implicat, alături de alţi colegi, într-o acţiune poliţienească organizată pe raza judeţului Călăraşi, ocazie cu care acesta a oprit în trafic autoturismul condus de T.M., în care se afla o cantitate de gresie, asupra căreia a planat suspiciunea că provine dintr-o faptă de furt, în condiţiile în care, la acel moment, persoana care o transporta nu a putut prezenta acte de proveniență. Drept urmare, inculpatul l-a condus pe T.M. la sediul Poliţiei oraşului B., unde acesta a dat, în prezenţa sa, o declaraţie olografă, pe care inculpatul nu a înregistrat-o însă în evidenţele oficiale, fiind găsită, în original, în biroul său de la sediul Poliţiei municipiului O., cu ocazia percheziţiei efectuate, pe baza autorizaţiei judecătorului, în acea locaţie, la data de 14 iunie 2009. Cu aceeaşi ocazie, în biroul inculpatului a fost găsit, împreună cu declaraţia olografă respectivă, şi un act care face referire la o tranzacţie cu gresie datând din 25 februarie 2009, care nu poartă însă vreo semnătură sau ştampilă şi care, de asemenea, nu a fost înregistrat în evidenţele poliţiei. Cu privire la acesta martorul T.M. afirmă în mod constant, în declaraţiile sale, că l-a înmânat inculpatului, a doua zi, când l-a întâlnit în oraş, fără a se întocmi însă un proces-verbal de predare-primire, pentru a face dovada provenienţei bunurilor identificate în posesia sa cu prilejul acţiunii poliţieneşti anterior menţionate.

Din adresa din 19 octombrie 2009 a Inspectoratului de Poliţie Judeţean Călăraşi, Serviciul Resurse Umane, rezultă că în perioada 21 aprilie - 11 mai 2009 inculpatul s-a aflat în concediu de odihnă, astfel că, raportat la datele constatării faptei, remiterii actului pretins doveditor al provenienţei bunurilor şi descoperii înscrisurilor neînregistrate în biroul său, cu ocazia percheziţiei (04/05 aprilie 2009, 05 aprilie 2009 şi, respectiv, 14 iunie 2009), această împrejurare nu poate justifica, în mod credibil, omisiunea inculpatului de a înregistra, în evidenţele poliţiei, înscrisurile respective şi a efectua, în urma unei sesizări din oficiu, acte de cercetare penală cu privire la fapta lui T.M. Cercetările ulterioare au dovedit că gresia descoperită în posesia acestuia a fost sustrasă, pe timp de noapte şi prin efracţie, din incinta unui şantier de construcţii din Bucureşti [2].

Astfel, putem concluziona că infracţiunea de favorizare a infractorului presupune, ca situaţie premisă, o infracţiune comisă anterior, iar ca element material al laturii obiective – un ajutor dat unui infractor (persoană care a săvârşit o infracţiune), în scopul de a îngreuna sau zădărnici urmărirea penală, judecata sau executarea pedepsei ori pentru a asigura infractorului folosul sau produsul infracţiunii comise. În consecinţă, ajutorul dat unei persoane a cărei faptă nu constituie, conform legii, infracţiune, întrucât îi lipseşte una dintre trăsăturile esenţiale prevăzute în alin.(1) art.14 CP RM, nu întruneşte condiţiile favorizării infractorului stabilite în art.323 CP RM.

În mod corect instanţa de fond a observat că persoana (T.M.) pe care se susţine că a favorizat-o inculpatul, în scopul sustragerii de la urmărirea penală, prin omisiunea sesizării din oficiu şi efectuării de acte de cercetare penală cu privire la fapta de furt săvârşită de aceasta, nu are calitatea de infractor, întrucât fapta respectivă nu constituie infracţiune, lipsindu-i una dintre trăsăturile esenţiale, respectiv pericolul social, motiv pentru care, prin ordonanţa nr. 1819/P/2009 din 25 octombrie 2010 a Parchetului de pe lângă Judecătoria Oltenița, s-a dispus o soluţie de scoatere de sub urmărire penală şi de aplicare a unei sancţiuni administrative, astfel că fapta imputată inculpatului nu realizează conţinutul constitutiv al infracţiunii analizate [2].

Fapta de a avertiza, prin telefon, persoana care are calitatea de complice la săvârşirea infracţiunii de luare de mită să părăsească locul unde urma să fie surprinsă de organelle judiciare în flagrant, primind suma de bani pretinsă ca mită, întruneşte elementele constitutive ale infracţiunii de favorizare a infractorului [3].

În acelaşi timp, alin.(2) art.323 CP RM conţine o normă juridico-penală de sine stătătoare care, de fapt, este o anexă ce ne aprovizionează cu un temei de liberare de la răspundere penală pentru favorizarea infracţiunii *a soţului (soţiei)* şi *a rudelor apropiate* ale persoanei care a săvârşit infracţiunea.

Din start, astfel de sintagmă provoacă nedumeriri şi discuţii necontenite:

- Este oare legală o atare formulare, dacă tot legea penală foloseşte în art.133[1] CP RM noţiunea de *membru de familie* care, în conformitate cu prevederile acestuia, este cu mult mai largă şi cuprinde, în special, persoane care convieţuiesc în concubinaj?
- De ce legea penală actuală a Republicii Moldova, în cazul violenţei în familie acceptă noţiunea „membru de familie" recunoscută şi prevăzută în art.133[1] CP RM, iar în cazul art.323 CP RM operează cu termenologie învechită?
- Poate ar fi oportun de a modifica conţinutul alin.(2) art.323 CP RM prin substituirea expresiei actuale *soţ (soţie)* şi *rudă apropiată* cu una de *membru de familie*?
- Oare nu se încalcă consecutivitatea şi previzibilitatea legii penale când legiuitorul admite în textul actului normativ două expresii care pot fi interpretate diferit, mai mult, în defavoarea inculpatului?
- Oare concubinajul nu se bazează pe aceleaşi relaţii de afectivitate şi susţinere morală reciprocă care se prezumă a fi în relaţii de căsătorie legitimă?

Pentru a răspunde la aceste întrebări vom căuta o fundamentare raţională pentru decizia legiuitorului de a acorda un asemenea beneficiu anumitor categorii de infractori, vom examina sfera de cuprindere a persoanelor cărora le poate profita această impunitate, precum şi o serie de aspecte de ordin general.

Deoarece niciun text din Partea Generală a Codului nu oferă o descriere particulară a noţiunii de ***soţ***, reiese că explicaţia termenului trebuie căutată în dreptul comun, precum şi în accepţiunea curentă pe care o poartă termenul în vorbirea obişnuită. Astfel, prin *soţi* va trebui să înţelegem persoanele între care s-a încheiat valabil o căsătorie care nu este desfăcută şi nici nu a încetat, potrivit dreptului comun, cu respectarea tuturor condiţiilor legale (de fond şi de formă) necesare.

Această calitate există între două persoane de sex opus, ajunse la o anumită vârstă, de la data finalizării formalităţilor de încheiere a căsătoriei, desfăşurate în faţa ofiţerului stării civile, până la data desfacerii sau

încetării căsătoriei. În toată această perioadă, indiferent de raporturile efective dintre persoanele care au încheiat, în condiţiile legii, această uniune liber consimţită, ei sunt consideraţi a fi soţi, beneficiind de ***prezumţia existenţei relaţiilor afective specifice acestui statut*** (sublinierea ne aparţine – *n.a.*). În ceea ce priveşte instituţia avută în vedere (şi în general cauzele de nepedepsire ori de reducere a pedepsei întemeiate – printre altele – şi pe calitatea de soţ), apreciem această prezumţie ca fiind una *absolută*, deoarece impunitatea este acordată ca urmare a simplei constatări a existenţei calităţii formale de soţ, în persoana infractorului nedenunţător, în raport de persoana care a comis infracţiunea cu privire la care nu s-a îndeplinit obligaţia de denunţare [4, p.118-119].

Deoarece legea nu distinge, după cum această calitate este sau nu o veritabilă expresie juridică a unor efective relaţii de afecţiune şi coexistenţă specifice persoanelor între care s-a încheiat o căsătorie, impunitatea nu este condiţionată de natura raporturilor concrete dintre soţi, fiind inadmisibile probele care ar tinde să dovedească o alterare a vieţii de cuplu a soţilor, astfel încât să producă un efect de răsturnare a prezumţiei şi de înlăturare, astfel, a beneficiului cauzei speciale de impunitate pentru soţul nedenunţător.

Rudenia continuă a subzista în accepţiunea comună, precum şi – eventual – într-un sens juridic specific, însă, altor ramuri de drept, dar nu şi în sensul de *rude apropiate* conform înţelesului penal al termenului. Nu contează dacă raporturile dintre aceste persoane sunt, într-adevăr, tipice pentru categoria din care fac parte, sau, din contra, tensionate, ori în fapt inexistente, ba poate chiar inversate faţă de cele normal a fi presupuse, de pildă: raporturi de vrăjmăşie. Ca atare, trebuie să precizăm că şi această prezumţie ne pare a fi una absolută, din punctul de vedere al efectelor de impunitate produse în domeniul penal de referinţă; acolo unde realitatea faptică nu va consolida prezumţia legală, aceasta nu va putea fi, totuşi, răsturnată, în vederea înlăturării efectelor sale juridico-penale, acţionând, în astfel de situaţii, cu titlu de ficţiune juridică ireductibilă.

Astfel, în alin.(4) art.134 CP RM se cuprinde o definiţie a expresiei *„rude apropiate"*, valabilă din perspectiva generală a dreptului penal, enumerând: *„Rude apropiate sunt părinţii, copiii, înfietorii, copiii înfiaţi, fraţii şi surorile, bunicii şi nepoţii lor"*.

Totodată, există şi norma prevăzută în art.133[1] CP RM (Membru de familie) care cuprinde o listă mai largă a persoanelor, adăugând şi categoria persoanelor aflate în concubinaj cu infractorul. Cum aplicăm legea penală?

Putem ajunge şi la situaţii absurde reieşind din interpretarea normelor existente: se primeşte că ruda apropiată care nu conlocuieşte împreună cu infractorul, nu se află cu el în relaţii de afectivitate şi susţinere morală, se bucură de această protecţie juridico-penală, iar persoana care concubinează cu infractorul, relaţia fiind una afectivă şi întemeiată pe valori morale identice celor pe care le împartăşă soţii, pe de o parte, este recunoscută de lege în art133[1] CP RM, ca membru de familie, însă efectele alin.(2) art.323 CP RM nu se răsfrâng asupra acesteia, deoarece nu este soţ (soţie) sau rudă apropiată. Concluzia este una indiscutabilă – legea penală urmează a fi revizuită cât mai urgent pentru a înlătura situaţii similare în practica judiciară.

În acest context autorul Nicolae Corcea evidenţiază că, fiind istoriceşte determinată de comunitatea umană, *familia constituie relaţii specifice între membrii acesteia* şi întemeiată pe: 1) căsătorie; 2) consangvinitate şi 3) înrudire [5, p.103].

Continuând reflecţiile pe marginea acestui subiect autorul aduce prevederile de la lit.b) alin.(1) art.2 al Directivei 2012/29/UE a Parlamentului European şi a Consiliului Europei din 25 octombrie 2012: ***„membrii familiei"*** înseamnă *soţul/soţia, persoana care convieţuieşte cu victima, fiind angajată într-o relaţie intimă şi gospodărind împreună cu aceasta de o manieră stabilă şi continuă, rudele în linie directă, fraţii şi surorile, precum şi persoanele aflate la întreţinerea victimei* [6].

Autorul opinează: *„Directiva lărgeşte lista subiecţilor care pot fi consideraţi membri ai familiei. Reieşind din interpretarea ad litteram, membri ai familiei sunt recunoscute următoarele persoane: 1) soţul/soţia; 2) persoana care convieţuieşte cu victima, cu menţinerea următoarelor condiţii cumulative: a) este angajată într-o relaţie intimă; b) gospodăreşte împreună cu aceasta de o manieră stabilă şi continuă; 3) rudele în linie directă; 4) fraţii şi surorile; 5) persoanele aflate la întreţinerea victimei"* [5, p.103]. Ne solidarizăm cu N.Corcea referindu-ne la concluzia că Directiva recunoaşte în calitate de membru al familiei persoană aflată cu victima în relaţie faptică de concubinaj, cu menţinerea a două condiţii:

1) prezenţa unei relaţii intime între membrul familiei şi victimă, *precum şi*
2) administrarea gospodăriei împreună cu aceasta.

Actul normativ analizat scoate în evidenţa două trăsături obligatorii ale gospodăriei comune: <u>*stabilitatea*</u> şi <u>*continuitatea*</u> [5, p.103].

În acest sens, apreciem enorm aportul autorului român Mihai Dunea referitor la observarea extinderii conceptului *membru de familie* prevăzut la art.133[1] CP RM, prin adăugarea, în sfera de referinţă a conceptului, a unei noi categorii de persoane: cele care au stabilit relaţii asemănătoare acelora dintre soţi sau dintre părinţi şi copii, cu precizarea că faţă de aceştia se solicită verificarea condiţiei suplimentare a convieţuirii propriu-zise. Astfel, în noua reglementare nu doar că sfera cauzei speciale de nepedepsire analizată nu se diminuează, ci, din contra, se augmentează cu această categorie de persoane indicate la art.133[1] CP RM, ceea ce apreciem a reprezenta un progres în activitatea de reflectare juridică a unor evidenţe existente în sfera relaţiilor sociale interumane, o adevărată priză de realitate din partea noului legiuitor penal [4, p.118-119].

Referitor la definirea naturii juridice a instituţiei analizate autorul român Mihai Dunea opinează următoarele: *„Ceea ce reiese cu indubitabilă claritate din prevederile ante-indicate este* ***natura juridică a instituţiei*** *reglementate prin textele respective, anume o cauză specială de impunitate, precum şi raţiunea care o justifică, respectiv existenţa prezumată a anumitor sentimente de afecţiune legal recunoscute între persoanele care beneficiază de această instituţie şi persoanele care au comis infracţiunile nedenunţate. Este vorba, aşadar, despre una dintre cauzele de nepedepsire întemeiate pe aspecte de ordin subiectiv, anume ridicata probabilitate (empiric constatată în majoritatea cazurilor similare) a existenţei unor sentimente şi raporturi afective, de coeziune, firesti, explicabile din punct de vedere uman, psihosocial şi, astfel, relevante criminologic şi juridic, care caracterizează de regulă relaţiile dintre anumite categorii de persoane, între care există anumite legături subiective, afective, obiectivate din punct de vedere legal prin referire la statutul social şi juridic corespunzător: soţi, rude apropiate, membri de familie"* [4, p.116-117].

Totodată, autorul îşi exprimă o rezervă legată de modul în care în practica organelor judiciare vor fi fixate şi gestionate criteriile concrete de determinare a acestei noi categorii de persoane, cu statut asimilat membrilor propriu-zişi de familie (într-o accepţie clasică, tradiţională, a termenului). Astfel, autorul conchide următoarele: având în vedere faptul că în prezentul cadru analizăm sfera de incidenţă a unei instituţii cu efecte în favoarea unor persoane acuzate de săvârşirea unei infracţiuni – că ne vom afla în prezenţa unei situaţii care să justifice utilizarea argumentului *in dubio pro reo*, îndoiala în caracterizarea relaţiei urmând a profita persoanei cercetate / judecate [4, p.123-126].

Într-o altă ordine de idei vom scoate în evidenţă lucrarea autorului român Maria Oprea, consacrată analizei juridico-penale a infracţiunilor contra justiţiei. Astfel, autorul argumentează şi necesitatea de a se prevedea în mod expres dreptul de a nu se autoincrimina legat de infracţiunea de nedenunţare sub forma unei cauze de nepedepsire: *„nu se pedepseşte persoana care prin denunţare s-ar autoincrimina sau când din împrejurări ar rezulta că denunţarea nu mai este necesară"* [7, p.3-9].

Cu privire la infracţiunea de favorizare a făptuitorului s-a susţinut în doctrină că *„are caracterul de incriminare generală, dar subsidiară, ajutorul dat unui infractor primind calificarea de favorizare numai atunci când alte dispoziţii legale nu incriminează ipoteze speciale de favorizare (ex., mărturie mincinoasă, înlesnirea evadării)"* [7, p.3-9].

Este necesar, potrivit preceptului incriminării faptei de favorizare a făptuitorului, ca autoînvinuirea să se facă în scopul împiedicării sau îngreunării cercetărilor într-o cauză penală, executării unei pedepse sau măsuri privative de libertate. Dacă autoînvinuirea nu îndeplineşte şi aceste cerinţe ale laturii obiective, nu se poate reţine infracţiunea de favorizare a făptuitorului.

Întrucât favorizarea se referă la ajutorul dat altei persoane, apreciem că autoînvinuirea, care nu se face în scopul împiedicării sau îngreunării cercetărilor într-o cauză penală, tragerii la răspundere penală, executării unei pedepse sau măsuri privative de libertate, rămâne nesancţionată.

Un membru de familie care se autoînvinuieşte în mod nereal de comiterea unei fapte prevăzute de legea penală, în condiţiile în care ştie că această faptă a fost comisă de către un descendent sau alt membru de familie, poate comite infracţiunea de favorizare a făptuitorului.

Poate fi situaţia mamei care, pentru a-şi scăpa fiul de răspundere penală, se autoînvinuieşte, susţinând că este autoarea infracţiunii de omor (victimă fiind concubinul său). Dacă ajutorul dat de către mamă fiului său s-a făcut în scopul împiedicării sau îngreunării cercetărilor într-o cauză penală sau tragerii la răspundere penală, persoana care s-a autoînvinuit în mod nereal nu răspunde pentru această faptă.

Legiuitorul a sancţionat totuşi ajutorul dat de un membru de familie în vederea împiedicării sau îngreunării cercetărilor într-o cauză penală sau tragerii la răspundere penală, atunci când acest ajutor îmbracă ipoteza mărturiei mincinoase.

În conformitate cu alin.(7) art.105 CPP RM, în mod obligatoriu, fiecare martor este întrebat dacă este soţ sau rudă apropiată cu vreuna din părţi şi în ce relaţii se află cu părţile. În cazul în care se dovedeşte a fi soţ sau rudă apropiată a bănuitului, învinuitului, inculpatului, martorului i se explică dreptul de a tăcea şi este întrebat dacă acceptă să facă declaraţii [8].

Legiuitorul a ales dintre actele de favorizare, pe care le poate comite un membru de familie, pe cel care constă într-o mărturie mincinoasă şi i-a atribuit caracter penal. Neîndoielnic, legiuitorul nu a vrut să lase nepedepsite orice acţiuni întreprinse împotriva justiţiei. *Este cazul martorului, membru de familie, care poate să tacă şi totuşi alege să declare mincinos.* Legiuitorul a înţeles să sancţioneze această conduită, când martorului i se atrage atenţia că poate fi sancţionat pentru mărturie mincinoasă şi totuşi face afirmaţii neconforme cu realitatea sau nu declară tot ceea ce ştie [7, p.3-12].

Considerăm că la fel de periculoasă este şi conduita aceluiaşi membru de familie care se autoînvinuieşte în mod nereal de comiterea unei fapte prevăzute de legea penală, pentru ca adevăratul autor să scape de răspunderea penală. Pentru argumentele invocate mai sus, apreciem că şi un membru de familie ar trebui sancţionat pentru inducerea în eroare a organelor judiciare atunci când se autoînvinuieşte în mod nereal de comiterea unei fapte prevăzute de legea penală [7, p.3-12].

Rezumând la cele cercetate, concluzionăm că expresia *„soţ(soţie) sau rudă apropiată"* urmează a fi înlocuită cât mai urgent cu expresia *„membru de familie"* pentru a înlătura situaţii similare în practica judiciară. Procedând astfel, se vor respecta prevederile internaţionale în vigoare şi se va asigura claritatea, previzibilitatea şi continuitea legii penale.

Dacă vom cerceta cu scrupulozitate prevederile legii penale, vom observa că norma juridico-penală prevăzută la alin.(1) art.323 CP RM nu incriminează expres nedenunţarea, ci doar favorizarea şi tăinuirea. Dacă vom pătrunde în esenţa favorizării încercând să o interpretăm, vom ajunge la concluzia că nedenunţarea este o formă a favorizării şi, de fapt, se cuprinde în acest termen.

Ce înseamnă nedenunţarea? Cum s-a opinat în doctrina de specialitate, nedenunţarea constituie omisiunea de a denunţa (înştiinţa) deîndată autorităţile, cu condiţia că se raportează la anumite infracţiuni dintre cele grave, deosebit de grave sau excepţional de grave.

Obligaţia de a denunţa este reglementată în materie penală (sub ameninţarea pedepsei, în caz de neîndeplinire), ca o exigenţă legală obiectivă, care se referă la o anumită faptă determinată comisă în realitatea concretă. Această instituţie se justifică printr-un *fundament subiectiv,* deoarece între anumite categorii de persoane există în mod constant, obişnuit, anumite legături personale caracterizate prin *solidaritate* şi *intensitate afectivă* de o asemenea natură, încât ar fi în mod real dramatic să se sancţioneze prin măsuri atât de severe ca cele specifice dreptului penal o conduită, într-adevăr, social indezirabilă, dar care reprezintă, totuşi, urmarea naturală a acestor sentimente, specifice relaţiilor respective, justificate individual şi sociomoral. Motivaţie subiectivă în protejarea unui membru de familie prezintă o intensitate – în abstract prezumată.

În opinia autorului Maria Oprea, infracţiunea cu privire la sesizarea justiţiei include: nedenunţarea; omisiunea sesizării; inducerea în eroare a organelor judiciare; influenţarea declaraţiilor [7, p.3-13].

În acest sens, Maria Oprea a apreciat că *înfăptuirea justiţiei* în sens larg cuprinde, pe lângă funcţia principală de jurisdicţie, şi funcţiile complementare de urmărire penală şi de executare a hotărârilor judecătoreşti şi a măsurilor judiciare, toate acestea concurând la înfăptuirea justiţiei.

Cu privire la infracţiunea de nedenunţare, se impune ca o necesitate *sancţionarea* ***conduitei pasive*** *a celor care află despre comiterea unor fapte prevăzute de legea penală pentru care s-a instituit obligaţia de înştiinţare* [7, p.3-13].

Maria Oprea apreciază însă că se impune o reaşezare a valorilor sociale ce trebuie protejate prin incriminarea nedenunţării, scoţând din această sferă interesele ce ţin de patrimoniu, astfel încât li s-a ataşat o protecţie penală doar valorilor referitoare la viaţa persoanei; atunci când alege aceste valori, legiuitorul pune în balanţă *principiul minimei intervenţii* şi *compatibilitatea valorilor alese* pentru a fi obiect juridic al unei infracţiuni cu prevederile constituţionale.

Din analiza principalelor reglementări europene cu privire la nedenunţare rezultă că *majoritatea incriminează omisiunea de a denunţa atât cu privire la pregătirea sau iminenţa comiterii unei fapte grave, cât şi cu privire la săvârşirea unei astfel de fapte*.

În acest sens, în Codul penal francez, spaniol ori finlandez se urmăreşte prevenirea ori limitarea efectelor unor crime care pun în pericol persoana, sănătatea acesteia sau mediul înconjurător. Codul penal italian

incriminează numai nedenunţarea unei fapte prevăzute de legea penală după ce aceasta s-a consumat. Codul penal spaniol impune chiar obligaţia persoanelor de a interveni pentru a împiedica comiterea unei infracţiuni care afectează viaţa persoanelor, integritatea, sănătatea sau libertatea sexuală a acestora [7, p.3-13].

Legiuitorul român a menţinut în noul Cod penal un concept tradiţional al infracţiunii de nedenunţare, chiar dacă a schimbat sfera faptelor ce trebuie aduse la cunoştinţa autorităţilor, întrucât nu a inclus în conţinutul obligaţiei de a denunţa şi *pregătirea comiterii unei infracţiuni,* astfel încât organele judiciare să poată interveni pentru a stopa fapte ce pun în pericol viaţa ori sănătatea persoanelor.

Faţă de aceste aspecte, în literatura de specialitate română se propune ca opţiunea legiuitorului român de a nu impune obligaţia denunţării pregătirii uneia dintre infracţiunile grave ce se poate comite împotriva persoanei să fie suplinită prin introducerea unei modalităţi alternative a faptei de nedenunţare care să incrimineze şi omisiunea înştiinţării organelor judiciare cu privire *la pregătirea unei infracţiuni de omor, lipsire de libertate, viol sau agresiune sexuală* [7, p.3-13].

Un aport considerabil în cercetarea problemei în cauză aparţine autorului Mihai Dunea. Autorul relatează: *„Este evident că dacă luarea la cunoştinţă despre comiterea infracţiunii respective avea loc la un moment în care aceasta era deja consumată, în mod cert nu se mai punea problema posibilităţii de împiedicare a consumării acesteia, ca efect al unei denunţări utile, nepedepsirea fiind într-o atare ipoteză garantată soţului sau rudelor apropiate. Doar în unele cazuri faptice, în care aceştia aflau despre săvârşirea respectivei infracţiuni încă de la momentul la care aceasta era în stadiul de act preparator (incriminat prin asimilare cu tentativa) sau – eventual – în curs de executare, o nedenunţare imediată putea ridica problema ratării unei intervenţii a organelor statului, cu aptitudine reală de împiedicare a consumării şi, astfel, a refuzului impunităţii, în schimbul (doar) al acordării unei reduceri a limitelor de pedeapsă. Ipoteză în care infracţiunea nedenunţată a fost săvârşită de o pluralitate de persoane, dintre care doar una verifică în raport de nedenunţător calitatea specificată în conţinutul cauzei de impunitate"* [4, p.123-126].

Atunci când există mai mulţi participanţi la infracţiunea de nedenunţare, iar dintre aceştia doar unul (unii) verifică calitatea de membru de familie cu persoana implicată în comiterea infracţiunii nedenunţate, se va putea prevala doar acest participant, iar nu şi ceilalţi, cauza specială de nepedepsire avută în vedere având caracter strict (pur) personal.

Forma participaţiei celui care întruneşte calitatea respectivă, tipul poziţiei de pe care o astfel de persoană participă la comiterea nedenunţării, este irelevantă, nepedepsirea profitându-i indiferent de determinarea calităţii sale de participant, după caz, ca autor, instigator sau complice, din moment ce recunoaştem ca principiu fundamental al dreptului penal modern caracterul personal al tragerii la răspundere penală şi al sancţionării infractorilor, astfel încât condiţiile de pedepsibilitate a fiecărui participant, indiferent de poziţia de pe care şi-a adus contribuţia la comiterea faptei, sunt autonome, nefiind subordonate condiţiilor de pedepsibilitate a altui participant la aceeaşi faptă [4, p.123-126].

Circumstanţele privitoare la faptă se răsfrâng asupra participanţilor numai în măsura în care aceştia le-au cunoscut sau le-au prevăzut. Prin urmare, dacă instigatorul a determinat patru persoane să săvârşească acte de agresiune împotriva victimei şi, în acest scop, le-a pus la dispoziţie obiecte apte de a produce moartea, acesta a prevăzut posibilitatea comiterii tentativei la infracţiunea de omor de către coautori şi, în consecinţă, va răspunde pentru instigare la tentativa la infracţiunea de omor [9].

La data de 21 ianuarie 2006, în jurul orei 21.00, inculpatul C.C., împreună cu martorii G.P., M.S. şi S.C., acţionând ca urmare a activităţii de instigare exercitată de inculpatul B.V., au lovit partea vătămată P.V., în mod repetat şi cu mare intensitate, în cap, trunchi şi membre, folosind obiecte contondente (bâte din lemn), cauzându-i astfel leziuni grave, care au pus în primejdie viaţa părţii vătămate.

Instanţa de judecată a reţinut că inculpatele C.A. şi G.G., audiate fiind în calitate de martor, au dat declaraţii mincinoase, relatând aspecte neconforme cu adevărul şi omiţând, cu ştiinţă, să declare aspecte cunoscute de ele care ar fi dus la identificarea şi dovedirea vinovăţiei autorilor infracţiunii de tentativă la omor calificat. Instanţa de judecată a mai reţinut că cele două inculpate au revenit, ulterior, asupra declaraţiilor, dar după ce a intervenit arestarea preventivă a autorilor infracţiunii de tentativă la omor calificat.

Astfel, cum sunt definite de doctrină, circumstanţele reale sunt legate de împrejurări anterioare, concomitente sau posterioare săvârşirii faptei şi privesc conţinutul atenuat sau agravat al faptei legat de mijloacele folosite, de împrejurările de loc, de timp în care fapta s-a săvârşit, de rezultatul produs. Sunt circumstanţe reale, a căror cunoaştere de către participanţi rezultă din însuşi modul în care a fost pregătită executarea,

cele privitoare la mijloacele de săvârşire, de pregătire, locul şi timpul comiterii faptei, situaţia sau starea persoanei împotriva căreia se săvârşeşte fapta.

În ceea ce priveşte critica apelantei inculpate C.A., privind greşita reţinere în sarcina sa şi a infracţiunii de favorizare a infractorului, constând în aceea că, prin aceeaşi acţiune de ascundere a adevărului, i-a ajutat în mod direct pe participanţii la comiterea infracţiunii, în sensul tergiversării tragerii la răspundere penală a autorilor tentativei la omor calificat asupra părţii vătămate P.V., Curtea de Apel a constatat că este întemeiată [9].

Favorizarea infractorului este o infracţiune comisivă, care se realizează prin ajutorul dat unui infractor, fără o înţelegere prealabilă sau în timpul săvârşirii infracţiunii, fie pentru a îngreuna sau zădărnici urmărirea penală, judecata sau executarea pedepsei, fie pentru a-i asigura folosul sau produsul respectiv.

Infracţiunea de favorizare a infractorului poate fi comisă în concurs cu alte infracţiuni, dacă mijlocul folosit de favorizator constituie prin el însuşi o infracţiune, situaţie în care se aplică regulile de la concursul de infracţiuni.

În doctrină şi practica judiciară s-a reţinut că nu există infracţiunea de favorizare a infractorului, dacă făptuitorul nu a comis acte concrete de ajutorare, ci a dat numai declaraţii mincinoase la organul de urmărire penală, afirmând că nu a avut cunoştinţă de săvârşirea infracţiunii.

Concluzii

Constatări *de lege lata:*

- Complice este persoana care cu intenţie înlesneşte sau ajută în orice mod la săvârşirea unei fapte prevăzute de legea penală, iar infracţiunea de favorizare a infractorului constituie ajutorul dat unui infractor, fără o înţelegere stabilită înainte sau în timpul săvârşirii infracţiunii, pentru a îngreuna sau zădărnici urmărirea penală, judecata sau executarea pedepsei ori pentru a asigura infractorului folosul sau produsul infracţiunii.
- Ceea ce deosebeşte în mod esenţial complicitatea de favorizare este faptul că în primul caz înţelegerea între autor şi complice este anterioară sau concomitentă cu săvârşirea faptelor autorului, în timp ce în cazul favorizării înţelegerea de a-l ajuta pe autor are loc după săvârşirea faptelor.
- Infracţiunea de favorizare a infractorului presupune, ca situaţie premisă, o infracţiune comisă anterior, iar ca element material al laturii obiective – un ajutor dat unui infractor (persoană care a săvârşit o infracţiune), în scopul de a îngreuna sau zădărnici urmărirea penală, judecata sau executarea pedepsei ori pentru a asigura infractorului folosul sau produsul infracţiunii comise.
- Infracţiunea de favorizare a infractorului poate fi comisă în concurs cu alte infracţiuni, dacă mijlocul folosit de favorizator constituie prin el însuşi o infracţiune, situaţie în care se aplică regulile de la concursul de infracţiuni.
- Obligaţia de a denunţa este reglementată în materie penală (sub ameninţarea pedepsei, în caz de neîndeplinire), ca o exigenţă legală obiectivă, care se referă la o anumită faptă determinată comisă în realitatea concretă.

Concluzii empirice relevante:

- Înţelegerea între o persoană şi autorii furtului de a transporta bunurile furate cu autoturismul, survenită într-un moment când bunurile fuseseră scoase din depozit şi erau duse spre a fi aruncate peste gardul curţii, constituie pentru cel dintâi infracţiunea de favorizare a infractorului, iar nu complicitate, deoarece ajutorul nu a fost dat autorului înainte sau în timpul săvârşirii infracţiunii, ci a survenit după consumarea acesteia, fără existenţa unei înţelegeri anterioare.
- Fapta de a avertiza, prin telefon, persoana care are calitatea de complice la săvârşirea infracţiunii de luare de mită să părăsească locul unde urma să fie surprinsă de organele judiciare în flagrant, primind suma de bani pretinsă ca mită, întruneşte elementele constitutive ale infracţiunii de favorizare a infractorului.

Recomandări *de lege ferenda:*

- Reieşind din interpretarea normelor existente în legea penală a Republicii Moldova, putem ajunge şi la situaţii absurde: se primeşte că ruda apropiată care nu conlocuieşte împreună cu infractorul, nu se află cu el în relaţii de afectivitate şi susţinere morală, se bucură de această protecţie juridico-penală, iar persoana care concubinează cu infractorul, relaţia fiind una afectivă şi întemeiată pe valori morale

identice celor pe care le împartăşă soţii, pe de o parte, este recunoscută de lege în art133[1] CP RM, ca *membru de familie*, însă efectele alin.(2) art.323 CP RM nu se răsfrâng asupra acesteia, deoarece nu este *soţ (soţie)* sau *rudă apropiată*. Rezumând la cele cercetate, concluzionăm că expresia *„soţ(soţie) sau rudă apropiată"* urmează a fi înlocuită cât mai urgent cu expresia *„membru de familie"*, pentru a înlătura situaţii similare în practica judiciară. Procedând astfel se vor respecta prevederile internaţionale în vigoare şi se va asigura claritatea, previzibilitatea şi continuitatea legii penale.

Referinţe:

1. *Arhiva Înaltei Curţi de Casaţie şi Justiţie a României. Secţia penală. Decizia nr.1072 din 27 februarie 2002.*
2. *Arhiva Înaltei Curţi de Casaţie şi Justiţie a României. Secţia penală. Decizia nr.2345 din 02 iulie 2012.*
3. *Arhiva Înaltei Curţi de Casaţie şi Justiţie a României. Secţia penală. Decizia nr.1978 din 27 mai 2009.*
4. DUNEA, M. Constante modificări în structura cauzei speciale de nepedepsire întemeiată pe relaţiile de căsătorie ori rudenie ale infractorului în cazul incriminării nedenunţării unor infracţiuni contra siguranţei statului/securităţii naţionale, în lumina tranziţiei legislative de la Codul penal din 1968 la Noul Cod penal din 2009. În: *Analele Ştiinţifice ale Universităţii „Alexandru Ion Cuza"*, Iaşi. Tomul LVIII, *Ştiinţe Juridice*, 2012, nr.1, p.118-119. https://laws.uaic.ro/files/docs/articole/2012/volI/07_Mihai_Dunea.pdf (Accesat: 27.04.2016)
5. CORCEA, N. Victima violenţei în familie în dreptul internaţional şi în dreptul penal substanţial: interpretări şi propuneri *de lege ferenda*. În: *Studia Universitatis Moldaviae*, 2015, nr.8(88). Seria *„Ştiinţe sociale"* (ISSN 1814-3199, ISSN online 2345-1017), p.95-108, p.103. http://oaji.net/articles/2015/2053-1448354565.pdf (Accesat: 13.05.2016)
6. Directiva 2012/29/UE a Parlamentului European şi a Consiliului din 25 octombrie 2012 de stabilire a unor norme minime privind drepturile, sprijinirea şi protecţia victimelor criminalităţii şi de înlocuire a Deciziei-cadru 2001/220/JAI a Consiliului. http://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=CELEX%3A32012L0029 (Accesat: 13.05.2016)
7. OPREA, M. *Infracţiuni contra înfăptuirii justiţiei:* Rezumat. – Bucureşti: Universitatea „Nicolae Titulescu", 2014. 53 p. http://www.univnt.ro/rezumate_doctorat/index.php?dir=Drept%2F&download=Oprea+Maria.pdf (Accesat: 11.05.2016).
8. Cod de procedură penală al Republicii Moldova, nr.122 din 14.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2003, nr.104-110.
9. *Arhiva Înaltei Curţi de Casaţie şi Justiţie a României. Secţia penală. Decizia nr.2303 din 28 iunie 2012.*

Prezentat la 18.05.2016

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2016, nr.3(93)
Seria "Ştiinţe sociale" *ISSN 1814-3199,* *ISSN online 2345-1017,* *p.67-73*

LATURA SUBIECTIVĂ A INFRACŢIUNILOR VAMALE POTRIVIT LEGISLAŢIEI REPUBLICII MOLDOVA

Aurel Octavian PASAT

Universitatea de Stat din Moldova

În cadrul studiului întreprins este supusă investigaţiei latura subiectivă a infracţiunilor prevăzute la art.248 şi 249 CP RM (infracţiunile de contrabandă şi cele de eschivare de la achitarea plăţilor vamale). Se argumentează că infracţiunile vamale pot fi comise doar cu intenţie directă. În acelaşi timp, se demonstrează că eschivarea de la achitarea plăţilor vamale este comisă cu un scop special, acesta constituind semn obligatoriu al componenţei de infracţiune. Se arată că pentru a fi în prezenţa contrabandei prelungite este necesar ca făptuitorul să manifeste o intenţie unică, dublată de un scop unic, faţă de toate acţiunile infracţionale comise.

Cuvinte-cheie: *contrabandă, eschivare, plăţi vamale, intenţie, scop, motiv, latura subiectivă, semn obligatoriu.*

SUBJECTIVE SIDE OF THE CUSTOMS OFFENCE ACCORDING REPUBLIC OF MOLDOVA LEGISLATION

In the study conducted is investigated subjective side of offenses mentioned in art.248 and 249 PC RM (crimes of smuggling and the evasion of customs payments). It is argued that customs offenses can be committed only with direct intention. At the same time, it is demonstrates that the evasion of customs payments is committed with special purpose, this being mandatory sign of a crime. It shows that to be in the presence of prolonged smuggling it is necessary that the perpetrator to manifest single intention, coupled with a unique purpose, to all committed criminal actions.

Keywords: *smuggling, evasion, customs payments, intention, purpose, reason, subjective side, mandatory sign.*

Latura subiectivă face parte din conţinutul constitutiv al infracţiunii, având ca elemente componente: elementul subiectiv (vinovăţia cu modalităţile sale), mobilul şi scopul, ca cerinţe esenţiale ale unor infracţiuni. Or, latura subiectivă constă în atitudinea psihică a persoanei care a săvârşit infracţiunea, atitudine alcătuită din elemente intelective, afective şi volitive, pe baza cărora se stabileşte vinovăţia.

A.Mariţ menţionează: „Vinovăţia priveşte latura subiectivă a infracţiunii, latură care cuprinde două componente, doi factori: conştiinţa şi voinţa. Conştiinţa deliberează asupra săvârşirii faptei şi asupra tuturor motivelor care pot determina luarea unei hotărâri, se produce o trecere de la manifestarea de conştiinţă la manifestarea de voinţă, care, diriguită de conştiinţă, mobilizează şi dinamizează energiile necesare în vederea şi pentru punerea în executare a hotărârii luate, această răsfrângere a factorului de conştiinţă asupra faptului de voinţă, ceea ce constituie aspectul caracteristic al laturii subiective care este vinovăţia" [1, p.173].

În acest sens, latura subiectivă a componenţei infracţiunii constituie partea interioară a infracţiunii, care determină atitudinea psihică a făptuitorului faţă de fapta prejudiciabilă săvârşită şi faţă de urmările acesteia, sub raportul conştiinţei, voinţei şi emoţiilor sale.

Privitor la infracţiunile prevăzute la art.248 CP RM reunite sub denumirea marginală de contrabandă, precizăm că acestea sunt comise intenţionat. Ne alăturăm punctului de vedere exprimat de T.A. Dicanova, în acord cu care trecerea din neglijenţă a mărfurilor peste frontiera vamală eludându-se controlul vamal sau prin nedeclarare ori declarare neautentică nu poate forma componenţa de contrabandă [2, p.150; 3, p.37]. Tot aşa şi S.Dorojcov indică asupra faptului că dacă trecerea bunurilor se face prin nedeclararea din imprudenţă a acestora, răspunderea penală pentru contrabandă se exclude [4, p.9]. Autorii ruşi V.D. Laricev şi N.S. Ghilimutdinova menţionează, în general, că infracţiunile economice pot fi comise doar intenţionat [5, p.150].

Referitor la modalitatea concretă a intenţiei, în teoria dreptului penal se relevă că infracţiunile prevăzute la art.248 CP RM pot fi comise doar cu intenţie directă [6, p.680; 7, p.196; 8, p.459; 9, p.540; 10, 292; 11, p.135]. Şi în literatura de specialitate străină se remarcă o poziţie similară [12, p.24; 13, p.297; 14, p.567; 15, p.20; 16, p.24; 17, p.19; 18, p.52; 19, p.153; 20, p.87; 3, p.37; 4, p.9; 21, p.75; 22, p.78]. Astfel, infracţiunile prevăzute la art.248 CP RM nu pot fi comise cu intenţie indirectă (eventuală) sau din imprudenţă [23, p.83]. Totuşi, apare ca firească întrebarea: de ce infracţiunile specificate la art.248 CP RM nu pot fi comise din imprudenţă sau cu intenţie indirectă? Răspunzând la această întrebare, accentuăm că infracţiunile formale (aşa cum sunt şi infracţiunile reunite sub denumirea marginală de contrabandă) nu pot fi comise decât cu

© Universitatea de Stat din Moldova, 2016

intenţie directă. Imprudenţa, ca formă a vinovăţiei, este străină componenţelor de infracţiune formale. Acelaşi lucru este valabil pentru intenţia indirectă. În acest sens, în doctrină se arată, cu drept cuvânt, că, în ce priveşte vinovăţia faţă de însăşi acţiunea ce formează latura obiectivă a infracţiunilor formale, aceasta poate să se exprime doar sub forma intenţiei directe, deoarece voinţa persoanei în aceste cazuri este îndreptată spre săvârşirea acţiunii [24, p.214]. Are dreptate autorul bielorus A.Z. Ignatiuc când afirmă că în lipsa intenţiei directe a persoanei ce trece bunuri peste frontiera vamală aceasta nu poate fi trasă la răspundere penală pentru comiterea infracţiunilor de contrabandă [21, p.76]. În cele din urmă, nu putem îmbrăţişa punctul de vedere al acelor autori care consideră că infracţiunile de contrabandă pot fi comise atât cu intenţie directă, cât şi cu intenţie indirectă [25, p.398; 26, p.538]. Şi practica judiciară este uniformă în ceea ce priveşte modalitatea intenţiei. Ilustrativă în acest sens este următoarea speţă: *S.R., la 21.03.2013, aflându-se pe teritoriul Republicii Moldova, acţionând cu intenţie directă (*sublinierea ne aparţine – n.a.*), urmărind scopul trecerii prin contrabandă a mărfurilor în proporţii deosebit de mari peste frontiera vamală a Republicii Moldova, în prealabil a ascuns în locuri special pregătite un lot de marfă constituit din medicamente* [27].

În altă privinţă, în opinia lui Iu.I. Sucicov, intenţia directă în cadrul infracţiunilor de contrabandă cuprinde în sine conştientizarea de către făptuitor a caracterului socialmente periculos al faptei comise (acţiunii sau inacţiunii), previziunea urmărilor prejudiciabile şi dorinţa survenirii acestora [18, p.52]. Nu putem susţine acest punct de vedere, deoarece infracţiunile prevăzute la art.248 CP RM sunt formale, ceea ce face inadmisibil ca atitudinea psihică a făptuitorului să cuprindă previziunea urmărilor prejudiciabile, cu atât mai mult dorinţa survenirii lor. Atitudinea psihică a făptuitorului se reduce la conştientizarea caracterului prejudiciabil al acţiunii/inacţiunii comise şi la dorinţa acestuia de a le săvârşi.

În aceeaşi ordine de idei, potrivit opiniei expuse de I.V. Rozumani, latura subiectivă a infracţiunilor de contrabandă se caracterizează prin vinovăţie sub forma intenţiei directe, când persoana conştientizează pericolul social al acţiunilor sale de trecere ilegală peste frontiera vamală a unor mărfuri concrete sau a altor bunuri şi doreşte săvârşirea acestora. Conştientizarea caracterului socialmente periculos al trecerii ilegale peste frontiera vamală a bunurilor, care sunt limitate sau interzise în circuitul civil, presupune atât înţelegerea faptică de către vinovat, cât şi înţelegerea socială a celor comise [28, p.16]. Deci, făptuitorul trebuie să conştientizeze nu doar caracterul prejudiciabil al faptei sale, ci şi calităţile bunurilor trecute ilegal peste frontiera vamală. Astfel, dacă făptuitorul trece peste frontiera vamală substanţe narcotice, atitudinea psihică a acestuia trebuie să cuprindă conştientizarea faptului că introduce sau scoate pe/de pe teritoriul vamal nu doar simple bunuri, ci substanţe narcotice. Deci, atunci când legea cere prezenţa unor calităţi speciale pentru bunurile trecute peste frontiera vamală făptuitorul trebuie să conştientizeze că bunurile respective posedă calităţile cerute de lege. De exemplu, pentru a fi în prezenţa contrabandei calificate, prevăzute la alin.(4) art.248 CP RM, este necesar ca făptuitorul să cunoască că trece peste frontiera vamală valori culturale, dar nu alte tipuri de bunuri. Dacă făptuitorul crede eronat că trece peste frontiera vamală bunuri ce nu posedă anumite calităţi speciale, deşi bunurile aveau o astfel de calitate (acesta crede că trece peste frontiera vamală medicamente, dar în realitate bunurile trecute ilegal constituie substanţe narcotice), calificarea celor comise se va face în corespundere cu conţinutul şi orientarea intenţiei persoanei vinovate, adică potrivit alin.(1) art.248 CP RM (cu condiţia prezenţei proporţiilor mari), cu reţinerea suplimentară a art.27 CP RM. Alta va fi soluţia de calificare în ipoteza în care făptuitorul consideră eronat că trece peste frontiera vamală bunuri ce posedă anumite calităţi speciale, în realitate bunurile trecute ilegal neavând vreo calitate specială. De exemplu, dacă făptuitorul consideră că trece peste frontiera vamală substanţe narcotice, în realitate acestea fiind simple medicamente, cele comise nu pot fi încadrate potrivit alin.(1) art.248 CP RM, ci ca tentativă la contrabanda calificată, adică în conformitate cu art.27, alin.(2) art.248 CP RM. Aceasta deoarece intenţia infractorului a fost îndreptată spre trecerea ilegală peste frontiera vamală nu a unor simple bunuri, ci a unor bunuri ce se bucură de anumite calităţi speciale, conferite de legiuitor la adoptarea textului normei de incriminare. Totodată, între intenţia făptuitorului şi cele comise în realitatea obiectivă există o necorespundere. Intenţia făptuitorului nu şi-a găsit concretizarea deplină în realitatea obiectivă. Acesta a avut intenţia de a trece peste frontiera vamală substanţe narcotice, dar a trecut simple medicamente. Deci, intenţia făptuitorului nu a fost realizată integral, pentru care fapt la calificare trebuie reţinută norma de la art.27 CP RM.

De asemenea, în practică pot fi întâlnite cazuri când unele persoane sunt folosite în acţiunile de contrabandă fără ştirea lor. Astfel, ele nu întrunesc latura subiectivă a componenţei de infracţiune. Din dispoziţiile legale reiese că asemenea persoane nu urmează a fi trase la răspundere penală [23, p.84]. Fiind induse în

eroare şi, respectiv, folosite în calitate de instrument la săvârşirea infracţiunii, acestea nu-şi dau seama de caracterul prejudiciabil al celor comise, motiv din care cele săvârşite sunt considerate ca fiind comise fără vinovăţie.

În alt registru, în literatura de specialitate se indică asupra faptului că infracţiunile de contrabandă, în cele mai dese cazuri, sunt comise cu intenţie premeditată [17, p.19]. Într-adevăr, deseori făptuitorul ia din timp decizia de a trece bunurile peste frontiera vamală, interval în interiorul căruia acesta meditează asupra modului şi mijloacelor de săvârşire a contrabandei. Tot în acest interval de timp făptuitorul recurge la diverse acte de pregătire a activităţii infracţionale (de exemplu, pregăteşte locurile speciale unde vor fi tăinuite bunurile de controlul vamal etc.). În acest sens, în doctrină se arată că pregătirea de infracţiune este posibilă doar atunci când făptuitorul manifestă intenţie premeditată [29, p.166].

În calitate de semne facultative ale laturii subiective pot să apară *motivul (mobilul)* şi *scopul*. G.P. Cacichina menţionează că în contextul infracţiunilor de contrabandă motivul şi scopul nu au importanţă juridico-penală, ca, ulterior, acelaşi autor să se contrazică, afirmând că, de fapt, interesul material este prezent în cazul săvârşirii oricărei fapte de contrabandă [16, p.24]. Avem unele rezerve faţă de respectiva afirmaţie. În primul rând – chiar dacă în cele mai dese cazuri făptuitorul este ghidat de interesul material la săvârşirea infracţiunii, nu putem exclude totalmente ipoteza săvârşirii contrabandei în baza unui alt imbold interior decât interesul material. De aceea, susţinem pe deplin poziţia din doctrină, potrivit căreia normele ce incriminează contrabanda nu indică la motivul sau scopul acţiunilor infracţionale, considerent din care semnele nominalizate nu intră în categoria semnelor obligatorii ale laturii subiective, neavând influenţă la calificarea celor comise [17, p.19]. În al doilea rând – nu putem nega importanţa motivului şi scopului la aprecierea juridico-penală a faptelor de contrabandă. Este drept că acestea constituie semne facultative ale laturii subiective a contrabandei. Deci, nu au importanţă la calificare. În acelaşi timp, motivul şi scopul au importanţă la individualizarea pedepsei penale, la caracterizarea personalităţii infractorului etc. În acest sens, potrivit alin.(2) art.96 CPP RM [30], concomitent cu circumstanţele care urmează să fie dovedite în procesul penal, trebuie să fie descoperite cauzele şi condiţiile ce au contribuit la săvârşirea infracţiunii. În cele din urmă, nu putem fi de acord cu opinia autorului sus-enunţat precum că motivul şi scopul nu au importanţă juridico-penală. De fapt, acestea nu au relevanţă doar la calificarea infracţiunilor de contrabandă. În rest, importanţa acestora este incontestabilă. De aceea, susţinem cele conturate în doctrină: „Contrabanda se atribuie la categoria infracţiunilor, la săvârşirea cărora motivul şi scopul nu influenţează la calificare. Această circumstanţă, însă, nu semnifică neapărat că, la investigarea contrabandei, identificarea motivului şi scopului infracţiunii nu joacă un rol important. Infracţiunile de contrabandă, ca orice infracţiuni intenţionate, în fiecare caz concret au la bază un motiv şi un scop, considerent din care identificarea lor şi aprecierea de către organele de urmărire penală şi instanţa de judecată are importanţă considerabilă la determinarea gradului de pericol social al celor comise, al personalităţii făptuitorului, care, în cele din urmă, are relevanţă la stabilirea pedepsei" [18, p.49].

Deci, motivul şi scopul nu sunt semne obligatorii ale infracţiunilor de contrabandă. Pe aceeaşi poziţie se află R.Sobieţki [31, p.148]. Făptuitorul poate fi ghidat de orice motiv la săvârşirea infracţiunilor şi să tindă spre realizarea oricărei finalităţi. În orice caz, la calificare nu interesează care a fost motivul ce l-a determinat pe făptuitor să recurgă la săvârşirea faptei infracţionale, precum şi nici scopul pe care acesta dorea să-l atingă. Scopul şi motivul, neavând importanţă la calificare, pot fi luate în calcul doar în planul caracterizării personalităţii făptuitorului şi individualizării judiciare a pedepsei penale. Totuşi, în cele mai dese cazuri, interesul material este imboldul ce determină făptuitorul la săvârşirea infracţiunilor prevăzute la art.248 CP RM. În acest context, în doctrină se arată că în calitate de motiv al săvârşirii faptelor de contrabandă cel mai des întâlnit este interesul material, atunci când făptuitorul doreşte să se folosească de calităţile utile ale obiectelor trecute peste frontiera vamală sau să le comercializeze la un preţ mai mare [28, p.16]. Iu.I. Sucikov punctează că interesul material este întâlnit în circa 90% din infracţiunile de contrabandă comise [18, p.50].

În acelaşi timp, se menţionează că infracţiunile de contrabandă pot fi comise şi în lipsa interesului material (de exemplu, se va considera contrabandă trecerea bunurilor peste frontiera vamală pentru sine, pentru colecţionare) [28, p.16]. Pe lângă interesul material, Iu.I. Sucikov evidenţiază următoarele motive care pot determina făptuitorul la comiterea faptelor de contrabandă: perceperea eronată a atribuţiilor de serviciu, carierismul, relaţiile prieteneşti sau alte motive personale, dorinţa de a poseda bunuri interzise pentru import sau export [18, p.50]. Suplimentar, în doctrină se subliniază că în calitate de motiv al infracţiunilor prevăzute la art.248 CP RM pot să apară: dorinţa făptuitorului de a-şi asigura propriul consum de substanţe narcotice sau

psihotrope; năzuinţa de a facilita săvârşirea altor infracţiuni (de exemplu, atunci când obiectul material al infracţiunii îl reprezintă armamentul, dispozitivele explozive, muniţiile etc.) etc. [8, p.459; 10, p.292; 11, p.135].

La fel ca şi motivul, scopul constituie semn facultativ al infracţiunilor de contrabandă. Drept exemple de scop pot servi: înlesnirea săvârşirii unor infracţiuni; scopul de cupiditate, scopul de înstrăinare, scopul de a întrebuinţa bunurile pentru propriul consum etc.

În viziunea lui I.Macari, la comiterea infracţiunilor de contrabandă făptuitorul urmăreşte întotdeauna scopul de cupiditate [32, p.262], opinie pe care nu o susţinem, deoarece un atare scop nu este prevăzut expres în dispoziţia normei de incriminare. Acesta nu rezultă nici implicit, deşi în practica judiciară este reţinut un atare scop. Ilustrativă, în acest sens, este următoarea speţă din practica judiciară: *N.V., acţionând în calitate de complice, prin înţelegere prealabilă cu alte persoane la moment neidentificate, urmărind scopul obţinerii profitului ilicit prin săvârşirea contrabandei cu ţigări în proporţii deosebit de mari, au pus la cale pregătirea şi realizarea infracţiunii de contrabandă peste frontiera moldo-română* [33].

În cadrul acestui segment de cercetare se impune a da răspuns la următoarea întrebare: prin comiterea infracţiunilor prevăzute la art.248 CP RM urmăreşte oare făptuitorul scopul eschivării de la achitarea plăţilor vamale? Pentru a răspunde la respectiva întrebare, facem trimitere la alegaţiile autorilor ruşi O.Cruglova şi A.Cotelnikov care, replicând unui alt autor rus, indică: „V.Filimonov susţine că faptele de contrabandă sunt comise doar în scopul eschivării de la achitarea plăţilor vamale. Însă, el se înşeală, deoarece în practică deseori acestea nu sunt săvârşite în scopul eschivării de la achitarea plăţilor vamale. De exemplu, pot fi trecute mărfuri în baza unor documente false, dar cu achitarea plăţilor necesare" [34, p.21].

Tot în conjunctura scopului urmărit de făptuitor la săvârşirea faptelor consemnate la art.248 CP RM urmează fi abordată chestiunea dacă are sau nu relevanţă la stabilirea momentului de consumare faptul realizării scopului ţintit. Considerăm că realizarea scopului excede latura obiectivă a contrabandei, motiv pentru care nu are relevanţă la identificarea momentului de consumare. Plus la aceasta, consumarea faptei de trecere a bunurilor peste frontiera vamală nu implică automat atingerea finalităţii urmărite de făptuitor prin săvârşirea acţiunii prejudiciabile. Or, în cele mai dese cazuri, pentru realizarea scopului ţintit de persoana vinovată nu este suficientă trecerea bunurilor peste frontiera vamală. Este necesară întreprinderea unor acţiuni suplimentare ulterior consumării faptelor de contrabandă. De exemplu, pe lângă scoaterea bunurilor peste frontiera vamală a Republicii Moldova este necesară introducerea acestora pe teritoriul vamal al României, ca ulterior, pe acel teritoriu, făptuitorul să poată realiza acţiuni suplimentare în privinţa bunurilor trecute peste frontiera vamală, în măsura în care acestea vor permite atingerea finalităţii dorite. În acest sens, corect se menţionează în literatura de specialitate că momentul consumării faptelor de contrabandă nu coincide în timp cu momentul atingerii rezultatului infracţional [18, p.51]. În orice caz, pentru calificarea faptelor de contrabandă nu contează dacă persoana vinovată a atins sau nu scopul ţintit, după cum nu contează în ce a constat acest scop.

Tot în contextul laturii subiective a infracţiunilor specificate la art.248 CP RM urmează de polemizat asupra aspectului ce ţine de forma prelungită a infracţiunii. În special, se impune delimitarea infracţiunii unice prelungite de concursul de infracţiuni. În corespundere cu alin.(1) art.30 CP RM, se consideră infracţiune prelungită fapta săvârşită cu intenţie unică, caracterizată prin două sau mai multe acţiuni infracţionale identice, comise cu un singur scop, alcătuind în ansamblu o infracţiune. Prin extrapolare, din definiţia citată rezultă că pentru a fi în prezenţa contrabandei prelungite este necesar ca făptuitorul să manifeste o intenţie unică, dublată de un scop unic, faţă de toate acţiunile infracţionale comise. *Per a contrario*, dacă acesta manifestă intenţii diferite faţă de episoadele infracţionale, cele comise vor constitui concurs de infracţiuni. În context, autorii V.Berliba şi R.Cojocaru semnalează că prin repetarea acţiunilor-inacţiunilor infracţiunea prelungită se aseamănă cu concursul de infracţiuni, deosebirea fiind sub aspectul laturii subiective: la infracţiunile prelungite existând o intenţie unică (un singur scop), iar la concursul de infracţiuni – atâtea intenţii, câte infracţiuni se află în concurs [35, p.13-15].

Susţinem cele exprimate în doctrină precum că dacă, în fapt, o persoane comite, la intervale diferite de timp, dar în executarea aceleiaşi rezoluţii infracţionale, acţiuni care prezintă, fiecare în parte, conţinutul infracţiunii de contrabandă, câtă vreme se stabileşte judiciar unitatea de rezoluţii infracţionale care străbate toate activităţile de contrabandă ale aceleiaşi persoane comise la intervale diferite de timp, în drept, regulile imperative ale infracţiunii continuate sunt şi rămân aplicabile în mod inevitabil [36, p.89]. Nedeterminarea unităţii de rezoluţiune, arată R.Sobieţki, poate indica asupra calificării faptei prin concurs de infracţiuni [31, p.121].

În ce priveşte infracţiunile prevăzute la art.249 CP RM, reunite sub denumirea marginală de eschivare de la achitarea plăţilor vamale, menţionăm că acestea pot fi comise doar cu intenţie directă, opinie susţinută şi de doctrină [14, p.579; 6, p.687; 32, p.263; 22, p.94; 5, p.149; 37, p.37; 10; p.297; 8, p.468; 11, p.139]. Argumentul întru susţinerea poziţiei date este, de această dată, diferit de cel reliefat în cazul infracţiunilor de contrabandă. Aceasta deoarece infracţiunile prevăzute la art.249 CP RM sunt materiale, dar nu formale.

Totuşi, faptele consemnate la art.249 CP RM pot fi comise doar cu intenţie directă, deoarece în conţinutul componenţelor de infracţiune legiuitorul a inclus scopul în calitate de semn constitutiv. Nu este posibil ca făptuitorul să dorească atingerea unui rezultat anumit şi în acelaşi timp să admită săvârşirea faptei prejudiciabile. Or, dacă doreşte atingerea scopului propus, atunci acesta doreşte şi săvârşirea inacţiunii prejudiciabile, nu însă o admite.

În acest sens, nu avem cum să nu fim de acord cu cele reliefate în doctrină: „Deoarece făptuitorul urmăreşte finalitatea propusă şi, implicit, rezultatul prin care se poate realiza această finalitate, scopul infracţiunii este ataşat exclusiv intenţiei directe, care devine astfel intenţie calificată ca scop" [38, p.7]. Autorul C.Timofei la fel susţine că nu este posibil ca făptuitorul să admită conştient orice finalitate a acţiunii sale prejudiciabile, din moment ce îşi propune să realizeze un scop anume [39, p.216].

Deci, deoarece făptuitorul manifestă intenţie directă faţă de faptă şi urmarea prejudiciabilă a acesteia, putem afirma că el conştientizează caracterul prejudiciabil al faptei sale (inacţiunii), prevede posibilitatea survenirii urmării prejudiciabile exprimate prin neachitarea plăţilor vamale în termenul stabilit şi doreşte survenirea unei astfel de urmări.

Reiterăm că în conţinutul componenţelor de infracţiune de la art.249 CP RM scopul apare în calitate de semn obligatoriu. Acesta nu este indicat expres în textul legii penale, dar rezultă prin interpretare, în coraport cu celelalte semne ale componenţei de infracţiune, şi din esenţa juridică a unei astfel de fapte infracţionale. În doctrină se arată că scopul infracţiunii devine semn obligatoriu atunci când: a) este prevăzut expres în dispoziţia normei incriminatorii *sau* b) este dedus din natura juridică a infracţiunii [29, p.173]. În ce priveşte infracţiunile prevăzute la art.249 CP RM, scopul acestora rezultă din elementul material al infracţiunii. Tocmai lipsa scopului denotă încadrarea celor comise potrivit alin.(13) art.287 C.contr. RM (neachitarea în termen a drepturilor de import şi de export) [40].

Obligativitatea identificării scopului exprimat în dorinţa făptuitorului de a nu achita plăţile vamale, pentru încadrarea celor comise potrivit art.249 CP RM, este susţinută şi în literatura de specialitate autohtonă. Bunăoară, S.Brînza, V.Stati şi Gh.Nicolaev menţionează că scopul special al infracţiunilor specificate la art.249 CP RM constă în neachitarea la bugetul public naţional a plăţilor vamale [41, p.857; 8, p.468; 10, p.297; 11, p.139].

Şi practica judiciară reţine scopul drept semn obligatoriu al infracţiunilor prevăzute la art.249 CP RM. Ilustrative în acest sens sunt următoarele fragmente din practica judiciară unde făptuitorii au fost condamnaţi în baza art.249 CP RM: *SC „AMG" SRL, urmărind scopul eschivării de la achitarea plăţilor vamale* (sublinierea ne aparţine – n.a.)...[42]; *la data de 19.09.2014, C.N. a încărcat mărfurile în autocar şi, urmărind scopul eschivării de la achitarea plăţilor vamale în proporţii mari* (sublinierea ne aparţine – n.a.)...[43].

Aşadar, scopul infracţiunii constă în dorinţa făptuitorului de a nu achita plăţile (drepturile de import/ export) cuvenite în bugetul de stat la trecerea bunurilor peste frontiera vamală a Republicii Moldova.

Totodată, nu putem susţine punctul de vedere exprimat în doctrină precum că scopul urmărit de făptuitor la comiterea infracţiunilor prevăzute la art.249 CP RM constă în obţinerea unui venit prin neachitarea plăţilor vamale [26, p.541; 25, p.401]. De fapt, persoana nu urmăreşte obţinerea unui venit, ci eschivarea de la achitarea plăţilor vamale cuvenite.

Motivul infracţiunii, însă, nu are relevanţă la calificare potrivit art.249 CP RM, fiind un semn facultativ. La săvârşirea faptei prejudiciabile, făptuitorul poate fi ghidat de orice motiv. Cel mai des întâlnit este interesul material. Nu este exclusă prezenţa altor motive.

În rezultatul investigaţiei efectuate formulăm următoarele ***concluzii***:

1) Infracţiunile reunite sub denumirea marginală de contrabandă şi cele reunite sub denumirea marginală de eschivare de la achitarea plăţilor vamale sunt susceptibile de comitere doar cu intenţie directă.
2) În ipoteza infracţiunilor prevăzute la art.249 CP RM făptuitorul urmăreşte realizarea unui scop special – de a nu achita plăţile (drepturile de import/export) cuvenite în bugetul de stat la trecerea bunurilor peste frontiera vamală a Republicii Moldova.

3) Pentru a fi în prezenţa contrabandei prelungite este necesar ca făptuitorul să manifeste o intenţie unică, dublată de un scop unic, faţă de toate acţiunile infracţionale comise.
4) Pentru încadrarea celor comise potrivit art.248 şi 249 CP RM nu interesează care a fost motivul ce l-a determinat pe făptuitor să recurgă la săvârşirea faptei infracţionale.

Referinţe:

1. MARIŢ, A. *Evoluţia conceptelor şi a reglementărilor cu privire la vinovăţia penală*. Bălţi: Tipografia Centrală, 2005. 288 p.
2. ДИКАНОВА, Т.А., ОСИПОВ, В.Е. *Борьба с таможенными преступлениями и отмыванием «грязных» денег: Методическое пособие*. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. 310 с.
3. *Расследование контрабанды: Практическое пособие* / Под ред. СКВОРЦОВА К.Ф. Москва: Юристъ, 1999. 208 с.
4. ДОРОЖКОВ, С. *Уголовно-правовая характеристика контрабанды*. В: *Законность*, 2003, №1, с.6-9.
5. ЛАРИЧЕВ, В.Д., ГИЛЬМУТДИНОВА, Н.С. *Таможенные преступления*. Москва: Экзамен, 2001. 608 с.
6. ГЫРЛА, Л.Г., ТАБАРЧА, Ю.М. *Уголовное право Республики Молдова. Часть Особенная. Том I*. Кишинэу: Cartdidact, 2010. 712 с.
7. BRÎNZA, S., STATI, V. *Drept penal. Partea Specială. Vol.II*. Chişinău: Tipografia Centrală, 2011. 1322 p.
8. STATI, V. *Infracţiuni economice: Note de curs*. Chişinău: CEP USM, 2014. 529 p.
9. BARBĂNEAGRĂ, A., ALECU, Gh., BERLIBA, V. et al. *Codul penal al Republicii Moldova. Comentat. Adnotat*. Chişinău: Sarmis, 2009. 860 p.
10. BRÎNZA, S., STATI, V. *Tratat de drept penal. Partea Specială. Vol.II*. Chişinău: Tipografia Centrală, 2015. 1300 p.
11. STATI, V. *Infracţiuni săvârşite în sfera activităţii economice externe (art.248 şi 249 CP RM): studiu de drept penal*. În: *Revista USM „Studia Universitatis Moldaviae"*, 2014, nr.8(78), p.124-141.
12. САИДОВ, Ш.Н. *Уголовная ответственность за контрабанду по законодательству Республики Таджикистан:* Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва, 2011. 29 p.
13. *Уголовное право России. Особенная часть* / Под ред. Рарога А.И. Москва: ЭКСМО, 2009. 704 с.
14. *Учебно-практический комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации* / Под ред. Жалинского А.Э. Москва: ЭКСМО, 2005. 1088 с.
15. МОДЕСТОВ, П.А. *Контрабанда: общественная опасность, квалификация, вопросы ответственности*: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Нижний Новгород, 2002. 30 с.
16. КАЧКИНА, Г.П. *Контрабанда как таможенное преступление*: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Владивосток, 2003. 30 с.
17. ГИРЯЕВ, Г.С. *Криминологическая характеристика и уголовно-правовые меры противодействия контрабанде*: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Санкт-Петербург, 2005. 22 с.
18. СУЧКОВ, Ю.И. *Таможенные преступления: учебное пособие*. Калининград: Калининградский государственный университет, 2000. 82 с.
19. ВАСИЛЬЧИКОВ, И.С. *Преступления в сфере экономики*. Ростов-на-Дону: Феникс, 2007, с.13-14.
20. ВЕРИН, В.П. *Преступления в сфере экономики. Серия „Российское право: теория и практика". Учебно-практическое пособие*. Москва: Дело, 1999. 200 с.
21. ИГНАТЮК, А.З. *Контрабанда и иные правонарушения во внешнеэкономической деятельности: Теория и практика расследования*. Москва: Амалфея, 2001. 320 с.
22. ВИТВИЦКИЙ, А.А. *Преступления в сфере внешнеэкономической деятельности (криминологические и уголовно-правовые аспекты): Учебное пособие*. Москва: ИКЦ „Март", 2003. 112 с.
23. PASAT, O. Analiza juridico-penală a infracţiunilor vamale şi penale comise pe teritoriul vamal al Republicii Moldova în conformitate cu Codul penal din 2002. În: *Revista Naţională de Drept*, 2013, nr.12, p.80-84.
24. *Уголовное право России. Общая часть* / Под ред. ИГНАТОВА А.Н., КРАСИКОВА Ю.А. Москва: НОРМА, 2005. 592 с.
25. BARBĂNEAGRĂ, A., BERLIBA, V., GURSCHI, C. et al. *Codul penal comentat şi adnotat*. Chişinău: Cartier, 2005. 656 p.
26. BARBĂNEAGRĂ, A., BERLIBA, V., BÂRGĂU M. et al. *Comentariu la Codul penal al Republicii Moldova*. Chişinău: ARC, 2003. 836 p.
27. Sentinţa Judecătoriei Cahul din 07 octombrie 2015. Dosarul nr.1-100/2015. http://www.jch.instante.justice.md/ro/hot?data_deciziei=&nr_dosar=&denumire_dosar=&tip_dosar=penal&page=7 (vizitat la 31.03.2016)

28. РОЗУМАНЬ, И.В. *Уголовная ответственность за контрабанду: по материалам Сибирского федерального округа*: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Омск, 2005. 23 с.
29. COPEŢCHI, ST., HADÎRCA, I. *Calificarea infracţiunilor*: *Note de curs*. Chişinău: Tipografia Centrală, 2015. 352 p.
30. Codul de procedură penală al Republicii Moldova, adoptat de Parlamentul Republicii Moldova la 14.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2003, nr.104-110.
31. SOBIEŢKI, R. *Contrabanda: aspecte juridico-penale: studiu monografic*. Chişinău: Totex-Lux, 2013. 244 p.
32. MACARI, I. *Dreptul penal al Republicii Moldova. Partea Specială*. Chişinău: CE USM, 2003. 509 p.
33. Sentinţa Judecătoriei Ungheni din 22 decembrie 2014. Dosarul nr.2-179/2014. http://www.jun.instante.justice.md/ro/hot?data_deciziei=&nr_dosar=&denumire_dosar=&tip_dosar=penal&page=20 (Accesat: 31.03.2016)
34. КРУГЛОВА, О., КОТЕЛЬНИКОВ, А. *Контрабанда и уклонение от уплаты таможенных платежей*. В: *Законность*, 2001, №.5, с.20-21.
35. BERLIBA, V., COJOCARU, R. *Controverse referitoare la interpretarea şi incriminarea infracţiunii unice prelungite*. În: *Avocatul poporului*, 2004, nr.12, p.13-15.
36. SANDU, F. *Contrabanda – componentă a crimei organizate*. Bucureşti: Naţional Imprim, 1997. 320 p.
37. ТЮНИН, В.И. Уклонение от уплаты таможенных платежей. В: *Юрист*, 2005, №4.
38. DONGOROZ, V., KAHANE, S., OANCEA I. et al. *Explicaţii teoretice ale Codului penal român. Partea Specială. Vol.III*. Bucureşti: ALL Beck, 2003. 936 p.
39. TIMOFEI, C. *Răspunderea penală pentru traficul de influenţă*. Chişinău: CEP USM, 2012. 322 p.
40. Codul contravenţional al Republicii Moldova, adoptat de Parlamentul Republicii Moldova la 24.10.2008. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2009, nr.3-6.
41. POALELUNGI, M., DOLEA, I., VÎZDOAGĂ T. et al. *Manualul judecătorului pentru cauze penale*. Chişinău: Tipografia Centrală, 2013. 1192 p.
42. Sentinţa Judecătoriei Briceni din 21 decembrie 2015. Dosarul nr.1-155/2015. http://www.jbr.instante.justice.md/ro/hot?data_deciziei=&nr_dosar=&denumire_dosar=&tip_dosar=penal&page=2 (Accesat: 31.03.2016)
43. Sentinţa Judecătoriei Briceni din 13 mai 2015. Dosarul nr.1-44/2015. http://www.jbr.instante.justice.md/ro/hot?data_deciziei=&nr_dosar=&denumire_dosar=&tip_dosar=penal&page=7 (Accesat: 31.03.2016)

Prezentat la 22.05.2016

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2016, nr.3(93)
Seria "Ştiinţe sociale" *ISSN 1814-3199,* *ISSN online 2345-1017,* *p.74-85*

FAPTA PREJUDICIABILĂ ÎN CAZUL INFRACŢIUNII PREVĂZUTE LA ALIN.(1) ART.349 DIN CODUL PENAL

Ghenadie PAVLIUC

Judecătoria sectorului Buiucani, mun. Chişinău

În studiul propus spre atenţie se menţionează: ameninţarea prevăzută la alin.(1) art.349 CP RM nu se poate exprima în influenţarea energetică asupra organismului victimei, care presupune contactul dintre corpul victimei, pe de o parte, şi forţele animate sau neanimate antrenate de către făptuitor, pe de altă parte; între alin.(1) art.349 şi art.155 CP RM există o relaţie de concurenţă dintre o normă specială şi o normă generală (în sensul art.116 CP RM), nu o relaţie de concurenţă dintre o parte şi un întreg (în sensul art.118 CP RM); art.155 CP RM poate fi aplicat alături de art.349 CP RM doar în acele situaţii când ameninţarea cu omor ori cu vătămarea gravă a integrităţii corporale sau a sănătăţii este îndreptată nu doar asupra victimelor menţionate în art.349 CP RM, ci şi asupra acelor persoane care nu posedă calităţile speciale ale victimelor în cauză; în cazul infracţiunii prevăzute la alin.(1) art.349 CP RM, are un caracter obligatoriu legătura dintre comiterea infracţiunii şi activitatea de serviciu sau obştească a victimei etc.

Cuvinte-cheie: *faptă prejudiciabilă, violenţă psihică, ameninţare, ameninţare cu omor, ameninţare cu vătămarea gravă a integrităţii corporale sau a sănătăţii, ameninţare cu nimicirea bunurilor.*

THE PREJUDICIAL ACT OF THE OFFENCE SPECIFIED IN PAR.(1) ART.349 FROM THE PENAL CODE

Within the study brought to your attention are mentioned the following important facts with regard to the prejudicial act of the offence specified in par.(1) art.349 PC RM: the threat referred to at par.(1) art.349 PC RM cannot be expressed through the process of energetic influence on the victim's body, which requires the contact between the victim's body, on the one hand, and all the animate and inanimate forces applied by the offender, on the other hand; with regard to par.(1) art.349 and art.155 PC RM there is a relationship of competition between one special and one general norm (within the meaning of art.116 PC RM), and not a competition between a part and a whole as you would think (within the meaning of art.118 PC RM); art.155 PC RM can be applied together with art.349 PC RM only in those situations where the threat of murder or of serious battery or health harm is intended not only for the victims mentioned at art.349 PC RM, but also for those persons who do not possess the special qualities of the victims in question; with regard to the offence under par.(1) art.349 PC RM, the juxtaposition of the actual perpetration of the offence and the victims' work activity and civic duty is obligatory etc.

Keywords: *the prejudicial act, psychological violence, threat, murder threat, threat of serious battery or health harm, threat of destruction of property.*

În cazul infracţiunii prevăzute la alin.(1) art.349 CP RM, fapta prejudiciabilă se exprimă fie în ameninţarea cu moartea (*a se citi* – cu omor), cu vătămarea integrităţii corporale sau a sănătăţii ori cu nimicirea bunurilor persoanei cu funcţie de răspundere sau ale rudelor ei apropiate, fie în aceeaşi ameninţare împotriva persoanei care îşi îndeplineşte datoria obştească sau a rudelor ei apropiate în legătură cu participarea acestei persoane la prevenirea ori curmarea unei infracţiuni sau a unei fapte antisociale.

Din textul dispoziţiei alin.(1) art.349 CP RM rezultă că fapta prejudiciabilă corespunzătoare presupune prezenţa următoarelor modalităţi normative cu caracter alternativ: 1) ameninţarea cu omor; 2) ameninţarea cu vătămarea integrităţii corporale sau a sănătăţii; 3) ameninţarea cu nimicirea bunurilor.

Toate aceste trei modalităţi reprezintă forme ale ameninţării. Dincolo de nuanţe, elementul de convergenţă al acestor modalităţi îl constituie noţiunea de ameninţare. La pct.5 al Hotărârii Plenului Curţii Supreme de Justiţie „Cu privire la practica judiciară în procesele penale despre şantaj", nr.16 din 07.11.2005 [1], se explică: „Ameninţarea se exprimă prin influenţarea psihică a victimei, care o determină să adopte o conduită cerută de făptuitor". Definiţiile formulate în doctrina penală nu diferă ca esenţă de această definiţie cu vocaţie de interpretare oficială: „acţiunea prin care se încearcă a se insufla altei persoane temerea că se găseşte expusă unui pericol, anunţându-i prin orice mijloace că i se va pricinui un anumit rău" [2]; „acţiunea prin care o persoană aduce la cunoştinţa alteia că urmează să i se producă un rău, insuflându-i, în felul acesta, temerea pericolului în care se găseşte" [3]; „acţiunea constituind o formă a violenţei psihice, care presupune efectuarea de către făptuitor a unui act de natură să inspire victimei temere, care o pune în situaţia de a nu mai avea resursele psihice necesare pentru a rezista constrângerii" [4].

© Universitatea de Stat din Moldova, 2016

În principiu, toate aceste definiţii se reduc la aceeaşi idee: ameninţare constituie influenţarea asupra psihicului victimei, care constă în anunţarea acesteia că va fi supusă unui rău în cazul în care nu se va supune voinţei făptuitorului.

După părerea lui V.Manea, ameninţarea presupune recurgerea făptuitorului la anumiţi factori psihici: cuvinte, gesturi, demonstrarea armei etc. Pentru comparaţie, violenţa (fizică) implică influenţarea energetică asupra organismului victimei, care presupune contactul dintre corpul victimei, pe de o parte, şi corpul făptuitorului sau forţele animate sau neanimate, antrenate de către făptuitor, pe de altă parte [5]. Din perspectiva necesităţii de a diferenţia ameninţarea de violenţă (fizică), considerăm că în exemplele din practica judiciară pe care le vom prezenta mai jos a lipsit temeiul aplicării alin.(1) art.349 CP RM: *încercarea de a lovi victima cu un cuţit de bucătărie, încercare nereuşită datorită evitării loviturii [6]; încercarea de a lovi victimele cu o ţeavă de metal, încercare nereuşită datorită evitării loviturii [7]; încercarea de a lovi victima cu cuţitul, încercare nereuşită datorită imobilizării prompte a făptuitorului de către victimă [8]; încercarea de a lovi victima cu toporul în faţă, încercare nereuşită datorită imobilizării prompte a făptuitorului de către victimă [9]; încercarea de a lovi victima cu furca în cutia toracică, încercare nereuşită datorită imobilizării prompte a făptuitorului de către victimă [10]; aruncarea cuţitului în direcţia victimei [11]*; *încercarea de a tampona victima cu automobilul [12].*

În aceste exemple, săvârşirea infracţiunii s-a concretizat în influenţarea energetică asupra organismului victimei, care presupune contactul dintre corpul victimei, pe de o parte, şi forţele neanimate antrenate de către făptuitor (cuţitul de bucătărie, ţeava de metal, cuţitul, toporul, furca, automobilul), pe de altă parte. Faptul că realizarea intenţiei făptuitorului a eşuat nu înseamnă că trebuie să tratăm asemenea acţiuni ca exemple de ameninţare. Periclitarea sănătăţii victimei nu poate echivala cu vătămarea efectivă a libertăţii psihice (morale) a victimei. Este adevărat că ameninţarea poate presupune aplicarea de către făptuitor a unor mijloace sau instrumente (de exemplu, demonstrarea armei). Însă, aceste mijloace sau instrumente sunt aplicate în scop de influenţare asupra psihicului victimei, nu asupra organismului (fizicului) acesteia. În caz contrar, se va admite confuzia dintre violenţa psihică şi violenţa fizică. În cazul infracţiunilor prevăzute la art.349 CP RM, consecinţele unei astfel de confuzii se exprimă în stabilirea incorectă a soluţiei de calificare. În exemplele reproduse mai sus calificarea trebuia făcută, cel mai probabil, în baza lit.a) alin.(2) art.349 CP RM. Or, procedeele de aplicare a violenţei fizice, la care au recurs făptuitorii, demonstrează pericolul pentru viaţa sau sănătatea victimelor. Totuşi, dacă intenţia făptuitorilor a constat în lipsirea victimelor de viaţă, nu ar fi exclusă posibilitatea aplicării răspunderii pentru tentativa la infracţiunea prevăzută la lit.d) alin.(2) art.145 CP RM.

Sub un alt aspect, P.Dungan, T.Medeanu şi V.Paşca sunt de părere că „acţiunea de ameninţare poate fi săvârşită fie în mod nemijlocit, fie prin mijloace de comunicare directă. Ameninţarea este nemijlocită când funcţionarul este prezent fizic la locul şi în timpul comiterii acţiunii ultragiante..., iar săvârşirea faptei prin mijloace de comunicare directă presupune utilizarea de către făptuitor a unor mijloace tehnice de natură a realiza o comunicare, fără a fi necesară prezenţa fizică a funcţionarului (de exemplu, folosirea telefonului, email-ului, scrisorilor, înregistrărilor audio-video etc.)" [13]. Astfel, într-o speţă, *alin.(1) art.349 CP RM a fost aplicat deoarece făptuitorul a folosit telefonul mobil pentru a ameninţa victima cu omorul şi cu vătămarea gravă a integrităţii corporale sau a sănătăţii* [14]. Expunerea directă sau indirectă a ameninţării nu are niciun impact asupra calificării faptei conform alin.(1) art.349 CP RM, însă poate fi luată în considerare la individualizarea pedepsei.

În altă ordine de idei, ameninţarea trebuie delimitată de alte forme de influenţare asupra psihicului victimei. Astfel, I.E. Suleimanova afirmă că nu constituie ameninţare: hipnoza; stimularea electronică a creierului victimei în vederea supunerii acesteia voinţei făptuitorului; alte asemenea forme de violenţă psihică [15]. Nu constituie exemple de ameninţare nici unele forme de exercitare a amestecului în activitatea victimei, care apar în contextul infracţiunilor prevăzute la art.303 CP RM. În opinia lui S.Brînza şi V.Stati, asemenea forme constituie: 1) exercitarea, în condiţii de ilegalitate, de orice influenţe, îndrumări sau control; 2) exercitarea, în condiţii de ilegalitate, de restricţii, presiuni sau ingerinţe; 3) acordarea de informaţii sau sfaturi din partea oricăror persoane, structuri de stat sau instituţii publice ori mijloace de informare în masă; 4) influenţarea pe calea invocării unor interese de partid, interese publice, doctrine politice, sentimente etc. [16].

Pentru comparaţie, în legile penale ale altor state, în articolele care corespund cu art.349 CP RM, pe lângă ameninţare sunt nominalizate alte forme de influenţare asupra psihicului victimei (de exemplu, la: lit.a) art.1 al Secţiunii 13A-10-2 din Codul penal al statului Alabama [17]; § 162.235 din Codul penal al statului Oregon [18]; art.242 din Codul penal al Republicii Belize [19]).

Din perspectiva *de lege ferenda*, amintim că în Proiectul de lege pentru modificarea şi completarea unor acte legislative [20] se propune ca la alin.(1) art.349 CP RM să fie incriminată fapta de „ultragiere a persoanei cu funcţie de răspundere, a persoanei publice sau a rudelor apropiate, manifestată prin jignirea premeditată a onoarei şi demnităţii acestora, în legătură cu exercitarea atribuţiilor funcţionale, exprimată verbal, în scris sau prin alte mijloace de comunicare".

Bineînţeles, ameninţarea prevăzută de varianta în vigoare a alin.(1) art.349 CP RM trebuie delimitată de fapta prevăzută de varianta proiectată a aceleiaşi norme. Or, lezarea onoarei şi demnităţii persoanei aduce atingere relaţiilor sociale cu privire la onoarea şi demnitatea persoanei, nu relaţiilor sociale cu privire la libertatea psihică (morală) a persoanei.

Opiniile doctrinare privind conţinutul noţiunii „lezarea onoarei şi demnităţii persoanei" nu diferă mult una de alta. De exemplu, din punctul de vedere al lui A.I. Kizilov, lezarea onoarei şi demnităţii persoanei constă în evaluarea negativă a acesteia, în discreditarea persoanei în ochii publicului sau în subminarea prestigiului moral al acesteia [21]. După părerea lui L.L. Kruglikov, lezarea onoarei şi demnităţii persoanei se exprimă în evaluarea negativă a acesteia, ceea ce subminează atât sentimentul de stimă al persoanei faţă de ea însăşi, cât şi prestigiul ei în ochii altora [22]. În opinia lui N.I. Vetrov, lezarea onoarei şi demnităţii persoanei constă în discreditarea acesteia şi în subminarea prestigiului moral al persoanei în ochii altora şi în raport cu sine însăşi [23]. O notă de originalitate caracterizează punctul de vedere al lui N.B. Gulieva, care comportă un interes mai pronunţat pentru tema abordată în acest studiu: insultarea reprezentantului autorităţii publice se concretizează în evaluarea negativă a persoanei lui şi a activităţii pe care o desfăşoară, acestea reprezentând pentru făptuitor expresia sistemului de constrângere etatizată, nu a persoanei victimei în ansamblu [24]. Acest punct de vedere se sprijină pe următoarea idee: esenţa infracţiunilor prevăzute la art.349 CP RM trebuie s-o exprime obiectul juridic principal alături de obiectul juridic secundar. În cazul în care în condiţiile prevăzute în varianta proiectată a alin.(1) art.349 CP RM se lezează onoarea şi demnitatea, atunci, luând în considerare calitatea specială a victimei, se aduce atingere: în primul rând – relaţiilor sociale cu privire la activitatea normală a autorităţii publice; în al doilea rând – relaţiilor sociale cu privire la onoarea şi demnitatea persoanei.

Din punctul de vedere al lui I.V. Ganja, pentru a constitui insulta (injuria), nu este obligatoriu ca lezarea onoarei şi demnităţii persoanei să se exprime într-o formă obscenă. Insulta poate îmbrăca o formă decentă în cazul în care lezarea onoarei şi demnităţii persoanei se realizează într-un mod politicos şi amabil [25]. De altă părere este T.Vertepova: forma obscenă este indispensabilă în vederea calificării faptei ca insultă. Spre deosebire de calomnie, care presupune răspândirea unor informaţii cu bună ştiinţă false, în cazul insultei evaluarea victimei poate corespunde realităţii, însă are o formă obscenă [26].

În această polemică, susţinem poziţia lui I.V. Ganja. Nici din prevederile art.69, alin.(16) art.287 şi alin.(1) art.353 din Codul contravenţional, nici din art.366 CP RM, nici din varianta proiectată a alin.(1) art.349 CP RM nu rezultă că lezarea onoarei şi demnităţii persoanei ar trebui să adopte exclusiv o formă obscenă. Nu rezultă o asemenea concluzie nici din dispoziţiile Legii cu privire la libertatea de exprimare, adoptate de Parlamentul Republicii Moldova la 23.04.2010 [27]: „injurie – exprimare verbală, scrisă sau nonverbală care ofensează intenţionat persoana şi care contravine normelor de conduită general acceptate într-o societate democratică" (art.2); „se consideră injurie exprimarea care cumulează următoarele condiţii: a) exprimarea intenţionată verbală, scrisă sau nonverbală nu corespunde normelor de conduită general acceptate într-o societate democratică; b) permite identificarea persoanei vizate" (alin.(6) art.7).

În cele ce urmează ne vom axa pe examinarea celor trei modalităţi normative ale faptei prejudiciabile prevăzute la alin.(1) art.349 CP RM.

După părerea lui V.Manea, „în cazul ameninţării cu violenţa, nu este dificil a nuanţa într-o consecutivitate ascendentă/descendentă gradul de pericol social al ameninţării. Dacă luăm ca criteriu de ordonare a elementelor acestui sistem gradul de pericol social al violenţei cu care se ameninţă, atunci, de exemplu, în ascendenţă, ordinea trebuie să fie următoarea: 1) ameninţarea cu cauzarea unor leziuni corporale fără un prejudiciu adus sănătăţii; 2) ameninţarea cu vătămarea uşoară a integrităţii corporale sau a sănătăţii; 3) ameninţarea cu vătămarea medie a integrităţii corporale sau a sănătăţii; 4) ameninţarea cu vătămarea gravă a integrităţii corporale sau a sănătăţii; 5) ameninţarea cu omor" [28].

Dintre aceste forme de ameninţare cu violenţa doar ultima (şi anume – ameninţarea cu omor) este nominalizată expres în alin.(1) art.349 CP RM. Cealaltă formă a ameninţării cu violenţa – ameninţarea cu vătămarea integrităţii corporale sau a sănătăţii – este prezentată de legiuitor într-o manieră generică. Prin deducţie,

ajungem la concluzia că prin „ameninţarea cu vătămarea integrităţii corporale sau a sănătăţii" se are în vedere, după caz: a) ameninţarea cu vătămarea uşoară a integrităţii corporale sau a sănătăţii; b) ameninţarea cu vătămarea medie a integrităţii corporale sau a sănătăţii; c) ameninţarea cu vătămarea gravă a integrităţii corporale sau a sănătăţii. Diferenţierea acestor forme de ameninţare cu vătămarea integrităţii corporale sau a sănătăţii nu este relevantă în planul calificării faptei în baza alin.(1) art.349 CP RM, însă poate fi luată în considerare la individualizarea pedepsei. Relevanţă similară comportă diferenţierea dintre ameninţarea cu omor şi ameninţarea cu vătămarea integrităţii corporale sau a sănătăţii. Nu intră sub incidenţa alin.(1) art.349 CP RM ameninţarea cu cauzarea unor leziuni corporale fără un prejudiciu adus sănătăţii.

În alt context, V.Dobrinoiu şi N.Neagu menţionează: „Infracţiunea de ultraj, fiind o infracţiune complexă caracterizată prin calitatea specială a victimei, absoarbe în conţinutul său alte infracţiuni îndreptate împotriva persoanei sau patrimoniului (ameninţare (sublinierea ne aparţine – *n.a.*), lovire sau alte violenţe, vătămare corporală, distrugere etc.)" [29]. Infracţiunile prevăzute la art.349 CP RM (ca şi infracţiunile corespondente prevăzute de legea penală română) nu sunt infracţiuni complexe. Din această cauză, infracţiunea prevăzută la alin.(1) art.349 CP RM nu poate absorbi infracţiunea prevăzută la art.155 CP RM. Între aceste două norme există o relaţie de concurenţă dintre o normă specială şi o normă generală (în sensul art.116 CP RM), nu o relaţie de concurenţă dintre o parte şi un întreg (în sensul art.118 CP RM).

Regula fixată la art.116 CP RM nu a fost respectată în următoarele speţe: • *A.M. a fost învinuit de comiterea infracţiunilor prevăzute la art.155 şi la alin.(1) art.349 CP RM. În fapt, la 29.09.2010, aproximativ la ora 16.00, acesta se afla pe malul râului Nistru, în apropierea satului Dubăsarii Vechi, raionul Criuleni. În acel moment, în locul respectiv se găsea V.I. Acesta se afla în exerciţiul funcţiei, deţinând funcţia de şef de post, ofiţer operativ de sector al postului de poliţie Dubăsarii Vechi al Comisariatului de poliţie al raionului Criuleni. Pornind motorul unui motoferestrău cu lanţ pe care-l avea asupra sa, A.M. s-a îndreptat spre V.I. Urmărindu-l cu motoferestrăul în funcţiune pe o distanţă de aproximativ 55 metri, A.M. l-a ameninţat pe V.I. cu omorul. Această ameninţare a fost percepută de V.I. ca fiind una reală [30]*; • *B.L. a fost învinuit de comiterea infracţiunilor prevăzute la art.155 şi la alin.(1) art.349 CP RM. În fapt, la 11.05.2012, aproximativ la ora 20.00, acesta se afla pe un drum de ţară din apropierea satului Copăceni, raionul Sângerei. În acelaşi loc, în acel moment se afla S.R., Comisarul interimar al Comisariatului de poliţie al raionului Sângerei. Acesta exercita atribuţiile de examinare a comunicării parvenite din partea lui R.N., cu privire la distrugerea unor semănături. Pentru a sista activitatea de serviciu a lui S.R., B.L. a urcat în automobilul său şi l-a îndreptat intenţionat cu viteză în direcţia acestuia. Ameninţarea în cauză a fost percepută de S.R. ca fiind una reală [31]*.

Considerăm că art.155 CP RM poate fi aplicat alături de art.349 CP RM doar în acele situaţii când ameninţarea cu omor ori cu vătămarea gravă a integrităţii corporale sau a sănătăţii este îndreptată nu doar asupra victimelor menţionate în art.349 CP RM, ci şi asupra acelor persoane care nu posedă calităţile speciale ale victimelor în cauză. O asemenea ipoteză a fost stabilită într-un caz din practica judiciară [32]. În mod regretabil, într-o altă speţă, aspectul analizat nu a fost luat în considerare: *E.E. a fost condamnat în baza lit.a), b) alin.(2) art.349 CP RM. În fapt, la 25.02.2009, aproximativ la ora 01.25, având asupra sa o armă de foc de model „IJ-58", acesta a pătruns în magazinul „L." din or. Ungheni. După declanşarea alarmei, pătrunderea ilegală a lui E.E. a fost descoperită de către colaboratorii de poliţie. La solicitarea acestora de a se preda, E.E. a efectuat o împuşcătură în direcţia lor. Totodată, E.E. i-a ameninţat cu omorul pe paznicii veniţi la faţa locului [33]*.

În alt context, fapta prejudiciabilă prevăzută la alin.(1) art.349 CP RM cunoaşte nu doar modalităţile normative de ameninţare cu omor şi de ameninţare cu vătămarea integrităţii corporale sau a sănătăţii. Cea de-a treia modalitate normativă a faptei în cauză o constituie ameninţarea cu nimicirea bunurilor.

Spre deosebire de celelalte două forme de ameninţare specificate în alin.(1) art.349 CP RM, aceasta presupune ameninţarea cu un rău îndreptat împotriva bunurilor victimei, nu împotriva victimei însăşi. Despre conţinutul noţiunii „ameninţare cu nimicirea bunurilor" ne putem da seama din explicaţia formulată la pct.9 al Hotărârii Plenului Curţii Supreme de Justiţie „Cu privire la practica judiciară în procesele penale despre şantaj", nr.16 din 07.11.2005 [34]: „Ameninţarea cu distrugerea... bunurilor constituie insuflarea victimei a temerii că... bunurile vor fi aduse într-o asemenea stare, încât ele îşi vor pierde completamente calitatea şi valoarea, neputând fi utilizate conform destinaţiei chiar după efectuarea reparaţiei". Definiţiile noţiunii „ameninţare cu nimicirea bunurilor" din literatura de specialitate nu diferă mult de această explicaţie cu vocaţie de interpretare oficială [35].

Este necesar a preciza că ameninţarea cu deteriorarea bunurilor nu intră sub incidenţa alin.(1) art.349 CP RM.

Ameninţarea în sensul alin.(1) art.349 CP RM nu poate include alte forme decât cele care sunt nominalizate în această normă. Din acest punct de vedre, avem rezerve faţă de temeinicia aplicării într-o speţă a *alin.(1) art.349 CP RM pentru ameninţarea cu răfuiala fizică şi cu concedierea din organele Ministerului Afacerilor Interne [36]*. În acest caz, nu este clar dacă răfuiala fizică presupune: 1) omorul victimei, 2) vătămarea integrităţii corporale ori a sănătăţii acesteia sau 3) cauzarea unor leziuni corporale fără un prejudiciu adus sănătăţii. Cât priveşte ameninţarea cu concedierea din organele Ministerului Afacerilor Interne, aceasta nu se regăseşte sub nicio formă în dispoziţia alin.(1) art.349 CP RM.

În plan comparativ-istoric, vom menţiona că, de exemplu, în art.206 CP RM din 1961 se stabilea răspunderea pentru „ameninţarea cu omor, cu pricinuirea unor leziuni corporale sau cu nimicirea bunurilor, ori cu săvârşirea unor acţiuni nelegale (sublinierea ne aparţine – *n.a.*) asupra unei persoane oficiale sau a rudelor ei apropiate, acţiuni în scopul de a-i contracara activitatea de serviciu sau obştească, ori de a-i schimba caracterul ei în interesul celui care ameninţă, precum şi aceeaşi ameninţare sau aceleaşi acţiuni săvârşite ilegal asupra unui cetăţean sau asupra rudelor lui apropiate în legătură cu participarea lui la prevenirea, curmarea unei infracţiuni sau a unei fapte antisociale". O sintagmă similară cu cea subliniată mai sus a fost folosită în art.384 „Ameninţarea sau violenţa săvârşită asupra unei persoane cu funcţie de răspundere sau a unui cetăţean care îndeplineşte datoria obştească" din proiectul Codului penal al Republicii Moldova [37]. De asemenea, o concepţie asemănătoare (care presupune oricare ameninţare a victimei, indiferent de forma acesteia) a fost consacrată în alin.2 art.182 şi în art.183 din Codul penal al României din 1865 [38]: „ultragiul făcut prin ameninţări...".

Sub aspect comparativ-juridic, menţionăm că, de exemplu, în Codul penal al Japoniei [39], în conformitate cu art.95 (care corespunde cu art.349 CP RM), răspunderea se aplică pentru oricare ameninţare asupra unei persoane cu funcţie de răspundere. Concepţii asemănătoare sunt promovate în: alin.1 art.277 din Codul penal al Chinei [40]; alin.(1) art.136 din Codul penal al Coreii de Sud [41]; art.189 din Codul penal al Bruneiului [42]; art.158 din Codul penal al Laosului [43].

Totodată, de exemplu, în art.255 (care corespunde cu art.349 CP RM) din Codul penal al României din 1936 [44] se utiliza sintagma „ameninţări grave". O sintagmă asemănătoare este folosită în art.550 (care corespunde cu art.349 CP RM) din Codul penal al Spaniei [45].

Schimbând vectorul investigaţiei, ne vom focusa atenţia pe un alt aspect ce caracterizează fapta prejudiciabilă prevăzută la alin.(1) art.349 CP RM.

Referindu-se la acest aspect, S.Brînza şi V.Stati afirmă: „În ipoteza în care victima infracţiunii este persoana care îşi îndeplineşte datoria obştească sau ruda ei apropiată, este important ca ameninţarea (în oricare din cele trei modalităţi normative ale sale) să fie expusă anume în legătură cu participarea persoanei, care îşi îndeplineşte datoria obştească, la prevenirea ori curmarea unei infracţiuni sau a unei fapte antisociale. În lipsa acestei legături, alin.(1) art.349 CP RM este inaplicabil" [46].

Considerăm că o legătură asemănătoare există în ipoteza în care victime sunt: 1) persoana cu funcţie de răspundere; 2) ruda apropiată a persoanei cu funcţie de răspundere. Despre aceasta ne vorbeşte sintagma „în scopul sistării activităţii ei (adică, a persoanei cu funcţie de răspundere – *n.a.*) de serviciu ori schimbării caracterului ei în interesul celui care ameninţă sau al altei persoane", folosită în alin.(1^1) art.349 CP RM. Aşadar, şi în această ipoteză făptuitorul săvârşeşte infracţiunea tocmai în legătură cu activitatea de serviciu a victimei, nu în legătură cu o altă activitate a acesteia. Cu referire la o situaţie apropiată menţionată în legea penală rusă, este exprimat următorul punct de vedere: „Scopul infracţiunii constă în a împiedica victima să-şi îndeplinească obligaţiile de serviciu. Drept urmare, trebuie stabilită legătura cauzală dintre acţiunea făptuitorului şi activitatea de serviciu a victimei" [47]. Nu diferă mult de această părere opiniile altor autori [48].

De menţionat că în legile penale ale unor state, în normele similare cu art.349 CP RM, nu se prevede obligativitatea legăturii dintre comiterea infracţiunii şi activitatea de serviciu sau obştească a victimei. De exemplu, potrivit alin.(3) art.147.2 din Codul penal al Australiei, victimă a ameninţării cu cauzarea unor prejudicii poate fi chiar şi o persoană care anterior a deţinut o funcţie de răspundere, indiferent dacă există sau nu o legătură cu activitatea de serviciu a acesteia [49]. Referitor la infracţiunea prevăzută la alin.(1) art.349 CP RM (şi celelalte infracţiuni prevăzute la art.349 CP RM), remarcăm că o asemenea legătură nu poate fi facultativă.

În pct.5.3 al Hotărârii Plenului Curţii Supreme de Justiţie „Cu privire la practica judiciară în cauzele penale referitoare la infracţiunile săvârşite prin omor (art.145-148 CP RM)", nr.11 din 24.12.2012 [50], se explică:

„Expresia „în legătură cu" de la lit.d) alin.(2) art.145 CP RM se va interpreta în sensul că omorul poate fi săvârşit: 1) până la îndeplinirea obligaţiilor de serviciu sau obşteşti (în scopul neadmiterii lor); 2) în momentul îndeplinirii obligaţiilor respective (în scopul reprimării lor); 3) după îndeplinirea acelor obligaţii (din răzbunare pentru îndeplinirea lor)". Considerăm că, sub acest aspect de consecuţie temporală, aceleaşi trei ipoteze pot fi identificate în cazul infracţiunii prevăzute la alin.(1) art.349 CP RM, atunci când victima acesteia este persoana care îşi îndeplineşte datoria obştească sau ruda apropiată a acesteia. Nu acelaşi lucru se poate menţiona vis-à-vis de cazul în care victima infracţiunii prevăzute la alin.(1) art.349 CP RM este persoană cu funcţie de răspundere sau rudă apropiată a acesteia. Or, sintagma „în scopul sistării activităţii ei de serviciu ori schimbării caracterului ei în interesul celui care ameninţă sau al altei persoane", care se referă la acest caz, exclude posibilitatea comiterii infracţiunii după îndeplinirea de către persoana cu funcţie de răspundere a activităţii de serviciu. Nu este cu putinţă a sista o activitate care deja s-a încheiat. La fel, nu este cu putinţă nici a schimba caracterul unei activităţi care deja s-a încheiat. Pentru comparaţie, în Codul penal al Elveţiei [51], în art.285 (care corespunde cu art.349 CP RM) se arată că infracţiunea poate fi comisă doar în timpul îndeplinirii de către funcţionarul public a unei acţiuni în exercitarea funcţiei sale.

Se impune o concretizare privitoare la ipotezele nr.1 şi 2 din explicaţia reprodusă mai sus, conţinută la pct.5.3 al Hotărârii Plenului Curţii Supreme de Justiţie „Cu privire la practica judiciară în cauzele penale referitoare la infracţiunile săvârşite prin omor (art.145-148 CP RM)", nr.11 din 24.12.2012 [52]: luând în considerare conţinutul dispoziţiei alin.(1) art.349 CP RM, scopul infracţiunii prevăzute la această normă îl constituie nu pur şi simplu scopul neadmiterii îndeplinirii obligaţiilor de serviciu sau obşteşti ori al reprimării acestora, ci scopul sistării activităţii de serviciu sau obşteşti a victimei ori al schimbării caracterului acestei activităţi în interesul celui care ameninţă sau al altei persoane.

Cât priveşte ipoteza nr.3 specificată mai sus – săvârşirea infracţiunii după îndeplinirea obligaţiilor de serviciu sau obşteşti – nu poate fi trecută cu vederea următoarea opinie: decalajul în timp dintre îndeplinirea de către victimă a obligaţiilor de serviciu sau obşteşti şi comiterea infracţiunii nu influenţează asupra calificării faptei [53]. Susţinem această opinie. Termenul în cauză nu este pasibil de prescripţie, singura limitare firească fiind condiţionată de durata vieţii victimei şi a făptuitorului.

Referitor la cazul în care victima infracţiunii este persoană cu funcţie de răspundere sau rudă apropiată a acesteia, în literatura de specialitate se menţionează: infracţiunea este comisă în legătură cu oricare activitate de serviciu a victimei, nu doar cu cea care ţine de ocrotirea ordinii publice sau de asigurarea securităţii publice [54]. Această idee este valabilă în cazul infracţiunii prevăzute la alin.(1) art.349 CP RM: 1) legiutorul foloseşte sintagma „activitate de serviciu" fără a preciza caracteristicile acesteia; 2) în cazul examinat, victimă poate fi oricare persoană cu funcţie de răspundere care îşi desfăşoară activitatea în cadrul unei autorităţi publice, nu doar persoana cu funcţie de răspundere în ale cărei atribuţii intră ocrotirea ordinii publice sau asigurarea securităţii publice. De menţionat că sintagma „atribuţii funcţionale" din Proiectul de lege pentru modificarea şi completarea unor acte legislative [55] (care ar veni să substituie sintagma „activitate de serviciu" din varianta în vigoare a alin.(1) art.349 CP RM) nu schimbă în esenţă concepţia în cauză. Or, atribuţii funcţionale sunt cele care alcătuiesc funcţia de serviciu a persoanei cu funcţie de răspundere.

Considerăm că în următoarea speţă lipseşte legătura dintre activitatea de serviciu sau obştească a victimei şi comiterea infracţiunii: *M.S. a fost învinuit de săvârşirea infracţiunilor prevăzute la art.155 şi la alin.(1) art.349 CP RM. În fapt, la 06.12.2006, Judecătoria Economică a emis titlul executoriu privind demolarea unui gard de pe str. Colina Puşkin, mun. Chişinău. Acest gard a fost construit fără autorizaţie de către M.S., directorul întreprinderii „P.C." SRL, pe terenul aparţinând întreprinderii „S." SRL, al cărei director era O.C. La 03.07.2009, în baza titlului executoriu sus-menţionat, pentru executarea hotărârii instanţei de judecată privind demolarea gardului, la faţa locului s-au deplasat reprezentanţii Preturii sectorului Râşcani, mun. Chişinău. În aceeaşi zi, în jurul orei 10.00, M.S. se afla în apropiere de gardul care urma să fie demolat. Urmărind sistarea demolării gardului respectiv, acesta a îndreptat arma din dotare de model „ČZ 75" în direcţia lui O.C. şi V.C. (ultimul fiind consilier în Consiliul municipal Chişinău), care asistau la procesul demolării. M.S. i-a ameninţat pe aceşti doi cu omor şi cu vătămarea gravă a integrităţii corporale, existând pericolul realizării acestei ameninţări [56].*

În acest exemplu, O.C. nu are calitatea de persoană cu funcţie de răspundere. În acelaşi timp, nu există niciun temei de a considera că infracţiunea a fost comisă în legătură cu participarea lui O.C. (ca persoană care îşi îndeplineşte datoria obştească) la prevenirea ori curmarea unei infracţiuni sau a unei fapte antisociale. La

rândul său, V.C. are calitatea de persoană cu funcţie de răspundere. Însă, V.C. doar a asistat la procesul demolării, nu a luat parte la acest proces (şi nici nu avea competenţa să participe la un asemenea proces). Nu există niciun temei de a considera că infracţiunea a fost săvârşită în scopul sistării activităţii de serviciu a lui V.C. sau în scopul schimbării caracterului acestei activităţi în interesul lui M.S. sau al altei persoane. Drept urmare, învinuirea de săvârşire a infracţiunii prevăzute la alin.(1) art.349 CP RM a fost lipsită de temei. Urma să fie aplicat numai art.155 CP RM. În afară de aceasta, în exemplul analizat calificarea faptei în baza alin.(1) art.349 CP RM vine în contradicţie cu regula stabilită la art.116 CP RM. În context, avem rezerve faţă de opinia exprimată de I.P. Certihina, care se referă la o ipoteză similară cu cea enunţată la alin.(1) art.349 CP RM: „Ameninţarea cu violenţa, care nu este legată de activitatea de serviciu sau obştească desfăşurată de victimă, nu are un caracter penal" [57]. Lipsa legăturii dintre comiterea infracţiunii şi activitatea de serviciu sau obştească a victimei nu poate constitui o cauză care înlătură caracterul penal al faptei. O asemenea cauză nu este şi nici nu poate fi prevăzută în Capitolul III din Partea Generală a Codului penal. Soluţia admisibilă este aplicarea normei generale, adică – a art.155 CP RM. Pur şi simplu, în cazul infracţiunii prevăzute la acest articol legătura dintre comiterea infracţiunii şi activitatea de serviciu sau obştească a victimei nu poartă un caracter obligatoriu.

În alt context, în doctrina penală, în calitate de condiţie obligatorie este menţionat caracterul legitim – după formă şi după conţinut – al activităţii desfăşurate de victimă, în legătură cu care este săvârşită infracţiunea [58]. Aşadar, activitatea desfăşurată de victima infracţiunii prevăzute la alin.(1) art.349 CP RM trebuie să corespundă ordinii stabilite de lege şi să nu constituie un abuz sau o depăşire a atribuţiilor conferite victimei. De exemplu, conform alin.(1)-(3) art.25 al Legii cu privire la activitatea Poliţiei şi statutul poliţistului, adoptate de Parlamentul Republicii Moldova la 27.12.2012 [59], poliţistul îşi exercită atribuţiile, dispune de drepturile şi îndeplineşte obligaţiile, care îi revin potrivit legii, în limitele competenţei şi conform funcţiei deţinute. Cerinţele legale ale poliţistului înaintate în procesul exercitării atribuţiilor de serviciu sunt obligatorii pentru executare de către toate persoanele fizice şi juridice. Neîndeplinirea cerinţelor legale ale poliţistului, precum şi alte acţiuni sau inacţiuni ce împiedică exercitarea atribuţiilor sale atrag după sine răspunderea stabilită de legislaţie.

Prevederi apropiate există în alte acte normative ce reglementează statutul persoanelor cu funcţie de răspundere care îşi desfăşoară activitatea în cadrul unei autorităţi publice. De asemenea, dispoziţii similare există în actele normative ce reglementează activitatea persoanelor care îşi îndeplinesc datoria obştească. De exemplu, potrivit alin.(4) art.9 al Legii cu privire la gărzile populare, adoptate de Parlamentul Republicii Moldova la 06.02.1997 [60], opunerea de rezistenţă acţiunilor legitime ale membrilor gărzilor populare, atentarea la viaţa, sănătatea şi demnitatea acestora în timpul îndeplinirii obligaţiilor atrag răspunderea stabilită de legislaţia în vigoare. Totodată, potrivit art.10 din aceeaşi lege, pentru depăşirea drepturilor acordate, membrii gărzii populare poartă răspundere în conformitate cu legislaţia în vigoare.

Nu trebuie trecute cu vederea nici prevederile normative care stabilesc condiţiile şi limitele în care pot fi aplicate forţa, mijloacele speciale sau arma de foc: alin.(3) art.4 din Legea cu privire la activitatea Poliţiei şi statutul poliţistului, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 27.12.2012 [61]; pct.204-231 din anexa nr.1 la Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la aprobarea Statutului executării pedepsei de către condamnaţi, nr.583 din 26.05.2006 [62]; Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la aprobarea Nomenclatorului mijloacelor speciale, al tipurilor de arme de foc şi al muniţiilor aferente, precum şi a regulilor de aplicare a acestora, nr.474 din 19.06.2014 [63]; Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova cu privire la aprobarea mijloacelor speciale şi a regulilor de aplicare a acestora de către colaboratorii organelor de interne şi militarii trupelor de carabinieri ale Ministerului Afacerilor Interne, nr.1275 din 15.02.1993 [64], etc.

În orice caz, de fiecare dată, la calificare urmează să se verifice dacă au fost încălcate sau nu reglementările care stabilesc condiţiile şi limitele îndeplinirii de către victimă a obligaţiilor de serviciu sau obşteşti. Doar în lipsa unor asemenea încălcări poate fi aplicat alin.(1) art.349 CP RM.

Considerăm că în următoarea speţă nu a fost încălcată nicio normă care statuează caracterul legitim al îndeplinirii de către victime a obligaţiilor de serviciu: *S.N. a fost condamnat potrivit alin.(1) art.349 CP RM. În fapt, la 12.12.2006, în cadrul efectuării acţiunilor de urmărire penală într-o cauză penală, prin încheierea judecătorului de instrucţie de la Judecătoria sectorului Râşcani, mun. Chişinău, a fost autorizată percheziţia la domiciliul lui S.N. Efectuarea acesteia a fost pusă în sarcina colaboratorilor de poliţie ai Comisariatului*

de poliţie al sectorului Râşcani, mun. Chişinău, T.V., C.A. şi O.I., precum şi a ofiţerului de urmărire penală C.I. În aceeaşi zi, T.V., C.A., O.I. şi C.I. s-au prezentat la domiciliul lui S.N. La sosire, aceştia au solicitat să le fie permis accesul în apartament. Însă, S.N. a refuzat să deschidă uşa apartamentului, ameninţându-i că va aplica arma de foc în cazul în care vor încerca să intre [65]. Din analiza prevederilor Codului de procedură penală, adoptat de Parlamentul Republicii Moldova la 14.03.2003 [66] (şi anume – a alin.(7) art.11, alin.(2) art.12, pct.3) art.41, pct.6) alin.(2) art.57, alin.(3) art.125, alin.(2) şi (5) art.127, alin.(2) art.128 etc.), rezultă caracterul legitim al îndeplinirii de către victime a obligaţiilor de serviciu. Deci, a fost justificată aplicarea alin.(1) art.349 CP RM pentri fapta săvârşită de S.N.

Făcând o paralelă cu ipotezele relevante menţionate în legile penale ale altor state, menţionăm că, de exemplu, în Codul penal al Germaniei [67], în alin.(3) § 113 (care corespunde cu art.349 CP RM), se stabileşte că pedeapsa nu se aplică în ipoteza în care victima fie cu bună ştiinţă a manifestat un comportament nelegitim faţă de făptuitor, fie a considerat eronat că acţionează legitim în raport cu făptuitorul. La alin.(4) art.317 (care corespunde cu art.349 CP RM) din Codul penal al Croaţiei [68] se prevede că, dacă săvârşirea infracţiunii este provocată de tratamentul ilegal, nechibzuit sau nepoliticos din partea funcţionarului sau a persoanei autorizate să-l ajute, instanţa de judecată poate să nu aplice pedeapsa. În condiţii similare, potrivit alin.(5) art.382 (care corespunde cu art.349 CP RM) din Codul penal al Macedoniei [69], făptuitorul este liberat de pedeapsă. În Codul penal al Poloniei [70], în § 2 art.222 (care corespunde cu art.349 CP RM), se prevede că făptuitorul poate fi liberat de pedeapsă sau i se poate atenua pedeapsa, în cazul în care infracţiunea pe care a săvârşit-o a avut drept cauză comportamentul nelegitim al victimei. (Cu această ocazie, menţionăm că lit.g) alin.(1) art.76 CP RM conţine următoarea dispoziţie: „La stabilirea pedepsei se consideră circumstanţă atenuantă... ilegalitatea sau imoralitatea acţiunilor victimei, dacă ele au provocat infracţiunea"). În Codul penal al Norvegiei [71], în § 127 (care corespunde cu art.349 CP RM), la alineatul 2 se prevede răspunderea pentru persoana cu funcţie de răspundere care a provocat comiterea infracţiunii împotriva sa, prin comportamentul nelegitim pe care l-a manifestat.

În contextul legii penale autohtone, dacă ameninţarea cu omor ori cu vătămarea gravă a integrităţii corporale sau a sănătăţii are drept cauză comportamentul nelegitim al victimei, răspunderea nu poate fi aplicată conform alin.(1) art.349 CP RM. În acest caz, poate fi aplicată norma generală, şi anume – art.155 CP RM. În afară de aceasta, pedeapsa aplicată făptuitorului poate fi atenuată în corespundere cu lit.g) alin.(1) art.76 CP RM. Soluţia de aplicare a art.155 CP RM rezultă implicit din explicaţia care priveşte o ipoteză asemănătoare legată de săvârşirea omorului: „Dacă omorul este săvârşit în legătură cu activitatea nelegitimă a victimei (de exemplu, în legătură cu excesul de putere sau depăşirea atribuţiilor de serviciu), un atare omor se va califica în baza art.145 CP RM (cu excepţia lit.d) alin.(2) al acestui articol)" (pct.5.3 al Hotărârii Plenului Curţii Supreme de Justiţie „Cu privire la practica judiciară în cauzele penale referitoare la infracţiunile săvârşite prin omor (art.145-148 CP RM)", nr.11 din 24.12.2012 [72]).

În altă ordine de idei, va fi examinat momentul de consumare a infracţiunii prevăzute la alin.(1) art.349 CP RM.

Referitor la infracţiunea corespondentă prevăzută de legea penală rusă, S.A. Razumov afirmă că aceasta se consideră consumată din momentul expunerii ameninţării [73]. Considerăm că, într-un astfel de caz, relaţiile sociale cu privire la libertatea psihică (morală) a persoanei vor fi doar periclitate, nu vătămate efectiv. S.M. Kiseev menţionează just: dacă ameninţarea nu ajunge la destinatar, vom fi în prezenţa tentativei de infracţiune [74]. De aceea, suntem solidari cu autorii care consideră că infracţiunea prevăzută la alin.(1) art.349 CP RM se consideră consumată din momentul perceperii adecvate a ameninţării de către victimă [75].

La fel, suntem de acord cu părerea că, pentru consumarea infracţiunii prevăzute la alin.(1) art.349 CP RM, nu are importanţă dacă, în rezultatul acţiunii făptuitorului, victima a reuşit sau nu să desfăşoare activitatea de serviciu ori să-şi îndeplinească sau nu datoria obştească [76]. O asemenea împrejurare poate fi luată în considerare la individualizarea pedepsei.

Precizăm că după consumarea infracţiunii prevăzute la alin.(1) art.349 CP RM nu mai este posibilă prelungirea activităţii infracţionale prevăzute la această normă. Activitatea infracţională desfăşurată după acest moment ar putea necesita calificare de sine stătătoare. Din aceste considerente, avem rezerve faţă de soluţia de calificare din următoarea speţă: *C.Gh. a fost condamnat în baza lit.b) alin.(2) art.349 CP RM. În fapt, la 10.02.2013, aproximativ la ora 00.15, acesta se afla la postul de poliţie amplasat în clădirea Primăriei din satul Molovata Nouă, raionul Dubăsari. Fiind în stare de ebrietate, C.Gh. l-a ameninţat pe ofiţerul operativ*

de sector al acestui post de poliţie, F.C., care se afla în exercitarea atribuţiilor de serviciu, cu vătămarea integrităţii corporale sau a sănătăţii. Motivul ameninţării l-a constituit întocmirea de către F.C., la 28.12.2012, a două procese contravenţionale în privinţa lui C.Gh. Ulterior, în aceeaşi zi, aproximativ la ora 01.00, utilizând substanţe inflamabile, în scopul sistării activităţii de serviciu a lui F.C., C.Gh. a incendiat încăperea postului de poliţie sus-menţionat. În rezultat, au fost distruse bunuri în valoare de 32.716,84 lei [77]. În cazul examinat, calificarea urma să fie făcută în baza alin.(1) art.349 şi alin.(1^1) art.349 CP RM. Nu este posibil ca o singură infracţiune să aibă două momente de consumare. După consumarea infracţiunii prevăzute la alin.(1) art.349 CP RM, C.Gh. a săvârşit infracţiunea prevăzută la alin.(1^1) art.349 CP RM. Nu este posibil ca cele săvârşite de C.Gh. să fi avut la bază o singură intenţie infracţională. Conţinutul prevederilor alin.(1) şi (1^1) art.349 CP RM nu lasă loc pentru o asemenea posibilitate.

Încheind analiza faptei prejudiciabile din cadrul infracţiunii prevăzute la alin.(1) art.349 CP RM, este necesar a menţiona că în Proiectul de lege pentru modificarea şi completarea unor acte legislative [78] se propune dezincriminarea acestei fapte. Nu considerăm oportună o asemenea modificare. Iniţiativa de incriminare a insultei în cadrul ultrajului nu trebuie să implice dezincriminarea ameninţării din cadrul ultrajului. Valorile sociale care caracterizează persoana victimelor infracţiunilor prevăzute la art.349 CP RM nu trebuie apărate într-un mod selectiv, în baza unor criterii neclare. Aceasta ar contraveni sensului literar al termenului „ultraj": „ofensă, insultă, ameninţare, act de violenţă împotriva unui reprezentant al autorităţii publice aflat în exerciţiul funcţiunii (şi care constituie o infracţiune)" [79]. La fel, aceasta ar neglija tradiţia juridică şi experienţa legislativă relevantă a altor state. Nu în ultimul rând, alin.(1) art.349 CP RM este o normă care se aplică relativ frecvent în practică. Deci, şi sub acest aspect praxiologic nu există temeiuri de a dezincrimina fapta prevăzută de norma în cauză.

Analiza faptei prejudiciabile din cadrul infracţiunii prevăzute la alin.(1) art.349 CP RM ne permite să formulăm următoarele ***concluzii***:

1) în sensul alin.(1) art.349 CP RM, prin „ameninţare" se înţelege influenţarea asupra psihicului victimei, care constă în anunţarea acesteia că va fi supusă unui rău în cazul în care nu se va supune voinţei făptuitorului;

2) ameninţarea prevăzută la alin.(1) art.349 CP RM nu se poate exprima în influenţarea energetică asupra organismului victimei, care presupune contactul dintre corpul victimei, pe de o parte, şi forţele animate sau neanimate antrenate de către făptuitor, pe de altă parte;

3) între alin.(1) art.349 şi art.155 CP RM există o relaţie de concurenţă dintre o normă specială şi o normă generală (în sensul art.116 CP RM), nu o relaţie de concurenţă dintre o parte şi un întreg (în sensul art.118 CP RM);

4) art.155 CP RM poate fi aplicat alături de art.349 CP RM doar în acele situaţii când ameninţarea cu omor ori cu vătămarea gravă a integrităţii corporale sau a sănătăţii este îndreptată nu doar asupra victimelor menţionate în art.349 CP RM, ci şi asupra acelor persoane care nu posedă calităţile speciale ale victimelor în cauză;

5) în cazul infracţiunii prevăzute la alin.(1) art.349 CP RM, are un caracter obligatoriu legătura dintre comiterea infracţiunii şi activitatea de serviciu sau obştească a victimei;

6) în ipoteza în care victimă este persoana care îşi îndeplineşte datoria obştească sau ruda apropiată a acesteia, infracţiunea prevăzută la alin.(1) art.349 CP RM poate fi săvârşită: 1) până la îndeplinirea obligaţiilor de serviciu sau obşteşti; 2) în momentul îndeplinirii obligaţiilor respective; 3) după îndeplinirea acelor obligaţii;

7) în ipoteza în care victimă este persoana cu funcţie de răspundere sau ruda apropiată a acesteia, infracţiunea prevăzută la alin.(1) art.349 CP RM poate fi săvârşită: 1) până la îndeplinirea obligaţiilor de serviciu sau obşteşti; 2) în momentul îndeplinirii obligaţiilor respective;

8) de fiecare dată, la calificare, urmează să se verifice dacă au fost încălcate sau nu reglementările care stabilesc condiţiile şi limitele îndeplinirii de către victimă a obligaţiilor de serviciu sau obşteşti. Doar în lipsa unor asemenea încălcări poate fi aplicat alin.(1) art.349 CP RM;

9) dacă ameninţarea cu omor ori cu vătămarea gravă a integrităţii corporale sau a sănătăţii are drept cauză comportamentul nelegitim al victimei, poate fi aplicată norma generală, şi anume – art.155 CP RM;

10) nu este oportună dezincriminarea faptei prevăzute la alin.(1) art.349 CP RM.

Referinţe:

1. Hotărârea Plenului Curţii Supreme de Justiţie „Cu privire la practica judiciară în procesele penale despre şantaj", nr.16 din 07.11.2005. http://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=11 (Accesat: 05.08.2015)
2. RĂTESCU, C., IONESCU-DOLJ, I., PERIEŢEANU, I.Gr. şi alţii. *Codul penal adnotat. Vol.III. Partea Specială, II*. Bucureşti: Socec, 1937, p.246.
3. LOGHIN, O., TOADER, T. *Drept penal român. Partea Specială*. Bucureşti: Şansa, 1999, p.152.
4. BRÎNZA, S. Infracţiunile atipice prevăzute în Capitolul II al Părţii Speciale a Codului penal: analiză de drept penal. În: *Revista ştiinţifică a USM „Studia Universitatis Moldaviae"*. Seria *„Ştiinţe sociale"*, 2014, nr.3, p.105-118.
5. MANEA, V. Latura obiectivă a infracţiunii prevăzute la art.286 CP RM: modalitatea de terorizare a condamnaţilor porniţi pe calea corectării. În: *Revista Naţională de Drept*, 2008, nr.12, p.56-66.
6. Sentinţa Judecătoriei raionului Străşeni din 11.02.2015. Dosarul nr.1-51/15. http://jst.justice.md (Accesat: 05.08.2015)
7. Sentinţa Judecătoriei raionului Străşeni din 03.11.2014. Dosarul nr.1-140/14. http://jst.justice.md (Accesat: 05.08.2015)
8. Sentinţa Judecătoriei sectorului Buiucani, mun. Chişinău, din 30.06.2015. Dosarul nr.1-357/15. http://jbu.justice.md (Accesat: 05.08.2015); Sentinţa Judecătoriei raionului Străşeni din 23.06.2015. Dosarul nr.1-236/15. http://jst.justice.md (Accesat: 05.08.2015)
9. Sentinţa Judecătoriei raionului Dubăsari din 09.11.2011. Dosarul nr.1-65/10. http://jdb.justice.md (Accesat: 05.08.2015)
10. Sentinţa Judecătoriei raionului Dubăsari din 20.08.2013. Dosarul nr.1-70/13. http://jdb.justice.md (Accesat: 05.08.2015)
11. Sentinţa Judecătoriei raionului Ialoveni din 17.10.2012. Dosarul nr.1-391/12. http://jia.justice.md (Accesat: 05.08.2015)
12. Приговор Суда района Комрат от 9 декабря 2014 г. Дело № 1-65/15. http://jco.justice.md (Accesat: 05.08.2015)
13. DUNGAN, P., MEDEANU, T., PAŞCA, V. *Manual de drept penal. Partea Specială. Vol.2.* Bucureşti: Universul Juridic, 2011, p.12.
14. Sentinţa Judecătoriei raionului Orhei din 08.02.2012. Dosarul nr.1-199/11. http://jor.justice.md (Accesat: 05.08.2015)
15. СУЛЕЙМАНОВА, И.Е. *Насильственные преступления против представителей власти в сфере порядка управления: уголовно-правовое и криминологическое исследование*: Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Уфа, 2015, с.88.
16. BRÎNZA, S., STATI, V. *Tratat de drept penal. Partea Specială. Vol.II*. Chişinău: Tipografia Centrală, 2015, p.729.
17. Alabama Code – Section 13A-10-2. http://codes.lp.findlaw.com/alcode/13A/10/1 (Accesat: 05.08.2015)
18. Vol.4. Criminal Procedure, Crimes. http://www.oregonlaws.org/ors/162.235 (Accesat: 05.08.2015)
19. Criminal Code, Chapter 101 of the Laws of Belize. http://www.oas.org/juridico/mla/en/blz/en_blz-int-text-cc.pdf (Accesat: 05.08.2015)
20. Proiectul de lege pentru modificarea şi completarea unor acte legislative (Codul contravenţional şi Codul penal). http://www.particip.gov.md/proiectview.php?l=ro&idd=2127 (Accesat: 05.08.2015)
21. КИЗИЛОВ, А.Ю. *Уголовно-правовое обеспечение управленческой деятельности представителей власти*: Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Ульяновск, 2002, с.133.
22. КРУГЛИКОВ, Л.Л. *Преступления против личности*. Ярославль: ЯрГУ, 1998, с.16.
23. *Уголовное право России. Особенная часть* / Под ред. Н.И. Ветрова и Ю.И. Ляпунова. Москва: Новый юрист, 1998, с.117.
24. ГУЛИЕВА, Н.Б. Уголовно-правовая защита чести и достоинства представителя власти. В: *Вестник КемГУ*, 2013, № 4, p.270-273.
25. ГАНЖА, Ю.В. *Преступления против чести и достоинства личности: уголовно-правовая и криминологическая характеристика*: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Краснодар, 2007, с.19.
26. ВЕРТЕПОВА, Т. *Оскорбление как форма нарушения конституционного права человека на личное достоинство*. http://www.law-n-life.ru/arch/123/123_Vertepova.doc (Accesat: 05.08.2015)
27. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2010, nr.117-118.
28. MANEA, V. Latura obiectivă a infracţiunii prevăzute la art.286 CP RM: modalitatea de terorizare a condamnaţilor porniţi pe calea corectării. În: *Revista Naţională de Drept*, 2008, nr.12, p.56-66.
29. DOBRINOIU, V., NEAGU, N. *Drept penal. Partea Specială*. Bucureşti: Universul Juridic, 2014, p.328.
30. Decizia Colegiului penal al Curţii Supreme de Justiţie din 02.11.2011. Dosarul nr.1ra-773/11. www.csj.md (Accesat: 05.08.2015)
31. Decizia Colegiului penal al Curţii Supreme de Justiţie din 12.04.2014. Dosarul nr.1ra-528/14. www.csj.md (Accesat: 05.08.2015)
32. Sentinţa Judecătoriei raionului Cahul din 16.03.2012. Dosarul nr.1-156/12. http://jch.justice.md (Accesat: 05.08.2015)
33. Decizia Colegiului penal al Curţii Supreme de Justiţie din 30.06.2010. Dosarul nr.1ra-808/10. www.csj.md (Accesat: 05.08.2015)
34. Hotărârea Plenului Curţii Supreme de Justiţie „Cu privire la practica judiciară în procesele penale despre şantaj", nr.16 din 07.11.2005. http://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=11 (Accesat: 05.08.2015)

35. CRIJANOVSCHI, S. *Aspecte teoretice şi practice ale infracţiunii de şantaj*. Chişinău: CEP USM, 2012, p.138-139; STATI, V. *Infracţiuni economice: Note de curs*. Chişinău: CEP USM, 2014, p.224.
36. Sentinţa Judecătoriei raionului Ungheni din 23.06.2014. Dosarul nr.1-178/14. http://jun.justice.md (Accesat: 05.08.2015)
37. *Codul penal al Republicii Moldova. Proiect*. Chişinău: Garuda-Art, 1999.
38. HAMANGIU, C. *Codul general al României. Legi uzuale. Vol.I. Codul penal*. Bucureşti: Librăria Leon Alcalay, 1914, p.1232.
39. Penal Code (Act No.45 of 1907). www.cas.go.jp/jp/seisaku/hourei/data/PC.pdf (Accesat: 05.08.2015)
40. Criminal Law of the People's Republic of China. http://www.fmprc.gov.cn/ce/cgvienna/eng/dbtyw/jdwt/crimelaw/t209043.htm (Accesat: 05.08.2015)
41. The Criminal Act. http://www.law.go.kr/engLsSc.do?menuId=0&subMenu=5&query=%ED%98%95%EB%B2%95#liBgcolor6 (Accesat: 05.08.2015)
42. Laws ob Brunei. Chapter 22. Penal Code. http://www.commonlii.org/bn/legis/pc22130/ (Accesat: 05.08.2015)
43. The Penal Code of the Lao People's Democratic Republic. www.ilp.gov.la/ Lao_Law/Penal_Law.pdf (Accesat: 05.08.2015)
44. Monitorul Oficial al României, 1936, nr.65.
45. Código Penal. http://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1995-25444 (Accesat: 05.08.2015)
46. BRÎNZA, S., STATI, V. *Tratat de drept penal. Partea Specială. Vol.II*. Chişinău: Tipografia Centrală, 2015, p.1067.
47. ПИТУЛЬКО, К.В., КОРЯКОВЦЕВ, В.В. *Уголовное право. Особенная часть*. Санкт-Петербург: Питер, 2010, с.313-314.
48. *Уголовное право России. Часть Особенная* / Под ред. А.И. Рарога. Москва: ИМПЭ, 1998, с.431; *Уголовное право Российской Федерации. Особенная Часть* / Под ред. Б.Т. Разгильдиева, А.Н. Красикова. Саратов: СЮИ МВД России, 1999, с.570; *Уголовное право: Часть Общая. Часть Особенная* / Под ред. А.С. Михлина. Москва: Юриспруденция, 2000, с.228; *Уголовное право России. Часть Особенная* / Под ред. Л.Л. Кругликова. Москва: Волтерс Клувер, 2005, с.401; *Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации* / Под ред. А.А. Чекалина, В.Т. Томина, В.В. Сверчкова. Москва: Юрайт-Издат, 2006, с.531; ДАВИДОВИЧ, І.І. *Кримінально-правова охорона представників влади і громадськості, які охороняють правопорядок*: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Київ, 2007, с.5.
49. Criminal Code Act 1995. https://www.comlaw.gov.au/Details/C2015C00368 (Accesat: 05.08.2015)
50. Hotărârea Plenului Curţii Supreme de Justiţie „Cu privire la practica judiciară în cauzele penale referitoare la infracţiunile săvârşite prin omor (art.145-148 CP RM)", nr.11 din 24.12.2012. http://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=44 (Accesat: 05.08.2015)
51. Code pénal suisse. https://www.admin.ch/opc/fr/classified-compilation/19370083/index.html (Accesat: 05.08.2015)
52. Hotărârea Plenului Curţii Supreme de Justiţie „Cu privire la practica judiciară în cauzele penale referitoare la infracţiunile săvârşite prin omor (art.145-148 CP RM)", nr.11 din 24.12.2012. http://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=44 (Accesat: 05.08.2015)
53. *Уголовное право России. Особенная часть* / Под ред. Н.И. Ветрова и Ю.И. Ляпунова. Москва: Новый юрист, 1998, с.675; *Уголовное право России. Особенная часть* / Под ред. В.Н. Кудрявцева, В.В. Лунеева, А.В.Наумова. Москва: Юристъ, 2005, с.470.
54. *Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации* / Под ред. В.М. Лебедева. Москва: Юрайт-Издат, 2004, с.357; *Уголовное право. Особенная часть* / Под ред. И.Я. Козаченко, Г.П. Новоселова. Москва: Норма, 2008, с.895.
55. Proiectul de lege pentru modificarea şi completarea unor acte legislative (Codul contravenţional şi Codul penal). http://www.particip.gov.md/proiectview.php?l=ro&idd=2127 (Accesat: 05.08.2015)
56. Decizia Colegiului penal al Curţii Supreme de Justiţie din 29.01.2014. Dosarul nr.1ra-181/14. www.csj.md (Accesat: 05.08.2015)
57. ЧЕРТИХИНА, Ю.П. Место преступления, предусмотренного ст.318 УК РФ, в системе преступлений против порядка управления. В: *Общество: политика, экономика, право*, 2014, № 2, с.57-59.
58. DIACONESCU, D., DUVAC, C. *Tratat de drept penal. Partea Specială*. Bucureşti: C.H. Beck, 2009, p.342; DUNGAN, P., MEDEANU, T., PAŞCA, V. *Manual de drept penal. Partea Specială. Vol.2*. Bucureşti: Universul Juridic, 2011, p.13; PASCU, I., DOBRINOIU, V., HOTCA, M.A. *Noul Cod penal comentat*. Bucureşti: Universul Juridic, 2014, p.345; *Уголовное право России. Особенная часть* / Под ред. Н.И. Ветрова и Ю.И. Ляпунова. Москва: Новый юрист, 1998, с.675; ЯКОВЛЕВА, С.А. *Уголовно-правовая оценка насилия в отношении представителя власти в связи с исполнением им должностных обязанностей*: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Казань, 2003, с.7; НАУМОВ, А.В. *Практика применения Уголовного кодекса Российской Федерации: комментарий судебной практики и доктринальное толкование*. Москва: Волтерс Клувер, 2005, с.414; БАТЫЧКО, В.Т. *Уголовное право. Общая и Особенная части*. Таганрог: ТГРУ, 2006, с.296; *Уголовное право. Особенная часть* / Под ред. И.Я. Козаченко, Г.П. Новоселова. Москва: Норма, 2008, с.895; *Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации* / Под ред.

А.В. Бриллиантова. Москва: Проспект, 2010, с.714; СУЛЕЙМАНОВА, И.Е. *Насильственные преступления против представителей власти в сфере порядка управления: уголовно-правовое и криминологическое исследование*: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Уфа, 2015, с.3.
59. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2013, nr.42-47.
60. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1997, nr.22-23.
61. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2013, nr.42-47.
62. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2006, nr.91-94.
63. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2014, nr.167-168.
64. Monitorul Parlamentului Republicii Moldova, 1993, nr.2.
65. Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție din 12.11.2008. Dosarul nr.1ra-1261/08. www.csj.md (Accesat: 05.08.2015)
66. Monitorul Parlamentului Republicii Moldova, 2003, nr.104-110.
67. Strafgesetzbuch (StGB). http://www.gesetze-im-internet.de/stgb/__113.html (Accesat: 05.08.2015)
68. Kazneni zakon. http://www.zakon.hr/z/98/Kazneni-zakon (Accesat: 05.08.2015)
69. Кривичниот законик. В: *Службен весник на Република Македонија*, 1996, № 37.
70. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny. http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19970880553 (Accesat: 05.08.2015)
71. Almindelig borgerlig Straffelov. https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1902-05-22-10/KAPITTEL_2-5#KAPITTEL_2-5 (Accesat: 05.08.2015)
72. Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție „Cu privire la practica judiciară în cauzele penale referitoare la infracțiunile săvârşite prin omor (art.145-148 CP RM)", nr.11 din 24.12.2012. http://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=44 (Accesat: 05.08.2015)
73. *Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации* / Под ред. В.И. Радченко. Москва: Проспект, 2008, с.299.
74. КИСИЕВ, С.М. Угроза применения насилия в отношении представителя власти (ч.1 ст.318 УК РФ). В: *Бизнес в законе*, 2008, № 4, с.30-33.
75. BRÎNZA, S., ULIANOVSCHI, X., STATI, V. et al. *Drept penal. Partea Specială. Vol.II*. Chişinău: Cartier, 2005, p.712; BRÎNZA, S., STATI, V. *Drept penal. Partea Specială. Vol.II*. Chişinău: Tipografia Centrală, 2011, p.1037; BRÎNZA, S., STATI, V. *Tratat de drept penal. Partea Specială. Vol.II*. Chişinău: Tipografia Centrală, 2015, p.1068.
76. *Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации* / Под ред. Л.Л. Кругликова. Москва: Волтерс Клувер, 2005, с.440; *Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации* / Под ред. В.И. Радченко. Москва: Проспект, 2008, с.299.
77. Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție din 18.12.2013. Dosarul nr.1ra-1212/13. www.csj.md (Accesat: 05.08.2015)
78. Proiectul de lege pentru modificarea şi completarea unor acte legislative (Codul contravențional şi Codul penal). http://www.particip.gov.md/proiectview.php?l=ro&idd=2127 (Accesat: 06.08.2015)
79. *Dicționarul explicativ al limbii române* / Sub red. lui I.Coteanu, L.Seche, M.Seche. Bucureşti: Univers Enciclopedic, 1998, p.582.

Prezentat la 11.12.2015

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2016, nr.3(93)
Seria "Ştiinţe sociale" *ISSN 1814-3199,* *ISSN online 2345-1017,* *p.86-89*

PROCEDURA APLICĂRII SISTEMULUI INFORMATIZAT ASYCUDA WORLD

Edgar ROTUNDU

Universitatea de Stat din Moldova

În cadrul studiului întreprins este analizată procedura aplicării sistemului informatizat ASYCUDA World în practica activităţii vamale actuale din Republica Moldova. Sunt determinate principalele caracteristici, principiile de bază şi modalitatea de funcţionare a unui asemenea sistem. De asemenea, sunt menţionate facilităţile şi avantajele aplicării sistemului informatizat ASYCUDA World, precum şi progresul înregistrat de Serviciul Vamal la adoptarea şi implementarea sistemului în cauză.

Cuvinte-cheie: *sistem informatizat, ASYCUDA World, Serviciu Vamal, operaţiuni vamale, vămuire.*

APPLICATION PROCEDURE OF THE COMPUTERIZED - SYSTEM ASYCUDA WORLD

The study analyzes the procedure undertaken computerized system ASYCUDA World application in actual customs practice activity in the Republic of Moldova. It was determined the main feature, basic principles and the mode of operation of such a system. Also, it was mentioned about features and benefits of applying the computerized system ASYCUDA World, as well as the progress Customs Service in adopting and implementing such a system.

Keywords: *computerized system, ASYCUDA World, Customs Service, customs operations, customs clearance.*

Introducere

În prezent, activitatea vamală a Republicii Moldova trebuie să contribuie esenţial la dezvoltarea comerţului, concomitent cu menţinerea controlului vamal asupra circulaţiei internaţionale a mărfurilor, a mijloacelor de transport şi a persoanelor prin perfecţionarea mecanismului de reglementare juridică a declarării electronice. Aceasta determină contextul pentru procesul de administrare a riscurilor în interiorul organului vamal. Nivelul riscului este stabilit în contextul priorităţilor politicii vamale, de exemplu, dacă este primordială încasarea taxelor şi impozitelor, verificarea interdicţiilor şi restricţiilor sau orice alt domeniu care a fost stabilit.

Implementarea Sistemului ASYCUDA World în Republica Moldova

Pe parcursul ultimilor 10 ani în activitatea organelor vamale din Republica Moldova se implementează activ tehnologiile informaţionale. Este evident că aplicarea tehnologiilor informaţionale va permite simplificarea procesului de pregătire şi luare a unor sau altor decizii din contul minimizării influenţei factorului uman, ar reduce cheltuielile pentru administrarea publică şi ar spori calitatea acordării serviciilor publice. În această ordine de idei, Serviciul Vamal al Republicii Moldova dezvoltă încontinuu tehnologiile informaţionale de prezentare organelor vamale a informaţiilor în formă electronică pentru scopurile vămuirii mărfurilor, inclusiv cu utilizarea reţelei Internet.

Transmiterea datelor pentru vămuire prin reţeaua Internet oferă declarantului posibilitatea de a prezenta organului vamal declaraţia vamală, de a introduce în ea rectificările necesare pentru excluderea eventualelor greşeli şi lacune, fără prezenţa nemijlocită a reprezentantului declarantului la organul vamal, precum şi de a urmări, în regim de timp real, etapele şi starea vămuirii.

Dacă privim în retrospectivă, stabilim că în februarie 2002 a fost adoptat un Plan de acţiuni de dezvoltare a procesului de reformă a organelor vamale. Atunci obiectivele majore ale planului au fost:

a) modernizarea procedurilor şi operaţiunilor vamale;
b) perfecţionarea sistemelor informaţionale şi facilităţilor la frontieră;
c) reducerea contrabandei şi corupţiei;
d) consolidarea cooperării interdepartamentale a autorităţilor de la frontieră;
e) îmbunătăţirea interacţiunilor dintre sectorul public şi privat;
f) consolidarea cooperării regionale.

Drept rezultat, în octombrie 2005 a început să funcţioneze sistemul informaţional „Asycuda World", care permite informatizarea tuturor operaţiunilor vamale, inclusiv aplicarea analizei riscurilor, controlul valorilor declarate, stabilirea taxelor, automatizarea şi controlul operaţiunilor de tranzit. Utilizând această tehnologie, colaboratorii vamali şi agenţii economici pot să efectueze majoritatea operaţiunilor vamale prin Internet. De asemenea, aceasta facilitează schimbul electronic de documente între vamă, alte instituţii ale statului, agenţi economici şi serviciile vamale din alte ţări [1, p.178].

© Universitatea de Stat din Moldova, 2016

Sistemul ASYCUDA World (ASYCUDA - Automated SYstem for CUstoms DAta) elaborat de (UNCTAD) a fost implementat în Republica Moldova în cadrul Proiectului Băncii Mondiale „Facilitarea Comerţului şi Transportului în Europa de Sud-Est" şi în temeiul Memorandumului de înţelegere între Serviciul Vamal al Republicii Moldova şi Conferinţa Naţiunilor Unite pentru Comerţ şi Dezvoltare privind dezvoltarea Sistemului informaţional integrat vamal ASYCUDA World, întocmit la Geneva la 14 mai 2007 şi aprobat prin Hotărârea Guvernului nr.727/29.06.2007.

În perioada ianuarie – octombrie 2005 a avut loc faza de implementare a ASYCUDA World, versiunea web, Republica Moldova fiind prima ţară din lume în care a fost implementată această versiune avansată a sistemului. Concomitent cu implementarea ASYCUDA World, în cadrul Proiectului menţionat s-au realizat următoarele:

(i) dotarea Serviciului Vamal cu echipamentul necesar pentru funcţionarea sistemului ASYCUDA World;
(ii) dotarea echipelor mobile cu unităţi de transport şi echipament; implementarea principiilor de selectivitate în activitatea vamală şi a auditului postvămuire.

SIIV s-a dezvoltat având la bază platforma sistemului ASYCUDA World, prin interconectarea tuturor produselor de program, precum şi prin formarea unui sistem informaţional care asigură activitatea eficientă a organelor vamale ale Republicii Moldova. Toate soluţiile tehnice şi funcţionale oferite de ASYCUDA World au constituit structura de bază, la care pe parcurs au fost adăugate produsele de program specifice activităţii vamale. Componentele produselor de program incluse în SIIV au fost dezvoltate utilizând tehnologiile existente şi s-au unit într-un ansamblu de interfeţe, având ca nucleu central interfaţa sistemului ASYCUDA World. Produsele de program adiţionale implementate au beneficiat de elementele de securitate şi control al accesului la date, deja existente atât în platforma de lucru şi dezvoltare, cât şi în arhitectura sistemului de comunicaţii al SV [2].

Caracteristicile şi procedura de aplicare a Sistemului ASYCUDA World

Sistemul ASYCUDA World a fost dezvoltat utilizând serviciile furnizate de un server de aplicaţii web, orientat spre procesarea documentelor electronice, care se bazează pe soluţiile oferite de tehnologia platformei de aplicaţii. Introducerea sistemului informatizat vamal are ca scop facilitarea circulaţiei mărfurilor şi mijloacelor de transport, perfectarea procedurilor de evaluare şi colectare a taxelor vamale, asigurarea procedurilor vamale standardizate, automatizate şi clare, furnizarea de informaţii statistice precise privind comerţul extern, îmbunătăţirea metodelor de încasare a datoriilor vamale şi îmbunătăţirea controlului financiar.

Majoritatea statelor aplică cu succes diferite sisteme informaţionale vamale, care au la bază caracteristici similare:

- sistemul automatizat vamal permite implementarea întregului pachet de reglementări vamale în vigoare pentru procesarea declaraţiilor şi asigură aplicarea în mod unic a taxelor vamale. Sistemul garantează pentru toţi agenţii economici acces egal la legislaţia vamală, în special la reglementări privind drepturile de import/export şi scutiri de taxe;
- sistemul oferă posibilitatea comunicării agenţilor economici cu vama prin intermediul schimbului electronic de date. Ca urmare, declaraţia în scris se substituie cu cea pe suport electronic. Fiind conectat direct la sistemul informatizat vamal, declarantul poate întocmi, controla şi trimite electronic declaraţia organului vamal;
- sistemul se bazează pe mecanismul de selectivitate şi evaluare a riscului automat în timpul operaţiunii electronice de vămuire;
- sistemul asigură schimb de informaţii prin reţea între toate unităţile vamale [3].

Sistemul informatizat integrat ASYCUDA este un sistem vamal informaţional care urmăreşte circuitul mărfurilor, asigurarea celor mai optime condiţii de lucru şi transparenţă totală la perfectarea documentelor vamale, asigurând şi o conlucrare eficientă, operativă între lucrătorii vamali şi agenţii economici. Sistemul se bazează pe mecanismul de selectivitate şi evaluare a riscului, astfel creând posibilitatea implementării unui management de risc automat în timpul procesului electronic de vămuire [4].

Principiile şi ce stau la baza ASYCUDA World sunt:

- Utilizarea tehnologiei web (Internet);
- Independenţă de sistem de operare şi sistem de gestionare a bazelor de date;
- Scalabilitate;
- Stabilitate contra întreruperilor în reţele de telecomunicaţii;
- Integrarea (disponibilitatea) elementelor de securitate şi trasabilitate (audit);

- Utilizarea arhitecturii client-server, tehnologie care se consideră cea mai eficientă la momentul de faţă (scalabilitatea sistemului este limitată doar de capacitatea echipamentelor şi reţelelor);
- Independenţă de infrastructura de telecomunicaţii datorată utilizării tehnologiei web;
- Utilizarea unui limbaj de programare Java general recunoscut şi a bibliotecilor de documente SOClass, fapt ce facilitează ţărilor care utilizează ASYCUDA World să dezvolte în continuare sistemul fără a depinde de asistenţa UNCTAD [5].

Astfel, sistemul informatizat vamal ASYCUDA a devenit standardul mondial de automatizare şi modernizare a procedurilor vamale, documentelor şi datelor. Acest sistem este adaptabil la cerinţele operaţionale ale fiecărui sistem vamal şi foloseşte standardele şi codurile internaţionale ale Organizaţiei Internaţionale de Standardizare (ISO), Organizaţiei Mondiale a Vămilor şi ale ONU.

Practica internaţională a demonstrat aplicarea cu succes a sistemului dat. ASYCUDA World este cea mai performantă versiune, care se bazează pe efectuarea operaţiunilor de vămuire prin Internet. Este un sistem standardizat, automatizat, flexibil în aplicare şi în permanentă evoluţie.

Ce ţine de caracteristicele sistemului dat, ASYCUDA World este un sistem:

- Standardizat – permite utilizarea standardelor internaţionale, inclusiv sistemul armonizat de codificare;
- Adaptabil – poate fi adoptat la cerinţele operaţionale ale administraţiei vamale naţionale;
- Flexibil – în ceea ce priveşte reglementările tarifare şi instrumentele netarifare, în ceea ce priveşte accesul la date şi evaluarea riscului, precum şi regulile de completare a declaraţiei vamale pentru fiecare tip;
- Uşor de utilizat – deoarece declaraţia vamală şi celelalte rapoarte sunt afişate în acelaşi format cu cel de pe hârtie. Reprezintă un suport important pentru agenţii economici în completarea declaraţiei vamale şi consultării legislaţiei, oferă orice informaţie care are legătură cu declaraţia vamală în detaliu.
- Securizat – acces limitat la diferite module [6].

Modulele ASYCUDA World astfel concepute implementează într-o arhitectură client-server modelul multi-nivel cunoscut în teoria sistemelor informatice cu numele „n-tier", definit şi configurat printr-o serie de componente software şi structuri de date atât la nivelul serverului de aplicaţii (componente server), cât si la nivelul staţiei de lucru (componente client).

Sistemul de gestiune vamală ASYCUDA World îşi propune automatizarea prelucrării următoarelor tipuri de documente vamale:

- titlurile de transport pentru tranzitul rutier (carnete TIR, documente TI, carnete ATA) şi tranzit feroviar. Titlurile de transport utilizate pentru transportul aerian (Airway bill) şi naval (manifest, conosament);
- declaraţiile vamale în detaliu (Documentul Administrativ Unic). Pentru procesarea fiecărui document menţionat, Serviciul Vamal a proiectat fluxuri de procesare automată a datelor, susţinute prin metodologii de prelucrare.

Din punct de vedere funcţional, utilizatorii sistemului ASYCUDA World se împart în două categorii principale:

- utilizatori aparţinând administraţiei vamale: în această categorie intră ofiţerii vamali nominalizaţi în diversele puncte de procesare definite pe fluxurile de prelucrare a documentelor vamale. Aceşti utilizatori pot fi identificaţi atât în serviciile operative din cadrul birourilor (posturilor) vamale, cât şi în poziţiile de sinteză şi monitorizare de la nivel departamental;
- utilizatori aparţinând entităţilor comerciale: autorizate să-şi deruleze activităţile într-o directă relaţie cu sistemul de vămuire automată al Serviciului Vamal. Această categorie poate cuprinde instituţii ca: brokeri vamali care vor fi autorizaţi de către Serviciul Vamal pentru completarea declaraţiei vamale în detaliu şi a documentelor de tranzit, alte persoane fizice sau juridice autorizate de Serviciul Vamal în conformitate cu legislaţia în vigoare [7].

Funcţionarea modulelor ASYCUDA World pentru toate tipurile de utilizatori implică conectarea directă a utilizatorilor la serverul central ASYCUDA într-o conexiune DTI (Direct Trade Input). În acest context de lucru fiecare utilizator din sistem va fi conectat on-line la o platformă operaţională centralizată, trebuind să fie înregistrat la nivelul acesteia. Înregistrarea fiecărui utilizator înseamnă atribuirea a cel puţin următoarelor elemente:

- Certificat digital;
- Cod autorizare;

- Cod Birou Vamal;
- Nume conectare;
- Parola conectare. Rezultate şi avantaje.

ASYCUDA World a fost implementat integral la toate birourile şi posturile vamale.

Concluzii

1. Implementarea sistemului a creat baza pentru constituirea sistemului informaţional integrat, întru dezvoltarea căruia este necesară elaborarea unei serii de subsisteme informatice specifice activităţii vamale. Toate soluţiile tehnice şi funcţionale oferite de acest sistem a constituit acel schelet, acea structură de bază la care se adaugă modulele specifice activităţii vamale: statistica vamală, perfecţionarea activă, perfecţionarea pasivă, contul unic, admiterea temporară, declaraţiile sumare, garanţiile, depozitele vamale, contrapunerea informaţiei etc.

2. Cu sistemul ASYCUDA World actualmente se prelucrează declaraţiile vamale. Acest sistem permite selectarea declaraţiilor vamale, care presupune examinarea informaţiei în baza unor criterii de selectivitate, când mărfurile declarate trec pe una din culoarele de control menţionate mai sus. Cu utilizarea sistemului ASYCUDA World de asemenea funcţionează modulele TIR şi T1, modulele de evidenţă a obligaţiilor vamale, a operaţiilor efectuate de persoanele fizice şi a bonului unic de plată. Sistemul Informaţional ASYCUDA World va da posibilitate Serviciului Vamal să dispună de date statistice privind operaţiunile înregistrate în regim real de timp.

3. ASYCUDA World permite informatizarea tuturor operaţiunilor vamale, controlul valorilor declarate, stabilirea taxelor, automatizarea şi controlul operaţiunilor de tranzit. Sistemul utilizează tehnologia web, astfel încât ofiţerii vamali şi agenţii economici pot să efectueze majoritatea operaţiunilor vamale prin Internet. De asemenea, facilitează schimbul electronic de documente între vamă, alte instituţii ale statului, agenţi economici şi serviciile vamale din alte ţări. Datorită ASYCUDA World, autoritatea vamală comunică mai uşor nu doar cu posturile şi birourile vamale, dar şi cu agenţii economici şi verifică documentele pe cale electronică.

4. Menţionăm că implementarea noului sistem a îmbunătăţit simţitor gradul de organizare a subdiviziunilor din cadrul sistemului vamal, a produs modificări în structura Serviciului Vamal pentru a eficientiza, optimiza activitatea fiecărui angajat. Respectiv, a crescut responsabilitatea cadrelor vamale pentru sectorul de muncă încredinţat. Conferinţa Naţiunilor Unite pentru Comerţ şi Dezvoltare (UNCTAD), Banca Mondială, Fondul Monetar Internaţional au apreciat foarte înalt calitatea şi operativitatea implementării în premieră mondială a acestui sistem informaţional în Republica Moldova.

Referinţe:

1. IANUŞ, E. *Statutul juridic al organelor vamale în Republica Moldova*. Chişinău: PrintCaro, 2015, p.178.
2. Strategia de dezvoltare a Sistemului Informational Integrat Vamal pentru anii 2012-2016, Chişinău, 2011, www.customs.gov.md, p.3.
3. OBREJA, E., GÂSCĂ, V., CALENIC, N. *Activitatea vamală în Republica Moldova şi fenomenul corupţiei*. Chişinău: Transparency International Moldova, 2003. 113 p.
4. O informaţie mai detaliată privind sistemul ASYCUDA este plasată pe site-ul: www.asycuda.org.
5. Strategia de dezvoltare a Sistemului Informational Integrat Vamal pentru anii 2012-2016, Chişinău, 2011, www.customs.gov.md, p.5.
6. http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&id=337955. (Accesat: 05.10.2016).
7. http://www.asycuda.org/legal.asp (Accesat: 05.02.2016).

Prezentat la 19.05.2016

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2016, nr.3(93)
Seria "Ştiinţe sociale" *ISSN 1814-3199,* *ISSN online 2345-1017,* *p.90-97*

OBSERVAŢII REFERITOARE LA AMENDAMENTELE OPERATE ÎN CODUL PENAL PRIN LEGEA NR.60/2016

Vitalie STATI

Universitatea de Stat din Moldova

Obiectul prezentului studiu îl constituie modificările şi completările operate în Codul penal prin Legea nr.60/2016. Acestea vizează: persoana juridică în calitate de subiect al infracţiunii; confiscarea specială; spălarea banilor; actul terorist; finanţarea terorismului; abuzul de putere sau abuzul de serviciu. În procesul analizei, sunt examinate proiectul care se află la baza Legii nr.60/2016, Nota informativă la acest proiect şi alte asemenea acte preparatorii. De asemenea, se face referire la Convenţia privind spălarea, descoperirea, sechestrarea şi confiscarea produselor infracţiunii şi finanţarea terorismului, adoptată la Varşovia la 16.05.2005, precum şi la raportul explicativ la această Convenţie. Scopul prezentului studiu constă în stabilirea efectelor pozitive şi a celor negative ale adoptării modificărilor şi completărilor operate în Codul penal prin Legea nr.60/2016. În rezultatul investigaţiei efectuate se ajunge la concluzia că nu toate amendamentele operate prin legea amintită au tangenţă cu domeniile ce ţin de prevenirea şi combaterea spălării banilor şi a finanţării terorismului. Nu toate aceste amendamente pot asigura armonizarea legislaţiei naţionale penale cu standardele stabilite de Curtea Europeană pentru Drepturile Omului. Unele din aceste amendamente sunt îndoielnice sub aspectul calităţii lor tehnico-legislative şi/sau în ce priveşte aportul lor în planul eficientizării apărării ordinii de drept. Impresia de ansamblu este că nu preocuparea pentru interesul social a constituit scopul principal al adoptării Legii nr.60/2016.

Cuvinte-cheie: *lege, proiect, notă informativă, persoană juridică, confiscare specială, spălarea banilor, act terorist, finanţarea terorismului, abuz de putere sau abuz de serviciu.*

SOME REMARKS ON THE AMENDMENTS OPERATED TO THE PENAL CODE BY LAW No.60/2016

The object of this study is formed by the modifications and additions operated to the Penal Code by Law No.60/2016. The content of the respective initiatives addresses the following elements: the legal person as the subject of the offence; special confiscation; money laundering; terrorist act; terrorism financing; abuse of power or abuse of office. Within the analysis phase, there are examined the draft project of the Law No.60/2016, the explanatory note to this project and other such preparatory documents. It is also made reference to the Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime and on the Financing of Terrorism, adopted at Warsaw on 16.05.2005 and to the explanatory report to the convention. The purpose of this study is to establish the positive and negative effects of the adoption of the modifications and additions operated to the Penal Code by Law no.60/2016. As a result of the performed investigation, it is concluded that not all the amendments induced by that law pertains to preventing and combating money laundering and terrorism financing. As well as not all these amendments can assure the harmonization of national penal legislation with the standards set by the European Court of Human Rights. Some of them are questionable in terms of their technical legislative quality and/or their contribution to increase the defense of the rule of law. The overall impression is that the main purpose of the adoption of the Law No.60/2016 was anything but the concern for the social interest.

Keywords: *law; draft project; explanatory note; legal person; special confiscation; money laundering; terrorist act; terrorism financing; abuse of power or abuse of office.*

Introducere

La 07.04.2016, Parlamentul Republicii Moldova a adoptat Legea pentru modificarea şi completarea unor acte legislative [1] (în continuare – Legea nr.60/2016). În Nota informativă la proiectul care se află la baza legii în cauză se relevă scopul şi obiectivele acestuia: „Elaborarea proiectului de Lege pentru modificarea şi completarea unor acte legislative are loc în contextul realizării acţiunilor prevăzute la obiectivul 2 – „Optimizarea regimului de combatere" din Planul de acţiuni privind implementarea Strategiei de prevenire şi combatere a spălării banilor şi finanţării terorismului pentru anii 2013-2017, adoptat prin Legea nr.130 din 6 iunie 2013, obiectiv care prevede necesitatea intervenţiei legislative în scopul asigurării extinderii aplicării prevederilor ce se referă la spălarea banilor. Totodată, proiectul are drept scop asigurarea conformităţii legislaţiei naţionale penale standardelor stabilite de Curtea Europeană pentru Drepturile Omului" [2].

Amendamentele operate prin Legea nr.60/2016 vizează, *inter alia*, normele Codului penal.

© Universitatea de Stat din Moldova, 2016

În special, ne referim la:

1) modificarea şi completarea art.21 „Subiectul infracţiunii" din Codul penal în planul: a) redefinirii condiţiilor în care persoana juridică (cu excepţia autorităţii publice) poate fi subiect al infracţiunii; b) definirii noţiunii „persoană fizică împuternicită cu funcţii de conducere";

2) modificarea alin.(1), (2), (2^1) şi (3) art.106 „Confiscarea specială" sub aspectul: a) redefinirii noţiunii „confiscare specială"; b) revizuirii listei bunurilor supuse confiscării speciale; c) clarificării condiţiilor în care confiscarea specială se aplică asupra bunurilor care aparţin sau au fost transferate oneros ori gratuit unei persoane care nu ştia şi nici nu trebuia să ştie despre scopul utilizării sau originea bunurilor;

3) completarea Codului penal cu articolul 132^1 „Bunuri". Definiţia din acest articol urmează a fi aplicată în vederea interpretării noţiunii „bunuri" utilizate în art.106, 243 şi 279 CP RM; abrogarea alin.(3) art.279 CP RM, care devine inutil ca urmare a adoptării art.132^1 CP RM;

4) modificarea dispoziţiei de la lit.c) alin.(1) art.243 „Spălarea banilor" din Codul penal;

5) completarea sancţiunilor de la alin.(2) şi (3) art.243 CP RM, astfel încât persoana juridică să poată fi subiect al infracţiunii în ipotezele corespunzătoare;

6) modificarea dispoziţiei de la alin.(1) art.278 „Actul terorist", din perspectiva clarificării trăsăturilor care particularizează scopul infracţiunilor prevăzute la acest articol;

7) completarea lit.b) alin.(1) art.279 „Finanţarea terorismului" şi modificarea alineatului (2) din acelaşi articol, sub aspectul clarificării condiţiilor în care devine aplicabil art.279 CP RM;

8) modificarea alin.(1) art.327 CP RM, sub aspectul lărgirii ariei de aplicare a acestei norme; completarea alin.(2) art.327 CP RM cu litera b^1), astfel încât răspunderea să se agraveze în prezenţa unui motiv special sau a unui scop special.

După ce am punctat aceste amendamente, le vom analiza pe fiecare în parte.

Rezultate şi discuţii

1. Aşa cum am menţionat mai sus, operarea de amendamente la art.21 CP RM a urmărit, în primul rând, redefinirea condiţiilor în care persoana juridică (cu excepţia autorităţii publice) poate fi subiect al infracţiunii.

În rezultatul adoptării Legii nr.60/2016, alin.(3) art.21 CP RM are următorul conţinut:

„O persoană juridică, cu excepţia autorităţilor publice, este pasibilă de răspundere penală pentru o faptă prevăzută de legea penală dacă aceasta nu a îndeplinit sau a îndeplinit necorespunzător dispoziţiile directe ale legii ce stabilesc îndatoriri sau interdicţii privind efectuarea unei anumite activităţi şi se constată cel puţin una din următoarele circumstanţe:

a) fapta a fost săvârşită în interesul persoanei juridice respective de către o persoană fizică împuternicită cu funcţii de conducere, care a acţionat independent sau ca parte a unui organ al persoanei juridice;

b) fapta a fost admisă sau autorizată, sau aprobată, sau utilizată de către persoana împuternicită cu funcţii de conducere;

c) fapta a fost săvârşită datorită lipsei de supraveghere şi control din partea persoanei împuternicite cu funcţii de conducere".

Până la intrarea în vigoare a Legii nr.60/2016, alin.(3) art.21 CP RM a avut următorul conţinut: „Persoana juridică, cu excepţia autorităţilor publice, este pasibilă de răspundere penală pentru o faptă prevăzută de legea penală dacă există una din următoarele condiţii:

a) persoana juridică este vinovată de neîndeplinirea sau îndeplinirea necorespunzătoare a dispoziţiilor directe ale legii, ce stabilesc îndatoriri sau interdicţii pentru efectuarea unei anumite activităţi;

b) persoana juridică este vinovată de efectuarea unei activităţi ce nu corespunde actelor de constituire sau scopurilor declarate;

c) fapta care cauzează sau creează pericolul cauzării de daune în proporţii considerabile persoanei, societăţii sau statului a fost săvârşită în interesul acestei persoane juridice sau a fost admisă, sancţionată, aprobată, utilizată de organul sau persoana împuternicită cu funcţii de conducere a persoanei juridice respective".

Spre deosebire de varianta anterioară a alin.(3) art.21 CP RM, varianta în vigoare a acestei norme este mai ajustată rigorilor parag.1 art.10 din Convenţia privind spălarea, descoperirea, sechestrarea şi confiscarea produselor infracţiunii şi finanţarea terorismului, adoptată la Varşovia la 16.05.2005 [3]: „Fiecare parte va adopta măsurile legislative şi alte măsuri necesare pentru a se asigura că persoanele juridice pot fi trase la răspundere pentru infracţiunile de spălare de bani, stabilite în conformitate cu prezenta Convenţie, comise în interesul lor de orice persoană fizică ce acţionează fie în nume propriu, fie ca parte a unui organ al persoanei

juridice, care deţine o funcţie de conducere în cadrul persoanei juridice, în baza: a) unei împuterniciri de reprezentare a persoanei juridice; *sau* b) unei atribuţii de a lua decizii în numele persoanei juridice; *sau* c) unei atribuţii de a exercita un control în cadrul persoanei juridice respective, precum şi în cazul implicării unei astfel de persoane fizice în calitate de complice sau instigator la infracţiunile menţionate mai sus".

În altă ordine de idei, operarea de amendamente la art.21 CP RM prin Legea nr.60/2016 a implicat definirea noţiunii „persoană fizică împuternicită cu funcţii de conducere" în alin.(3^1) al acestui articol: „O persoană fizică se consideră împuternicită cu funcţii de conducere dacă are cel puţin una din următoarele funcţii: a) de reprezentare a persoanei juridice; b) de luare a deciziilor în numele persoanei juridice; c) de exercitare a controlului în cadrul persoanei juridice". Înţelegerea semantismului noţiunii „persoană fizică împuternicită cu funcţii de conducere" este esenţială în vederea stabilirii conţinutului celor trei circumstanţe menţionate la lit.a)-c) alin.(3) art.21 CP RM.

În legătură cu completarea art.21 CP RM cu alineatul (3^1), în Nota informativă la proiectul care se află la baza Legii nr.60/2016 se menţionează: „În temeiul recomandărilor CETS 198[1], amendamentele vin să faciliteze înţelegerea scopului răspunderii persoanei juridice la nivel naţional prin facilitarea, într-o manieră coerentă, a conceptului de persoană fizică care are o funcţie de conducere, astfel încât să acopere cele trei situaţii descrise în parag.1 art.10 din Convenţia privind spălarea, descoperirea, sechestrarea şi confiscarea produselor infracţiunii şi finanţarea terorismului. Or, conform Convenţiei, o persoană are funcţii de conducere în trei situaţii: a) când are putere/funcţii de reprezentare a persoanei juridice, b) când are o autoritate de a lua decizii în numele persoanei juridice *sau* c) când are autoritatea/puterea de a exercita control în cadrul persoanei juridice). Astfel, modificările aduse art.21 din Codul penal urmează să acopere răspunderea persoanei juridice pentru cazurile de neglijenţă (lipsa supravegherii sau a controlului) din partea persoanei cu funcţii de conducere care a dus la săvârşirea infracţiunii de către o persoană fizică din subordinea sa".

2. Aşa cum am consemnat *supra*, modificarea alin.(1), (2), (2^1) şi (3) art.106 CP RM prin Legea nr.60/2016 trebuie privită sub trei aspecte: a) redefinirea noţiunii „confiscare specială"; b) revizuirea listei bunurilor supuse confiscării speciale; c) clarificarea condiţiilor în care confiscarea specială se aplică asupra bunurilor care aparţin sau au fost transferate oneros ori gratuit unei persoane care nu ştia şi nici nu trebuia să ştie despre scopul utilizării sau originea bunurilor.

În rezultatul adoptării Legii nr.60/2016, alin.(1), (2), (2^1) şi (3) art.106 CP RM au următorul conţinut:

„(1) Confiscarea specială constă în trecerea, forţată şi gratuită, în proprietatea statului a bunurilor indicate la alin.(2). În cazul în care aceste bunuri nu mai există, nu pot fi găsite sau nu pot fi recuperate, se confiscă contravaloarea acestora.

(2) Sunt supuse confiscării speciale bunurile (inclusiv valorile valutare):

a) utilizate sau destinate pentru săvârşirea unei infracţiuni;

b) rezultate din infracţiuni, precum şi orice venituri din valorificarea acestor bunuri;

c) date pentru a determina săvârşirea unei infracţiuni sau pentru a-l răsplăti pe infractor;

e) deţinute contrar dispoziţiilor legale;

f) convertite sau transformate, parţial sau integral, din bunurile rezultate din infracţiuni şi din veniturile de la aceste bunuri;

g) care constituie obiectul infracţiunilor de spălare a banilor sau de finanţare a terorismului.

(2^1) Dacă bunurile rezultate din infracţiuni şi veniturile de la aceste bunuri au fost comasate cu bunurile dobândite legal, se confiscă acea partea din bunuri sau contravaloarea acestora care corespunde valorii bunurilor rezultate din infracţiuni şi a veniturilor de la aceste bunuri.

(3) Dacă bunurile menţionate la lit.a) şi b) alin.(2) aparţin sau au fost transferate oneros unei persoane care nu ştia şi nici nu trebuia să ştie despre scopul utilizării sau originea bunurilor, se confiscă contravaloarea acestora. Dacă bunurile respective au fost transferate cu titlu gratuit unei persoane care nu ştia şi nici nu trebuia să ştie despre scopul utilizării sau originea acestora, bunurile se confiscă".

Pentru comparaţie, până la intrarea în vigoare a Legii nr.60/2016, aceleaşi prevederi ale art.106 CP RM au avut următorul conţinut:

[1] Prin „CETS 198" se are în vedere Convenţia Consiliului Europei privind spălarea, descoperirea, sechestrarea şi confiscarea produselor infracţiunii şi finanţarea terorismului. Or, această Convenţie are numărul de ordine 198 în seria de tratate ale Consiliului Europei. *Brevitatis causa*, Convenţia Consiliului Europei privind spălarea, descoperirea, sechestrarea şi confiscarea produselor infracţiunii şi finanţarea terorismului este denumită „CETS 198".

„(1) Confiscarea specială constă în trecerea, forţată şi gratuită, în proprietatea statului a bunurilor (inclusiv a valorilor valutare) utilizate la săvârşirea infracţiunilor sau rezultate din infracţiuni. În cazul în care bunurile utilizate la săvârşirea infracţiunilor sau rezultate din infracţiuni nu mai există sau nu se găsesc, se confiscă contravaloarea acestora.

(2) Sunt supuse confiscării speciale bunurile:

a) rezultate din fapta prevăzută de prezentul cod, precum şi orice venituri de la aceste bunuri, cu excepţia bunurilor şi veniturilor care urmează a fi restituite proprietarului legal;

b) folosite sau destinate pentru săvârşirea unei infracţiuni, dacă sunt ale infractorului;

c) date pentru a determina săvârşirea unei infracţiuni sau pentru a-l răsplăti pe infractor;

d) dobândite prin săvârşirea infracţiunii, dacă nu urmează a fi restituite persoanei vătămate sau nu sunt destinate pentru despăgubirea acesteia;

e) deţinute contrar dispoziţiilor legale;

f) convertite sau transformate, parţial sau integral, din bunurile rezultate din infracţiuni şi din veniturile de la aceste bunuri;

g) folosite sau destinate pentru finanţarea terorismului.

(2^1) Dacă bunurile rezultate sau dobândite prin săvârşirea infracţiunii şi veniturile de la aceste bunuri au fost comasate cu bunurile dobândite legal, se confiscă acea partea din bunuri sau contravaloarea acestora care corespunde valorii bunurilor rezultate sau dobândite prin săvârşirea infracţiunii şi a veniturilor de la aceste bunuri.

(3) Confiscarea specială se aplică persoanelor care au comis fapte prevăzute de prezentul cod. Pot fi supuse confiscării speciale şi bunurile menţionate la alin.(2), dar care aparţin altor persoane şi care le-au acceptat ştiind despre dobândirea ilegală a acestor bunuri".

Referitor la modificarea alin.(1), (2), (2^1) şi (3) art.106 CP RM, din Nota informativă la proiectul care se află la baza Legii nr.60/2016 aflăm: „Alte modificări vizează obiectul confiscării speciale. Modificările operate la acest capitol sunt fundamentate pe recomandările CETS 198, recomandările MONEYVAL[2] şi pe acţiunile 2.1.2, 2.1.3 şi 2.1.4, indicate la obiectivul 2 din Planul de acţiuni privind implementarea Strategiei naţionale de prevenire şi combatere a spălării banilor şi finanţării terorismului pentru anii 2013-2017. Modificările operate urmăresc extinderea posibilităţii de confiscare a instrumentelor infracţiunii (bunurilor utilizate la săvârşirea infracţiunilor) care au fost utilizate sau planificate pentru a fi utilizate la săvârşirea unei infracţiuni, chiar dacă acestea nu aparţin infractorului şi nu sunt obţinute ilegal. De asemenea, amendamentele indică despre posibilitatea confiscării echivalentului bunurilor rezultate şi legalizate. Or, legislaţia în vigoare plasează statul în incapacitate de a confisca (cel puţin echivalentul) bunurilor pe care infractorul sau partea terţă de rea-credinţă le-a transferat unei părţi terţe de bună-credinţă, cu titlu gratuit (alin.(1) art.106 şi lit.f) alin.(2) art.106 CP RM nu dau posibilitatea confiscării echivalentului bunurilor ilicite, când acestea au fost transferate unei părţi de bună-credinţă cu titlu gratuit). Astfel, autorii proiectului au mers mai departe şi au propus de a statua expres posibilitatea confiscării bunului însuşi, chiar dacă acesta a fost obţinut în proprietatea altei persoane de bună-credinţă, fapt ce urmează să fie posibil în cazurile în care obţinerea în proprietate a avut loc cu titlu gratuit".

În acest mod, autorii proiectului au urmărit să alinieze prevederile art.106 CP RM la cele ale parag.1 art.3 al Convenţiei Consiliului Europei privind spălarea, descoperirea, sechestrarea şi confiscarea produselor infracţiunii şi finanţarea terorismului: „Fiecare parte adoptă măsurile legislative şi alte măsuri care se dovedesc necesare pentru a-i permite să confişte instrumente şi produse sau bunuri a căror valoare corespunde acestor produse şi bunuri supuse spălării".

3. Prin Legea nr.60/2016, Codul penal a fost completat cu articolul 132^1: „Prin bunuri, în sensul art.106, 243 şi 279, se înţelege mijloacele financiare, orice categorie de valori (active) corporale sau incorporale, mobile sau imobile, tangibile sau intangibile, precum şi actele sau alte instrumente juridice sub orice formă, inclusiv în format electronic ori digital, care atestă un titlu ori un drept, inclusiv orice cotă (interes) cu privire la aceste valori (active)".

[2] Prin „MONEYVAL" se înţelege Comitetul de experţi pentru evaluarea măsurilor de combatere a spălării banilor şi a finanţării terorismului.

Această definiţie reproduce aproape cu fidelitate definiţiile noţiunii „bunuri" din alin.(3) art.279 CP RM (alineat abrogat prin Legea nr.60/2016), precum şi din art.3 al Legii cu privire la prevenirea şi combaterea spălării banilor şi finanţării terorismului, adoptate de Parlamentul Republicii Moldova la 26.07.2007 [4]. De asemenea, definiţia din art.132[1] CP RM corespunde definiţiei noţiunii „bun" din art.1 al Convenţiei Consiliului Europei privind spălarea, descoperirea, sechestrarea şi confiscarea produselor infracţiunii şi finanţarea terorismului: „bun de orice natură, corporal sau incorporal, mobil sau imobil, precum şi actul juridic sau documentul atestând un titlu ori un drept cu privire la un bun".

Vis-à-vis de completarea Codului penal cu articolul 132[1], din Nota informativă la proiectul care se află la baza Legii nr.60/2016 aflăm: „În vederea realizării recomandărilor prezentate Moldovei – recomandărilor CETS 198 – se propune completarea Codului penal cu art.132[1], prin care are loc definirea uniformă a conceptului de bunuri pentru art.243 şi 279 CP RM. Chiar dacă jurisprudenţa pare să fie orientată spre o aplicabilitate uniformă a definiţiei noţiunii „bunuri", prevăzute de Legea nr.190 din 26 iulie 2007 privind combaterea şi prevenirea spălării banilor şi finanţării terorismului, Moldovei i s-a recomandat să includă o definiţie general aplicabilă a noţiunii „bunuri" în Partea Generală a Codului penal sau să clarifice acest aspect prin alte metode (instrumente), astfel încât să asigure o jurisprudenţă uniformă în privinţa acestui aspect. Astfel, având în vedere că noţiunea de bunuri utilizată în Legea nr.190 din 26 iulie 2007 nu este una valabilă pentru alte infracţiuni din Codul penal (pentru care este mult mai actuală noţiunea de bunuri oferită de Codul civil al Republicii Moldova), s-a considerat binevenit de a uniformiza conceptul de bun pentru infracţiunile de spălare de bani (art.243 CP RM) şi finanţarea terorismului (art.279 CP RM), întrucât, acestea au acelaşi obiect material[3] şi sunt reglementate de acelaşi act legislativ-cadru – Legea nr.190 din 26 iulie 2007".

Înainte de intrarea în vigoare a Legii nr.69/2016 trebuia să susţinem că obiectul material (imaterial) al infracţiunilor specificate la art.243 CP RM îl reprezintă, după caz: 1) bunurile care constituie venituri ilicite; 2) documentele sau actele juridice care conţin informaţia privind natura, originea, mişcarea, plasarea sau apartenenţa mijloacelor băneşti, a bunurilor sau a veniturilor ilicite. După intrarea în vigoare a acestei legi, afirmăm că obiectul în cauză îl reprezintă bunurile care constituie venituri ilicite. Noţiunea „acte sau alte instrumente juridice sub orice formă, inclusiv în format electronic ori digital, care atestă un titlu ori un drept, inclusiv orice cotă (interes) cu privire la aceste valori (active)" este subsecventă faţă de noţiunea „bunuri" definită în art.132[1] CP RM. De exemplu, în ipoteza consemnată la lit.b) alin.(1) art.243 CP RM, obiectul material (imaterial) al infracţiunii îl constituie actele sau alte instrumente juridice sub orice formă, inclusiv în format electronic ori digital, care conţin informaţia privind natura, originea, amplasarea, dispunerea, transmiterea, deplasarea proprietăţii reale a bunurilor ori a drepturilor aferente. Actele sau alte instrumente juridice sub orice formă, inclusiv în format electronic ori digital, care atestă un titlu ori un drept, inclusiv orice cotă (interes) cu privire la aceste valori (active), se exprimă în orice convenţie, contract, certificat, scrisoare de afacere ori scrisoare personală, alt material, care atestă un titlu ori un drept, inclusiv orice cotă (interes) cu privire la aceste valori (active).

4. Prin Legea nr.60/2016, dispoziţia de la lit.c) alin.(1) art.243 CP RM a fost modificată: cuvântul „achiziţionarea" a fost substituit cu cuvântul „dobândirea".

În legătură cu această modificare, în Nota informativă la proiectul care se află la baza legii în cauză se menţionează: „O altă modificare la legea penală are drept scop înlocuirea în art.243 CP RM a cuvântului „achiziţionare" cu cuvântul „dobândire", fapt ce ar exclude o eventuală limitare a aplicării normei respective. Modificarea derivă din Planul de acţiuni privind implementarea Strategiei de prevenire şi combatere a spălării banilor şi finanţării terorismului pentru anii 2013-2017 (Obiectivul 2 „Optimizarea regimului de combatere", pct.1 „Măsuri legislative", acţiunea 1)".

În sensul art.243 CP RM, dobândirea constă în activitatea prin care o persoană intră în posesia unui bun de origine infracţională. Termenul „achiziţionare" pare să aibă două sensuri: 1) dobândire; 2) cumpărare. Pentru a înlătura îndoielile privitoare la sfera de aplicare a art.243 CP RM, a fost operată substituirea analizată. Cu toate acestea, în textul Convenţiei Consiliului Europei privind spălarea, descoperirea, sechestrarea şi confiscarea produselor infracţiunii şi finanţarea terorismului, la lit.c) parag.1 art.9 continuă să fie utilizat termenul „achiziţionare".

[3] Ne exprimîm dezacordul cu afirmaţia că infracţiunile prevăzute la art.243 şi 279 CP RM au acelaşi obiect material. Pentru detalii *a se vedea*: Stati V. *Elementele constitutive şi elementele circumstanţiale agravante ale infracţiunilor prevăzute la art.243 CP RM.* În: Revista ştiinţifică a USM „Studia Universitatis Moldaviae", Seria „Ştiinţe sociale", 2014, nr.3, p.290-301.

5. Aşa cum am menţionat anterior, sancţiunile de la alin.(2) şi (3) art.243 CP RM au fost completate, pentru ca persoana juridică să poată fi subiect al infracţiunii în ipotezele corespunzătoare. Astfel, la alin.(2) art.243 CP RM sancţiunea a fost completată cu textul „ , cu amendă, aplicată persoanei juridice, în mărime de la 10000 la 13000 de unităţi convenţionale cu privarea de dreptul de a exercita anumite activităţi sau cu lichidarea persoanei juridice". La alineatul (3) din acelaşi articol sancţiunea a fost completată cu textul „ , cu amendă, aplicată persoanei juridice, în mărime de la 13000 la 16000 de unităţi convenţionale sau cu lichidarea persoanei juridice".

Lacuna ce caracteriza respectivele sancţiuni a fost sesizată de T.Duca: persoana juridică poate fi subiect doar al infracţiunii prevăzute la alin.(1) art.243 CP RM. Întrebarea este: de ce persoanele juridice nu răspund pentru infracţiunile prevăzute la alin.(2) şi (3) art.243 CP RM? Este logic că, dacă persoana juridică poate comite infracţiunea prevăzută la alin.(1) art.243 CP RM, ea poate comite şi infracţiunile prevăzute la alin.(2) şi (3) art.243 CP RM [5].

Este de menţionat că o lacună asemănătoare atestăm în alin.(2) art.250^1 CP RM, şi anume – în ipoteza în care falsificarea semnelor de marcare de stat, punerea în circulaţie sau utilizarea acestora, ori fabricarea sau comercializarea articolelor din metale preţioase şi pietre preţioase cu marcaj fals este săvârşită în proporţii deosebit de mari.

6. Prin Legea nr.60/2016 a fost modificată dispoziţia de la alin.(1) art.278 CP RM: cuvântul „populaţia" a fost substituit cu cuvintele „populaţia unui stat", iar textul „statul, organizaţia internaţională, persoana" a fost substituit cu textul „un stat, o organizaţie internaţională, o persoană".

Astfel, în acord cu varianta în vigoare a art.278 CP RM, scopul infracţiunilor prevăzute la acest articol adoptă oricare din următoarele trei forme: 1) scopul de a intimida populaţia unui stat ori o parte din ea; 2) scopul de a atrage atenţia societăţii asupra ideilor politice, religioase ori de altă natură ale făptuitorului; 3) scopul de a sili un stat, o organizaţie internaţională, o persoană juridică sau fizică să săvârşească sau să se abţină de la săvârşirea vreunei acţiuni.

Referitor la modificarea examinată, din Nota informativă la proiectul care se află la baza Legii nr.60/2016 aflăm: „Normele care reglementează infracţiunea de act terorist[4] (art.278 CP RM) au fost amendate în sensul prevederii exprese a faptului că acţiunile incriminate de articolul numit vizează oricare populaţie şi oricare stat, şi nu „populaţia", „statul", aşa cum prevede norma în vigoare".

7. Aşa cum am consemnat mai sus, prin Legea nr.60/2016 a fost supus modificărilor art.279 CP RM: la alineatul (1), litera b) a fost completată la început cu sintagma „în orice scop,"; la alineatul (2), textul „acţiunile au fost săvârşite" a fost substituit cu textul „infracţiunea a fost săvârşită"; alin.(3) art.279 CP RM a fost abrogat.

Din Nota informativă la proiectul care se află la baza Legii nr.60/2016 aflăm raţiunea legiuitorului care a determinat o astfel de remaniere: „Proiectul propune unele modificări şi la prevederile care reglementează infracţiunile de atac terorist (art.278 CP RM) şi finanţarea terorismului (art.279 CP RM). Aceste modificări, ca şi altele din proiectul indicat, au fost determinate de recomandările MONEYVAL. Conform acestora din urmă, se impune necesitatea reglementării mai explicite a infracţiunii de finanţare a terorismului, astfel încât, pentru a reuşi calificarea faptei ca atare, să nu existe cerinţa ca bunurile transmise unui grup criminal organizat, unei organizaţii criminale sau unei persoane aparte, care comite ori întreprinde tentative de comitere a unei infracţiuni cu caracter terorist, să aibă neapărat o legătură directă sau tangenţială cu un act terorist. Astfel, legislaţia a necesitat o clarificare (completare) pentru ca să fie acoperită în mod clar situaţia de finanţare în orice scop a organizaţiilor teroriste şi a teroriştilor, inclusiv în scopul activităţilor legale. Amendamentele propuse la alin.(2) art.279 CP RM şi-au propus clarificarea normei în partea ce se referă la noţiunea „acţiuni". Pentru a nu crea confuzii despre ce cuprinde acest termen – acţiunea de finanţare a terorismului, actele cu caracter terorist sau ambele – noţiunea „acţiunile" a fost substituită prin noţiunea de „infracţiuni cu caracter terorist", concept care este definit la art.134^{11} CP RM".

Din analiza acestei explicaţii reiese că, iniţial, la alineatul (2), textul „acţiunile au fost săvârşite" trebuia să fie substituit cu textul „infracţiunea cu caracter terorist". Aceasta o confirmă informaţia din Sinteza amendamentelor, propunerilor şi obiecţiilor la proiectul de Lege pentru modificarea şi completarea unor acte legislative (nr.316 din 02.09.2015, lectura a II-a) [6]. Conform acestei informaţii, Comisia juridică, numiri şi imunităţi a

[4] În opinia noastră, art.278 CP RM stabileşte răspunderea pentru patru infracţiuni, nu pentru una singură. La alin.(1), lit.c) şi d) alin.(2) şi la alin.(4) art.278 CP RM se stabileşte răspunderea pentru infracţiuni de sine stătătoare. Pentru detalii *a se vedea*: Brînza S., Stati V. *Tratat de drept penal. Partea Specială. Vol.II.* Chişinău: Tipografia Centrală, 2015, p.522.

Parlamentului Republicii Moldova a acceptat propunerea dlui I.Vremea, deputat în Parlamentul Republicii Moldova, ca în dispoziţia de la alin.(2) art.279 CP RM cuvintele „acţiunile au fost săvârşite" să fie substituite cu sintagma „infracţiunea cu caracter terorist".

În Stenograma şedinţei Parlamentului Republicii Moldova din 07.04.2016 se menţionează: „Comisia juridică, numiri şi imunităţi a examinat şi a acceptat amendamentele deputaţilor I.Vremea şi A.Zagorodnîi asupra proiectului de lege. Acestea se conţin în sinteză, care este parte integrantă la raport. În contextul amendamentelor acceptate, proiectul de lege a fost redactat şi se anexează la raportul comisiei pentru lectura a doua. În rezultatul dezbaterilor, Comisia juridică, numiri şi imunităţi, cu votul unanim al membrilor prezenţi, propune plenului Parlamentului adoptarea proiectului de Lege nr.316 din 02.09.2015 în lectura a doua... Cu 82 de voturi, proiectul de Lege nr.316 din 02.09.2015 a fost adoptat în lectura a doua şi ultima".

În condiţiile descrise, nu este deloc clară discrepanţa dintre textul adoptat şi textul publicat al alin.(2) art.279 CP RM în varianta modificată. În afară de aceasta, sintagma „infracţiunea a fost săvârşită" din textul publicat al alin.(2) art.279 CP RM este generatoare de confuzii: nu este clar ce se are în vedere în această sintagmă prin „infracţiune": infracţiunea prevăzută la art.279 CP RM sau una dintre infracţiunile cu caracter terorist?

8. Prin Legea nr.60/2016 a fost modificat alin.(1) art.327 CP RM: textul „în interes material ori în alte interese personale," a fost exclus. Prin aceeaşi lege, alin.(2) art.327 CP RM a fost completat cu litera b[1]): „săvârşită din interes material, în scopul realizării altor interese personale sau în interesul unei terţe persoane;".

Prezintă interes faptul că, la început, s-a urmărit operarea unor modificări mai ample. Despre aceasta ne vorbeşte următorul fragment din Nota informativă la proiectul care se află la baza Legii nr.60/2016: „Amendamentele operate la art.327-329 CP RM au fost iniţiate, ca urmare a indicaţiei Guvernului nr.1515-394 din 15 iulie 2014, prin care a fost solicitată prezentarea propunerilor de perfecţionare a legislaţiei penale în partea ce vizează infracţiunile de abuz de putere sau abuz de serviciu şi neglijenţa în serviciu. Mai mult ca atât, necesitatea intervenţiei în latura obiectivă a componenţelor de infracţiuni menţionate *supra* a derivat şi din decizia Curţii Europene pentru Drepturile Omului în cauza Liivik contra Estoniei, în care Curtea, analizând prevederile unei componenţe de infracţiune similare celei din art.327 CP RM[5], a statuat că utilizarea unor sintagme de genul „cauzarea prejudiciului substanţial interesului naţional" încalcă principiul previzibilităţii şi clarităţii legii. În cazul Republicii Moldova, art.327-329 CP RM operează cu noţiunea de prejudiciu cauzat intereselor publice. Însă, nu este reglementată modalitatea de determinare a acestui prejudiciu. Luând modelul altor state, s-a considerat necesară reformularea noţiunii „interes public" cu noţiunea „stat". Din aceste considerente, proiectul propune substituirea cuvintelor „a cauzat daune … intereselor publice" cu cuvintele „a cauzat daune … statului". De asemenea, la alin.(1) art.327 CP RM s-a considerat necesară incriminarea acţiunilor săvârşite în favoarea unui terţ, şi nu neapărat din interes material sau din alte interese personale. Această modificare este justificată şi de prevederile art.19 din Convenţia ONU împotriva corupţiei, ratificată de Republica Moldova la 6 iulie 2007, care prevede că „fiecare stat parte are în vedere să adopte măsurile legislative şi alte măsuri care se dovedesc a fi necesare pentru a atribui caracterul de infracţiune, în cazul în care actele au fost săvârşite cu intenţie, faptei unui agent public de a abuza de funcţiile sau de postul său, adică de a îndeplini ori de a se abţine să îndeplinească, în exerciţiul funcţiilor sale, un act cu încălcarea legii, cu scopul de a obţine un folos necuvenit pentru sine sau pentru altă persoană sau entitate".

Cât priveşte sintagma „daune în proporţii considerabile intereselor publice sau drepturilor şi intereselor ocrotite de lege ale persoanelor fizice sau juridice" din art.327 CP RM, aceasta nu a fost vizată în textul Legii nr.60/2016. Cu această ocazie, amintim că încă în 2003 dl V.Coussirat-Coustere, expert din partea Consiliului Europei care a efectuat expertiza Codului penal al Republicii Moldova, remarca: „Se cuvine de asemenea de menţionat caracterul prea imprecis al anumitor formulări, greu de conciliat cu cerinţele Convenţiei europene pentru apărarea drepturilor şi libertăţilor fundamentale ale omului: în raportul precedent s-a insistat deja asupra necesităţii de a evita expresii de genul „daune în proporţii considerabile"... Principiile legalităţii şi previzibilităţii legii penale cer ca infracţiunile să fie definite cu mare exactitate" [7]. În mod regretabil, din 2003 până acum această sugestie a expertului precitat nu a fost auzită de autorităţile Republicii Moldova.

[5] Considerăm că art.327 CP RM prevede răspunderea pentru trei infracţiuni, nu pentru una singură. La alin.(1), lit.b) şi c) alin.(2) art.327 CP RM se stabileşte răspunderea pentru infracţiuni de sine stătătoare. Pentru detalii *a se vedea*: Brînza S., Stati V. *Tratat de drept penal. Partea Specială. Vol.II*. Chişinău: Tipografia Centrală, 2015, p.854, 895.

Relativ la formularea de la lit.b[1]) alin.(2) art.327 CP RM, apariţia acesteia pare să aibă originea în expresia „în interes material, în alte interese personale sau în interesul terţilor" din art.335 CP RM. Expresia în cauză a substituit cuvintele „în interes material ori în alte interese personale" ca urmare a adoptării de Parlamentul Republicii Moldova la 25.07.2014 a Legii pentru modificarea şi completarea unor acte legislative [8]. Operând o astfel de modificare doar în art.335 CP RM, legiuitorul a demonstrat inconsecvenţă şi lipsă de viziune sistemică. A demonstrat aceasta încă o dată la adoptarea Legii nr.60/2016. Or, sintagma „din interes material sau din alte interese personale" continuă să fie utilizată în art.332 CP RM.

Este de menţionat că în art.327 CP RM ipoteza desemnată prin expresia „săvârşită din interes material, în scopul realizării altor interese personale sau în interesul unei terţe persoane" are rolul de circumstanţă agravantă. În opoziţie, în art.335 CP RM, ipoteza care este desemnată printr-o expresie asemănătoare se referă la cele două variante-tip prevăzute de acest articol. Nu este clară cauza unei asemenea abordări diferenţiate. Pe lângă aceasta, pune în gardă locuţiunea „scopul realizării altor interese personale" utilizată în art.327 CP RM. De ce legiuitorul se referă la scopul infracţiunii doar în această situaţie, nu şi în celelalte două: „interes material"; „interesul unei terţe persoane"? Or, în aceste din urmă două situaţii se are în vedere motivul infracţiunii. Dacă s-a urmărit respectarea prevederilor art.19 din Convenţia ONU împotriva corupţiei, ar fi trebuit să se recurgă la sintagma de genul celei utilizate în acest articol: „cu scopul de a obţine un folos necuvenit pentru sine sau pentru altă persoană sau entitate". O asemenea sintagmă, care se referă exclusiv la scopul infracţiunii, s-ar fi pretat atât dispoziţiilor de la art.327 şi 335 CP RM, cât şi celei de la art.332 CP RM. În acest mod, s-ar fi asigurat o veritabilă uniformizare a terminologiei legii penale (aidoma celei asigurate prin adoptarea art.132[1] CP RM).

Concluzii

Scopul declarat în proiectul care se află la baza Legii nr.60/2016 nu corespunde plenar cu rezultatul obţinut prin adoptarea acestei legi. Or, modificările şi completările introduse în Codul penal prin Legea nr.60/2016 se referă nu doar la art.243 şi 279 CP RM. Amendamentele operate, de exemplu, în art.278 şi 327 CP RM nu au nicio legătură cu domeniul contracarării spălării banilor şi al finanţării terorismului. De asemenea, considerăm că nu toate amendamentele vizate posedă potenţialul de a asigura conformitatea legislaţiei naţionale penale cu standardele stabilite de Curtea Europeană pentru Drepturile Omului. Fără nicio rezervă, considerăm benefică completarea Codului penal cu articolul 132[1], precum şi completarea sancţiunilor de la alin.(2) şi (3) art.243 CP RM. Toate celelalte amendamente suscită, într-o măsură mai mare sau mai mică, îndoieli privind calitatea tehnico-legislativă şi/sau aportul în planul eficientizării apărării ordinii de drept. Impresia de ansamblu este că Legea nr.60/2016 a fost adoptată mai mult „din complezenţă", şi nu din preocupare pentru interesul social.

Referinţe:

1. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2016, nr.123-127.
2. *Notă informativă la proiectul Legii pentru modificarea şi completarea unor acte legislative*. [Accesat: 08.05.2016] Disponibil: http://www.particip.gov.md/public/documente/131/ro_1997_proiectdelegelaavizare.pdf
3. *Council of Europe Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime and on the Financing of Terrorism*. [Accesat: 08.05.2016] Disponibil: http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/198
4. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2007, nr.141-145.
5. DUCA, T. Probleme de aplicare a art.243 din Codul penal sub prisma răspunderii penale a persoanelor juridice. În: *Rolul ştiinţei şi educaţiei în implementarea Acordului de asociere la Uniunea Europeană. Materialele Conferinţei ştiinţifice internaţionale* (Chişinău, 05.02.2015). Iaşi: Vasiliana 98, 2015, p.361-366.
6. *Legea pentru modificarea şi completarea unor acte legislative. Proiect redactat (nr.316). Sinteza amendamentelor, propunerilor şi obiecţiilor la proiectul de Lege pentru modificarea şi completarea unor acte legislative (nr.316 din 02.09.2015, lectura a II-a)*. [Accesat: 08.05.2016] Disponibil: http://parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/2821/language/ro-RO/Default.aspx
7. *Expertiza Codului penal al Republicii Moldova*. [Accesat: 09.05.2016] Disponibil: http://cj.md/uploads/Expertiza-Codului-Penal-al-Republicii-Moldova-Franta.pdf
8. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2014, nr.238-246.

Prezentat la 10.05.2016

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2016, nr.3(93)
Seria "Ştiinţe sociale" ISSN 1814-3199, ISSN online 2345-1017, p.98-101

ASPECTE ALE INCRIMINĂRII CIRCULAŢIEI ILEGALE A DROGURILOR ÎN LEGISLAŢIA PENALĂ A REPUBLICII MOLDOVA

Maria STRULEA

Universitatea de Stat din Moldova

Potrivit exigenţelor legii penale, legiuitorul trebuie să definească infracţiunile în termeni suficient de clari şi precişi în vederea excluderii arbitrariului. Principiul legalităţii în materie penală se referă primordial la calitatea legii penale, inclusiv la securitatea destinatarului normei. Delimitarea cantităţii substanţelor limitate în circuitul civil general poate avea consecinţe pentru persoana pasibilă de răspundere penală. Respectivul articol vine să analizeze unele aspecte problematice ale legii penale a Republicii Moldova privind incriminarea circulaţiei ilegale a drogurilor.

Cuvinte-cheie: *principiul legalităţii, substanţe limitate în circuitul civil, responsabilitate penală, legislaţie penală.*

ASPECTS OF INCRIMINATION OF ILLEGAL CIRCULATION OF NARCOTIC DRUGS IN THE CRIMINAL LAW OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

According to the requirements of criminal law, in order to exclude arbitrariness, the legislature must define offenses in sufficiently clear and precise terms. The principle of legality in criminal matters relates primarily to the quality of the criminal law, including the security of the provision's recipient. The delimitation of the amount of substances restricted in the general civil circuit may have consequences for the person liable to criminal responsibility. The concerned article is set to analyze some problematic aspects of the criminal law of the Republic of Moldova on the criminalization of the illegal circulation of narcotic drugs.

Keywords: *principle of legality, restricted substances in the circuit civil, criminal liability, criminal law.*

Introducere

Delimitarea cantităţilor drogurilor este un semn important la calificarea infracţiunii. Pe lângă faptul că respectivul semn poate servi drept criteriu decisiv pentru a stabili distincţia dintre deţinerea legală şi circulaţia ilegală a substanţelor narcotice, psihotrope sau a plantelor care le conţin, respectivul semn contribuie şi la calificarea infracţiunii în una dintre categoriile clasificate de lege (art.16 din Codul penal al Republicii Moldova adoptat prin Legea nr.985 din 18.04.2002).

Totuşi, în majoritatea statelor europene tragerea la răspundere pentru circulaţia ilegală a substanţelor narcotice depinde de un şir de factori, dar criteriul legat de cantitatea substanţei aflate în posesie joacă rolul decisiv [1].

Statele care au ratificat Convenţia ONU din 1988 contra traficului ilicit de substanţe narcotice şi substanţe psihotrope incriminează posesia substanţelor narcotice pentru uz personal, care se distinge de alte infracţiuni mai grave, cum ar fi posesia în scop de comercializare sau alte fapte de circulaţie ilegală. Totuşi, de cele mai dese ori este dificil a stabili intenţia făptuitorului, iar în aceste cazuri cantitatea substanţelor narcotice implicate devine un indicator.

Conţinut de bază:

Delimitarea cantităţii substanţelor respective poate avea un şir de consecinţe importante pentru persoana pasibilă de răspundere penală. Or, delimitarea incorectă poate distorsiona principiul legalităţii, deoarece un prag scăzut care delimitează utilizarea pentru uz personal de cea pentru trafic poate duce la condamnarea utilizatorilor drept traficanţi, iar un prag înalt ar permite dealerilor să-şi continue afacerile fără prea mult deranj. În cazul în care se aplică limite rezonabile, vânzarea în stradă poate continua cu cantităţi mai mici decât limitele stabilite pentru a evita urmărirea penală pentru trafic de droguri. Claritatea legii este principiul legal de bază care ghidează destinatarii ei, dar este necesar să se ţină cont de faptul că în Europa există circa 400 de diferite substanţe aflate în circuit controlat, iar stabilirea delimitărilor pentru fiecare dintre acestea, sau cel puţin pentru elementul activ, se poate dovedi greu de aplicat la nivel naţional [2].

Pornind de la importanţa precitată a „cantităţii" drogurilor, ţinem să amintim chestiunea ridicată în faţa Curţii Constituţionale prin sesizarea din 10 iulie 2015 [3], faţă de care Curtea s-a pronunţat prin hotărârea nr.25 din 13 octombrie 2015. Curtea a exercitat controlul constituţionalităţii Hotărârii Guvernului nr.79 din 23 ianuarie 2006, prin care se aprobă lista substanţelor narcotice, psihotrope şi a plantelor care le conţin,

© Universitatea de Stat din Moldova, 2016

precum şi cantităţile acestora aflate în trafic ilicit. Problema ridicată viza faptul dacă ar fi lezat principiul preeminenţei dreptului atât timp cât norma juridico-penală de la art.134[1] din Codul penal nu definea cantitatea drogurilor nici expres, nici prin norma de referinţă. Drept urmare, prin cercetarea de faţă ne-am propus să evidenţiem unele aspecte privind interpretarea noţiunii de „cantitate" a drogurilor în legea penală a Republicii Moldova.

Ab initio, ţinem să ne expunem asupra reglementărilor de drept comparat în materia cantităţii drogurilor şi a influenţei acesteia asupra calificării infracţiunii şi ierarhiei izvoarelor de drept în care acestea sunt inserate.

Dată fiind diferenţa dintre droguri, numărul impunător al acestora, concentrarea diferită a substanţelor active şi datorită necesităţii de a le descrie utilizând formulele chimice, se pare că este imposibil sau, cel puţin, inadecvat a stabili cantităţile specifice nemijlocit în lege.

Analiza actelor normative ale statelor europene ce reglementează cantităţile de substanţe narcotice reliefează ierarhia diferită a acestora: de la lege penală până la acte ministeriale. Deşi, în virtutea principiului legalităţii, incriminarea circulaţiei ilegale a substanţelor narcotice şi psihotrope în toate statele se face în baza legii penale (indiferent de faptul unde ar fi aceasta încorporată – în legi speciale sau în coduri penale), actul prin care se reglementează delimitarea cantităţilor acestora se face diferit: de la legi (Grecia – Legea cu privire la droguri; Italia – Legea cu privire la droguri; Olanda – Legea cu privire la circulaţia opiului) până la acte inferioare legii (Austria – Ordonanţa Ministerului Muncii, Sănătăţii şi Bunăstării în colaborare cu Ministerul Justiţiei; Portugalia – Act normativ subordonat Legii cu privire la droguri) sau chiar reguli uniforme stabilite de către instanţele de judecată, fie apreciere lăsată la discreţia instanţelor de judecată (Franţa, Germania, Irlanda, Spania, Suedia, Marea Britanie) [4].

Raţionamentul pentru care în unele state stabilirea cantităţii drogurilor se lasă la discreţia instanţei ar fi determinat de faptul că încadrarea juridică a faptei şi stabilirea pedepsei potrivit cantităţii reprezintă element al procesului de individualizare a pedepsei penale. Respectiva logică este de urmat pentru statele care acceptă că, potrivit Convenţiei ONU din 1988, pentru calificarea infracţiunii cel mai important element este intenţia făptaşului, timp în care cantitatea este plasată pe un loc secund. În consecinţă, în statele semnatare ale Convenţiei din 1988 principiile care stau la baza incriminării faptelor sunt identice, exprimate prin pericolul drogurilor, diferă doar aplicarea acestora.

Referitor la definirea „cantităţii" drogurilor legislaţiile preiau diferite criterii: fie în dependenţă de valoarea monetară, fie doza zilnică utilizată, fie gramajul substanţelor utilizate [5]. Legislaţia Republicii Moldova în materia contracarării drogurilor identifică criteriul cantităţii substanţei active. Respectiva deducţie reiese din Hotărârea Guvernului nr.79 din 23 ianuarie 2006 [6], potrivit căreia cantităţile mici, mari sau deosebit de mari ale substanţelor narcotice sau psihotrope corespund cantităţilor calculate ale aceloraşi substanţe enumerate în prezenta Listă. Din prevederea expusă reiese că orice cantitate incriminată trebuie să vizeze strict substanţa corelativă din Lista aprobată prin Hotărârea Guvernului nr.79 din 2006. Drept urmare, modificările introduse prin Hotărârea Guvernului nr.853 din 21.09.2010 nu par a fi în spiritul Hotărârii Guvernului nr.79. Or, dacă, până la modificare, definiţia cantităţilor de substanţe narcotice şi psihotrope presupunea substanţa concretă, cu calcularea substanţei uscate indicate în Lista precitată, atunci definiţia cantităţii actualmente în vigoare constă din amestecuri ale unor substanţe limitate în circuitul civil (cum sunt drogurile) cu alte adaosuri (preparate medicamentoase, acizi, glucoză, crohmal, făină etc.) [7] care nu sunt restricţionate în circuitul legal. Raţiunea tragerii la răspundere pentru circulaţia ilegală a substanţelor narcotice sau psihotrope o constituie periculozitatea substanţei active de origine naturală sau sintetică, recomandate inclusiv de Consiliul Internaţional pentru Controlul Drogurilor, care provoacă dereglări psihice şi dependenţă fizică la consumul ei abuziv. Tragerea la răspundere pentru circulaţia ilegală a drogurilor trebuie să vizeze doar obiectul material interzis prin Hotărârea Guvernului nr.79, de aceea chiar şi amestecul acestora cu alte substanţe, fără schimbarea denumirii substanţei, este contrară principiului preeminenţei dreptului.

Invocând principiul legalităţii în legea penală, Curtea Constituţională a Republicii Moldova a constatat: „În pofida exactităţii sale, dreptul penal, exprimat printr-o *lex certa*, este o ramură de drept sensibilă anume din cauza excesului de text normativ necesar a fi supus interpretării (îndeosebi în cazul obiectului juridic, fie al laturii subiective a componenţei de infracţiune), inclusiv în baza normelor de trimitere sau de blanchetă. Principiul legalităţii, în sens formal, stabileşte în principal raporturile între norme şi actele de aplicabilitate a acestora, trebuind astfel să se deosebească normele de regulile ce vizează aplicabilitatea lor" [8].

O altă problemă identificată în legislaţia penală a Republicii Moldova o constituie cea a „analogului", definit în art.34[1] din Codul penal şi care formează obiectul material al infracţiunilor prevăzute la art.217, 217[1], 217[2], 217[3], 217[5], 217[6] CP RM. Făcând o retrospectivă de drept penal comparat, este de evidenţiat că legislaţiile penale ale statelor europene utilizează aceeaşi terminologie a Convenţiilor ONU din 1961, 1971 şi 1988 în materia drogurilor; cu titlu de exemplu ar fi Estonia [9], Grecia [10], Franţa [11], Finlanda [12], Lituania [13] care interzic substanţele narcotice şi psihotrope. De menţionat că legiuitorul, atunci când ţine să incrimineze circulaţia drogurilor, trebuie să o facă coroborat, ţinând cont de tripla conotaţie a acestora: *juridică, medicală* şi *socială*. Astfel, atât timp cât o definiţie clară a noţiunii „analog" al substanţelor narcotice şi psihotrope nu va exista în doctrina medicală, dovedindu-se efectul social al acestuia, nu trebuie să existe o reglementare juridică a respectivului concept. Or, principiul legalităţii ar avea de suferit prin neclaritatea unei norme juridice.

Potrivit adresei formulate de Curtea Constituţională a Republicii Moldova din 13 octombrie 2015, „odată cu apariţia pe piaţă a unei substanţe noi, care provoacă dereglări psihice şi dependenţă fizică la consumul ei abuziv, aceasta este inclusă în Lista substanţelor narcotice, psihotrope şi a plantelor care conţin astfel de substanţe. Până la completarea listei corespunzătoare, această substanţă nu poate fi, *sub specie iuris*, nici stupefiant, nici substanţă psihotropă (*tertium non datur).* Astfel, Curtea constată că în prezent normele din Codul penal care fac referire la „analogul substanţelor narcotice sau psihotrope" sunt lipsite de conţinut şi fără efect juridic, fapt ce determină excluderea lor din legea penală" [14].

Concluzii

Ţinem să evidenţiem că legea penală ar fi trebuit să enumere substanţele „analog" al substanţelor narcotice şi psihotrope, atât timp cât aceasta a fost logica juridică în cazul incriminării substanţelor narcotice, psihotrope şi a precursorilor, identificate în dispoziţii normative de blanchetă. Or, existenţa dispoziţiilor de blanchetă în normele legii penale constituie expresia procesului obiectiv de reglementare normativă (de exemplu, privind regulile de securitate a circulaţiei rutiere sau de exploatare a mijlocului de transport; protecţia mediului; insolvabilitatea; tabelele şi listele substanţelor narcotice şi psihotrope etc.).

Dispoziţiile de blanchetă reprezintă o modalitate specială de formulare a reglementărilor juridico-penale. Anume aceste dispoziţii constituie expresia interdependenţei dreptului penal cu alte ramuri de drept. Analizând prevederile Codului penal, poate fi dedus lesne faptul că nu există ramură de drept ale cărei norme nu ar fi organic corelate cu normele penale. Or, identificarea normelor de blanchetă în legea penală este determinată de locul pe care îl are ramura dreptului penal în sistemul dreptului. Majoritatea normelor penale urmăresc scopul de a „dublă", prin prohibiţie sau represie, reglementarea raporturilor sociale care primar se stabilesc în ramurile de drept nepenale.

Astfel, fără a atenta la principiul codificării legii penale sau cel al legalităţii, normele altor ramuri de drept sunt incluse de către legiuitor în dispoziţia normei penale, transpunând în acest fel componenţa de infracţiune în „ţesutul structural" al legii penale. Drept urmare, normele juridice nepenale se transformă în „celula" unei „materii" penale. *Effet ex nunc* celor enunţate, legiuitorul ar trebui să revadă esenţa juridică a noţiunii de „analog" al substanţelor narcotice şi psihotrope în legislaţia Republicii Moldova.

Referinţe:

1. The role of the quantity in the prosecution of drug offences. ELDD Comparative Study EMCDDA, April 2003, European Legal Database on Drugs// Published at http://eldd.emcdda.eu.int/databases/eldd_comparative_analyses.cfm
2. The role of the quantity in the prosecution of drug offences. ELDD Comparative Study EMCDDA, April 2003, European Legal Database on Drugs// Published at http://eldd.emcdda.eu.int/databases/eldd_comparative_analyses.cfm
3. Sesizarea nr. 30a // http://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=sesizari&docid=354&l=ro
4. The role of the quantity in the prosecution of drug offences. ELDD Comparative Study EMCDDA, April 2003, European Legal Database on Drugs// Published at http://eldd.emcdda.eu.int/databases/eldd_comparative_analyses.cfm
5. L'usage illicite de stupéfiants dans l'UE: Approches juridiques // Observatoire européen de drogues et des toxicomanies, 2005, p.20. http://docplayer.fr/4164705-Dossier-thematique-l-usage-illicite-de-stupefiants-dans-l-ue-approches-juridiques.html
6. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr.79 din 23.01.2006 privind aprobarea Listei substanţelor narcotice, psihotrope şi a plantelor care conţin astfel de substanţe, depistate în trafic ilicit, precum şi cantităţile acestora.
7. *A se vedea* nr.79 pct.2 din Note la Hotărârea Guvernului Republicii Moldova.

8. Hotărârea Curţii Constituţionale a RM nr.25 din 13.10.2015 privind controlul constituţionalităţii unor prevederi ale Hotărârii Guvernului nr.79 din 23 ianuarie 2006 privind aprobarea Listei substanţelor narcotice, psihotrope şi a plantelor care conţin astfel de substanţe depistate în trafic ilicit, precum şi cantităţile acestora, §39, 40.
9. The Criminal Code of Estonie, Chapter 12, OFFENCES AGAINST PUBLIC HEALTH, Entry into force 01.09.2002.
10. Drug Laws in Greece, Government Gazette / 103/25.5.2006.
11. Code de la santé publique // http://www.legifrance.gouv.fr/affichCodeArticle.do?cidTexte=LEGITEXT000006072665&idArticle=LEGIARTI000006688171&dateTexte=&categorieLien=cid
12. The Criminal Code of Finland / Decree on the application of chapter 1, section 7 of the Criminal Code (627/1996)
13. LAW ON THE APPROVAL AND ENTRY INTO FORCE OF THE CRIMINAL CODE 26 September 2000 No VIII-1968 (As last amended on 11 February 2010 – No XI-677)-CHAPTER XXXVII.
14. Adresă nr. PCC-01/30a din 13.10.2015 // http://www.constcourt.md/ccdocview.php?l=ro&tip=adrese&docid=86

Prezentat la 24.05.2016

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2016, nr.3(93)
Seria "Ştiinţe sociale" *ISSN 1814-3199,* *ISSN online 2345-1017,* *p.102-108*

RECONCEPTUALIZAREA INCRIMINĂRII TORTURII, TRATAMENTULUI INUMAN SAU DEGRADANT PRIN LEGEA NR.252 DIN 08.11.2012

Daniela URSU

Universitatea de Stat din Moldova

Prezentul studiu este destinat identificării raţiunilor legiuitorului Republicii Moldova de a incrimina cu titlu de *nomen iuris* faptele de tortură, tratament inuman sau degradant în Capitolul III al Părţii Speciale a Codului penal – „Infracţiuni contra libertăţii, cinstei şi demnităţii persoanei". Această preocupare este dictată îndeosebi de diferenţele care se impun, în latura amplasării într-un anumit capitol, între actualul model incriminator în materie şi cel care în vigoare până la intervenţia Legii Republicii Moldova pentru modificarea şi completarea unor acte legislative, nr.252 din 08.11.2012, prin aceasta revenindu-se la concepţia anterioară de categorisire a torturii, adică la cea consacrată în legea penală în redacţia din 1961. Graţie analizei comparative a reglementărilor penale ale Republicii Moldova şi ale altor state referitoare la răspunderea pentru tortură, tratament inuman sau degradant, pe de o parte, şi sintetizării jurisprudenţei CtEDO în materie, pe de altă parte, a fost ilustrată natura juridică şi socială a acestor fapte prejudiciabile, din care s-au putut desprinde explicaţiile de rigoare ce au stat la baza remanierilor legislative intervenite prin Legea Republicii Moldova pentru modificarea şi completarea unor acte legislative, nr.252 din 08.11.2012.

Cuvinte-cheie: *tortură, tratament inuman, tratament degradant, demnitate umană, jurisprudenţa Curţii Europene a Drepturilor Omului, remanieri legislative.*

RECONSIDERING THE CRIMINALISATION OF TORTURE, INHUMAN OR DEGRADING TREATMENT BY LAW NR.252 OF 8/11/2012

This study is dedicated to identification of the rationalities of the Moldovan legislator to criminalise the title of *nomen juris* the facts of torture, inhuman or degrading treatment in Chapter III of the Special Part of the Criminal Code - "Crimes against freedom, honor and dignity". This concern is dictated particularly by differences that impose a particular side of location in the Chapter, between the current incriminatory model and the matters which operated until the intervention to the Law of the Republic of Moldova for amending and supplementing some legislative acts, nr. 252 of 08.11 .2012, thereby returning to the previous concept of categorization of torture namely that established in criminal law in the editorial office from 1961. Thanks to the comparative analysis of criminal regulations of the Republic of Moldova and other states concerning liability for torture, inhuman or degrading treatment on the one hand, and combining ECHR case law on the matter, on the other hand, it was illustrated the legal and social nature of these prejudicial facts, from which could detach explanations which were at the basis of legislative reshufflings interposed by the Moldovan Law for amending and supplementing some legislative acts, nr.252 of 11/08/2012.

Keywords: *torture, inhuman, degrading treatment, human dignity, the European Court of Human Rights, legislative reshuffle.*

De lege lata, în Republica Moldova tortura, tratamentul inuman sau degradant constituie fapte prejudiciabile incriminate la art.166[1] CP RM, avându-şi sediul în Capitolul III al Părţii Speciale intitulat „Infracţiuni contra libertăţii, cinstei şi demnităţii persoanei".

De remarcat că la momentul adoptării legii penale a Republicii Moldova în redacţia din 2002, legiuitorul a omis incriminarea torturii, chiar dacă în Codul penal în redacţia din 1961 [1] tortura constituia preceptul incriminator al art.101[1]. Abia după mai bine de doi ani de la intrarea în vigoare a Codului penal în redacţia din 2002, prin Legea pentru modificarea şi completarea Codului penal al Republicii Moldova, nr.139 din 30.06.2005 [2], tortura a fost incriminată la art.309[1] CP RM. Prin aceasta, Republica Moldova şi-a onorat obligaţia pozitivă de a încorpora în dreptul său intern reglementări internaţionale, precum şi obligaţia de a modifica legislaţia anterioară dacă aceasta este în dezacord cu normele dreptului internaţional pozitiv, obligaţii ce derivă din ratificarea Convenţiei ONU împotriva torturii şi altor pedepse ori tratamente cu cruzime, inumane sau degradante [3] şi a Protocolului Opţional la Convenţia ONU împotriva torturii şi altor tratamente crude, inumane sau degradante, a Convenţiei europene pentru apărarea drepturilor omului şi a libertăţilor fundamentale [4], precum şi a Convenţiei europene pentru prevenirea torturii şi a pedepselor sau tratamentelor inumane ori degradante [5].

Nici tratamentul inuman sau degradant nu şi-a găsit reflectare printr-o incriminare distinctă în Codul penal al Republicii Moldova la momentul adoptării. Chiar dacă până la adoptarea Legii pentru modificarea şi

© Universitatea de Stat din Moldova, 2016

completarea Codului penal al Republicii Moldova nr.985-XV din 18 aprilie 2002, nr.64 din 04.04.2013 [6], art.137 CP RM era intitulat „Tratamente inumane" (actualmente – „Infracţiuni de război împotriva persoanelor"), respectivul precept incriminator nu făcea parte din contextul noţional prevăzut de art.3 din Convenţia europeană pentru apărarea drepturilor omului şi a libertăţilor fundamentale, ci era o reflecţie a Statutului Curţii Penale Internaţionale de la Roma [7], dar şi a celor patru Convenţii de la Geneva din 1949 şi a Protocoalelor adiţionale la acestea: Convenţia (I) pentru îmbunătăţirea sorţii răniţilor şi bolnavilor din forţele armate în campanie [8]; Convenţia (II) pentru îmbunătăţirea sorţii răniţilor, bolnavilor şi naufragiaţilor din forţele armate marine [9]; Convenţia (III) cu privire la tratamentul prizonierilor de război [10]; Convenţia (IV) cu privire la protecţia persoanelor civile în timp de război [11]. O dovadă în acest sens o constituie şi una dintre explicaţiile pe care le regăsim în Nota informativă la Proiectul Legii pentru modificarea şi completarea Codului penal al Republicii Moldova [12]: *„Codul Penal al RM în prezent reglementează în Capitolul I din Partea Specială doar câteva prevederi care se încadrează în categoria crimelor de război, şi anume: art.137 „Tratamente inumane"* ... (sublinierea ne aparţine – *n.a.*)".

În acelaşi timp, până la intervenţia Legii pentru modificarea şi completarea unor acte legislative, nr.252 din 08.11.2012 [13], tratamentul inuman sau degradant era acoperit parţial de unele prevederi, precum: lit.a) şi c) alin.(2) art.328 CP RM, adică excesul de putere sau depăşirea atribuţiilor de serviciu însoţite de aplicarea violenţei ori de acţiuni care înjosesc demnitatea părţii vătămate. Despre acest fapt ne convingem analizând Decizia Plenului Colegiului penal al Curţii Supreme de Justiţie din 30 iunie 2014, prin care s-a examinat recursul în interesul legii formulat de Procurorul General al Republicii Moldova cu privire la aplicarea Legii nr.252 din 08 noiembrie 2012 [14]. Astfel, soluţionând recursul în interesul legii, Plenul Colegiului penal al Curţii Supreme de Justiţie a conchis că *„calificativul „acţiuni care înjosesc demnitatea părţii vătămate", adică a doua modalitate de manifestare a excesului de putere sau depăşirea atribuţiilor de serviciu prevăzută la alin.(2) lit.c) art.328 CP RM, se încadrează în prevederile alin.(1) art.166[1] CP RM. Pe cale de consecinţă, tratamentul inuman sau degradant a fost incriminat de legea penală şi până la modificările şi completările introduse prin Legea nr.252 din 08 noiembrie 2012* (sublinierea ne aparţine – *n.a.*) *şi acest tratament inuman sau degradant nu a fost dezincriminat odată cu abrogarea art.328 alin.(2) lit.c) CP RM. ... Violenţa prevăzută la art.328 alin.(2) lit.a) CP RM coincide în esenţă după conţinut cu tratamentul inuman sau degradant prevăzut la alin.(1) art.166[1] CP RM; or, aplicarea violenţei de către o persoană publică (poliţist), însoţită de cauzarea de suferinţe fizice şi morale, poate fi interpretată ca şi tratament inuman sau degradant. Pentru a fi calificat astfel, violenţa trebuie să fie de natură să provoace tulburări psihice sau să fie de natură umilitoare, înjositoare. În aşa mod, prin excluderea calificativului prevăzut la art.328 alin.(2) lit.a) CP RM, acesta şi-a găsit locul în noua componenţă de infracţiune prevăzută de art.166[1] CP RM. Analizând învinuirile înaintate în deciziile anexate 1-3, Plenul constată că în ele se regăseşte întru totul dispoziţia art.166[1] alin.(1), (2) CP RM, adică „cauzarea intenţionată a unei dureri sau a unei suferinţe fizice ori psihice, care reprezintă tratament inuman ori degradant, de către o persoană publică…", iar dispoziţia art.328 alin.(2) lit.a) Cod penal este o normă mai generală, care incrimina şi astfel de fapte* (sublinierea ne aparţine – *n.a.*)*, ce s-a statuat şi prin practica CEDO, hotărârile Pădureţ contra Republicii Moldova din 05 ianuarie 2010 şi Roşca Valeriu şi Nicolae contra Republicii Moldova din 20.10.2009"*

În definitivă, până la intervenţia Legii pentru modificarea şi completarea unor acte legislative, nr.252 din 08.11.2012, tortura era incriminată cu titlu de *nomen iuris,* în timp ce tratamentul inuman sau degradant constituia varietate a infracţiunii de exces de putere sau depăşire a atribuţiilor de serviciu, fiind catalogat drept circumstanţă agravantă. Mai mult ca atât, remarcăm că, odată cu amendamentele la care ne-am referit *supra*, legiuitorul şi-a schimbat substanţial concepţia de sistematizare în legea penală a faptelor prejudiciabile de tortură, tratament inuman sau degradant. Deci, actualmente infracţiunea de tortură nu mai este o infracţiune contra justiţiei, iar tratamentul inuman sau degradant nu mai este o faptă prejudiciabilă care atentează la buna desfăşurare a activităţii în sfera publică. Întrucât este principială această remaniere, ne propunem în cele din urmă să găsim raţiunile care au stat la baza reconceptualizării torturii, tratamentului inuman sau degradant, lucru pe care-l vom realiza printr-o incursiune asupra cadrului incriminator de până la intervenţia Legii pentru modificarea şi completarea unor acte legislative, nr.252 din 08.11.2012.

Ab initio, raportând valoarea socială protejată prin prisma Capitolului XIV al Părţii Speciale a Codului penal al Republicii Moldova „Infracţiuni contra justiţiei" la conţinutul art.309[1] CP RM (abrogat), deducem că cadrul incriminator în materie de tortură viza o sferă de relaţii sociale mai vaste. Aceasta deoarece, reieşind

din prevederile art.114 din Constituţia Republicii Moldova [15], justiţia se înfăptuieşte în numele legii numai de către instanţele judecătoreşti. Însă, analizând conţinutul art.309[1] CP RM, sesizăm că prin săvârşirea faptelor prejudiciabile descrise în textul de lege fapta de tortură poate împiedica nu doar activitatea instanţelor judecătoreşti, dar şi activitatea ce precede judecata şi activitatea ulterioară a judecării. Deci, se aduce atingere relaţiilor sociale referitoare la activitatea de înfăptuire a justiţiei şi la activitatea de contribuire la înfăptuirea justiţiei. Iată de ce în literatura de specialitate s-a intervenit cu propunerea de a redenumi Capitolul XIV al Părţii Speciale a Codului penal al Republicii Moldova din „Infracţiuni contra justiţiei" în „Infracţiuni privind înfăptuirea justiţiei sau legate de înfăptuirea justiţiei" [16, p.19], astfel încât să se cuprindă şi activitatea prejudicială şi cea postjudicială. Totuşi, legiuitorul moldav a ales o altă variantă de ajustare a acestei disensiuni, şi anume: de a include tortura într-un alt capitol. Raţiunea unei astfel de remanieri legislative o găsim în Nota informativă la Proiectul Legii pentru modificarea şi completarea unor acte legislative [17]. Potrivit acesteia, *„includerea infracţiunii de tortură în Capitolul III din Partea Specială a Codului penal se datorează faptului că, similar altor infracţiuni, cum ar fi sclavia sau traficul de fiinţe umane, care au drept scop direct degradarea fiinţei umane până la un simplu obiect, tortura constituie cel mai direct atac la demnitatea umană* (sublinierea ne aparţine – *n.a.*). *Clasificarea actuală a art.309[1] în Capitolul XIV al Părţii Speciale a Codului penal drept infracţiune împotriva justiţiei pare să sugereze că subiectul principal al protecţiei ce urmează a fi realizată prin criminalizarea torturii este administrarea şi înfăptuirea corespunzătoare a justiţiei. În timp ce nu poate fi negat că actele de tortură sunt comise de cele mai multe ori cu scopul de a obţine mărturisiri la etapele timpurii ale cercetării penale, scopul său protectiv ar fi redus la asigurarea actului cuvenit de justiţie, ceea ce ar fi o interpretare absolut greşită şi ar contraveni spiritului şi naturii interzicerii complete a torturii în conformitate cu dreptul internaţional".*

O asemenea abordare legislativă ridică ca firească întrebarea: Există suficiente motive de a consacra tortura, tratamentul inuman sau degradant drept infracţiuni contra demnităţii persoanei? Întrebarea ridicată apare în special pe fundalul modelelor incriminatoare ale torturii, tratamentului inuman sau degradant potrivit legislaţiilor altor state. De exemplu, potrivit Codului penal al României în vigoare [18], supunerea la tratamente degradante ori inumane este incriminată la alin.(2) art.281, iar tortura se regăseşte la art.282, care, la rândul lor, se raportează la Titlul IV al Părţii Speciale, intitulat „Infracţiuni contra înfăptuirii justiţiei". Dimpotrivă, în Codul penal al Spaniei găsim tortura şi tratamentul degradant în Titlul VII având denumirea „Tortura şi alte infracţiuni contra integrităţii morale" [19], iar o analiză a acestora ne permite să constatăm că atât prin comiterea elementului material al tratamentului degradant (art.173), cât şi prin săvârşirea faptei de tortură comisă de către o autoritate sau un funcţionar public (alin.(1) art.174), inclusiv de către un funcţionar din penitenciare sau din centrele de reeducare a minorilor (alin.(2) art.174), făptuitorul limitează sau atacă integritatea morală a victimei. Limitându-ne la aceste exemple, sintetizăm că, în plan comparativ pe orizontală, nu există o concepţie unitară referitoare la natura juridică a faptei de tortură, tratament inuman sau degradant. Acest subiect ni se pare principial, întrucât valoarea socială şi, implicit, relaţiile sociale referitoare la aceasta, ce alcătuiesc conţinutul obiectului juridic special al infracţiunii, sunt într-o conexiune de derivaţie organică cu valoarea şi relaţiile sociale ce reprezintă obiectul juridic generic al infracţiunii. Deci, de corecta sistematizare a unei infracţiuni depinde şi conţinutul unuia dintre elementele componenţei infracţiunii, adică al obiectului infracţiunii. Iată de ce, în literatura de specialitate română se susţine că obiectul juridic principal al infracţiunii de tortură (art.282 CP al României) constă în relaţiile sociale privind înfăptuirea justiţiei, care sunt incompatibile cu provocarea unei persoane a suferinţelor puternice fizice ori psihice în oricare dintre scopurile menţionate în norma de incriminare [20, p.310], nu însă în relaţiile sociale referitoare la demnitatea persoanei.

În altă ordine de idei, reamintim că categorisirea torturii drept infracţiune contra demnităţii persoanei era propice şi Codului penal al Republicii Moldova în redacţia din 1961 (abrogat). Astfel, tortura (art.101[1]) îşi găsea sediul în Capitolul II al Părţii Speciale a legii penale în redacţia din 1961 – „Infracţiuni contra vieţii, sănătăţii, libertăţii şi demnităţii persoanei". Sintetizând asupra evoluţiei cadrului incriminator în materie de tortură, reiterăm că pe teritoriul actual al Republicii Moldova iniţial această faptă era concepută drept infracţiune contra demnităţii persoanei, după care – drept infracţiune contra justiţiei, ca într-un final să se revină la concepţia primară. Cu toate acestea, considerăm că revizuirea conceptuală legislativă privind categorisirea torturii, pe care am descris-o, nu este fundamentată de premisa istorică. Există alte motive serioase pe care le-a luat legiuitorul în calcul pentru a proceda astfel. Iată de ce, în continuare ne propunem să găsim răspuns la întrebare prin explorarea instrumentelor şi mecanismelor internaţionale şi europene.

Declaraţia Universală a Drepturilor Omului (art.5) [21], Pactul Internaţional cu privire la drepturile civile şi politice (art.7) [22], Convenţia ONU împotriva torturii şi a altor pedepse sau tratamente crude, inumane sau degradante (art.1), Convenţia europeană pentru drepturile omului (art.3), Convenţia europeană pentru prevenirea torturii, a tratamentelor ori pedepselor inumane sau degradante (Preambul) etc. consfinţesc una dintre cele mai fundamentale valori ale unei societăţi democratice, şi anume: dreptul de a nu fi supus torturii şi unor pedepse sau tratamente crude, inumane sau degradante. Deşi laconic formulat în textele instrumentelor enumerate, profunzimea dreptului consacrat este în afara oricăror dubii, fiind un drept general de la care nu se admit derogări, nici chiar în contextul unui pericol iminent care ameninţă viaţa persoanei ori chiar viaţa naţiunii. O probă în acest sens o constituie chiar jurisprudenţa CtEDO. Astfel, de exemplu, în cauza *Gäfgen contra Germaniei* [23, §107] instanţa europeană a semnalat că *„tortura, tratamentele inumane sau degradante nu pot fi aplicate chiar dacă viaţa unei persoane este supusă riscului. [...] Fundamentul filosofic care stă la baza naturii absolute a dreptului garantat de art.3 nu permite nicio excepţie sau factori justificativi ori echilibrarea intereselor, indiferent de comportamentul persoanei sau natura infracţiunii în cauză"*. De asemenea, în cauza *Chahal contra Regatului Unit* [24, §79] instanţa europeană a semnalat că *„Curtea este pe deplin conştientă de dificultăţile cu care se confruntă statele în timpuri moderne pentru protejarea comunităţilor lor de violenţa teroristă. Cu toate acestea, chiar şi în aceste circumstanţe, Convenţia interzice în termeni absoluţi tortura şi tratamentele sau pedepsele inumane sau degradante, indiferent de comportamentul victimei. Spre deosebire de majoritatea clauzelor materiale ale Convenţiei şi protocoalelor 1 şi 4, art.3 nu suferă nicio derogare în temeiul art.15, chiar şi în vremuri de pericol public care ameninţă viaţa naţiunii"*.

În legătură cu această particularitate, a fost lansată opinia, potrivit căreia interdicţia torturii a dobândit statutul de drept absolut, întrucât s-a bazat pe teza morală că nu există o violare mai mare a demnităţii umane [25, p.108]. Aceeaşi idee o evocă şi alţi autori. Potrivit acestora, interzicerea torturi şi a altor forme de rele tratamente decurge direct din demnitatea inerentă şi inalienabilă imanentă fiecărei fiinţe umane, care trebuie să fie respectată şi protejată în termeni absoluţi, indiferent de comportamentul persoanei concrete şi în orice circumstanţe [26, p.16].

În aceeaşi ordine de idei, prevederile internaţionale şi europene în materia drepturilor omului se referă indirect la demnitatea umană atunci când interzic tortura, tratamentele ori pedepsele inumane sau degradante. De exemplu, în Preambulul mai multor documente cu vocaţie universală, cum ar fi Pactul Internaţional cu privire la drepturile civile şi politice, se face menţiunea, potrivit căreia drepturile fundamentale ale omului decurg din demnitatea inerentă persoanei umane. De remarcat că şi instrumentele internaţionale speciale evocă aceeaşi idee. Bunăoară, în Declaraţia Naţiunilor Unite privind protecţia tuturor persoanelor contra torturii şi altor pedepse sau tratamente crude, inumane sau degradante se prevede: *„Considerând că... recunoaşterea demnităţii inerente tuturor membrilor familiei umane şi a drepturilor egale şi inalienabile este fundamentul libertăţii justiţiei şi păcii în lume"* [27]. De asemenea, în Declaraţia Naţiunilor Unite asupra înlăturării oricăror forme de discriminare rasială [28] se precizează că discriminarea între oameni pe motive de rasă, culoare sau origine etnică constituie o jignire a demnităţii umane şi trebuie condamnată ca o încălcare a drepturilor omului şi a libertăţilor fundamentale, ca un fapt de natură a tulbura pacea şi securitatea popoarelor. Invocarea prevederilor acestui din urmă act internaţional nu este pur întâmplătoare. Pentru a exclude orice nedumerire în ceea ce priveşte relevanţa lui la subiectul nostru de cercetare, relevăm că, în acord cu art.1 al Convenţiei ONU împotriva torturii şi a altor pedepse sau tratamente crude, inumane sau degradante, dar şi în conformitate cu alin.(3) art.166[1] CP RM, tortura se comite, *inter alia*, din orice alt motiv, bazat pe o formă de discriminare, oricare ar fi ea. Reieşind din prevederile menţionate, deducem că tortura, pedepsele sau tratamentele crude, inumane sau degradante lezează în principal demnitatea persoanei, concept care însă nu este definit de instrumentele juridice internaţionale şi regionale.

O definiţie a conceptului de demnitate umană nu este dată nici în ordinea juridică internă. Totuşi, unele precizări asupra naturii demnităţii umane le desprindem din Legea Fundamentală a Republicii Moldova, potrivit căreia demnitatea umană este concepută drept valoare centrală, iar respectarea acesteia constituie un principiu primordial. O dovadă în acest sens îl constituie alin.(3) art.1 din Constituţie, potrivit căruia Republica Moldova este un stat de drept, democratic, în care demnitatea omului (sublinierea ne aparţine – *n.a.*), drepturile şi libertăţile lui, libera dezvoltare a personalităţii umane, dreptatea şi pluralismul politic reprezintă valori supreme şi sunt garantate. De aici deducem că demnitatea umană este un principiu constituţional, o valoare supremă a statului de drept, nu însă un drept fundamental, poziţie constituţională împărtăşită de altfel şi de alte state, cum ar fi, de exemplu, Franţa. În legătură cu aceasta, în literatura de specialitate franceză s-a susţinut

că demnitatea persoanei este nu doar un principiu constituţional, dar şi unul universal care presupune apărarea persoanei împotriva oricărei forme de aservire, de degradare şi chiar de umilire [29, p.150]. Deoarece lipseşte o definiţie legală a demnităţii umane, vom face uz de interpretarea judiciară a acesteia, pe care o găsim în pct.5 al Hotărârii Plenului Curţii Supreme de Justiţie a Republicii Moldova „Cu privire la aplicarea legislaţiei despre apărarea onoarei, demnităţii şi reputaţiei profesionale a persoanei fizice şi juridice", nr.8 din 09.10.2006 [30], potrivit căreia demnitatea reprezintă autoaprecierea persoanei întemeiată pe aprecierea societăţii.

Atât la nivel jurisprudenţial european [31, §33], cât şi la nivel doctrinar [32, p.23], a fost relevat faptul că scopul principal al art.3 din Convenţia europeană rezidă în protejarea demnităţii şi integrităţii fizice umane. În acelaşi timp, protecţia art.3 se extinde peste mai multe tipuri de atentate asupra demnităţii umane şi integrităţii fizice. Aceasta deoarece dreptul de a nu fi supus torturii, tratamentelor şi pedepselor inumane şi degradante constituie terenul unde CtEDO a procedat la succesive interpretări şi la elaborarea unor concepte cu caracter de principiu pornind de la gradele de afectare a demnităţii persoanei. Astfel, de exemplu, în cauzele *Assenov şi alţii contra Bulgariei* [33, §94], *Labita contra Italiei* [34, §120], *Pantea contra României* [35, §180], *Saviţchi contra Republicii Moldova* [36, §64] etc. instanţa europeană a ridicat la rang de principiu faptul că „în ceea ce priveşte o persoană lipsită de libertate, orice recurgere la forţă fizică, pe care propriul comportament al acesteia n-a făcut-o strict necesară, afectează demnitatea umană (sublinierea ne aparţine – *n.a.*) şi constituie, în principiu, o violare a dreptului garantat de art.3 din Convenţie".

Mai mult ca atât, recurgerea la forţă lezează demnitatea umană indiferent dacă victima a suferit sau nu un efect fizic sever sau de lungă durată. La concret, în cauza *Tyrer contra Regatului Unit* [37, §33] CtEDO a statuat că deşi reclamantul nu a suferit vreun efect fizic sever sau de lungă durată, pedeapsa aplicată (trei lovituri cu o nuia de mesteacăn peste posterior, bucăţi de nuia rupându-se după prima lovitură, reclamantul fiind impus să-şi dea pantalonii şi lenjeria în jos, să stea aplecat deasupra mesei, fiind ţinut de doi poliţişti, în timp ce un al treilea îi administra pedeapsa; loviturile de nuia doar au zgâriat pielea persoanei, provocându-i o durere de o săptămână şi jumătate după incident) – prin care persoana a fost tratată ca un obiect în puterea autorităţilor – constituia o atingere la demnitatea şi integritatea sa fizică, întrucât reclamantului i-au fost cauzate vătămări corporale semnificative şi umilinţă, care au atins nivelul de gravitate al tratamentului şi pedepsei degradante în sensul art.3 din Convenţie.

Pe lângă recurgerea la forţă fizică faţă de o persoană care se află în custodia statului, demnitatea persoanei este lezată şi în cazul discriminării, oricare ar fi ea. Astfel, de exemplu, în §113 al Hotărârii din 12 iulie 2005, în cauza *Moldovan şi alţii contra României (Nr.2)* [38], instanţa europeană a apreciat că discriminarea etnică la care reclamanţii au fost supuşi în mod public prin modul de soluţionare a petiţiilor acestora de către autorităţi, precum şi condiţiile locative ale reclamanţilor aduc atingere demnităţii lor umane, constituind, în lumina circumstanţelor cauzei, tratamente degradante în sensul art.3 din Convenţie. De altfel, şi fosta Comisie a estimat în cauza *Patel (Asiatiques d'Afrique Orientale) contra Regatului Unit* [39, p.215] că discriminarea rasială la care au fost supuşi reclamanţii prin aplicarea legislaţiei referitoare la imigrare constituie o afectare a demnităţii umane, care, în împrejurările speţei (expulzarea în masă a asiaticilor din Africa de Est, dintre care unora, chiar dacă deţineau un paşaport britanic valabil, li s-a refuzat rezidenţa în Regatul Unit) a condus la un tratament degradant, în sensul art.3 din Convenţie.

Tratamentele degradante au în vedere acele atingeri grave ale demnităţii umane, dovedindu-se de natură să coboare statutul social al unei persoane, situaţia sau reputaţia ei putând fi considerată a constitui un asemenea tratament, în sensul art.3 din Convenţie, dacă el atinge un anumit grad de gravitate [40, p.32].

În aceeaşi ordine de idei, demnitatea umană este încălcată şi atunci când persoana este supusă unui tratament medical forţat, dacă acesta nu se dovedeşte a fi de o necesitate terapeutică. Deşi rămâne încă un teren slab exploarat de Curte, nu putem omite constatarea pe care o face instanţa europeană la acest subiect. Ne referim la cauza *Gorobeţ contra Republicii Moldova* [41, §41, 42, 53], potrivit căreia reclamantul a pretins că detenţia sa şi tratamentul psihiatric forţat ce i-a fost aplicat la staţionarul de psihiatrie i-au cauzat suferinţe mentale severe, care constituie un tratament inuman şi degradant. În circumstanţele acestei cauze, Curtea nu vede niciun motiv pentru a nu fi de acord cu reclamantul şi observă că nu s-a demonstrat faptul că a existat o necesitate medicală pentru a-l supune pe reclamant unui tratament psihiatric şi, prin urmare, supunerea lui unui tratament psihiatric a fost ilegală şi arbitrară. Mai mult, Curtea observă că tratamentul medical a fost de o durată considerabilă de patruzeci şi una de zile şi că pe durata detenţiei sale reclamantul nu a avut contact cu lumea exterioară. În opinia Curţii, asemenea tratament ilegal şi arbitrar i-ar fi putut trezi reclamantului cel

puţin sentimentul de frică, agonie şi inferioritate, motiv din care Curtea a decis că tratamentul psihiatric la care a fost supus reclamantul a constituit, cel puţin, un tratament degradant, în sensul art.3 al Convenţiei.

Reieşind din instrumentele şi mecanismele internaţionale şi europene, dar şi din materialitatea faptei de tortură, tratament inuman sau degradant pe care o desprindem din ordinea juridică a Republicii Moldova, precum şi din câmpul de aplicare a acestora, am putut remarca că numitele conduite acoperă diverse modalităţi prin care se lezează grav demnitatea umană, acestea constând în: recurgerea la forţa fizică aplicată persoanelor private de libertate; instituirea ori aplicarea unor pedepse corporale instituţionalizate; uzul de tratament discriminatoriu; aplicarea tratamentului medical forţat etc. Din aceste raţiuni, incriminarea torturii, tratamentului inuman sau degradant în Capitolul III al Părţii Speciale a Codului penal al Republicii Moldova reprezintă cea mai potrivită soluţie legislativă bazată pe interpretarea sistemică a legii penale. Pe cale de consecinţă, *de lege lata*, nu există niciun impediment în susţinerea faptului că valoarea socială protejată în plan principal prin incriminarea de la art.166[1] CP RM este reprezentată de demnitatea persoanei.

Referinţe:

1. Codul penal al Republicii Moldova în redacţia din 1961 (abrogat). În: *Veştile*, 1961, nr.010, abrogat prin Legea nr.1160-XV din 21.06.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr.128.
2. Legea pentru modificarea şi completarea Codului penal al Republicii Moldova, nr.139 din 30.06.2005. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2005, nr.98-100.
3. Convenţia ONU împotriva torturii şi altor pedepse ori tratamente cu cruzime, inumane sau degradante. Adoptată la 10 decembrie 1984, în vigoare din 26 iunie 1987, pentru Republica Moldova în vigoare din 28 decembrie 1995. În: *Tratate internaţionale la care Republica Moldova este parte.* Vol.1. Chişinău: Moldpres, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1998, p.129.
4. Convenţia pentru apărarea drepturilor omului şi a libertăţilor fundamentale, încheiată la Roma la 4 noiembrie 1950 şi ratificată de Republica Moldova la 24.07.1997. În: *Tratate internaţionale la care Republica Moldova este parte*. Vol.1. Chişinău: Moldpres, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1998, p.341-358.
5. Convenţia europeană pentru prevenirea torturii şi a pedepselor sau tratamentelor inumane sau degradante, adoptată la Strasbourg la 26 noiembrie 1987, în vigoare din 1 februarie 1989. Republica Moldova a ratificat Convenţia la 2 octombrie 1997, în vigoare din 01.02.1998. [Accesat: 31.03.2016] Disponibil: http://www.cpt.coe.int/lang/rom/rom-convention.pdf
6. Legea pentru modificarea şi completarea Codului penal al Republicii Moldova nr.985-XV din 18 aprilie 2002, nr.64 din 04.04.2013. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2013, nr.115.
7. Statutul Curţii Penale Internaţionale de la Roma, adoptat la 17 iulie 1998, semnat de Republica Moldova la 8 septembrie 2000. Ratificat prin Legea Republicii Moldova nr.212 din 09.09.2010. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2010, nr.190/624.
8. Convenţia de la Geneva (I) pentru îmbunătăţirea sorţii răniţilor şi bolnavilor din forţele armate în campanie. Încheiată la Geneva la 12.08.1949, în vigoare pentru Republica Moldova din 26.11.1993. În: *Tratate internaţionale la care Republica Moldova este parte*. Vol.5. Chişinău: Moldpres, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1998, p.7-32.
9. Convenţia de la Geneva (II) pentru îmbunătăţirea sorţii răniţilor, bolnavilor şi naufragiaţilor din forţele armate maritime. Încheiată la Geneva la 12.08.1949, în vigoare pentru Republica Moldova din 26.11.1993. În: *Tratate internaţionale la care Republica Moldova este parte.* Vol.5. Chişinău: Moldpres, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1998, p.33-54.
10. Convenţia de la Geneva (III) cu privire la tratamentul prizonierilor de război. Încheiată la Geneva la 12.08.1949, în vigoare pentru Republica Moldova din 26.11.1993. În: *Tratate internaţionale la care Republica Moldova este parte*. Vol.5. Chişinău: Moldpres, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1998, p.55-125.
11. Convenţia de la Geneva (IV) cu privire la protecţia persoanelor civile în timp de război. Încheiată la Geneva la 12.08.1949, în vigoare pentru Republica Moldova din 26.11.1993. În*: Tratate internaţionale la care Republica Moldova este parte*. Vol.5. Chişinău: Moldpres, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1998, p.126-188
12. Notă informativă la proiectul de Lege pentru modificarea şi completarea Codului Penal al Republicii Moldova. [Accesat: 27.02.2016] Disponibil: http://www.justice.gov.md/public/files/file/Proiecte%20de% 20acte%20normative% 20remise%20spre%20coordonare/popa%20ludmila/Nota_informativa_statutul_de_la_Roma.doc
13. Legea pentru modificarea şi completarea unor acte legislative, nr.252 din 08.11.2012. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2012, nr.263-269.
14. Decizia Plenului Colegiului penal al Curţii Supreme de Justiţie din 30 iunie 2014. Dosarul nr.4-1ril-3/2014. [Accesat: 17.03.2016] http://jurisprudenta.csj.md/search_plen_penal.php?id=430
15. Constituţia Republicii Moldova din 29 iulie 1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1994, nr.1.
16. STATI, V. Răspunderea penală pentru infracţiunea de tortură şi infracţiunea de organizare a sau instigare a acţiunilor de tortură (art.309[1] C.pen. RM): Partea I. În: *Revista Naţională de Drept*, 2008, nr.2, p.18-24. ISSN 1811-0770

17. Notă informativă la proiectul Legii pentru modificarea şi completarea unor acte legislative, înregistrată cu nr.1506-343 la 4 septembrie 2012. [Accesat: 26.03.2016] Disponibil: http://parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/1344/language/ro-RO/Default.aspx
18. Codul penal al României, nr.286 din 17 iulie 2009. În: *Monitorul Oficial al României*, 2009, nr.510.
19. Criminal Code of the Kingdom of Spain, Organic Act 10/1995, dated 23rd November. In: Official State Gazette nr.281 on 24th November 1995. [Accesat: 15.04.2015] Disponibil: http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes
20. PĂVĂLEANU, V. *Drept penal special: Curs universitar*. Bucureşti: Universul Juridic, 2014. 620 p. ISBN 978-606-673-287-1
21. Declaraţia Universală a Drepturilor Omului, adoptată la New York la 10.12.1948 şi ratificată de Republica Moldova la 28.07.1990. În: *Tratate internaţionale la care Republica Moldova este parte*. Vol.1. Chişinău: Moldpres, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1998, p.11-17.
22. Pactul internaţional cu privire la drepturile civile şi politice, adoptat la New York la 16.12.1966 şi ratificat de Republica Moldova la 28.07.1990. În: *Tratate internaţionale la care Republica Moldova este parte*. Vol.1. Chişinău: Moldpres, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1998, p.32-49.
23. *Affaire Gäfgen contre Allemagne*. CEDH, 1 juin 2010, §107 [Accesat: 03.05.2016] Disponibil: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-99040
24. *Affaire Chahal contre Royaume-Uni*. CEDH, 15 novembre 1996, §79 [Accesat: 06.05.2016] Disponibil: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-62564
25. GREER, S. Is the prohibition against torture, cruel, inhumane and degrading treatment really absolute in International Human Rights Law? In: *Human Rights Law Review*, 2015, no.15(1), p.101-137. ISSN 1744-1021
26. LOBER, J., STIPPEL, J., EŞANU, A. ş.a. *Recomandări metodologice pentru investigarea eficientă a infracţiunilor de tortură, tratament inuman sau degradant: (de uz intern)*. Chişinău: Imprint Star, 2014. 150 p. ISBN 978-9975-4137-9-4
27. Declaraţia privind protecţia tuturor persoanelor contra torturii şi altor pedepse sau tratamente crude, inumane sau degradante, adoptată de Adunarea Generală a Naţiunilor Unite la 9 decembrie 1975 [Accesat: 01.09.2015] Disponibil: http://www.memoria.md/ro/faq_cadru_legal
28. Rezoluţia Adunării Generale a ONU 1904(XVIII) din 20 noiembrie 1963 [Accesat: 12.05.2016] Disponibil: https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/185/79/PDF/NR018579.pdf?Open Element
29. CARBONNIER, J. *Droit civil. Vol.I: Introduction. Les personnes. La famille, l'enfant, le couple*. Paris: Presses universitaires de France, 2004. 1496 p. ISBN 2-13-054739-7 (br.)
30. Hotărârea Plenului Curţii Supreme de Justiţie a Republicii Moldova „Cu privire la aplicarea legislaţiei despre apărarea onoarei, demnităţii şi reputaţiei profesionale a persoanei fizice şi juridice", nr.8 din 09.10.2006. În: *Buletinul Curţii Supreme de Justiţie a Republicii Moldova*, 2007, nr.3, p.16-18.
31. *Affaire Tyrer contre Royaume-Uni*. CEDH, 25 avril 1978, §33 [Accesat: 04.05.2016] Disponibil: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-62143
32. REIDY, A. *Interzicerea torturii. Ghid privind punerea în aplicare a articolului 3 al Convenţiei Europene pentru Drepturile Omului*. Chişinău, 2003. 48 p. CZU 341.231
33. *Affaire Assenov et autres contre Bulgarie.* CEDH, 28 octobre 1998, §94 [Accesat: 05.05.2016] Disponibil: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-62813
34. *Affaire Labita contre Italie.* CEDH, 6 avril 2000, §120 [Accesat: 06.05.2016] Disponibil: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-63300
35. *Affaire Pantea contre Roumanie*. CEDH, 3 juin 2003, §180 [Accesat: 06.05.2016] Disponibil: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-122720
36. *Affaire Victor Savitchi contre République de Moldova.* CEDH, 17 juin 2008, §64 [Accesat: 03.05.2016] Disponibil: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-127978
37. *Affaire Tyrer contre Royaume-Uni*. CEDH, 25 avril 1978, §33 [Accesat: 04.06.2016] Disponibil: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-62143
38. *Affaire Moldovan et autres contre Roumanie (n°2)*. CEDH, 12 juillet 2005, §113 [Accesat: 04.05.2016] Disponibil: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-69671
39. Comm. EDH, 6 mars 1978, req. n°4715/70, 4783/71, *Asiatiques d'Afrique Orientale contre Royaume-Uni*. Citat de: CLEMENTS, L., MOLE, N., SIMMONS, A. *Drepturile europene ale omului: înaintarea unei cauze pe baza Convenţiei*. Chişinău: Cartier, 2005. 544 p. ISBN 9975-79-367-3
40. BÂRSAN, C. *Convenţia europeană a drepturilor omului. Comentariu pe articole*. Ediţia a II-a. Bucureşti: C.H. Beck, 2010. 1920 p. ISBN 978-973-115-676-7
41. *Affaire Gorobet contre République de Moldova.* CEDH, 11 octobre 2011, §41, 42, 52 [Accesat: 03.05.2016] Disponibil: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-124036

Prezentat la 29.05.2016

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2016, nr.3(93)
Seria "Ştiinţe sociale" *ISSN 1814-3199,* *ISSN online 2345-1017,* *p.109-116*

NAŢIONALITATEA *versus* CETĂŢENIA: ABORDĂRI DE NATURĂ CONCEPTUALĂ ÎN MATERIA DREPTULUI INTERNAŢIONAL PRIVAT

Valeriu BABĂRĂ

Universitatea de Stat din Moldova

Subiectul abordat în cuprinsul acestui articol se referă la conceptul de cetăţenie/naţionalitate, analizat din perspectiva dreptului internaţional privat, cu precădere în materia statutului personal – starea civilă şi capacitatea persoanei fizice.
Cuvinte-cheie: *statut personal, lege naţională, cetăţenie, naţionalitate, capacitatea persoanei fizice, stare civilă, domiciliu, reşedinţă.*

NATIONALITY *versus* CITIZENSHIP: CONCEPTUAL APPROACHES IN THE PRIVATE INTERNATIONAL LAW

The subject written in this article relates to the citizenship/nationality concept, analyzed from the Private International Law's aspects, mostly in the Personal status matter, civil status and the Individual's capacity.
Keywords: *civil status, national law, citizenship, nationality, capacity, personal status, domicile, residence.*

Având în vedere că naţionalitatea şi cetăţenia persoanei fizice se află la intersecţia mai multor discipline juridice, analiza propusă nu este una facilă, deoarece ne situăm în domenii diferite: acela al dreptului internaţional privat şi al dreptului public – naţional şi internaţional.

Statutul personal prin elementele sale ne plasează spre reglementări aparţinând dreptului civil (starea civilă, capacitatea, acte juridice etc.), dreptului familiei (încheierea şi desfacerea căsătoriei, raporturile patrimoniale şi nepatrimoniale între soţi, tutelă etc.), dreptului constituţional (drepturile cetăţeneşti). Toate aceste domenii, privite din perspectiva dreptului internaţional privat, sunt transferate pe terenul conflictelor de legi în care urmează să fie stabilită legea aplicabilă.

Naţionalitatea aparţine dreptului intern în care, pe lângă prevederile constituţionale, există şi legi speciale prin care sunt stabilite modurile de dobândire şi pierdere a acesteia. Totodată, naţionalitatea aparţine dreptului internaţional public datorită faptului că se referă la unul dintre drepturile fundamentale recunoscute pe plan internaţional, precum şi existenţei numeroaselor convenţii internaţionale adoptate în materia respectivă.

Pornind de la faptul că regulile de drept internaţional public, în general, şi tratatele, în special, prevalează asupra regulilor de drept intern, se impune să luăm ca punct de plecare dreptul internaţional public, şi anume: principalele documente internaţionale ce conţin dispoziţii referitoare la naţionalitate. În acest sens trebuie avute în vedere în primul rând convenţiile cu caracter de universalitate: Convenţia de la Haga cu privire la naţionalitate (1930), Declaraţia Universală a Drepturilor Omului, Pactul Internaţional cu privire la drepturile civile şi politice, Protocolul adiţional la Pactul Internaţional cu privire la drepturile civile şi politice, Convenţia cu privire la statutul refugiaţilor etc.

Convenţia de la Haga cu privire la naţionalitate a stabilit câteva dintre principiile generale aplicabile în această materie, şi anume:

- faptul că fiecare stat este liber ca în temeiul propriilor legi să determine care sunt naţionalii săi, iar recunoaşterea acestor legi trebuie să fie făcută de celelalte state câtă vreme acestea sunt conforme cu convenţiile internaţionale, cu cutuma internaţională şi principiile generale de drept recunoscute de naţiunile civilizate;
- că persoanele care posedă două sau mai multe naţionalităţi urmează să fie privite ca naţionali de către fiecare dintre statele a cărui naţionalitate le posedă;
- că, într-un stat terţ, o persoană având mai mult decât o naţionalitate trebuie tratată ca şi cum ar poseda numai una singură. Fără a prejudicia aplicarea legii sale în materie de statut personal sau orice altă convenţie în vigoare, acel stat trebuie să recunoască exclusiv pe teritoriul său fie naţionalitatea ţării în care locuieşte în mod obişnuit, fie aceea a ţării cu care pare să aibă cele mai strânse legături;
- că o persoană având mai multe naţionalităţi poate renunţa la una din ele;

© Universitatea de Stat din Moldova, 2016

– că expatrierea unei persoane nu atrage pierderea naţionalităţii statului care a acordat-o, decât dacă respectiva persoană ar avea o altă naţionalitate sau, cel puţin, până la momentul în care ar dobândi altă naţionalitate.

Declaraţia Universală a Drepturilor Omului prevede în art.15 dreptul fiecărei persoane de a avea o naţionalitate. Desigur, problema elaborării unor reglementări în acest domeniu, stabilirii unor criterii în funcţie de care se va determina cine sunt naţionalii unui stat rămâne la latitudinea fiecărui stat. Prin urmare, elementul de legătură dintre dreptul internaţional, privit ca un corpus de reguli care reglementează relaţiile dintre state şi persoane, ca elemente componente ale statelor, îl constituie naţionalitatea.

Din punct de vedere legal, fiecare persoană are anumite obligaţii faţă de un anumit stat şi, totodată, dreptul de a fi protejat de către statul respectiv. Fiecare individ dobândeşte de la naştere un dublu statut: pe de o parte, este statutul politic în virtutea căruia persoana devine subiect al unei anumite ţări, iar, pe de altă parte, statutul civil care îi conferă anumite drepturi şi îi impune anumite obligaţii ca cetăţean. Aşadar, statutul politic este determinat de naţionalitate.

Este unanim acceptată ideea că naţionalitatea aparţine dreptului intern al fiecărui stat, dar, totodată, este un concept de drept internaţional. A determina naţionalitatea unei persoane nu înseamnă doar a distinge care sunt naţionalii, ci şi care sunt ne-naţionalii. Această situaţie implică stabilirea statutului internaţional al non-naţionalilor şi competenţa privind subiectele comunităţii internaţionale a autorităţilor guvernamentale străine. Sensul conceptului de naţionalitate poate fi desprins din dreptul intern.

Dacă naţionalii unui stat sunt persoanele al căror statut este deplin, în conformitate cu drepturile şi obligaţiile ce decurg din raporturile de cetăţenie, non-naţionalii, adică străinii, cetăţeni ai altui (altor) state, beneficiază de un statut juridic stabilit de legislaţia internă, precum şi de convenţiile internaţionale, încheiate pe bază de reciprocitate, statut care, ca regulă, este inferior celui de cetăţean. De asemenea, pe lângă străini, în categoria non-naţionalilor se includ şi persoanele care nu au nicio cetăţenie (apatrizi), dar şi persoanele care posedă două cetăţenii (bipatrizi).

În ceea ce priveşte dreptul intern, precizăm că acesta desemnează dreptul etatic, opus dreptului internaţional. Ordinea juridică internaţională cuprinde ansamblul de norme şi instituţii ale unui stat, iar interesul dreptului internaţional vis-à-vis de acesta priveşte numai măsura în care răspunderea unui stat poate fi angajată [1, p.16].

Pe de altă parte, în cadrul dreptului internaţional privat, noţiunea de „drept intern" este opusă aceleia de „drept străin" şi desemnează ceea ce în acest domeniu denumim *lex fori*.

În fine, o altă accepţiune a dreptului intern este legată de raporturile juridice care nu au niciun caracter transfrontalier, adică cele care nu întâlnesc niciun element de extraneitate şi reprezintă dreptul material intern.

În continuare, pentru o mai bună înţelegere a subiectului abordat, fără intenţia de a extinde în mod exagerat această problematică, vom încerca să analizăm evoluţia conceptelor de naţionalitate şi cetăţenie.

Definiţia pe care Mancini a dat-o naţiunii în lucrarea sa „Diritto Internazionale", din anul 1873, era aceea de societate naturală de oameni dispunând de unitatea lor de teritoriu, de origine, de obiceiuri, de limbă, conform comunităţii, vieţii şi conştiinţei sociale.

Istoricul noţiunii „naţiune" anunţă apariţia noţiunii de stat-naţiune. Pentru romani, *natio* erau zeiţele naşterii şi ale originii. *Natio* se referă la oameni şi populaţii, spre deosebire de *civitas*, care desemnează popoare şi triburi care nu erau încă organizate în asociaţii politice.

În accepţiunea clasică, naţiunile reprezintă comunităţile de oameni care au aceeaşi origine, care sunt integrate geografic sub forma vecinătăţilor, iar din punct de vedere cultural – prin limba lor comună, obiceiuri, tradiţii, dar care nu sunt integrate din perspectivă politică în forma organizării statale [2, p.23]. Acest înţeles s-a perpetuat în timpul Evului Mediu şi chiar în zorii epocii moderne..

Odată cu Revoluţia franceză, naţiunea a devenit sursa suveranităţii statale. În secolul al XIX-lea, sensul termenului este legat de definirea identităţii politice a cetăţeanului într-o comunitate democratică.

Conceptul de cetăţenie este legat de noţiunea de autodeterminare a lui Rousseau. Dacă iniţial se vorbea despre aşa-numita „suveranitate populară" ca parte a suveranităţii regale şi era considerată ca un contract între popor şi guvernare, Rousseau şi apoi Kant au văzut-o ca o modalitate de convertire a autorităţii în autolegiferare. Kant vorbeşte despre legislaţia care poate să apară numai din „concurenţa" şi „unificarea în măsura în care fiecare decide la fel asupra tuturor şi toţi decid la fel în privinţa fiecăruia", iar Rousseau – despre realizarea identităţii dintre individ şi corpul politic prin intermediul contractului social, care duce la transformarea voinţei generale în „principiul şi locul de întâlnire a tuturor voinţelor particulare" [3, p.163].

Cetăţenia a fost înţeleasă ca apartenenţă politică. Constituţiile sunt expresia unui consens formal, fiecare persoană aşteaptă protecţia egală şi respectul integrităţii sale, ca individ unic, ca membru al unui grup etnic, cultural, ca cetăţean. Toate aceste idei se regăsesc în sistemul politic vest-european şi cel american.

În condiţiile actuale, conceptul a fost înţeles ca acoperind statutul cetăţenesc. Cetăţenia, ca apartenenţă la stat, defineşte o persoană legată de o anumită naţiune, a cărei existenţă este recunoscută de dreptul internaţional. Criteriile în funcţie de care se decide această apartenenţă (*jus soli, jus sanguinis*) nu leagă definitiv o persoană de stat, pentru că, în anumite situaţii, fiecare poate renunţa la cetăţenia dobândită astfel.

T.H. Marshall trasează evoluţia cetăţeniei plasându-i originile în dezvoltarea succesivă a drepturilor civile în sec. XVIII, a drepturilor politice în sec. XIX şi a drepturilor sociale în sec. XX. Dezvoltarea drepturilor civile a eliberat populaţiile de statutul feudal. „Înarmaţi" cu o asemenea confirmare a autonomiei lor, indivizii devin liberi să contracteze cu societatea în ansamblu. Emanciparea politică transformă populaţia în „electorat", aduce libertatea de a contracta cu statul şi de a dispune de puterea lui. În fine, drepturile sociale asigură egalitatea socială şi, astfel, abilitatea „practică" a tuturor indivizilor de a contracta şi cu societatea, şi cu statul.

Unele state utilizează termenul *naţionalitate* atunci când denumesc legătura ce se realizează între persoană şi stat, pe când în legislaţia altora îl întâlnim pe cel de *cetăţenie*, motiv pentru care se impun câteva precizări cu privire la cele două noţiuni. Între cetăţenie şi naţiune există o legătură istorică, naţiunea fiind cadrul în care se construiesc legitimitatea şi practicile democratice.

Dacă în sistemul de drept continental este posibilă acceptarea sinonimiei, în sistemul *common-law* noţiunea de cetăţean se pare că are un sens specific. Distincţia dintre cetăţenie şi naţionalitate se observă la o analiză atentă a unor legi naţionale. Astfel, U.S. Immigration and Nationality Act, din 1952 conţine, de exemplu, o secţiune (308) care este intitulată „Naţionali, dar cetăţeni ai U.S. de la naştere". Amendamentul XIV din Constituţia Statelor Unite se referă clar la existenţa a două tipuri de cetăţenii: aceea a Statelor Unite şi aceea a statului de domiciliu, în virtutea „cetăţeniei naţionale".

În Japonia există termenul legal *kokuseki* pentru a determina apartenenţa, termen tradus prin cuvântul „naţionalitate", deşi caracterul etnic este irelevant. Prin naturalizare, un străin poate deveni *kokuseki* şi poate dobândi drepturi egale cu nativii. Pe de altă parte, se foloseşte termenul *shiminken*, care este tradus prin „cetăţenie" [4, p.211].

În această ordine de idei, se impun câteva referiri la unele opinii exprimate în legătură cu această distincţie. Într-o definiţie formulată de Andre Weiss în lucrarea sa „Droit International Prive" din 1907, naţionalitatea reprezintă legătura care uneşte o persoană de o naţiune determinată. Aşa cum omul este legat de familie prin legături de filiaţie, prin alianţe ce rezultă din naştere, căsătorie sau adopţie, de oraş prin domiciliu, el este legat de naţiune prin naţionalitate. Astfel, în viziunea sa, o naţiune nu este doar „o asociaţie de cetăţeni trăind pe acelaşi teritoriu, supunându-se aceloraşi legi, recunoscând autoritatea aceluiaşi guvern", ci şi „un grup de oameni care se unesc să formeze acelaşi stat". Potrivit altei opinii, exprimate de Vattel în lucrarea sa „Traite du droit de gens din 1983, naţiunea este o realitate care rezultă din factorii naturali şi, în principal, comunitatea de origine, identitatea de limbă, unitatea de cultură, pe când statul este realizat prin unitatea guvernării. În opinia lui Fiore, exprimată în „Le droit international prive" din 1890, statul poate fi expresia vizibilă a naţiunii, dar nu se realizează totdeauna. Un stat poate fi format din provincii locuite de populaţii de naţionalităţi diferite şi o naţiune poate fi divizată în două sau mai multe state. De aceea, pentru a indica apartenenţa la un stat, cuvântul *cetăţenie* este de preferat celui de *naţionalitate*. Această opinie este criticată de Bluntschli, care consideră că noţiunea de cetăţenie are o accepţiune diferită. Cetăţeanul este membrul statului care este învestit cu plenitudinea drepturilor civile şi politice. Dar, alături de cetăţean coexistă atâtea categorii de persoane cărora, pe motiv de vârstă, sex, chiar rasă, le este refuzat exerciţiul acestor drepturi. De aceea, arată autorul amintit, trebuie folosit termenul „naţionalitate", care înglobează tot ce este necesar, pentru că fiecare cetăţean este naţional, dar nu fiecare naţional este cetăţean [5, p.183].

Dacă acceptăm naţionalitatea ca apartenenţă la un stat dar şi la o naţiune şi cetăţenia ca apartenenţă la un stat dar şi ca set de drepturi şi obligaţii, putem vedea naţionalitatea ca „cetăţenie formală" şi putem aprecia cetăţenia ca fiind „de esenţă". Aceasta conduce la apariţia unor situaţii distincte: putem vorbi despre persoane care au aceeaşi cetăţenie şi aceeaşi naţionalitate, despre persoane care au cetăţenie diferită de naţionalitate şi despre persoane care nu au cetăţenie, dar au naţionalitate (supuşii britanici, care sunt consideraţi doar cetăţeni ai Commonwealth-ului).

În dreptul R.Moldova nu există o definiţie a naţionalităţii, însă, aşa cum reiese din cele menţionate, naţionalitatea exprimă o legătură permanentă ce se stabileşte între indivizii unei comunităţi care au în comun o serie de elemente, precum: istorie, origine, limbă, cultură etc.

Naţionalitatea nu ţine neapărat de un teritoriu, important este dacă acel grup de indivizi au în comun elementele menţionate mai sus. Considerăm că naţionalitatea se asumă, cetăţenia se dobândeşte.

În schimb, termenul „cetăţenie" poate fi definit ca fiind legătura politică şi juridică permanentă dintre o persoană şi un stat. Astfel, cetăţenia reprezintă o situaţie juridică, un statut, care desemnează un complex de drepturi subiective şi obligaţii ale unei persoane, dar, în acelaşi timp, o instituţie juridică, un ansamblu de reguli de drept ce au ca obiect reglementarea, modul de dobândire şi de pierdere a cetăţeniei. În acest sens, de apartenenţă a unei persoane la stat, este definită cetăţenia în Legea cetăţeniei Republicii Moldova, nr.1024 din 2.06.2000 [6]. Astfel, la art.3 alin.(1) al acestei legi se prevede că „cetăţenia R.Moldova stabileşte între persoana fizică şi R.Moldova o legătură juridico-politică permanentă, care generează drepturi şi obligaţii reciproce între stat şi persoană".

Constituţia R.Moldova nu defineşte cetăţenia, limitându-se în cuprinsul art.17 alin.(1) doar la precizarea că aceasta se dobândeşte, se păstrează ori se pierde în condiţiile prevăzute de legea organică.

Dacă avem în vedere prevederea art.16 alin.(2), care stabileşte că „toţi cetăţenii R.Moldova sunt egali în faţa legii şi a autorităţilor publice, fără deosebire de rasă, naţionalitate, origine etnică, limbă..." sau alte criterii, putem afirma că termenul *naţionalitate* este utilizat pentru a determina persoanele care au o altă cetăţenie decât cea a R.Moldova.

Acesta este limbajul comun. Însă, din perspectivă juridică, se poate spune că naţionalii R.Moldova sunt toate persoanele care au dobândit cetăţenia R.Moldova de la naştere sau prin naturalizare, iar cetăţenii sunt numai acei naţionali care îndeplinesc condiţiile pentru a exercita drepturile cetăţeneşti, în conformitate cu prevederile constituţionale (au atins majoratul şi sunt capabili), adică au un statut cetăţenesc dat de acest exerciţiu politic.

În ceea ce priveşte dreptul internaţional privat, cetăţenia stă la baza aplicării legii naţionale a persoanei, lege care cârmuieşte, ca regulă, statutul personal. Trebuie să menţionăm însă că termenul utilizat de legiuitor în reglementările de drept internaţional privat cuprinse în Codul civil (Cartea a Cincea, Titlul II, Capitolul I) este acela de *cetăţenie*.

În dreptul internaţional privat statutul personal îl constitue ansamblul materiei care aparţine stării civile şi capacităţii persoanei. Legea care cârmueşte statutul personal este legea personală (*lex personalis*), care este concepută în mod diferit în diferite sisteme de drept. În funcţie de criteriul de legătură folosit pentru a determina legea personală, statele se împart în două grupe. Pe de o parte, în unele sisteme de drept statutul personal se determină potrivit legii naţionale (*lex patriae*), adică de legea a cărei cetăţenie o are persoana în cauză – Franţa, Germania, Italia, România, Japonia etc., iar, pe de altă parte, în ţările de *common law* acesta se determină potrivit legii ţării în care se află domiciliul persoanei fizice (*lex domicilii*) – SUA, Anglia, Australia, Noua Zelandă, Norvegia etc.

În dreptul internaţional privat al R.Moldova legea care cârmueşte statutul personal (*lex personalis*) se prezintă sub forma legii naţionale (*lex patriae*). Mai mult, cetăţenia ar fi unicul factor de legătură, întrucât domiciliul sau reşedinţa se aplică numai în cazurile în care aceasta este inoperantă.

Potrivit art.1587 alin.(1) din Codul civil, starea civilă şi capacitatea persoanei fizice sunt cârmuite de legea naţională. Interpretarea noţiunii „lege naţională" este dată de alin.(2), care stabileşte că lege naţională se consideră legea statului a cărui cetăţenie o are persoana. Prin urmare, pentru cetăţeanul R.Moldova legea naţională este legea R.Moldova. Astfel, cetăţenia constituie punctul de legătură pentru norma conflictuală în al cărei conţinut intră starea civilă şi capacitatea persoanei fizice.

Determinarea cetăţeniei se face conform legii statului a cărui cetăţenie se invocă. Astfel, dacă o persoană invocă cetăţenia germană, în faţa instanţelor din R.Moldova, într-o problemă de capacitate de exerciţiu, problema dacă această persoană este sau nu cetăţean german va fi soluţionată de instanţa din R.Moldova, în conformitate cu legea germană. În acelaşi mod va fi determinată şi cetăţenia invocată de o altă persoană. Aşadar, determinarea cetăţeniei înseamnă şi determinarea legii naţionale a persoanei fizice respective.

După cum rezultă explicit din prevederile art.1587 alin.(1) din Codul civil, aplicarea legii naţionale, deci luarea cetăţeniei ca punct de legătură, constituie regula în materie, de la care însă există şi unele excepţii, în cazurile când se aplică legea domiciliului sau reşedinţei.

Această situaţie se referă la apatrizi, acestora fiindu-le aplicată legea domiciliului sau reşedinţei în sensul alin.(3) al aceluiaşi articol, care stabileşte că „lege naţională a apatridului se consideră legea statului în care îşi are domiciliul sau reşedinţa". În opinia noastră, această formulare este confuză, în sensul că dacă persoana este apatrid, adică nu are nicio cetăţenie, atunci legea naţională nici nu există. Totodată, legea naţională nu poate fi legea domiciliului (reşedinţei), avându-se în vedere că ambele constituie noţiuni distincte, reprezentând două aspecte ale aplicării legii personale. În situaţia când persoana nu are nicio cetăţenie, în locul legii naţionale (care nu există) trebuie să fie aplicată legea domiciliului, iar în lipsa domiciliului – legea reşedinţei.

Pornind de la aceste precizări referitoare la textul alin.(3), considerăm că reglementarea potrivită ar fi următoarea: „Legea aplicabilă stării civile şi capacităţii apatridului este legea statului unde acesta are domiciliul, iar în lipsa domiciliului – legea reşedinţei".

Aceeaşi soluţie este aplicabilă şi refugiaţilor, decurgând din prevederea art.12 alin.(1) din Convenţia de la Geneva cu privire la statutul refugiaţilor, la care R.Moldova este parte, care stabileşte că „statutul personal al unui refugiat va fi guvernat de legea ţării unde îşi are domiciliul sau, în lipsa unui domiciliu, de legea ţării unde îşi are reşedinţa".

Aceeaşi normă conflictuală face referire şi la persoanele care posedă mai multe cetăţenii. Astfel, în cazul în care persoana are două sau mai multe cetăţenii, lege naţională se consideră legea statului cu care persoana are cele mai strânse legături, în sensul alin.(2), iar cele mai strânse legături persoana le poate avea prin intermediul domiciliului sau reşedinţei.

Considerăm că soluţia oferită de textul alin.(2) se referă la situaţia în care persoana are două sau mai multe cetăţenii, dintre care niciuna nu este a R.Moldova.

În conformitate cu art.1587 alin.(5) din Codul civil, legea naţională a cetăţeanului R.Moldova care, potrivit legii străine, este considerat că are o altă cetăţenie, este legea R.Moldova. Astfel, rezultă că în cazul dublei cetăţenii, din care una este cea a forului, lege naţională se consideră cea a forului. Aşadar, legea R.Moldova va fi aplicată pentru cetăţenii R.Moldova, chiar dacă aceştia au dobândit şi o altă cetăţenie, atâta timp cât ei nu au pierdut cetăţenia R.Moldova, în conformitate cu dreptul R.Moldova.

Această soluţie oferită de textul alin.(5) se referă la situaţia în care persoana are dublă cetăţenie, dintre care una este cea a R.Moldova, care este diferită de situaţia în care persoana are două sau mai multe cetăţenii, dintre care niciuna nu este a R.Moldova, prevăzută de alin.(2).

Numele persoanei de asemenea este reglementat de legea naţională. În acest sens, art.1589 din Codul civil prevede că drepturile cetăţeanului străin sau ale apatridului la nume, folosirea şi protecţia lui sunt guvernate de legea sa naţională.

Conceptul de cetăţenie se regăseşte în unele reglementări ale Consiliului Europei. Aceste preocupări s-au impus datorită faptului că, în general, în dreptul continental naţionalitatea (cetăţenia) joacă un rol deosebit de important, constituind factor de legătură în dreptul internaţional privat.

Unul dintre cele mai semnificative documente internaţionale adoptate sub auspiciile Consiliului Europei este Convenţia europeană asupra cetăţeniei (adoptată la Strasbourg, la 6.11.1997, în vigoare din 1.03.2000). Obiectivele avute în vedere de către statele membre vizează stabilirea unor reguli şi principii privind cetăţenia, dar şi obligaţiile militare ale persoanelor cu multiple cetăţenii.

Termenul „cetăţenie" este definit de Convenţie (art.2) ca legătură juridică dintre o persoană şi un stat, care nu indică originea etnică. Capitolul III din text stabileşte regulile privitoare la dobândirea şi pierderea cetăţeniei. Astfel, statele părţi trebuie să prevadă, în primul rând, în dreptul intern că cetăţenia poate fi dobândită *ex lege* de către:

a) copiii ai căror părinţi au, la data naşterii lor, cetăţenia respectivului stat parte (excepţie putând fi prevăzută în legile interne pentru copiii născuţi în străinătate);
b) copiii găsiţi pe teritoriul statului, pentru a evita statutul de apatrid.

În al doilea rând, fiecare stat parte trebuie să prevadă în legile sale privind cetăţenia că aceasta poate fi dobândită de către copiii născuţi pe teritoriul de stat dacă nu au dobândit altă cetăţenie la naştere. Cetăţenia poate fi acordată:

a) la naştere, *ex lege*;
b) copiilor care au devenit apatrizi, dacă se adresează o cerere autorităţilor competente de către aceştia sau în interesul lor, în condiţiile legii interne.

În al treilea rând, fiecare stat parte poate oferi posibilitatea naturalizării unei persoane care are domiciliul pe teritoriul său cel puţin o perioadă de 10 ani.

În fine, statele părţi sunt ţinute să faciliteze dobândirea cetăţeniei pentru:
- soţii cetăţenilor săi;
- copilul unuia dintre cetăţenii săi (născut în străinătate sau care îşi stabileşte filiaţia prin recunoaştere);
- copii, în cazul în care unul dintre părinţi dobândeşte sau a dobândit cetăţenia sa;
- copii adoptaţi de unul dintre cetăţenii săi;
- persoanele născute pe teritoriul său şi care domiciliază acolo în mod legal şi obişnuit;
- persoanele care domiciliază pe teritoriul său în mod legal şi obişnuit, într-o perioadă care începe înaintea vârstei de 18 ani, perioadă ce trebuie determinată de dreptul intern al statului parte în cauză;
- apatrizii şi refugiaţii recunoscuţi care domiciliază în mod legal şi obişnuit pe teritoriul său.

În ceea ce priveşte pierderea cetăţeniei, Convenţia nu permite statelor să stabilească *ex lege* sau din iniţiativa statelor criterii şi condiţii decât în cazuri limitativ prevăzute:
- dobândirea voluntară a unei alte cetăţenii;
- dobândirea cetăţeniei statului parte ca urmare a unui comportament fraudulos, prin informaţie falsă sau prin ascunderea unui fapt pertinent din partea solicitantului;
- angajarea voluntară în forţe militare străine;
- producerea unor prejudicii grave intereselor vitale ale unui stat;
- absenţa unei legături naturale între statul parte şi cetăţeanul său care domiciliază în mod obişnuit în străinătate;
- în situaţia când condiţiile legale pentru dobândirea cetăţeniei, stabilite la vârsta când un copil era minor, nu mai sunt îndeplinite;
- în cazul adopţiei unui copil care dobândeşte sau posedă deja cetăţenia străină a unuia sau a ambilor părinţi.

Totodată, Convenţia precizează că unui copil i se poate retrage cetăţenia ca urmare a pierderii acesteia de către părinţii săi, cu excepţia situaţiilor când retragerea cetăţeniei acestora este efectul înrolării în forţele militare străine sau al producerii unor prejudicii grave statului. Copiii însă nu pot pierde cetăţenia unui stat dacă măcar unul dintre părinţi o păstrează.

În fine, un stat poate permite renunţarea la cetăţenie (din iniţiativa persoanei) cu condiţia ca aceasta să nu devină apatrid. În general, renunţarea se aprobă persoanelor care locuiesc în afara teritoriului în mod obişnuit şi legal.

Convenţia defineşte (art.2) „multipla cetăţenie" ca fiind situaţia în care o persoană posedă, în acelaşi timp, două sau mai multe cetăţenii şi arată care sunt cazurile posibile (art.14):

a) când un stat permite copilului având mai multe cetăţenii, dobândite automat, la naştere, să păstreze aceste cetăţenii;

b) când un stat permite cetăţenilor săi dobândirea, în mod automat, prin căsătorie a unei alte cetăţenii.

Convenţia nu limitează dreptul statelor de a stabili dacă:
- cetăţenii lor care dobândesc sau posedă cetăţenia altui stat pot s-o păstreze sau trebuie să renunţe la ea;
- atribuirea cetăţeniei sale unei persoane atrage pentru aceasta obligaţia de a renunţa la o altă cetăţenie sau dacă pierde, în mod automat, acea cetăţenie.

De dată recentă, Consiliul Miniştrilor şi Adunarea Parlamentară au adoptat o serie de recomandări care privesc aspecte ale cetăţeniei şi ale raportului naţionalitate – cetăţenie ce trebuiesc luate în considerare în interiorul statelor nemembre ale Consiliului Europei şi, mai mult, armonizate cu cerinţele altor organizaţii internaţionale (europene), în special cu Uniunea Europeană. Pentru exemplificare ne referim la:

✓ Recomandarea nr.7 cu privire la combaterea rasismului şi a discriminărilor rasiale din 13.12.2002, care cere statelor să introducă (pe lângă rasă, culoare şi origine etnică) şi naţionalitatea, limba şi religia ca temeiuri ale discriminării;

✓ Recomandarea Adunării Parlamentare nr.1587 (2002) cu privire la reşedinţa, statutul legal şi libertatea de mişcare a muncitorilor emigranţi în Europa, care, luând în considerare realizările Uniunii Europene în domeniul protecţiei acestei categorii de persoane, solicită statelor membre ale Consiliului Europei să semneze Convenţia cu privire la statutul legal al muncitorilor emigranţi şi să realizeze studii asupra noţiunilor de reşedinţă şi permis de reşedinţă pentru cetăţenii unor state membre care muncesc pe teritoriul altor state membre;

✓ Recomandarea nr.1596 (2003) cu privire la situaţia tinerilor emigranţi în Europa, care, pe lângă programe multidisciplinare pe termen lung asupra fenomenului migraţiei de tineret, recomandă statelor membre

să elaboreze studii referitoare la dobândirea şi pierderea cetăţeniei, să mediteze asupra necesităţii adoptării unui document internaţional care să stabilească măsuri de ocrotire pentru copii separaţi şi, în acelaşi timp, să asigure, pe baza legislaţiilor existente, accesul la educaţie pentru tinerii emigranţi, să faciliteze reunificarea familiilor copiilor separaţi de familiile lor şi, eventual, returnarea în ţările lor de origine, în concordanţă cu dispoziţiile documentelor internaţionale.

În final, ne vom referi la unele aspecte ale cetăţeniei, precum şi ale raportului dintre cetăţenie şi naţionalitate în cadrul Uniunii Europene.

Cetăţenia este esenţială pentru existenţa statelor membre, iar Uniunea Europeană este compusă din state independente şi suverane şi fiecare stat membru are competenţa de a stabili reguli referitoare la cetăţenie. Această idee poate fi desprinsă dintr-o declaraţie anexă la Tratatul de la Maastriht, exprimată astfel: „Oriunde vor fi referiri în tratat la cetăţenii statelor membre, problema dacă o persoană posedă cetăţenia unui stat membru trebuie rezolvată numai prin referire la legea naţională a statului respectiv. Statele părţi pot declara, pentru informare, cine sunt consideraţi cetăţenii săi pentru scopurile comunităţii, printr-o declaraţie..."

Dintre declaraţiile astfel făcute, cel puţin două se impun a fi menţionate, şi anume: cea a Marii Britanii, care a avut ca efect restrângerea numărului cetăţenilor săi, şi a Germaniei Federale, care a inclus cel puţin douăzeci de milioane de cetăţeni ai Germaniei Democrate. Oricum, unificarea ulterioară a condus la unificarea acestora, iar statele membre au demonstrat că acceptă declaraţiile astfel formulate.

Aşadar, cetăţenia europeană este un concept impus de Tratatul de la Maastricht, reafirmat de Tratatul de la Nisa (2000) pentru a facilita libera circulaţie şi stabilirea reşedinţei în cadrul Uniunii Europene. În conformitate cu dispoziţiile cuprinse în Titlul II, art.8 din Tratatul asupra Uniunii Europene, cetăţeni ai UE sunt considerate acele persoane care posedă cetăţenia unuia dintre statele membre. Din sensul acestei formulări rezultă că cetăţenia europeană nu o înlocuieşte pe cea a ţării de origine a unei persoane, ci tinde să o suplimenteze. Totodată, există opinii prin care se consideră că avem de a face cu o a doua cetăţenie [7].

Legile cu privire la cetăţenie diferă în cadrul Uniunii Europene. Procedurile de dobândire a cetăţeniei sunt stabilite de fiecare stat în mod autonom, după cum şi pentru renunţarea la cetăţenie fiecare stat are propriile reguli. În cadrul unei cetăţenii europene comune, legile comunitare şi instanţele comunitare nu vor mai avea în vedere cetăţenia? Fiecare cetăţean al Uniunii Europene va avea atât drepturi civile şi politice, precum şi economice, sociale sau culturale, indiferent care dintre statele membre este statul lui de cetăţenie?

Cetăţenia va avea un rol determinant în legile referitoare la imigrare.

Pe de altă parte, nu se va putea trece cu vederea rolul determinant al cetăţeniei ca parte a cadrului de socializare şi de constituire a identităţii culturale [8, p.169].

Uniunea Europeană are nevoie de cetăţeni europeni, dar sursa drepturilor cetăţeneşti şi cadrul integrării politice şi al cooperării rămâne statul-naţiune. Altfel spus, se va ajunge în mod automat la situaţia cetăţeniilor multiple.

În cadrul integrării şi cooperării, cetăţenia europeană joacă un rol major. Dintre numeroasele aspecte ale cetăţeniei, dezbaterea europeană insistă însă pe dreptul la reşedinţă şi pe naţionalitate.

Trebuie să avem în vedere şi unele imperfecţiuni ale construcţiei referitoare la conceptul de cetăţenie europeană. Astfel, dacă, aşa cum am menţionat, sunt cetăţeni cei care posedă cetăţenia unui stat membru al Uniunii Europene, ce se va întâmpla cu persoanele care nu au o asemenea cetăţenie? Înseamnă că acestea vor fi excluse. Cu alte cuvinte, non-naţionalii (ai statelor membre) nu fac parte din cetăţenii UE, iar criteriul acestei excluderi este tocmai cetăţenia.

Pe de altă parte, în ceea ce priveşte dreptul de a se adresa cu petiţii Parlamentului European este acordat, potrivit art.138 d al Tratatului la care ne referim, nu doar cetăţenilor, avându-se în vedere că de acest drept poate beneficia „orice persoană fizică sau juridică având reşedinţa sau fiind înregistrată într-un stat membru". Mai mult, în text se arată că aceste persoane pot formula plângeri în mod individual sau „în asociaţie cu alţi cetăţeni sau persoane". Astfel, putem conchide că dreptul la petiţionare nu distinge între cetăţeni şi alte persoane, deşi diferenţe între ei există cu privire la reşedinţă. Să înţelegem, deci, că pentru cetăţeni legătura cu un stat membru este realizată prin cetăţenie şi este necesară, pe când, pentru rezidenţi este creată artificial o legătură independentă?

Aceeaşi situaţie există şi cu privire la accesul la *Ombudsman*. În conformitate cu art.138 e, „orice cetăţean al UE ori o altă persoană fizică având reşedinţa într-un stat membru" are acest acces.

În fine, mai putem analiza un exemplu de situaţie în care cetăţenia nu este luată în considerare, şi anume: privitor la rudele sau membrii familiilor lucrătorilor Uniunii. Dreptul la libera circulaţie – care, aşa cum am arătat, este nucleul conceptului de cetăţenie europeană – permite şi unor non-cetăţeni dreptul la muncă, precum şi dreptul de rezidenţă. Soţii (soţiile) categoriei de „wokers" vor menţine dreptul la libera circulaţie şi rezidenţă chiar după încetarea căsătoriei prin deces sau desfacerea ei prin divorţ (în conformitate cu Directiva 63/360, care amendează Regulamentul 1612/68 al EEC), indiferent, deci, de cetăţenia lor.

În concluzie, nu putem stabili cu exactitate care anume drepturi şi obligaţii sunt legate de cetăţenia europeană, noua noţiune de cetăţenie nefiind coerent formulată. Dacă rezumăm, putem spune că cetăţenia este legată mai mult de libertatea de circulaţie în Uniunea Europeană.

Din cele menţionate am putea deduce că nu este suficient criteriul naţionalităţii pentru dobândirea cetăţeniei europene, câtă vreme el este în multe cazuri dublat de acela al reşedinţei.

Probabil, asistăm la anumite mutaţii dinspre spectrul larg de valori comune împărtăşite, care este baza tradiţională, coagulată de interesele comune şi formată datorită dezvoltării unor competenţe, asistăm şi la formarea unui nou concept de cetăţenie.

Referinţe:

1. RIGAUX, F., FALLON, M. *Droit International Prive*. 3-e editions, Maison F.Larcier S.A., Bruxelles, 2005. 1040 p. ISBN 9782804419882
2. HABERMAS, J. Citizenship and National Identity: Some Reflections on the Future Europe. In: *The Condition of Citizenship* / Edited by Bart van Steenbergen, Sage Publications Ltd, New York, 1994. 240 p. ISBN 9780803988828
3. MANENT, P. *Histoire inteletuelle du liberalisme*. Dix lecons, Calman – Levy, „Liberte de l'esprit", Paris, 1987. 256 p. ISBN 9782010136382
4. KONDO, A. *Citizenship in a Global World: Comparing Citizenship Rights for Aliens*. Palgrave Macmillan, 2001. 268 p. ISBN 9780333802659
5. BLUNTSCHLI, J.K. *Theorie Generale de l'Etat*. Nabu Press, 2010. 423 p. ISBN 9781143592720
6. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2000, nr.98-101.
7. FOLLESDAL, A. *Citizenship: European and Global*, htpp:/www.arena.uio.no/publications/wp01-22.htm
8. HOBSBAWN, E. *Nations and Nationalism since 1780*. Cambridge University Press, 1992. 280 p. ISBN 9780521406789

Prezentat la 11.11.2015

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2016, nr.3(93)
Seria "Ştiinţe sociale" *ISSN 1814-3199,* *ISSN online 2345-1017,* *p.117-123*

PERSPECTIVE DE DEZVOLTARE A POLITICII DE CLEMENȚĂ

Dumitrița BOLOGAN

Institutul de Cercetări Juridice şi Politice al AŞM

În acest articol sunt examinate cele mai recente abordări, evoluții şi novații în materie de aplicare a politicii de clemență. Astfel, sunt analizate şi exemplificate aspecte ca: introducerea ghişeului unic, sancțiunile penale, sistemul de numere de ordine, considerații de drepturile omului, confidențialitatea informației, acordul de recunoaştere a vinovăției, acțiuni private în despăgubire, compensarea şi revendicarea colectivă. Cu toate că la nivel de Uniune Europeană au fost detectate anumite deficiențe în practica aplicării acestei politici, clemența şi-a demonstrat eficiența de-a lungul anilor de implementare.

Cuvinte-cheie: *concurență, cartel, politică de clemență, Consiliul Concurenței, Comisia Europeană.*

PERSPECTIVES FOR DEVELOPING THE LENIENCY POLICY

This article examines the latest approaches, developments and innovations in the application of the leniency policy. Therefore, the following aspects are analyzed and illustrated: the introduction of a one stop shop, criminal penalties, marker system, human rights considerations, and confidentiality of information, plea agreement and private actions for damages, compensation and collective claim. Although at the European Union level certain deficiencies were detected in the practice of the policy, leniency has proved its efficiency over the years of implementation.

Keywords: *competition, cartel, leniency policy, Competition Council, European Commission.*

Politica de clemență este considerată a fi una dintre cele mai eficiente metode de combatere a cartelurilor, reprezentând un instrument crucial şi un stimulent pe măsură, oferit membrilor unui cartel pentru încetarea acestei activități ilegale. Aceasta a fost introdusă în legislația Republicii Moldova pentru prima dată în 2012, în calitate de echivalent al noțiunii de *leniency policy* din dreptul Uniunii Europene. Conform art.84 alin.(1) al Legii nr.183/2012 [1], politica de clemență reprezintă recompensa acordată de Consiliul Concurenței pentru cooperarea întreprinderilor şi asociațiilor de întreprinderi cu Consiliul Concurenței, în cazul în care acestea sunt sau au fost parte a unui acord anticoncurențial.

Deşi clemența este o piatră de temelie a politicii de executare a Comisiei Europene şi a autorităților naționale de concurență, datorită numărului tot mai mare de cereri de clemență, sistemul este tot mai des criticat. În cele ce urmează ne vom referi la cele mai importante aspecte recente de interes pentru comunitatea din domeniul concurenței la nivel european.

1. Deoarece la moment în statele membre ale UE există cel puțin 20 de sisteme de clemență diferite, una dintre probleme este lipsa unei abordări comune. Odată cu adoptarea Regulamentului 1/2003 [2], în statele europene există multe regimuri de clemență diferite, cu diferențe fundamentale. Sistemul de clemență suferă din cauza lipsei de armonizare, procedurilor diverse în diferite state, chestiunilor legate de executare individuală etc. [3].

Un ghişeu unic va fi posibil de realizat numai în cazul programelor individuale care sunt, în esență, identice sau parte a unui singur program global. Practicienii consideră că incertitudinea inerentă diferențelor dintre programe şi lipsa unui ghişeu unic reduce eficiența acestora. Incertitudinea poate reduce serios din motivația de a solicita clemență. Fostul Comisar pentru concurență Kroes N. a vorbit pentru prima dată în public despre un ghişeu unic pentru solicitanții de clemență în februarie 2005. „[...] designul viitorului sistem trebuie să țină seama pe deplin de nevoile specifice ale celor care vor trebui, în cele din urmă, să-l opereze. Ar exista două opțiuni pentru un ghişeu unic: (a) un sistem centralizat condus de Comisie *şi* (b) un sistem coordonat, condus de toți membrii REC, cel puțin cei care au un program de clemență" [4].

Una dintre soluțiile la această problemă este crearea unei rețele europene de concurență. La nivel european a fost stabilită deja o rețea de concurență pentru a reduce riscul ca un stat membru să înceapă propria investigație în paralel cu Comisia Europeană. În acest sens, a fost elaborată Comunicarea Comisiei privind cooperarea în cadrul rețelei autorităților de concurență, care oferă un răspuns re-naționalizării cauzată de Regulamentul 1/2003 şi asigură comunicarea în cadrul autorităților naționale [5].

În cadrul Rețelei Europene de Concurență (REC) a fost creat Modelul de Program de Clemență care să ofere o armonizare delicată a programelor statelor europene şi care să convingă statele membre privind menirea

© Universitatea de Stat din Moldova, 2016

şi necesitatea Modelului de Program de Clemenţă [6]. Acesta a fost instituit ca fiind un program de clemenţă operaţional, coerent, având toate cerinţele procedurale esenţiale, pe care statele membre cred că REC ar trebui să le aibă în comun.

2. În timp ce Comisia Europeană nu are sancţiuni penale în politica sa, tot mai multe state membre introduc această procedură în sistemele lor naţionale. Unii susţin că criminalizarea în legislaţiile naţionale ar putea avea implicaţii nedorite, şi anume: ar afecta entuziasmul solicitanţilor de clemenţă. Există riscul ca, în urma realocării cauzelor de la Comisia Europeană, unii indivizi care cooperează în cadrul programului comun de clemenţă al UE să fie supuşi riscului de a fi sancţionaţi penal. Conform lui W.Wils [7], sancţiunile penale au un efect de stigmatizare, un rol mai puternic de transmitere a mesajelor sau funcţie mai expresă decât sancţiunile civile sau administrative.

În cadrul Uniunii Europene se dezbate chestiunea dacă astfel de sancţiuni penale ar trebui impuse la nivel de comunitate, din cauza că, oricum, consumatorul obişnuit nu are niciun avantaj din ele. Aceasta ar implica modificări în structura şi în sistemul instanţelor europene care ar trebui reformate, deoarece sancţiunile penale necesită garanţii ale drepturilor procedurale [3].

Mai mult decât atât, solicitanţii de clemenţă, adică avertizorii de concurenţă, vor fi primii traşi la răspundere. Unele state, de exemplu, recunosc investigaţiile efectuate în cadrul executării private şi cer să se respecte penalităţile impuse în alte jurisdicţii. Atitudinea Comisiei este ambivalentă: pe de o parte, aceasta încurajează solicitările de recuperare a prejudiciilor în instanţele naţionale; pe da altă parte, nu ar vrea ca părţile litigante private să descurajeze politica de clemenţă. În consecinţă, conform Comunicării [8], Comisia va transmite doar acele informaţii instanţelor naţionale asupra cărora solicitantul de clemenţă şi-a dat consimţământul. Ideal ar fi să poată încuraja atât executarea publică, cât şi cea privată.

3. În ceea ce priveşte sistemul de numere de ordine, principala dificultate este că Comisia îşi rezervă dreptul de a oferi sau nu markerul. Aceasta introduce incertitudine pentru solicitantul de clemenţă şi reduce din predictibilitatea rezultatului.

În Republica Moldova, politica de clemenţă nu include existenţa sistemului de numere de ordine. Din aceste considerente, pentru facilitarea procedurii de solicitare, pentru încurajarea potenţialului solicitant şi cu scopul de a-i oferi o perioadă de timp pentru a colecta probe, încurajăm introducerea sistemului de numere de ordine în procedura solicitării imunităţii la amendă.

4. Unii doctrinari [3] au abordat şi anumite consideraţii privind drepturile omului în politica de clemenţă. Conform acestora, din moment ce Comisia deţine şi combină funcţii de investigare, acuzatorii şi de judecare, ar putea avea loc anumite încălcări ale drepturilor carteliştilor, cum ar fi dreptul lor la apărare. Acest fapt este subliniat de TFUE [9], care reaminteşte despre incorporarea Cartei Drepturilor Omului în tratate, document care posedă aceeaşi valoare juridică ca şi tratatele. Se pare că dreptul european al concurenţei se află undeva la periferia dreptului penal. În cauza *Menarini contra Italiei* [10] se menţionează că o autoritate de concurenţă ar putea impune o amendă de natură penală, cu condiţia că ulterior este asigurat un control jurisdicţional complet, garantând, astfel, dreptul la un judecător independent şi imparţial.

Dreptul la un proces echitabil a fost invocat atât pe durata procedurilor la Comisie, cât şi la Curte. În cazul cartelului berii [11], din cauza duratei investigaţiilor, Comisia a recunoscut că procedurile au durat prea mult şi a redus amenda.

În ceea ce priveşte principiul *non bis in idem*, în cauza *Wilhem contra Bundeskartellamt* [12], cartelul a fost penalizat dublu pentru comiterea aceleiaşi încălcări: o dată de către Comisie şi o dată de autoritatea naţională de concurenţă. În aceste situaţii, este necesară unificarea practicii şi respectarea principiului *res judecata*.

5. Confidenţialitatea informaţiei. În procedurile din faţa Înaltei Curţi din Marea Britanie, judecătorul Roth a fost obligat să ia în considerare divulgarea către National Grid a versiunii confidenţiale a deciziei CE în cartelul *Gas Insulated Switchgear* [13], împreună cu răspunsurile (şi documentele de însoţire) la declaraţia de obiecţii şi răspunsurile la cererile sale de informaţii. S-a admis că aceste materiale au inclus informaţii prezentate de către solicitanţii de clemenţă Comisiei Europene. Judecătorul Roth a invitat Comisia Europeană să prezinte observaţii scrise în conformitate cu articolul 15 din Regulamentul 1/2003 cu privire la câteva întrebări. CE a recunoscut că CEJ nu a stabilit dacă programele de clemenţă ar fi avut o prioritate mai mare decât acţiunile private. Factorii relevanţi în acest caz au fost dacă divulgarea documentelor de clemenţă ar creşte expunerea reclamantului în raport cu părţile cărora nu le-a fost acordată clemenţă şi dacă divulgarea ar fi proporţională (având în vedere impactul asupra programelor de clemenţă). Pe această bază, CE a susţinut că

instanţa naţională ar trebui să ia în considerare dacă documentul pentru care se solicită dezvăluirea este cumva relevant pentru scopul creanţei şi dacă există alte surse de probă, care sunt la fel de eficiente pentru acest scop şi care nu ar trezi îngrijorări cu privire la consecinţele dezvăluirii pentru funcţionarea eficientă a programului de clemenţă.

Normele naţionale de procedură civilă nu sunt singurele instrumente disponibile pentru reclamanţi în a solicita accesul la documentele care fac parte dintr-un dosar de cartel al Comisiei. În cazul *Peroxid de hidrogen CDC* [14], reclamantul a solicitat accesul la declaraţia de conţinut din dosarul cartelului de peroxid de hidrogen. Bazându-se pe excepţiile prevăzute la art.4 alin.(2) din Regulamentul privind transparenţa [15], Comisia Europeană a refuzat accesul, pe motiv că divulgarea ar aduce atingere intereselor comerciale ale societăţilor în cauză, precum şi investigaţiilor cartelului. În recursul în faţa Tribunalului General, în decembrie 2011, Comisiei i-a fost reamintit faptul că ambele excepţii împotriva divulgării trebuie să fie interpretate strict şi restrictiv. Tribunalul a considerat că excepţia de interes comercial nu poate fi interpretată prin referire la utilizarea preconizată a acestor documente de către persoana care solicită accesul [16]. În ceea ce priveşte scopul investigaţiei, punctul de plecare al analizei Tribunalului este faptul că, de când s-a iniţiat acţiunea civilă, ancheta Comisiei Europene s-a încheiat cu adoptarea unei decizii; prin urmare, scopul este epuizat atunci când procedura se sfârşeşte în faţa Comisiei. Deci, clemenţa şi cooperarea merită un nivel de protecţie nu mai mare decât acţiunile private de recuperare a daunelor, care de asemenea contribuie la descurajarea eficientă a unui cartel.

În al doilea caz, *EnBW Energie Baden-Württemberg* [17] a solicitat acces la întregul dosar al Comisiei Europene din cauza *Gas Insulated Switchgear*. Comisia a interzis accesul, susţinând că toate documentele din dosar au fost acoperite în întregime prin excepţiile prevăzute în Regulamentul privind transparenţa. Întrebarea fundamentală adresată a fost dacă Comisia ar putea evita efectuarea unei examinări concrete şi individuale a conţinutului tuturor documentelor pentru care a fost solicitat accesul, pe motivul că aceste documente au fost vădit acoperite în întregime de o excepţie de la dreptul de acces. Cu alte cuvinte, se poate baza Comisia pe prezumţii generale, conform cărora accesul la categoriile de documente de aceeaşi natură trebuie să fie refuzat? Tribunalul a răspuns negativ.

În iunie 2011, în cauza *Pfleiderer AG contra Bundeskartellamt* [18], CEJ a statuat că instanţele naţionale ale statelor membre ar trebui să determine dacă reclamanţii privaţi ar putea să aibă dreptul să solicite clemenţă în regim de confidenţialitate. Rămâne de văzut dacă o instanţă naţională din Europa va permite unui reclamant privat să obţină documentele depuse de un solicitant de clemenţă într-o acţiune de despăgubiri. Cu toate acestea, eventuala perspectivă ar trebui să dea de gândit oricărei companii, care are în vedere opţiunea clemenţei. În cazul în care o cerere de clemenţă ar putea fi pusă la dispoziţia justiţiabililor terţi, s-ar oferi o foaie de parcurs pentru reclamantul privat în acţiuni civile, care, fără îndoială, ar duce la o creştere a acţiunilor de despăgubire privată în domeniul concurenţei în instanţele europene. Consecinţele s-ar putea extinde dincolo de competenţa specifică în cauză, iar informaţia obţinută de pe urma unei cereri de clemenţă într-o jurisdicţie ar putea fi utilizată în vederea realizării de acţiuni în despăgubire în altă parte, inclusiv în SUA [19].

Decizia *Pfleiderer* şi-a avut originea într-o acţiune de executare a prevederilor germane cu privire la clemenţă din 2008 împotriva a trei dintre cei mai mari producători de hârtie laminată de decor din Europa, care s-au înţeles asupra fixării preţurilor. Producătorii de hârtie au depus cereri de clemenţă la Bundeskartellamt (autoritatea germană de concurenţă), iar ulterior au primit amenzi de aproximativ 62 milioane de euro. Pfleiderer a fost un client al celor trei producători, care între anii 2005 şi 2008 a cumpărat hârtie de decor de peste 60 milioane de euro. Amenzile aplicate de Bundeskartellamt l-au determinat pe Pfleiderer să iniţieze un caz de despăgubiri civile.

Cererea a fost întemeiată în dreptul german care permite unui avocat, care reprezintă o parte lezată sau un reclamant civil, să obţină acces la probele deţinute de autorităţile publice în care reclamantul are un interes legitim. Bundeskartellamt a respins cererea lui Pfleiderer de acces, în special la declaraţiile şi documentele prezentate ca parte a cererilor de clemenţă. Pfleiderer a iniţiat o acţiune în faţa instanţei locale de judecată. Instanţa a decis în favoarea lui Pfleiderer, acordându-i acces la informaţia din dosarele de clemenţă. S-a motivat că în timp ce solicitanţii de clemenţă şi Bundeskartellamt au interes în menţinerea confidenţialităţii, Pfleiderer a avut interes în obţinerea de informaţii în favoarea acţiunii în despăgubire. Instanţa de judecată locală a suspendat executarea deciziei şi a expediat cauza la CEJ pentru ca aceasta să se pronunţe asupra unei hotărâri preliminare formulate în temeiul dreptului european, urmărind clarificarea problemei dacă divulgarea informaţiilor din documentele prezentate pentru clemenţă ar încălca dispoziţiile dreptului european al concurenţei.

În decembrie 2010, avocatul General Mazak a emis un aviz preliminar cu caracter neobligatoriu, în care a militat împotriva oferirii de acces deplin la documentele prin care se solicită clemenţă, avertizând că acordarea accesului la documente reclamanţilor privaţi va descuraja alte autorităţi de executare în a împărtăşi informaţii, deoarece cele mai multe programe de clemenţă protejează informaţiile solicitanţilor de clemenţă. Avocatul General Mazak a susţinut, de asemenea, că dezvăluirea materialelor ar descuraja companiile de a coopera pe viitor cu autorităţile de concurenţă. Mai mult, acesta a propus ca instanţele şi organele care se confruntă cu cereri, de genul Pfleiderer, să protejeze orice declaraţii autoincriminatoare pe care companiile le produc după beneficierea de programul de clemenţă. Cu toate acestea, ar trebui oferit accesul la documentele pre-existente furnizate agenţiilor, pentru că refuzul accesului la aceste documente ar intra în conflict cu dreptul fundamental la un proces echitabil şi la o cale eficientă de atac.

Autorităţile din domeniul concurenţei din şapte ţări europene, inclusiv Spania, Italia şi Ţările de Jos, au apărut, de asemenea, în faţa CEJ şi au obiectat faţă de oferirea accesului la documentele obţinute prin programe de clemenţă, deoarece divulgarea acestora ar putea descuraja companiile să participe la aceste programe, subminându-le, astfel, eficacitatea.

În decizia sa din 14 iunie, CEJ a recunoscut preocupările stabilite de Comisia Europeană şi statele membre. Cu toate acestea, CEJ a decis că dreptul unui reclamant privat de a solicita despăgubiri pentru pierderile rezultate din competiţie restrânsă sau denaturată a fost la fel de important. CEJ a argumentat că existenţa unor cereri de despăgubiri susţine eforturile Comisiei în descurajarea companiilor să conspire şi a susţinut că în dreptul european nu există niciun impediment în a preveni terţii care au fost afectaţi negativ de activităţile anticoncurenţiale în a accesa dosarele cererilor de clemenţă deţinute de către autorităţi. În schimb, CEJ a decis că instanţele naţionale trebuie să abordeze problema de la caz la caz. Ţine de responsabilitatea instanţelor naţionale echilibrarea interesului de a promova executarea prin programe de clemenţă cu interesul unui reclamant privat în obţinerea de informaţii pentru a sprijini o acţiune de compensare a unui prejudiciu într-un proces civil.

Şi în cazul Republicii Moldova milităm pentru ca reclamantul să aibă acces la materialele dosarului care se află la Consiliul Concurenţei, cu anumite restricţii care s-ar impune în cazul existenţei investigaţiilor în curs.

În schimb, în conformitate cu Regulamentul 1/2003, care reglementează procedurile de cartel, atât companiile care sunt subiecţii acţiunii de executare, cât şi reclamanţii se bucură de un astfel de acces, sub rezerva anumitor limitări, în special – protecţia secretelor de afaceri şi a altor informaţii confidenţiale. Prin urmare, Regulamentul 1/2003 nu poate constitui baza pentru o prezumţie generală că toate documentele din dosarul de cartel sunt acoperite în mod automat de către una dintre excepţiile prevăzute la articolul 4 din Regulamentul privind transparenţa. În lumina celor de mai sus, Tribunalul a concluzionat că Comisia ar fi trebuit să efectueze o analiză specifică a fiecărui document.

În concluzie, cei doi judecători naţionali în *Pfleiderer* şi *National Grid* [20] s-au angajat într-un proces delicat de echilibrare a intereselor. Instanţa germană a încercat să concilieze eficienţa programelor de clemenţă cu cea a despăgubirilor civile, considerând că acestea din urmă nu trebuie să conducă la dezvăluiri de informaţii care ar fi în stare să afecteze programul de clemenţă. La rândul său, Înalta Curte din Marea Britanie a concluzionat că programul de clemenţă ar rămâne o opţiune atractivă pentru un membru al unei înţelegeri pe termen lung, expus amenzilor. Principiul proporţionalităţii a favorizat divulgarea, avându-se în vedere dificultatea de a obţine informaţiile solicitate din alte surse.

6. Acordul de recunoaştere a vinovăţiei. În SUA [21], participantul la cartel care cooperează cu autorităţile poate să ajungă la un acord de recunoaştere a vinovăţiei cu Departamentul de Justiţie în orice moment, începând cu faza foarte timpurie a investigaţiei până când sunt aduse învinuirile formale. Conform statisticilor, peste 90% din făptuitorii corporativi acuzaţi de înţelegeri de tip cartel din ultimii 20 de ani au încheiat acorduri de recunoaştere a vinovăţiei. Procedura de recunoaştere a vinovăţiei poate fi iniţiată oricând. De obicei, făptuitorul abordează Departamentul de Justiţie, au loc discuţii în spatele uşilor închise, iar instanţa trebuie să accepte acordul şi să decidă asupra sentinţei. Acestea, de obicei, confirmă recunoaşterea vinovăţiei şi nivelul de sentinţă convenit. Partea care recunoaşte trebuie să facă o declaraţie verbală scurtă cu privire la actele comise. Departamentul de Justiţie poate divulga termenii-cheie ai acordului de recunoaştere a vinovăţiei, şi anume: compania care urmează a fi trasă la răspundere, amploarea conduitei, produsele sau serviciile acoperite, durata şi întinderea geografică, recomandări cu privire la sentinţă, cooperarea la care făptuitorul este dispus să participe.

Principala problemă legată de acordul de recunoaştere a vinovăţiei constă în faptul că există multe cazuri în care companiile s-au oferit să coopereze simultan atât cu SUA, cât şi cu UE, dar au trebuit să aştepte ani buni după semnarea acordului în SUA ca să afle că amenda le va fi aplicată în UE.

În Uniunea Europeană, acordul de recunoaştere a vinovăţiei poate fi încheiat doar la finalul investigaţiilor. Acesta a fost introdus în 2008, cu scopul de a reduce din volumul mare de lucru al Comisiei. Până la moment, au fost încheiate până la 10 acorduri de recunoaştere a vinovăţiei. În cazul recunoaşterii, întreprinderile beneficiază de 10% reducere a cuantumului amenzii – oferindu-se aceleaşi concesii pentru toate părţile la acord. Această reducere este aplicată în baza Orientărilor privind calcularea amenzilor aplicate în temeiul art.23 alin.(2) lit.(a) din Regulamentul CE nr.1/2003. Aceste 10% sunt aplicate suplimentar oricărei reduceri în cazul clemenţei (dacă este aplicabilă). De obicei, de la deschiderea procedurii de recunoaştere a vinovăţiei până la adoptarea deciziei de recunoaştere a vinovăţiei pot trece de la 12 la 18 luni, fără a se lua în calcul anii de investigaţie ce preced acordul. În cadrul rundelor iniţiale, Comisia invită părţile la recunoaştere, duce la discuţii separate cu fiecare parte, ca la final să ia o decizie pentru toate părţile, inclusiv pentru solicitantul la imunitate. În cadrul rundelor de încheiere, personalul Comisiei pune la dispoziţie modelul de acord. Ulterior, Comisia emite, verbal, un scurt acord, adoptă o decizie privind acordul (3-4 pagini de descriere a evenimentelor, fără a da nume, cu referinţă la materialele dosarului redactate în varianta pentru public), după care cere părţii să recunoască răspunderea în termeni clari şi neechivoci, să divulge participarea la presupusul cartel şi să recunoască faptele.

Prima decizie adoptată de către Comisie a fost în mai 2010 referitoare la 10 producători de cipuri de memorie DRAM utilizate în computere şi servere („Cazul DRAM [22]"). Cazul a început în 2002, în urma unei cereri de clemenţă de către una dintre părţi. Discuţiile de încheiere a unui acord de recunoaştere dintre Comisie şi părţi au început în anul 2009. Toate părţile implicate în anchetă au fost de acord să încheie un acord de recunoaştere, iar Comisia a adoptat o decizie simplificată, în care a indicat că se aplică amenzi în valoare totală de peste 331 milioane de euro, după ce a luat în considerare o reducere de 10% acordată fiecărei părţi. Atât Comisarul pentru Concurenţă, Joaquin Almunia, cât şi Directorul general al Departamentului de Concurenţă al Comisiei Europene, Alexander Italianer, au numit decizia „o piatră de hotar" şi au susţinut că decizia demonstrează că Comisia utilizează procedura de soluţionare cu seriozitate şi că a câştigat încrederea companiilor care doresc să încheie un acord de recunoaştere.

Mai mult, în luna iulie 2010 Comisia a emis primul său aşa-numit caz de recunoaştere „hibrid", în care nu toate părţile au fost de acord să încheie un acord de recunoaştere. Comisia a procedat la încheierea unui acord de recunoaştere cu cele mai multe dintre părţile la cartelul producătorilor de fosfaţi pentru hrana animalelor, în pofida faptului că una dintre părţi nu a dorit să coopereze. Comisia a constatat că şase producători de fosfaţi alimentari pentru animale s-au angajat într-un comportament de cartel ilegal şi i-a amendat cu 175 milioane de euro în total (una dintre părţi a primit imunitate totală la amenzi în temeiul programului de clemenţă). Deoarece nu toate părţile au recunoscut implicarea în cartel, Comisia a trebuit să adopte atât o decizie simplificată pentru cele patru părţi care au recunoscut, cât şi o decizie standard, utilizând procedura ordinară pentru Timab Industries [23], partea care nu a dorit să încheie acordul. Timab a contestat decizia Comisiei.

A treia decizie de recunoaştere a fost adoptată în aprilie 2011. Aceasta se referea la o înţelegere care implică trei mari producători de detergent de rufe din Europa, şi anume: Henkel, Procter & Gamble şi Unilever („cazul detergenţilor de consum [24]"). În 2008, Henkel a adus la cunoştinţa Comisiei înţelegerea şi a primit 100% imunitate la amenzi. Discuţiile despre acordul de recunoaştere au început în a doua jumătate a anului 2010, după ce companiile au indicat că erau pregătite să încheie acordul. În aprilie 2011, Comisia a adoptat o decizie care s-a extins pe 25 de pagini şi a aplicat amenzi în valoare totală de peste 315,2 milioane de euro. Amenzile reflectă reducerea de recunoaştere de 10% acordată fiecăruia dintre membri la cartel – Procter & Gamble şi Unilever (în plus faţă de reducerile de 50% şi, respectiv, 25% pentru fiecare, conform procedurii de clemenţă).

Mai recent, la 19 octombrie 2011, Comisia a adoptat o decizie în al patrulea caz de acord de recunoaştere faţă de producătorii de tuburi catodice de sticlă [25]. Toate cele patru părţi din acest caz au fost de acord să se instituie procedura pentru o reducere de 10% a pedepsei aplicate. Două din cele patru părţi au beneficiat, de asemenea, în cadrul politicii de clemenţă a Comisiei.

Introducerea instituţiei de recunoaştere a vinovăţiei în cadrul procedurilor privind cartelurile europene, atât de către Comisie, cât şi de către o serie de autorităţi naţionale de concurenţă din Europa, este considerată, pe bună dreptate, un pas important în domeniul luptei împotriva cartelurilor.

Procedurile de recunoaştere a vinovăţiei oferă o alternativă pentru toate părţile implicate în astfel de proceduri pentru a rezolva problema mai repede, evitând argumente juridice prelungite, costuri şi o diversiune semnificativă de gestionare a timpului. Cooperarea în conformitate cu procedurile de recunoaştere este diferită de cooperarea oferită de o întreprindere în cadrul unui regim de clemenţă.

Din cele enumerate mai sus putem observa că la nivelul Uniunii Europene politica de clemenţă este pe larg aplicată, ceea ce duce la apariţia de elemente noi şi evoluţii benefice pentru consumatori.

În conformitate cu Comunicarea Comisiei din 1996 [26], a fost acordată clemenţă pentru aproximativ 150 de companii în peste cinci ani şi jumătate în doar peste 30 de cazuri de cartel. Dintre acestea, în 14 cazuri unei companii i s-a acordat imunitate. Primul caz în care a fost acordată imunitate a fost cartelul vitaminelor cu decizia din 2001. În cadrul Comunicării Comisiei din 2002 au existat 167 de cereri până la sfârşitul anului 2005, şi anume – în primii aproape patru ani. Dintre acestea, 87 au fost cereri de imunitate. Până la sfârşitul anului 2005 Comisia a acordat 51 de decizii de imunitate condiţionată.

Din cele enumerate mai sus am putea concluziona că la nivel de Uniune Europeană, statele sale membre şi SUA politica de clemenţă are unele deficienţe de implementare, deficienţe care au ieşit la suprafaţă în urma unor ani buni de aplicare a acestui mecanism. Cu toate acestea, politica de clemenţă şi-a demonstrat pe deplin eficacitatea şi utilitatea, care este evidentă la o simplă trecere în revistă a numărului cartelurilor deconspirate şi penalizate în urma aplicării clemenţei.

În urma cercetării practicilor europene şi americane, dar şi în baza experienţei altor ţări, se impune necesitatea ca Republica Moldova să înceapă să aplice politica de clemenţă. Deşi au trecut deja 3 ani de la intrarea în vigoare a noii Legi nr.183/2012, în Republica Moldova nu am atestat în practică încă niciun caz de acordare a clemenţei.

Referinţe:

1. Legea concurenţei, nr.183 din 11.07.2012. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2012, nr.193-197.
2. Regulamentul (CE) nr.1/2003 din 16.12.2002 privind punerea în aplicare a normelor de concurenţă prevăzute la articolele 81 şi 82 din Tratat. În: *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene*, 2003, L 001.
3. CARMELIET, T. How lenient us the European leninecy system? An overview of current (dis)incentives to blow the whistle. In: *Jura Falconis*, 2011-2012, no.3, p.463-512.
4. KROES, N. Delivering on the crackdown: recent developments in the European Commission's campaign against cartels. In: *The 10th Annual Competition Conference*. European Institute. Italy, 13.11.2006.
5. Orientări privind aplicabilitatea articolului 101 din TFUE acordurilor de cooperare orizontală 2011/C 11/01. În: *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene*, 2011, nr.C11/1.
6. ECN Model Leniency Programme, 29 September 2006, para. 2. http://ec.europa.eu/competition/ecn/model_leniency_en.pdf (Accesat: 14.07.2014).
7. WILS, W. *Is criminalization of EU Competition law the aswer?* World Competition, 2005, p.117-159.
8. Comunicarea Comisiei privind imunitatea la amenzi şi reducerea cuantumului amenzilor în cauzele referitoare la înţelegeri. În: *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene*, 2006/C 298/11, 8/volumul 05, 52006XC1208(04), C 298/17.
9. Tratatul privind funcţionarea Uniunii Europene, semnat la Lisabona, versiune consolidată, în vigoare de la 01 decembrie 2009. În: *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene*, 2012, C 326.
10. Case Menarini Diagnostics *vs.* Italy, European Court of Human Rights nr. 43509/08, par. 58-59.
11. Case Inbev, Heineken, Bavaria and Gross T-235/072012 E.C.R. 226.
12. Case Walt Wilhem *vs.* Bundeskartellamt 14/68, 1969 E.C.R. 1.
13. Case Gas Insulated Switchgear COMP/F/38.899 C(2006) 6762.
14. Case CDC Hydrogen Peroxide Cartel Damage Claims *vs.* European Commission T-437/08, 2011 E.C.R.
15. Regulation of the European Commission no. 1049/2001 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2001 regarding public access to European Parliament, Council and Commission documents. In: *Official Journal of the European Communities*, 2001, L 145/43.
16. The International Comparative Legal Guide to Cartels and Leniency. A practical cross-border insight into cartels and leniency. Global Legal Group London, 2012. 10 p.
17. Case Commission *vs.* EnbW Energie Baden-Württemberg C-365/12, 27 February 2014.
18. Case Pfleiderer AG *vs.* Bundeskartellamt C-360/09 of 14 June 2011.
19. KIRCH, P., EVANS, J., LITTEKEN, M. Plaintiffs in pursuit. In: *Global Competition Review*, august/september 2011, vol.14, issue 8, p.34-37.
20. Case National Grid Electricity Transmission Plc *vs.* ABB Ltd, Chancery Division, 2012 EWHC 869 Ch.

21. HANSEN, M., YOSHIDA, D. *Cartel Settlements & Leniency in the United States and the European Union*. Tokyo: Latham and Watkins, 21 November 2012. 24 p.
22. Case DRAM Micron, Samsung, Hynix, Infineon, NEC, Hitachi, Mitsubishi, Toshiba, Elpida and Nanya. In: *Official Journal of the European Communities*, 2011, C 180.
23. Case Timab Industries T-456/10 20 May 2015.
24. Case Henkel, Procter & Gamble and Unilever 39579 COMP/39.57 (2011/C 193/05).
25. Asahi Glass, Nippon Electric Glass and Germany's Schott AG v. EC, 19 October 2011, press release http://europa.eu/rapid/press-release_IP-11-1214_en.htm (Accesat: 12.10.2015).
26. Commission Notice on the non-imposition or reduction of fines in cartel cases. In: *Official Journal of the European Communities*, 1996, C 207, p.4-6.

Prezentat la 24.11.2015

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2016, nr.3(93)
Seria "Ştiinţe sociale" ISSN 1814-3199, ISSN online 2345-1017, p.124-127

DESPRE EVOLUŢIA CONCEPTULUI DE *MENS REA* ÎN DREPTUL INTERNAŢIONAL PENAL

Oleg BURLACU

Universitatea de Stat din Moldova

În prezentul articol încercăm să abordăm problema privind latura subiectivă a crimei internaţionale. Abordarea va fi una istorică, doctrinară şi jurisprudenţială. Astfel, analiza conceptului de *mens rea* se va realiza din perspectivă temporală după cel de-al doilea război mondial şi înfiinţarea tribunalelor de la Nürnberg şi Tokyo. Va fi avută în vedere atât doctrina internaţională, cât şi jurisprudenţa curţilor internaţionale penale. Deoarece nici doctrina şi nici jurisprudenţa internaţională nu sunt unitare în privinţa conceptului, din raţiuni ilustrative, vom raporta art.30 din Statutul Curţii Penale Internaţionale la infracţiunea de genocid.

Cuvinte-cheie: *drept internaţional penal, crimă internaţională, mens rea, Curtea Penală Internaţională, genocid.*

ON THE EVOLUTION OF THE CONCEPT OF *MENS REA* IN INTERNATIONAL CRIMINAL LAW

The present article shall attempt to illustrate the concept of *mens rea* from an international criminal law perspective. We shall address the issue from a historical, doctrinal and jurisprudential perspective. The analysis, from a temporal perspective, shall consider the concept after the second wold war, precisely after the two international criminal tribunals from Nuremberg and Tokyo. Considering that neither the international doctrine, nor international jurisprudence can agree on the term of *mens rea*, for purely illustrative reasons, we shall analyse art.30 of the International Criminal Court Statute from the perspective of genocide.

Keywords: *international criminal law, international crime, mens rea, International Criminal Court, genocide.*

Introducere

Conţinutul juridic al infracţiunii constă în acele elemente care diferenţiază faptele penale între ele, respectiv elementele de ordin obiectiv şi subiectiv. Totodată, conţinutul juridic al infracţiunii constă şi în totalitatea condiţiilor prevăzute de lege, necesare în mod cumulativ pentru a putea fi atrasă răspunderea penală a individului [1,2]. Aceste condiţii privesc obiectul juridic al infracţiunii (sau acele valori sociale şi materiale ocrotite prin norma de incriminare), subiectul activ şi pasiv al infracţiunii, împrejurările de timp şi de loc, latura obiectivă şi latura subiectivă.

Această „filosofie" din spatele conţinutului juridic al infracţiunii se regăseşte atât în sistemele de drept romano-germane, cât şi în cele anglo-saxone, şi a fost preluată inclusiv în dreptul internaţional penal.

În acest context, ne amintim de condiţia inerentă oricărei infracţiuni din Codul penal, şi anume: ca fapta să fie săvârşită cu vinovăţia prevăzută de lege[1].

Elementul material desemnează actul de conduită interzis de lege, care poate consta într-o acţiune sau într-o inacţiune (*verbum regens*) şi constituie un element esenţial al fiecărei infracţiuni. Cu toate acestea, săvârşirea elementului material fără întrunirea condiţiei cerute de lege privind vinovăţia făptuitorului nu constituie temei suficient pentru tragerea la răspundere penală a făptuitorului.

În dreptul internaţional penal, elementul subiectiv este desemnat prin latinescu *mens rea*, termen preluat din dreptul roman, dar şi din sistemele de drept anglo-saxone.[2]

Latura subiectivă a infracţiunii reprezintă activitatea psihică a făptuitorului legată de săvârşirea infracţiunii, alcătuită din elementele intrinseci, proprii făptuitorului (voinţa acestuia de a săvârşi fapta, dorinţa de a obţine rezultatul periculos, adică atitudinea psihică) ce determină şi însoţesc actul fizic de executare [4].

[1] Art.16 alin.(1) CP Rom.: fapta constituie infracţiune numai dacă a fost săvârşită cu *forma de vinovăţie cerută de legea penală*; art.14 alin.(1) CP RM: Infracţiunea este o faptă (acţiune sau inacţiune) prejudiciabilă, prevăzută de legea penală, *săvârşită cu vinovăţie* şi pasibilă de pedeapsă penală.

[2] În sistemele de drept anglo-saxone, *mens rea* creează o serie de confuzii, acestea izvorând din problemele privind natura juridică şi esenţa vinovăţiei, singurul lucru asupra căruia doctrinarii din aceste sisteme de drept se pun de acord fiind faptul că aceasta este o condiţie esenţială a infracţiunii. *A se vedea* [3, p.8-9].

© Universitatea de Stat din Moldova, 2016

I. Conceptul de *mens rea* in jurisprudenţa tribunalelor *ad-hoc*

Tribunalele penale internaţionale constituite imediat după cel de-al doilea război mondial, respectiv tribunalul de la Nürnberg şi Tokyo, nu au elaborat asupra conceptului *mens rea*. O serie de dezbateri spinoase au avut astfel loc pe această temă, printre care interpretarea noţiunii, ce înseamnă a avea cunoştinţă sau a fi în cunoştinţă de cauză despre conduita ilegală desfăşurată pe perioada războiului, intenţia ş.a. Cei acuzaţi în cadrul proceselor de la Nürnberg îşi formulau apărarea prin invocarea necunoaşterii sau lipsa de cunoştinţe despre crimele care au avut loc la o scară extinsă, precum şi ordinul dat de către superiori sau violenţele exercitate în scop de intimidare. În acest context, instanţa a deliberat în mod clar că persoanele care au primit însărcinările de la fostul dictator, Adolf Hitler, având cunoştinţe exacte şi directe despre faptele criminale, nu erau absolviţi de vinovăţie, întrucât, prin cooperarea acestora la săvârşirea unor asemenea fapte, au devenit complici [5, p.124].

Nici cu ocazia proceselor de la Nürnberg sau Tokyo, şi nici după, nu a fost conturată o jurisprudenţă constantă despre *mens rea*. Noţiunea îşi are izvorul în mai multe sisteme de drept, iar pe tărâm internaţional a ajuns practic un amalgam de teorii, care au condus la mai multe confuzii. Chiar şi aşa, până la înfiinţarea Curţii Penale Internaţionale (prin adoptarea Statutului acesteia la Roma în 1998, intrat în vigoare la 01 iunie 2002), judecătorii şi avocaţii au formulat concluzii şi au deliberat în baza unei legi vagi, neconturate asupra laturii subiective a crimei internaţionale.

Nici la înfiinţarea tribunalelor penale ad-hoc de la Rwanda sau pentru fosta Iugoslavie nu s-a conturat mai bine termenul. În mod curios, chiar dacă nimeni nu avea o idee clară despre ce înseamnă vinovăţia şi deşi nu exista un instrument internaţional care să tranşeze problema, Tribunalul Penal Internaţional pentru fosta Iugoslavie a luat în calcul acest element ca şi unul esenţial pentru atragerea răspunderii penale. Similar acuzaţilor din faţă Tribunalului de la Nürnberg, învinuiţii pentru crimele de la Srebrenica au invocat tot ordinul superiorului militar, precum şi violenţa, ca şi apărare în faţa primei instanţe. În timp ce în această faza au fost admise astfel de apărări, pe motiv că violenţa ar fi de natură să elimine însăşi vinovăţia făptuitorului, instanţa de apel le-a respins[3].

O altă problemă care s-a pus în cadrul proceselor pentru foştii oficiali iugoslavi a fost vinovăţia unui participant, altul decât autorul. Orientarea generală în această situaţie a fost că, în lipsa unor dovezi contrare, participantul va fi considerat ca având aceeaşi atitudine psihică cu autorul nemijlocit al faptei incriminate. În cazul *Procurorul vs. Delalic et. al.*[4], Tribunalul a statuat că pentru atragerea răspunderii penale a participantului este necesar ca acesta să participe în mod conştient şi deliberat la executarea actelor prin plănuire, instigare, comandare, fapte de executare sau chiar ajutorarea autorului direct.

Alt factor care a condus la o stare generală de confuzie în ceea ce priveşte conceptul de *mens rea* a fost faptul că nu a fost folosită o terminologie unitară. În mod concret, acest concept angajează variabile ale vinovăţiei, care cresc sau scad în intensitate şi, implicit, afectează şi responsabilitatea penală a făptuitorului. Spre exemplu: în mod tradiţional, în sistemele de drept continental se face o demarcaţie clară între intenţie şi culpă. În dreptul internaţional penal de asemenea există *dolus directus, dolus indirectus, dolus eventualis,* neglijenţă, intenţie, rea-voinţă ş.a. [6, 7]. Problema era că înseşi instanţele confundau termenii. Spre exemplu, în cazul *Procurorul vs. Blaskic*[5] Curtea a deliberat că „*mens rea* constând în încălcarea art.2 din Statut (al Tribunalului Penal Internaţional pentru Fosta Iugoslavie) include atât intenţia, cât şi uşurinţa, care pot fi asociate unei conduite criminale neglijente". Curtea nu a elaborat definiţii privind natura intenţiei şi neglijenţei şi nici nu a explicat ce a dorit să spună prin asocierea lor de conduită criminală şi neglijentă.

Tot în jurisprudenţa tribunalelor ad-hoc a fost considerat ca noţiune aparţinând câmpului *mens rea* şi cunoştinţa de cauză. Una deosebit de importantă pentru aceasta este *wilful blindness* sau acea situaţie în care

[3] *Procurorul vs. Erdemovic*, Dosar nr. IT-96-22-A, Decizia Tribunalului în apel din 07.10.1997: „we do not consider the plea of the Appellant was equivocal as duress does not afford a complete defence in international law to a charge of a crime against humanity or a war crime which involves the killing of innocent human beings", p.46 sursa: http://www.icty.org/x/cases/erdemovic/acjug/en/erd-asojmcd971007e.pdf.

[4] *Procurorul vs. Delalic et. al.*, Dosar nr. IT-96-21-T, Sentinţa primei instanţe din 16.11.1998: „(t)here must be "awareness of the act of participation coupled with a conscious decision to participate by planning, instigating, ordering, committing, or otherwise aiding and abetting in the commission of a crime" p. 120, sursa: http://www.icty.org/x/cases/mucic/tjug/en/981116_judg_en.pdf.

[5] *Procurorul vs. Blaskic*, Dosar nr. IT-95-14-T, Sentinţa din 03.03.2000, sursa: http://www.icty.org/x/cases/blaskic/tjug/en/bla-tj000303e.pdf.

„se închid ochii la ceea ce se întâmplă în jur", fie se ignoră, cu bună ştiinţă, cu referire la cazurile de ucidere, tortură, viol etc. În doctrina dreptului internaţional penal wilful blindness a fost echivalat cu o formă de manifestare a neglijenţei.

În concluzie, în jurisprudenţa tribunalelor ad-hoc înfiinţate după cel de-al doilea război mondial *mens rea* a primit mai multe accepţiuni importate din sistemele de drept de pe glob. Mai mult decât atât, prezentarea jurisprudenţială a acestuia ne arată că mai degrabă diferitele zone de proveniență a membrilor completelor de judecată au jucat un rol foarte important în conturarea sa. Altminteri, inclusiv folosirea în sine a termenului *mens rea* arată o pondere semnificativă a judecătorilor care au provenit din sistemele de common law, iar faptul că s-a încercat o definire şi conceptualizare a ideii de crimă internaţională şi elementele sale constitutive indică şi intervenţia acelor judecători care au provenit din sistemele de drept romano-germane [8].

II. Conceptul de *mens rea* după înfiinţarea Curţii Penale Internaţionale

Fiind prima condificare a dreptului internaţional penal, Statutul Curţii Penale Internaţionale, adoptat la 17 iulie 1998, intrat în vigoare la 01 iunie 2002 (în continuare – Statutul CPI), având incluse şi reglementări care ţin de partea generală a dreptului internaţional penal, defineşte *elementul psihologic* la art.30.

Potrivit acestuia, nimeni nu răspunde penal şi nu poate fi pedepsit pentru o crimă ce ţine de competenţa Curţii decât dacă **elementul material** al crimei este comis cu **intenţie şi în cunoştinţă de cauză**, cu excepţia unei prevederi legale contrare.

În continuare, Statutul defineşte:

1) ***intenţia***: există intenţie, în sensul prezentului articol, când: ***a)*** referitor la un *comportament* o persoană înţelege să adopte acest comportament; ***b)*** referitor la o *consecinţă* o persoană înţelege *să cauzeze această consecinţă* sau *este conştientă că aceasta se va întâmpla în cursul normal al evenimentelor*.

2) ***cunoştinţa de cauză***: există cunoştinţă de cauză, în sensul prezentului articol, când o persoană este conştientă că o circumstanţă există sau că o consecinţă va avea loc în cursul normal al evenimentelor, iar „a cunoaşte" şi „în cunoştinţă de cauză" se interpretează în consecinţă.

Articolul 30 din Statutul CPI face trimitere la *actus reus* sau elementul material al infracţiunii, impunând ca fapta să fie săvârşită cu intenţie sau în cunoştinţă de cauză pentru a putea fi tras la răspundere penală făptuitorul.

Statutul leagă elementele psihologice de anumite elemente materiale. Astfel, intenţia este legată, pe de o parte, de un anumit comportament şi/sau o consecinţă, iar cunoştinţa de cauză – de o circumstanţă şi/sau o consecinţă, după cum vom arăta în cele ce urmează [9].

În cadrul comisiei de redactare a Statutului s-a exprimat opinia că ceea ce ar trebui înţeles prin termenul **conduită** sunt doar acţiunile umane voite, făcute cu discernământ, iar nu cele involuntare sau care nu au putut fi controlate şi dincolo de situaţiile în care făptuitorul s-a apărat în mod legitim. În ceea ce priveşte **consecinţa**, textul trimite la *rezultatul* faptei incriminate, putându-se realiza asocierea cu infracţiunile formale şi infracţiunile de rezultat din cadrul sistemelor de drept naţional.[6] Statutul CPI conţine atât infracţiuni de rezultat (ex., genocidul), cât şi infracţiuni sau crime formale, cum e situaţia crimelor de război în modalităţile prevăzute de art.8 alin.(2) lit.b) pct.(xvii), adică fapta de a utiliza otravă sau arme otrăvitoare, sau fapta de a declara că nu va exista îndurare pentru învinşi (art.8, lit.e) pct.(x)).

În ceea ce priveşte termenul **circumstanţă**, este necesară din nou raportarea la sistemele de drept intern; circumstanţa se referă la anumite fapte relevante pentru întrunirea elementelor constitutive proprii fiecărei infracţiuni (de exemplu, vârsta sau sexul făptuitorului, condiţii referitoare la timp sau loc ş.a.).

Totodată, reieşind din textul art.30 din Statutul CPI, în doctrină s-a semnalat că intenţia şi cunoştinţa de cauză sunt elemente psihologice care trebuie întrunite în mod **cumulativ** în momentul săvârşirii faptelor incriminate. Cât priveşte *modul de manifestare* a fiecăruia, apreciem că intenţia se poate referi la oricare dintre modalităţile prevăzute de lit.a) sau b) (adoptarea unui comportament sau urmărirea ori acceptarea unei consecinţe), la fel şi cunoştinţa de cauză.

[6] „**Infracţiuni materiale** sunt acelea în al căror conţinut legea a prevăzut urmarea, care, de regulă, constă într-o vătămare, în producerea unui rezultat material. **Infracţiunile formale** se caracterizează prin aceea că legiuitorul a prevăzut în conţinutul lor fapta, fără să fi inclus şi urmarea produsă. Infracţiunile materiale se consumă în momentul producerii urmării prejudiciabile, iar cele formale – în momentul realizării faptei. În cazul infracţiunilor ce au prevăzut în conţinutul lor una sau mai multe urmări este necesară stabilirea legăturii de cauzalitate dintre elementul material (acţiunea sau inacţiunea) şi urmarea produsă prin fapta infracţională". *A se vedea:* Stela Botnaru, Alina Şavga, Vladimir Grosu, Mariana Grama. *Drept penal. Partea Generală*, p.134.

Pentru o ilustrare mai bună a conceptului, apreciem că este necesară şi o raportare succintă la partea specială a Statutului CPI, mai exact – la infracţiunea de genocid.

Potrivit art.6 din Statutul CPI, infracţiunea de genocid presupune oricare dintre următoarele acţiuni săvârşite cu intenţia de a distruge, în tot sau în parte, un grup naţional, etnic, rasial sau religios: a) omorârea membrilor unui grup; b) atingerea gravă a integrităţii fizice sau mentale a membrilor unui grup; c) supunerea intenţionată a grupului la condiţii de existenţă care antrenează distrugerea fizică totală sau parţială; d) măsuri care vizează scăderea natalităţii în sensul grupului; e) transferarea forţată a copiilor dintr-un grup în altul.

Dacă luăm în considerare definiţia genocidului dată de Statutul CPI, vom constata că elementul subiectiv se referă la *intenţia* de a întreprinde anumite acte şi fapte împotriva unui anumit grup. Într-o atare situaţie, făptuitorii trebuie să cunoască faptul că acţiunea de ucidere sau de vătămare corporală ori psihică se îndreaptă împotriva anumitor categorii de persoane, în vederea distrugerii acestei categorii (categorie care poate fi identificată după rasă, etnie, sex sau religie).

În ceea ce priveşte cunoştinţa de cauză necesară, al doilea element psihologic, comisia de redactare a propus iniţial standardul „ar fi trebuit să ştie" [10], însă acesta a fost abandonat pe motiv că o asemenea abordare ar fi însemnat extinderea prea mare a aplicabilităţii infracţiunii, aducând atingeri principiului culpabilităţii şi principiilor generale ale dreptului.

Concluzii

Conceptul de *mens rea* rămâne unul foarte controversat în dreptul internaţional penal, iar în anumite cazuri Statutul CPI a fost aspru criticat pentru faptul că doar în cazul în care intenţia este însoţită şi de cunoştinţă de cauză poate fi atrasă răspunderea penală a făptuitorului pentru crimele prevăzute de acesta [11]. Având în vedere evoluţia sa din jurisprudenţa tribunalelor ad-hoc şi până la redactarea Statutului CPI, se poate observa că toate sistemele de drept principale ale lumii şi-au lăsat într-un fel sau altul amprenta asupra conceptului – fie că ne referim la denumirea lui preluată din sistemul anglo-saxon, fie la conceptualizarea şi sistematizarea lui, aspecte de sorginte continentală.

Rămâne ca timpul şi practica să pună capăt actualelor controverse, astfel încât actul justiţiei să nu fie compromis.

Referinţe:

1. CREŢU, V. *Drept penal internaţional*. Bucureşti: Editura Societăţii Tempus România, 1996.
2. MITRACHE, C., MITRACHE, C. *Drept penal. Partea Generală.* Bucureşti: Universul juridic, 2014.
3. MARCHUK, I. *The Fundamental Concept of Crime in International Criminal Law. A comparative law analysis*. Berlin: Springer, 2014.
4. BOTNARU, S., ŞAVGA, A., GROSU, V., GRAMA, M. *Drept penal. Partea Generală*. Ed. a II-a. Chişinău: Cartier, 2005.
5. MARCHUK, I. *Op.cit.*
6. *Ibidem*, p.117.
7. WILLIAM, A.Sch. *Mens Rea* and the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. In: *New England Law Review*, 2003, vol.37, no.4, p.1020.
8. MARCHUK, I. *Op.cit*., p.134.
9. AMBOS, K. *Treatise on International Criminal Law*. Volume I: *Foundations and General Part*. Oxford University Press, 2013, p.326.
10. *Ibidem*, p.330.
11. JOHAN, D. Van der Vyver. The International Criminal Court and the Concept of Mens Rea in International Criminal Law. In: *University of Miami International and Comparative Law Review*, 2005, vol.12, no.57, p.95, sursa: http://repository.law.miami.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1088&context=umiclr.

Prezentat la 19.05.2016

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2016, nr.3(93)
Seria "Ştiinţe sociale" ISSN 1814-3199, ISSN online 2345-1017, p.128-133

CONTRACTUL DE VÂNZARE-CUMPĂRARE LA DISTANŢĂ: DEFINIŢII

Vlada CALMÎC

Universitatea de Stat din Moldova

Dezvoltarea vânzărilor la distanţă pe plan mondial se datorează progresului tehnico-ştiinţific, maturizării economiei de piaţă, prosperării consumerismului şi, nu în ultimul rând, dezvoltării metodelor şi procedeelor de comunicare la distanţă şi de livrare a mărfurilor. Totodată, evoluţia acestei instituţii în Republica Moldova nu este un proces productiv şi consecvent. Savanţii, practicienii, iar până nu demult şi legiuitorul nu acordau atenţie potrivită contractului de vânzare-cumpărare la distanţă, care actualmente este mijlocul cel mai eficient şi progresist de atingere a scopurilor societăţii şi de satisfacere a necesităţilor individuale.

Cuvinte-cheie: *vânzări la distanţă, consumator, absenţa fizică simultană a comerciantului şi a consumatorului, sistem de vânzări organizat la distanţă, contract încheiat între absenţi.*

DISTANCE SALE CONTRACT: DEFINITIONS

Worldwide development of distance sales are based on scientific and technical progress, maturation of the market economy, prosperity of consumerism, and last but not least changes in the methods and procedures of distance communication and delivery of goods. However, the development of this institution in Moldova is not productive and consistent, scholars, practitioners, and until recently the legislature did not pay proper attention the distance sale contract, which is currently the most effective and progressive way of achieving goals of society and individual needs.

Keywords: *distance sales, consumer, simultaneous physical absence of a trader and the consumer, organized distance sales system, the contract between absent.*

Introducere

Actualmente, evoluţia vieţii economice în Republica Moldova este condiţionată de rolul şi importanţa contractului de vânzare-cumpărare şi a varietăţilor lui care asigură dezvoltarea dinamică a circuitului civil. Vânzarea la distanţă este o ramură a economiei care se dezvoltă foarte rapid, fiind una dintre cele mai promiţătoare domenii de afaceri din întreaga lume. Totodată, reglementarea vânzărilor la distanţă şi a comerţului electronic pe plan mondial nu este uniformă, în unele ţări fiind progresistă, iar în altele neexistând deloc sau fiind fragmentară şi ineficientă. Până nu demult legislaţia Republicii Moldova în domeniul vânzărilor la distanţă era într-atât de nedezvoltată, încât analiza completă a fenomenului era prejudiciată, cu toate că această varietate a contractului clasic de vânzare-cumpărare a început să se dezvolte în ţara noastră cu mai mult de 15 ani în urmă.

Elementele contractului de vânzare-cumpărare la distanţă, precum şi drepturile şi obligaţiile părţilor contractante sunt într-atât de specifice, încât contractul de vânzare-cumpărare la distanţă devine o varietate distinctă a contractului de vânzare-cumpărare, care necesită o abordare legislativă şi doctrinară complexă. În prezentul articol vom analiza natura contractului de vânzare-cumpărare la distanţă, care reflectă trăsăturile originale ale acestuia şi joacă un rol decisiv în delimitarea acestui contract de toate celelalte.

Constatăm, cu regret, că doctrina autohtonă nu acordă atenţie fenomenului vânzărilor la distanţă. Actualmente, în Republica Moldova nu există nicio lucrare ştiinţifică în domeniul vânzărilor la distanţă, în afara unor lucrări dedicate comerţului electronic – formă specifică a vânzării-cumpărării la distanţă. De aceea, la definirea conceptului de vânzări la distanţă pot fi utilizate doar prevederile actelor normative naţionale şi internaţionale, precum şi abordările doctrinare străine. Totodată, sperăm că cu adoptarea noului act normativ – a Legii privind drepturile consumatorilor la încheierea contractelor, această instituţie va căpăta o atenţie sporită atât din partea savanţilor şi practicienilor, cât şi a consumatorilor de rând.

Este evident că definiţia contractului, în special cea legislativă, facilitează perceperea sensului conceptelor relevante, contribuind la utilizarea adecvată a acestora. De aceea, definirea conceptelor cu care operează dreptul este o condiţie a eficienţei dispoziţiilor legale [1].

Textele de legi naţionale şi internaţionale studiate, codurile şi proiectele de codificare, inclusiv Directivele Uniunii Europene, cu unele excepţii, nu definesc conceptul de contract de vânzare-cumpărare la distanţă, ci direct stabilesc regimul juridic al acestuia sau în genere explică aparte noţiunile „contract de vânzare" şi „contract la distanţă". Astfel, în prezent nu există definiţia legală a contractului de vânzare-cumpărare la distanţă, ceea ce implică unele dificultăţi la calificarea acestuia şi delimitarea de alte instituţii juridice similare.

© Universitatea de Stat din Moldova, 2016

Într-adevăr, legislaţia şi doctrina naţională analizează separat aceste două fenomene juridice – contractul de vânzare-cumpărare şi contractul la distanţă. Caracterul fragmentar al reglementării contractului de vânzare-cumpărare la distanţă ne obligă să facem apel la normele de drept comun, precum şi la unele legi speciale.

Astfel, Codul civil al Republicii Moldova în art.753 alin.(1) conţine definiţia contractului de vânzare-cumpărare încheiat în mod tradiţional [2]. Bineînţeles, această definiţie legală nu reflectă toate trăsăturile specifice ale vânzărilor la distanţă.

Totodată, în legea recent adoptată contractul la distanţă este definit ca formă specifică de încheiere a contractului civil. În acest sens este vorba de Legea despre încheierea şi executarea contractelor la distanţă privind serviciile financiare de consum, care în art.3 oferă definiţia contractului la distanţă (contract încheiat prin mijloace de comunicare la distanţă): contract încheiat între un furnizor şi un consumator, de prestare a serviciilor financiare de consum la distanţă, în cadrul unei scheme organizate de vânzări sau de prestări de servicii la distanţă, administrate de furnizor, care utilizează exclusiv unul sau mai multe mijloace de comunicare la distanţă pentru încheierea contractului [3].

În unele cazuri, vorbind despre contractele la distanţă unii cercetători fac referire la legislaţia care reglementează comerţul electronic. Legea privind comerţul electronic stabileşte în art.4 că contract electronic este totalitatea documentelor electronice ce constituie contractul de drept civil, urmărind stabilirea, modificarea sau sistarea unor drepturi şi obligaţii civile, al căror obiect îl pot constitui bunurile, lucrările sau serviciile [4]. Totodată, contractul electronic nu poate fi confundat cu contractul la distanţă. Contractul în formă electronică se obţine utilizând mijloacele electronice de comunicaţie la distanţă şi în unele cazuri poate fi atribuit la categoria contractelor la distanţă, dacă corespunde unor criterii analizate în prezenta lucrare. Totodată, nu orice contract în forma electronică este un contract la distanţă, deoarece părţile contractante pot exprima consimţământul lor simultan, nemijlocit în prezenţa ambelor părţi, dar îmbracă forma contractului electronic. În susţinerea acestei poziţii pot fi citate dispoziţiile art.2 alin.(4) din Legea despre încheierea şi executarea contractelor la distanţă privind serviciile financiare de consum, şi anume: prezenta lege nu aduce atingere dispoziţiilor legale ce reglementează încheierea contractelor, inclusiv a contractelor electronice.

Recent a fost adoptată Legea privind drepturile consumatorilor la încheierea contractelor, nr.8 din 26.02.2016 (MO RM, nr.69-77 din 25.03.2016, art.115), care va intra în vigoare la 25.09.2016. Prezenta lege creează cadrul legal necesar pentru aplicarea prevederilor Directivei 2011/83/UE a Parlamentului European şi a Consiliului din 25 octombrie 2011 privind drepturile consumatorilor. În sfârşit, legiuitorul a răspuns solicitărilor societăţii, care tot mai frecvent întâlneşte obstacole la capitolul reglementărilor contractelor de vânzare-cumpărare la distanţă. Scopul acestei Legi este de a proteja drepturile consumatorului care participă la încheierea contractului la distanţă, contractului negociat în afara spaţiilor comerciale şi a contractului legat.

Legea privind drepturile consumatorilor la încheierea contractelor oferă definiţia contractului la distanţă în general, omiţând definirea instituţiei vânzărilor la distanţă. Astfel, în conformitate cu prevederile art.3 alin.(2) al acestei legi, contractul la distanţă prezintă orice contract negociat şi încheiat între comerciant şi consumator în cadrul unui sistem de vânzări sau de prestări servicii la distanţă, organizat, fără prezenţa fizică simultană a comerciantului şi a consumatorului, cu utilizarea exclusivă a unuia sau a mai multor mijloace de comunicare la distanţă, până la şi în momentul în care este încheiat contractul, inclusiv orice comandă făcută de consumator şi care produce efecte obligatorii asupra lui.

Este notabil faptul că noţiunea dată este aproape identică cu cea expusă în Directiva 2011/83/UE privind drepturile consumatorilor şi diferă de cea prevăzută de Legea despre încheierea şi executarea contractelor la distanţă privind serviciile financiare de consum. Elementul esenţial al vânzărilor la distanţă ce nu se regăseşte în legea menţionată este absenţa fizică simultană a comerciantului şi a consumatorului în momentul încheierii contractului la distanţă.

Elementul comun al tuturor definiţiilor este condiţia încheierii contractului în cadrul unui sistem de vânzări sau de prestări servicii la distanţă organizate, ce subliniază conexiunea indisolubilă între contractul la distanţă şi contractul de vânzare-cumpărare.

Totodată, în tabelul de concordanţă pentru proiectul Legii privind drepturile consumatorilor la încheierea contractelor a fost subliniat faptul compatibilităţii parţiale între definiţia contractului de vânzare prevăzută de Directiva 2011/83/UE, proiectul respectivei legi şi legislaţia în vigoare. Din acest raţionament, în varianta finală a legii nu a fost inclusă definiţia contractului de vânzare-cumpărare sau a contractului de vânzare-cumpărare la distanţă. Totodată, sintagma „sistem de vânzări sau de prestări servicii organizate la distanţă"

utilizată în definirea contractului la distanţă ne face să concluzionam că legiuitorul autohton acceptă logica Directivei europene precum că contractul de vânzare poate avea ca obiect nu doar bunuri, dar şi servicii. Astfel, în tabelul nominalizat este explicat faptul că Legea privind drepturile consumatorilor la încheierea contractelor se aplică doar atunci când consumatorul este cumpărător, dar nu vânzător, precum şi reglementează contractele care au ca obiect atât bunuri, cât şi servicii, scopul principal al cărora este transferul proprietăţii asupra bunurilor, care se consideră, în sensul acestei legi, contracte de vânzare.

Astfel, legiuitorul autohton şi-a găsit inspiraţia în acquis-ul european – una dintre cele mai progresiste legislaţii în lume. Totodată, abordarea aleasă de Legea nr.8 din 26.02.2016 vine în contradicţie cu legislaţia în vigoare – nu doar cu Codul civil, dar şi cu alte legi care reglementează instituţia vânzării-cumpărării şi varietăţile ei.

Oare această abordare legislativă este în general recunoscută în toată lumea sau există alte modele de reglementare a vânzărilor la distanţă? În această situaţie putem să recurgem la analiza izvoarelor de drept internaţionale.

Reglementarea juridică a vânzărilor la distanţă în Europa are o istorie relativ recentă, care începe în anii 70-80 ai secolului XX. În anul 1985 a apărut Directiva 85/577/CEE a Consiliului Europei privind protecţia consumatorilor în cazul contractelor negociate în afara spaţiilor comerciale [5]. Această Directivă (abrogată) a fost prima care a reglementat la nivel european varietatea nouă a contractului de vânzare-cumpărare – vânzare în afara spaţiilor comerciale. Totodată, contractul încheiat în afara spaţiilor comerciale nu poate fi atribuit la categoria contractelor la distanţă, deoarece este încheiat între prezenţi fără utilizarea mijloacelor de comunicare la distanţă.

Directiva mai recentă, dar de asemenea abrogată, ne dă răspunsul la unele întrebări. Astfel, Directiva UE 97/7/CE defineşte „contractul la distanţă" ca fiind orice contract privind bunuri sau servicii, încheiat între un furnizor şi un consumator, în cadrul unui sistem organizat de vânzare sau de prestare servicii la distanţă organizat de furnizor, care pentru acest contract utilizează exclusiv unul sau mai multe mijloace de comunicare la distanţă până la momentul în care este încheiat contractul, inclusiv acel moment [6]. Din definiţia propusă de legiuitorul european putem concluziona că la momentul adoptării prezentei Directive trăsăturile specifice ale contractului la distanţa era vânzarea sau prestarea de servicii la distanţă în cadrul unui sistem organizat cu utilizarea exclusiv a unuia sau a mai multor mijloace de comunicare la distanţă.

Cea mai recentă directivă în domeniul vânzărilor la distanţă este Directiva 2011/83/UE a Parlamentului European şi a Consiliului din 25 octombrie 2011 privind drepturile consumatorilor [7]. Această Directivă propune idei noi în privinţa înţelegerii fenomenului vânzări la distanţă. Astfel, ea defineşte „contractul de vânzare" ca orice contract, în temeiul căruia comerciantul transferă sau se angajează să transfere proprietatea asupra unor bunuri către consumator, iar consumatorul plăteşte sau se angajează să plătească preţul acestora, inclusiv orice contract care are drept obiect atât bunuri, cât şi servicii.

În comparaţie cu Directiva UE 97/7/CE, Directiva din 2011 conţine un element suplimentar care defineşte mai clar natura juridică a contractului la distanţă, şi anume: încheierea contractului fără prezenţa fizică simultană a comerciantului şi a consumatorului. Deşi la prima vedere acest element nu are un impact major, totuşi el capătă o importanţă deosebită în delimitarea contractului de vânzare-cumpărare la distanţă de celelalte instituţii similare.

Din analiza acestor definiţii putem concluziona că în viziunea legiuitorului european contractul de vânzare are drept obiect atât bunuri, cât şi servicii. Contractul la distanţă este caracterizat nu doar prin utilizarea unui sistem de vânzări la distanţă, dar şi prin faptul că vânzătorul şi cumpărătorul nu sunt prezenţi fizic simultan în momentul încheierii contractului. Oare acest element – absenţa fizică a părţilor în momentul încheierii contractului – este un element indispensabil al contractului încheiat la distanţă? În opinia noastră, elemente indispensabile ale contractului la distanţă sunt absenţa simultană a părţilor, precum şi exprimarea consimţământului la încheierea contractului cu ajutorul mijloacelor de comunicare la distanţă.

În continuare vom analiza alte abordări, atât legislative, cât şi doctrinare, pentru a desprinde elementele indispensabile ale contractului de vânzare-cumpărare la distanţă şi analiza esenţa instituţiei pentru a confirma sau respinge concluziile noastre.

Un izvor de drept conceptual care a influenţat puternic Codul civil în vigoare este Codul civil al Germaniei. Acest act normativ reglementează diferite forme ale vânzărilor, printre care se regăseşte şi contractul de vânzare-cumpărare la distanţă. În art.312 b este redată definiţia contractului de vânzare-cumpărare la distanţă,

potrivit căreia acesta reprezintă orice contract de furnizare a mărfurilor sau de prestare a serviciilor, încheiat între comerciant şi consumator în cadrul unui sistem de vânzări sau de prestare servicii organizat la distanţă, exceptând cazurile când contractul este încheiat în afara unui astfel de sistem [8].

De menţionat că, în comparaţie cu Directiva 2011/83/UE, definiţia formulată în Codul civil al Germaniei nu atrage atenţia asupra unor momente importante care reflectă natura juridică a acestei instituţii, cum ar fi utilizarea mijloacelor de comunicare la distanţă şi absenţa fizică simultană a comerciantului şi a consumatorului în momentul încheierii contractului. Totodată, este păstrată percepţia legiuitorului european analizată mai sus asupra obiectului contractului de vânzare-cumpărare.

O altă abordare a contractului de vânzare-cumpărare la distanţă este propusă de Convenţia europeană privind vânzarea poştală transfrontalieră şi vânzarea la distanţă (European convention on crossborder mail and distance selling) din 27 martie 2002 [9]. Această convenţie nu dă o definiţie precisă, dar enumără trăsăturile caracteristice ale contractului de vânzare la distanţă. În opinia noastră, această modalitate de a aborda noţiunea unui fenomen juridic este cea mai reuşită.

Convenţia prevede că activitatea comercială numită „vânzare la distanţă" cuprinde diferite metode de marketing, care, de la propunerea comercială iniţială făcută de vânzător consumatorului până la executarea ordinului plasat de către consumator, se realizează printr-o gamă largă de mijloace de comunicare şi distribuire a informaţiei la distanţă, de la documente scrise până la utilizarea celor mai avansate tehnologii de comunicare.

Tehnicile de marketing sus-menţionate se caracterizează prin următoarele:

- contractul se încheie fără prezenţa fizică a ambelor părţi implicate;
- bunurile şi serviciile sunt prezentate consumatorului printr-o gamă largă de mijloace de comunicare, cum ar fi cataloage, mailing, reclame, telefon, televizor, videotext, audiotext, CD ROM, Internet sau alte mijloace de comunicare la distanţă;
- consumatorului i se oferă posibilitatea de a lua cunoştinţă de informaţii şi propuneri prin diferite canale media şi de a comanda bunuri prin aceste canale, off-line, precum şi on-line [9].

Institutul vânzărilor la distanţă este demult reglementat de legislaţia României. Încă în anul 2000 a apărut Ordonanţa Guvernului României privind protecţia consumatorilor la încheierea şi executarea contractelor la distanţă, care în prezent este abrogată [10]. Cel mai recent act normativ român în domeniul analizat este Ordonanţa de Urgenţă nr.34/2014 privind drepturile consumatorilor în cadrul contractelor încheiate cu profesioniştii, precum şi pentru modificarea şi completarea unor acte normative [11].

Ordonanţa de Urgenţă nr.34/2014 conţine definiţia contractului de vânzare şi a contractului la distanţă. Astfel, contractul la distanţă este orice contract încheiat între profesionist şi consumator în cadrul unui sistem de vânzări sau de prestare servicii organizat la distanţă, fără prezenţa fizică simultană a profesionistului şi a consumatorului, cu utilizarea exclusivă a unuia sau a mai multor mijloace de comunicare la distanţă, până la şi inclusiv în momentul în care este încheiat contractul. Iar contractul de vânzare este orice contract în temeiul căruia profesionistul transferă sau se angajează să transfere proprietatea asupra unor produse către consumator, iar consumatorul plăteşte sau se angajează să plătească preţul acestora, inclusiv orice contract care are drept obiect atât produse, cât şi servicii. Este notabil faptul că aceste definiţii sunt perfect identice cu cele expuse în Directiva 2011/83/UE.

Dicţionarul de drept, publicat de Universitatea Oxford, conţine definiţia vânzării la distanţă, stabilind că vânzare la distanţă este vânzarea mărfurilor sau serviciilor consumatorului, când părţile nu se întâlnesc [12]. Potrivit Dicţionarului, vânzarea se referă nu doar la vânzarea bunurilor, dar şi la „vânzarea" serviciilor, iar vânzarea la distanţă este caracterizată prin separarea spaţială a părţilor. Totodată, separarea spaţială a părţilor nu este unicul element indispensabil al contractului de vânzare-cumpărare la distanţă şi reflectă doar parţial natura lui juridică.

O altă percepţie a vânzărilor la distanţă poate fi găsită în legislaţia Federaţiei Ruse. Astfel, Guvernul Federaţiei Ruse în Hotărârea nr.612 din 27.09.2007 cu privire la aprobarea Regulamentului de vânzare a bunurilor la distanţă defineşte „vânzarea bunurilor la distanţă": contract de vânzare-cumpărare a bunurilor pentru consum, încheiat prin studierea de către cumpărător a cataloagelor, broşurilor, pliantelor în care sunt descrise mărfuri propuse de vânzător sau este prezentată o imagine a mărfii ori folosind reţele de servicii poştale, reţele de telecomunicaţii, inclusiv reţeaua „Internet", precum şi televiziunea, radioul sau alte mijloace, excluzând posibilitatea de examinare nemijlocită de către cumpărător a bunurilor la încheierea unui astfel de acord.

Din analiza acestei definiţii legale putem conchide că în Federaţia Rusă obiectul vânzării la distanţă sunt doar bunurile pentru consum, nu şi serviciile. Suplimentar, vânzarea la distanţa este caracterizată prin faptul că consumatorul nu examinează nemijlocit marfa, contractul se încheie cu utilizarea mijloacelor de comunicare la distanţă, iar elementul separării spaţiale a părţilor nu este evidenţiat în mod direct.

Concluzii

Reieşind din cele expuse, putem formula unele concluzii referitor la definirea contractului de vânzare-cumpărare la distanţă. Astfel, la nivel european se vede o tendinţă clară de a reglementa vânzarea la distanţă ca un contract care are drept obiect atât produse, cât şi servicii. Această abordare legislativă este menită să protejeze consumatorii în modul cel mai efectiv, deşi unificarea acestor instituţii este o construcţie artificială, care nu poate fi interpretată în mod extensiv şi aplicată altor situaţii similare. Contractele care au ca obiect transferul dreptului de proprietate asupra bunurilor şi serviciilor se consideră contracte de vânzare doar în sensul Legii privind drepturile consumatorilor la încheierea contractelor şi al Directivei 2011/83/UE privind drepturile consumatorilor.

Suplimentar, toate actele normative analizate califică contractul de vânzare-cumpărare ca unul de consumator, în care partea economică dezavantajată necesită o susţinere din partea statului. Totodată, oare în toate cazurile contractul de vânzare-cumpărare la distanţă este contract de consumator? Pe deplină dreptate putem spune că nu. Directivele Uniunii Europene, legislaţia autohtonă oferă o protecţie sporită drepturilor consumatorilor, dar nu exclude folosirea operaţiunilor de vânzare-cumpărare la distanţă între comercianţi, care nu se bucură de drepturile speciale oferite consumatorilor.

În continuare, analizând prevederile legale naţionale şi internaţionale, precum şi doctrina extrem de bogată în domeniul contractului de vânzare-cumpărare, dar şi reieşind din faptul că orice fenomen juridic poate fi caracterizat printr-o multitudine de calităţi, vom defini noţiunea de contract prin enumerarea elementelor esenţiale şi a trăsăturilor specifice şi definitorii ale contractului de vânzare-cumpărare la distanţă.

Astfel, ***contract de vânzare-cumpărare la distanţă este un contract:***

- în care vânzătorul transferă sau se angajează să transfere proprietatea asupra unor produse către consumator, iar consumatorul plăteşte sau se angajează să plătească preţul acestora;
- încheiat în cadrul unui sistem de vânzări organizat la distanţă;
- în care cumpărătorul nu are posibilitatea de a examina nemijlocit bunul comandat;
- care se încheie fără prezenţa fizică simultană a părţilor contractante.

Pe plan juridic, natura contractului de vânzare-cumpărare la distanţă nu este absolut identică cu cea a contractului clasic de vânzare-cumpărare. Contractul de vânzare-cumpărare la distanţă este o varietate distinctă a contractului de vânzare-cumpărare, ceea ce înseamnă că are şi o natură specifică, care reflectă trăsăturile originale ale acestuia.

Referinţe:

1. НАШИЦ, А. *Правотворчество. Теория и законодательная техника* / Под ред. чл.-корр. АН СССР Д.А. Керимова. Москва, 1974, с.194.
2. Codul civil al Republicii Moldova, nr.1107 din 06.06.2002. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2002, nr.82-86, art.661.
3. Legea RM despre încheierea şi executarea contractelor la distanţă privind serviciile financiare de consum, nr.157 din 18.07.2004. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2014, nr.249-255.
4. Legea RM privind comerţul electronic, nr.284 din 22.07.2004. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2004, nr.138-146.
5. Directiva UE privind protecţia consumatorilor în cazul contractelor negociate în afara spaţiilor comerciale din 20.12.1985. În: *Jurnal Oficial al UE L* 372 din 31.12.1985, p.0031-0033. Abrogată.
6. Directiva UE privind protecţia consumatorilor în cazul contractelor la distanţă din 20.05.1997. În: *Jurnal Oficial al UE L* 144 din 04.06.1997, p.0019-0027. Abrogată.
7. Directiva UE privind drepturile consumatorilor, nr.2011/83/UE. În: *Jurnal Oficial al UE L* 304 din 22.11.2011, p.0064-0088.
8. Codul civil al Germaniei. Ediţia a 3-a. Moscova: Wolter Kluwer, 2008.
9. European convention on crossborder mail order and distance selling. EMOTA [Accesat: 10.04.2016]. Disponibil: http://www.eesc.europa.eu/resources/docs/054-private-act.pdf

10. Ordonanţa Guvernului Român privind protecţia consumatorilor la încheierea şi executarea contractelor la distanţă. În: *Monitorul Oficial al României*, 2008, nr.177. Abrogată.
11. Ordonanţă de Urgenţă privind drepturile consumatorilor în cadrul contractelor încheiate cu profesioniştii, precum şi pentru modificarea şi completarea unor acte normative, nr.34/2014 din 04.06.2014. În: *Monitorul Oficial al României*, Partea I, 2014, nr.427.
12. Oxford Dictionary of Law. Ediţia a V-a / Sub redacţia Elizabeth A. Martin. Oxford: Oxford University Press, 2002, p.156.

Prezentat la 22.04.2016

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2016, nr.3(93)
Seria "Ştiinţe sociale" *ISSN 1814-3199,* *ISSN online 2345-1017,* *p.134-137*

REFLECŢII PRIVIND NATURA JURIDICĂ A DREPTULUI DE A CERE PARTAJ

Ala OTGON

Universitatea de Stat din Moldova

Analiza efectuată în cadrul prezentului articol are ca scop determinarea naturii juridice a dreptului de a cere partaj, cu precădere în cadrul proprietăţii comune pe cote-părţi, drept conferit de art.357 din Codul civil al Republicii Moldova. Tot aici sunt generalizate şi actualizate, în corespundere cu legislaţia în vigoare, modalitatea de reglementare a dreptului de partaj a proprietăţii comune pe cote-părţi, accentuând importanţa cunoaşterii aplicabilităţii corecte şi uniforme pentru practica judiciară. În continuare, sunt determinate trăsăturile specifice dreptului de partaj, totodată făcându-se o comparaţie cu prevederile legale ale legislaţiei străine. Se aduce claritate în privinţa semnificaţiei termenilor de partaj, drept potestativ şi act juridic de dispoziţie, iar în procesul de cercetare se ajunge la concluzia că natura juridică a dreptului de a cere partaj este cea a unui drept potestativ.

Cuvinte-cheie: *partaj, proprietate comună, drept potestativ, coproprietar, cotă-parte, natură juridică, act juridic de dispoziţie, bunuri comune.*

REFLECTIONS ON THE LEGAL NATURE OF THE RIGHT TO ASK FOR DIVISION

The analysis conducted in this article aims to determine the legal nature of the right to demand division, especially under common ownership quota-party, right conferred by art.357 Civil Code of Republic of Moldova. Here are generalized and updated, in line with current legislation, the method of regulation the right of division regarding property in the share ownership, emphasizing the importance of knowing the correct and uniform application for legal practice. The following are determined the specific features of the right of division, also performed a comparison with the legal provisions of foreign law. The author brings clarity to the meaning of the terms division, potestative right and legal act of disposal, and in the process of research is conclude that the legal nature of the right to demand division is a potestative right.

Keywords: *division, common property, potestative right, part owner, quota, legal nature, legal act of disposal, common goods.*

Introducere

Proprietatea comună pe cote-părţi reprezintă o modalitate a dreptului de proprietate comună, găsindu-şi reglementarea de-a lungul timpului în cadrul prevederilor vechiului Cod civil, precum şi în cadrul celui actual. La rândul său, proprietatea comună pe cote-părţi se împarte în proprietate comună pe cote-părţi obişnuită sau temporară şi proprietate comună pe cote-părţi forţată şi perpetuă, conform criteriului posibilităţii de încetare. Prin urmare, proprietatea comună pe cote-părţi obişnuită poate înceta printr-o varietate de modalităţi prevăzute de reglementările legale, însă una din modalităţile cele mai uzuale o reprezintă împărţeala sau partajul.

Împărţeala ca modalitate de încetare a dreptului de proprietate comună îşi găseşte reglementarea în norme de drept substanţial în art.357-365 din Codul civil al Republicii Moldova [1]. Neexistând o definiţie oferită de legiuitor a noţiunii de împărţeală, vom recurge la opiniile doctrinare pentru a defini conceptul în sine şi, în cele din urmă, a determina natura juridică a dreptului de a cere partaj.

În literatura juridică partajul este definit ca operaţiunea juridică prin care se pune capăt stării de coproprietate sau indiviziune, în sensul că bunul sau bunurile stăpânite în comun pe cote-părţi sunt împărţite din punct de vedere material între coproprietari, fiecare dintre aceştia devenind proprietar exclusiv asupra unei părţi determinate din bun sau asupra unui anumit bun din cele care formează obiectul coproprietăţii [2]. Astfel, conform unei alte opinii, „partajul sau împărţirea reprezintă operaţiunea juridică ce pune capăt stării de indiviziune (coproprietate) prin împărţirea în natură şi/sau prin echivalent a bunurilor aflate în indiviziune, având ca efect înlocuirea cu efect retroactiv a cotelor-părţi ideale, indivize, asupra acestora, cu drepturi exclusive ale fiecăruia dintre coindivizari asupra unor bunuri determinate în materialitatea lor" [3].

Autorii S.Băieşu şi N.Roşca menţionează că „în cazul împărţirii, bunul proprietate comună pe cote-părţi se împarte materialmente între copărtaşi, fiecare devenind proprietarul exclusiv asupra unei anumite părţi determinate din bunul care a format obiectul proprietăţii comune pe cote-părţi" [4]. Din definiţiile date desprindem faptul că operaţiunea în cauză reprezintă un act unilateral de voinţă care poate avea loc oricând la dorinţa fiecărui coproprietar, având ca scop încetarea dreptului de proprietate comună pe cote-părţi.

© Universitatea de Stat din Moldova, 2016

În urma celor enunţate, vom încerca determinarea efectivă a naturii juridice a dreptului de a cere partaj, nemijlocit făcând uz de caracteristicile specifice încetării dreptului de proprietate comună. Observând că efectul juridic al partajului reprezintă transformarea dintr-un drept abstract, materializat prin cote-părţi, într-un drept exclusiv al fiecărui coproprietar asupra unui bun determinat, autorul D.Lupulescu precizează că prin natura sa juridică, deosebită, a acţiunii în revendicare, acţiunea de partaj urmăreşte să transforme dreptul indiviz al copărtaşilor într-un drept diviz şi exclusiv asupra unor bunuri determinate din masa bunurilor supuse împărţelii [5].

Conform opiniei autorului M.F. Cojan, dreptul de a cere partaj reprezintă un drept potestativ patrimonial, el neavând o valoare economică în sine, dar întrucât se exercită cu privire la o situaţie juridică patrimonială, reflectând deci o valoare economică [6]. În continuare, considerăm absolut necesară şi analiza termenului de *drepturi potestative*, întâlnit în doctrina românească şi sub denumirea de drepturi formatoare, care conferă titularului puterea de a crea, modifica sau stinge o situaţie juridică printr-un act unilateral [7].

De asemenea, prin drepturi potestative (numite şi drepturi secundare) sunt desemnate acele drepturi subiective civile care, ca regulă, nu dau naştere direct unui drept la acţiune, adică acele prerogative constând în puterea de a da naştere prin manifestare unilaterală de voinţă unui efect juridic ce afectează şi interesele altei persoane, precum: dreptul de alegere în cazul unei obligaţii alternative; dreptul de denunţare unilaterală a unui contract, în cazurile admise de lege; dreptul terţilor de bună-credinţă, în cazul simulaţiei, de a opta între actul aparent şi actul real; dreptul de a ratifica o gestiune a intereselor altuia; dreptul de opţiune al utilizatorului, în contractul de leasing, ce constă în posibilitatea de a solicita achiziţionarea bunului, restituirea acestuia sau prelungirea contractului de leasing; dreptul de a revoca o ofertă fără termen etc. [8].

Într-o altă opinie, în categoria aşa-numitelor drepturi secundare sunt incluse acele drepturi subiective civile care nu dau naştere direct unui drept la acţiune, adică „acele prerogative constând în puterea de a da naştere prin act de formaţie unilaterală unui efect juridic ce afectează şi interesele altei persoane, precum dreptul de a alege, în cazul unei obligaţii alternative, dreptul de denunţare unilaterală a unui contract" [9].

În Codul civil român găsim reglementat, în art.1.403, termenul *condiţie pur potestativă*: „Obligaţia contractată sub o condiţie suspensivă ce depinde exclusiv de voinţa debitorului nu produce niciun efect" [10]. Prin urmare, potestativitatea evocă relaţia directă care se stabileşte între o persoană, numită doctrinar „potentior", şi o situaţie juridică care implică interesele altuia, situaţie asupra căreia această persoană („potentior") poate să intervină prin voinţa sa unilaterală [11]. Prin urmare, drepturile potestative sunt catalogate drept o categorie aparte de drepturi subiective, diferite de cele reale, precum şi de drepturile de creanţă, caracterizându-se prin faptul că oferă posibilitatea de a interveni în situaţii juridice existente, fie pentru a le modifica sau stinge, ori pentru a crea noi situaţii juridice, printr-o activitate proprie, unilaterală a persoanei în drept a înainta o astfel de acţiune.

Ajungând la concluzia că dreptul de partaj este un drept potestativ, acesta, exercitându-se în privinţa dreptului de proprietate, capătă caracteristica de drept imprescriptibil, fapt dedus şi din alin.(1) art.357 CC RM care prevede: „Încetarea proprietăţii comune pe cote-părţi prin împărţire poate fi cerută oricând". Prin excepţie, potrivit aceluiaşi alineat al art.357, împărţirea nu poate fi cerută „dacă legea, contractul sau hotărârea judecătorească nu prevede altfel". Potrivit Comentariului Codului civil al RM, „aceasta înseamnă că în lipsa unor prevederi legale, sau în lipsa unei înţelegeri dintre coproprietari, sau în lipsa unei hotărâri judecătoreşti care ar interzice sau amâna împărţirea, aceasta poate fi făcută oricând" [12].

Spre deosebire de reglementările naţionale, Codul civil român în art.669 enunţă că „încetarea coproprietăţii prin partaj poate fi cerută oricând, afară de cazul în care partajul a fost suspendat prin lege, act juridic ori hotărâre judecătorească". De aici deducem că dreptul de a cere partajul proprietăţii comune pe cote-părţi poate avea loc oricând, cu excepţia perioadei prin care acesta a fost suspendat, situaţie similară amânării, concluzionată de autorii Comentariul Codului civil, dar nicidecum interzicerii prin cele trei modalităţi prevăzute de lege.

Prin urmare, având calitatea de drept potestativ, dreptul de a cere partaj nu poate fi supus exercitării abuzive. Prin urmare, conform art.359 CC RM, instanţa de judecată poate dispune amânarea împărţirii dacă aceasta s-ar impune în vederea protecţiei intereselor celorlalţi coproprietari. Instanţa poate dispune împărţirea dacă împrejurările avute în vedere la data pronunţării hotărârii de amânare s-au modificat. Prin cele enunţate anterior, specificăm că această amânare are un caracter temporar şi nu limitează caracterul discreţionar de a solicita partajarea bunurilor comune. De asemenea, Codul civil mai conţine prevederi şi în privinţa partajului

succesoral; astfel, în art.1563 se prevede că „moştenitorii pot conveni, printr-un acord scris, asupra suspendării partajului averii succesorale pe un termen nedeterminat". Observăm că în cazul partajului succesoral termenul de suspendare este nelimitat, spre deosebire de termenul de amânare a partajului în cadrul proprietății comune pe cote-părți, care nu poate fi mai mare de cinci ani.

Spre deosebire de Codul civil al Republicii Moldova, Codul civil al României prevede şi un termen limită pentru amânarea împărțirii, şi anume: un an de zile, cu specificarea că legiuitorul român utilizează termenul de suspendare a pronunțării partajului. Menționăm că expresia „suspendare a pronunțării hotărârii" nu are acelaşi înțeles cu suspendarea soluționării cauzei, existând şi posibilitatea administrării probelor în interiorul termenului de un an de zile. În conformitate cu literatura de specialitate, posibilitatea instanței de a amâna pentru un an împărțeala nu este o sancțiune pentru abuzul de drept, ci o aplicare a principiului echității. Aşadar, indiferent de interesele celorlalți coproprietari, partajul se va efectua [13].

Posibilitatea amânării împărțirii este reglementată şi de legislația altor state. Bunăoară, art.1032 din Codul civil al Quebec-ului dispune că „la cererea coproprietarului, instanța de judecată, pentru a evita o pierdere, poate amâna împărțirea tuturor sau a unor bunuri comune şi să mențină indiviziunea pentru cel mult doi ani. Decizia poate fi revizuită în cazul în care cauzele care justifică menținerea indiviziunii au încetat să mai existe sau în cazul în care indiviziunea a devenit intolerabilă sau cu un risc prea mare pentru coproprietari" [14].

De asemenea, art.717 din Codul civil al Italiei prevede că autoritatea judiciară, la cererea unuia dintre moştenitorii comuni, poate suspenda, pentru o perioadă de timp de cel mult cinci ani, împărțirea moştenirii sau a unor bunuri, în cazul în care executarea sa imediată poate cauza un prejudiciu substanțial [15]. Spre deosebire de reglementările legale enunțate, care se deosebesc prin termenul diferit de amânare a împărțirii, Codul civil al Olandei prevede, la art.3:178, posibilitatea amânării împărțirii o dată sau de câteva ori, de fiecare dată pentru o perioadă de cel mult trei ani. În cazul în care coproprietarii care pot solicita în instanță împărțirea bunurilor comune pot, prin acord, exclude această posibilitate de una sau de mai multe ori, de fiecare dată pentru o perioadă de cel mult cinci ani[16].

La determinarea naturii juridice a dreptului de a cere partaj, şi anume fiind un drept potestativ, menționăm că aceasta se răsfrânge asupra ambelor forme ale partajului, fie el convențional sau judiciar. În cazul partajului convențional, numit şi voluntar, se presupune acordul de voință al tuturor coproprietarilor privind împărțirea bunurilor comune, indiferent că este interpretată ca o ofertă de a contracta sau ca o acceptare a ofertei. În ceea ce priveşte partajul judiciar, acesta presupune situația când cel puțin unul din coproprietari nu cade de acord asupra împărțirii bunului, rezultând posibilitatea oricărui coproprietar de a înainta o acțiune în instanță.

Determinând că una din trăsăturile specifice dreptului potestativ este manifestarea unilaterală de voință, menționăm că şi în cazul partajului judiciar se manifestă voința unilaterală a unuia dintre coproprietari, iar ingerința instanței de judecată se manifestă doar în partea ce ține de modalitatea de partajare. De asemenea, conform prevederilor art.198 alin.(3) CC RM, „act juridic de dispoziție este actul care are ca rezultat ieşirea din patrimoniu a unui drept sau grevarea cu sarcini reale a unui bun". Prin urmare, sub aspectul naturii juridice, determinând apartenența acestuia la categoria drepturilor potestative, rezultă că atât partajul voluntar, cât şi cel judiciar sunt acte juridice de dispoziție.

Concluzii

1. Dreptul de a cere partaj este un drept potestativ, particularizat prin manifestarea unilaterală de voință a fiecărui coproprietar de a solicita încetarea proprietății comune pe cote-părți, fie prin încheierea unei convenții de partaj, fie prin înaintarea unei acțiuni de partaj în instanța de judecată.

2. Drepturile potestative se caracterizează prin aceea că au ca obiect o situație juridică, se exercită prin voința unilaterală a titularului, exercitare care atinge interesele juridice ale altei persoane care nu se poate opune exercitării dreptului potestativ de către titularul său.

3. Drepturile potestative sunt catalogate drept o categorie aparte de drepturi subiective diferite de cele reale, precum şi de drepturile de creanță, caracterizându-se prin faptul că oferă posibilitatea de a interveni în situații juridice existente, fie pentru a le modifica sau stinge ori pentru a crea noi situații juridice, printr-o activitate proprie, unilaterală a persoanei în drept de a înainta o astfel de acțiune.

4. Dreptul de a cere partaj nu poate fi supus exercitării abuzive, iar normele legale privind amânarea au un caracter temporar şi nu limitează caracterul discreționar de a solicita partajarea bunurilor comune.

5. Atunci când suntem în prezenţa partajului judiciar, există manifestarea de voinţa unilaterală a unuia dintre coproprietari, dar presupune şi ingerinţa instanţei de judecată care se manifestă doar în partea ce ţine de modalitatea de partajare.

6. Sub aspectul naturii juridice, atât partajul voluntar, cât şi cel judiciar sunt acte juridice de dispoziţie.

Referinţe:

1. Codul civil al Republicii Moldova. Adoptat de Parlamentul Republicii Moldova prin Legea nr.1107-XV din 06.06.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr.82-86/661.
2. URS, I.R., ISPAS, P. *Drept civil. Drepturile reale principale*. Bucureşti: Hamangiu, 2013, p.197-198.
3. CHELARU, E. *Drept civil. Drepturile reale principale*. Bucureşti: C.H. Beck, 2006, p.199.
4. BAIEŞ, S. şi al. *Drept civil. Drepturile reale. Teoria generală a obligaţiilo*r. Ediţia a II-a. Vol.II. Chişinău: Î.S.F.E.P. „Tipografia Centrală", 2005. 165 p.
5. LUPULESCU, D. Proprietatea comună. Bucureşti: Universul Juridic, 2013, p.147.
6. COJAN, M.F. *Proprietatea comună pe cote-părţi în doctrină şi jurisprudenţă*. Bucureşti: Universul Juridic, 2013, p.165.
7. UNGUREANU, O. *Drept civil. Introducere*. Ed. a VIII-a. Bucureşti: C.H. Beck, 2007, p.99.
8. http://legeaz.net/dictionar-juridic/drepturile-potestative-secundare (Accesat: 28.02.2016)
9. ELIESCU, M. Unele probleme privitoare la prescripţia extinctivă, în cadrul unei viitoare reglementări legale. S.C.J. nr.1/1956, nr.1, p.258; Boroi, G. *Drept civil*, 2001, p.271; Nicolae, M. *Prescripţia extinctiva*, 2004, p.446-452.
10. Cod civil al României adoptat prin Legea nr.287/2009. În: *Monitorul Oficial*, 2009, nr.511.
11. http://legeaz.net/dictionar-juridic/drepturile-potestative-secundare (Accesat: 28.02.2016).
12. *Comentariul Codului civil al Republicii Moldova. Vol.I.* Chişinău: ARC, 2005.
13. COJAN, M.F. *Proprietatea comună pe cote-părţi în doctrină şi jurisprudenţă*, p.166.
14. Civil Code of Québec, http://www.canlii.org/en/qc/laws/stat/cqlr-c-c-1991/98083/cqlr-c-c-1991.html (Accesat: 03.03.2016).
15. Cod civil al Italiei, http://www.jus.unitn.it/cardozo/obiter_dictum/codciv/Lib2.htm (Accesat: 28.02.2016).
16. Cod civil al Olandei, http://www.dutchcivillaw.com/civilcodebook033.htm (Accesat: 28.02.2016).

Prezentat la 21.03.2016

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2016, nr.3(93)
Seria "Ştiinţe sociale" *ISSN 1814-3199,* *ISSN online 2345-1017,* *p.138-145*

CONTRACTUL DE VÂNZARE–CUMPĂRARE LA LICITAŢIE, ANALIZA JURIDICĂ A LEGISLAŢIEI NAŢIONALE ŞI INTERNAŢONALE ŞI ACCEPŢIUNILE JURIDICE ALE ACESTUIA

Petru VÎRLAN, Natalia CHIBAC

Universitatea de Stat din Moldova

Astăzi vânzarea la licitaţie este foarte des întâlnită în tot mai multe domenii, mai ales în mediul afacerilor, care este unul dinamic, necesită o permanentă dezvoltare şi efectuarea de tranzacţii cât mai eficiente şi în condiţii cât mai avantajoase. Acest tip de vânzare are o istorie de dezvoltare destul de lungă, pe parcursul căreia respectiva instituţie a evoluat tot mai mult, astăzi având numeroase modalităţi şi reguli în acest sens.

Cuvinte-cheie: *licitaţie, adjudecător, licitator, ofertă, ofertanţi, casă de licitaţii, pasul licitaţiei, ofertă de preţ, preţ de adjudecare.*

CONTRACT AUCTION SALE, NATIONAL AND INTERNATONAL LEGAL ANALYSIS AND ITS LEGAL ACCEPTANCE

Today we see that auctioning is very common in more and more fields, especially in the business environment is very dynamic and requires a permanent development and trazacţii making the most efficient and more profitable conditions. This stock has a fairly long history of development and along during which this institution has evolved today increasingly having numerous ways and rules in this regard.

Keywords: *auction, the winning bidder, the auctioneer, bid, bidders, the auction house, up the auction, the bid price of adjudication.*

Vânzările la licitaţie au existat încă din antichitate, în Grecia antică şi în Imperiul Roman fiind un mod primitiv de vânzare a prăzii şi a prizonierilor de război. În dreptul roman, vânzările la licitaţie puteau fi organizate atât de stat, cât şi de particulari, fie că erau voluntare sau silite.

Astăzi, în statele cu o economie avansată, cum sunt SUA, Maria Britanie, Japonia, Germania, Franţa, vânzarea la licitaţie este aplicată practic în toate domeniile şi ajută la valorificarea mărfurilor în condiţii avantajoase pentru ambele părţi. Aceste state au o legislaţie foarte permisivă în ceea ce priveşte licitaţia, acordând agenţilor economici posibilitatea de a se dezvolta cu uşurinţă. Zilnic în aceste state sunt vândute active de ordinul sutelor de miliarde de euro, în temeiul cărora se creează un climat sănătos şi propice pentru economie. În legislaţia Republicii Moldova este dată definiţia următoarelor noţiuni legate de vânzarea la licitaţie: licitaţie deschisă, licitaţie limitată. Aceste noţiuni le regăsim în Legea privind achiziţiile publice [1], care defineşte aceste două moduri de efectuare a licitaţiei în scopul achiziţiilor publice:

licitaţie deschisă – procedură publică în cadrul căreia orice operator economic interesat poate prezenta o ofertă;

licitaţie limitată – procedură publică în cadrul căreia orice operator economic poate solicita să participe şi în cadrul căreia numai operatorii economici preselectaţi de autoritatea contractantă îşi pot prezenta ofertele.

Din cele prezentate *supra* putem formula următoarea definiţie: *vânzarea la licitaţie reprezintă modalitatea de vânzare a unui bun, drept, serviciu sau a unui complex patrimonial prin chemarea la ofertă în mod public a cumpărătorilor, acesta fiind vândut acelui cumpărător care oferă cel mai ridicat preţ şi cele mai avantajoase condiţii.*

În continuare vom face o incursiune în istoricul acestui tip de contracte. Cuvântul „licitaţie" derivă din latinescul *augeō*, ceea ce înseamnă „a mări" [2]. Pentru cea mai mare parte a istoriei, licitaţiile au fost o modalitate relativ mai puţin frecventă pentru a negocia schimbul de bunuri şi mărfuri. În practică, atât tocmeala, cât şi vânzarea de bun-preţ au fost semnificativ mai frecvente. Într-adevăr, înainte de secolul XVII câteva licitaţii care au avut loc au fost sporadice [3].

Cu toate acestea, licitaţiile au o istorie lungă, acestea fiind înregistrate încă din 500 î.Hr. Potrivit lui Herodot, în Babilon licitaţii de femei pentru căsătorie au avut loc anual [4].

În perioada Imperiului Roman, în urma victoriei militare, soldaţii romani aruncau suliţa în pământ în jurul căruia prada de război a fost lăsată, aceasta urmând a fi scoasă la licitaţie. Mai târziu, sclavii de multe ori

© Universitatea de Stat din Moldova, 2016

capturaţi ca „pradă de război", erau scoşi la licitaţie în forumul sub semnul suliţei, iar veniturile din vânzarea de sclavi mergeau în susţinerea războaielor [5].

Romanii au folosit, de asemenea, licitaţiile pentru lichidarea activelor debitorilor a căror proprietate a fost confiscată. De exemplu, Marcus Aurelius a vândut mobilier de uz casnic pentru a-şi achita datoriile [6]. Una dintre cele mai importante licitaţii istorice a avut loc în anul 193 d.Hr., când întregul Imperiu Roman a fost pus pe blocul de licitaţie de către garda pretoriană. La 23 martie, pretorianul Guard l-a ucis pe primul împărat Pertinax, după care a oferit Imperiul celui mai bun ofertant. Didius Iulianus a supralicitat toată lumea pentru preţul de 6.250 de drahme, un act care a iniţiat un război civil scurt. Cu două luni mai târziu, când Septimius Severus a cucerit Roma, Didius a fost decapitat.

De la sfârşitul Imperiului Roman până la licitaţiile secolului al XIX-lea licitaţia şi-a pierdut notorietatea în Europa.

În unele părţi ale Angliei în secolele XVII şi XVIII licitaţia la lumânare a început să fie folosită pentru vânzarea de bunuri şi arendelor [7]. În cadrul licitaţiei la lumânare, sfârşitul licitaţiei era semnalat de arderea unei lumânări, menite să asigure că nimeni nu putea şti exact când licitaţia se va termina. Practica a devenit rapid populară şi în 1660 Samuel Pepys în jurnalul lui a înregistrat două situaţii când au fost vândute nave de război „Admiral". Pepys descrie un ofertant, care a observat că chiar înainte de arderea lumânării cu fitil, care avea nişte indicatori în formă de minirachete de semnalizare ce luminau mai intens la anumite perioade predeterminate, ofertantul, văzând acest lucru, striga ultima ofertă şi adjudeca bunul [8]. La începutul secolului XVII ziarul Londonez „The London Monitor of" a început raportarea cu privire la licitarea operelor de artă în cafenele şi taverne din Londra.

Prima şi cea mai cunoscută clădire de licitaţii din lume a fost Casa de licitaţii Stockholm, Suedia (Stockholm Auktionsverk), fondată de baronul Claes Rålamb în 1674. Sotheby, în prezent cea mai mare a doua casă de licitaţii din lume, a fost fondată în Londra la 11 martie 1744, atunci când Samuel Baker a prezentat câteva sute de cărţi din biblioteca unui cunoscut colecţionar. Christie, acum cea mai mare Casă de licitaţii din lume [9], a fost fondată de James Christie în 1766 în Londra şi a publicat primul catalog de licitaţie în 1766, cu toate că s-au găsit anunţuri în ziare de vânzări Christie datând din 1759 [10].

În timpul războiul civil american bunurile confiscate de armată au fost vândute la licitaţie de către coloneii de divizii. Astfel, unele licitaţii de astăzi din SUA poarta titlul neoficial de „colonel".

Dezvoltarea internetului a condus la o creştere semnificativă a vânzării la licitaţie. Astfel, vânzătorii pot solicita prin Internet oferte de la o gamă largă de cumpărători, iar cumpărătorii pot alege dintr-o gamă mult mai largă de produse decât a fost practic anterior [11].

În anul 2015, Asociaţia Naţională Auctioneers din SUA a raportat că venitul brut al industriei de licitaţie pentru acel an a fost de aproximativ 398,4 miliarde $, sectoarele cu cea mai rapidă creştere fiind agricultura, utilajele, echipamentele şi licitaţiile imobiliare rezidenţiale.

Vânzarea la licitaţie este un mod de vânzare des întrebuinţat, care cunoaşte o dezvoltare vertiginoasă de-a lungul istoriei. Motiv din care avem şi o multitudine de modalităţi de organizare a licitaţilor cu diferite formalităţi specifice, dar şi clasificări ale acestora, pe care în continuare le vom prezenta:

a) Ţinând cont de regimul juridic:
- publice (deschise) care, la rândul lor, pot fi judecătoreşti sau benevole, voluntare, la care poate lua parte orice firmă, organizaţie, comerciant;
- închise (limitate), la care pot participa numai anumite firme fie pe bază fie invitaţie, fie pe baza îndeplinirii unor cerinţe stricte de participare.

b) După frecvenţa organizării:
- periodice, care se organizează, se desfăşoară la anumite perioade;
- ocazionale (se organizează ad-hoc).

c) După natura obiectului tranzacţiei, licitaţiile sunt [12]:
- pentru produsele de bază (materii prime, semifabricate);
- pentru produsele finite;
- pentru anumite lucrări şi obiective economice complexe;
- pentru servicii.

Acest tip de clasificare îl regăsim în doctrina română, autorii ajungând la aceste clasificări în dependenţă de specificul legislaţiei. Astfel, în Codul civil al României nu găsim această varietate a contractului de

vânzare-cumpărare, în domeniu în România existând o serie de Ordonanţe de Guvern, precum şi Legea română de drept internaţional privat, care în art.90 prevede aceste forme de vânzare-cumpărare.

Alte moduri de organizare a licitaţiilor le regăsim în legislaţia altor state sau în cutuma acestora, cum ar fi:

- ✓ licitaţia engleză, cunoscută de asemenea ca licitaţie cu preţ crescător deschis. Acest tip de licitaţie este astăzi, probabil, cea mai comună formă de licitaţie în uz;
- ✓ licitaţia olandeză, de asemenea cunoscută ca o licitaţie cu preţ descrescător deschis [13]. În cadrul licitaţiei tradiţionale olandeze, adjudecătorul începe cu un preţ ridicat cerut pentru unele cantităţi de elemente, iar preţul este redus până când un participant este dispus să accepte preţul licitatorului;
- ✓ licitaţia primul preţ sau licitaţia pe orb [14], de asemenea cunoscută ca o licitaţie cu ofertă unică. În acest tip de licitaţie toţi ofertanţii prezintă simultan oferte sigilate, astfel încât niciun ofertant nu cunoaşte oferta celorlalţi participanţi;
- ✓ licitaţia Vickrey, de asemenea cunoscută ca o licitaţie a două preţuri unice [15]. Acest lucru este identic cu licitaţia primul preţ, cu excepţia faptului că ofertantul câştigător plăteşte a doua cea mai mare ofertă, mai degrabă ultima ofertă până la el;
- ✓ licitaţia pachet vinde, în acelaşi timp, mai mult de un articol identic.

SUA este o ţară cu o economie avansată, considerent din care vânzarea la licitaţie are o mare aplicabilitate. Practic, orice bun poate fi vândut la licitaţie. Astfel, vânzarea la licitaţie poate fi efectuată în diferite modalităţi:

- Licitaţia All-pay – licitaţie în care toţi ofertanţii trebuie să plătească ofertele lor, indiferent dacă vor câştiga. Cel mai mare ofertant câştigă elementul.
- Licitaţia la lumânare – un tip de licitaţie, utilizată în Anglia, pentru a vinde nave, în care cea mai mare ofertă este pusă pe masă şi va dura până la arderea unei lumânări.
- Licitaţia cu taxă, cunoscută şi ca şi Licitaţie penny – fiecare participant trebuie să plătească un preţ fix pentru a plasa fiecare ofertă (de obicei, un penny (de unde şi numele) mai mare decât suma licitată actuală). La expirarea timpului de licitaţie, cel mai mare ofertant câştigă şi trebuie să plătească un preţ final de ofertă [16].
- Licitaţia buyout – o licitaţie cu un preţ suplimentar (preţul „buyout"), pe care orice ofertant îl poate accepta, în orice moment în timpul licitaţiei, după care imediat încheie licitaţia şi îşi adjudecă bunul [17].
- Licitaţia combinată – vânzarea simultană a mai mult de un articol, în care ofertanţii pot plasa oferte pe baza a „totul sau nimic", la „pachet", mai degrabă decât doar elemente individuale.
- Licitaţia japoneză – o variaţie a licitaţiei engleze. În cazul în care licitaţia începe, noi ofertanţi se pot alătura şi fiecare ofertant trebuie să continue să liciteze fiecare rundă sau abandon. Ea are similitudini cu miza în Poker [18].
- Licitaţia Mystery – este cazul în care ofertanţii licită pentru cutii sau plicuri ce conţin elemente nespecificate sau subestimate, de obicei mizând că produsele vor fi valoroase [19].
- Licitaţia absolută – licitaţie în care elementele de vânzare vor fi vândute, indiferent de preţ. Din punctul de vedere al vânzătorului, este bine să plaseze un preţ de rezervă, pentru că îl va asigura de subestimarea bunului.
- Licitaţia rezervă – este cazul în care elementele de vânzare nu pot fi vândute, oferta finală nefiind suficient de mare pentru a satisface vânzătorul. Vânzătorul îşi rezervă dreptul de a accepta sau respinge cea mai mare ofertă.
- Licitaţia inversă – un tip de licitaţie în care rolurile de cumpărător şi vânzător sunt inversate, cu obiectivul principal de a conduce preţurile de achiziţie în jos [20]. În timp ce licitaţiile obişnuite oferă furnizorilor posibilitatea de a găsi cel mai bun preţ în rândul cumpărătorilor interesaţi, licitaţia inversă dă cumpărătorilor şansa de a găsi furnizor la preţuri mai mici. În timpul unei licitaţii inverse, furnizorii pot depune mai multe oferte, de obicei, ca răspuns la ofertele furnizorilor concurenţi. Prin dezvăluirea ofertelor concurente în timp real la orice furnizor participant, inversa licitaţiei promovează „transparenţa informaţiilor".
- Licitaţia Senior – o variaţie a licitaţiei toate-pay, şi are o persoană care pierde definitiv în plus faţă de câştigător. Primii doi ofertanţi trebuie să plătească ofertele finale complete, câştigând în final cel care a plătit cea mai mare ofertă, iar celălalt pierde oferta [21].
- Licitaţia Silent – o variantă a licitaţiei engleze, în care ofertele sunt scrise pe o foaie de hârtie. La sfârşitul predeterminat al licitaţiei cel mai mare ofertant listat câştigă [22].

- Licitaţia Top-up – o variaţie a licitaţiei toate-pay. Ofertanţii trebuie să plătească diferenţa dintre oferta lor şi cea mai mică următoare ofertă. Ofertantul câştigător plăteşte suma licitată, fără de top-up.
- Licitaţia walrasian – o licitaţie în care adjudecătorul are oferte de la ambii cumpărători şi vânzători într-o piaţă de bunuri multiple. Licitatorul progresiv fie ridică sau scade preţul propus în funcţie de ofertele atât ale cumpărătorilor, cât şi ale vânzătorilor; licitaţia se încheie când cererea şi oferta este în echilibru exact [23].

Vânzarea la licitaţie este formată din 5 elemente de bază:

1) obiectul;
2) preţul;
3) vânzătorul;
4) ofertanţii;
5) adjudecătorul.

Aceste elemente sunt indispensabile pentru a exista vânzarea la licitaţie, acestora aplicându-li-se regulile generale cu privire la contractul de vânzare-cumpărare. De asemenea, ţinem să menţionăm că caracterele juridice ale contractului de vânzare la licitaţie sunt aceleaşi ca şi la contactul de vânzare-cumpărare clasic, cu unele particularităţi: caracter consensual, sinalagmatic, este un contract cu titlu oneros, caracter comutativ, este translativ de proprietate.

Reglementările din Republica Moldova în acest domeniu

În lucrarea de faţă am întreprins o abordare complexă a conceptului „Metode de conducere şi perfecţionarea lor". Reglementând secţiunea a 8-a „*Vânzarea la licitaţie*" din Codul civil al RM, legiuitorul moldav s-a inspirat numai din modelul canadian, traducând, cu unele adaptări şi omisiuni, secţiunea a IV-a. Codul civil rus analizează această materie în Capitolul 28 „*Încheierea contractului*" (Глава 28. Заключение договора) şi nu în cadrul contractului de vânzare-cumpărare. Vechiul cod civil al Republicii Moldova avea şi el o concepţie diferită asupra vânzărilor la licitaţie, chiar dacă le trata în cadrul vânzării-cumpărării (Articolul 253. *Limitarea răspunderii în cazul când lucrul se vinde la licitaţie publică*: „Regulile cu privire la răspunderea vânzătorului în cazul unei hotărâri de evicţiune a cumpărătorului şi pentru viciile bunurilor vândute nu se extind asupra cazurilor de vânzare silită a bunurilor la licitaţie publică").

Conform primului alineat, „vânzarea la licitaţie poate fi benevolă şi silită". Diferenţa dintre vânzarea la licitaţie voluntară sau benevolă şi cea silită este conturată de regimul juridic diferit. Pe de o parte, principiul libertăţii contractuale în cazul vânzării la licitaţie voluntare, pe de altă parte – normele imperative de procedură civilă care reglementează executarea silită prin vânzarea la licitaţie.

Alineatul al doilea are un conţinut diferit de textul original şi de textul din proiectul Codului civil al RM: „Vânzarea silită este supusă regulilor stipulate de Codul de procedură civilă şi, în măsura în care nu sunt incompatibile, de către normele acestui paragraf". Această diferenţă este importantă, întrucât din textele menţionate rezultă cu claritate că dispoziţiile din Codul civil referitoare la vânzarea la licitaţie se referă, cu precădere, la vânzările **benevole**, vânzările silite la licitaţie urmând a fi reglementate de către norme procedurale, detaliate, uzual, în Codul de procedură civilă [24]. Prin urmare, dispoziţiile din Codul civil urmează să fie aplicate numai cu titlu subsidiar şi numai în măsura în care nu sunt incompatibile cu reglementările procedurale.

Dacă răsfoim un pic Codul de procedură civilă, devine lesne de înţeles de ce legiuitorul moldav s-a abătut de la model, cu toate că iniţial îl preluase întocmai în textul proiectului de Cod civil. Codul de procedură civilă al Republicii Moldova nu conţine reglementări cu privire la vânzarea la licitaţie şi nu este nicio lege specială care să reglementeze această materie la nivel de principiu. Din această cauză, norma de trimitere la Codul de procedură civilă a fost suprimată, fiind fără adresă. Aceste aspecte, aparent nesemnificative, vor crea o multitudine de probleme în practică, întrucât regimul juridic al vânzărilor la licitaţie benevole nu poate fi identic cu regimul juridic al vânzărilor silite la licitaţie, chiar dacă actualele dispoziţii ale Codului civil insinuează acest lucru.

Conform art.810 CC RM [25], vânzătorul poate stabili preţul sau alte condiţii de vânzare. Această stipulaţie nu este opozabilă adjudecatarului dacă nu a fost comunicată persoanelor prezente până la primirea ofertelor. Chiar dacă este o modalitate specifică a contractului de vânzare-cumpărare, vânzarea la licitaţie rămâne, totuşi, o vânzare. Aşadar, este firesc ca vânzătorul să poată stabili preţul şi alte condiţii ale vânzării. Totuşi, datorită specificului acestui tip de vânzare – ea se efectuează prin intermediul unui licitator (adjudecător) – vânzătorul nu comunică direct cu potenţialii cumpărătorii (licitanţii). Prin urmare, dacă licitatorul nu comunică

licitanţilor condiţiile impuse de către vânzătorul bunului până la prezentarea ofertelor, aceste condiţii nu le vor fi opozabile, urmând a fi desemnat adjudecatar al bunului persoana care a oferit cel mai mult, chiar dacă oferta este inferioară condiţiilor prestabilite de către vânzător. În aceste cazuri se va pune problema răspunderii licitatorului faţă de vânzător, fără a se putea discuta soarta vânzării la licitaţie. Ceea ce am discutat mai sus este valabil, însă, numai pentru vânzarea benevolă la licitaţie. Această dispoziţie nu-şi are rostul şi nici nu va putea fi aplicată în cazul vânzărilor silite la licitaţie. Pentru a zădărnici orice şansă de vânzare la licitaţie ca urmare a executării silite, vânzătorul (care în procedura executării silite este nu altcineva decât debitorul rău-platnic) nu va trebui să facă nimic altceva decât să stabilească un preţ sau nişte condiţii care să descurajeze din start orice posibil cumpărător şi să aibă grijă ca aceste condiţii să devină opozabile licitanţilor.

Codul civil indică în art.813 momentul vânzării, presupunându-se că vânzarea la licitaţie este încheiată prin adjudecarea bunului de către adjudecător ultimului ofertant. Înscrierea în registrul adjudecătorului a numelui sau a denumirii adjudecatarului şi a ofertei acestuia face proba vânzării, dar dacă lipseşte o asemenea înscriere, este admisă proba cu martori.

Considerăm că şi titlul acestui articol nu reflectă cu exactitate conţinutul său. Ceea ce se discută aici nu este momentul, cronologic vorbind, al încheierii contractului de vânzare-cumpărare, ci modalitatea de încheiere a acestui contract, adică – desemnarea adjudecătorului (cumpărătorului), elementul lipsă. Cel care determină adjudecatarul este, după cum e şi firesc, licitatorul sau adjudecătorul [26]. În cazul în care desemnarea adjudecatarului nu s-a făcut în conformitate cu aceste dispoziţii (preţul cel mai bun sau condiţiile cele mai bune), vânzătorul suferă un prejudiciu, acesta urmând a fi recuperat în urma angajării răspunderii contractuale a licitatorului (în cazul vânzărilor la licitaţie benevole) sau ca urmare a exercitării căilor legale de atac (opoziţii, contestaţii la executare, nulitate etc.) în cazul vânzărilor silite la licitaţie.

Ultima teză a acestui articol se referă la probaţiunea vânzării încheiate prin intermediul licitaţiei. Proba încheierii contractului o constituie, în mod normal, înscrierea efectuată de către adjudecător în registrul său a identităţii adjudecatarului (nume, dacă este persoană fizică; denumire, dacă este persoană juridică) şi a ofertei acestuia din urmă. Totuşi, legiuitorul prevede că în eventualitatea absenţei unor astfel de menţiuni (indiferent de motiv – adjudecătorul nu are registru, registrul nu este ţinut regulat, registrul a fost pierdut etc.) va fi admisă proba cu martori. Remarcăm că acest text constituie o derogare de la dispoziţiile de drept comun în materie de probaţiune a actelor juridice, conform cărora actele al căror obiect depăşeşte valoarea de 1000 lei pot fi probate numai prin înscrisuri (art.210 CC RM „Forma scrisă a actului juridic"). În cazul vânzărilor la licitaţie, actul juridic va putea fi probat cu martori indiferent de valoarea obiectului vânzării. Raţiunea care a stat la baza acestei derogări de la regulă se regăseşte, după părerea noastră, în aceea că aceste acte se încheie în public (licitaţii publice), fiind mai simplu, mai uşor şi mai sigur în stabilirea sau verificarea adevărului decât în cazul actelor obişnuite.

Articolul 814 CC RM prevede condiţii speciale de încheiere a contractului de vânzare-cumpărare când obiectul vânzării la licitaţie este un bun imobil, şi anume: vânzătorul şi adjudecatarul unui imobil trebuie să întocmească contractul de vânzare-cumpărare a imobilului în termen de 10 zile de la cererea celeilalte părţi.

Întrucât este prevăzut în mod expres că vânzătorul şi adjudecatarul trebuie să întocmească contractul de vânzare-cumpărare, rezultă că în cazul bunurilor imobile vânzătorul nu-şi poate păstra identitatea ascunsă, art.811 CC RM fiind aplicabil numai în cazul bunurilor mobile. Această diferenţiere este firească, dacă ne gândim la esenţa şi la modul de funcţionare a sistemului de publicitate imobiliară. De menţionat că şi în cazul anumitor bunuri mobile, care cunosc o evidenţiere în anumite sisteme de publicitate mobiliară, menţinerea secretului asupra identităţii vânzătorului ar fi mai puţin posibilă. Oricare dintre părţile interesate, vânzătorul sau cumpărătorul (adjudecatarul), vor putea solicita întocmirea contractului de vânzare-cumpărare (instrumentum), adică redactarea şi semnarea înscrisului constatator al acestui act juridic – contractul de vânzare-cumpărare imobiliară. Acest lucru trebuie să se realizeze în termen de cel mult 10 zile de la cererea părţii interesate [27]

De asemenea, legiuitorul moldav expune şi câteva drepturi pe care le au părţile la vânzarea la licitaţie, şi anume: dreptul de a nu denunţa identitatea (art.811 CC RM), dreptul adjudecatarului la despăgubiri (art.816 CC RM).

Dreptul de a nu denunţa identitatea

Vânzătorul are dreptul să nu-şi denunţe identitatea la licitaţie. Însă, dacă identitatea lui nu a fost comunicată adjudecatarului, adjudecătorul răspunde personal pentru toate obligaţiile vânzătorului.

Dispoziţia art.811 CC RM permite vânzătorului să rămână necunoscut licitanţilor şi adjudecatarului. Dacă vânzătorul nu-şi divulgă identitatea, adjudecatarul ar putea fi privat de anumite drepturi ce decurg din contractul de vânzare-cumpărare, iar vânzătorul, pe cale de consecinţă, ar putea fi absolvit de o serie de obligaţii ce îi incumbă (răspunderea pentru evicţiune, pentru viciile ascunse etc.). Pentru a echilibra situaţia şi a nu permite acest lucru, legiuitorul prevede că în asemenea cazuri adjudecătorul (licitatorul), adică cel care organizează licitaţia, va răspunde personal pentru toate obligaţiile vânzătorului (asemenea mandatarului în cadrul unui contract de mandat fără reprezentare, comisionarului sau consignatarului). Această dispoziţie este incompatibilă cu vânzările silite la licitaţie.

Dreptul adjudecatarului la despăgubiri [28]

Adjudecatarul al cărui drept de proprietate asupra unui bun dobândit la licitaţie este lezat printr-un sechestru exercitat de un creditor al vânzătorului poate cere de la vânzător preţul plătit, dobânzile aferente şi costurile. El poate, de asemenea, obţine preţul, dobânzile aferente şi costurile de la creditorul vânzătorului căruia i-a fost transmis bunul.

Dispoziţiile acestui articol reglementează situaţia neexecutării unor obligaţii din partea vânzătorului. În concret, acest articol stabileşte răspunderea vânzătorului în cazul evicţiunii adjudecatarului. Şi în acest caz există deosebiri între dreptul comun în materie de evicţiune (art.766 CC RM „Obligaţia vânzătorului în cazul evicţiunii" şi art.767 „Răspunderea vânzătorului în cazul evicţiunii cumpărătorului") şi răspunderea specială pentru evicţiune în cazul vânzării la licitaţie.

O primă deosebire ar fi restrângerea cauzelor evicţiunii la una singură – sechestrul exercitat de un creditor al vânzătorului. Ce se întâmplă în cazul în care cumpărătorul adjudecatar este evins în alt mod sau de către o persoană care nu este creditorul vânzătorului? Fiind în afara ipotezei prevăzute la alin.(1) art.816 CC RM, considerăm că se vor aplica dispoziţiile art.766, 767 din Codul civil, care constituie dreptul comun în materie.

O a doua deosebire ar constitui-o posibilitatea de a se îndrepta cu acţiunea în despăgubiri şi împotriva creditorului vânzătorului căruia i-a fost transmis bunul. Remarcăm, însă, că în acest caz este vizată evicţiunea totală (bunul i-a fost transmis creditorului evingător). Dacă preţul primit de creditorii vânzătorului nu a putut acoperi prejudiciul suferit de adjudecatar şi acest prejudiciu este cauzat de iregularităţile sechestrului sau ale vânzării la licitaţie, creditorul evingător va fi ţinut să repare întregul prejudiciu. Legiuitorul întăreşte încrederea publică în astfel de vânzări (vânzările la licitaţie în urma executărilor silite) şi sancţionează creditorii pentru iregularităţile comise în vederea constituirii garanţiilor.

Pe lângă reglementările vânzării la licitaţie avem o mulţime de reglementări a ceea ce priveşte licitaţiile publice, şi anume: proceduri de vânzare sau procurare a bunurilor de către stat, deoarece acest tip de contracte se află sub regim juridic special şi în acest sens există legi speciale care reglementează licitaţiile publice organizate de către organele statale, autorităţile publice etc.

Astfel, avem o serie de acte normative care reglementează efectuarea licitaţiilor publice. Primul şi cel mai important este Legea cu privire la achiziţiile publice, începând cu art.34. Stabilind iniţierea licitaţiei deschise, această lege reglementează invitaţia de participare la licitaţie.

În invitaţia de participare la licitaţia deschisă se indică:

a) denumirea, sediul autorităţii contractante;
b) bunurile, cantitatea şi locul livrării lor; lucrările, locul efectuării lor; serviciile, locul prestării lor;
c) termenul livrării bunurilor, finalizării lucrărilor, graficul prestării serviciilor;
d) criteriile şi modul de estimare a datelor de calificare ale operatorilor economici;
e) prevederea, ce nu poate fi schimbată ulterior, că operatorii economici participă la procedura de achiziţie indiferent de cetăţenie sau că cercul de participanţi este limitat conform art.15 alin.(1);
f) modul şi locul obţinerii documentelor de licitaţie;
g) taxa pentru documentele de licitaţie, după caz;
h) valuta şi modul de achitare a taxei pentru documentele de licitaţie;
i) limba (limbile) în care se întocmesc documentele de licitaţie;
j) locul şi termenul de prezentare a ofertelor.

De asemenea, în acest sens în baza Legii cu privire la achiziţiile publice a fost creată şi o autoritate specializată în organizarea şi monitorizarea achiziţiilor publice în baza licitaţiilor publice. Agenţia Achiziţii Publice este o autoritate administrativă de specialitate aflată în subordinea Ministerului Finanţelor, constituită în scopul reglementării de stat, efectuării supravegherii, controlului şi coordonării interramurale în domeniul achiziţiilor publice [29]. Agenţia are autonomie funcţională.

În acelaşi sens există şi o serie de hotărâri de guvern care reglementează domeniul dat, printre care: Hotărârea de Guvern cu privire la mijlocele speciale în domeniul achiziţiilor publice; Hotărârea de Guvern cu privire la organizarea licitaţiilor publice de către autorităţile publice.

Propuneri *de lege ferenda*

Vânzarea la licitaţie este foarte importantă în contextul evoluţiei economiei naţionale şi al pătrunderii pe piaţa internă a tot mai multor companii cu capital străin care promovează o concurenţă şi în domeniul preţurilor. Din acest motiv, vânzarea la licitaţie este cel mai eficient mod de vânzare a bunurilor, de obţinere a celui mai bun preţ şi în cele mai avantajoase condiţii.

Legislaţia noastră civilă este incompletă şi pe alocuri incoerentă referitor la vânzarea la licitaţie. În plus, Codul civil reglementează vânzarea silită la licitaţie, ceea ce este caracteristic Codului de procedură civilă, pentru că este o metodă de executate a obligaţiei.

În opinia noastră, ar trebui să existe – fie în Codul civil, fie într-o lege specială în acest sens care să constituie dreptul comun – o reglementare a unor formalităţi ale acestei varietăţi de vânzare. Astfel, considerăm că în legea internă ar trebui să se regăsească următoarele elemente:

a) Noţiunea şi principiile vânzării la licitaţie publică – care ar trebui să scoată în evidenţă elementele definitorii ale acesteia.

b) Domeniul de aplicare a principiului libertăţii contractuale, în deplină concordanţă cu principiul consensualismului, justifică recunoaşterea posibilităţii părţii care iniţiază vânzarea sau a instanţei de judecată care o autorizează să deroge de la regulile de drept comun (inclusiv prin recurgerea la uzanţe); în schimb, atunci când interesul protejat este unul de ordine publică, dispoziţiile legale vor avea caracter imperativ.

c) Definirea unor termeni specifici, precum: preţ de pornire a licitaţiei, preţ de evaluare, preţ de rezervă; garanţia de participare; modalităţi standard de licitare (licitaţie cu strigare sau în plic închis, licitaţie electronică, licitaţie cu sau fără termen de închidere prestabilit, licitaţie cu sau fără calificare, licitaţie ascendentă sau descendentă); pasul licitaţiei; oferta de preţ; preţul de adjudecare etc.

d) Condiţiile vânzării – publicaţia de vânzare va trebui să conţină elemente generale şi specifice de contractare, precum:

- identitatea vânzătorului şi dacă este cazul, identitatea persoanei care îl reprezintă;
- dacă este cazul, indicarea drepturilor şi a privilegiilor care grevează bunurile;
- data, ora şi locul vânzării;
- bunul sau bunurile care se oferă spre vânzare şi descrierea sumară;
- preţul de pornire a licitaţiei, pentru fiecare bun oferit spre vânzare;
- preţul de evaluare a bunurilor;
- actul prin care s-a autorizat sau s-a dispus vânzarea, în cazul în care aceasta este una supravegheată sau impusă;
- facultativ, menţiunea că ofertanţii sunt obligaţi să depună în cazul vânzării la licitaţie, cu cel puţin o zi înainte de licitaţie, o taxă de participare ori o scrisoare de garanţie bancară, reprezentând un procent din preţul de pornire a licitaţiei;
- alte condiţii pe care vânzătorul sau organul care autorizează sau dispune vânzarea le consideră necesare.

e) Măsurile de publicitate – afişarea publicaţiei în anumite locuri, publicarea de anunţuri, termene minime şi maxime raportate la data licitaţiei etc. Cu privire la aceste măsuri este preferabilă o normă expresă de trimitere la actul normativ care în prezent le reglementează în detaliu, în funcţie de natura bunurilor, respectiv la Codul de procedură civilă.

f) Organizarea licitaţiei – atribuţiile conducătorului de licitaţie sau ale comisiei de licitaţie, constând în supravegherea bunei desfăşurări a licitaţiei, primirea ofertelor de preţ, verificarea regularităţii şi a loialităţii acestora, desemnarea adjudecatarului în funcţie de modalitatea de licitare.

g) Întocmirea contractului de vânzare, în funcţie de regulile de drept comun *ad probationem* sau *ad validitatem*. Acesta poate fi denumit „act de adjudecare", „proces-verbal de licitaţie", „contract de vânzare".

h) Reluarea licitaţiei în caz de neexecutare a obligaţiilor – având în vedere necesitatea organizării unei licitaţii într-un interval cât mai scurt, pentru a nu se atenua efectul măsurilor de publicitate anterioare. Bineînţeles, reluarea licitaţiei va avea ca efect suportarea de către adjudecatarul neplătitor a cheltuielilor primei licitaţii, dar şi pe cele ale noii licitaţii, ce vor fi reţinute din garanţia de participare sau vor putea fi obţinute pe calea unei acţiuni civile. În condiţiile dreptului comun, atunci când este cazul, vânzătorul este îndreptăţit

să obţină şi daune-interese, care pot fi prezumate relativ în cazul acestei varietăţi de vânzare la valoarea diferenţei de preţ între prima şi cea de-a doua licitaţie.

O altă propunere *de lege ferenda*: să fie elaborată o Lege specială în domeniu care să reglementeze activitatea caselor de licitaţii şi a licitatorilor autorizaţi. Această lege trebuie să aibă următoarea structură:

- ✓ Dispoziţii generale care să cuprindă noţiunile generale, principiile de aplicare.
- ✓ Să reglementeze modul de formare a caselor de licitaţie şi resursele financiare pe care trebuie să le aibă persoana juridică în cont pentru a putea practica asemenea activitate.
- ✓ Modul de licenţiere a acestei activităţi de către organele competente în dependenţă de specificul activităţii.
- ✓ Modul de obţinere a calităţii de licitator, care trebuie să fie efectuată prin formare specializată, de exemplu în cadrul Uniunii Licitatorilor.
- ✓ Organele de conducere şi control în acest domeniu, cum ar fi Consiliul Naţional pentru Licitaţie, care să coordoneze activitatea tuturor entităţilor ce practică această activitate şi să soluţioneze litigiile apărute în momentul licitaţiilor fie între licitatori sau între aceştia şi terţi.

Referinţe:

1. Legea privind achiziţiile publice, nr.131 din 03.07.2015. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2015, nr.197-205. Data intrării în vigoare: 01.05.2016.
2. KRISHNAV. *Auction Theory.* San Diego, USA. In: *Academic Press*, 2002.
3. SHUBIK, M. *Teoria instituţiilor emitente de monedă*. Volumul 1. Cambridge: Mass, Statele Unite ale Americii, 2004.
4. CĂRPENARU, S.D., STĂNCIULESCU, L., NEMEŞ, V. *Contracte civile şi comerciale*. Bucureşti: Hamangiu, 2009, p.127.
5. SHUBIK, M. *Teoria instituţiilor emitente de monedă*. Volumul 1. Cambridge: Mass, Statele Unite ale Americii, 2004.
6. DOYLE, R., BASKA, S. History of Auctions: From ancient Rome to today's high-tech auctions. In: *Auctioneer*, SUA, 2014.
7. PATTEN, R.W. Tatworth Candle Auction. In: *Folklore*, Marea Britanie, 1970, p.132-135.
8. DOYLE, R., BASKA, S. History of Auctions: From ancient Rome to today's high-tech auctions. In: *Auctioneer*, SUA, 2014.
9. VAROLI, J. Licitaţie suedeză. In: *Bloomberg.com News*, SUA, 2007.
10. STOICA, M. The Business of Ar, „*The Heyday of the Auction"*. In: *The Economist*, 1999, p.67-68.
11. CĂRPENARU, S.D., STĂNCIULESCU, L., NEMEŞ, V. *Contracte civile şi comerciale*. Bucureşti: Hamangiu, 2009, p.174.
12. GRIBINCEA, L. Vânzarea-cumpărarea prin licitaţie. În: *Revista Naţională de Drept.* 2004, nr.10, p.14-18.
13. RISHNA, V. Teoria Licitaţie. În: *Academic Press* (San Diego, SUA), 2002.
14. SHOR, M. Licitaţie în orb. În: *Teoria* (România), 2014.
15. MILGTOM, P. *Teoria licitaţiilor în acţiune*. Cambridge, Marea Britanie, 2004.
16. *QuiBids.com Reviews – Legit or Scam?*. Reviewopedia.com. 2012.
17. GALLIEN, J., GRUPTA, S. Preţurile temporare şi permanente buyout în cadrul licitaţiilor online. În: *Management Science*, SUA, 2007.
18. *https://wayback.archive.org/web/*/http://www.lloyds.com/Lloyds_Market/Capacity/Capacity_auctions/Auction_process.htm*
19. HOROLD, W. *The Toastmaster's Manual*. Kessinger Publishing, 2005.
20. CHOENHERR, T., MABERT, V. Licitaţii online: mituri versus realitate în evoluţie. In: *Business Horizons*, 2007.
21. ISAC, R., MARK, S. Licitaţii silente în domeniul comercial. În: *Ancheta economică*. Oxford, Marea Britanie: Asociaţia Economică Western International, 2005.
22. PETER, C. *Licitaţii Simultane Crescător*. Shoham, 2006.
23. CHIBAC, Ch., BRUMA, S., ROBU, O., CHIBAC, N. *Drept civil. Contracte şi succesiunea*. Chişinău, 2009, p.39.
24. ANTOHI, L., BAIEŞ, S., BĂIEŞU, A. *Comentariul Codului civil al Republicii Moldova*. Ediţia a II-a. Chişinău, 2006.
25. CHIBAC, Ch., BRUMA, S., ROBU, O., CHIBAC, N. *Drept civil. Contracte şi succesiunea.* Chişinău, 2009, p.40.
26. GRIBINCEA, L. Vânzarea-cumpărarea prin licitaţie. În: *Revista Naţională de Drep*t. 2004, nr.10, p.14-18.
27. Ibidem.
28. Legea privind achiziţiile publice, nr.131 din 03.07.2015. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2015, nr.197-205.
29. Codul civil al Republicii Moldova, nr.1107 din 06.06.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr.82-86.

Prezentat la 18.04.2016

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2016, nr.3(93)
Seria "Ştiinţe sociale" *ISSN 1814-3199,* *ISSN online 2345-1017,* *p.146-150*

CAMPANIILE MEDIATICE: ABORDĂRI TEORETICO-CONCEPTUALE

Georgeta STEPANOV, Marina BOTNARIUC

Universitatea de Stat din Moldova

Campaniile mediatice reprezintă instrumente viabile utilizate de presă pentru diseminarea mesajelor cu caracter social. Determinarea modelelor teoretice ale acestui segment al presei contemporane este necesară pentru argumentarea caracterului activ al mass-mediei şi modului de realizare a rolului de promovare a intereselor sociale.
Cuvinte-cheie: *campanie mediatică, societate, consumator media, opinie publică, campanie publicitară.*

MEDIA CAMPAIGNES: THEORETICAL AND CONCEPTUAL APPROACHES
Media campaignes are strong instruments that are used by press to spread social messages. The determination of theoretical models of these actual press segment is necessary to prove the activity of the media and it's role of promovation of social interests.
Keywords: *media campaign, society, media costumers, public opinion, advertising campaign.*

Introducere

Complexitatea realităţii contemporane, manifestată prin fenomene şi procese sociale, politice, economice şi culturale, cu origini din ce în ce mai complicate şi generate de un amalgam de factori care acţionează completându-se şi influenţându-se reciproc, generează o conştientizare relativ nouă a rolului presei în societate. La rândul lor, mijloacele de comunicare în masă tind să-şi modifice comportamentul, luând forma şi utilizând metodele proprii sau dictate de conjunctura, caracterul şi structura societăţilor în care îşi desfăşoară activitatea. Un argument forte în favoarea acestei afirmaţii îl reprezintă campaniile mediatice care au devenit un ultimul timp un element indispensabil al identităţii presei naţionale, o formă de existenţă a ei, generată de schimbările social-politice şi economice din ultimul sfert de secol, care au modificat realitatea socială, inclusiv funcţiile mass-mediei.

Abordări teoretice şi conceptuale ale campaniei mediatice

Conform Dicţionarului Explicativ al Limbii Române, campania este o „acţiune organizată după un anumit plan, în vederea realizării unor sarcini politice, sociale etc., într-o anumită perioadă de timp", iar campania mediatică, în general, şi cea de presă, în special, reprezintă o activitate de „mobilizare a opiniei publice prin articole publicate în presă, în favoarea sau împotriva unei situaţii, unei cauze, unei persoane etc." [1]. În opinia noastră, această definiţie vine să puncteze doar obiectivul general al unei campanii, fără însă a specifica plenar şi multiaspectual esenţa şi instrumentele campaniei ca activitate mediatică. Or, campania mediatică, fie că este în presa tipărită, în cea audiovizuală sau în cea on-line, presupune implicarea şi înţelegerea clară a specificului unei probleme, identificarea obiectivelor părţilor implicate în această problemă, reflectarea mediatică explicită a acesteia, pe înţelesul maselor largi de public, şi obţinerea maximului de beneficii din comunicarea cu publicul-ţintă întru rezolvarea problemei abordate. Constatarea acestor aspecte de principiu ne permite să propunem o definiţie proprie a campaniilor mediatice, mai exactă, explicită şi mai cuprinzătoare. Astfel, campaniile mediatice sunt activităţi ale mass-mediei orientate spre promovarea unor idei, valori, standarde, activităţi, produse, servicii etc. menite să influenţeze opinia publică şi să schimbe atitudinile, reacţiile şi acţiunile sociale în raport cu o problemă, o situaţie, un individ sau un grup social. Ea presupune punerea în circuitul informaţional a unor cicluri de materiale de informare şi de opinie prin intermediul posturilor de radio şi TV, a portalurilor informaţionale sau a publicaţiilor periodice şi este orientată spre a corecta o anumită stare de lucruri din societate, anumite subiecte de mare rezonanţă, importanţă sau dimensiune care sunt abordate mediatic consecvent şi consecutiv timp de mai multe zile, săptămâni, luni, ani.

Campaniile mediatice pot fi clasificate, convenţional, în două mari categorii: campanii publicitare şi campanii sociale. Campania publicitară este un „ansamblu unitar şi coordonat de acţiuni publicitare, programate în timp şi în spaţiu, care se derulează prin diferite canale şi suporturi media şi care au drept scop atingerea obiectivelor firmei" [2]. Ea poate avea un caracter local, naţional sau chiar internaţional; este concepută fie în scopul lansării unui nou produs, fie în scopul creşterii notorietăţii şi îmbunătăţirii imaginii de marcă etc. şi include activităţi de informare, popularizare şi promovare a unei mărci sau a unui produs şi vizează exercitarea unei influenţe puternice asupra consumatorului-ţintă sau a pieţei-ţintă.

© Universitatea de Stat din Moldova, 2016

Campania socială sau educaţională este o „campanie publicitară media, derulată de instituţii guvernamentale, organizaţii profesionale ş.a., care are ca scop influenţarea comportamentului unei comunităţi (spre exemplu, o anumită conduită, întărirea sănătăţii, igiena etc.)" [3]. Campania socială, la fel ca şi cea publicitară, se axează pe un complex unitar şi coordonat de acţiuni mediatice, definit din punctul de vedere al parametrului temporal şi al celui spaţial, care sunt distribuite maselor largi de public prin intermediul unor canale media. Ea, de asemenea, poate fi atât locală, cât şi naţională, precum şi internaţională. De menţionat că instrumentele pe care le utilizează aceste două tipuri de campanii (materiale jurnalistice sau publicitare), precum şi finalităţile spre care ele tind (efectele directe şi puternice) sunt, într-o măsura mai mare sau mai mică, similare. Ceea ce le deosebeşte însă substanţial sunt subiectele de reflectare/reflecţie şi scopurile pe care aceste două tipuri de campanii şi le propun să le realizeze. Astfel, dacă campaniile publicitare informează şi promovează valori şi servicii materiale, subiectele prioritare de reflecţie ale campaniilor sociale sunt valorile şi serviciile sociale. Totodată, dacă campaniile publicitare promovează un produs sau un serviciu comercial, care, într-un final, ar aduce beneficii materiale comanditarului (unei persoane fizice sau juridice), campaniile sociale îşi propun să influenţeze atitudinile şi acţiunile indivizilor sociali în raport cu alţi indivizi, grupuri, categorii sociale în scopul formării abilităţilor de implicare în rezolvarea unor probleme şi de ajutor reciproc. Campaniile sociale îşi propun să educe publicul, să-l trateze de indiferenţă, să-i modeleze conştiinţa şi sa-i orienteze comportamentul, iar în acest scop ele promovează valori şi virtuţi morale şi sociale – elemente care asigură, în particular, dezvoltarea durabilă a individului, în particular, şi a societăţii, în general.

Subiectul cercetării studiului de faţă se referă la campaniile mediatice sociale – cele care îşi propun să promoveze valorile sociale şi să dezvolte cât mai eficient simţul de responsabilitate socială şi de participare civică din partea cetăţenilor, instituţiilor sociale, mediilor publice şi private etc. Or, orice campanie socială constituie subiectul unei acţiuni de sensibilizare, cu scop de atenţionare, influenţare, invitare, educare, atragere a atenţiei, ajutorare cu privire la o anumită problemă stringentă, prezentă în societatea noastră.

În contextul identificării rolului campaniilor mediatice trebuie să fie menţionată, considerăm noi, funcţia de legătură a presei, pe larg abordată de M.Coman [4, p.91-92]. Autorul accentuează ideea că odată cu consumul aceluiaşi volum de informaţii milioane de oameni sunt legaţi prin fire nevăzute între ei, sunt supuşi aceleiaşi categorii de cunoştinţe, exemplificând manifestarea acestei funcţii printr-un apel lansat de mass-media ce declanşează un val de solidaritate, ce depăşeşte limitele naţionale, deosebirile politice, religioase şi culturale. Din această funcţie rezultă potenţa presei de a unifica categorii distincte ale publicului prin oferirea acelui minim de informaţii şi în acel limbaj, ce poate fi perceput de toate categoriile de populaţie.

Jay Rosen, profesor la Universitatea din New York şi unul dintre părinţii conceptului de jurnalism civic, menţionează: „Jurnalismul de calitate cere mai mult decât reporteri calificaţi. În consecinţă, fără cetăţeni angajaţi şi devotaţi, chiar şi revistele cu caracter civic dezvoltat nu pot să-şi facă meseria" [5]. Acesta măsoară valoarea informaţiei oferite prin presă în baza criteriilor bine delimitate şi propune formula: Importanţa informaţiei este dictată de posibilităţile de acţiune pe care le creează ea.

Viaţa publică, sinonimă cu mecanismul care transformă teoria democraţiei în practică, cere o informare complexă şi un loc unde aceasta se discută şi generează acţiune. Despre efectele jurnalismului civic în SUA putem vorbi în baza datelor furnizate de asociaţii specializate. Demersul ziarelor se răspândeşte lent, ajungând până la punctul în care cel puţin o cincime din cotidienele americane au practicat, cu un efect vizibil în societate (preluarea articolelor de alte organizaţii, reacţii pozitive din partea publicului, crearea ONG-urilor şi a mişcărilor cetăţenilor ca urmare a publicării articolelor, influenţe directe asupra unei schimbări politice etc.), acest model de comportament propriu jurnalismului între 1994 şi 2001, conform unui studiu publicat de Pew Center for Civic Journalism [6], o fundaţie specializată în sensibilizarea presei mondiale asupra conceptului de jurnalism civic.

O abordare din dublă perspectivă a activităţii presei pe planul social şi tendinţa de dezvoltare a conceptului de campanie de presă este proprie şi cercetătorilor autohtoni. Prima direcţie cercetată de M.Lescu [7, p.21-30] este cea istorică, dimensiune ce trebuie să fie luată în considerare în plan cronologic pentru influenţa indiscutabilă asupra evoluţiei mijloacelor de informare în masă. Procesul de democratizare care a demarat odată cu declararea independenţei Republicii Moldova a presupus şi creşterea responsabilităţii presei care s-a eliberat de cătuşele vechiului sistem. Din acest considerent rezultă cea de-a doua perspectivă prin care poate fi abordat rolul mass-mediilor. Acesta poate fi caracterizat prin calificativul „activ". Presa nu mai este un mijloc

latent prin care informaţia este distribuită în conformitate cu planurile redacţionale stabilite şi aprobate de cercurile puterii, ci un instrument care deţine pârghii de influenţă asupra sistemului puterii. Cercetătorul propune o clasificare a metodelor prin care presa contribuie la modificarea proceselor sociale şi politice [7, p.27]:

- participarea nemijlocită la ciclul operaţiilor administrării publice;
- asigurarea ideologico-spirituală a activităţii organelor de guvernare;
- influenţa asupra stilului şi metodelor de dirijare.

Din cele expuse rezultă caracterul activ al presei, factor ce poate fi corelat cu desfăşurarea campaniilor de presă. Or, funcţia acestora este de a genera reacţii din partea publicului, capabil să influenţeze organele puterii, de a provoca reacţii din partea factorilor de decizie, de a mobiliza masele pentru soluţionarea unor probleme pe termen scurt sau lung etc. Presa poate fi considerată o voce alternativă care nu doar formulează agenda publică, dar şi stimulează participarea cetăţenilor la viaţa comunităţii din care fac parte aceştia. Cele trei metode de acţiune pot fi pe larg utilizate în condiţiile unei independenţe totale: financiare, ideologice, editoriale a mass-mediilor, singura modalitate de cenzură acceptabilă fiind prevederile Codului deontologic şi ale codurilor de conduită, stabilite la nivel intern de fiecare instituţie de presă.

În termeni de campanie socială, conceptul este abordat şi de G.Stepanov, în relaţie directă cu jurnalismul social [8, p.98]. Cercetătoarea prezintă noţiunea ca un „element al jurnalismului social… care reprezintă, în general, încercări de a preveni sau de a educa publicul larg în privinţa unor probleme care îi vizează în mod direct existenţa, scopul fiind de a influenţa, sensibiliza opinia publică asupra problemelor care există în societate, promovând astfel valori sociale, precum: receptivitatea, ajutorul, solidaritatea socială etc." Sunt precizate şi modalităţile prin care acţionează mijloacele de informare în masă pentru a favoriza schimbările. Acestea sunt selectate în funcţie de tipurile de probleme ce sunt tratate. Conform autorului, campaniile de presă al căror scop este „lupta cu nedreptăţile sociale şi cu realităţile oribile pe care le trăiesc anumiţi indivizi sociali în fiecare zi", utilizează strategii de sensibilizare ce ţintesc nivelul sentimental şi provoacă reacţii afective care se manifestă prin solidaritate şi dorinţa de a ajuta. Alte campanii (de regulă, cele de prevenire: a bolilor, a acţiunilor deviante etc.) pot viza latura raţională, ziarele apelând la prezentarea realităţii sumbre, a datelor statistice îngrijorătoare.

Urmând firul ideii expuse anterior, noţiunea de campanie de presă este pe larg abordată de cercetătorul rus Д.Георгиев [9, p.85-86], care specifică noutatea relativă a termenului care, alteori, era „absent în vocabularul ziaristic". Autorul specifică câteva caracteristici ale conceptului:

- centrarea pe scop;
- complexitatea;
- metoda campaniei decurge din tipologia ziarului.

Cercetătorul caracterizează campania mediatică în calitate de un fenomen structural şi de gen pentru un ziar, fiind realizată prin metoda programării şi stabilirii scopului. Un alt element care caracterizează conceptul este caracterul strategic sau forma strategică pe care o îmbracă noţiunea, fiind utilizată nu doar când este vorba despre abordarea temelor politice, dar şi a celor de dezvoltare social-economică şi a altor sfere. Materialul sau articolul de ziar, elaborat în cadrul campaniei de presă, are în calitate de element distinctiv una dintre caracteristicile primare: un scop pe care este centrat şi care poate fi atins doar prin efectul cumulativ al unui şir neîntrerupt de scrieri jurnalistice, ce sunt publicate cu o anumită frecvenţă, pe o perioadă de timp îndelungată. Nicio altă formă sau gen ziaristic nu are o astfel de amploare a influenţei ca acest mijloc, deoarece concentrează atenţia factorilor potenţi: lideri de opinie, activişti civici, colective de muncă, cititori, pe teme importante, pe o perioadă de timp prestabilită, de obicei, lungă.

O altă noţiune ce trebuie identificată este gradul de complexitate a mediatizării problemei propuse, factor ce este relaţionat cu caracterul actualităţii. Conform logicii activităţii editoriale a publicaţiilor, niciun material de presă nu va apărea în paginile ziarului dacă nu are la bază elementul actualităţii, caracterizat prin menţinerea atenţiei cititorului asupra temelor de importanţă ce rămân pe ordinea de zi pe o perioadă de timp extinsă. La etapa de preelaborare a unui material de presă, redactorii-şefi trebuie să ţină cont de necesităţile informaţionale ale cititorilor. Într-o formulă clasică, D.Randall a prezentat poziţia cititorilor drept primară în ierarhia elementelor de care trebuie să ţină cont realizatorii de materiale: „Cititorii sunt cei în numele cărora se selectează subiectele şi articolele, în numele lor este stabilit modul în care acestea sunt tratate, în numele lor sunt scrise şi rescrise lead-urile…" [10, p.49].

Un alt element al campaniilor identificat de Д.Георгиев [9, p.85] este tipologia ziarului. În acest context, cercetătorul afirmă că orice publicaţie periodică are nevoie de un fir care ar unifica conţinutul ziarului, care ar urma din număr în număr şi ar prezenta un tot unitar, chiar dacă e un întreg relativ.

O definiţie propusă de autor pentru conceptul campanie mediatică este publicarea unui număr mare de materiale într-o perioadă anumită de timp, ce sunt legate printr-o temă comună şi au un scop bine definit. Paralel cu această afirmaţie, autorul menţionează că semnele existenţei unei campanii sunt: începutul campaniei, dezvoltarea acesteia, sfârşitul, tema comună şi un scop clar. Dacă ar fi să analizăm perceptele propuse, definiţia este lacunară prin absenţa specificării că o campanie mediatică este iniţiată de o instituţie de presă, fapt pe care considerăm necesar să-l precizăm pentru evitarea suprapunerii sau confundării noţiunilor de campanie mediatică şi campanie de promovare, ultima fiind concepută de o instituţie cu scopul de a disemina valori, produse, servicii, etc., dar care nu utilizează în exclusivitate mass-mediile în calitate de mijloace de difuzare. În primul caz, instituţiile de presă sunt cele în interiorul cărora se iniţiază campaniile, scopul primar al acestora este de a lupta pentru afirmarea unor valori, soluţionarea unor probleme sociale (unul dintre scopurile terţiare poate fi şi promovarea proprie; or, un ziar va fi apreciat înalt de cititori pentru pledoaria sa pentru bunăstarea societăţii, va fi mai credibil şi mai aproape de aşteptările publicului) şi care sunt difuzate prin intermediul mijloacelor specifice presei.

Definiţia preluată din varianta electronică a Dicţionarului explicativ (DEX) pentru noţiunea de campanie de presă: „mobilizare a opiniei publice prin articole publicate în presă, în favoarea sau împotriva unei situaţii, unei cauze, unei persoane etc." [11], explicaţie ce nu este exhaustivă prin lipsa precizării cine pot fi iniţiatorii acţiunii şi care ar fi caracteristicile acesteia.

Definiţia propusă de D.Randall este următoarea: O campanie este o serie de articole de ştiri şi de opinie, în care ziarul îşi foloseşte toate puterile şi resursele pe care le are la dispoziţie ca să lupte pentru o cauză" [10, p.220]. Cercetătorul precizează că tema unei campanii poate fi o situaţie ce trebuie schimbată, dar vizavi de care autorităţile nu acţionează din diverse motive.

În aceeaşi ordine de idei, M.Coman propune atenţiei rolul cititorului care nu se rezumă la un simplu actor pasiv asupra căruia se exercită anumite încercări de schimbare în bine. Acesta este şi un factor important în procesul de luare a deciziilor [4, p.156]. Autorul se referă în acest caz la tendinţa de autodezvoltare a auditoriului ca o nouă modalitate prin care schimbările pot fi acceptate de societate. Acest model prevede că guvernele statelor stabilesc strategiile proprii şi apoi construiesc campanii pentru informarea şi convingerea micilor comunităţi, mai exact a elitelor acestor comunităţi. De la această etapă sarcina elitelor este de a elabora propriile strategii de dezvoltare, de a planifica evoluţia lor, de a solicita resurse de la guverne şi de a urmări procesul de modernizare, iar mass media îşi rezervă rolul de informare, suportul informaţional fiind cheia pentru înţelegerea proceselor complexe ce au loc într-o societate şi a celor ce trebuie să aibă loc pentru modificarea în bine a unor aspecte.

Caracterul individualizat al subiectelor pentru campaniile de presă pentru fiecare societate este abordat de V.Vâlcu. Autorul precizează că aceste „campanii de larg interes social trebuie citite… în cheie personală" [12, p.34]. Este prezentat cazul de succes al ziarului „Light" din San Antonio (Texas), care a luat întâietate de rating faţă de cotidienele locale concurente prin faptul că a iniţiat o campanie destinată protecţiei copiilor la locurile de joacă şi pe străzi. Lansarea acesteia însă a fost precedată de un studiu sociologic care a demonstrat care sunt preocupările părinţilor, iar securitatea copiilor deţinea locul întâi printre acestea. Deşi vizibilă, ideea a fost preluată şi pusă în aplicare doar de un singur ziar care a animat caracterul individual al comunităţii şi l-a expus în forma unei campanii cu caracter social, obţinând în acest fel acordul audienţei.

Concluzii

Tezele prezentate şi susţinute de cercetători prin argumente pot fi structurate în conturarea unui tablou general al noţiunii de campanie mediatică în contextul utilităţii acestora. În urma celor expuse putem deduce că rolul de consolidare comunitară sau chiar socială în jurul unei probleme sau cauze comune este unul ambiţios şi poate fi realizat prin concursul presei doar dacă există premise pentru aceasta. Paralel cu exprimarea abordărilor teoretice, conceptul trebuie analizat la nivel practic; or, realizarea campaniilor sociale solicită suport informativ, rezultat din cercetări solide şi fundamentate. Având un potenţial mare de sensibilizare şi incitare la acţiune, campaniile de presă trebuie exploatate în calitate de mijloace de coeziune, de legătură între indivizi, care ar putea participa la actele de schimbare în bine a vieţii comunitare.

Referinţe:

1. Dicţionarul explicativ al limbii române. Bucureşti: Univers enciclopedic, 1998. 1192 p.
2. *Campanie publicitară*. http://www.iqads.ro/dictionar/campanie-publicitara (Accesat: 14.05.2016)
3. *Campania socială*. http://www.iqads.ro/dictionar/campanie-publicitara (Accesat: 14.05.2016)
4. COMAN, M. *Introducere în studiul jurnalismului*. Iaşi: Polirom, 2004. 278 p.
5. *L'article complet sur le journaliste civique écrit par J-S. Stehli dans La Lettre d'Utopies*, 2000, http://www.grainesdechangement.com/docs/JournalismeCivique@GDC.pdf (Accesat: la 26.03.2016)
6. *Responsabilité des journalists et „public journalism",* http://jurnalism-comunicare.eu/rrjc/gratis/4_2008_TETU_responsabilite_public_journalism.pdf (Accesat: 14.05.2016); *Campanie de presă*. https://dexonline.ro/definitie/campanie (Accesat: 14.05.2016)
7. LESCU, M. Participarea presei la rezolvarea democratică a problemelor politice şi sociale. În: *Unele probleme de teorie şi practică ale presei şi comunicării*. Chişinău: CE USM, 1999, p.21-30.
8. STEPANOV, G. *Jurnalismul social: aspecte definitorii*. Chişinău: CEP USM, 2015. 264 p.
9. ГЕОРГИЕВ. Д.. *Режиссура газеты*. Москва: Мысль, 1979. 264 с.
10. RANDALL, D. *Jurnalistul universal. Ghid practic pentru presa scrisă*. Iaşi: Polirom, 1998. 360 p.
11. *Campanie de presă*. https://dexonline.ro/definitie/campanie (Accesat: 14.05.2016)
12. VÂLCU, V. *Jurnalismul social*. Iaşi: Polirom, 2007. 288 p.

Prezentat la 24.05.2016

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2016, nr.3(93)
Seria "Ştiinţe sociale" *ISSN 1814-3199,* *ISSN online 2345-1017,* *p.151-158*

PLURALISMUL MEDIATIC LA NIVEL EUROPEAN: DE LA RECUNOAŞTERE LA MĂSURARE

Ana GONŢA

Universitatea de Stat din Moldova

În Republica Moldova, *pluralismul mediatic* constituie un subiect nou de cercetare. La nivel european, acesta este pe larg dezbătut timp de cel puţin două decenii, ultimii ani fiind în special relevanţi la capitolul măsurare a pluralismului. Fenomenul a trecut prin mai multe faze în drumul său spre conceptualizare, definire, abordare, şi, mai nou, măsurare. Totuşi, tematica nu este epuizată şi nu s-a ajuns la un compromis în ceea ce priveşte această noţiune.
Cuvinte-cheie: *pluralism al mass-mediei, diversitate, Uniunea Europeană, libertate de exprimare, drepturile fundamentale ale omului, indicatori de măsurare a pluralismului mass-media, democraţie.*

MEDIA PLURALISM AT THE EUROPEAN LEVEL: FROM ACKNOWLEDGMENT TO MEASUREMENT
In the Republic of Moldova, the media pluralism is a new research subject. At the European level, the topic is largely discussed during at least the last two decades. The last years have been especially relevant in terms of measuring the media pluralism. The phenomenon of the media pluralism has passed through several phases in its way to conceptualization, approach, definition, and, more recently, measurement. However, the subject is not consumed, and there is no compromise regarding the notion of media pluralism.
Keywords: *media pluralism, diversity, European Union, freedom of expression, fundamental human rights, indicators for the measurement of the media pluralism, democracy.*

Despre *pluralismul mediatic* se poate vorbi, la modul general, având în vedere două dimensiuni: una externă, care se referă la diversitatea instituţiilor de presă de pe o piaţă, şi una internă, prin care se înţelege multitudinea opiniilor prezentate în conţinuturile mediatice. La nivelul Uniunii Europene şi al Consiliului Europei, despre *pluralismul mediatic* se discută intens timp de peste două decenii. Pornind de la moto-ul *Unitate prin diversitate*, UE pledează continuu pentru crearea şi perpetuarea unui spaţiu al cooperării şi convieţuirii, scoţând în evidenţă multitudinea de idei, opinii, moduri de gândire şi de acţionare, de abordări ale stărilor de fapt etc. Totuşi, realitatea demonstrează că acest proces nu este unul uşor. Pe lângă voinţa exprimată politic şi la nivel de cetăţeni ai statelor-membre, construirea şi păstrarea unităţii comunitare cere toleranţă, cunoaştere a specificului fiecăruia, îngăduinţă, aprobare, capacitatea de a asculta şi de a ţine cont de alte opinii, recunoaşterea şi promovarea ideilor judicioase, toate acestea însemnând, de fapt, capacitatea de a convieţui în diversitate. În acest context, subscriem la opinia sociologului britanic Gregor McLennan, care consideră că „*s-ar părea că tot ce este pluralist, divers şi deschis este automat văzut ca ceva bun*" [1, p.495]. Însă, acelaşi autor se întreabă: „*Nu există oare un punct în care diversitatea sănătoasă se transformă într-o disonanţă nesănătoasă? Înseamnă oare pluralismul că totul funcţionează*?" [2, p.60]. Într-adevăr, *pluralismul* poate să nu constituie un semn al funcţionalităţii perfecte a unei societăţi, a unei pieţe, a unui ansamblu de ţări sau a unui sistem mediatic, dar, cu siguranţă, este mai bun decât absenţa lui. Precum este valabil pentru toate lucrurile, extremele nu sunt salutate nici în cazul *pluralismului*, o abordare echilibrată fiind mai degrabă dezirabilă. În căutarea acestui echilibru, comunitatea europeană dezbate *pluralismul mediatic* de la începutul anilor '90 ai secolului trecut, şi tocmai diversitatea şi specificul societăţilor au făcut dificilă abordarea uniformă a *pluralismului*. Constrângerile politice, reformele sistemului mediatic, dureroase şi greu de realizat în unele ţări, înţelegerea diferită a conceptului de *pluralism* sunt doar câteva dintre dificultăţile cu care s-au confruntat statele pe parcursul discuţiilor şi al dezbaterilor. Deocamdată, nu s-a ajuns la o abordare comună a fenomenului, dar comunitatea europeană a întreprins mai multe acţiuni în vederea conceptualizării şi consolidării *pluralismului mediatic*, văzut ca o condiţie fundamentală pentru funcţionarea democraţiei. Aceste acţiuni se regăsesc la nivel legislativ (inclusiv la nivel de recomandări) şi executiv. În continuare, ne vom referi la cele două niveluri.

Termenii *pluralism mediatic*, *pluralism* sau alte noţiuni adiacente sunt consfinţite în actele normative adoptate la nivel european, luând în considerare actele fundamentale internaţionale (***Declaraţia Universală a Drepturilor Omului, Pactul Internaţional cu privire la drepturile civile şi politice, noua strategie a UNESCO***

© Universitatea de Stat din Moldova, 2016

în materie de comunicare, Convenția UNESCO asupra protecției şi promovării diversității expresiilor culturale etc.). Este important să notăm, în acest sens, că „*la mijlocul anilor 1990 pluralismul mediatic a fost o preocupare constantă în special pentru Consiliul Europei şi Curtea Europeană pentru Drepturile Omului*" [3]. Astfel, articolul 10 (*Libertatea de exprimare*) din ***Convenția pentru apărarea drepturilor omului şi a libertăților fundamentale***, adoptată de Consiliul Europei în 1950, prevede: „*Orice persoană are dreptul la libertate de exprimare. Acest drept include libertatea de opinie şi libertatea de a primi sau a comunica informații ori idei fără amestecul autorităților publice şi fără a ține seama de frontiere*" [4]. Deşi nu conține cuvintele *pluralism mediatic* sau *pluralism*, articolul 10 al CEDO constituie baza reglementării acestui fenomen şi punctul de pornire pentru toate prevederile ulterioare. Bunăoară, ***Convenția Europeană cu privire la televiziunea transfrontalieră***, adoptată în 1989, se referă, în articolul 10bis, la *pluralismul în mass-media*: „*1. Părțile, în spiritul cooperării şi ajutorului reciproc care stau la baza prezentei Convenții, vor face eforturi pentru a evita ca serviciile de programe transmise sau retransmise de un difuzor sau oricare altă persoană fizică sau juridică din competența lor,... să pericliteze **pluralismul în mass-media***" [5]. Ulterior, articolul 11 al ***Cărții drepturilor fundamentale ale UE***, adoptată în anul 2000, stipulează: „*2. Libertatea mass-mediei şi **pluralismul** acesteia sunt respectate*" [6]. De asemenea, ***Carta Europeană a libertății presei*** din 2009 prevede în chiar primul articol că „*libertatea presei este vitală pentru o societate democratică. Autoritățile statului trebuie să o susțină şi să o protejeze, să respecte **diversitatea media** în toate formele sale de diseminare, precum şi în misiunile sale politice, sociale şi culturale*" [7]. Rămânând la capitolul acte fundamentale, menționăm articolele 2 şi 167 din ***Versiunea consolidată a Tratatului privind Uniunea Europeană şi a Tratatului privind funcționarea Uniunii Europene*** din 2012, care prevăd următoarele: „*Uniunea se întemeiază pe valorile respectării demnității umane, libertății, democrației, egalității, statului de drept, precum şi pe respectarea drepturilor omului, inclusiv a drepturilor persoanelor care aparțin minorităților. Aceste valori sunt comune statelor membre într-o societate caracterizată prin **pluralism**, nediscriminare, toleranță, justiție, solidaritate şi egalitate între femei şi bărbați"* (art.2). Noțiunea *pluralism* din prevedere poate fi extrapolată la domeniul mediatic, chiar dacă textul nu se referă expres la acesta. Articolul 167 conține, de asemenea, referiri indirecte la subiect, utilizând cuvântul *diversitate*: „*1. Uniunea contribuie la înflorirea culturilor statelor membre, respectând **diversitatea** națională şi regională a acestora şi punând în evidență, în acelaşi timp, moştenirea culturală comună. 2. Acțiunea Uniunii urmăreşte să încurajeze cooperarea dintre statele membre şi, în cazul în care este necesar, să sprijine şi să completeze acțiunea acestora în următoarele domenii: - îmbunătățirea cunoaşterii şi a diseminării culturii şi istoriei popoarelor europene; - conservarea şi protejarea patrimoniului cultural de importanță europeană; - schimburile culturale necomerciale; - creația artistică şi literară, inclusiv în sectorul audiovizualului*" [8]. Urmează ***Protocolul nr.29 privind sistemul de radiodifuziune publică în statele membre***, care constituie o anexă la documentul menționat mai sus şi care conține sintagma *pluralism în mass-media*. Textul Protocolului spune: „*Înaltele părți contractante, considerând că radiodifuziunea ca serviciu public în statele membre este direct legată de nevoile democratice, sociale şi culturale ale fiecărei societăți, precum şi de necesitatea de a păstra **pluralismul în mass-media**, au convenit asupra dispozițiilor interpretative următoare...*" [8].

Parlamentul European, sau legislatorul UE, recunoaşte *pluralismul mediatic* în calitate de valoare fundamentală a democrației. Un şir de Rezoluții şi/sau Directive ale instituției sunt de menționat în acest context. Începând cu anii '80 ai secolului trecut PE a recomandat în mai multe rânduri Comisiei elaborarea strategiilor care să promoveze şi să protejeze *pluralismul mediatic*. Discuțiile au luat amploare în anii 2000 şi au căpătat valențe imposibil de ignorat. Astfel, ne vom referi la unele dintre cele mai relevante documente. Este vorba despre: ***Rezoluția Parlamentului European privind concentrarea mass-mediei***, prin care forul, printre altele: „1. *Invită Comisia şi statele membre să protejeze **pluralismul mass-mediei** şi să supravegheze ca mass-media din toate statele membre să rămână libere şi diversificate; 5. Invită Comisia să finalizeze revizuirea implicațiilor politice, economice şi juridice ale unui cadru de reglementare european sau ale altor alternative de reglementare, cum ar fi o directivă care să permită protejarea libertății de exprimare şi a **pluralismului mass-mediei**, precum şi păstrarea şi încurajarea diversității culturale şi garantarea unei concurențe loiale pe piața de publicitate*" [9, p.205], ***Rezoluția Parlamentului European privind drepturile fundamentale în Uniunea Europeană***, în care instituția „*regretă profund că în UE problema concentrării puterii mediatice în mâinile câtorva mega grupuri nu şi-a găsit încă o soluție..., regretă că, în Italia, în special, puterea mediatică rămâne concentrată în mâinile preşedintelui Consiliului de Miniştri, fără ca o legislație privind conflictul*

de interese să fie adoptată" [10, p.418]; ***Rezoluţia Parlamentului European privind „Televiziunea fără frontiere"***, în care Parlamentul: „*4. Constată importanţa sectorului audiovizual în apărarea democraţiei, a libertăţii de exprimare, a* ***pluralismului*** *şi a diversităţii culturale; 38. Îşi exprimă îngrijorarea asupra faptului că o concentrare crescândă a proprietăţii şi a controlului – fie ea „orizontală" sau „verticală" – în sectorul tv şi al altor tipuri de mass-media riscă să atenteze asupra* ***pluralismului*** *şi asupra democraţiei; 40. Estimează ca fiind necesară plasarea proprietăţii şi a controlului gestionării mijloacelor de comunicare audiovizuală în limite clare*" [11, p.455, 459]. De asemenea, ***Rezoluţia privind aplicarea articolelor 4 şi 5 ale Directivei 89/552/CEE „Televiziunea fără frontiere" modificată prin Directiva 97/36/CE, pentru perioada 2001-2002***, conţine un compartiment separat, numit *Pluralism şi concentrare*, care prezintă îngrijorările şi deciziile PE în 7 articole, după cum urmează: „*45. Parlamentul este alarmat de tendinţa de concentrare – orizontală şi verticală – a mass-mediei în anumite state membre, ceea ce constituie o ameninţare pentru democraţie şi un risc pentru diversitatea culturală…; 46. Subliniază că, în scopul garantării* ***pluralismului*** *de opinii şi a diversităţii în distribuirea programelor, statele, în procesul de elaborare a reglementărilor comunitare sau naţionale privind trecerea la formatul digital, ar trebui să se asigure că majoritatea serviciilor noi de distribuţie nu cad sub controlul sau influenţa marilor grupuri de media multinaţionale, în particular dacă interesele acestora sunt în afara UE; 47. Concurenţa şi dreptul la concurenţă nu sunt suficiente pentru respectarea* ***pluralismului mass-mediei****; acesta din urmă se bazează pe respectul şi promovarea diversităţii punctelor de vedere în toată mass-media, prin recunoaşterea independenţei editoriale, atât în sectorul public, cât şi în cel comercial, precum şi prin autoritatea şi independenţa autorităţilor de reglementare; 49. Subliniază faptul că fragmentarea pieţelor audiovizuale europene în pieţe naţionale nu limitează riscurile concentrării mass-mediei la nivel european şi că violarea libertăţii de exprimare şi a respectului* ***pluralismului*** *şi a diversităţii, cauzate de concentrarea mediatică într-un stat membru, constituie un factor de risc pentru ordinea instituţională şi democratică comunitară; 51. Relevă că, deoarece diversitatea culturală, libertatea mass-mediei şi* ***pluralismul*** *acesteia constituie componentele cele mai importante ale modelului audiovizual european, aceste trei valori sunt condiţii indispensabile pentru schimburile culturale şi pentru democraţie; consideră că, în consecinţă, Directiva revizuită va trebui să includă dispoziţii pentru garantarea şi protejarea libertăţii de exprimare şi a* ***pluralismului mass-mediei****"* [12]. Prin ***Rezoluţia Parlamentului European privind riscurile de violare, în Uniunea Europeană şi în special în Italia, a libertăţii de exprimare şi de informare (art.11. paragraful 2 al Cărţii Drepturilor fundamentale)*** forul revine la problema *pluralismului mediatic* şi „16. *Este de părere că* ***pluralismul*** *este ameninţat în UE prin controlul exercitat asupra mass-mediei de către organele sau responsabilii politici sau anumite entităţi comerciale, cum ar fi agenţiile de publicitate; că guvernele naţionale, regionale sau locale nu ar trebui să abuzeze de poziţia lor influenţând mass-media şi că garanţii mai riguroase ar trebui să fie prevăzute pentru cazul în care un ministru are interese specifice în domeniul mass-mediei* [13, p.1029]*; 18. Consideră că, în ceea ce priveşte publicul, principiul* ***pluralismului*** *poate şi trebuie să fie realizat în cadrul fiecărui serviciu de radiodifuziune şi televiziune, prin respectarea independenţei şi a profesionalismului colaboratorilor şi al jurnaliştilor de opinie; 39. Subliniază că problema* ***pluralismului mass-mediei*** *înglobează, pe lângă aspectele relative componenţei şi acţionariatului, pe cele care vizează conţinutul, dreptul cetăţenilor de a fi informaţi în mod obiectiv şi complet, în special datorită posibilităţii, pentru diferiţi actori sociali, culturali şi politici, de a avea acces echitabil şi non–discriminatoriu la mass-media* [13, p.1030]*; 74. Invită statele membre şi Comisia să protejeze* ***pluralismul mass-mediei*** *şi în mass-media şi să supravegheze, în virtutea competenţelor, asupra faptului că mass-media este liberă, independentă şi* ***pluralistă*** *în toate statele membre*" [13, p.1037]. Prin ***Rezoluţia Parlamentului European privind concentrarea şi pluralismul mass-mediei în Uniunea Europeană*** acesta: „*1. Îndeamnă Comisia şi statele membre să garanteze* ***pluralismul mijloacelor de informare în masă****, să asigure accesul cetăţenilor UE la mijloace de informare în masă libere şi diversificate şi să recomande îmbunătăţiri dacă este cazul; 2. Are convingerea că un* ***sistem pluralist*** *de mijloace de informare în masă reprezintă o cerinţă esenţială pentru asigurarea continuităţii modelului social european democratic; 4. Subliniază faptul că, în cadrul sistemului de mijloace de informare în masă, concentrarea proprietăţii creează un mediu care favorizează monopolizarea pieţei publicitare, introduce bariere în calea intrării pe piaţă a noilor agenţi economici şi, de asemenea, conduce la uniformitatea conţinutului mediatic* [14, p.90]; *19. Încurajează crearea unei carte a libertăţii mijloacelor de informare în masă, care să garanteze libertatea de expresie şi* ***pluralismul*** [14, p.91]; *35. Încurajează publicarea structurii de proprietate a tuturor formelor de presă pentru a contribui la o mai*

mare transparenţă a obiectivelor şi identităţii operatorului şi a editorului [14, p.92]. În acelaşi context, menţionăm ***Directiva 2010/13/UE a Parlamentului European şi a Consiliului privind coordonarea anumitor dispoziţii stabilite prin acte cu putere de lege sau acte administrative în cadrul statelor membre cu privire la furnizarea de servicii mass-media audiovizuale (Directiva serviciilor mass-media audiovizuale)*** care în articolul 5 stipulează: „*Serviciile mass-media audiovizuale sunt în egală măsură servicii culturale şi servicii economice. Importanţa lor crescândă pentru societăţi, pentru democraţie – în special prin asigurarea libertăţii de informare, a diversităţii de opinie şi a* ***pluralismului în mass-media*** *– pentru educaţie şi cultură justifică aplicarea unor norme specifice pentru aceste servicii*" [15, p.1]. Nu în ultimul rând, subliniem importanţa ***Rezoluţiei Parlamentului European referitoare la legislaţia privind mass-media din Ungaria***, care bate un puternic semnal de alarmă asupra neregulilor din sector. În document, PE „*invită autorităţile ungare să reinstituie independenţa guvernanţei mass-mediei şi să înceteze imixtiunea statului în libertatea de exprimare şi în „relatarea echilibrată" şi consideră că reglementarea excesivă a mass-mediei este contraproductivă, punând în pericol* ***pluralismul*** *efectiv în sfera publică"* [16, p.4].

Acţiunile de nivel executiv le vom clasifica, la rândul lor, în documentele emise de instituţiile executive şi în evenimentele concrete (inclusiv definiţii) cu tematica *pluralismul mediatic*. Din prima categorie fac parte documentele Comitetului de Miniştri al Consiliului Europei, dar şi ale Comisiei Europene. De la începutul anilor '90, cel puţin 22 de recomandări şi declaraţii ale Comitetului de Miniştri al CoE s-au referit şi la *pluralismul mass-mediei*, 4 dintre ele fiind în special relevante (***Rec(94)13 cu privire la măsurile de promovare a transparenţei în mass-media, Rec(99)1 privind măsurile de promovare a pluralismului mijloacelor de comunicare în masă. Memorandum explicativ***, ***Rec(2006)3 cu privire la Convenţia privind protecţia şi promovarea diversităţii expresiilor culturale***, ***Rec(2007)2 privind pluralismul şi diversitatea conţinutului mass-mediei***). Astfel, ***Recomandarea (99)1*** prevede, printre altele, că „*statele membre ar trebui să examineze introducerea unei legislaţii în scopul prevenirii sau contracarării concentrărilor care ar putea pune în pericol* ***pluralismul mijloacelor de comunicare în masă*** *la nivel naţional, regional sau local*" sau că „*statele membre ar trebui să examineze măsurile care ar putea fi luate pentru ca un conţinut variat al mijloacelor de comunicare în masă care reflectă diferite puncte de vedere politice şi culturale să fie pus la dispoziţia publicului…*" [17]. La fel de relevantă este şi ***Recomandarea Comitetului de Miniştri al Consiliului Europei Rec(2011)7 privind o nouă concepţie asupra mass-mediei***, care prevede: „*Într-o societate democratică, cetăţenii contează pe existenţa unui spectru larg al surselor de informaţie şi se aşteaptă la un conţinut divers al acestor surse, capabil să răspundă intereselor diferitelor segmente ale societăţii (art.51)*" [18].

Comisia Europeană, sau executivul UE, răspunzând solicitărilor Parlamentului adoptă, în 1992, ***Cartea Verde*** (*Green Paper* – documente publicate cu scopul de a stimula discuţii pe anumite subiecte la nivel european. Toate părţile interesate sunt invitate să participe într-un proces de consultare şi dezbatere. Aceste documente pot evolua în iniţiative legislative care sunt prezentate în *Cartea Albă – White Paper*) cu titlul: ***Pluralismul şi concentrarea mass-mediei pe piaţa internă. O evaluare a necesităţii acţiunilor comunitare***. În condiţiile în care în statele membre existau deja reglementări anticoncentrare, Comisia a propus, în documentul amintit, trei opţiuni: 1) să nu fie întreprinse acţiuni la nivel comunitar, acest aspect fiind lăsat la discreţia fiecărui stat membru; 2) Comisia să elaboreze recomandări ce vizează, în special, transparenţa proprietăţii; 3) să aibă loc armonizarea legislaţiilor anticoncentrare [19]. După un amplu proces de consultări cu toţi actorii interesaţi nu s-a ajuns la o poziţie comună vizând opţiunile propuse, dar „*opţiunile 1 şi 3 au suscitat mai mult interes*" [20]. Cu referire la opţiunea 2, reprezentanţii statelor membre au solicitat ca instituţia „*să nu vizeze doar aspectele ce ţin de măsurile care să limiteze concentrarea mass-mediei, dar să examineze şi alte probleme, cum ar fi cele care vizează pluralismul intern, cinematografia sau o politică globală a mass-mediei*" [20]. Având în vedere noile realităţi economice, Comisia a decis să se oprească în detaliu asupra sintagmei „*comunicare comercială*" şi asupra importanţei acesteia pentru societatea informaţională. Astfel, următorul document aprobat la nivel comunitar trebuia să vizeze anume acest aspect.

Complexitatea subiectelor a făcut ca noua ***Carte Verde,*** numită ***Comunicarea comercială pe piaţa internă***, să fie adoptată abia în 1996. Documentul se bazează pe „*o analiză cuprinzătoare a legislaţiei relevante din fiecare stat membru, precum şi pe o analiză completă a pieţelor*" [21] şi „*este în mod special relevant în ceea ce priveşte comunicarea informaţiei comerciale de către serviciile de radio şi televiziune transfrontaliere, dar şi de noile servicii de informare (în special de serviciile on-line)*" [21]. Stipulările ***Cărţii*** se bazează pe ideea armonizării regulilor existente în statele membre cu privire la comunicarea informaţiei comerciale. Cu

o abordare habermesiană a pieţei comune într-o sferă publică deschisă pentru toţi, Comisia Europeană depăşeşte astfel cadrul ***Cărţii Verzi*** din 1984, care face prima referire la stabilirea pieţei comune pentru radiodifuzori (*Cartea Verde privind stabilirea pieţei comune pentru radiodifuzori, în special pentru cei prin satelit şi prin cablu*), dar şi pe cel al *Convenţiei Europene privind televiziunea transfrontalieră* adoptată de Consiliul Europei în 1989. Noul document vizează toate formele de comunicare comercială. Chiar dacă diferenţele de legislaţie internă s-au făcut simţite şi la această etapă de încercare de a ajunge la o abordare mai mult sau mai puţin similară la nivel comunitar, documentul a formulat nişte repere privind specificul comunicării în societatea informaţională.

Alte iniţiative relevante au urmat la sfârşitul anilor 1990. Printre acestea se regăsesc: ***Cartea Verde privind convergenţa telecomunicaţiilor, a tehnologiilor media şi ale informaţiei, precum şi implicaţiile pentru reglementare – spre o abordare a societăţii informaţionale COM/97/0623***; ***Informaţia din sectorul public: o resursă-cheie pentru Europa – Cartea Verde privind informaţia din sectorul public în societatea informaţională COM/98/0585***; ***Cartea Verde privind politica spectrului de frecvenţe radio în contextul politicilor Comunităţii Europene de telecomunicaţii, audiovizual, transport, cercetare şi dezvoltare COM/98/0596*** **sau** ***Cartea Verde privind serviciile de interes general COM (2003) 270*** cu rezultatele consultării asupra acestui subiect (***COM (2004) 374***). Toate au propus dezbateri şi discuţii în vederea creării şi consolidării spaţiului informaţional european liber şi pluralist. ***Cartea Albă privind politica europeană de comunicare (COM (2006) 35)***, de exemplu, defineşte, printre altele, *diversitatea*: „*cetăţenii europeni provin din medii sociale şi culturale foarte diverse şi au o largă varietate de opinii politice. Politica europeană de comunicare trebuie să respecte toată gama de opinii în dezbaterea publică*" [22, p.6] şi pune accentul pe „*umanizarea Europei, pe necesitatea creării unui spaţiu public european şi a unei opinii publice comunitare*" [22, p.9].

Referindu-ne la categoria a doua de acţiuni la nivel executiv întreprinse în vederea abordării şi promovării *pluralismului mediatic*, Consiliul Europei a fost primul care a stabilit o serie de „*criterii necesare pentru promovarea pluralismului mass-mediei,* printre care*: un cadru legislativ care să fixeze limitele concentrării mass-mediei; un sistem de monitorizare/control adecvat (a conţinutului şi a investiţiilor/cheltuielilor); un sistem coercitiv adecvat; măsuri pro-active în favoarea pluralismului mediatic (de exemplu, încurajarea producţiei de conţinuturi diversificate şi susţinerea financiară a proiectelor care contribuie la dezvoltarea pluralismului); instrumente de autoreglementare, cum ar fi orientările editoriale şi statute care să definească independenţa editorială; transparenţă; independenţa autorităţilor de reglementare*" [23]. Potrivit CoE, noţiunea de *pluralism al mass-media* este înţeleasă în sensul unei diversităţi a ofertei, reflectată, de exemplu, în „*existenţa unei pluralităţi a mijloacelor de comunicare în masă independente şi autonome, precum şi a unei diversităţi a tipurilor de mijloace de comunicare în masă şi a conţinuturilor propuse publicului*" [17]. Comisia Europeană, la rândul său, consideră că „***pluralismul mediatic*** *include toate măsurile care le asigură cetăţenilor accesul la surse independente şi variate ale informaţiei, opiniilor, discursurilor etc., astfel încât să-şi poată crea propria opinie fără a fi influenţaţi în mod necorespunzător de către unul sau mai mulţi lideri de opinie*" [24].

Această din urmă definiţie a prins viaţă în urma mai multor evenimente. În procesul de pregătire a ***Rezoluţiei privind riscurile de violare, în Uniunea Europeană şi în special în Italia, a libertăţii de exprimare şi de informare,*** amintită mai sus, Comisia Libertăţilor civile, a Justiţiei şi Afacerilor interne a Parlamentului European a organizat, în anul 2004, un seminar public cu titlul: „*Ameninţări pentru pluralismul mass-mediei. Necesitatea măsurilor la nivel european*". Rezultatul discuţiilor a fost inclus în documentul aprobat mai târziu de instituţie.

În 2005, Comisia Europeană organizează la Liverpool „*Conferinţa privind audiovizualul",* pentru a dezbate reforma ***Directivei privind Televiziunea fără frontiere***. Discuţiile au vizat şi tematica *pluralismului*. Raportul final a concluzionat că „*noţiunea de* ***pluralism mediatic*** *trebuie să aibă o definiţie comună la nivel european*" [3]. Între 2010 şi 2013, proiectul european de cercetare MEDIADEM a analizat şi comparat politicile în domeniul mass-mediei din 14 state membre ale UE, identificând provocările şi ameninţările asupra dezvoltării sectorului şi asupra libertăţii şi independenţei presei. În aceeaşi perioadă, două organizaţii transnaţionale (*European Alternatives* şi *l'Alliance internationale de journalistes*) au lansat *Iniţiativa europeană pentru libertatea şi pluralismul mass-mediei*, propunându-şi să colecteze un milion de semnături de la cetăţenii statelor membre (prerogativă introdusă prin Tratatul de la Lisabona), în vederea înaintării unei iniţiative legislative cu referire la *pluralismul mediatic*. Autorii ideii speră că astfel vor putea face presiuni asupra

Comisiei Europene în vederea unei promovări calitative a *pluralismului mass-mediei* în Europa. În aceeaşi logică se înscrie şi crearea de către Comisia Europeană, în anul 2011, a unui *Grup la Nivel Înalt pentru problemele libertăţii şi pluralismului mass-mediei. Grupul*, format din profesori universitari, a avut misiunea de a „*redacta un raport pentru Comisie, cu recomandări în ceea ce priveşte respectul, protecţia, suportul şi promovarea pluralismului şi libertăţii mass-mediei*" [25]. În 2013 *Grupul* a prezentat raportul cu 30 de recomandări vizând aspecte ca proprietatea şi concentrarea, diversitatea de conţinuturi, specificul radiodifuzorilor publici etc. De asemenea, un „*Forum pan-european privind pluralismul mass-mediei şi al new media"* s-a desfăşurat în sala Parlamentului European de la Bruxelles pe 27 iunie 2012. În cadrul acestuia, subiecţii relevanţi din toată Europa au dezbătut problemele domeniului şi, în special, pe cele legate de ameninţările asupra *pluralismului mediatic* la nivel european în era noilor tipuri de media.

O atenţie separată merită decizia Comisiei Europene de a analiza *pluralismul* din perspectiva unei metodologii de măsurare. În lipsa unei abordări unice a *pluralismului mediatic* la nivel european, dar în dorinţa de a oferi nişte repere comune privind fenomenul, Comisia iniţiază, în anul 2007, aşa-numita „*abordare în trei paşi" a pluralismului*. Primul pas a constat în elaborarea unui document de lucru [26] care subliniază complexitatea noţiunii de *pluralism*, diversitatea proprietăţii şi a conţinuturilor, riscul pentru instaurarea oligopolismului sau a monopolismului pe piaţa mediatică din statele europene etc. Acelaşi document concluzionează că „*singura acţiune necesară la nivel european constă în realizarea unui studiu independent, al cărui obiect să fie dezvoltarea indicatorilor necesari pentru măsurarea* ***pluralismului mediatic*** *în statele membre"* [26]. Prin urmare, în cadrul celei de-a doua etape, un grup de experţi de la Universitatea catolică din Louvain (Belgia), Universitatea Central-Europeană (Ungaria) şi de la Şcoala Internaţională de Business din Jönköping (Suedia), însoţiţi de Compania Ernst & Young din Belgia, precum şi de către alţi parteneri, numiţi „*corespondenţi naţionali*", au realizat acest studiu în anul 2009. Obiectivul studiului era de a „*dezvolta un instrument de monitorizare pentru a evalua riscurile şi ameninţările pentru* ***pluralismul mediatic*** *în statele membre, instrument creat în baza unui ansamblu de indicatori vizând trei domenii: juridic, economic şi sociocultural (sociodemografic)*" [3]. Respectivul instrument, numit ***Media Pluralism Monitor*** (MPM), a stabilit 166 de indicatori de măsurare a *pluralismului mediatic*, atât cantitativi, cât şi calitativi [27], permiţând identificarea a 43 de riscuri specifice, grupate în 6 domenii: *reglementări de bază, proprietate şi control, tipuri şi genuri mediatice, diversitate culturală, diversitate politică* şi *diversitate geografică*. Indicatorii au ţinut cont de 3 câmpuri de acţiune a mass-mediei (producere, distribuire şi utilizare). Autorii studiului precizează că indicatorii stabiliţi „*constituie mai degrabă un instrument de diagnosticare decât unul prescriptiv a situaţiei mass-mediei*" [3]. Etapa a doua a finalizat cu trei elemente: 1. Un raport care descrie modul de abordare şi metoda utilizată pentru a identifica indicatorii, document care nu conţine recomandări de niciun fel; 2. *Ghidul de utilizare*, care explică modalitatea de aplicare a metodologiei şi 3. Metodologia propriu-zisă sub forma unui document Excel. Aplicarea metodologiei permite diagnosticarea a trei niveluri ale *pluralismului mass-mediei*: nivel înalt, mediu şi scăzut.

Pasul al treilea, prevăzut iniţial ca un raport (numit *Comunicarea Comisiei Europene către Parlament*) şi o consultare publică, a fost abandonat. A urmat, în schimb, evaluarea implementării metodologiei de măsurare a *pluralismului* şi decizia de revizuire a acesteia. Astfel, la cei „*trei paşi*" s-au alăturat alte „*două faze*", numite *Media Pluralism Monitor simplification and test – phase 1*, şi *Media Pluralism Monitor simplification and test – phase 2* [28]. În prima fază (septembrie 2013), Parlamentul European a alocat 500.000 de Euro pentru simplificarea şi implementarea - pilot a metodologiei, iar Comisia Europeană a pus această misiune în sarcina *Centrului pentru Pluralismul Mass-media şi Libertatea mass-mediei* (CMPF). Astfel, după simplificare, s-a ajuns la 34 de indicatori pentru 6 domenii de risc, iar testarea s-a făcut în 9 state membre UE (Belgia, Bulgaria, Danemarca, Estonia, Franţa, Grecia, Ungaria, Italia şi Marea Britanie). Statele au fost alese în dependenţă de următoarele criterii: a) numărul populaţiei; b) condiţia economică; c) poziţia geopolitică; d) nivelul atenţiei din partea instituţiilor europene (de exemplu, numărul de recomandări, avize şi/sau avertismente). Un raport privind prima fază a fost publicat în ianuarie 2015. Pentru cea de-a doua fază Parlamentul European a alocat alţi 500.000 de Euro pentru continuarea testării metodologiei în cele 19 state membre neacoperite în prima fază (Austria, Croaţia, Cipru, Republica Cehă, Finlanda, Germania, Irlanda, Letonia, Lituania, Luxembourg, Malta, Olanda, Polonia, Portugalia, România, Slovacia, Slovenia, Spania şi Suedia). De această dată, metodologia a fost şi mai mult simplificată, ajungându-se la 20 de indicatori pentru 4 domenii de risc (*reglementări de bază, proprietate, politic şi inclusiv/atotcuprinzător*). Simplificarea a urmărit obiectivul concentrării

pe ştiri şi actualităţi, ţinând cont de ritmul dezvoltării Internetului. Rezultatele implementării şi recomandările pentru implementările ulterioare au fost prezentate într-o conferinţă finală pe 6 noiembrie 2015 la Florenţa. Raportorii s-au referit la dificultăţile întâlnite pe parcursul implementării metodologiei şi la necesitatea de a simplifica şi mai mult indicatorii şi domeniile de risc. Dificultăţile cele mai mari s-au înregistrat în procesul de colectare a datelor, specificul sistemelor mediatice, al culturii şi al limbilor spunându-şi cuvântul. Astfel, echipa de implementare a menţionat că au fost testaţi doar 19 indicatori din 20, dat fiind specificul unuia dintre ei, legat de domeniul Internetului. Pentru 2016, domeniile de risc au fost redenumite în: *protecţie de bază, pluralismul pieţelor, incluziune socială* (care acoperă trei domenii anterioare: pluralismul geografic, pluralismul cultural şi pluralismul tipurilor şi al genurilor) şi *independenţă politică* [29]. În felul acesta, se aşteaptă ca următorul raport să fie unul atotcuprinzător, obiectiv, care să ofere o imagine clară şi corectă a nivelului *pluralismului mediatic* în toate statele membre ale UE, precum şi să prezinte riscurile şi ameninţările pentru acesta.

Aşadar, *pluralismul mediatic* reprezintă un fenomen de actualitate la nivelul comunităţii europene, iar evoluţiile tehnologice, ale pieţei şi ale societăţilor impun noi abordări şi re-definiri. Cert este că, în ultimele decenii, subiectul a constituit o preocupare constantă pentru actorii europeni. La nivelul Consiliului Europei şi al Uniunii Europene s-a trecut, pe rând, de la abordări ocazionale la una permanentă, aprofundată, implicând elementul măsurării. Subiectul rămâne deschis pentru cercetare, conţinând mai multe elemente importante pentru analiză. În context, ne întrebăm: unde este Republica Moldova la acest capitol? Răspunsul urmează a fi identificat într-o cercetare separată.

Referinţe:

1. KARPPINEN, K. Against naïve pluralism in media politics: on the implications of the radical-pluralist approach to the public sphere. In: *Media, Culture & Society.* 2007, **29**(3), 495-508. ISSN: 0163-4437. DOI: 10.1177/0163443707076192
2. KARPPINEN, K. Media Diversity and the Politics of Criteria. Diversity Assessment and Technocratisation of European Media Policy. In: *Nordicom Review*, 2006, **27**(2), 53-68. ISSN: 1403-1108
3. FINES SCHLUMBERGER, J-A. Bruxelles: comment mesurer le pluralisme des médias? En: *La Revue européenne des médias et du numérique* [online]. 2014-2015, **33** [Accesat: 15.10.2015]. ISSN: 2100-1340. Disponibil: http://la-rem.eu/2015/05/26/bruxelles-comment-mesurer-le-pluralisme-des-medias/.
4. Convenţia pentru apărarea drepturilor omului şi a libertăţilor fundamentale [online]. Roma, 4.11.1950 [Accesat: 27.10.2015] Disponibil: http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_RON.pdf
5. Convenţia Europeană privind televiziunea transfrontalieră [online]. Strasbourg, 5,05.1989 [Accesat: 29.10.2015]. Disponibil: http://www.trm.md/files/docs/STE_132_Conventia_Eur_TT_reviz_ro.pdf.
6. Carta drepturilor fundamentale ale UE [online]. 2012/C 326/02 [Accesat: 28.10.2015]. Disponibil: http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_fr.pdf
7. Carta Europeană a libertăţii presei [online]. Hamburg, 25 mai 2009 [Accesat: 28.10.2015]. Disponibil: http://www.pressfreedom.eu/fr/index.php#charter
8. Versiunea consolidată a Tratatului privind Uniunea Europeană şi a Tratatului privind funcţionarea Uniunii Europene din 26 octombrie 2012. În: *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene* [online]. 26.10.2012 [Accesat: 23.10.2015] Disponibil: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ro/TXT/?uri=CELEX:12012E/TXT
9. Rezoluţia Parlamentului European privind concentrarea mass-mediei din 20 noiembrie 2002. În: *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene* [online]. 29.1.2004 [Accesat: 09.11.2015]. Disponibil: http://eur-lex.europa.eu/legal content/FR/TXT/PDF/?uri=CELEX:52002IP0554&from=EN
10. Rezoluţia Parlamentului European privind drepturile fundamentale în Uniunea Europeană (2002/2013(INI)). În: *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene* [online]. 25.3.2004 [Accesat: 09.11.2015]. Disponibil: http://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:313a238b-cdd4-49e0-900c-e32a9569af6c.0007.02/DOC_104&format=PDF
11. Rezoluţia Parlamentului European privind „Televiziunea fără frontiere" din (2003/2033(INI)). În: *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene* [online]. 25.3.2004 [Accesat: 07.11.2015]. Disponibil: http://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:313a238b-cdd4-49e0-900c-e32a9569af6c.0007.02/DOC_109&format=PDF
12. Rezoluţia Parlamentului European privind aplicarea articolelor 4 şi 5 ale Directivei 89/552/CEE „Televiziunea fără frontiere" modificată prin Directiva 97/36/CE, pentru perioada 2001-2002 (2004/2236(INI)) din 6 septembrie 2005. În: *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene* [online]. 17.8.2006 [Accesat: 08.11.2015]. Disponibil: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/?uri=uriserv:OJ.CE.2006.193.01.0016.01.FRA#CE2006193FR.01011701
13. Rezoluţia Parlamentului European privind riscurile de violare, în Uniunea Europeană şi în special în Italia, a libertăţii de exprimare şi de informare (art.11. paragraful 2 al Cărţii Drepturilor fundamentale) (2003/2237(INI). În:

Jurnalul Oficial al Uniunii Europene [online]. 30.04.2004 [Accesat: 09.11.2015]. Disponibil: http://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2ddb7ba0-339e-467d-ba4a-008837e1f1cb.0007.02/DOC_206&format=PDF
14. Rezoluţia Parlamentului European privind concentrarea şi pluralismul mass-mediei în Uniunea Europeană (2007/2253(INI)) (2010/C 8 E/16) din 25 septembrie 2008. În: *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene* [online]. 14.1.2010 [Accesat: 09.11.2015]. Disponibil: http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/libe/pr/914/914699/914699ro.pdf
15. Directiva 2010/13/UE a Parlamentului European şi a Consiliului din 10 martie 2010 privind coordonarea anumitor dispoziţii stabilite prin acte cu putere de lege sau acte administrative în cadrul statelor membre cu privire la furnizarea de servicii mass-media audiovizuale (Directiva serviciilor mass-media audiovizuale). În: *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene* [online]. 15.4.2010 [Accesat: 09.11.2015]. Disponibil: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=celex:32010L0013
16. Rezoluţia Parlamentului European referitoare la legislaţia privind mass-media din Ungaria din 10 martie 2011. Legislaţia privind mass-media din Ungaria [online]. P7_TA(2011)0094 [Accesat: 07.11.2015]. Disponibil: http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+TA+P7-TA-2011-0094+0+DOC+PDF+V0//RO
17. Recomandarea Comitetului de Miniştri al Consiliului Europei Rec(99)1 privind măsurile de promovare a pluralismului mijloacelor de comunicare în masă. Memorandum explicativ [online]. 19 ianuarie 1999 [Accesat: 27.10.2015]. Disponibil: http://apel.md/files/docs/Rec_99_1pluralism_mass_media_ro.pdf
18. Recommendation CM/Rec(2011)7 of the Committee of Ministers to member states on a new notion of media Recomandarea [online]. 21 September 2011 [Accesat: 27.10.2015]. Disponibil: https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1835645&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3
19. Cartea verde COM (92) 480: *Pluralism and media concentration in the internal market. An assessment of the need for Community action* [online]. Brussels, 23 December 1992 [Accesat: 30.09.2015]. Disponibil: http://aei.pitt.edu/1156/1/pluralism_gp_COM_92_480.pdf
20. European Commission, press release database [online] Last update: 22-10-2015. [Accesat: 01.11.2015]. Disponibil: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-93-351_fr.htm
21. VAN LOON, A. European Commission Green Paper on Commercial Communications. In: *Database on legal information relevant to the audiovisual sector in Europe (IRIS)* [online]. 1996-5: 6/8 [Accesat: 7.10.2015]. Disponibil: http://merlin.obs.coe.int/iris/1996/5/article8.fr.html
22. White Paper on a European communication policy COM (2006) 35 [online]. Brussels, 1.2.2006 [Accesat: 12.10.2015]. Disponibil: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52006DC0035&rid=1
23. WARD, D. *Media Concentration and Pluralism: Regulation, Realities and the Council of Europe's Standards in the Television Sector:* Report presented to the European Commission for Democracy Through Law [online]. Trieste, Italy, 24-28 January, 2005 [Accesat: 12.08.2015]. Disponibil: http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-UDT(2005)004-e
24. Préoccupations persistantes en matière de pluralisme des médias. En: *EU-LOGOS ATHENA* [online]. 26.02.2007, nr.28 [Accesat: 12.09.2015]. Disponibil: http://www.eu-logos.org/eu-logos_nea-say.php?idr=4&idnl=366&nea=79&lang=fra&lst=0
25. High-Level Group on Media Freedom and Pluralism. In: *European Commission. Digital Agenda for Europe.* Last updated on 02/03/2015 [Accesat: 12.11.2015]. Disponibil: https://ec.europa.eu/digital-agenda/en/high-level-group-media-freedom-and-pluralism
26. Media pluralism in the Member States of the European Union. Commission Staff Working Document SEC(2007)32 [online]. Brussels, 16 January 2007 [Accesat: 12.08.2015]. Disponibil: http://ec.europa.eu/information_society/media_taskforce/doc/pluralism/media_pluralism_swp_en.pdf
27. *Independent Study on Indicators for Media Pluralism in the Member States - Towards a Risk-Based Approach.* Final Report [online]. Leuven, July 2009 [Accesat: 13.07.2015]. Disponibil: http://ec.europa.eu/information_society/media_taskforce/doc/pluralism/pfr_report.pdf
28. The Media Pluralism Monitor (MPM). In: *European Commission. Digital Agenda for Europe.* Last updated on 15/06/2015 [Accesat: 13.10.2015] Disponibil: https://ec.europa.eu/digital-agenda/en/media-pluralism-monitor-mpm#Article
29. Din datele prezentate la Conferinţa finală *Media Pluralism Monitor 2015*, Florenţa, 6 noiembrie 2015 [Accesat: 06.11.2015]. Disponibil: http://cmpf.eui.eu/events/FinalConferenceMPM2015.aspx

Prezentat la 16.11.2015

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2016, nr.3(93)
Seria "Ştiinţe sociale" *ISSN 1814-3199,* *ISSN online 2345-1017,* *p.159-168*

CADRU GENERAL PENTRU FOLOSIREA TEHNICILOR DIN JOCURI VIDEO ÎN PROCESUL DE SCHIMBARE ORGANIZAŢIONALĂ

Tudor MIC

Universitatea de Stat din Moldova

În acest articol studiem felul în care tehnicile din jocuri video pot fi folosite în procesul de schimbare organizațională din perspectiva comunicării organizaționale, cu obiectivul de a eficientiza schimbarea şi de a integra în contextul organizațional noile elementele schimbate, fără a avea un impact cultural care să perturbe activitatea. Modelul teoretic propus are la bază un studiu documentar efectuat în două domenii diferite: cel al schimbării organizaționale *şi* cel al *Gamification*. Pentru a putea ajunge la o soluție mai complexă şi mai generală, am ales specificul cercetării calitative, dar ținând cont de rezultatele altor cercetări cantitative făcute în literatura de specialitate. Contribuția principală în domeniul schimbării organizaționale a acestei cercetări este încercarea de a stabili structura generală a unui model teoretic pentru felul în care putem folosi Gamification în procesul de schimbare organizațională şi pentru momentul când o astfel de abordare este oportună.

Cuvinte-cheie: *schimbare organizațională, jocuri video, comunicare, mecanisme, proiectarea jocurilor, Gamification, cadru general.*

A GENERAL FRAMEWORK FOR THE USE OF VIDEO GAME DESIGN TECHNIQUES IN THE ORGANIZATIONAL CHANGE PROCESS

In this paper we look at how techniques used in video games can be applied to the organizational change process, from the perspective of organizational communication, with the purpose to increase the efficacy of change and to successfully integrate in the organizational context the new elements, without having a negative impact on the culture or the activity. The proposed theoretical model is based on literature review conducted in the fields of Gamification and organizational communication. In order to reach a comprehensive and general solution we chose the specifics of qualitative research, but we also use the conclusions of quantitative research existent in the current literature. The main contribution of this research in the field of organizational change is the proposed general structure of a theoretical model that can be used as a guide in implementing Gamification within the organizational change process, as well as a guide in deciding the appropriate moment.

Keywords: *organizational change, video games, communication, game mechanics, design process, Gamification, change framework.*

Introducere

Majoritatea organizațiilor îşi desfăşoară activitatea în medii dinamice în care schimbarea este inevitabilă şi eficiența prin care se gestionează schimbarea are ca efect direct succesul organizației. Schimbarea poate fi de mai multe feluri: schimbarea regulilor interne, fuzionarea cu altă organizație, modificarea tehnologiei folosite sau a protocoalelor implementate, utilizarea unei strategii de lucru diferite, schimbări în conducere etc. Pentru a putea optimiza performanța organizației, aceasta trebuie să planifice, să implementeze şi să gestioneze schimbarea într-un mod constant. Una dintre dificultățile des întâlnite este rezistența la schimbare în rândul membrilor organizației. Tranziția de la un mediu cu care s-au obişnuit necesită un efort suplimentar şi este nevoie de curaj pentru a ieşi din zona de confort personal, pentru a încerca ceva necunoscut.

Schimbarea organizațională este un proces ce modifică organizația, echipe în interiorul organizației sau simpli membri din organizație, dintr-un context organizațional curent în unul nou, cu o diferență variabilă, cu scopul de a ajuta organizația în atingerea obiectivelor. Procesul implică un număr variabil de stagii succesive, precum: crearea viziunii, stabilirea obiectivelor, dezvoltarea comunicării etc. Rezultatul acestor stagii este crearea unei noi culturi organizaționale care se aliniază la noile obiective ale organizației.

Nevoia pentru schimbare şi pentru stimularea membrilor unei organizații vine într-un moment în care, conform unui studiu recent asupra angajaților la nivel european, 69% dintre persoanele care lucrează în Europa nu sunt implicate sau sunt decuplate de lucrul pentru care au fost angajate să-l facă [1].

Un raport Gartner evidențiază faptul că aptitudinea de a accepta şi de a administra schimbarea este ceea ce va defini avantajul competitiv pentru organizații [2]. De asemenea, într-o perioadă caracterizată de avansuri tehnologice rapide şi de nevoi ale organizației din ce în ce mai diferite, de cele mai multe ori schimbarea

© Universitatea de Stat din Moldova, 2016

are origini în afara organizaţiei. În acest caz, o abordare arbitrară a schimbării nu va funcţiona, ci va avea consecinţe negative şi neprevăzute [3]. Dacă la acestea adăugăm şi faptul că multe organizaţii nu înţeleg specificaţiile schimbării sau procesul de schimbare, sau că preconcepţiile managerilor duc automat la metode de schimbare rigide [4], putem să ne dăm seama de nevoia unui proces de schimbare organizaţională structurat şi sistematizat ce implică o planificare detaliată şi utilizează uneltele potrivite pentru a implementa schimbarea şi pentru a asigura o adopţie a acesteia.

Gamification – folosirea elementelor din jocurile video în alte domenii – se inspiră din una dintre cele mai mari industrii digitale, industria jocurilor video. Echipele de persoane care sunt angajate să conceapă jocurile video investesc foarte mult timp în a dezvolta noi modalităţi de a captiva şi implica jucătorii care consumă produsul lor, adică jocul video. Gamification este o unealtă care poate fi folosită în strategiile de comunicare organizaţională, indiferent care sunt acestea, fie că este vorba despre schimbare, fie despre alte procese organizaţionale.

Gamification este o modalitate de a motiva persoane, de a crea un context în care implicarea persoanelor este sporită, ambele calităţi fiind necesare în orice proces de schimbare organizaţională, indiferent de complexitatea acestuia sau de modalitatea de punere în practică. Aceleaşi elemente care îndeamnă un jucător să depună efort pentru a ajunge la un nivel superior într-un joc video pot fi folosite pentru a stimula angajatul unei companii să depună efortul de a face parte dintr-o schimbare corporativă, pentru a atinge niveluri de performanţă ridicate.

Fundamente teoretice

În literatura de specialitate există numeroase abordări ale procesului de schimbare organizaţională şi multe modalităţi de clasificare a acesteia, dar există un consens asupra a două abordări dominante: abordarea planificată *şi* abordarea emergentă [5]. Majoritatea programelor de schimbare din prezent urmează abordarea planificată, adică un proces secvenţial de planificare, precum cel propus de Kurt Lewin, organizare şi implementare, urmărindu-se reducerea timpului necesar schimbării şi gestionarea riscului de eşec sau de consecinţe neprevăzute [5].

Ca alternativă la abordarea planificată, Tsoukas şi Chia (2002) propun o abordare centrată pe procesul de schimbare în care organizaţia evoluează în mod continuu. Aceasta este cunoscută ca abordare emergentă, iar specificul său este că stimulul pentru schimbare provine din nevoia organizaţiei de a se adapta continuu la un mediu neprevizibil şi în continuă schimbare [6]. Un alt aspect al acestei abordări este recunoaşterea faptului că mai multe schimbări minore, create simultan în mai multe părţi ale organizaţiei, pot să se acumuleze şi să ducă la o schimbare majoră într-o perioadă de timp mai lungă [7].

De obicei, procesul de schimbare organizaţională implică trei aspecte ce se suprapun: strategie, structură şi cultură. Schimbarea necesită o direcţie (adică, o strategie generală), proceduri şi structuri (structura generală) şi implicarea oamenilor în schimbare (cultura schimbării) [4].

Schimbarea este în general reactivă, în lipsa unui efort organizaţional planificat, iar ceea ce poate fi proactiv este felul în care organizaţia se descurcă cu schimbarea şi cum iniţiază şi integrează schimbarea [8].

Schimbarea este un efort mare ce costă resurse umane, materiale, poate afecta încrederea publicului extern, a publicului intern special (acţionari), poate afecta până şi stabilitatea economică. Calvello şi Seamon susţin că „realitatea schimbării constă în faptul că deseori schimbarea este o perioadă dureroasă, în care rezistenţa este ridicată, moralul este scăzut, productivitatea descreşte şi confuzia este mare" [9, p.16]. Organizaţiile nu trebuie să subestimeze dificultatea proceselor de schimbare. Doar acele persoane din cadrul organizaţiei pot să realizeze cu succes un proces de schimbare prin adaptarea comportamentelor, în timp ce rezistă situaţiilor neaşteptate ce pot să apară.

Este o înţelegere generală că, în cazul membrilor, comportamentul adaptiv este condus de emoţii şi mai puţin de raţionament [10]. În majoritatea cazurilor chiar şi schimbarea pozitivă sau cea considerată raţională este întâmpinată de rezistenţă şi implică pierdere şi confuzie. Diferite persoane sau grupuri de persoane nu reacţionează la fel când este vorba despre schimbare, atitudinile pot varia de la o rezistenţă pasivă până la un comportament agresiv de sabotare a încercării de schimbare, iar unele persoane pot să accepte schimbarea foarte repede [11].

Cea mai eficientă modalitate prin care pot fi gestionate efectele este ca liderii schimbării să înţeleagă sursele de rezistenţă universale şi predictibile şi să creeze strategii ce evită acele surse. În general, acestea sunt:

dorinţa de a nu pierde ceva de valoare (statut, locaţie, beneficii materiale), neînţelegerea nevoii de schimbare şi a implicaţiilor ei, părerea că schimbarea nu are logică pentru organizaţie şi o toleranţă mică pentru schimbare în general [12]. Este imposibil ca o strategie de schimbare să poată prevedea toate sursele de rezistenţă. Aşadar, capacitatea de adaptare a strategiei pe parcurs şi pregătirea pentru rezistenţă neprevăzută din partea membrilor sunt caracteristici esenţiale ale întregului proces de schimbare. Recunoaşterea comportamentelor ce pot indica posibile surse de rezistenţă este o unealtă ce deseori poate elimina rezistenţa înainte ca această să se manifeste.

Modele de schimbare organizaţională

Literatura de specialitate din prezent oferă o gamă variată de modele de schimbare organizaţională împărţite în stagii. Unul dintre cele mai simple modele, aparţinând abordării planificate, este cel al lui Kurt Lewin. Modelul său bazat pe câmpuri de forţă se împarte în trei faze [13].

1. Dezgheţarea – pregătirea organizaţiei pentru schimbare. Dezgheţarea este realizată prin introducerea de informaţie care arată o divergenţă între comportamentele dorite de membri şi cele care sunt manifestate în prezent.

2. Schimbarea – desfăşurarea schimbării efective. Implică dezvoltarea de noi comportamente şi atitudini prin schimbări în structura grupului de membri şi a proceselor.

3. Îngheţarea – stabilirea de noi obiceiuri. Este realizată folosind mecanisme ce întăresc noul stadiu al organizaţiei, precum sisteme, structuri şi politici.

În acest model Lewin a observat că orice sistem viu (inclusiv organizaţiile) este tot timpul într-un stadiu de schimbare, dar acel sistem va tinde către o stare de „echilibru semi-staţionar" [13]. Echilibrul este atins de către forţe ce împing în direcţii diferite. Nivelul comportamental al sistemului este rezultatul forţelor ce încercă să menţină obişnuinţele vechi (forţele de rezistenţă) şi cele care împing schimbarea. Din acest punct de vedere, schimbarea organizaţională poate fi văzută ca un schimb al câmpurilor de forţe. Unul dintre aspectele esenţiale abordat de procesul de schimbare este psihologia organizaţiei.

Sunt alte modele, împărţite în stagii, care se bazează pe această presupunere, precum cel propus de John P. Kotter, care este compus din opt paşi consecutivi şi are scopul de a promova acceptarea schimbării şi, implicit, de a creşte probabilitatea unui proces de schimbare de succes. Paşii propuşi sunt următorii: 1. Stabilirea unui sentiment de urgenţă; 2. Formarea unei coaliţii de ghidare puternică; 3. Crearea viziunii; 4. Comunicarea viziunii; 5. Mobilizarea persoanelor; 6. Planificarea şi crearea de victorii pe termen scurt; 7. Consolidarea modificărilor; 8. Instituţionalizarea noilor abordări [14].

Un punct de vedere foarte răspândit este că schimbarea organizaţională poate fi văzută ca un proiect, dar nevoia pentru schimbare permanentă a fost din ce în ce mai prezentă în ultimii 20 de ani, încât astfel de schimbări constante nu mai sunt gestionate sub formă de proiecte. Au apărut noi termeni, precum: integrare continuă *sau* organizaţii ce învaţă. Astfel de schimbări sunt subtile şi nu pot fi legate în mod direct de o nevoie de schimbare clar definită şi singulară. În aceste cazuri este mai important ca organizaţia să fie flexibilă şi să poată detecta din timp schimbări în contextul din care face parte [4, p.20].

După cum vom vedea în fundamentele teoretice ale Gamification, acesta este un proces secvenţial împărţit în stagii consecutive. Pentru a putea încerca o combinare cu teoria schimbării organizaţionale, în această cercetare ne vom rezuma la abordarea planificată a schimbării organizaţionale şi la felul în care stagiile acesteia pot fi combinate cu cele ale procesului de Gamification. Datorită similitudinii proceselor secvenţiale de schimbare organizaţională, vom propune folosirea a patru categorii de împărţire a stagiilor: Viziunea, Forma, Implementarea şi Menţinerea. Specificul fiecărei categorii este evidenţiat de titlul ei şi nu necesită explicaţii adiţionale. Această împărţire a stagiilor ne ajută să ţinem cont de faptul că organizaţiile au departamente specifice pentru a gestiona schimbarea şi aceste departamente folosesc modele proprii de schimbare care nu respectă neapărat structura şi ordinea celor din literatura de specialitate, dar care folosesc stagii asemănătoare celor din teorie. Datorită generalităţii celor patru categorii, putem grupa fiecare stagiu propus din modelele menţionate mai sus. Astfel, putem încadra în aceeaşi clasificare stagiile folosite atât în teoria propusă, cât şi cele din organizaţii reale, fapt de care avem nevoie pentru a putea combina schimbarea organizaţională cu diferitele stagii folosite în Gamification, fiind ancoraţi atât în bazele teoretice, cât şi în diferenţele modelelor reale. În figura următoare vom prezenta o modalitate de a grupa stagiile modelelor teoretice prezentate până acum în categoriile propuse.

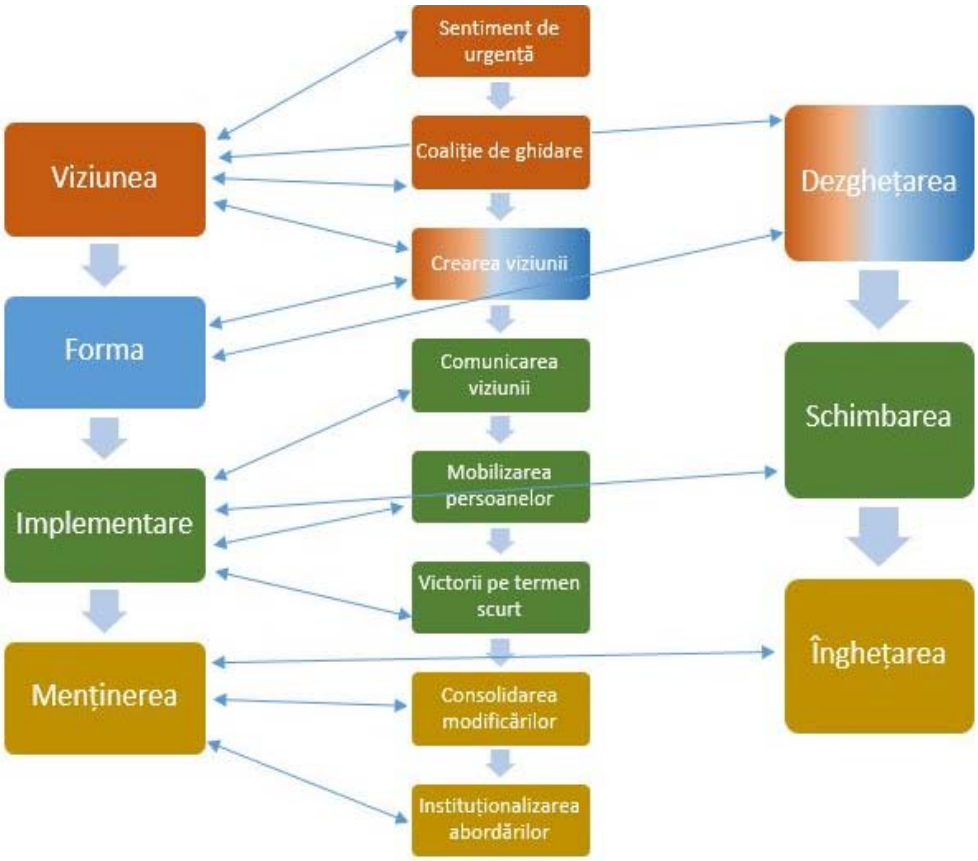

Fig.1. Gruparea stagiilor în cele 4 categorii propuse.

Primul lucru care se poate observa în propunerea prezentată în figura de mai sus este că un stagiu din modelele teoretice poate fi inclus în categorii diferite. Prin aceasta dorim să arătăm nevoia de flexibilitate când încercăm să folosim patru categorii care să fie relevante indiferent de modelul de schimbare – teoretic sau practic. Recunoaştem posibilitatea ca în modelele de schimbare folosite în organizaţii reale să existe paşi de o natură generală, care pot fi priviţi ca făcând parte din mai multe categorii. După cum vom vedea în cele ce urmează, această flexibilitate nu va afecta logica combinării cu Gamification atâta timp cât paşii clasificaţi au legătură cu categoria aleasă.

Gamification

După ce am prezentat procesul de schimbare organizaţională urmează să evidenţiem dimensiunile procesului de Gamification şi să facem o legătură cu conceptul de schimbare. Detalii despre principiile, elementele, mecanismele şi dinamicile aferente Gamification nu vor fi prezentate, ele nefiind scopul acestui studiu.

Gamification, ca unealtă, oferă oportunitatea pentru o mai bună interacţiune cu membrii, un feedback mai rapid şi indicatori de progres mai vizibili. Cu toate acestea, chiar dacă Gamification oferă multe posibilităţi, trebuie să menţionăm faptul că într-un proces de schimbare organizaţională vor exista limitări în alegerea şi aplicarea mecanismelor specifice jocurilor video. Când Gamification este folosit în schimbare, acesta poate ajuta membrii organizaţiei să înţeleagă intenţia sau nevoia schimbării, să sprijine schimbarea comportamentală şi să promoveze implicare.

Procesul de Gamification poate avea mai multe forme: de la un strat de mecanisme simple ce se aplică pe activităţi de rutină în organizaţii până la o integrare completă a producţiei într-un mediu semivirtual. Aceasta arată o dihotomie a procesului de Gamification în două abordări diferite: o aplicaţie de suprafaţă sau o integrare în adâncime. Indiferent de abordare, obiectivul principal este schimbarea comportamentului, promovarea inovaţiei şi dezvoltarea aptitudinilor membrilor în activităţi precum formarea şi sarcini legate de lucru [15]. Obiectivele procesului de Gamification sunt S.M.A.R.T. (în engleză: specific, measurable, achievable, realistic and time achievable), adică sunt specifice, măsurabile, pot fi atinse, realiste şi constrânse de timp. Alegerea

scopului final al unui proces de Gamification implică înţelegerea contextului prezent, a rezultatului urmărit şi a progresului conceptual între început şi final.

Firma de cercetare Gartner evidenţiază această idee, preconizând că până în anul 2016 aproximativ 40% din primele 1000 de organizaţii la nivel global vor folosi Gamification ca un mecanism primar de transformare a operaţiilor organizaţionale [16].

Procesul de Gamification

Asemănător cu procesul de schimbare organizaţională, procesul de Gamification nu urmăreşte un cadru specific, ci se bazează pe nevoile fiecărui caz în parte. Pentru că acesta este un domeniu relativ nou stabilit în literatura de specialitate, nu există cadre bine definite, dar există mai multe cadre ce derivă din alte discipline înrudite. Din acest motiv, pentru a face legătura dintre schimbare şi Gamification, ne vom axa pe cele mai populare două cadre folosite în Gamification.

Prima este abordarea Player Centered Design (proiectare centrată pe jucător) propusă de Mario Herger şi Janaki Kumar. Acest model este compus din cinci paşi şi se bazează pe filosofia de proiectare numită User Centered Design (proiectarea centrată pe utilizator), dar este mai extinsă decât aceasta, pentru că încorporează elemente de schimbare comportamentală şi implicare semnificativă. Acest cadru este folosit ca o abordare adaptivă şi iterativă a procesului de Gamification, fără să folosească o serie de paşi rigizi şi unidirecţionali. Cu toate acestea, o ordine generală de paşi este sugerată. Procesul începe printr-o înţelegere a jucătorului şi a misiunii, urmată de o cercetare în motivaţia psihologică. În cazul unei legături cu schimbarea organizaţională, jucătorul este un membru al organizaţiei, iar misiunea este stadiul urmărit după procesul de schimbare. După pasul de cercetare urmează aplicarea mecanismelor alese, iar ultimul pas descrie felul în care aceste mecanisme sunt aplicate, monitorizate şi permite eventuale modificări ce pot fi aduse pentru a îmbunătăţi procesul [17].

Al doilea cadru este propus de Kevin Werbach. Acest cadru implică şase paşi secvenţiali (numiţi şi D6): 1. Definirea obiectivelor organizaţiei; 2. Identificarea comportamentelor ţintite; 3. Descrierea jucătorilor; 4. Dezvoltarea buclelor de activitate; 5. Adăugarea elementelor distractive; 6. Folosirea uneltelor potrivite. Acest cadru include elemente subiective, precum elementele distractive şi experienţa individuală, dar include şi elemente cuantificabile pentru obiectivele organizaţiei [18].

În compararea celor două cadre prezentate putem identifica similarităţi. Ambele pun accentul pe schimbarea comportamentală, pe nevoia de iteraţii, pe felul în care jucătorii (membrii) înţeleg contextul şi pe ideea de semnificaţie. O caracteristică a acestor două cadre ce se poate observa este că ele nu sunt create pentru procese specifice în contexte organizaţionale, ci reprezintă un ghid ce poate fi urmat indiferent de domeniu. Ca să putem vedea în ce cazuri aplicăm Gamification în procesul de schimbare organizaţională, este necesar să definim procesul de Gamification la un nivel de management al proiectelor. Bazându-ne pe cele două cadre, definim următorul proces de Gamification, adaptat nevoii de schimbare organizaţională, prezentat în Figura 2.

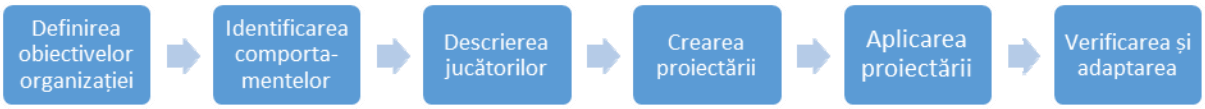

Fig.2. Procesul de Gamification adaptat pentru contextul organizaţional.

Primii trei paşi sunt identici cu cei folosiţi de Kevin Werbach, deoarece sunt foarte similari cu abordări din domeniul managementul proiectelor. Deoarece principalul scop al proceselor de Gamification este atingerea obiectivelor organizaţiei, este important să existe o bună înţelegere a acestor obiective înainte să înceapă planificarea, pentru a nu crea un sistem ce promovează comportamente într-o direcţie neaşteptată. Următorul pas este de a identifica comportamentele care sunt dorite de la membrii organizaţiei şi felul în care acestea pot fi măsurate. Comportamentele trebuie să fie cât mai specifice şi trebuie să ţină cont de primul pas chiar dacă relaţia între cele două este una indirectă. Al treilea pas este descrierea jucătorilor, dar în cazul contextului organizaţional jucătorii sunt membrii organizaţiei ce urmează să treacă prin procesul de schimbare. Acest lucru este necesar, deoarece trebuie folosite elemente ce prezintă interes pentru membrii organizaţiei şi este nevoie de a înţelege persoanele pentru a adapta mecanismele jocurilor video. Pasul următor, crearea proiectării, este compus din cel puţin următoarele: descrierea regulilor, stabilirea modului de oferire a feedbackului, alegerea elementelor de Gamification, alegerea metodelor de comunicare a progresului şi a uneltelor de măsurare

sau de verificare. Caracteristica esenţială a acestui pas este ca membrii organizaţiei să ştie imediat când progresează spre schimbare şi să primească imediat feedbackul necesar. Doar acest feedback nu este suficient, este nevoie şi de un indicator al progresului pentru a oferi perspectivă şi pentru a crea senzaţia că experienţa se schimbă şi implicit se schimbă şi persoana. Acest pas include toată proiectarea necesară pentru a crea un prototip şi pentru a începe testarea. După ce prototipul a fost creat şi testat se trece la aplicarea propriu-zisă a acestuia în contextul organizaţional real. În timp ce sistemul creat este pus în aplicare, acesta se monitorizează şi se adaptează conform situaţiilor neprevăzute ce pot să apară.

Relaţia dintre schimbare şi Gamification

După ce am prezentat separat fundamentele schimbării organizaţionale şi cadrele principale din procesul de Gamification, putem căuta relaţia ce există între acestea şi astfel să punem bazele unui cadru general pentru îmbinarea celor două. Analizând teoria prezentată anterior, putem extrage cinci cazuri posibile ale relaţiei:

1. Folosirea doar a elementelor de Gamification ca elemente adiţionale în strategia de schimbare organizaţională clasică, pentru a îmbunătăţi şansa de succes şi rata de acceptare a schimbării.
2. Aplicarea unei strategii de schimbare organizaţională, care să nu folosească Gamification, pentru a introduce elemente de Gamification în activităţi ale organizaţiei, diferite de schimbare organizaţională.
3. Gamification folosit ca strategie completă de implementare a schimbării organizaţionale.
4. Schimbarea organizaţională pentru a modifica strategiile de Gamification folosite deja în alte aspecte ale organizaţiei, precum producţie, marketing etc.
5. Folosirea tehnicilor de Gamification ca instrumente de gestionare a informaţiei, pentru a evidenţia nevoia de schimbare organizaţională sau pentru a analiza dacă este nevoie de schimbare.

Teoria schimbării organizaţionale oferă un cadru mai larg şi descrie o abordare sistematică în aplicarea uneltelor potrivite pentru planificare şi procesele pentru implementarea eficientă a schimbării. Gamification este procesul prin care se introduce, se transformă şi se operează un sistem de servicii ce sprijină crearea de cultură organizaţională, adică oferă, în primul rând, unelte ce ajută membrii organizaţiei să înţeleagă nevoia de schimbare şi să promoveze schimbarea comportamentală şi, în al doilea rând, oferă posibile strategii complexe care să substituie strategii clasice de schimbare organizaţională. Ca şi concluzie logică, schimbarea organizaţională oferă baza pentru introducerea cu succes a proceselor de Gamification.

Cadrul general

Din relaţia între cele două procese putem să încercăm a identifica un cadru general pentru a le folosi împreună cu scopul de a promova o schimbare în organizaţie. Urmărim două intenţii: prima – de a determina când este cel mai potrivit sa folosim Gamification, iar a doua – de a examina criteriile ce stau la baza deciziei de aplicare a proceselor de Gamification.

După cum am arătat în fundamentele teoretice ale Gamification, pentru a putea identifica o paralelă între schimbarea organizaţională şi Gamification, trebuie să definim procesele de Gamification la nivel de management al proiectului. Vom folosi ca punct de pornire cadrul rezultat din îmbinarea celorlalte cadre, prezentat anterior.

După ce am prezentat ambele procese separate şi după ce am ales pentru Gamification un cadru modificat, urmează să le combinăm, mai exact să asociem partea de Gamification cu cea de schimbare organizaţională. Acest lucru se va axa pe primul caz identificat, adică folosirea de Gamification ca element în strategia de schimbare organizaţională pentru a îmbunătăţi rata de succes a planului de schimbare.

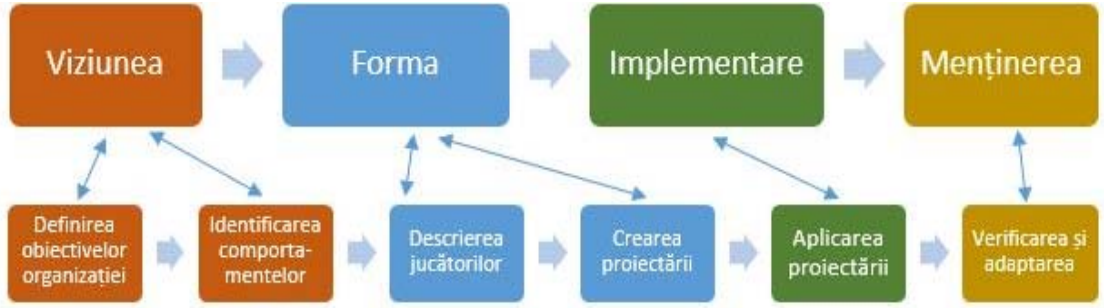

Fig.3. Asocierea procesului de schimbare organizaţională cu cel de Gamification.

Primii doi paşi din oricare cadru folosit în Gamification au un format specific proiectelor clasice de schimbare organizaţională sau proiectelor de management. Din acest motiv, considerăm că se poate face o asociere între aceşti doi paşi şi viziunea (faza de început a) proiectelor de schimbare. În aceşti paşi nu se regăsesc elemente sau dinamici folosite în Gamification, ci se identifică situaţia generală, după care urmează folosirea uneltelor specifice, deci încă nu putem vorbi despre Gamification. Următorii doi paşi conţin efectiv alegerea tehnicilor specifice Gamification, ţinându-se cont de nevoile identificate la început. Practic se decide forma care o va avea planul de schimbare. Pasul de aplicare a proiectării conţine implicarea efectivă a membrilor şi trebuie făcut cât de repede posibil, pentru a evalua dacă impactul este cel anticipat sau dacă apar situaţii neprevăzute care duc la nevoia de adaptare şi modificare prezentată în ultimul pas.

Am prezentat cum se adaptează un cadru de Gamification pe un cadru de schimbare organizaţională pentru cazul în care se doreşte combinarea celor două. Urmează să evidenţiem factorii ce influenţează decizia de a implementa sau nu Gamification în planul de schimbare.

Factorii de decizie

Asemenea oricărei strategii, ne aşteptăm să existe cazuri în care nu se poate folosi Gamification în schimbarea organizaţională, sau cazuri în care după o analiză să se constate că beneficiile sunt mai puţine decât costurile. În cele ce urmează propunem o serie de paşi ce pot fi folosiţi în determinarea fezabilităţii folosirii Gamification în schimbarea organizaţională. Factorii care influenţează decizia de a folosi sau nu elemente de Gamification sunt prezentaţi în primă instanţă fără detalii, pentru a putea sublinia ordinea logică în care trebuie luaţi în calcul, după care vor fi detaliaţi individual.

La începutul ordinii logice trebuie să examinăm dacă procesele sau, mai exact, circumstanţele tehnice sunt pregătite să susţină dinamica Gamification. Apoi trebuie să luăm în calcul riscul ca o companie ce decide să folosească elemente de Gamification să nu analizeze critic întregul proces de Gamification înainte de a decide. Strâns legat de psihologia motivaţională, Gamification, ca orice altă unealtă, funcţionează doar dacă fundamentele sale sunt solide; aşadar, este important să ne asigurăm că procesul este definit clar şi că structura sa este clar conturată. Ca pas următor este necesar să cunoaştem abordarea metodologică a tehnicilor folosite. În Gamification accentul pică pe utilizator (membrul organizaţiei) şi pe nevoile acestuia, deci strategia trebuie să fie centrată pe persoană. După centrarea pe persoană trebuie verificat dacă este posibil să se ofere feedback asupra performanţei sau a progresului, ţinându-se cont dacă este vorba despre o sarcină cognitivă, repetitivă sau creativă. Fiecare tip de sarcină necesită o abordare diferită, fiind astfel strâns legată de eforturile şi costurile de implementare. Astfel, ultimul factor care trebuie luat în calcul este raportul dintre costul de implementare şi beneficiul posibil. Pentru a fi mai uşor de urmărit factorii, aceştia vor fi prezentaţi în figura de mai jos în ordine logică.

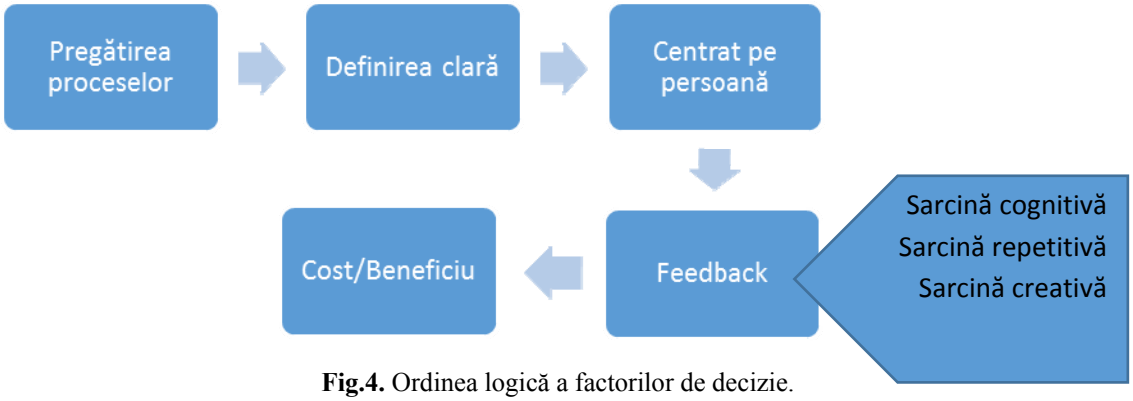

Fig.4. Ordinea logică a factorilor de decizie.

Pregătirea proceselor se referă la faptul că folosirea de elemente din Gamification necesită un suport tehnic sau logistic pentru a putea fi adaptate. În cazul unui proces de schimbare nepotrivit, multe companii tind să arunce vina pe membrii lor, dar în realitate procesele nu au fost pregătite pentru contextul în care urmează să fie aplicate sau conţin elemente nepotrivite. Cerinţele tehnice şi o logică clară determină calitatea proceselor şi probabilitatea atingerii cu succes a obiectivelor. Orice proiect de schimbare organizaţională ce nu are elemente de Gamification pregătite adecvat trebuie să analizele elementele originale şi, în cazul în care apar divergenţe, să se dea prioritate modificării acestora.

Când se implementează Gamification, este necesar ca la început să se definească clar procesele şi activităţile. Făcând acest lucru, este mai simplă măsurarea rezultatelor şi, implicit, adaptarea pentru a face faţă situaţiilor neprevăzute. În general, este de preferat o abordare de jos în sus care dă membrilor afectaţi posibilitatea de sugestii şi feedback, iar astfel de abordări influenţează cultura organizaţională şi pot fi folosite pentru a stabili o cultură a dialogului, a înţelegerii şi a învăţării împărtăşite. Astfel de contexte organizaţionale sunt necesare, deoarece Gamification necesită un nivel ridicat de flexibilitate organizaţională.

Când vorbim despre centrarea pe persoană, o comparăm cu centrarea pe activitate şi ne referim la două abordări diferite ale procesului de Gamification. Centrarea pe persoană este concepută pentru a servi nevoile membrilor şi prin aceasta să se atingă obiectivele organizaţiei. Rezultatul sau succesul acestei abordări depinde de fiecare persoană implicată în proces. Dacă în contextul organizaţional există activităţi cognitive, este esenţială folosirea unei abordări centrate pe persoană, deoarece sarcinile cognitive sunt îndeplinite în funcţie de motivaţia personală şi corelarea cu evaluarea făcută de sine. Pentru a motiva o persoană pe o perioadă îndelungată, în raport cu o sarcină cognitivă, este necesară înţelegerea aşteptărilor acelei persoane şi crearea unui obiectiv de atins prin stabilirea de stimulente ca parte a acelui proces. Abordarea centrată pe activitate funcţionează mai mult la nivel de grupuri de persoane decât la nivel de individ. În centrul atenţiei sunt procesele organizaţiei şi activităţile acestora realizate pentru a-şi atinge scopurile. Această abordare are rădăcinile în era industrializării şi, în general, se urmăreşte structurarea şi eficientizarea activităţilor. Este de la sine înţeles faptul că pentru un proces de Gamification trebuie să ne gândim la centrarea pe persoană, iar în caz contrar nu mai putem vorbi despre elemente de Gamification.

Feedbackul este un factor de importanţă majoră pentru succesul oricărui proces de Gamification, indiferent de scopul acestuia. Feedbackul este o componentă fundamentală a fiecărui sistem ce foloseşte tehnici din jocurile video. Putem din start să afirmăm că dacă oferirea de feedback nu este un punct de interes major în procesul de schimbare organizaţională, este practic imposibil a implementa o strategie de Gamification pentru a promova schimbarea. Feedbackul îl vom împărţi în două niveluri generale: nivelul micro *şi* nivelul macro. La nivelul micro sunt toate elementele şi mecanismele folosite în Gamification ce oferă feedback, indiferent de tipul acelui feedback. Nivelul macro este legat de oferirea informaţiei într-un mod transparent pentru parcursul jucătorului. Reamintim că în parcursul jucătorului se oferă doar necesarul de informaţie pentru atingerea obiectivelor, se stabilesc în mod clar obiectivele şi se oferă orientare direct proporţională cu abilităţile fiecăruia. Astfel, prin feedback, membrii pot să-şi măsoare progresul personal. Acest lucru este important din două perspective: cea a organizaţiei şi cea a membrului. Organizaţia poate colecta date ce măsoară eficienţa procesului de schimbare şi stadiul în care se află fiecare membru, pentru a putea interveni cu diferite schimbări, iar membrul poate să ştie oricând în ce stadiu se află, ceea ce duce automat la creşterea importanţei alocate pentru stadiul în care se află şi la creşterea efortului depus în parcurgerea traseului.

Când vorbim despre feedback, trebuie să luăm în considerare şi tipul de sarcină care trebuie făcută de către membru. Distingem trei tipuri de sarcini: cognitive, repetitive şi creative. În realitate, nu putem spune că o sarcină se clasifică doar în una dintre cele trei categorii. Sarcinile reale sunt un amestec din cele trei tipuri, dar pentru simplitate, când vorbim, spre exemplu, despre o sarcină cognitivă, ne referim la faptul că în acea sarcină predomină efortul cognitiv, chiar dacă exista şi efort creativ sau repetitiv. Este foarte important să adaptăm feedbackul pentru tipul de sarcină, deoarece fundamental cele trei tipuri sunt foarte diferite şi sunt motivate de lucruri diferite. O sarcină repetitivă nu este în mod inerent una foarte motivantă, deci asupra ei pot avea efect ridicat atât modalităţi de motivare extrinsecă, cât şi de motivare intrinsecă. În acest caz, factori precum demnitate, semnificaţie sau autonomie trebuie să fie bine evidenţiaţi.

Spre deosebire de sarcinile repetitive, cele cognitive au avantajul că sunt mai uşor de motivat prin elemente de Gamification, deoarece au un efect de educaţie permanentă. În urma unei sarcini cognitive, persoana care o finalizează învaţă ceva în plus, consecinţă ce are un efect motivaţional puternic. În literatura de specialitate o mare parte din exemplele de Gamification sunt platforme de feedback ce sprijină procesul de învăţare. Din unele puncte de vedere, Gamification este practic o problemă creată artificial ce trebuie rezolvată conform unor reguli bine definite. Dacă soluţia este prea simplă, sarcina devine plictisitoare şi nu mai este motivantă. O consecinţă este că un sistem de Gamification trebuie să conţină elemente ce provoacă un efect de învăţare.

Sarcinile creative, din perspectiva proceselor de Gamification, sunt foarte asemănătoare cu cele cognitive, iar modul de oferire a feedbackului este şi el foarte asemănător.

Independent de tipul sarcinii, motivaţia extrinsecă poate să promoveze motivare pe termen scurt, dar pe termen lung s-a demonstrat că în cazul sarcinilor interesante răsplata materială are un impact negativ asupra motivării intrinseci, iar răsplata verbală are un impact pozitiv asupra motivării intrinseci [19, p.681].

Ultimul factor ce trebuie luat în calcul pentru decizia de a implementa sau nu un proces de Gamification este raportul dintre costurile implementării şi beneficiile posibile. Acest factor nu este unul specific domeniului Gamification; el se regăseşte practic în toate disciplinele ce au legătură cu managementul, fiind des întâlnit indiferent de tipul de proiect despre care este vorba. Rezultatul raportului trebuie comparat cu alte strategii de schimbare organizaţională şi cu alte unelte ce oferă rezultate comparabile.

Concluzii

Ambele procese, Gamification şi schimbarea organizaţională, au o caracteristică dinamică ce le determină să nu urmeze tot timpul o ordine strică şi clar definită. Având un grad mare de flexibilitate, am realizat că nu există o soluţie unică şi universală în aplicarea lor şi, mai ales, în încercarea de a le combina pentru a dezvolta o strategie de schimbare organizaţională. Gamification, spre deosebire de schimbarea organizaţională, este un domeniu foarte nou şi, implicit, nu există teorii bine definite şi testate în timp. Ţinând cont de acestea, am încercat să determinăm felul în care cele două domenii pot relaţiona între ele şi am reuşit să identificăm cinci cazuri posibile.

Am ales primul caz, pe care îl considerăm şi cel mai complex, pentru a îmbina un cadru general de schimbare organizaţională cu un cadru de Gamification format din cele mai populare două cadre. Această îmbinare era necesară pentru a vedea unde este locul elementelor şi tehnicilor de Gamification în strategia generală de schimbare organizaţională.

Odată cu identificarea poziţiei uneltelor de Gamification în schimbarea organizaţională am urmărit să prezentăm o listă de factori ce trebuie respectaţi pentru a putea vorbi de Gamification. Aceasta are două roluri: primul – de a asigura că felul în care se doreşte implementarea este unul potrivit metodologiei, crescând astfel şansa de succes, iar al doilea este de a oferi organizaţiilor o modalitate prin care pot să decidă dacă Gamification este potrivit pentru planurile lor de schimbare.

Referinţe:

1. Blessing White Research (2013): *Employee Engagement: Beyond the numbers: A practical approach for individuals, managers and excecutives*. [Accesat: 07.08.2015], http://blessingwhite.com/research-report/2013/01/01/employee-engagement-research-report-update-jan-2013/
2. Gartner Research: *Gartner's 2013 Hype Cycle for Emerging Technologies Maps Out Evolving Relationship Between Humans and Machines*. [Accesat: 10.07.2014], http://www.gartner.com/newsroom/id/2575515
3. McKinsey Global Institute 2013, *Disruptive technologies: Advances that will transform life, business, and the global economy*. [Accesat: 20.08.2015], http://www.mckinsey.com/insights/business_technology/disruptive_technologies
4. KRAUS, G., BECKER-KOLLE, C., FISCHER, T. *Change-Management: Steuerung von Veränderungsprozessen in Organisationen; Einflussfaktoren und Beteiligte; Konzepte, Instrumente und Methoden*. 3. Aufl. Berlin: Cornelsen, 2010.
5. CUMMINGS, Th.G., WORLEY, Ch.G. *Organization Development and Change*. 8th ed. Mason, Ohio: Thomson/ South-Western, 2005.
6. TSOUKAS, H., CHIA, R. On Organizational Becoming: Rethinking Organizational Change. In: *Organization Science*, 2002, no.13 (5), p.567-582. DOI: 10.1287/orsc.13.5.567.7810.
7. WEICK, K.E., QUINN, R.E. *Organizational Change and Development*. In: *Annu. Rev. Psychol.*, 1999, no.50 (1), p.361-386. DOI: 10.1146/annurev.psych.50.1.361.
8. SHOPTAUGH, S. *Beyond Change Management: Advanced Strategies for Today's Transformational Leaders*, 2011.
9. CALVELLO, M., SEAMON, D. Change Management through transition teams: The Carolina power and light solution. In: *Nonprofit Management Leadership*, 1995, no.34 (4), p.16-19.
10. SCHERER, K.R. What are emotions? And how can they be measured? In: *Social Science Information*, 2005, no.44 (4), p.695-729.
11. SAIYADAIN, M.S. *Organisational behaviour*. New Delhi: Tata McGraw-Hill, 2003.
12. KOTTER, J.P., SCHLESINGER, L.A. *Choosing Strategies for Change*. Harvard Business Review (July-August), 2008.
13. LEWIN, K. *Frontiers of Group Dinamics: Concept, method and reality in social science, social equilibria, and social change. Human Relations*, vol.1, 1947, p.5-41.
14. KOTTER, J.P. *Leading Change*. Boston: Harvard Business Review Press, 1996.

15. BURKE, B. *Gamification: Engagement Strategies for Business and IT*. Gartner Research (ID: G00245563), 2012.
16. Gartner Research, *How "Brittle" Are Your Processes?* [Accesat: 12.07.2014], http://blogs.gartner.com/elise-olding/2011/05/04/how-brittle-are-your-processes/
17. KUMAR, J.M., HERGER, M. *Gamification at Work: Designing Engaging Business Software*. Interaction Design Foundation, 2013.
18. WERBACH, K., HUNTER, D. *For the Win: How Game Thinking Can Revolutionize Your Business*. Ed. Wharton Digital Press, 2012.
19. DECI, E.L., KOESTNER, R., RYAN, Richard M. *A meta-analytic review of experiments examining the effects of extrinisc rewards of intrinsic motivation*. In: *Psychological Bulletin*, 1999, no.126 (6), p.627-668.

Prezentat la 20.XI.2015

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2016, nr.3(93)
Seria "Ştiinţe sociale" *ISSN 1814-3199,* *ISSN online 2345-1017,* *p.169-175*

OPINIA PUBLICĂ ON-LINE – DERIVATĂ A NOILOR MEDIA

Liliana RUSU

Universitatea de Stat din Moldova

În articol este tratat fenomenul opiniei publice în condiţiile ascensiunii noilor media. Pornind de la viziunile exprimate în lucrările unor cercetători din domeniu, ca Patrick Champagne, Pippa Noris, Camelia Beciu, Paul Dobrescu, Rémy Rieffel ş.a., autorul abordează conceptul opiniei publice, formulează definiţia opiniei publice on-line şi evidenţiază etapele formării acesteia: informarea cetăţenilor prin intermediul diverselor forme ale new media, realizarea deliberării publice în spaţiul public virtual, procesul consultării publice on-line. De asemenea, sunt relevate rolul liderilor de opinie în procesul de difuzare a informaţiei publicului în mediul on-line şi importanţa noilor tehnologii informaţionale pentru desfăşurarea unui dialog direct şi transparent între liderii politici şi cetăţeni.

Cuvinte-cheie: *new media, opinia publică on-line, informaţie, democraţie electronică, dialog direct, public, comunicare politică.*

PUBLIC OPINION ON-LINE – ARISING OUT OF NEW MEDIA

The article is based on the analysis of several scientific papers signed by Patrick Champagne, Pippa Noris, Camelia Beciu, Paul Dobrescu, Rémy Rieffel, etc. The approach of the concept of public opinion allows the author to formulate the definition of online public opinion and described the three basic stages of its formation and expression: information to citizens via certain forms of new media, realization of public deliberations in digital public space and the process of online public consultation. Also, was mentioned the role of opinion leaders in the process of disseminating information to the public in the online environment and the importance of new technologies for the establishment of direct and transparent dialogue between political leaders and citizens.

Keywords: *new media, online public opinion, information, public, electronic democracy, direct dialogue, political communication.*

Orice analiză complexă a activităţii mijloacelor de comunicare în masă nu ar trebui să fie lipsită de abordarea conceptului *opinie publică,* care, de fapt, constituie „principalul sistem de referinţă" al acestora [1, p.15]. În pofida faptului că este foarte des utilizată, noţiunea *opinie publică* este foarte complexă şi dificil de a fi definită. În opinia experţilor, termenul *opinie publică* poate fi înţeles doar dacă este raportat la o perioadă de timp concretă, la un public şi la o anumită problemă de care el este preocupat. Sintagmele *opinie publică locală* şi *opinie publică internaţională* exprimă posibilitatea abordării noţiunii pe diferite niveluri. Prin urmare, expresia *opinie publică* poate avea sensul de totalitate de opinii individuale formulate de cetăţenii unui stat cu privire la o anumită problemă socială (ori de alt ordin), termenul *opinie publică locală* fiind deseori utilizat pentru a exprima atitudinea locuitorilor unei anumite regiuni, iar noţiunea *opinie publică internaţională* – cu sensul de însumare a unor puncte de vedere argumentate, poziţie a actorilor politici internaţionali. Uneori opinia publică este confundată cu publicul sau cu sondajele de opinie. Explicaţia etimologică a termenului a fost aplicată deseori, considerându-se că astfel se poate ajunge la o comprehensiune mai bună a acestui fenomen complex. Astfel, cercetătorul francez Serge Champeau menţionează că termenul *opinie publică* a apărut şi s-a dezvoltat în Europa odată cu democraţia – la sf. sec. XVIII–înc. sec. XIX şi semnifica formularea de către cetăţeni a unui anumit tip de opinie într-un mediu de expresie comun – spaţiul public. De remarcat, în context, că pentru a deveni publică nu este suficient ca opinia să fie exprimată în faţa unui public. Ea trebuie să exprime un interes de ordin general, spre exemplu să se refere la o problemă care i-ar preocupa pe mai mulţi cetăţeni şi să fie prezentată tuturor într-un loc de întrunire comun, cu alte cuvinte – să fie lansată în spaţiul public. Fireşte, mass-media din acea perioadă istorică avea un rol esenţial în procesul de exprimare şi formulare a opiniilor publice, aşa cum presa, în accepţie generală, a fost creată pentru a atrage atenţia cititorilor prin argumente pe care aceştia nu le cunoşteau, reuşind deseori să le modifice ideile despre anumite subiecte.

Vincent Price, la rândul său, datează apariţia conceptului modern de opinie publică cu sec. XVIII, graţie gânditorilor din Epoca Luminilor, şi îl consideră parte a primelor teorii liberale. Acesta era utilizat deseori de scriitorii francezi pentru a exprima un fenomen politic, având sensul de „judecăţi colective în afara sferei guvernării, dar care au impact asupra procesului de luare a deciziei" [2, p.16]. Noţiunea *opinie publică* din acea perioadă, în viziunea profesorului Paul Dobrescu, se configurează ca o rezultantă a îmbinării celor doi

© Universitatea de Stat din Moldova, 2016

termeni *opinie* şi *public*, cunoscuţi din cele mai îndepărtate timpuri şi utilizaţi în diverse situaţii şi cu multiple sensuri. Spre exemplu, conţinutul semantic al termenului *opinie* include atât aspecte de natură raţională, fiind utilizat pentru a denumi o formă a cunoaşterii, cât şi aspecte de natură socială, fiind expresia unei tradiţii de dominare prin cuvânt asupra altor membri ai comunităţii. Termenul *public*, derivat al cuvântului latin *populus*, fiind utilizat în calitate de calificativ al unui substantiv, semnifica lucruri care puteau fi folosite de mai mulţi membri ai societăţii sau probleme oficiale, de interes comun. Cât priveşte actuala interpretare a noţiunii *opinie publică,* cercetătorul român conchide că aceasta poate servi drept obiect de cercetare, iar problematica sa ar include investigarea unor aspecte importante, precum:

- originea şi evoluţia fenomenului dat;
- formarea opiniei publice şi difuzarea ei într-un anume context social;
- factorii care contribuie la schimbarea opiniei publice.

Cunoaşterea factorilor care pot condiţiona schimbarea opiniei publice ar trebui să se bazeze, după părerea sa, pe determinarea şi analiza celor două categorii principale menţionate de Harwood L. Childs: 1) cauze primare, unde sunt incluse mass-media şi produsul mediatic, deci canalele de comunicare şi mesajele pe care acestea le transmit *şi* 2) cauze secundare, precum locul de domiciliu, vârsta, nivelul de cunoaştere al destinatarului acestor informaţii.

Abordarea diacronică a noţiunii *opinie publică,* realizată de Patrick Champagne, a diversificat aria modalităţilor de formulare a unei definiţii mult mai exacte şi complexe a fenomenului în cauză. Studierea unui şir de lucrări de arhivă i-a permis cercetătorului francez să delimiteze trei stări de manifestare a opiniei publice, ale căror variabile principale sunt spaţiul de dezbatere publică şi participanţii legitimi la jocul politic. Prima stare a opiniei publice este interdependentă de logica votului cenzitar din sfera politică a unei perioade istorice care debutează din data Primei Revoluţii Franceze (1789) şi durează până în a doua jumătate a sec. XIX. Prin urmare, opinia publică din acea perioadă nu reprezenta o însumare de opinii individuale ale majorităţii membrilor unei comunităţi, ci opinia unor aleşi ai poporului, a elitelor cu drept de vot. Cea de-a doua stare a opiniei publice s-a dezvoltat în a doua jumătate a sec. XIX, sub imboldul implicărilor directe ale poporului în sfera politică, a practicării votului universal în statele europene, a rolului sporit al radioului în difuzarea informaţiilor. Noţiunea *opinie publică* este, în acea perioadă, rezultanta discuţiilor asupra unor probleme de interes public, realizate cu participarea a trei actori principali: liderii politici, jurnaliştii, alegătorii. Apariţia unor institute abilitate cu efectuarea sondajelor de opinie din perioada anilor 1950, dar mai cu seama alegerile prezidenţiale din Franţa din 1965, când au fost aplicate aceste procedee de estimare a rezultatelor electorale, au contribuit la dezvoltarea celei de-a treia stări a opiniei publice. În pofida criticilor aduse sondajelor de opinie, Patrick Champagne le consideră legitime şi drept o formă de democraţie directă, ele permiţând cunoaşterea unor eventuale tendinţe de comportament de vot şi având un potenţial semnificativ pentru reglementarea vieţii politice [3].

Referindu-se la actuala interpretare a conceptului în cauză, Camelia Beciu menţionează că nu ar trebui să confundăm acest fenomen cu publicul, societatea civilă sau electoratul. Opinia publică este o *construcţie statistică*, atunci când este examinată drept rezultat al sondajelor de opinie şi al altor procedee de investigare a opiniei publice (spre ex.: interviul, ancheta sociologică) sau *simbolică,* în cazul în care este abordată în calitate de produs al unor strategii de comunicare. Mecanismele de bază ale formării opiniei publice, deseori invocate pentru oferirea unor explicaţii sociologice ale acestui fenomen, sunt: socializarea şi construcţia socială. Conform teoriilor socializării, oamenii sunt într-o interacţiune comunicaţională permanentă cu grupurile primare, de apartenenţă, societatea civilă şi, în consecinţă, opiniile despre educaţie, religie, cultură, politic ş.a. sunt rezultatul acestui proces de schimb informaţional. Rolul mass-mediei este de a consolida opiniile individuale, formarea opiniei publice fiind dependentă de următoarele două elemente: 1) importanţa temei (problemei) *şi* 2) mediile sociale la care participă individul. Aceste teorii au fost supuse diverselor critici, dat fiind faptul că în societatea globală, hipermediatică, cu mobilitatea profesională şi geografică sporită a actorilor sociali, se creează „o relaţie mai puţin stabilă între individ şi mediul în care s-a format" [4, p.70].

Construcţia socială a opiniei publice este ideea de bază a teoriei formulate, la începutul anilor 1970, de sociologul francez Pierre Bourdieu. În contextul teoriei date, opinia publică este denumită *artefact*, iar formarea ei – explicată drept rezultat al unor acţiuni ale elitei politice, mediatice sau cele de investigare sociologică. Dintre aceste categorii de actori sociali, liderii de opinie sunt cei care aplică mecanismele notorietăţii şi cele ale generalizării pentru transformarea punctelor de vedere individuale în opinii publice. În cazul son-

dajelor de opinie, sociologul francez consideră că intervievaţilor le sunt create condiţii artificiale de formare a opiniei publice, precum: formularea unor întrebări aparent neutre, necorespunderea acestora cu realitatea nemijlocită a respondenţilor, calcularea rezultatelor prin suma medie a unor opinii individuale.

Conform afirmaţiilor lui Rémy Rieffel, această teză a lui Bourdieu a provocat ulterior diverse polemici, unii politologi şi sociologi nefiind de acord cu formularea ideii de inexistenţă a opiniei publice doar din cauza sondajelor de opinie, iar alţii considerând prea subiectivă argumentarea adusă ineficienţei acestei metode. Rezultatele din ultima perioadă şi progresele din domeniul efectuării sondajelor de opinie au permis reformularea importanţei acestor metode: „Numai sondajele nu pot reflecta opinia publică: ele nu reprezintă decât un element, printre altele, de observare a reacţiilor unor persoane din aceeaşi ţară sau categorie socială" [5, p.40]. Printre principalele funcţii ale sondajelor de opinie sunt de menţionat:

- studierea unor chestiuni referitoare la tematica dezbaterilor din spaţiul public (spre ex.: probleme sociale, evenimente politice, schimbări climaterice etc.);
- elucidarea unor probleme ce ţin de imaginea unui partid, instituţie, întreprindere;
- determinarea notorietăţii unei personalităţi;
- aflarea intenţiilor de vot ale alegătorilor.

În lucrarea *Construcţia opiniei publice*, Philippe Cabin a delimitat patru etape istorice de afirmare a unor definiţii distincte ale acestui fenomen dinamic, de natură colectivă, care este tot mai frecvent operat de către guvernanţi, jurnalişti, cercetători. O atare abordare istorică a fost efectuată cu scopul identificării principalelor mecanisme de formare a opiniei publice şi a diverselor moduri de manifestare a fenomenului dat, iar în cazul situaţiei actuale – pentru realizarea obiectivului de a argumenta validitatea sondajelor de opinie, capabile să transforme un „concept abstract" în „construct mensurabil" [6, p.12]. A doua jumătate a sec. XVIII este considerată, de către autorul citat, data demarării primei perioade de dezvoltare a opiniei publice. Tocmai în acea perioadă a început să fie întrebuinţată, în limbajul familiar, expresia *opinie publică,* care semnifica ideile şi sentimentele împărtăşite ale unui popor sau ale unei comunităţi. La sf. sec. XVIII, în a doua etapă istorică de evoluţie a fenomenului, opinia publică poate fi definită, graţie lui Jacques Necker, rezultanta dialogului dintre membrii elitei sociale, realizat în spaţii de discuţii publice (cafenele, saloane), apărute din necesitatea emancipării individuale, exprimării unor puncte de vedere personale şi a deliberării. În sec. XIX, perioadă marcată de importante schimbări politice şi culturale, opinia publică este percepută drept posibilitate de exprimare a voinţei poporului, fiind uneori formulată în forme active, netolerante, precum: proteste în stradă, petiţii, greve ş.a. Secolul XX este, conform afirmaţiilor lui Philippe Cabin, etapa a patra de dezvoltare a opiniei publice, marcată de amploarea utilizării sondajelor pentru determinarea comportamentului unei părţi reprezentative a populaţiei, într-o anumită perioadă de timp.

Referindu-se la mecanismul de formare a opiniei publice, Philippe Cabin precizează că acest proces demarează cu însumarea unor opinii individuale şi evoluează datorită unor interacţiuni, precum: discuţii cu prietenii sau colegii, informaţii obţinute prin lectură sau prin intermediul mijloacelor de comunicare în masă, participări la noi evenimente ş.a. La nivel de societate, opinia publică este rezultatul unui schimb de informaţii şi al comunicării dintre diferiţi actori, în cadrul a diverse forumuri: în familie, la locul de muncă, la şcoală, sindicate etc. În cadrul acestui dispozitiv, mass-media şi jurnaliştii ocupă un rol important – de punere în scenă a evenimentului şi a realităţii, fiind percepuţi deseori drept „oglindă a opiniei publice" [7, p.14].

La începutul anilor 2000, dezvoltarea noului canal de comunicare – Internetul, apariţia unor noi dispozitive de comunicare mult mai mobilă (smartphoane, netbook-uri, tablete) şi accesul la diverse conţinuturi multimedia au modificat coraportul dintre mass-media, opinia publică şi domeniul politic. În primă instanţă, de remarcat facilitarea transmiterii informaţiilor politice datorită opţiunilor interactive ale tehnologiilor Web, integrarea noilor media în strategiile de comunicare ale candidaţilor, renovarea conceptelor *participare politică* şi *consultare a opiniilor cetăţenilor*, controlul cvasi-permanent al activităţii instituţiilor politice reprezentative. În acelaşi timp, multiplicarea sondajelor de opinie favorizează dezvoltarea unei *democraţii a opiniilor* – o formă de democraţie directă şi individualizată, care nu rezultă din dezbatere publică şi exprimarea dreptului de vot universal, ci constituie o influenţă exercitată permanent asupra acţiunii politice din partea opiniei publice.

În acest context, Benoit Sillard menţionează că noile media şi Internetul au bulversat procesul de formare a opiniilor publice: noile mijloace de comunicare permit cetăţenilor să se exprime direct, să comenteze actualităţile, să identifice probleme şi să formuleze soluţii concrete. Astfel, are loc constituirea unui spaţiu public

extins, care este în acelaşi timp şi local şi internaţional, orientat spre posibilitatea participării la dialog a fiecărei persoane conectate la reţeaua globală, posibilitatea transmiterii şi preluării informaţiilor de un număr mare de utilizatori. În atare condiţii, Internetul devine o a cincea putere politică, capabilă să supravegheze „derivele puterii politice, dar şi cele ale altor puteri prezente în societate" [8]. Conferind cetăţenilor mai multă liberate de exprimare, noile mijloace de comunicare au modificat condiţiile de exercitare a puterii, cunoscute în perioadele anterioare. Prin urmare, asistăm la un proces de tranziţie „de la democraţia opiniilor impuse de către intermediari cunoscuţi la o democraţie a opiniei libere, unde toţi indivizii şi toate grupurile au aceeaşi libertate de acces la spaţiul public de comunicare" [9].

Noţiunea *opinie publică conectată* este parte a teoriei spaţiului public numeric, prezentată de Nicolas Vanbremeerch în lucrarea *De la démocratie numérique*. În acest caz, procesul de constituire a opiniilor publice este rezultatul interacţiunilor comunicaţionale a unui număr mare de utilizatori, care difuzează sau periază informaţii, postează conţinuturi în diverse formate (text, audio, video), discută on-line. Link-urile interne şi externe ale website-urilor sunt elementele de bază care facilitează circulaţia informaţiei în spaţiul numeric imens. Opinia publică conectată este, de fapt, o „gigantică prelungire şi transformare a spaţiului public" în formula în care acesta a fost definit de Jùrgen Habermas [10]. Libertatea de exprimare şi aplicarea principiului publicităţii, în pofida opţiunilor tehnologiilor Web 2.0, diferă de la utilizator la utilizator. Conform afirmaţiilor lui Nicolas Vanbremeerch, un rol important pentru realizarea comunicării multidirecţionale îl au cunoştinţele din domeniul IT ale internauţilor, precum şi abilităţile acestora de a se exprima în spaţiul numeric. Anume respectarea acestor factori, după părerea lui, este determinantă în apariţia unei noi categorii de lideri de opinie. Aceştia se deosebesc prin pasiunea faţă de noile tehnologii şi participarea activă la procesul de receptare şi retransmitere a informaţiilor, prin angajament politic sau social sporit. În această ordine de idei, cercetătorul francez afirmă că timpul unei democraţii reprezentative, bazată pe delegarea pasivă a puterii prin instrumente limitate, este depăşit de noile posibilităţi de comunicare şi participare politică a internauţilor.

Investigarea rolului liderilor de opinie în procesul de comunicare on-line a permis grupului de cercetători Holbert, Garret şi Gleason (SUA) să constate o reactualizare a teoriilor privind efectele minime ale mass-mediei asupra publicului [11]. Ei au remarcat că în contextul comunicării din spaţiul public numeric unele grupuri de persoane au funcţia de receptare, selectare şi redistribuire a mesajelor, foarte similară cu cea a liderilor de opinie menţionaţi în teoria comunicării în două niveluri, lansată de P. Lazarsfeld şi E. Katz. Conform acestei teorii a fluxului informaţional în doi paşi, mijloacele de comunicare în masă au un impact indirect şi limitat asupra publicului şi sunt „un element printre altele care intervin în opţiunile şi atitudinile indivizilor" [12, p.177]. Studiile asupra campaniilor electorale, realizate în perioada anilor 1940–1950 de către reprezentanţii curentului empiric de cercetare din domeniu, au demonstrat că influenţa mass-mediei este atenuată în rezultatul unui proces de filtrare a mesajelor şi a fluxului informaţional în două niveluri: 1) realizat pe verticală, de la emiţător la liderul de opinie *şi* 2) realizat pe orizontală, de la liderul de opinie la receptor.

Ideea reformulării acestei teorii şi aplicării sale în descrierea proceselor de comunicare on-line a fost susţinută de Rune Karlsen, care consideră că principala particularitate a noilor media constă în funcţionarea acestor mijloace de comunicare în reţea. În opinia sa, structura sistemului informatic este în deplină concordanţă cu această formulă teoretică, iar liderii de opinie din mediul on-line au importantul rol de a reinterpreta şi difuza mesaje către persoanele pasive. Prin urmare, utilizatorii pot recepta o multitudine de mesaje, conţinutul cărora depinde de interesele şi comportamentul celor conectaţi în reţea. În acest caz, Rune Karlsen descrie procesul de comunicare prin noţiunea *flux pe mai multe niveluri*, care semnifică distribuirea de informaţii pe diversele dispozitive la care sunt conectaţi utilizatorii. Investigarea utilizării de către cetăţenii norvegieni a celor mai interactive forme ale noilor media i-a permis cercetătorului citat să conchidă că majoritatea persoanelor cu statut de abonaţi ai paginilor de Facebook ale politicienilor sau partidelor politice sunt, de fapt, lideri de opinie care contribuie foarte activ la difuzarea informaţiilor politice nu doar în mediul on-line, dar şi în cel din afara reţelelor (off-line). Dezvoltarea noilor tehnologii de comunicare, conform afirmaţiilor sale, au sporit capacitatea de interacţiune comunicaţională a liderilor de opinie şi rolul pe care îl au aceşti utilizatori activi în procesul de difuzare a informaţiilor către alţi membri ai societăţii civile [13].

Unii cercetători au constatat constituirea unei noi categorii de lideri de opinie, cu profil diferit de al celor din sfera comunicării prin intermediul mass-mediilor tradiţionale. Nivelul de influenţă al acestor persoane este interdependent de nivelul de cunoştinţele din domeniul IT, de performanţa tehnologiilor pe care le aplică în procesul de comunicare, de numărul de persoane din lista de prieteni sau abonaţi de pe reţelele de socializare.

Analiza audienţei conturilor de Twitter ale politicienilor italieni, cu statut de candidaţi în cursa electorală din 2013, realizată de Cristian Vaccari şi Augusto Valeriani, a argumentat importanţa numărului de abonaţi şi a rolului de comunicatori activi al acestora pentru remodelarea opiniei publice şi sporirea nivelului de participare politică a cetăţenilor. Comunicarea liderilor politici prin intermediul sistemului de microblogging Twitter, în dependenţă de modalitatea de transmitere a mesajelor, poate fi directă şi indirectă. Termenul *comunicare directă pe Twitter* a fost utilizat de cercetătorii respectivi cu sensul de postare a informaţiilor de către politicieni pentru a fi receptate de către utilizatori: potenţiali alegători, jurnalişti ş.a. Noţiunea *comunicare indirectă pe Twitter* serveşte la descrierea modalităţii de retransmitere totală sau parţială a mesajelor de către cei abonaţi la propriul public. În prima etapă de transmitere a mesajelor politice pe Twitter (comunicarea directă) abonaţii pot avea statut de public primar şi un comportament de simpli observatori, iar în a doua (comunicarea indirectă) – pot acţiona similar liderilor de opinie tradiţionali, pot să filtreze informaţia şi să o retransmită prin intermediul propriul cont de Twitter către publicul secundar [14].

Totuşi, trebuie remarcat faptul că liderii de opinie sunt doar un element al procesului complex de formare a opiniilor publice în mediul Web. După cum am menţionat anterior, majoritatea specialiştilor în domeniu consideră că investigarea opiniei publice ar trebui să ţină cont de anumite caracteristici de bază ale acestui fenomen: 1) opinia publică este produsul unui auditoriu specific (spre ex.: electoratul, generaţia tânără ş.a.); 2) este adusă la cunoştinţă tuturor prin intermediul unor mijloace de comunicare în masă; 3) se referă la un subiect de interes public (probleme majore, evenimente). Publicul din spaţiul numeric este diferit de cel al altor medii. El este constituit din milioane de persoane, conectate la reţeaua globală, care, datorită opţiunilor interactive ale noilor media, pot deveni participanţi activi la procesul de comunicare. Cunoscuţi sub denumirea de utilizatori PC sau internauţi, aceşti actanţi ai comunicării on-line au acces liber la un număr mare de informaţii şi posibilitatea de selectare a acestora, la control asupra materialului postat pe website-uri, reţele sociale, paginile de Twitter sau YouTube.

Contribuind la menţinerea dialogului direct dintre guvernanţi şi guvernaţi, opinia publică on-line este un element important al mecanismului de dezvoltare a unei noi democraţii participative. Orientat spre înlăturarea unor lacune ale democraţiei reprezentative, noul tip de guvernare se manifestă prin respectarea dreptului cetăţenilor de a se exprima liber şi prin posibilitatea acestora de a participa la procesul de luare a deciziilor în comun. În acest context, pot fi delimitate trei etape principale de formare şi exprimare a opiniei publice on-line:

1) informarea cetăţenilor prin intermediul unor forme ale noilor media;
2) realizarea deliberărilor publice în mediu numeric;
3) consultarea publicului (Fig.1).

Fig.1. Principalele etape de formare şi exprimare a opiniei publice on-line.

Investigaţiile realizate de Pippa Norris, rezultatele cărora au fost publicate în lucrarea *A Virtuous Circle: Political Communication in Postindustrial Societies,* au confirmat ipoteza impactului pozitiv al noilor media pentru procesul de dezvoltare democratică a societăţii contemporane [15]. În opinia lui, cetăţenii care au mai mare acces la informaţii au un nivel de cunoaştere mai bună şi o mai mare încredere în sistemul politic, participă activ la alegeri. Prin urmare, cetăţenii – consumatori de informaţii politice nu sunt receptori pasivi ai

mesajelor, ei filtrează, trimit comentarii şi îşi manifestă atitudinea critică faţă de conţinuturile postate pe platformele de comunicare on-line. În consecinţă, sporirea angajamentului civic în rezultatul informării prin intermediul noilor media poate fi explicat prin trei factori diferiţi: 1) efectul de selectare şi afirmare a unor persoane mai receptive la mesajele politice; 2) impactul mijloacelor de comunicare la creşterea nivelului de cunoaştere şi de participare politică a cetăţenilor; 3) comunicarea directă dintre actorii politici şi public, caracterizată prin flux bidirecţional de informaţii.

Website-urile şi mesageria instantanee au marcat perioada de început a comunicării on-line, oferind utilizatorilor noi posibilităţi de cunoaştere şi de exprimare a opiniilor. Spre deosebire de mass-media tradiţională, aceste instrumente de comunicare în reţea au deschis calea comunicării nelimitate în timp şi spaţiu, a difuzării rapide şi masive a informaţiilor către un public mult mai numeros. Primele website-uri politice, cu aspect de broşură, au fost utilizate în contextul comunicării electorale. Ele conţineau informaţii despre candidat, programul politic şi activitatea preelectorală a acestuia, fiind create pentru a promova imaginea liderului politic, pentru a influenţa opiniile şi comportamentul de vot al alegătorilor. Ulterior aceste platforme de comunicare on-line, datorită apariţiei şi dezvoltării tehnologiilor Web 2.0, au devenit mult mai interactive, contribuind la formarea opiniei publice în rezultatul dialogului responsiv. Integrarea în strategia de comunicare electorală a unor forme ale noilor media, precum: bloguri, reţele de socializare, sistemul de microblogging Twitter, a optimizat procesul de informare a cetăţenilor şi a creat condiţii favorabile pentru realizarea deliberării publice on-line.

Actualmente, consultarea on-line a cetăţenilor este un procedeu utilizat frecvent de către instituţiile reprezentative. Acesta constă în cunoaşterea opiniilor cetăţenilor despre anumite acte normative, propuneri de politici publice, proiecte de legi, propuneri de hotărâri de Guvern şi contribuie la eficientizarea activităţii autorităţilor publice. În contextul „democraţiei electronice" [16, p.163], acest tip de comunicare bidirecţională dintre guvernanţi şi guvernaţi se bazează pe respectarea principiilor de transparenţă informaţională, parteneriat şi abordare publică a unor probleme majore şi poate fi interpretat drept modalitate de implicare activă a societăţii civile în procesul de luare a deciziilor. Studierea unor practici de utilizare a consultării on-line în statele membre OSCE i-a permis cercetătoarei Ann Macintosh să constate tendinţa de implicare a cetăţenilor doar la o anumită etapă – în stadiul iniţial de elaborare a politicilor. Experienţa unor experţi europeni a demonstrat că această procedură de exprimare a opiniei cetăţenilor poate fi mult mai eficientă dacă este aplicată şi ulterior, spre exemplu „în momentul în care se conturează o decizie finală" [17, p.53]. Astfel, în unele situaţii, forumurile de discuţii on-line pot servi drept instrumente de consultare a opiniei publice la diferite etape ale procesului decizional. În etapa iniţială, utilizatorii sunt invitaţi să participe la identificarea problemei sau la abordarea unor eventuale soluţii, ulterior subiectul discuţiilor din mediul on-line pot fi proiectele de legi sau alte acte normative. În unele state democratice europene a fost remarcată practica creării website-urilor destinate consultării opiniei publice on-line. Aceste platforme de comunicare on-line sunt gestionate de o echipă de experţi şi corespund unor cerinţe structurale specifice: pe pagina de deschidere este indicată informaţia privind obiectivele, publicul vizat, condiţiile de utilizare a site-ului, conţin rubrica *Informaţii generale,* unde sunt postate diverse conţinuturi privind tematica respectivei consultări (link-uri externe pentru o informare mai bună), aplicaţii de consultare a opiniilor (opţiuni de selectare, afişare, retransmitere, apreciere sau comentare a informaţiilor postate).

Noile media au modificat nu doar domeniul constituirii şi exprimării opiniei publice, dar şi cel de studiere a fenomenului dat, îmbogăţindu-l cu noi metode precum sondajele de opinie on-line sau procedeele de investigare a audienţei din spaţiul numeric prin cuantificarea şi analiza automată, în timp real, a utilizatorilor. În acest caz, ţinându-se cont de avantajele şi dezavantajele aplicării diverselor procedee de studiere a audienţei noilor media, a fost realizată o tipologizare a noilor metode de cercetare din domeniu în trei categorii de bază:

1) metode de investigare a audienţei şi a opiniei publice în regim on-line;

2) metode tradiţionale, utilizate în regim off-line;

3) metode mixte de cercetare, constituite din îmbinarea unor procedee de investigare on-line şi cele de investigare off-line (utilizate cu precădere din 2000 pentru a servi la realizarea unor obiective diverse) [18].

Dintre acestea cele mai accesibile sunt aplicaţiile web de determinare a numărului de vizitatori ai platformelor on-line, anchetele realizate prin intermediul poştei electronice, sondajele de opinie on-line. Noile tehnologii permit citirea de pe browser a unui şir de caracteristici, importante pentru investigarea publicului şi a opiniei publice on-line, precum: locul, data sau frecvenţa accesării informaţiilor postate. Confruntarea acestor

date cu elementele structurale ale unor forme ale noilor media, inclusiv tematica informaţiilor difuzate prin noile canale de comunicare, este practicată deseori de cercetători pentru determinarea preferinţelor publicului on-line în materie de produs mediatic. Astfel de cercetări scot în evidenţă contribuţia noilor media la fortificarea „ideii politicii, înţelese ca proces comunicaţional" [19].

Referinţe:

1. DOBRESCU, P., BĂRGĂOANU, A. *Mass-media şi societatea*. Bucureşti: Comunicare.ro, 2003. 299 p. ISBN 973-8376-42-4
2. Ibidem.
3. CHAMPAGNE, P. *Faire l'opinion. Le nouveau jeu politique*. Paris: Les Editions de Minuits, 1990. 320 p. ISBN 978-2-7073-1359-1
4. BECIU, C. *Sociologia comunicării şi a spaţiului public: concepte, teme, analize*. Iaşi: Polirom, 2011. 301 p. ISBN 978-973-46-1807-1
5. RIEFFEL, R. Efectele mass-media. În: Bertrand Cl.-J. *O introducere în presa scrisă şi vorbită.* Ediţia a II-a. Iaşi: Polirom, 2001, p.176-185. ISBN 973-683-677-0
6. CABIN, P. La construction de l'opinion publique. En: *Sciences Humaines*, 1999, no.96, p.12-15. ISSN 0996-6994
7. Ibidem.
8. SILLARD, B. *Internet comme cinquième pouvoir: de l'opinion imposée à l'opinion libre.* 2011. [Accesat: 20.10.2015]. Disponibil: http://www.journaldunet.com/ebusiness/le-net/maitres-ou-esclaves-du-numerique-internet-comme-cinquieme-pouvoir.shtml.
9. Ibidem.
10. VANBREMEERSCH, N. *De la démocratie numérique*. Seuil: Editions du Seuil, 2009. 104 p. ISBN 78-2020987998
11. HOLBERT, L.R., GARRETT, K.R., GLEASON, L.S. A new era of minimal effects? A response to Bennett and Iyengar. In: *Journal of Communication*, 2010, no.60(1), p.15-34. ISSN 0976-691X
12. RIEFFEL, R. *Sociologia mass media*. Bucureşti: Polirom, 2008. 244 p. ISBN 978-973-46-1017-4
13. KARLSEN, R. Followers are opinion leaders: The role of the people in the flow of political communication or and beyond social networking sites. In: *European Journal of Communication*, 2015, p.1-18. ISSN 0267-3231
14. VACCARI, C., VALERIANI, A. Follow the leader! Direct and indirect flows of political communication during the 2013 Italian general election campaign. In: *New Media & Society*, 2015, no.17(7), p.1025-1042. ISSN 1461-4448
15. NORRIS, P. *A Virtuous Circle: Political Communication in Postindustrial Societies*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000. 398 p. ISBN 978-0521793643
16. FISICHELLA D. *Ştiinţa politică. Probleme, concepte, teorii* / Traducere de Victor Moraru. Iaşi: Polirom, 2007. 408 p. ISSN 978-973-46-0107-3
17. MACINTOSH A. L'utilisation des technologies de l'information et de la communication pour une plus large participation des citoyens aux décisions publiques. En: *Promesses et limites de démocratique électronique*. Paris. Les Editions de l'OCDE, 2005, p.157-177. ISBN 2-271-06415-5
18. ФОМИЧЕВА, И.И. *Социология Интернет-СМИ*. Москва: МГУ, 2005. ISBN 5-7776-0069-7
19. MORARU, V. *Mass media vs politica*. Chişinău: CEP USM, 2001. 206 p. ISBN 9975-70-025-X

Prezentat la 04.05.2016

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2016, nr.3(93)
Seria "Ştiinţe sociale" ISSN 1814-3199, ISSN online 2345-1017, p.176-180

REPORTAJUL CULTURAL: ASPECTE DEFINITORII ŞI ASERŢIUNI EXPLICATIVE

Laura TUGAREV

Universitatea de Stat din Moldova

Reportajul cultural face parte din categoria genurilor *jurnalistice* nobile. Această specie se află la intersecţia dintre publicistică şi literatură, se apropie mai mult de textul literar prin expresiile retorice, mărcile artistice şi viziunea estetică. Reportajul cultural poate porni de la un eveniment cultural fierbinte sau cald: o lansare de carte, o expoziţie de sculptură sau fotografie, un spectacol de balet sau un concert simfonic, dar, pe de altă parte, şi de la un eveniment rece: arhitectura unui conac, monumentele de artă, arta decorativă. Important este faptul că stilistica reportajului cultural se axează pe concizie/ precizie, iar jurnalistul trebuie să transfere cititorul la faţa locului prin vitalitate, prin elemente originale şi inedite care transformă textul într-o „celulă de viaţă".

Cuvinte-cheie: *art jurnalism, reportaj, reportaj cultural, eveniment cultural, clasificare, structură, specie nobilă.*

CULTURAL REPORTAGE: DEFINING ASPECTS AND EXPLANATORY ASSERTIONS

Cultural reportage may be considered the noblest genre of all. Being placed at the crossroads of journalism and literature, it has a series of elements, traditionally belonging to the literary texts, such as artistic marks and aesthetic vision. The cultural reportages may be generated by various cultural events: book launch events, sculpture exhibitions, ballet, symphony concerts. On the other hand, decorative art, architecture, pictures may also serve as a prerequisite for cultural reportages. The stylistics of the cultural reportages is focused both on precision and concision; the journalist should be able to transfer the reader to the location where the phenomenon took place, by using original elements that transforms the text into a "cell full of life" Cultural reportage can draw on the visual arts, using changes of perspective, and it can make use of metaphors, parables, and allegories.

Keywords: *reportage, cultural reportage, art of reportage, cultural event, classification of reportage, editing and writing reportage.*

Cultura este o maşinărie în producerea de valori materiale şi spirituale, este acea dimensiune care dă motor pilonilor esenţiali de natură spirituală ce ghidează, în particular, orice individ social şi chiar întreaga societate în ansamblu, iar arta este produsul activităţilor artistice şi creative, al culturii spirituale. Cultura şi arta sunt procese dinamice, în veşnică schimbare, care în societatea contemporană capătă contururi şi nuanţe noi. Diseminarea în mase a valorilor culturale şi a produselor artistice şi de creaţie, a informaţiilor privind noile procese, fenomene şi tendinţe culturale se face prin intermediul diferitelor instituţii de profil, printre care şi mass-media. Or, sub egida culturală, presa mereu a urmărit să pună într-un permanent circuit valorile culturale ale societăţii.

În contextul dezvoltării culturii din Republica Moldova, Art Jurnalismul se face remarcat atât prin relatarea evenimentelor şi problemelor culturale, cât şi prin sprijinirea procesului prin care mass-media aduce pe agenda publică produsul mediatic cultural autohton şi îl diseminează în spaţiul public. Art Jurnalismul poate fi definit ca o orientare, o direcţie asociată, afiliată domeniului culturii; acesta este un distribuitor al produsului cultural, un formator de opinie care face posibilă deschiderea spre acea direcţie în asimilarea şi perceperea comunicării culturale. Art Jurnalismul însumează gama complexă de specii clasice (ştirea, interviul şi reportajul cultural) şi a celor de alternativă (recenzia, nota culturală, tableta, eseul etc.).

Reportajul cultural – aspecte definitorii

Art Jurnalismul de teren, precum şi alte tipuri de jurnalism, foloseşte, într-o măsură mai mare sau mai mică, toate genurile şi speciile jurnalistice, un rol esenţial revenindu-i, în acest context, reportajului. Dicţionarul Explicativ al Limbii Române prezintă reportajul ca un „gen publicistic care, folosind mijloace literar-artistice, informează operativ asupra unei situaţii, a unor evenimente, realizări pe baza unei documentări la faţa locului" [1], iar în Dicţionarul Enciclopedic găsim reportajul ca „specie publicistică apelând adesea la modalităţi literare de expresie, care informează operativ asupra unor realităţi, situaţii, evenimente de interes general sau ocazional".

© Universitatea de Stat din Moldova, 2016

În linii mari, reportajul poate fi definit drept gen jurnalistic care presupune relatarea amplă a evenimentului narativ în dinamica dezvoltării sale, inserează efectul prezenţei prin introducerea elementelor preluate de la faţa locului, conturează elementele portretistice ale actorilor sociali implicaţi în eveniment şi prezintă faptul propriu-zis produs. Această definiţie pune accentul pe elementele procesuale ale reportajului care reprezintă specificitatea acestuia în raport cu alte genuri de presă. Totodată, definiţia scoate în evidenţă caracteristicile genului care, într-un fel, asigură interferenţele dintre reportajul jurnalistic şi unele specii ale literaturii. În această ordine de idei, Georgeta Stepanov menţionează: Reportajul este unul dintre cele mai eficiente genuri jurnalistice, prin intermediul căruia este valorizat masivul informaţional potenţial, iar reportajul social, prin definiţie, este genul informativ prin care se relatează despre un eveniment concret, înregistrat şi perceput de ziarist, martor ocular sau participant la eveniment" [2, p.171].

Cornel Nistorescu afirma că „dintre genurile clasice ale jurnalisticii, reportajul este mai apropiat de textul literar, cu toate atuurile sale expresive, decât de stilul funcţional specific textului jurnalistic" [3]. Fără îndoială, reportajul este o specie caracteristică jurnalisticii, dar acesta se apropie de literatură anume prin folosirea mijloacelor literare de expresie, viziune artistică şi mesajul estetic.

Philippe Gaillard distinge doua mari categorii de reportaje: „De o parte exista reportajele specializate, care se mai cheamă uneori şi cronici parlamentare sau politice, judiciare, sportive (...). De altă parte, găsim reportajul mai puţin specializat, care constă în tratarea unor subiecte fără legătură între ele şi al căror tip este reportajul de informare generală" [4]. În categoria reportajelor specializate, considerăm noi, se include şi reportajul cultural. Aşadar, reportajul specializat pe domeniul culturii sau, altfel spus, reportajul cultural este diferit prin stilul de prezentare a informaţiei mediatice; or, el poate îmbrăca fie haina unei cronice care are menirea de a trata subiecte cu tentă culturală, fie printr-o o construcţie compoziţională specifică să abordeze o anumită tematică din domeniul culturii. La rândul său, Langlois afirma despre reportaj că „prin definiţie, un reportaj raportează ceea ce se întâmplă şi ceea ce s-a întâmplat. El prezintă un eveniment, o situaţie, expune fapte" [5, p.103]. Reportajul are menirea de a transpune realitatea în informaţie şi de a o prezenta publicului prin relatarea amplă a faptelor care s-au produs în miezul evenimentului.

Voirol afirma că „sunt oameni care nu sunt făcuţi să fie reporteri. Ei nu vor găsi niciodată apă în mare. Îi trimiţi să facă un reportaj în uzină şi ei se întorc cu raportul financiar şi cu catalogul de maşini" [6, p.52-55]. Reporterul este cel care pătrunde în atmosfera evenimentului, simte vibrarea acestuia, interacţionează cu actorii evenimentului (martorii, dar şi cu cei direct implicaţi) şi apoi transformă evenimentul în informaţie, aduce în prim-plan evenimentul trăit în punctul lui maxim de forţă şi importanţă considerabilă, reconstituit dintr-un unghi de vedere care permite cititorului senzaţia de a fi acolo, în miezul evenimentului, oferindu-i posibilitatea să descopere şi să observe faptele cele mai însemnate. În această ordine de idei, Mariana Brandl–Gherga de la Universitatea de Vest (Timişoara) subsemnează „prima receptare a realităţii, cea văzută şi prelucrată de ziarişti în unităţi informaţionale care construiesc textul scris. Lectura presupune o receptare a realităţii în a doua instanţă, care este cititorul" [7].

Aşadar, *reportajul cultural* poate fi definit drept *specie jurnalistică, complexă, ce aparţine genului publicistic, înglobând cele trei moduri de expunere: descrierea, naraţiunea şi dialogul, care vine să prezinte realitatea culturală (eveniment, fenomen, mişcare), creând impresia unei reconstituiri în amănunte de la faţa locului prin instrumente literare şi viziune artistică de ansamblu.*

Pe măsură ce reportajul devine un imperativ al presei, apar tot mai mulţi dintre cei care se preocupă de comentarea şi interpretarea acestei specii, numită şi „nobilă" în literatura de specialitate. Reportajul cultural este frecvent vizibil în paginile publicaţiilor periodice din Republica Moldova, deşi nu întotdeauna acesta îşi păstrează forma teoretico-academică, alunecând în limanul unei simple relatări, sau, dimpotrivă, „migrând" masiv spre literatură. Oricum, în Republica Moldova există exponenţi ai căror scriitură jurnalistică poate fi calificată ca una veritabilă, printre aceştia numărându-se: Nina Josu (Literatura şi Arta), Irinia Nechit (Jurnal de Chişinău), iar problematica reportajului cultural se face vizibilă în publicaţiile culturale: *Clipa siderală, Contrafort, Destin Românesc, Metaliteratura, Patrimoniul istoric, Sud-Est cultural*.

Clasificarea şi arhitectonica reportajului cultural

Reportajul poate porni de la relatarea unui eveniment cultural: o lansare de carte, vernisajul unei expoziţii, o galerie de sculpturi sau fotografie, un spectacol de balet sau un concert simfonic. Acesta îşi are punctul de început de la un eveniment care înglobează o noutate, originalitate şi trezeşte interes pentru public, care merită a fi mediatizat, având ca obiective: informarea şi culturalizarea receptorului. Reportajul cultural este o înşiruire

de fapte trecute prin filiera cognitiv-artistică a reporterului, adăugând în compoziţia reportajului elementul unei scrituri „vii". Deşi într-un reportaj este greu de păstrat obiectivitatea incognito, autenticitatea informaţiei şi onestitatea abordării rămân reguli de aur ale lui.

Varietatea formei şi a conţinutului reportajelor a oferit cercetătorilor prilejul să identifice şi să teoretizeze diverse criterii de clasificare a acestuia. Există foarte multe puncte de vedere asupra tipologiei reportajului, iar în cele ce urmează vom încerca să facem o trecere succintă în revistă a celor mai semnificative viziuni.

Cercetătoarea Elma Scott Wattson din Statele Unite ale Americii propune un concept de clasificare cu caracter general, care include următoarele tipuri de reportaje:

- schiţe de interes uman;
- relatări despre persoane interesante;
- documente umane autobiografice;
- reportaje istorice, schiţe de călătorie;
- reportaje de interpretare;
- reportaje de popularizare a ştiinţei;
- reportaje de orientare practică [8].

Menţionăm caracterul oarecum incert al tipologiei respective, fapt determinat de lipsa unui criteriu cert, în baza căruia a fost realizată clasificarea reportajelor. Or, ceea ce a propus Elma Scott Wattson se aseamănă mai mult cu o simplă enumerare sau trecere în revistă a diferitelor tipuri de reportaje existente în mass-media contemporană.

Clasificările acceptate şi recunoscute de către teoreticienii mass-mediei întotdeauna au la bază un anumit criteriu, fie că este vorba de retorica reportajului, fie de arhitectonica, de tematica lui etc. În literatura românească, în schimb, poate fi scoasă în evidenţă o altă tipologie, în funcţie de criteriile axate pe:

- Tema reportajului:
  a) reportajul de specialitate, între care şi cel cultural, alături de: reportajul politic, economic, social-cetăţenesc, sportiv etc.;
  b) reportajul de informare generală: reportajul de fapt divers, de călătorie, portret, cultural, monografic, publicitar.
- Evoluţia naraţiunii: reportajul propriu-zis, colaj, eseu, povestire, anchetă.
- Componenta dominantă a personalităţii reporterului: reportajul descriptiv, de meditaţie filosofică, de dezbatere etică.

Luminiţa Roşca în *Manualul de jurnalism. Tehnici fundamentale de redactare* [9, p.64-65] propune, în baza celor două şcoli de jurnalism – franceză şi americană, o altă tipologie:

- Viziunea retorică a reportajului. Teoreticienii francezi au clasificat reportajele în funcţie de elementele pe care jurnalistul intenţionează sa le evidenţieze: reportajul de atmosferă (elemente de decor) şi cel de eveniment (înlănţuirea faptelor);
- Evaluarea semnificaţiei/complexităţii evenimentului, specifică şcolii americane de jurnalism, care propune clasificarea din perspectiva funcţiei de complexitate şi semnificaţi a faptelor ce stau la baza redactării interviului. Astfel, americanii propun drept criterii de clasificare a reportajului: faptele diverse, temele de actualitate, evenimentele evidenţiate prin complexitatea faptelor, evenimente caracterizate prin fapte ce se succed în timp.

Prin concluzie, în urma clasificării celor două şcoli, reportajul cultural poate lua următoarele forme:

Reportajul cultural:
→ 1. Reportajul cultural de atmosferă (1)
→ 2. Reportajul cultural de eveniment (2)
→ 3. Reportajul cultural de actualitate (3)
→ 4. Reportajul fapt divers (4)

1. Reportajul cultural de atmosferă. În acest caz reporterul tinde să transmită cititorului amprenta evenimentului cultural prin: atmosferă, decor, culoare, emoţie şi detalii care vin să reconstruiască imaginea realităţii, făcându-l pe cititor un participant virtual la eveniment.

2. Reportajul cultural de eveniment. Acest tip de reportaj poate fi conceptualizat ca înlănţuirea, împletirea faptelor de la faţa locului; evenimentul este centrul, iar elementele de decor sunt lăsate în planul secund.

3. Reportajul cultural de actualitate. În acest caz, în reportaj se înscriu evenimentele care se consumă foarte repede şi nu permit realizarea materialelor atemporale, spre exemplu: desfăşurarea unui festival, cum ar fi Festivalul Levănţică, al Căpşunelor, Bostaniada etc.

În funcţie de actualitatea evenimentului, Jean-Dominique Boucher distinge reportajul cald *şi* reportajul rece. Prin abstracţie, reportajul cultural cald se axează pe evenimente neaşteptate, neprevăzute în lista de evenimente, acesta nu este neapărat inspirat din realitatea imediată (reportaj-magazin), iar în a doua categorie pot fi încadrate evenimentele care s-au produs, dar oricum trezesc interes, spre exemplu: creaţia unui meşter popular, arhitectura satului Butuceni, monumente istorice.

4. Reportajul fapt divers. În acest context, reportajul cultural poate fi inspirat din orice fapt preluat din arena evenimentelor zilnice. Acestea pot fi întâmplările şi evenimentele care au loc pe parcursul zilei pe agenda evenimentelor culturale.

Reportajul cultural, indiferent de tipul, retorica, arhitectonica, problematica sau discursul acestuia, include, în mod obligatoriu, anumite elemente compoziţionale, precum:

- evenimentul/problema, ideea principală;
- detaliile, desfăşurarea faptelor;
- punctele de vedere, mărturiile, opiniile martorilor sau ale participanţilor la eveniment;
- elementele de atmosferă, de culoare;
- limbajul literar-artistic;
- Eu-l autoricesc.

Procesul de realizare a reportajului include mai multe etape de creaţie, precum:

Prima etapă începe cu „pregătirea", care însumează o serie de activităţi specifice, cum ar fi: pre-documentarea, care presupune o documentare prealabilă despre tipul evenimentului, protagoniştii implicaţi, invitaţii la acest eveniment, durata, locul şi data desfăşurării şi pregătirea instrumentelor necesare.

A doua etapă este „la faţa locului". Reporterul trebuie să-şi activeze spiritul de observaţie şi imediat trebuie să facă o radiografie a evenimentului, să identifice actorii principali şi cei secundari, să-şi gândească felul cum va interacţiona cu personajele, pentru că specialiştii în domeniu afirmă că interacţiunea efectivă cu persoana care îl interesează pe jurnalist este o artă. Tot aici, reporterul trebuie să stabilească unghiul de abordare a evenimentului. Cât despre criteriile după care se selectează actorii, trebuie luate în considerare: rolul pe care îl joacă în desfăşurarea faptelor, capacitatea constructivă în a evalua evenimentul, importanţa/notorietatea personajului. Jurnalistul trebuie să aducă cât mai corect şi obiectiv realitatea, atmosfera evenimentului. Reporter este cel care trebuie sa-l „aducă" pe cititor la locul acţiunii, efectul prezenţei şi elementele „de culoare" trebuie să se facă palpabile în text.

A treia etapă rezidă în elaborarea propriu-zisă a reportajului. Reporterul trebuie să solicite de la sursă, sub o formă sau alta: o povestire, o mărturie, o explicaţie, chiar şi o opinie, un punct de vedere vis-à-vis de evenimentul care se produce. Pe parcursul evenimentului, dacă nu-şi schiţează macheta reportajului, atunci trebuie să înregistreze cu stricteţe cele ce se întâmplă, odată ce reportajul este o asamblare a lucrurilor, faptelor văzute, auzite, simţite şi transmise de către jurnalist.

Actul de redactare a reportajului propriu-zis nu poate pleca departe de regulile gramaticii. Titlul rămâne, ca şi în cazul altor specii, cel care invită cititorul la lectură. Prima parte a reportajului trebuie să scoată în relief imaginea cea mai „vibrantă" a evenimentului în cauză, dar şi detaliile legate de personajul-cheie/ protagonistul evenimentului. Importante sunt şi intertitlurile care menţin şi chiar sporesc atenţia şi curiozitatea cititorului. O nuanţa importanţă este nota de ambiguitate, care se face vizibilă la început, dar care se lasă perindată şi dezghiocată spre finalul reportajului.

În concluzie: relieful stilistic al reportajului cultural se axează pe concizie, reportajul trebuie să întrunească caracteristicile ce aparţin laconicului, precizia în ceea ce priveşte locul, data, explicaţiile oferite de către participanţi; simplitatea exprimării este cerută prin utilizarea cât mai puţină a neologismelor, regionalismelor, dar şi a frazelor complicate. Culoarea: reportajul trebuie să sugereze, să creeze impresii şi să transfere cititorul la faţa locului prin vitalitatea care transformă textul într-o „celulă de viaţă".

Aşadar, Art jurnalismul va comporta încă mari schimbări în materie de construcţia articolului cultural, limbaj, relief stilistic, dar oricum acesta rămâne a fi expresie vivace în promovarea şi mediatizarea culturii şi valorilor culturale.

Referinţe:

1. Dicţionarul Explicativ al Limbii Române. Disponibil: https://dexonline.ro/definitie/reportaj (Accesat: 25.12.2015)
2. STEPANOV, G. *Jurnalismul social: aspecte definitorii*. Chişinău: CEP USM, 2015.
3. *Nistorescu Cornel salvează reportajul.* Disponibil: http://www.observatorcultural.ro/articol/cornel-nistorescu-salveaza-reportajul-2/ (Accesat: 20.01.2016)
4. GAILLARD, PH. *Technique du journalisme*. Paris: Presses Universitaires de France, 1971.
5. LANGLOIS, J.L. *Le manuel de journalisme radio – tele*. Montreal: Saint-Martin, 1989.
6. VOIROL, M. *Guide de la rédaction*. Paris: Les Guides du Centre de formation et de perfectionnement des journalistes, 2001.
7. *Relatarea – gen jurnalistic între mimesis şi diegesis*. Disponibil: http://acad-tim.tm.edu.ro/socio_uman/pdf/2007/brandl.pdf (Accesat: 27.01.2016)
8. *Reportajul.* Disponibil: http://www.scritub.com/jurnalism/Reportajul1418 31612.php (Accesat: 28.01.2016)
9. ROŞCA, L. *Manual de jurnalism. Tehnici fundamentale de redactare*. Iaşi: Polirom, 1997.

Prezentat la 08.06.2016

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2016, nr.3(93)
Seria "Ştiinţe sociale" *ISSN 1814-3199,* *ISSN online 2345-1017,* *p.181-188*

REALIZAREA DIMENSIUNILOR EXTERNE ŞI INTERNE ÎN PROCESUL DE INTEGRARE EUROPEANĂ A REPUBLICII MOLDOVA: EVOLUŢIE ŞI ACTUALITATE

Cristina MORARI
Universitatea de Stat din Moldova

Integrarea europeană este un proces complex care se realizează prin intermediul dimensiunilor externe şi interne. Dimensiunea externă implică factorul UE şi politica de condiţionalitate a UE. Dimensiunea internă include europenizarea, democratizarea şi modernizarea. În acest articol autorul analizează realizarea dimensiunilor externe şi interne în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova.
Cuvinte-cheie: *integrare europeană, dimensiune externă, dimensiune internă, Republica Moldova, UE, Acord de Asociere, racordare.*

REALIZATION OF EXTERNAL AND INTERNAL DIMENSIONS IN THE EUROPEAN INTEGRATION PROCESS OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA: EVOLUTION AND ACTUALITY

European integration process is a complex process and is realized through its external and internal dimensions. External dimension implies EU factor and EU conditionality. Internal dimension consists of europeanization, democratization and modernization. In this article the author analyze the realization of external and internal dimensions in the European integration process of the Republic of Moldova.
Keywords**:** *European integration, external dimension, internal dimension, Republic of Moldova, EU, Association Agreement, adjustment.*

Procesul de integrare europeană, fiind unul complex, multiaspectual şi de lungă durată, se realizează prin intermediul dimensiunilor sale externe şi interne. Dimensiunea externă în procesul de integrare europeană presupune un şir de acţiuni, instrumente, politici şi programe utilizate şi promovate de către Uniunea Europeană în raport cu statele din mediul său extern, care presupun anumite norme ce trebuie respectate, standarde, criterii pe care statele ne-membre ce doresc să adere la Uniunea Europeană sunt obligate să le îndeplinească. Astfel, drept componente ale dimensiunii externe a procesului de integrare europeană evidenţiem, în mare parte, *factorul UE şi politica de condiţionalitate a UE*. La rândul său, dimensiunea internă se reflectă şi se realizează în practică prin intermediul a trei elemente generale (care includ în sine diverse aspecte): *europenizare, modernizare* şi *democratizare*. Aceste trei elemente, deşi sunt independente, cu siguranţă se regăsesc într-o corelare strânsă când este vorba despre procesul de integrare europeană, rezultatele fiecăreia determinând pe celelalte, iar în totalitate pregătind ţara pentru integrarea europeană.

În cazul Republicii Moldova, procesul de integrare europeană este influenţat în mare măsură de realizarea dimensiunii externe. Primul pas al Republicii Moldova în apropierea sa de standardele europene a fost efectuat prin semnarea Acordului de Parteneriat şi Cooperare cu UE în 1994, care a intrat în vigoare în anul 1998. Acest document a devenit mecanismul de bază care a reglementat relaţiile moldo-comunitare pentru o perioadă de zece ani, dar nu era decât o încercare a UE de a-şi coordona relaţiile cu noile state independente după destrămarea Uniunii Sovietice. În aşa fel, consacrând Republica Moldova în calitate de partener direct al Uniunii Europene, obiectivele acestui document, conform art.1, includeau: - asigurarea unui cadru corespunzător dialogului politic între părţi, care ar permite dezvoltarea unor relaţii politice; - promovarea comerţului şi investiţiilor, precum şi a relaţiilor economice armonioase dintre părţi, pentru a încuraja astfel dezvoltarea lor economică durabilă; - asigurarea bazei pentru colaborarea în domeniile legislativ, economic, social, financiar şi cultural; - susţinerea eforturilor Republicii Moldova de consolidare a democraţiei, de dezvoltare a economiei şi de finalizare a tranziţiei sale la economia de piaţă [1, p.6].

Prin urmare, în vizorul Acordului au fost plasate domeniile-cheie ale activităţii statului, şi anume: dialogul politic, comerţul, afacerile şi investiţiile, concurenţa, protecţia proprietăţii intelectuale, industriale şi comerciale, precum şi cooperarea în domeniul legislaţiei. De asemenea, au fost puse bazele pentru iniţierea şi promovarea procesului de armonizare a legislaţiei naţionale cu cea comunitară. În vederea monitorizării implementării prevederilor scontate în domeniile politic, economic, juridic, financiar, social şi cultural, Acordul de

© Universitatea de Stat din Moldova, 2016

Parteneriat şi Cooperare stipula crearea unei scheme instituţionale ierarhizate în trei trepte, şi anume: Consiliul de Cooperare Uniunea Europeană – Moldova, Comitetul de Cooperare Uniunea Europeană – Moldova şi Comitetul de Cooperare parlamentară Uniunea Europeană – Republica Moldova [2, p.287]. Dacă analizăm implementarea Acordului de Parteneriat şi Cooperare, observăm rolul pozitiv pe care acesta l-a jucat în europenizarea Republicii Moldova, apropierea legislaţiei, instituţiilor guvernamentale de standardele europene, de principiile organizării economiei şi vieţii sociale.

Pentru facilitarea implementării Acordului de Parteneriat şi Cooperare şi pentru realizarea obiectivelor preconizate Republica Moldova beneficia din partea Uniunii Europene de asistenţă tehnică prin intermediul programului TACIS (Asistenţă tehnică pentru Comunitatea Statelor Independente). Acesta avea menirea de a contribui la susţinerea reformelor administrative, legislative şi instituţionale, la asistenţa pentru dezvoltarea economică şi depăşirea consecinţelor sociale ale perioadei de tranziţie [3, p.34]. În general, în perioada anilor 1991-2006 Moldova a obţinut prin intermediul programului TACIS în jur de 140 milioane de euro [4, p.25] pentru reformele instituţionale şi administrative, dezvoltarea economică şi ameliorarea consecinţelor tranziţiei.

Totuşi, deşi s-au înregistrat progrese, Acordul de Parteneriat şi Cooperare nu a atins rezultatele scontate. Adevăratul potenţial al Acordului în domeniul cooperării economice ce urma să fie materializat prin crearea Zonei de Liber Schimb între Uniunea Europeană şi Moldova aşa şi nu a fost realizat. În plus, Acordul de Parteneriat şi Cooperare nu stabilea prioritățile reformelor efectuate, termenele succesiunii şi calitatea realizării acestora. Ceea ce înseamnă că realizarea tuturor obiectivelor Acordului era legată în primul rând de dorinţa şi abilitatea proprie a Moldovei de a le implementa [5, p.50]. În general, se poate afirma că această stare de lucruri, când lista de parcurs este oferită de către UE, iar realizarea acesteia depinde de propria iniţiativă şi doleanţă a Republicii Moldova, persistă şi la momentul actual.

Respectiva stare de lucruri creată poate fi explicată prin faptul că Republica Moldova nu a ştiut să-şi stabilească clar prioritățile, spre deosebire de Țările Baltice şi cele din Europa Centrală şi de Est, care au trimis mesaje foarte clare, lipsite de ambiguitate, privind opţiunea lor de integrare europeană.

O altă foaie de parcurs Republica Moldova a primit din partea UE prin intermediul Planului de Acţiuni Republica Moldova–Uniunea Europeană, semnat în anul 2005 pe o perioadă de trei ani în cadrul Politicii Europene de Vecinătate [5, p.52]. Acest document trasa o orientare realistă a Republicii Moldova şi, nu în ultimul rând, oferea o oportunitate suplimentară de a ridica la un nivel calitativ nou dialogul politic cu Uniunea Europeană şi de a aprofunda cooperarea cu această organizaţie [6, p.7]. De rând cu cele menţionate, totuşi, o bună parte din obiectivele Planului de Acţiuni şi alinierea Republicii Moldova la standardele europene şi la obligaţiile politice, asumate în cadrul Politicii Europene de Vecinătate, nu necesita decât voinţa politică a autorităţilor Republicii Moldova [7, p.7]. În aşa mod, acest Plan a jucat rolul unui bun instrument al UE de susţinere a Republicii Moldova în realizarea reformelor şi a devenit nucleul transformărilor interne.

În vederea implementării eficiente a Planului de Acţiuni, Guvernul Republicii Moldova a elaborat *Programul Naţional de Implementare a Planului de Acţiuni RM-UE* (PNIPA) [8], care stabilea măsurile necesare de a fi întreprinse, instituţiile responsabile şi termenele pentru realizarea acestora. Prin urmare, în conformitate cu dispoziţiile acestui document, monitorizarea şi coordonarea sectorială a implementării Planului de Acţiuni se realiza lunar, trimestrial şi semestrial de către ministerele coordonatoare: Ministerul Afacerilor Externe şi Integrării Europene, Ministerul Justiţiei, Ministerul Economiei şi Comerţului, Ministerul Educaţiei, Tineretului şi Sportului, Ministerul Transporturilor şi Gospodăriei Drumurilor [9, p.69].

Ca rezultat, până în noiembrie 2007 Guvernul RM a dat publicităţii şapte rapoarte de monitorizare a implementării PAUEM. Pe lângă aceste rapoarte, care acoperă toate domeniile PAUEM, majoritatea instituţiilor guvernamentale au elaborat rapoarte de monitorizare pentru sectoarele lor de competenţă [10]. În aceste rapoarte anuale ale Guvernului au fost prezentate în ansamblu principalele rezultate înregistrate de către instituţiile responsabile pe fiecare sector al PAUEM, însă, cu părere de rău, nu conţin în textele lor concluzii şi recomandări pentru lichidarea deficienţelor şi realizarea ulterioară a sarcinilor propuse.

La rândul său, Comisia Europeană a prezentat trei rapoarte de progres al Moldovei privind implementarea PAUEM, şi anume: Raportul de progres al Moldovei din 4 decembrie 2006, Raportul de progres al Moldovei din 3 aprilie 2008 şi Raportul de progres al Moldovei din 24 aprilie 2009. Având în vedere nerealizarea completă a obiectivelor PAUEM şi extinderea termenului de valabilitate a acestuia, din partea Comisiei Europene au urmat Rapoartele de progres al Moldovei din anii 2010-2014 [11]. Fiecare dintre aceste rapoarte oferea opinia UE privind îndeplinirea de către Republica Moldova a angajamentelor asumate în cadrul PAUEM şi,

spre deosebire de rapoartele naţionale, veneau cu o critică constructivă asupra problemelor întâmpinate, dar şi cu unele recomandări.

Prin urmare, în urma propunerilor şi recomandărilor europene, precum şi a monitorizării interne şi externe a procesului de apropiere de standardele europene, PAUEM a produs un anumit efect benefic asupra procesului de integrare europeană a Republicii Moldova. În aşa fel, dialogul politic dintre Republica Moldova şi Uniunea Europeană s-a activizat în perioada de implementare a Planului de Acţiuni şi s-a dezvoltat pe mai multe planuri. La începutul acestei perioade, Uniunea Europeană a fost cea care prin comportamentul său a determinat creşterea intensităţii şi calităţii dialogului ei cu Moldova, manifestându-se prin deschiderea Delegaţiei Comisiei Europene la Chişinău şi a Misiunii diplomatice a Moldovei pe lângă Comunitatea Europeană [12, p.21]; desemnarea Reprezentatului Special al Uniunii Europene pentru Moldova; demararea activităţii Misiunii Uniunii Europene de monitorizare a frontierei la graniţa moldo-ucraineană; extinderea formatului de negocieri privind conflictul transnistrean prin includerea Uniunii Europene şi a SUA în calitate de observatori [13 p.55].

În perioada februarie 2005 - noiembrie 2006, în opinia Comisiei Europene referitor la felul în care Moldova a reuşit să-şi onoreze angajamentele asumate faţă de UE prin Planul de Acţiuni RM-UE, printre progresele importante şi moderate Raportul menţionează: managementul frontierei moldo-ucrainene; cooperarea cu instituţiile financiare internaţionale; reducerea sărăciei; reformarea sectorului de cercetare, dezvoltare şi inovare (apreciate cu calificativul „progres bun"); obţinerea Sistemului generalizat de preferinţe plus al UE (GSP+); realizările în domeniul luptei cu crima organizată, inclusiv în combaterea traficului de fiinţe umane; aderarea Moldovei la Procesul de la Bologna (apreciate cu calificativul „progres"); cooperarea cu UE în anumite probleme de politică externă; îmbunătăţirea climatului investiţional (apreciate cu calificativul „anumit progres") etc. [10]. Însă, la capitolul probleme s-a subliniat mai ales: a) implementarea deficitară a strategiilor de reformă; b) libertatea insuficientă a mass-mediei; c) răspândirea largă a corupţiei şi d) imixtiunea Guvernului în sfera afacerilor [10].

Totodată, în sensul conştientizării faptului că Planul de Acţiuni avea termen de funcţionalitate până în martie 2008, pe plan intern, într-un mod definitiv şi non-negociabil, a fost fixat obiectivul de finalizare a tuturor prevederilor acestui document până la 17 noiembrie 2007 [14]. Prim-ministrul V.Tarlev sublinia atunci că perioada preconizată este foarte importantă pentru Moldova în sensul realizării unui salt calitativ în relaţiile cu Uniunea Europeană şi îndeplinirii integrale a Planului de Acţiuni [15, p.2]. Însă, starea de lucruri nu se schimbă esenţial în următoarea perioadă de evaluare. Astfel, conform celui de-al doilea Raport de progres din aprilie 2008, implementarea reformelor continuă a fi modestă şi problemele din prima perioadă continuă să afecteze cursul european al Republicii Moldova. Printre cele mai stringente restanţe au fost constatate: implementarea inadecvată a legislaţiei privind autoguvernarea locală; calitatea slabă a sistemului de justiţie; prerogative extinse ale procuraturii; imixtiunea politică în activitatea Centrului pentru Combaterea Crimelor Economice şi Corupţiei; respectarea insuficientă a drepturilor şi libertăţilor omului, în special libertatea expresiei, a dreptului la confesiune, a dreptului de a nu fi supus torturii; libertatea insuficientă a mass-mediei, în special a audiovizualului public; implementarea deficitară a legislaţiei privind standardele de muncă; existenţa unui climat de afaceri şi investiţional puţin transparent şi nesigur. Cu toate acestea, după frecvenţa apariţiilor în Raport, problema majoră a Moldovei rămâne a fi aplicarea deficitară şi inconsecventă a legislaţiei deja armonizate şi a strategiilor de reformă [16].

Printre cele mai marcante evoluţii s-au dovedit a fi: desfăşurarea alegerilor conform normelor democratice; acordarea Republicii Moldova a Preferinţelor Comerciale Autonome Suplimentare în urma realizării condiţiilor europene şi obţinerii progresului substanţial în îmbunătăţirea cadrului instituţional şi a procedurilor de control şi certificare a originii; intrarea în vigoare a Acordului de facilitare a vizelor şi readmitere; pozitiva cooperare cu Misiunea UE de Asistenţă la Frontieră (EUBAM); promovarea măsurilor de încredere înaintate de partea moldovenească la capitolul conflictul transnistrean [17].

În acelaşi timp, UE continuă să susţină eforturile Republicii Moldova în ceea ce priveşte realizarea transformărilor interne, prin dezvoltarea capacităţii administraţiei publice, suportul Guvernului în dezvoltarea şi implementarea strategiilor în sectoarele energetic şi de transport, reformarea asistenţei sociale etc. Mai mult ca atât, asistenţa financiară oferită de UE Republicii Moldova a crescut substanţial, constituind 40 mil. de euro în anul 2007 în comparaţie cu 10 mil. de euro oferite în anul 2003 [18].

Aprecierea pozitivă din partea UE a eforturilor ţării în mod sigur era îndreptată spre susţinerea motivaţiei autorităţilor moldoveneşti în menţinerea cursului european şi în realizarea europenizării ţării. Cu toate acestea, a fost luată decizia ca Planul de Acţiuni să fie extins iniţial pentru un an de zile şi ulterior să se decidă posibilitatea încheierii unui nou acord.

Potrivit studiului efectuat în cadrul Institutului pentru Dezvoltare şi Iniţiative Sociale (IDIS) „Viitorul," printre cauzele care au condus la restanţe în implementarea Planului de Acţiuni se enumeră: mizarea excesivă a partenerilor occidentali pe conducerea actuală în procesul de implementare a prevederilor scontate, neglijându-se participarea politică a grupurilor sociale organizate. În al doilea rând, a fost accentuată împotrivirea evidentă a Federaţiei Ruse tendinţei de integrare europeană a Republicii Moldova. În al treilea rând, a fost evidenţiată dominarea unei mentalităţi de factură sovietică, care inhibă deschiderea cetăţenilor spre idealuri democratice, ca supremaţia legii, libertatea presei, transparenţa în procesul politic, afectând capacitatea populaţiei de a deveni una din locomotivele de transformare democratică a ţării [19].

Respectiv, pe data de 24 aprilie 2009 a fost prezentat Raportul privind implementarea Politicii Europene de Vecinătate în anul 2008, precum şi Raportul de progres al Moldovei. Conform acestuia, Republicii Moldova i-a reuşit să semneze Parteneriatul de Mobilitate cu UE, să asigure condiţiile necesare pentru implementarea Acordurilor de facilitare a vizelor, intrate în vigoare în 2008 şi dobândirea beneficiilor în urma obţinerii Preferinţelor Comerciale Autonome Suplimentare din partea comunităţii europene. De asemenea, pe plan intern a fost înregistrat un succes moderat în ceea ce priveşte guvernarea publică prin adoptarea a două legi importante, cum sunt Legea serviciului public şi Legea privind transparenţa în procesul de luare a deciziilor, precum şi îmbunătăţirea moderată în domeniul luptei cu corupţia. Pentru susţinerea proceselor reformatoare din partea UE au fost deschise negocierile privind Tratatul Comunităţii Energetice, promovarea reformei învăţământului prin intermediul programelor TEMPUS şi ERASMUS, oferirea asistenţei financiare pentru sectorul ocrotirii sănătăţii etc. Pentru anul 2008 UE a acordat 63.2 mil. de euro în cadrul Instrumentului European pentru Vecinătate [20].

Odată cu venirea la putere a Alianţei pentru Integrare Europeană începe şi o nouă etapă a procesului de integrare europeană a ţării. Republica Moldova este apreciată pentru eforturile depuse în vederea stabilizării situaţiei politice şi aplicării reformelor structurale, dar din nou este invitată la o nouă iniţiativă a UE, Parteneriatul Estic, care reprezintă în esenţă o a treia cale – între calitatea de membru şi nemembru al UE, care oferă o perioadă de tranziţie nedeterminată fără a menţiona, însă, o eventuală perspectivă de aderare. În acelaşi timp, caracteristica esenţială a acestui instrument al UE rezidă în accentul pus pe dimensiunea internă a procesului de integrare europeană, deci pe promovarea transformărilor politico-economice şi social-culturale prin adoptarea normelor şi valorilor europene. Este vorba despre promovarea europenizării în statele participante. Principalele elemente de noutate ale iniţiativei UE, potrivit comunicatului prezentat de către Comisia Europeană, se refereau la introducerea unor noi acorduri de asociere, care să includă acorduri de liber schimb consolidate şi globale pentru ţările care sunt dispuse şi pregătite să-şi asume angajamentele pe care le presupune un astfel de acord cu UE; în al doilea rând, integrarea progresivă în economia UE, inclusiv asumarea de angajamente obligatorii din punct de vedere juridic privind apropierea legislativă; în al treilea rând, încheierea „pactelor de mobilitate şi securitate" care să faciliteze călătoriile în scopuri legitime către UE, intensificând în acelaşi timp eforturile de combatere a corupţiei, a criminalităţii organizate şi a migraţiei clandestine. Aceste pacte, care vizau modernizarea sistemelor de azil în vederea asigurării conformităţii cu standardele UE şi stabilirea unor structuri integrate de gestionare a frontierelor etc., aveau ca obiectiv final călătoriile fără viză în toate ţările partenere care participă la această cooperare. De asemenea, prin noua abordare, UE punea accent pe dezvoltarea capacităţii administrative a statelor participante, pe asigurarea securităţii energetice şi pe convergenţa la politicile UE [21].

Astfel, din mai 2009 Republica Moldova, fiind participantă la iniţiativa Parteneriatului Estic, a obţinut din partea UE un şir de bonusuri importante, şi anume: liberalizarea regimului de vize pentru spaţiul comunitar european, semnarea Acordului de Asociere şi a Acordului privind Zona de Liber Schimb Aprofundat şi Cuprinzător dintre ţara noastră şi Uniunea Europeană.

Faptul că UE a acordat dreptul de liberă circulaţie cetăţenilor moldoveni deţinători ai paşapoartelor biometrice în zona Schenghen a demonstrat realizarea tuturor angajamentelor asumate de către guvernul moldovenesc şi reprezintă în esenţă o dovadă reală, un rezultat tangibil al intercorelării dimensiunilor externe şi interne în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova. În acelaşi timp, autorităţile moldoveneşti

sunt conştiente de faptul că semnarea Acordului de Asociere şi a Acordului privind Zona de Liber Schimb Aprofundat şi Cuprinzător nu reprezintă o finalitate, ci doar începutul unei noi perioade, probabil de lungă durată şi dificilă, de eforturi considerabile îndreptate spre obţinerea statutului de stat candidat.

În acest context, a fost adoptată Agenda de Asociere dintre Republica Moldova şi UE, care înlocuieşte Planul de Acţiuni Republica Moldova–UE şi prevede o listă de priorităţi pentru lucrul comun care urmează a fi efectuat în perioada 2014-2016, prezentând un bun exemplu al interdependenţei dimensiunilor interne şi externe ale procesului de integrare europeană a Republicii Moldova. Potrivit documentului, Uniunea Europeană va susţine Republica Moldova în realizarea obiectivelor şi priorităţilor stabilite în Agenda de Asociere. UE va face acest lucru prin utilizarea tuturor surselor disponibile de susţinere, precum şi prin experienţă, consultanţă, cele mai bune practici şi know-how, prin schimbul de informaţii, prin susţinerea dezvoltării capacităţilor şi consolidării instituţionale. De asemenea, UE va încuraja şi va încerca să coordoneze suportul din partea altor parteneri ai Republicii Moldova [22]. Astfel, Agenda întruneşte elemente politice, cum este dialogul politic, statul de drept, reforma pentru consolidarea instituţiilor democratice, independenţa justiţiei, respectul pentru drepturile omului, cooperarea în domeniul politicii externe şi de securitate, precum şi soluţionarea paşnică a conflictelor, cooperarea în domeniul justiţiei, libertăţii şi securităţii. Agenda prevede şi aspecte economice şi comerciale, inclusiv o cooperare sectorială în domeniile energetic, transport, ocuparea forţei de muncă şi protecţie socială [22].

Un alt instrument de implementare a Acordului de Asociere este *Planul Naţional de Acţiuni pentru implementarea Acordului de Asociere*, prevăzut pentru perioada anilor 2014-2016. Acesta este elaborat în conformitate cu obiectivele Acordului şi include acţiunile ce necesită a fi realizate de către instituţiile responsabile conform fiecărui compartiment, precum şi Anexe la Acordul de Asociere, inclusiv la partea privind Zona de Comerţ Liber Aprofundat şi Cuprinzător în termenele indicate şi cu specificarea resurselor financiare necesare în acest sens. Versiunea finală a Planului Naţional de Acţiuni, aprobată în cadrul reuniunii Guvernului din 25 iunie 2014 şi revizuită în 2015, include atât propunerile adiţionale ale autorităţilor publice, cât şi pe cele ale societăţii civile. În aşa fel, Planul Naţional de Acţiuni pentru implementarea Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană reprezintă instrumentul de bază pentru monitorizarea procesului de integrare europeană în următorii trei ani [23]. Pentru raportarea privind gradul de implementare a Planului a fost creată baza de date www.monitorizare.gov.md destinată doar autorităţilor publice centrale [24], accesul pentru public fiind astfel limitat. În contextul în care, după cum s-a specificat mai sus, Planul Naţional de Acţiuni deja a fost revizuit, putem afirma că însuşi Acordul de Asociere a fost la timpul său negociat în grabă, iar acest lucru se face simţit acum, la etapa implementării sale.

Totodată, corelarea dimensiunilor externe şi interne la acest capitol o urmărim prin prisma controlului extern în realizarea la nivel intern a Acordului de Asociere, care se manifestă prin intermediul unui mecanism instituţional de monitorizare a implementării, dar şi de luare a deciziilor asupra aspectelor ce cad sub incidenţa prevederilor Acordului. În aşa fel, a fost creat Consiliul de Asociere, Comitetul de Asociere şi Comitetul de Asociere Parlamentar. Toate trei entităţi sunt formate din reprezentanţii structurilor UE şi ai Guvernului şi Parlamentului Republicii Moldova [25].

Începând cu anul 2015, în urma instabilităţii politice şi economice cu care se confruntă Republica Moldova, UE a demonstrat şi capacitatea sa de a aplica condiţionalitatea negativă. Astfel, având în vedere dificultăţile din sectorul bancar al Republicii Moldova şi, în general, din sfera financiară, UE a mers la măsuri dure, utilizând înghețarea finanţării Republicii Moldova, subliniind că doar un program al Fondului Monetar Internaţional (FMI) va reprezenta garanţia că îngrijorările apărute pot fi ameliorate, iar stabilitatea macrofinanciară asigurată [26].

În acelaşi timp, potrivit primului Raport privind implementarea *Planului Naţional de Acţiuni pentru implementarea Acordului de Asociere* prezentat publicului de către MAEIE al Republicii Moldova [27], se constată că, după cum subliniază şi experţii Institutului de Politici şi Reforme Europene (IPRE), din cele 594 de directive şi regulamente UE prevăzute de Acordul de Asociere, Republica Moldova a reuşit să transpună în legislaţia naţională doar 99, ceea ce reprezintă un indice de aproximativ 17% [28]. Aceste date sunt actualizate în cadrul celui de-al doilea Raport de evaluare a implementării Acordului de Asociere RM-UE, specificându-se că din cele 494 de acţiuni planificate până la sfârşitul anului 2015, la data de 31 octombrie au fost realizate 92 de acţiuni, ceea ce reprezentă un total estimativ de realizări pentru anul 2015 de 19%. Restul acţiunilor fie nu au fost realizate, fie au fost realizate parţial şi, respectiv, sunt în proces de implementare [28]. Bineînţeles,

asupra dinamicii de implementare a Acordului de Asociere a influenţat instabilitatea politică creată de eşecurile de a forma guvernul Republicii Moldova şi protestele populaţiei nemulţumite de situaţia creată în ţară. Situaţia s-a îmbunătăţit moderat odată cu stabilirea Guvernului Filip în ianuarie 2016. Astfel, după cum este arătat în cel de-al treilea Raport privind monitorizarea implementării Acordului de Asociere Republica Moldova–UE, realizat de către IPRE, Guvernul Republicii Moldova în Raportul său din februarie 2016 privind rezultatele implementării PNAIAA constată o medie de 63% de realizări din totalul angajamentelor fixate pentru perioada 1 septembrie 2014 - 31 decembrie 2015, pe când, potrivit estimărilor IPRE, nivelul de realizare efectivă a angajamentelor până la sfârşitul anului 2015 a fost de doar până la 20% [29]. Totodată, experţii IPRE constată gradul total de realizare a PNAIAA până la sfârşitul lunii martie 2016 ca fiind de 23,9%, iar indicele de realizare a măsurilor îndeplinite, în perioada de evaluare până la 31 martie 2016, de 46% [29].

În general, activizarea procesului de implementare a Acordului de Asociere este dictată de presiunile făcute de către UE, care neîncetat optează pentru un guvern legitim, stabilizarea situaţiei, pentru urgentarea reformelor şi pentru realizarea angajamentelor asumate. În această privinţă s-a expus şi Consiliul UE adoptând în februarie 2016 *Concluziile privind Republica Moldova* [30], care în esenţă prezintă un şir de aşteptări de la autorităţile moldoveneşti în vederea stabilizării politice şi economice din ţară şi, în ansamblu, reflectă o nouă condiţionalitate a UE. Astfel, Consiliul încurajează Republica Moldova, reafirmând angajamentul de a consolida asocierea politică şi integrarea economică dintre Uniunea Europeană şi Republica Moldova, dar în acelaşi timp într-un mod ferm cere: punerea accelerată în aplicare a programului de asociere, realizarea reformelor ce ţin de combaterea corupţiei, asigurarea independenţei justiţiei, reforma procuraturii, administraţiei publice şi a sectorului financiar-bancar, subliniind în special necesitatea numirii guvernatorului Băncii Naţionale, anchetarea cazurilor de fraudă şi recuperarea fondurilor deturnate, aducerea celor responsabili în faţa justiţiei, asigurarea unui climat atractiv de afaceri şi de investiţii, cooperarea cu societatea civilă şi cu mass-media independentă privind reformele realizate şi cele care urmează a fi desfăşurate în cadrul Acordului de Asociere, incluzând ZLSAC, asigurarea libertăţii mass-mediei şi promovarea procesului de soluţionare a conflictului transnistrean, ca prioritate-cheie. De asemenea, se subliniază că reluarea plăţilor de sprijin bugetar ar putea fi avută în vedere odată ce sunt îndeplinite într-un mod transparent condiţiile politice, financiare şi macroeconomice [30].

În urma condiţiilor înaintate de Consiliul UE, dar şi recomandărilor oficialilor europeni, Guvernul Republicii Moldova a elaborat şi a adoptat *Foaia de parcurs privind agenda de reforme prioritare până la 31 iulie 2016* [31]. Aceasta reprezintă o listă consolidată de măsuri, angajamente şi termene de implementare a unui şir de acţiuni prioritare, cum sunt: combaterea corupţiei, reforma administraţiei publice, consolidarea transparenţei finanţării partidelor şi responsabilitatea candidaţilor aleşi, libertatea mass-mediei, reforma în sectorul justiţiei, reforma serviciului procuraturii, reluarea negocierilor întru semnarea Acordului de Cooperare cu Fondul Monetar Internaţional**,** asigurarea independenţei şi competenţelor de supraveghere ale Băncii Naţionale şi ale Comisiei Naţionale a Pieţei Financiare, asigurarea unei investigaţii minuţioase şi imparţiale privind cazurile de fraudă depistate în 2014 în sistemul bancar, restabilirea unui mediu de afaceri şi investiţional atractiv şi stabil, sporirea transparenţei şi condiţiilor investiţionale în sectorul energetic, consolidarea dialogului cu societatea civilă, accelerarea implementării Acordului de Asociere UE-Republica Moldova, inclusiv capitolul cu DCFTA [31]. După cum se poate observa, foaia de parcurs urmăreşte în principiu îndeplinirea condiţiilor înaintate de către UE. Adoptarea acesteia este salutabilă, dar cât de reală va fi implementarea ei într-un timp atât de scurt rămâne un subiect de reflecţie, mai ales că iarăşi apare riscul unei simple formalizări a procesului de realizare a acţiunilor preconizate.

Prin urmare, se poate observa un lucru constant şi, cu părere de rău, până la momentul actual neschimbător, caracteristic procesului de integrare europeană a Republicii Moldova. Dimensiunea internă a acestuia tinde să fie una formalizată, deseori transformările interne fiind efectuate doar pentru a obţine avizul pozitiv al structurilor europene, fapt demonstrat de progresul modest înregistrat în procesele reformatoare cele mai stringente, cum ar fi lupta cu corupţia sau reforma justiţiei. Deseori partea moldovenească acţionează din inerţie, bazându-se pe iniţiativele, propunerile şi foile de parcurs ale UE şi, ca rezultat, procesul de integrare europeană a ţării se realizează foarte încet.

Acest lucru demonstrează că Republica Moldova trebuie să depună eforturi reale în ce priveşte implementarea reformelor cerute de către Uniunea Europeană, evitând realizarea doar pe hârtie a obiectivelor propuse. Pentru a avansa în procesul de integrare europeană este nevoie de a obţine aprobarea structurilor europene,

care deseori indică lipsa unei avansări în realizarea angajamentelor asumate. În acest context se înscrie şi riscul de a pierde încrederea cetăţenilor Republicii Moldova în cursul european al ţării, atât din cauza ineficienţei acţiunilor guvernului republicii, cât şi din cauza frânării din partea UE de a oferi principala recompensă pentru eforturile depuse – perspectiva de aderare. Totodată, trebuie de spus că recompensele primite din partea UE sunt direct proporţionale realizării de către Moldova a reformelor solicitate.

În aşa fel, rolul UE are o importanţă majoră în realizarea procesului de integrare europeană a Republicii Moldova. Acesta nu se reduce doar la declaraţii, vizite şi întrevederi oficiale. Condiţionalitatea UE este pârghia prin care comunitatea europeană controlează nivelul de pregătire a republicii în cursul său european. În acelaşi timp, este important ca această condiţionalitate să nu piardă din încrederea faptului că va oferi recompensele pe măsură, iar Republica Moldova să fie capabilă să realizeze angajamentele asumate pentru a avansa la următoarea etapă a integrării sale europene. Este necesar ca interdependenţa dintre dimensiunile interne şi externe ale procesului de integrare europeană a Republicii Moldova să fie una armonioasă şi să reuşească îmbinarea fructuoasă a suportului UE şi transformarea internă a ţării în conformitate cu cerinţele europene.

Referinţe:

1. *UE şi RM. Acord de Parteneriat şi Cooperare, 28 noiembrie,1994*. Kiev: LEGKO, 2004. 64 p.
2. BELOSTENIUC, A. Integrarea Republicii Moldova în structurile europene: probleme, avantaje şi perspective. În: *Moldova, România, Ucraina: integrarea în structurile europene. Simpozion ştiinţific*. Chişinău: Perspectiva, 2000, p.283-297.
3. VATEV, A. Unele aspecte privind asistenţa Uniunii Europene oferită Moldovei prin intermediul programului TACIS. În: *Legea şi Viaţa*, 2005, nr.9, p.34-37.
4. POPESCU, L. *Optimizarea practicilor şi politicilor Republicii Moldova de utilizare constructivă a ofertei asistenţiale a Uniunii Europene*. Chişinău: Adept şi Expert Grup, 2006. 44 p.
5. CEBAN, V., SACA, V. Republica Moldova şi Uniunea Europeană: de la parteneriat la politica de vecinătate. În: *Studii Internaţionale. Viziuni din Moldova* / Col. red.: Teosa V. [ş.a.]. Chişinău: CEP USM, 2006, nr.1, p.47-57.
6. Europa a devenit mai apropiată!? Interviu acordat de către ministrul Afacerilor Externe al RM, A.Stratan. În: *Profit*, 2004, nr.3, p.7-8.
7. *De la implementarea PAUEM la elaborarea de politici* / Coord. Iulian Fruntaşu. Chişinău: Cartier, 2006. 140 p.
8. BUŞCĂNEANU, S. Monitorizarea guvernamentală a implementării Planului de Acţiuni RM-UE. În: *Guvernare şi democraţie în Moldova*, e-journal, 1-15 octombrie 2006, an.IV, nr.82. [Accesat: 25.10.2008]. Disponibil: http://www.e-democracy.md/comments/political/ 20061015/
9. MANOLE, D. Planul de Acţiuni RM-UE: esenţă şi funcţionalitate. În: *Studii Internaţionale.Viziuni din Moldova* / Col. red.: Teosa V. [ş.a.]. Chişinău: CEP USM, 2006, p.65-71.
10. *Moldova şi UE în contextul Politicii Europene de Vecinătate. Realizarea Planului de Acţiuni UE-Moldova (februarie 2005 – ianuarie 2008*). Chişinău: ARC, 2008. 180 p.
11. Rapoartele pot fi accesate http://www.eeas.europa.eu/enp/documents/progress-reports/index_en.htm
12. JUC, L. Moldova–UE: actualitate, constatări. În: *Vectorul european al RM şi realizarea Planului de Acţiuni*. Conferinţă Internaţională, 17 februarie 2006 / Coord. Ala Mironic. Chişinău: AAP, 2006, p.20-23.
13. GABANYI, A.U. The European Neighbourhood Policy -The Perspective of Moldova. In: *The new Neighbourhood Policy of the European Union. Perspectives from the European Commision, France, Germany, Poland, Ukraine and Moldova*. Germany: Trier, 2006. 72 p.
14. MĂMĂLIGĂ, M. Şedinţele săptămânale ale Comisiei naţionale pentru integrare europeană – un prim bilanţ. În: *Guvernare şi democraţie în Moldova*, e-journal, 16-30 septembrie 2007, an.V, nr.103. [Accesat: 10.12.2008]. Disponibil: http://www.e-democracy.md/comments/ political /200709301/
15. În 2007 trebuie să realizăm un salt calitativ în relaţiile cu Uniunea Europeană. În: *Moldova Suverană*, 2007, nr.10, 23 ianuarie.
16. PROHNIŢCHI, E. Planul de Acţiuni a murit. Trăiască Planul! În: *Guvernare şi democraţie în Moldova*, e-journal, 1-15 aprilie 2008, an.VI, nr.155. [Accesat: 24.10.2011] Disponibil: http://www.e-democracy.md/comments/ political/200804152/
17. *Raportul Comisiei Europene privind implementarea Politicii Europene de Vecinătate în anul 2007 (Republica Moldova*), Bruxelles, 3 aprilie, 2008, COM (2008)399. [Accesat: 24.10.2011] Disponibil: http://www.mfa.md/img/ european-integration-documents/ Raport399MD.doc
18. *European Neighbourhood Policy* – MOLDOVA/ MEMO/08/212 Brussels, 3 April 2008.
19. MÎNZĂRARI, D. Planul de Acţiuni: restanţe sau eşec total? În: *Discution Paper*, nr.2, ianuarie 2008. [Accesat: 28.02.2008]. Disponibil: http://www.viitorul.org / public/1051/ro/Disscussion_Paper_no.2_IDIS_Ro_Final.pdf
20. European Neighbourhood Policy – The Republic of Moldova. In: *MEMO*/09/180 Brussels, 23 April 2009.

21. *Parteneriatul Estic – un nou capitol ambiţios în relaţiile UE cu partenerii săi răsăriteni*, Bruxelles, 3 decembrie 2008. [Accesat: 03.04.2013) Disponibil: www.europa.eu/rapid/press-release_IP-08-1858_ro.pdf
22. *Agenda de Asociere între Uniunea Europeană şi Republica Moldova*. [Accesat: 16.11.2014]. Disponibil: http://www.mfa.gov.md/img/docs/Agenda-de-Asociere-RO.pdf
23. *Implementarea Acordului de Asociere RM-UE*. [Accesat: 16.11.2014] Disponibil: http://www.mfa.gov.md/implementarea-aa/-
24. Datele sunt preluate de pe pagina oficială a MAEIE al Republicii Moldova. [Accesat: 20.11.2015]. Disponibil: http://www.mfa.gov.md/rapoarte-aa/-
25. *Acordul de Asociere RM-UE*. [Accesat: 16.11.2014] Disponibil: http://www.mfa.gov.md/totul-despre-aa/-
26. *Suportul Bugetar din partea Uniunii Europene pentru Republica Moldova – în aşteptarea îndeplinirii anumitor condiţii*. [Accesat: 26.08.2015] Disponibil: http://eeas.europa.eu/delegations/moldova/documents/press_corner/press_release_eu_budget_support_2015_07_08_ro.pdf
27. *Raport pentru implementarea Acordului de Asociere RM-UE* (01.09.2014-01.09.2015). [Accesat: 24.11.2015]. Disponibil: http://www.mfa.gov.md/img/docs/1-an-de-Implementarea-Acordului-de-Asociere-RM-UE.pdf
28. GROZA, I.,RUSU, I., LUTENCO, V. *Al doilea Raport IPRE privind monitorizarea implementării Acordului de Asociere RM-UE* (august - octombrie 2015). IPRE, 30 noiembrie 2015. [Accesat: 24.11.2015]. Disponibil: http://ipre.md/portfolio/1394/
29. GROZA, I.,RUSU, I., LUTENCO, V. *Al treilea Raport IPRE privind monitorizarea implementării Acordului de Asociere RM-UE* (noiembrie 2015 – martie 2016). IPRE, 28 aprilie 2016 [Accesat: 02.05.2016]. Disponibil: http://ipre.md/portfolio/al-treilea-raport-ipre-privind-monitorizarea-implementarii-acordului-de-asociere-rm-ue-noiembrie-2015-martie-2016/
30. *Concluziile Consiliului privind Republica Moldova*. Comunicat de presă 15/02/2016. [Accesat: 02.03. 2016] Disponibil: http://infoeuropa.md/files/concluziile-consiliului-ue-privind-republica-moldova.pdf
31. *Foaia de parcurs privind Agenda de reforme prioritare (până la 31 iulie 2016*). [Accesat: 25.04.2016]. Disponibil: http://infoeuropa.md/files/foaia-de-parcurs-privind-actiunile-prioritare-pentru-implementarea-acordului-de-asociere-rm-ue.pdf

Notă: *Cercetarea a fost realizată în cadrul Proiectului FP7 Marie Curie IRSES.*

Prezentat la 15.06.2016

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2016, nr.3(93)
Seria "Ştiinţe sociale" *ISSN 1814-3199,* *ISSN online 2345-1017,* *p.189-196*

RELAŢIILE MOLDO-FRANCEZE ÎN CONTEXTUL INTEGRĂRII EUROPENE

Violeta COTILEVICI

Universitatea de Stat din Moldova

Proclamând la 27 august 1991 independenţa sa, Republica Moldova a devenit unul dintre primele state suverane de pe teritoriul fostei URSS. Unul dintre scopurile centrale ale politicii externe a Republicii Moldova rămâne extinderea relaţiilor bilaterale cu cele mai importante state europene. În acest context, dezvoltarea continuă a cooperării moldo-franceze se prezintă ca o prioritate incontestabilă. Ponderea Franţei pe arena internaţională este esenţială, ea fiind a cincea forţă economică mondială şi ocupând locul al patrulea în comerţul internaţional. Franţa deţine întâietatea în multe sectoare economice, mai ales în implementarea tehnologiilor de vârf. Punctul de vedere al oficialităţilor franceze cântăreşte greu în procesul de adoptare a deciziilor în cadrul instituţiilor UE. În plan politic este bine cunoscută susţinerea constantă a Franţei de care se bucură Moldova în procesul de consolidare a statului, de revigorare a economiei şi de constituire a democraţiei. Istoria relaţiilor bilaterale dintre Republica Moldova şi Republica Franceză se caracterizează prin reciprocitate, încredere, pragmatism şi respect reciproc al intereselor naţionale. Moldova se pronunţă pentru consolidarea în continuare a dialogului politic, economic, a colaborării tehnico-ştiinţifice, aprofundarea legăturilor umanitare.
Cuvinte-cheie: *relaţii bilaterale, integrare europeană, cooperare, dialog politic, instituţii UE.*

MOLDOVAN-FRENCH RELATIONSHIPS WITHIN THE EUROPEAN INTEGRATION

After the proclamation of independence on 27 August 1991, the Republic of Moldova became one of the first sovereign states of the former USSR. One of the central purpose of the foreign policy of the Republic of Moldova is the expanding of bilateral relations with the most important european states. In this context, on going development of the Moldovan-French cooperation is presented as an indisputable priority. The impact of France on the international arena is essential; it is the fifth global economic power and ranks the fourth in the international trade. Francekeeps the first placein many economic sectors, especially in implementing advanced technologies. French officials' view weighs heavily in the decision-making process within the EU institutions. Politically it is well known the constant support of France for Moldova in the consolidation process of the state, of economic recovery and establishing democracy. The history of bilateral relations between Moldova and the French Republic are characterized byreciprocity, trust, pragmatismand mutual respectof national interests. Moldova is for the further strengthening of the political and economic dialogue, scientific-technical cooperation, deepening humanitarian ties.
Keywords: *bilateral relations, European integration, cooperation, political dialogue, EU institutions.*

Introducere

Republica Moldova este situată în sud-estul Europei, zona geografică cuprinsă în prezent de procesele complexe de tranziţie de la un sistem totalitar la democraţie şi economia de piaţă. Posedând sistemele necesare – electroenergetic, de transport şi de telecomunicaţii, Republica Moldova are premise importante pentru o colaborare reciproc avantajoasă cu ţările europene. Situaţia geopolitică specifică condiţionează atenţia sporită faţă de ţara noastră din partea comunităţii internaţionale [1].

Unul dintre scopurile centrale ale politicii externe a Republicii Moldova rămâne a fi extinderea relaţiilor bilaterale cu cele mai importante state europene. În acest context, dezvoltarea continuă a cooperării moldo-franceze se prezintă ca o prioritate incontestabilă. Ponderea Franţei pe arena internaţională este esenţială; ea este a cincea forţă economică mondială şi ocupă locul al patrulea în comerţul internaţional. Franţa deţine întâietatea în multe sectoare economice, mai ales în ce priveşte implementarea tehnologiilor de vârf. Ea este membru permanent al Consiliului de Securitate al ONU, membru al Grupului G-8, constituie împreună cu Germania motorul integrării europene, rămâne o veritabilă „superputere" culturală şi, nu în ultimul rând, locomotiva unei ramificate organizaţii internaţionale – cea a Francofoniei. Republica Franceză dispune de potenţialul necesar şi depune eforturi susţinute pentru a menţine şi consolida poziţia sa. Tradiţia culturală şi administrativă, capitalul intelectual şi uman al naţiunii îi permite conducerii ţării să elaboreze răspunsuri viabile la gravele sfidări ale globalizării. În condiţiile unor transformări structurale fără precedent pe arena internaţională, Franţa reuşeşte să-şi promoveze abil propriile interese politice, economice, militare şi culturale şi în acelaşi timp se implică activ în soluţionarea problemelor internaţionale, inclusiv în depăşirea subdezvoltării, protecţia mediului etc. Omniprezentă în toate zonele geografice, Franţa este în centrul activităţii celor mai importante

© Universitatea de Stat din Moldova, 2016

organizaţii internaţionale. Punctul de vedere al oficialităţilor franceze cântăreşte greu în procesul de adoptare a deciziilor în cadrul instituţiilor UE. De aceea, atât instituţiile comunitare, cât şi statele membre şi cele candidate doresc să-şi asigure susţinerea Franţei în cadrul UE. Fidelă tradiţiilor umaniste, diplomaţia franceză pledează pentru stabilirea unui echilibru în relaţiile internaţionale, contând mult pe implementarea noii arhitecturi de securitate europeană, care ar lua în calcul necesităţile şi interesele tuturor naţiunilor continentului.

Pentru Republica Moldova valorificarea potenţialului de cooperare şi parteneriat cu Republica Franceză reprezintă unul dintre obiectivele strategice ale politicii externe şi se datorează rolului Franţei în Europa şi în lume, dar şi afinităţilor istorico-culturale. În plan politic este bine cunoscută susţinerea constantă a Franţei de care se bucură Moldova în procesul de consolidare a statului, de revigorare a economiei şi de constituire a democraţiei. După declararea independenţei, Republica Moldova a fost recunoscută de comunitatea internaţională şi statele Europei, inclusiv de Franţa. Astfel, locul şi rolul ţării noastre în schemele lor geopolitice a început să evolueze. Pe data de 7 ianuarie 1992 Republica Franceză a recunoscut Republica Moldova în calitate de stat independent şi pe data de 11 martie 1992 a stabilit relaţii diplomatice cu ţara noastră. În aceşti ani a fost parcursă o cale importantă de aprofundare a relaţiilor bilaterale, bazată pe principiile parteneriatului strategic şi de aliat, avantaje reciproce, respectul intereselor naţionale. Istoria relaţiilor bilaterale dintre Republica Moldova şi Republica Franceză se caracterizează prin reciprocitate, încredere, pragmatism şi respect reciproc al intereselor naţionale. Moldova se pronunţă pentru consolidarea în continuare a dialogului politic, economic, a colaborării tehnico-ştiinţifice, pentru aprofundarea legăturilor umanitare. Moldova este convinsă în faptul că lărgirea interacţiunii constructive cu Franţa în afacerile regionale şi internaţionale va constitui un aport destoinic şi util în asigurarea dezvoltării şi formării unei arhitecturi moderne a Europei.

1. Relaţiile diplomatice dintre Republica Moldova şi Republica Franceză

Relaţiile diplomatice dintre Republica Moldova şi Republica Franceză au fost stabilite la 11 martie 1992. Odată cu stabilirea relaţiilor diplomatice între cele două ţări au avut loc numeroase vizite şi schimburi de grad înalt care au continuat să îmbogăţească şi să aprofundeze relaţiile lor politice.

În perioada 28-30 ianuarie 1993 a avut loc prima vizită oficială în Republica Franceză a dlui Mircea Snegur, primul Preşedinte al Republicii Moldova. Acest eveniment a fost urmat, pe 28 iunie 1995, de o vizită de lucru în Republica Franceză a Preşedintelui Parlamentului Republicii Moldova Petru Lucinschi.

Preşedintele Republicii Franceze, Jacques Chirac, a venit la Chişinău în septembrie 1998, ca răspuns la vizita preşedintelui moldav Petru Lucinschi efectuată în septembrie 1997 în Franţa. După cum se menţionează în *Ziarul de Iaşi*, în cursul întrevederilor pe care le-a avut cu Lucinschi, şeful statului francez a afirmat „ataşamentul Franţei faţă de independenţa şi integritatea teritorială a Republicii Moldova", precum şi „sprijinul pe care-l va acorda tranziţiei economice şi reformelor din această ţară". Totodată, preşedintele francez şi-a reafirmat dorinţa de a vedea Republica Moldova „găsindu-şi locul în arhitectura europeană", în conformitate cu Acordul de cooperare cu Uniunea Europeană, semnat în 1994. Chirac a mai avut o întrevedere cu un grup de tineri vorbitori de limbă franceză, prilej cu care a salutat apartenenţa Republicii Moldova la „familia" statelor francofone. Republica Moldova s-a alăturat statelor francofone în noiembrie 1997, în cursul ultimului summit al Francofoniei ce a avut loc la Hanoi [2].

În decembrie 1998 şi în iunie 2001 ministrul delegat cu Cooperare şi Francofonie, Charles Josselin, a efectuat două vizite în Republica Moldova. În 1999 au putut fi remarcate mai multe vizite ale autorităţilor moldave, dintre care vizita din septembrie a Prim-ministrului în exerciţiu pe atunci, Ion Sturza. O delegaţie a Parlamentului moldav condusă de către Preşedintele său de atunci, Dumitru Diacov, a efectuat o vizită la Paris în iunie 2000. Ministrul moldav al Afacerilor Externe, Nicolae Dudău, a fost primit de către Secretarul General în octombrie 2001. În octombrie 2002 a avut loc întâlnirea dintre cei doi Preşedinţi – al Republicii Franceze şi al Republicii Moldova – Jacques Chirac şi Vladimir Voronin, în ajunul Summitului Francofoniei la Beirut. Ministrul moldav al agriculturii a fost primit în septembrie 2005 de către omologul său francez. Brigitte Girardin, ministru delegat cu Cooperare, Dezvoltare şi Francofonie, a fost primită la Chişinău la 21 martie 2006. Ministrul Afacerilor Externe, Philippe Douste-Blazy, l-a primit la 30 octombrie 2006 pe Andrei Stratan, viceprim-ministru şi ministru al Afacerilor Externe din Moldova. Acesta din urmă a fost de asemenea primit în aceeaşi zi de către Brigitte Girardin, ministru delegat cu Cooperare, Dezvoltare şi Francofonie.

La invitaţia Preşedintelui Parlamentului moldav, Marian Lupu, o delegaţie a Grupului de prietenie „Franţa-Moldova" la Asambleea Naţională, condusă de către preşedintele acesteia, deputatul Loic Bouvard, a vizitat

Chişinăul între 13 şi 16 februarie 2007. Delegaţia era compusă din deputaţii Richard Mallie, Jean-Michel Ferrand, François Loncle, Jean-Yves Deniaud, René Bouin, şi Geneviève Gaillard.

În aprilie 2007, Preşedintele Senatului francez Christian Poncelet, la invitaţia Preşedintelui Parlamentului Marian Lupu, vizitează Republica Moldova. Însoţit de către senatorul Josette Durrieu, preşedinte al Grupului de prietenie „Franţa-Moldova" în Senat, acesta a fost primit, printre altele, de către Preşedintele Republicii Moldova Vladimir Voronin şi Prim-ministrul Vasile Tarlev.

Rama Yade, Secretar de Stat al Franţei pentru Afaceri Europene şi Drepturile Omului, a efectuat la 1 şi 2 august 2007 o vizită de lucru în Republica Moldova. Aceasta era însoţită de Josette Durrieu, senator al Hautes-Pyrénées, preşedinte al Grupului de prietenie „Franţa-Moldova" în Senat, şi de Richard Mallie, deputat al Bouches-du-Rhône, vicepreşedinte al Grupului de prietenie „Franţa-Moldova" la Asambleea Naţională. În cadrul acestei prime deplasări bilaterale, Rama Yade s-a deplasat cu Prim-ministrul Vasile Tarlev, precum şi cu viceprim-ministrul şi ministrul Afacerilor Externe şi Integrării Europene Andrei Stratan. Ea s-a întâlnit de asemenea cu miniştrii moldavi ai Justiţiei, Sănătăţii, Protecţiei Sociale, a Familiei şi Copilului, cu viceministrul Reintegrării, precum şi cu Maria Postoico, vicepreşedinte al Parlamentului.

Un anumit număr de întâlniri au avut loc la Bruxelles la finele anului 2007 şi la începutul anului 2008 între Jean-Pierre Jouyet, Secretar de Stat al Franţei pentru Afaceri Europene şi ministrul moldav al Afacerilor Externe şi Integrării Europene Andrei Stratan. În fine, Valeri Ostalep, viceministrul moldav al Afacerilor Externe şi Integrării Europene, a fost primit la Paris în repetate rânduri, începând cu finele anului 2007 şi ultima oară la 23 mai 2008, în cadrul consultărilor legate de întrebările europene şi francofone.

Un pas important în relaţiile moldo-franceze îl constituie vizita din 31 ianuarie 2008 a lui Marian Lupu, Preşedintele Parlamentului Republicii Moldova. Întâlnirea era esenţialmente consacrată dezvoltării relaţiilor dintre Uniunea Europeană şi Republica Moldova în perspectiva preşedinţiei franceze a Consiliului Uniunii Europene. Apropierea Republicii Moldova de Uniunea Europeană a fost marcată de intrarea în vigoare a acordului de facilitare şi readmitere a regimului de vize. Jean-Pierre Jouyet şi Marian Lupu au evocat la fel şi întrebarea Transnistriei, mai ales contribuţia adusă de Uniunea Europeană. Marian Lupu a fost primit în timpul sejurului său în Franţa de către Christian Poncelet, Preşedinte al Senatului, precum şi de către Bernard Accoyer, Preşedinte al Asambleei Naţionale. Acesta a fost în cele din urmă întâlnit de şefii de întreprinderi francezi în cadrul unui mic dejun organizat de către MEDEF.

Drept răspuns la vizita oficialilor moldoveni, Jean-Pierre Jouyet, Secretar de Stat al Franţei pentru Afaceri Europene, a vizitat Moldova pe 6 octombrie 2008. La Chişinău, Secretarul de Stat a evocat cu interlocutorii săi dezvoltarea relaţiilor dintre Uniunea Europeană şi Moldova şi evoluţia conflictului transnistrean. Jean-Pierre Jouyet era însoţit de către Frédéric Reiss, deputat al regiunii Bas-Rhin, vicepreşedinte al Grupului de prietenie „Franţa-Moldova" la Asambleea Naţională. Preşedintele acestui grup de prietenie, Claude Greff, deputat, a vizitat Moldova cu câteva zile înainte, la 17 septembrie, reprezentând Preşedintele Asambleei Naţionale franceze, pentru lansarea primei asocieri moldave IEVP consacrate organizării lucrului parlamentar. Această asociere a fost câştigată de către un consorţium ce reunea Asambleea Naţională şi Senatul Franţei, Parlamentul Ungariei şi France Coopération Internationale (FCI), operator al Ministerului Afacerilor Externe şi Europene al Franţei. Jouyet l-a întâlnit în timpul primei sale vizite în Moldova pe Preşedintele Republicii, Vladimir Voronin, Preşedintele Parlamentului moldav Marian Lupu, prim-ministrul Zinaida Greceanîi, viceprim-ministrul şi ministrul Economiei şi Comerţului Igor Dodon şi, în sfârşit, Andrei Stratan, viceprim-ministru şi ministru al Afacerilor Externe şi Integrării Europene.

Pierre Lellouche, Secretar de Stat pentru Afaceri Europene, a fost în Moldova de pe 11 până pe 12 noiembrie 2009. Această vizită este prima vizită a unui membru al guvernului francez de la alegerile din aprilie şi iulie 2009 şi de la schimbările politice pe care le-a cunoscut Moldova. Pierre Lellouche a ţinut să stabilească, imediat, contacte politice bilaterale cu noua echipă de la putere. Acesta era însoţit de Claude Greff, deputat al Indre-et-Loire şi preşedinte al Grupului de prietenie „Franţa–Moldova" la Asambleea Naţională. Lellouche a avut întrevederi cu Mihai Ghimpu, Preşedinte al Parlamentului şi preşedinte al Republicii prin interimat, cu Vlad Filat, Prim-ministru, cu Victor Osipov, viceprim-ministru însărcinat cu reintegrare, Iurie Leancă, viceprim-ministru şi ministru al Afacerilor Externe, precum şi cu Marian Lupu, candidat al Alianţei pentru Integrare europeană la preşedinţia Republicii. La finele vizitei sale, dânsul a inaugurat, în prezenţa lui Valeriu Lazăr, viceprim-ministru, ministru al Economiei şi a lui Boris Focşa, ministru al Culturii, sediul Clubului de Afaceri „Franţa–Moldova" situat în incinta Alianţei Franceze din Moldova, în inima dispozitivului de cooperare francez din Moldova [3].

La nivel de şefi de guverne, în perioada 12-14 aprilie 2011 a avut loc vizita oficială în Republica Franceză a lui Vladimir Filat, Prim-ministru al Republicii Moldova, iar în perioada 16-17 iunie 2014 – vizita oficială în Republica Franceză a lui Iurie Leancă, Prim-ministru al Republicii Moldova.

La nivel de miniştri ai Afacerilor Externe:

- ✓ 19-23 iunie 1996 – vizita de lucru la Paris a lui Mihai Popov, ministrul Afacerilor Externe al Republicii Moldova;
- ✓ 17-19 octombrie 2001 – vizita la Paris a lui Nicolae Dudău, ministrul Afacerilor Externe al Republicii Moldova, cu prilejul participării la cea de-a 31-a Sesiune a Conferinţei Generale UNESCO.

De asemenea, în contextul vizitelor oficialilor moldoveni în Franţa poate fi inclusă şi vizita de lucru din 30-31 octombrie 2006 a viceprim-ministrului Andrei Stratan, ministrul Afacerilor Externe şi Integrării Europene. Şeful diplomaţiei moldoveneşti a avut întrevederi cu omologul său francez Philippe Douste-Blazy, în cadrul cărora oficialii au abordat subiectul intensificării relaţiilor bilaterale în domeniile politic, economic şi cultural. Ministrul de Externe al Franţei a afirmat, în cursul discuţiei, că Franţa este disponibilă să colaboreze cu Republica Moldova în scopul facilitării regimului de vize. Philippe Douste-Blazy a reiterat sprijinul ţării sale în soluţionarea problemei transnistrene, prin respectarea integrităţii teritoriale a Republicii Moldova. Franţa, de asemenea, va continua să susţină eforturile depuse de OSCE în vederea identificării unei soluţii pentru problema transnistreană. La finele întrevederii a fost semnată Convenţia interguvernamentală pentru evitarea dublei impuneri şi prevenirea evaziunii fiscale în materie de impozit pe venit care va da un nou impuls relaţiilor economice. La Paris, ministrul moldovean de Externe a mai avut întrevederi cu Brigitte Girardin, ministru delegat al Cooperării, Dezvoltării şi Francofoniei; Abdou Diouf, Secretar General al Organizaţiei Internaţionale a Francofoniei; Koichiro Matsuura, Director General al UNESCO, cu reprezentanţi ai importantelor întreprinderi franceze, precum şi cu reprezentanţi ai societăţii civile şi mass-media [4].

Nu mai puţin importantă pentru relaţiile moldo-franceze este vizita de lucru la Paris a lui Andrei Stratan, viceprim-ministru, ministrul Afacerilor Externe şi Integrării Europene, cu prilejul participării la ceremonia de semnare a Convenţiei împotriva dispariţiilor forţate în cadrul ONU din 6 februarie 2007. În acest context pot fi menţionate şi: vizita în Republica Franceză a lui Iurie Leancă, viceprim-ministru, ministru al Afacerilor Externe şi Integrării Europene al Republicii Moldova din 3-4 iunie 2010, vizita lui oficială din 31 ianuarie - 1 februarie 2013; vizita de lucru a Nataliei Gherman, viceprim-ministru, ministru al Afacerilor Externe şi Integrării Europene al Republicii Moldova din 6-8 noiembrie 2013, vizita de lucru în Republica Moldova a lui Laurent Fabius, ministrul Afacerilor Externe şi Europene al Republicii Franceze din 3 aprilie 2014 [5].

În octombrie 2008 Ambasada Republicii Moldova în România publică pe site-ul său oficial informaţia că la Paris s-a desfăşurat cea de-a doua rundă de consultări politice la nivel de directori de departamente ai Ministerului Afacerilor Externe şi Integrării Europene al Republicii Moldova şi ai Ministerului Afacerilor Externe şi Europene al Franţei. În cadrul întrevederilor au fost discutate rezultatele vizitei din 6 octombrie 2008 în Republica Moldova a Secretarului de Stat al Franţei pentru Afaceri Europene, Jean-Pierre Jouyet. În contextul abordării problematicii privind integrarea europeană a ţării noastre, delegaţia moldovenească a adus mulţumiri părţii franceze pentru sprijinul în elaborarea concluziilor privind Republica Moldova adoptate în cadrul Consiliului Miniştrilor de Externe ai UE din 13 octombrie 2008. La rândul lor, oficialii francezi au reconfirmat disponibilitatea de a promova aprobarea, până la sfârşitul anului curent, a deciziei UE privind mandatul de negocieri pentru noul Acord Uniunea Europeană – Republica Moldova. Părţile au făcut şi un schimb amplu de opinii pe marginea proiectului Parteneriatul Estic. Cu titlu particular, a fost abordat procesul de reglementare a conflictului transnistrean, fiind punctată convergenţa părţilor asupra necesităţii reluării negocierilor în formatul 5+2. Diplomaţii moldoveni şi francezi au reiterat importanţa consolidării relaţiilor bilaterale, inclusiv prin realizarea vizitelor oficiale reciproce [6].

Principalele tratate şi acorduri semnate între Franţa şi Republica Moldova sunt: Protocolul cu privire la stabilirea relaţiilor diplomatice între Republica Franceză şi Republica Moldova (11 martie 1992); Tratatul de prietenie, de înţelegere şi cooperare (29 ianuarie 1993); Acordul de cooperare culturală, ştiinţifică şi tehnică (24 novembre 1994); Acordul de încurajare şi protejare reciproce a investiţiilor (8 septembrie 1997); Acordul de ne-impozitare dublă şi de luptă contra evaziunii fiscale (octombrie 2006) [5].

2. Aspectul social al relaţiilor franco-moldave

Cooperarea Franţei cu Moldova cuprinde astăzi două obiective prioritare trasate în cadrul Planului de Acţiune al Ambasadei: a contribui la apropierea R.Moldova de Uniunea Europeană; a contribui la dezvoltarea ei economică şi la cursul spre prosperitate. Coordonată în principal de către Serviciul de Cooperare şi Acţiune

Culturală (SCAC) al Ambasadei Franţei, aceasta este implementată de către Alianţa Franceză din Moldova, în calitate sa de operator cultural, lingvistic şi de cooperare descentralizată şi de către alţi parteneri, publici sau privaţi, locali, francezi sau multilaterali (AUF, OIF, OSCE etc., printre care Franţa este adeseori un contribuitor major atunci când nu este primul), ministere, agenţii de dezvoltare (ADETEF, FCI etc.), ONG-uri şi asociaţii, colectivităţi locale, fundaţii de întreprinderi (spre exemplu: Fondation Veolia Environnement), actori economici etc. Acţiunea Franţei se înscrie pe deplin în cadrul obiectivelor Politicii Europene de Vecinătate**.** Mijloace considerabile sunt investite în Moldova în special în materie de contribuţii de expertiză. Acestea au fost consolidate în 2010, ca urmare a deciziei Franţei de a-şi spori sprijinul acordat Moldovei. În această perspectivă, mijloace suplimentare au fost atribuite Serviciului de cooperare şi acţiune culturală. Prima asociere europeană iniţiată în Moldova, consacrată organizării activităţii parlamentare, a fost câştigată de către un consorţiu ce reuneşte operatorul Ministerului de Afaceri Externe şi Europene al Franţei, France Coopération Internationale (FCI), Senatul Franţei şi Asambleea Naţională a Franţei, Parlamentul Ungariei. Începând cu anul 2008 şi până în 2010 experţi francezi şi unguri s-au succedat în cadrul Parlamentului moldav.

Uniunea Europeană se implică din ce în ce mai mult în favoarea Moldovei şi eforturile lor sunt pe larg susţinute de către Franţa, care contribuie la bugetul ei, cu aproximativ 17%. Astfel, Franţa îşi consacră eforturile spre implementarea proiectelor în domeniul susţinerii bunei guvernări şi a statului de drept şi în domeniul consolidării capacităţilor instituţionale ale R.Moldova. Pe lângă aporturile de expertiză, finanţarea schimburilor între administraţiile franceze şi moldave sau organizarea colocviilor şi seminarelor, mijloace foarte importante sunt investite în susţinerea studierii limbii franceze de către funcţionari şi agenţii publici moldavi. În acest sens, un memorandum a fost semnat cu Organizaţia Internaţională a Francofoniei (OIF), care prevede formarea, de către Alianţa Franceză din Moldova, a 800 de funcţionari moldoveni în fiecare an timp de trei ani. Bruxelles, Luxembourg şi Strasbourg, cele trei capitale europene, sunt francofone. Franţa este de asemenea unul din pilonii edificării europene. În 2010, o atenţie deosebită a fost acordată consolidării cooperării descentralizate între colectivităţile locale moldave şi franceze. Franţa monitorizează, de asemenea, direct şi împreună cu Agenţia Universitară a Francofoniei la al cărei buget contribuie pe larg, susţinerea formării viitoarelor elite moldave. Mijloacele acestei politici constă mai cu seamă în programul „Claselor bilingve din Moldova", în susţinerea oferită filierelor francofone ale universităţilor moldoveneşti şi în numeroasele burse de stagii, studii, proiecte distribuite în fiecare an de către Serviciul de Cooperare şi Acţiune Culturală şi de către AUF. Acest efort nu se opreşte aici, deoarece alţi numeroşi actori oferă de asemenea burse studenţilor moldavi. Promovarea învăţământului superior francez, unul dintre cele mai atractive din lume, se află în centrul atenţiei activităţilor SCAC, care găzduieşte, începând cu 2009, un spaţiu „Campus France" în cadrul mediatecii Alianţei Franceze. Franţa rămâne a fi a 4-a destinaţie aleasă de către studenţii moldoveni, după România, Rusia şi Ucraina, dar devansând Germania, Anglia sau Statele Unite [3].

Alianţa Franceză din Moldova este o instituţie importantă în susţinerea relaţiilor dintre Republica Moldova şi Franţa. În 1989, când Moldova nu-şi obţinuse încă independenţa, la Chişinău a fost constituit primul comitet al Alianţei Franceze din Moldova la iniţiativa unui grup de profesori francofoni moldoveni conduşi de Alexandru Munteanu. Această iniţiativă fiind imediat susţinută de Franţa, în particular de către Pierre Morel, Ambasadorul Franţei la Moscova, şi de către Philippe Etienne, şeful Serviciului de Cooperare culturală, ştiinţifică şi tehnică de atunci. Această relaţie de încredere între diplomaţia franceză şi membrii Comitetului Alianţei Franceze din Moldova n-a încetat niciodată. Comitetul, iniţial informal, va fi oficializat în 1992, cu concursul deputatului francez Xavier Deniau, înainte ca Asociaţia să fie înregistrată efectiv la Ministerul Justiţiei al R.Moldova în 1998. Alexandru Munteanu se va ocupa încă de la început de destinul Alianţei Franceze din Moldova, pe care o prezidează până în prezent, în pofida unei intense activităţi profesionale.

Astfel, Alianţa Franceză devine primul Centru cultural străin prezent în Moldova şi rămâne şi azi cel mai important. Dominique GAZUY este numită Ambasador al Franţei nerezident în Moldova din 1999 până în 2003. Ea va prezida inaugurarea oficială a Serviciului de Cooperare şi Acţiune Culturală (care va fi amplasat alături de Alianţa Franceză din Moldova în sediul teatrului „Ginta Latină"), în prezenţa lui Nicolae Tăbăcaru, ministrul Afacerilor Externe al Republicii Moldova şi a lui François Nicoullaud, Directorul general al Cooperării Internaţionale şi Dezvoltării în cadrul Ministerului Afacerilor Externe al Franţei. Olivier Jacquot îl succedă pe Georges Diener în calitate de Director al Alianţei Franceze din Moldova începând cu septembrie 2002. Edmond Pamboukjian devine primul Ambasador al Franţei cu reşedinţa în Moldova în august 2003. Împreună, ei vor conduce renovarea Centrelor de resurse (la Nisporeni în 2002, la Cahul în 2004, la Bălţi şi Ungheni în 2005).

Începând cu septembrie 2006, Emmanuel Skoulios asigură funcţia de Director al Alianţei Franceze din Moldova. Pierre Andrieu, Ambasador al Franţei în Moldova, devine Preşedinte de Onoare al Alianţei Franceze. Prin urmare, începe renovarea şi modernizarea sediului la Chişinău. Centrul de resurse de la Tiraspol reuneşte noi localuri în incinta Universităţii „Т.Г. Шевченко", mai spaţioase şi în totalmente expresive, devenind o vitrină a Franţei în Transnistria şi, de asemenea, unica prezenţă occidentală adevărată şi permanentă în această regiune. Alianţa Franceză din Moldova la Chişinău devine sediu al Club France, viitoarea Cameră de Comerţ şi Industrie Franţa–Moldova şi a ReF Moldova. Ea găzduieşte, de asemenea, un spaţiu Campus France pentru promovarea studiilor în Franţa. Numărul studenţilor moldoveni care pleacă la studii în Franţa creşte exponenţial. În ianuarie 2011, centrele de resurse şi informare despre Franţa contemporană din Bălţi şi Nisporeni devin subdiviziuni ale Alianţei Franceze din Chişinău şi reprezintă părţi integrante ale Alianţei Franceze din Moldova. Alianţa Franceză este decorată în iulie 2011 de către Preşedintele Interimar al Republicii Moldova, Marian Lupu. Directorul Alianţei Franceze Emmanuel Skoulios şi trezorierul acesteia Jean-François Myard sunt decoraţi cu Medalia Republicii Moldova „Meritul Civic", pentru contribuţia lor la consolidarea relaţiilor de prietenie şi cooperare între Franţa şi Republica Moldova şi participarea la dezvoltarea economică şi socială a ţării.

Alianţa Franceză din Moldova a devenit astăzi un mijloc excelent de promovare a influenţei franceze şi francofone în Moldova şi, de asemenea, un instrument de dezvoltare pentru Moldova şi locuitorii ei [7].

3. Aspectul economic al relaţiilor franco-moldave

Republica Moldova este un stat cu aspiraţii europene, amplasat geografic între România şi Ucraina. Astfel, odată cu accederea României la Uniunea Europeană, Republica Moldova a devenit vecin imediat al UE, fiind în acelaşi timp membru al CSI. Această circumstanţă, de rând cu calitatea de membru al Organizaţiei Mondiale a Comerţului, a permis sporirea atractivităţii ţării în calitate de partener comercial şi destinaţie investiţională pentru partenerii internaţionali. În acelaşi timp, în calitatea sa de stat membru al CSI şi semnatar al CEFTA, Republica Moldova beneficiază de Acorduri de Comerţ Liber cu întreaga comunitate a statelor CSI şi CEFTA. Introducerea, începând cu data de 21 ianuarie 2008, a Regimului de Preferinţe Comerciale Autonome acordat de către UE a permis accesul liber al majorităţii mărfurilor autohtone pe piaţa europeană. Acest fapt a transformat Uniunea Europeană într-un partener comercial important pentru Republica Moldova.

Franţa ocupă actualmente locul 15 în lista ţărilor către care se exportă produsele moldoveneşti (locul 9 din statele membre UE), cu o pondere de 1,0% (10 mil. dolari USD) din tot exportul şi locul 11 la compartimentul importuri (locul 6 din statele membre UE), cu o cotă de 1,9% (49,2 mil. dolari USD) din totalitatea importului respectiv. Principalele produse importate în Moldova din Franţa sunt băuturile distilate şi şampania, fructele şi băuturile din plante, produsele de marochinărie şi pasăre. Exporturile din ţara noastră spre Franţa se referă la produsele agricole (64,2%) şi, în special, produsele textile. În cadrul schimburilor comerciale ale Franţei, Republica Moldova ocupă poziţia 128 la capitolul export şi poziţia 134 la capitolul import.

Investiţiile directe ale Franţei în Moldova deţin o cotă de circa 4 la sută şi se estimează la circa 18 mil. USD (locul 7), fiind plasate în domenii, precum: telecomunicaţii (France-Telecom, acţionar majoritar în operatorul de telefonie mobilă Orange), materiale de construcţie (Lafarge), agroalimentare (Lactalis, Via Lacta, Bargues agro-industries în sectorul vizând nucile şi Beten în cel legat de plantele aromatice). În ultimii ani s-a înregistrat o înviorare a activităţii grupurilor franceze în Moldova. Astfel, Lactalis a achiziţionat în 2005 o uzină de producere a laptelui şi două uzine de confecţionare a brânzeturilor, în care activează 1.400 de persoane. Investitori francezi au devenit acţionari majoritari în grupul Via Lacta, întreprindere specializată în produse lactate, îngheţată şi produse de întreţinere. Instituţia bancară Société Générale a achiziţionat pachetul majoritar (70,75%) din capitalul Mobiasbanca (63 agenţii, 500 angajaţi, 47.000 clienţi). Investiţiile franceze sunt protejate prin Acordul de protecţie a investiţiilor, semnat la 8.09.1997 şi intrat în vigoare la 03.11.1999 [8].

În perioada ianuarie-noiembrie 2014 (cu excepţia activităţii comerciale a agenţilor economici din raioanele de est) volumul total al schimburilor comerciale cu Franţa a constituit 114,3 mil. USD (exportul – 31,4 mil. USD, iar importul – 83,9 mil. USD). După valoarea volumului schimburilor comerciale înregistrat în această perioadă Franţa se situează pe locul 11 între partenerii cu care RM întreţine relaţii comerciale: pe locul 13 în topul ţărilor în care RM efectuează exporturi şi pe locul 11 în topul ţărilor din care RM efectuează importuri [8].

Republica Moldova este atentă la găzduirea şi sprijinirea investitorilor francezi, deoarece aceştia contribuie efectiv la prosperitatea ţării. În această perspectivă, a fost creat Clubul de Afaceri „Franţa–Moldova" al cărui sediu se află în incinta Alianţei Franceze din Moldova. Aceasta susţine la fel menţinerea practicării limbii franceze, sinonim cu perspectivele de carieră pentru tinerii moldoveni şi favorizează implantarea noilor investitori francofoni aici în Moldova.

4. Sprijinul Franţei în contextul integrării europene a Republicii Moldova

Pe 27 martie 2015, viceprim-ministrul, ministrul Afacerilor Externe şi Integrării Europene, Natalia Gherman, a avut o întrevedere cu Secretarul de Stat pentru Afaceri Europene al Republicii Franceze, Harlem Désir, care a efectuat o vizită în Republica Moldova. Ministrul Natalia Gherman a declarat că sprijinul Franţei pentru parcursul european al R. Moldova, reiterat cu ocazia acestei vizite, confirmă progresul înregistrat de autorităţi în implementarea Acordului de Asociere. Şefa diplomaţiei de la Chişinău a precizat că lansarea negocierilor de aderare la UE este un obiectiv strategic pentru actualul Guvern. Depunerea cererii de aderare la UE este o etapă foarte importantă, iar momentul oportun va fi identificat cu maximă responsabilitate, împreună cu partenerii europeni.

La rândul său, Secretarul de Stat pentru Afaceri Europene al Franţei a declarat că priorităţile actualului Guvern de la Chişinău sunt în conformitate cu prevederile Acordului de Asociere, iar odată îndeplinite, vor face R. Moldova mai stabilă şi mai modernă, ceea ce este în interesul atât al cetăţenilor RM, cât şi al UE. Secretarul de Stat francez a menţionat că Franţa este angajată pe deplin să ajute noul Guvern al R. Moldova atât în calitate de membru al UE, cât şi pe plan bilateral. De asemenea, oficialii au punctat noile oportunităţi pe care le oferă aplicarea Zonei de Liber Schimb, inclusiv în stânga Nistrului, pentru intensificarea schimburilor comerciale şi atragerea investitorilor francezi, un rol important în acest domeniu fiind atribuit Camerei de Comerţ şi Industrie moldo-franceze. Totodată, a fost apreciată colaborarea dinamică moldo-franceză în domeniul educaţiei, ştiinţei şi culturii, precum şi contribuţia semnificativă a Alianţei Franceze în promovarea proiectelor de modernizare a ţării noastre, interlocutorii pledând pentru diversificarea cooperării multilaterale dintre cele două ţări. Harlem Désir a vorbit şi despre importanţa consolidării relaţiilor dintre Uniunea Europeană şi Moldova [9].

Pe data de 20 mai 2015 la Chişinău a avut loc întrevederea Preşedintelui Parlamentului Republicii Moldova Andrian Candu cu Ambasadorul Extraordinar şi Plenipotenţiar al Republicii Franceze în ţara noastră Pascal Vagogne, în cadrul căreia au fost abordate următoarele subiecte: sporirea investiţiilor franceze în Republica Moldova, integrarea europeană şi reformele de modernizare a ţării noastre, contextul politic intern şi agenda relaţiilor bilaterale. Andrian Candu şi Pascal Vagogne au salutat caracterul ascendent al relaţiilor moldo-franceze şi au făcut un schimb de opinii cu privire la perspectivele unor noi colaborări între cele două ţări.

Preşedintele Parlamentului a menţionat că Franţa este un partener important pentru Republica Moldova, iar apartenenţa noastră la familia şi valorile ţărilor francofone reprezintă un element-cheie în dezvoltarea relaţiilor moldo-franceze. Speakerul a mulţumit autorităţilor franceze pentru sprijinul acordat ţării noastre în procesul de integrare europeană şi a reiterat interesul Parlamentului Republicii Moldova pentru consolidarea relaţiilor dintre legislativele celor două ţări în scopul transferului de expertiză şi a bunelor practici parlamentare în procesul de implementare a Acordului de Asociere cu Uniunea Europeană.

La rândul său, Pascal Vagogne a dat asigurări că Franţa va continua să sprijine parcursul european al Republicii Moldova şi a îndemnat autorităţile să-şi conjuge eforturile pentru implementarea reformelor, accentuând, în context, importanţa comunicării cu cetăţenii. Potrivit diplomatului francez, interesul ţării sale pentru regiune a crescut, Franţa fiind mult mai interesată în Parteneriatul Estic [10].

Concluzii

Relaţiile bilaterale moldo-franceze s-au intensificat esenţial în ultimii ani şi continuă să se dezvolte pe cale ascendentă. Deosebit de dinamice au devenit legăturile interparlamentare moldo-franceze. Schimburile frecvente de delegaţii, în special vizita la Chişinău în martie curent a Preşedintelui Senatului Franţei, precum şi vizitele la Paris ale şefilor de stat ai Republicii Moldova şi ale preşedinţilor Parlamentului au impulsionat dialogul bilateral moldo-francez. S-a constatat, de asemenea, o bună colaborare între delegaţiile celor două ţări în cadrul organizaţiilor internaţionale, în special în Consiliul Europei. În opinia lui Josette Durrieu, preşedintele Grupului parlamentar francez de prietenie cu Republica Moldova, acceptarea ţării noastre în comunitatea europeană este o necesitate pentru Europa.

Fidelă tradiţiilor umaniste, diplomaţia franceză pledează pentru stabilirea unui echilibru în relaţiile internaţionale, contând mult pe implementarea noii arhitecturi de securitate europeană, care ar lua în calcul necesităţile şi interesele vitale ale tuturor naţiunilor continentului. Parisul, important centru politico-diplomatic, găzduieşte peste 165 de misiuni diplomatice acreditate în Franţa, tot aici îşi au sediul diverse organizaţii internaţionale, inclusiv UNESCO, Organizaţia Internaţională a Francofoniei, OCDE etc.

Liberalizarea regimului de vize cu Uniunea Europeană şi semnarea Acordului de Asociere au fost posibile şi graţie sprijinului acordat de către Franţa, alături de alţi susţinători puternici din UE. Realizările obţinute până acum reprezintă fundamentul procesului de integrare europeană, un început pentru modernizarea ţării în baza modelului european.

Referinţe:

1. HOTĂRÂRE pentru aprobarea Concepţiei politicii externe a Republicii Moldova nr.368, din 08.02.1995. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1995, nr.020.
2. Jacques Chirac a sosit în Republica Moldova pentru o vizită de Stat de o zi [Accesat: 13.08.2015]. Disponibil: http://www.ziaruldeiasi.ro/local/chisinau, 05-09-1998.
3. Relaţii moldo-franceze [Accesat: 13.08.15]. Disponibil: http://www.ambafrance-md.org
4. Buletin European, nr.16, octombrie 2006. La Paris, Andrei Stratan a avut întrevederi cu omologul său francez [Accesat: 08-09-2011]. Disponibil: http://www.romania.mfa.md/img/buletine/Buletin_European_16.pdf
5. Principalele vizite bilaterale [Accesat: 16.08.2015]. Disponibil: http://www.mfa.gov.md/cooperare-bilaterala/fr/#economic
6. Consultări moldo-franceze la Paris [Accesat: 12-08-2015]. Disponibil: http://www.romania.mfa.md/noutati-eu/3849/
7. Alianţa Franceză, istoric [Accesat: 15.08.2015]. Disponibil: https://www.alfr.md/spip.php?lang=ro&section=65&subsection=83&article=116
8. Investiţiile franceze în Moldova [Accesat: 26.08.2015]. Disponibil: http://www.franta.mfa.md/economic-relations-ro/
9. Secretarul de Stat pentru Afaceri Europene al Franţei la Chişinău, 27-03-2015 [Accesat: 04.09.2015]. Disponibil: http://www.mfa.gov.md/comunicate-presa-md/500782/
10. Ambasadorul Franţei în Republica Moldova a îndemnat autorităţile să conjuge eforturile pentru implementarea reformelor [Accesat: 08.09.2015]. Disponibil: http://www.moldpres.md/news/2015/05/20/15003365

Prezentat la 20.01.2016

РЕЦЕНЗИЯ

на монографию О.В. Бузу, В.Г. Гуцу, Д.В. Гуцу «Кадастр недвижимого имущества в Республике Молдова. Опыт междисциплинарного исследования». Chişinău: CEP USM, 2016. - 154 с.

Формирование и развитие рыночных отношений в любой стране связано, безусловно, с обеспечением гарантии прав собственности и других имущественных прав на недвижимое имущество. Обязательная государственная регистрация всех объектов недвижимости, сделок по объектам недвижимого имущества, имущественных прав на эти объекты – обязательный атрибут создания цивилизованного рынка недвижимости, сокращения количества теневых сделок по объектам недвижимости и развития национальной экономики в целом.

Вышеперечисленные задачи достигаются посредством создания кадастра недвижимого имущества, представляющего собой земельно-информационную систему, включающую информацию о всех объектах недвижимого имущества, их основных характеристиках, правообладателях и имущественных правах на эти объекты.

Рецензируемая монография написана на весьма актуальную для Республики Молдова и многих других стран тему создания и развития кадастра недвижимого имущества.

Правовые и методологические основы кадастра недвижимого имущества Республики Молдова были созданы в 90-х годах XX века. Огромное влияние на создание основ новой земельно-информационной системы оказал пилотный проект, который был финансирован Всемирным Банком и осуществлен международными консалтинговыми фирмами «ILIS» (Нидерланды) и «UMA-GEOMATIC» (Канада). Данный проект позволил сконцентрировать усилия всемирно известных специалистов в области кадастра, геодезии, землеустройства, таких как Linn Holstein, Gerald McGrath, Mats Andersen и др. В качестве местных экспертов в проекте работали компетентные, ответственные, преданные делу специалисты. Одному из авторов данной рецензии довелось участвовать в тот же период времени в качестве эксперта по правовым вопросам в другом международном проекте, связанном с созданием рынка недвижимости в Республике Молдова, поэтому вполне обоснованно можно утверждать о решающей роли человеческого фактора, высокого интеллекта специалистов, осуществлявших проект.

Непосредственно создание кадастра недвижимого имущества началось в 1998 году с принятием Закона Республики Молдова №1543 от 25.02.1998 г. о кадастре недвижимого имущества. К настоящему времени сформирована институциональная система кадастра, разработана технология регистрации различных видов объектов недвижимости, создана современная система оценки недвижимого имущества в целях налогообложения как составная часть кадастра.

Данная монография представляет собой интересное в научном и в практическом плане исследование кадастра недвижимого имущества, привлекает внимание к проблемам его развития и совершенствования.

Отличительной чертой кадастра недвижимого имущества, созданного в Республике Молдова, является его многоцелевой характер. В нашей стране кадастр недвижимого имущества является не только наиболее совершенной системой регистрации объектов недвижимого имущества и прав на эти объекты, но и гигантским хранилищем информации о местоположении, технических характеристиках объектов недвижимого имущества, о ценах сделок, заключенных по объектам недвижимости, а также

о стоимости объектов, рассчитанной в целях налогообложения. Это – универсальная система учета объектов недвижимого имущества, имущественных прав и правообладателей, находящаяся в развитии и требующая постоянного совершенствования и обновления. Все эти характеристики кадастра недвижимого имущества, созданного в Республике Молдова, предопределили и специфику монографии.

Особенностью и большой научной ценностью исследования является его междисциплинарный характер. В монографии уделено внимание правовым, институциональным, экономическим и социальным аспектам развития кадастра недвижимого имущества. Авторы применяют системно-синергический подход к исследованию кадастра недвижимого имущества, социальных и экономических эффектов, генерируемых кадастром, что также предопределяет научную новизну исследования. В этом смысле монография представляет собой уникальное исследование, сочетая в себе как уникальность подхода к объекту исследования, так и уникальность самого объекта исследования.

Авторы рецензируемой монографии Ольга Бузу и Владимир Гуцу являются известными учеными-практиками, принимавшими непосредственное участие как в создании теоретических основ многофункционального кадастра, формировании понятийно-категориального аппарата, развитии методологии исследований в данной области, так и в масштабном внедрении собственных научных разработок на практике. Доктор хабилитат экономических наук Ольга Бузу является признанным на международном уровне исследователем в области оценки недвижимого имущества в целях налогообложения, участником многочисленных международных семинаров и научных конференций, автором ряда монографий и статей, опубликованных в международных научных журналах в Канаде, Италии, Литве, Турции, Болгарии, России, Республике Беларусь и др. Доктор хабилитат социологических наук, член-корреспондент Академии политических наук Украины Владимир Гуцу – ученый, изучающий вопросы социологии кадастра. Он является составителем уникального пятитомного издания «*Кадастр недвижимого имущества*», широко известного всем ученым и специалистам в области землеустройства, геодезии, оценки недвижимого имущества как в республике, так и за ее пределами. В течение ряда лет совместно с Д.Гуцу, магистром права, профессор В.Гуцу проводил социологические исследования проблем качества системы кадастра, изучал общественное мнение по поводу внедрения новой системы налогообложения недвижимого имущества, отношение населения к рыночной стоимости как к основе расчета налога на недвижимость и другие аспекты. Все эти исследования были направлены на совершенствование качества оценочной деятельности и предоставления услуг кадастровыми органами, на развитие системы кадастра недвижимого имущества в республике.

Монография «Кадастр недвижимого имущества в Республике Молдова. Опыт междисциплинарного исследования» является логическим продолжением совместных исследований авторов, начатых еще в 2000-е годы. Результаты выполненных ранее исследований были представлены авторами в следующих монографиях: *Бузу О., Гуцу В., Гуцу Д. Оценка недвижимого имущества: социально-экономические, правовые и политические аспекты. Кишинев: НИЭИ, 2004. - 84 с.; Бузу О.В., Гуцу В.Г., Гуцу О.В. Оценка недвижимого имущества для налогообложения как составная часть кадастра недвижимого имущества. Chişinău: CEP USM, 2004. - 222 с. ISBN 9975-70-481-6; Бузу О.В. Стоимостная оценка недвижимого имущества: теория, реальность, перспективы. Кишинэу: Tehnica Info, 2012. - 274 p. ISBN 978-9975-63-338-3*, а также в ряде статей в научных журналах.

Работа состоит из пяти глав, в которых исследованы основные характеристики, результаты и перспективы развития кадастра недвижимого имущества в Республике Молдова, вопросы совершенствования его институциональной структуры, выполнен анализ современного состояния и тенденций развития рынка недвижимости в республике. Особое внимание в монографии уделено оценке недвижимого имущества как составной части многофункционального кадастра, исследованию проблем совершенствования оценки недвижимого имущества в целях налогообложения. Авторы уделяют большое внимание социологическому изучению кадастра, информативности и качеству кадастровой информации, анализируют результаты социологического опроса, проведенного в 2015 году, по проблемам функционирования и развития кадастра недвижимого имущества в Республике Молдова.

Выполненный в работе статистический и эмпирический анализ позволил авторам всесторонне рассмотреть происходящие социально-экономические и политико-правовые преобразования в области функционирования кадастра. Опубликованное исследование вносит весомый вклад в развитие основных понятий и категорий, таких как *кадастр, многофункциональный кадастр, специализированные*

кадастры, фискальный кадастр, массовая оценка, рыночная оценка в целях налогообложения, обогащая их содержание. На наш взгляд, монография имеет большое значение и в прикладном плане, обеспечивая основу для совершенствования правовых и нормативных документов в области кадастра и оценки недвижимого имущества и принятия более аргументированных решений органами центрального и местного публичного управления.

Монография, несомненно, будет полезна широкой аудитории специалистов кадастровых органов, юристов, экономистов, философов, политологов, социологов, специалистов органов центрального и местного публичного управления, налоговой службы, а также ученым, преподавателям и докторантам высших учебных заведений, всем, кого интересуют вопросы развития кадастра недвижимого имущества в Республике Молдова. Монография написана на русском языке, поэтому она может представлять как научный, так и практический интерес для государственных служащих, специалистов в области кадастра, регистрации недвижимости и налоговой оценки, для широкой научной и учебной аудитории всех стран постсоветского пространства.

Рецензенты:
доктор юридических наук,
конференциар университар кафедры «Имущественное право»
Технического университета Молдовы
Илие Тякэ;
доктор-инженер, регистратор
государственного предприятия «Кадастр», филиал Фэлешть
Станислав Павел